

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/2

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Branko Tošović – Arno Wonisch (ur.)

**SRPSKI POGLEDI
NA ODNOS IZMEĐU
SRPSKOG,
HRVATSKOG I
BOŠNJAČKOG
JEZIKA**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/2

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Die Publikation wurde gefördert von:
Publikacija je finansirana od strane:

Für die Herausgeber – Za izdavače
Milan Tasić, Branko Tošović

Lektorat – Lektorisanje
Dragica Maslač

Prelom – Satz
Milan Tasić, Arno Wonisch

Korice – Umschlaggestaltung
Branko Tošović

Verlag – Izdavač	
Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz	Beogradska knjiga
Merangasse 70	Miloša Pocerca 5
8010 Graz	11000 Beograd
www.uni-graz.at/slawa	www.beogradskaknjiga.co.rs
www.gewi.uni-graz.at/gralis	dmtasic@eunet.rs
Österreich/Austria	Srbija
Tel.: ++43 316/380 25 22	Tel. +381 11/264 63 20

Druck – Štampa	
Budućnost štamparija	21000 Novi Sad
Ulica Šumadijska	budpress@ptt.co.rs

Auflage	Tiraž
400	

Tošović, Branko; Wonisch Arno (ur.). Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkoga jezika. I/2. – Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga: 2010. 547 s.

© Branko Tošović, Arno Wonisch, Graz 2010
Alle Rechte vorbehalten. Sva prava zadržana.

Sadržaj – Садржај

<i>Predgovor – Предговор</i>	9
<i>VII. Tvorba r(ij)eči – Творба р(иј)ечи</i>	13
Милан Ајџановић – Миливој Алановић (Нови Сад). НОРМАТИВНИ И МОРФОСИНТАКСИЧКИ СТАТУС ПРИДЕВСКОГ ВИДА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ, ХРВАТСКОМ И БОШЊАЧКОМ ЈЕЗИКУ	15
Божо Ђорић (Београд). ЈЕЗИЧКЕ И/ИЛИ ВАРИЈАНТСКЕ РАЗЛИКЕ НА ТВОРБЕНОМ ПЛАНУ	27
Jasmina Dražić – Jelena Vojnović (Novi Sad). IMENICE TIPIA NOMINA AGENTIS U SRPSKOM I HRVATSKOM JEZIKU (TVORBENI I SEMANTIČKI ASPEKT)	41
Strahinja Stepanov (Novi Sad – Grac). VREDNOVANJE (EVALUACIJA) U SRPSKIM I HRVATSKIM NOVINSKIM KOMENTARIMA	51
Бранко Тошовић (Грац). ДЕРИВАЦИОННЕ РАЗЛИЧИЈА МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШЊАЧКИМ ЈАЗЫКАМИ (ПРЕЛИМИНАРИУМ)	65
Бранко Тошовић (Грац). ПРОЦЕССИ ДИВЕРГЕНЦИИ В СОВРЕМЕННОМ СЛОВООБРАЗОВАНИИ СЕРБСКОГО, ХОРВАТСКОГО И БОШЊАЧКОГО ЈАЗЫКОВ	81
Branko Tošović (Grac). INTERAKCIJSKE TVORBENE BLOKADE U BOSANSKOM/BOŠNJAČKOM, HRVATSKOM I SRPSKOM JEZIKU	95
Бранко Тошовић (Грац). НАНИЗЫВАНИЕ ПРИСТАВОК В СЕРБСКОМ, ХОРВАТСКОМ И БОШЊАЧКОМ ЈАЗЫКАХ	107
<i>VIII. Gramatika – Граматика</i>	121
Миливој Алановић – Милан Ајџановић (Нови Сад). НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ У ДИСТРИБУЦИИ ФУТУРСКИХ ВРЕМЕНА У СРПСКОМ И ХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ	123
Božo Ćorić (Beograd). NA MARGINI GRAMATIKE. REČSA I POSTFIKS GOD U SRPSKIM I HRVATSKIM GRAMATIKAМА	133
Милорад Дешић (Београд). ГРАМАТИКА У ЈЕДНОТОМНИМ РЈЕЧНИЦИМА СРПСКОГ И ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА	143
Александар Милановић (Београд). ГРАМАТИЧКЕ И ЛЕКСИЧКЕ ПАРАЛЕЛЕ ИЗМЕЂУ СРПСКИХ ПИСАЦА ИЗ ВОЈВОДИНЕ И ХРВАТСКИХ ПИСАЦА У 19. ВЕКУ	161
Branko Tošović (Grac). GRAMATIČKA KATEGORIJA KAO RAZLIKA	175

Branko Tošović (Grac). GRAMATIČKE RAZLIKE IZMEĐU SRPSKOG, HRVATSKOG I BOŠNJAČKOG JEZIKA (PRELIMINARIUM)	183
Бранко Тошовић (Грац). ИЗУЧЕНОСТЬ СПОСОБОВ ГЛАГОЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ В СЕРБОКРОАТИСТИКЕ	201
Бранко Тошовић (Грац). ДИМИНУТИВНИЙ СПОСОБ ДЕЙСТВИЯ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ/ХОРВАТСКОМ/БОШНЯЦКОМ ЯЗЫКАХ	229
Branko Tošović (Graz). DIE GRAMMATIKALISCHEN UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM BOSNISCHEN/BOSNIAKISCHEN, KROATISCHEN UND SERBISCHEN	237
<i>IX. Sintaksa – Синтакса</i>	293
Исидора Бјелаковић – Маја Марковић (Нови Сад). ПАРТИЦИПСКИ И РЕФЛЕКСИВНИ ПАСИВ У СРПСКОМ И ХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ (ПУБЛИЦИСТИЧКИ И АДМИНИСТРАТИВНИ СТИЛ)	295
Јасмина Дражић – Јелена Ајцановић (Нови Сад). УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У НОВИНСКОМ ТЕКСТУ (ПАРАЛЕЛА СРПСКИ И ХРВАТСКИ)	321
Vesna Jovanović (Sosnowiec – Katowice). ANALIZA SINTAKSIČKIH RAZLIKA MEĐU GLAGOLIMA U HRVATSKOM I SRPSKOM JEZIKU (NA BAZI KORPUSA IZ HRVATSKOG I SRPSKOG PREVODA ROMANA DENA BRAUNA „DA VINČIJEV KOD“)	333
Marina Nikolić (Beograd). DEVERBATIVNA IMENICA KAO KONDENZATOR REČENIČNOG SADRŽAJA U JEZIKU NOVINA (NA BKS MATERIJALU)	347
Strahinja Stepanov (Novi Sad – Grac). О КОНЕКТОРИМА У СРПСКИМ И ХРВАТСКИМ НОВИНСКИМ КОМЕНТАРИМА	365
<i>X. Stilistika – Стилистика</i>	391
Branko Tošović (Grac). SRPSKA STILISTIKA U ODNOSU NA HRVATSKU (TUMAČENJA GLOBALNOG RASLOJAVANJA JEZIKA)	393
Branko Tošović (Grac). LEKSIČKE STILISTIČKE RAZLIKE IZMEĐU BOSANSKOG/BOŠNJAČKOG, HRVATSKOG I SRPSKOG JEZIKA	415
Бранко Тошовић (Грац). ФУНКЦИОНАЛНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ	437
<i>XI. Govorna kultura – Говорна култура</i>	457
Марина Николић (Београд). ТЕОРИЈА ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ У СРБИСТИЦИ И КРОАТИСТИЦИ	459

<i>XII. Korpus – Копнус</i>	477
Milan Sečujski (Novi Sad). RAZLIKE IZMEĐU SRPSKOG I HRVATSKOG JEZIKA SA STANOVIŠTA GOVORNIH TEHNOLOGIJA	479
Branko Tošović (Graz). DAS GRALIS-KORPUS	491
 <i>Izvori – Извори</i>	519
 Branko Tošović – Arno Wonisch (Graz). DIE SERBISCHE SICHTWEISE DES VERHÄLTNISSES ZWISCHEN DEM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN I/2	525
 <i>Inhalt</i> (Sadržaj na n/j/emačkom jeziku – Садржај на немачком/ њемачком језику)	535
<i>Content</i> (Sadržaj na engleskom jeziku – Садржај на енглеском језику)	539
<i>Содержание</i> (Sadržaj na ruskom jeziku – Садржај на руском јези- ку)	543

Predgovor

Ova publikacija predstavlja rezultat četvrte faze naučno-istraživačkog projekta „Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ (Grac 2006–2010), koji finansira austrijski Fond za podršku naučno-istraživačkog rada (P-19158-G03). U njoj su objedinjeni prilozi srpskih autora (a) izašli u zbornicima tokom prve, druge i treće faze Projekta (2006–2009) ili (b) objavljeni u drugim zbornicima, časopisima i listovima (2006–2010).

Radovi su podijeljeni u dvije knjige. Prva sadrži sljedeće dijelove: 1. Opšti aspekti, 2. Fonetika i fonologija, 3. Prozodija, 4. Ortografija, 5. Leksika, 6. Frazeologija. U drugoj se nalaze: 7. Tvorba riječi, 8. Gramatika, 9. Sintaksa, 10. Stilistika, 11. Govorna kultura, 12. Korpus. Obje knjige donose ukupno 71 rad. Prva knjiga sadrži 43 priloga, a druga 28. Najveći dio tekstova napisan je na srpskom jeziku, manji na njemačkom, ruskom, hrvatskom i engleskom.

Autori dolaze iz različitih univerzitetskih centara Austrije (Graca), Poljske (Katovica i Opola), Sjedinjenih Američkih Država (Čandlera) i Srbije (Beograda i Novog Sada). Ukupno ima 26 autora.

Radovi su unificirani prema standardu koji je korišten za izradu zbornika iz prve, druge i treće faze istraživanja. U tekstove bez uvodnog apstrakta i završnog rezime uneseni su naknadno ti dijelovi. Ukoliko su u primarnom izvoru bile ključne riječi, one su izostavljene. Već objavljeni tekstovi su ponovo pregledani te nađene greške, propusti i slabosti otklonjeni bez mijenjanja sadržaja. U određenim slučajevima izvršene su manje modifikacije u prevodu citata, u spisku literature (recimo, unesene su propuštene bibliografske jedinice). Uz neke priloge dodate su autorske napomene. Radovi se objavljuju u pismu na kome su prvi put štampani. Samo u rijetkim slučajevima (radi lakšeg razumijevanja, zbog specifičnosti pravopisnih rješenja i sl.) neki citati dati su u drugom pismu.

U zborniku se prvi put cjelovito i sveobuhvatno prezentiraju pogledi srpskih stručnjaka na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika pa će biti od koristi svima onima koji se bave ovom problematikom kako na sistemskolingvističkom, tako i na sociolingvističkom planu.

Branko Tošović
Arno Wonisch

Vorwort

Diese Publikation bildet ein Ergebnis der vierten Phase des Projektes „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ (Graz 2006–2010), das seitens des Wissenschaftsfonds FWF in Wien unter der Projektnummer P-19158-G03 gefördert wird. In diesem Buch befinden sich Arbeiten serbischer Autorinnen und Autoren, die in der ersten, zweiten und dritten Phase (2006–2009) verfasst und (a) entweder in den Projektpublikationen oder (b) in anderen Sammelbänden oder Zeitschriften (2006–2010) veröffentlicht wurden.

Die zwischen 2006 und 2010 entstandenen Arbeiten werden in zwei Büchern abgedruckt, wobei das erste folgende Kapitel beinhaltet: 1. Allgemeine Aspekte, 2. Phonetik und Phonologie, 3. Prosodie, 4. Orthographie, 5. Lexik und 6. Phraseologie. Im zweiten folgen sodann: 7. Wortbildung, 8. Grammatik, 9. Syntax, 10. Stilistik, 11. Sprachkultur und 12. Korpus. Beide Bücher beinhalten insgesamt 71 Arbeiten, davon der erste Band 43 und der zweite 28 Aufsätze.

Die insgesamt 26 Verfasserinnen und Verfasser der Aufsätze stammen aus verschiedenen universitären Zentren Österreichs (Graz), Polens (Katowice und Opole), den USA (Chandler) und Serbiens (Beograd und Novi Sad).

Die Beiträge wurden gemäß demjenigen Standard vereinheitlicht, der auch für die Sammelbände aus der ersten, zweiten und dritten Forschungsphase zur Anwendung gekommen war. Texte, die über kein Abstract und kein Resümee verfügten, wurden nachträglich damit versehen. In den ursprünglichen Versionen einzelner Aufsätze vorhandene Keywords fanden keinen Eingang in diese Publikation. Sämtliche Aufsätze wurden erneut durchgesehen, wobei angetroffene Fehler, Unklarheiten und Schwächen entfernt wurden, ohne dabei den Inhalt zu ändern. In bestimmten Fällen kam es zur Hinzufügung kleinerer Modifizierungen, etwa bei der Übersetzung von Zitaten oder im Literaturverzeichnis (fehlende bibliographische Einheiten wurden nachgetragen). Manche Arbeiten wurden mit Bemerkungen des Verfassers bzw. der Verfasserin versehen. Die Beiträge werden in demjenigen Alphabet veröffentlicht, in dem sie das erste Mal abgedruckt wurden. Nur in einigen Fällen wurden (aus Gründen der leichteren Verständlichkeit und spezifischer orthographischer Lösungen) einige Zitate in das andere Alphabet überführt.

Im Sammelband werden das erste Mal ganzheitlich und umfassend die Ansichten serbischer Fachleute zum Verhältnis zwischen der serbischen, kroatischen und bosniakischen Sprache dargelegt, sodass er für all jene Personen von Interesse sein möge, die sich mit diesen Sprachen in system- oder soziolinguistischer Hinsicht befassen.

Branko Tošović
Arno Wonisch

Творба р(иј)ечи – Tvorba r(ij)eči – Wortbildung

Милан Ајџановић – Миливој Алановић (Нови Сад)

Нормативни и морфосинтаксички статус придевског вида у савременом српском, хрватском и бошњачком језику

Основни циљ овога рада је да укаже на прогресивно укидање видских придевских опозиција у свим посматраним језицима, те на донекле различит стандарднојезички нормативни приступ у опису ове поодмакле појаве. У те сврхе смо консултовали релевантне граматике српског, хрватског и бошњачког језика, те прескриптивни приступ граматика упоредили са актуелним тенденцијама у језику штампаних медија.

1. Увод. Утврђивање сличности или разлика међу блискосродним језицима представља сложен задатак, који се мора темељити како на утврђивању актуелне стандарднојезичке норме, тако и на идентификацији степена њене применљивости, у зависности од стилског домена употребе одговарајућег језичког идиома. Управо се зато утврђивање разлика или сличности између данас различитих изданака некада општепризнатог једног, али не посве хомогеног српскохрватског или хрваткосрпског језика – чини изразито захтевним али неопходним задатком како би се јасније издвојиле диференцијалне особине по језичким нивоима међу ова три блискосродна језика. Те особености, или боље рећи разлике, које су некада чиниле упориште варијантне раслојености, данас представљају основ језичке самосвојности и самосталности. Управо се зато чињеница да су разлике у функционалној дистрибуцији придевског вида биле доминантно варијантне, али и стилске одлике, намеће као идеална тема за рад којим се настоји идентификовати однос између данас три самосталне прескрибоване језичке норме, с једне, и три мање-више независне језичке праксе, с друге стране.

Придевски вид представља најнестабилније категоријално обележје ове класе именских речи, што се односи на читаво некадашње српскохрватско говорно подручје. Доследност видске дистрибуције везује, само за одређене синтаксичке функције самог придева, као и типа и састава структуре у коју је интегрисан. Иако се ова категорија појављује као селективно морфологизирана, данас се може говорити о губљењу не толико видских опозиција, барем не у основном, номинативном облику, колико о уједначавању две видске промене, наравно, у корист оне придевске. То практично значи да се у савременом српском, хрватском и бошњачком језику по придевској промени мењају придеви оба вида, а да се притом обличка разлика везује углавном за основни облик, тј. номинатив једнине мушког рода. Овај закључак се намеће не само на основу увида у актуелну језичку праксу, која се доминантно односи на разговорни стил, већ и на основу обраде одговарајућих тематских целина у нормативним граматикама сва три језика. Управо нам се зато чини логичним да

неопходну пажњу посветимо стандарднојезичкој норми успостављеној у одговарајућим граматичким описима ових језика.

2. Придевски вид. Када је реч о придевском виду, ова категорија се у граматицама дефинише са аспекта разлике у значењу видских парњака, морфологије облика и синтаксичке дистрибуције, и коначно прозодијских обележја.

2.1. Значењски аспект придевског вида. Оно у чему се све посматране нормативне граматике слажу јесте релевантност значењске компоненте у дистрибуцији одговарајућег придевског вида. Тако се са значењског аспекта основна разлика између одређеног и неодређеног придевског вида огледа у томе да је придев у одређеном виду елемент идентификације и дескрипције појма који је означен именицом (Фекете 1973: 236–240), док се краћи придевски облик, тј. облик неодређеног вида, појављује средством квалификације неодређене, неангазоване јединке (Фекете 1973: 241–242). Тако, по М. Стевановићу и Ж. Станојчићу, придеви неодређеног вида одређују особине неодређеног (непознатог) појма, неодређеног (непознатог) лица о коме се говори, док особину одређеног (познатог) лица показују придеви одређеног вида (Стевановић 1981⁴: 249; Станојчић/Поповић/Мицић 1989: 82). Концепт познатости или непознатости, односно одређености и неодређености онога што именица саопштава, са аспекта учесника у комуникационом акту, начелно се регулише придевским видом, сматрају Ј. Силић и И. Прањковић, при чему се неодређеност може још нагласити и лексемом *један* у својству неодређеног члана, што је карактеристика административног стила, у коме се облици неодређеног вида повлаче (Силић/Прањковић 2005: 134–135). Сасвим у складу са већ изнетим опсервацијама, и у Граматици босанског језика неодређеним обликом придева се исказује неко опште својство, неодређеност или непознатост како на нивоу синтагме (*Ифету чека лахак задатак*), тако и на нивоу именског предикатива (*Ифетин је задатак лахак*), при чему се неодређени облик придева користи да би се исказао какав квалитет (*дјевојка ведро лица / дјевојка ведро лица*), док се одређени облик придева користи да би се означила њена појединачност, одређеност, познатост: *Обукла је плави капут* (Јахић/Халиловић/Палић 2000: 237). У Хрватској граматици се видска разлика дефинише према концепту сталности и променљивости особина (Барић ет ал. 1997²: 174). Тако се неодређени вид везује за променљиве особине онога појма што га именица означава, те одговара на питање *какав*. С друге стране, одређени вид сигнализира сталне особине или се оне конкретизују, издвајају између више расположивих, те одговара на питање *који*.

Оно у чему се сви слажу јесте да се у истом контексту неретко могу појавити придеви оба вида, управо зато што се, како сам М. Стевановић тврди, разлика у значењу између придева одређеног и неодређеног вида умногоме изгубила, те се стога при утврђивању разлика може говорити само о њиховим различитим парадигмама, док по две парадигме имају само прави описни придеви (Стевановић 1981⁴: 250). Ово уједначавање парадигми у контексту

слабљења значењских разлика може се објаснити чињеницом да се придевом одређеног вида постиже истовремено и ефекат квалификације и идентификације: *Тај племенити човек ја наш учитељ* (Мразовић/Букадиновић 1990: 257). Управо зато се у Хрватској граматички констатује да „употреба видова није сасвим разграничена, па се често у једнаким приликама може употребити или један или други вид“ (Барић ет ал. 1997²: 179).

Процес уједначавања придевских парадигми подржан је чињеницом да значајан број придева нема видске парњаке, а да упркос томе нема сметњи у њиховој функционалној дистрибуцији. У таквим се случајевима ради о неизраженој и неутралисаној одређености / неодређености које служе за изрицање квалификације и идентификације. Неодређеност, тако, изричу „када квалифицирају... Одређеност изричу када квалифицирајући идентифицирају“ (Барић ет ал. 1997²: 542).

2.2. Морфологија облика. Када је реч о морфологизацији одређеног и неодређеног придевског вида, све граматике се слажу да ове облике разликују само описни и градивни придеви, док други имају само облике неодређеног – *очев, пријатељев, сестрин* – или одређеног вида: *градски, жарки, јутарњи, мали, пасји* (Стевановић 1981⁴; Станојчић/Поповић/Мишић 1989; Барић ет ал. 1997²; Јахић/Халиловић/Палић 2000; Силић/Прањковић 2005). Видске разлике нису обележје ни свих описних придева, већ њихова морфологизација зависи и од придевског рода, али и од придевских творбених форманата.

Само придеви мушког рода у номинативу једнине показују обличку разлику код одговарајућих видских парњака. Тако је морфолошки сигнал у мушком роду једнине за одређени вид реализована граматичка морфема у номинативу (-и), наспрам нереализоване, тј. ‘нулте’ морфеме за неодређени вид (-Ø), док се за средњи и женски род та разлика тиче дужине наставка (*строга / строгā; строго / строгō*), мада се бележе и примери са променом у месту или квалитету акцента (*жу́та / жу́тā; висòка / вìсокā*).

У готово свим консултованим граматикама наводи се истоветан инвентар средстава којима се творе придеви одговарајућег вида. Тако се ни у једној граматички не изостављају карактеристични форманти одређеног или неодређеног вида, те одговарајуће семантичке класе придева. Тако су само одређеног вида пре свега неизведени придеви типа: *јарки, жарки, мали, сињи, суштити*; затим придеви просторних односа, углавном деривирани од прилога (нпр. *горњи, доњи, леви, десни*) и временских односа, деривирани првенствено од именица или прилога (нпр. *садашњи, вечерашњи, јесењи*); посесивни или релациони придеви типа: *државни, народни, ножни, леђни, градски, земаљски, човечји, козји*; процесуални попут *идући, водећи*¹ и сл. (посебно су

¹ Последња два и сличне придеве умесно је наводити на овом месту само под условом да се ради о придевима деривираним одговарајућим формантом, а не о оним

издвојени у: Јахић/Халиловић/Палић 2000: 238). С друге стране, само су неодређеног вида посесивни придеви на **-ов**, **-ев**, **-љев** и **-ин**: *Бранков, очев, татин, мамин, Чеховљев* (Стевановић 1981⁴: 251; Барић ет ал. 1997²: 180; Силић/Прањковић 2005: 134–135; Јахић/Халиловић/Палић 2000: 237–238). Посесивни придеви се редовно издвајају посебно због јаке тенденције да се неодређени облик посесивних придева доследно употребљава само у номинативу без обзира на стил и домен употребе, те је двојност облика за њих са становишта норме сасвим прихватљива (Стевановић 1981⁴: 264; Станојчић/Поповић/Мицић 1989: 84). Иста појава се уочава и у Граматици босанског језика, у којој налазимо констатацију да се у „разговорном језику обично употребљавају облици замјеничке деклинације, нпр. *братовог(а)* ...“ те се обавезно додаје „у бираном се језику то избјегава“ (Јахић/Халиловић/Палић 2000: 180). Понегде се не изоставља ни специфична употреба придева *велик*, који је редовно замењен много уобичајенијим обликом одређеног вида *велики*, чак и у предикативној функцији – *Он је велики* (Стевановић 1981⁴: 250).²

Управо се због укрштања два деклинациона обрасца у промени придева посебна пажња у свим граматикама посвећује деклинационим обрасцима придева одређеног и неодређеног вида.

Придеви се тако, слажу се сви, мењају по именичкој и придевској (односно придевско-заменичкој) промени, истина не произвољно, што значи да одређени вид иде по придевској промени, док неодређени вид по првој. У Граматици босанског језика напомиње се да „обје промјене имају придјевски који су у основном облику само неодређеног вида (*очев савјет, очева / очевог савјета, очеву / очевом савјету*), с тим што би у бираном изразу ваљало употребљавати облике именичке промјене“ (Јахић/Халиловић/Палић 2000: 243). Уз већ поменутог М. Стевановића и Ж. Станојчића, и И. Клајн у својој Граматици српског језика за странце закључује да се неодређени вид сачувао само у номинативу мушког рода једине, и додаје да се типично именичка промена придева неодређеног вида може срести код старијих писаца или у ијекавским говорима (Клајн 2006: 73).

На основу увида у изнете придевске деклинационе моделе, може се закључити да се у све три стандарднојезичке норме предвиђају истоветне придевске парадигме за оба вида, што значи истоветну морфологију облика и

насталим адјективизацијом од одговарајућих прилога времена садашњег (исп. Клајн 2006: 229).

² Оваква употреба придева *велики* могла би бити резултат аналогije према антонимском парњаку *мали*, који, барем у савременом српском језику, има само облик придева одређеног вида (додуше, Речник српскохрватског књижевног језика има одредницу *мал* али с маркером *песн.*).

истовестан инвентар прозодема (Стевановић 1981⁴: 258–264; Станојчић/Поповић/Мишић 1989: 83–84; Барић ет ал. 1997²: 175–179; Силић/Прањковић 2005: 135–138; Јахић/Халиловић/Палић 2000: 240–244).

Када је реч о промени придева мушког рода, обично се наводи да су у одређеној и неодређеној промени једнаки вокатив и инструментал у једнини – уз спорадично навођење примера из народних епских песама, где се среће и вокативни облик типа *зелен боре*, где, тврди М. Стевановић, ништа не може бити неодређено (Стевановић 1981⁴: 260) – док у множини нема обличких већ само прозодијских разлика. Овоме се донекле супротставља навод у Граматици босанског језика, где се тврди да вокатив има само одређени вид придева (*Млади јуначе!* – Јахић/Халиловић/Палић 2000: 244), док је у неодређеном виду он редак, али онда једнак номинативу (*Млад јуначе!* – Јахић/Халиловић/Палић 2000: 244). Попут придева мушког рода понашају се и придеви средњег рода, при чему у номинативу, акузативу и вокативу једнине нема обличке већ само прозодијске разлике, док су наставци у вокативу и инструменталу неодређеног вида дуги као и у одређеној промени. Неодређени придеви мушког и средњег рода у множини имају кратке наставке у номинативу и акузативу, доследно се свуда наводи, док су у осталим падежима дуги, што је особеност целе једнинске и множинске парадигме одређене промене.

У женском роду разлика у виду није морфологизирана, а своди се на евентуално другачије акценатске ликове и редовну разлику у дужини наставка у номинативу и акузативу једнине и множине. Ти наставци су у неодређеној промени кратки, док су у одређеној промени сви падежни наставци дуги, како у једнини тако и у множини.

2.2.1. У складу са свим горенаведеним налазе се и подаци до којих смо дошли анализом грађе прикупљене за ово истраживање.³ О томе да је код придева неодређеног вида употреба оба деклинациона обрасца могућа у сва три језика, сведочи чињеница да су у оквиру сва три језика забележени одговарајући примери овог деклинационог обрасца. Међутим, већ и сама чињеница да је после више стотина прочитаних страница интернетских издања водећих српских, хрватских и бошњачких дневника⁴ (Политика, Данас, Јутарњи

³ Приликом прикупљања грађе за рад наш првенствени циљ био је регистровање свих примера именичке деклинације придева и придевских заменица будући да је, као што смо већ рекли, у писаном тексту ово једини начин уочавања дистинкције међу двама деклинационим обрасцима и придевима различитог вида (наравно, уколико изузмемо номинатив јд. придева мушког рода).

⁴ Како је циљ овог рада да укаже на неке општије тенденције пре свега у употреби придева различитог вида, спроведена је нека врста пробног или експлоративног истраживања првенствено у оквиру публицистичког функционалног стила. Предност

лист, Вечерњи лист, Дневни аваз, Ослобођење) примера с именичким деклинационим обрасцем придева и придевских заменица – зачуђујуће мало, може бити индикативна. Заправо, у српском корпусу нађен је само један овакав пример, у бошњачком свега два, док је примера овог типа далеко највише, мада и ту не пуно, у хрватском корпусу.

2.2.2. Занимљива је и природа наведених примера. Једини забележени пример из српског корпуса могао би се сматрати и устаљеним идиоматизованим изразом,⁵ што и објашњава избор именичке деклинације. Он је, осим тога, забележен код глумице Мире Бањац, која је употребом баш овог облика по свој прилици желела да нагласи своју регионалну припадност будући да су у њеном родном говору овакви примери знатно чешћи него у стандардном српском језику.

2.2.3. Код два бошњачка примера ради се о придевским заменицама, тј. о, како се у посматраној граматици бошњачког језика одређују, заменичким придевима (Јахић/Халиловић/Палић 2000: 214).⁶ Ови примери, осим тога, не потичу из језика дневника, већ из религијског и књижевноуметничког текста, што такође може бити индикативно, тј. и овде се може уочити препорука из поменуте граматике, додуше везана за деклинацију посесивних придева, о коришћењу именичке деклинације у 'бираном изразу' (Јахић/Халиловић/Палић 2000: 243).

2.2.4. Будући најбројнији, примери из хрватског корпуса су и, сасвим очекивано, морфолошки (и функционално) највише издиференцирани. Наиме, поред примера с именичком деклинацијом код посесивних придева, забележени су и примери овог деклинационог обрасца код посесивних и других придевских заменица, описних придева, како оних у функцији атрибута, тако и квалификативног атрибута и апозитива.

2.2.5. Међу посесивним придевима неколико је оних за које би се могло рећи да с именицом коју детерминишу представљају устаљене изразе (на *Маркову* тргу, *рриказ Крisticoва* гроба),⁷ док то остали свакако нису (озљеда

овом стилу дали смо из два разлога: као прво, текстови овог типа на интернету су најдоступнији и, као друго, овај стил најбоље рефлектује стање које влада у разговорном језику, који је пак најбољи индикатор актуелних промена.

⁵ *Цела* века хоћу да играм мушкарачу (Мира Бањац, РТС 1, 23.3.2008).

⁶ Двије су ствари по човјека пропаст: безнадежност и ... од знамења Мојих оне који се буду без *икаква* основа на Земљи охолити. (Начини шејтанског дјеловања на човјека, www.ikculm.de). Боже сачувај, *свакаква* човјека! – каже она и окрене се за послом. (Атиф Кујунџић, Нове приче о псима, <http://p078.ezboard.com/ffoursoft-pawfrm13.showMessage?topicID=32.topic>)

⁷ Мада интернетски претраживачи код ова два придева наводе и читав низ примера с друкчијим деклинационим обрасцем (нпр. приказ *Крisticoвог* распела, оспоравање *Крisticoвог* ускрснућа; на *Марковом* тргу).

Бланкина кука, новац од *Станковићева* трансфера, Боуси разбили камеру *ХТВ-ова* сниматеља). Наспрам ових примера, међутим, у истим изворима стоји обиље примера управо с овим или другим посесивним придевима деклинираним по придевској промени (иза *Бланкиног* резултата, одлазак првог *Санадеровог* сурадника и сл.), што указује на конкуренцију која влада између две врсте парадигме.

2.2.6. Коначно, и у систему придевских заменица присутна је, већ и раније констатована, дихотомија: поред примера именичке деклинације (без *икаква* звука, без *икаква* мириса, обране *његова* власника, на *његову* тлу, о *његову* бродарству, с *његова* новог албума, увијек је по *његову*, не може нанијети *никаква* зла, на *његова* оца), знатан је и број оних с придевско-заменичком деклинацијом (не могу вријеђати *нашега* пророка, молила је жена *нашег* водича, она је написана у облику *његовог* дневника и др.).

2.3. Функционални аспект дистрибуције придевског вида. Функционална дистрибуција придева представља незаобилазан тематски блок при обради синтаксе придева, јер се управо на овом плану јасно очитују разлике у употреби придевског вида. У те сврхе се наводе типичне синтаксичке функције у којима се придеви појављују.

Само одређеног вида су придеви у синтагматском споју са показном заменицом – *овај паметни ученик*; затим у сложеним терминолошким јединицама – *брзи воз*, *бели лук*;⁸ и сложеним властитим именима – *Нови Пазар*, *Карло Велики* (Стевановић 1981⁴: 251; Барић ет ал. 1997²: 179; Јахић/Халиловић/Палић 2000: 237).⁹ У Граматици српског језика за странце И. Клајна срећемо и наведене устаљене идиоматизоване изразе, у којима се очувао неодређени вид – *тешка срца*, *гром из ведрa неба*, *чудна ми чуда*, *у по бела дана* и сл. (Клајн 2006: 74).

Насупрот овоме, у оквиру предиката се описни придеви употребљавају само у неодређеном виду: *Дан је био леп*, *Капут је нов*, *Ифетин задатак је лахак* (Стевановић 1981⁴: 251–252; Барић ет ал. 1997²: 179; Силић/Прањковић 2005: 240; Јахић/Халиловић/Палић 2000: 238), уз, чини се, неретка одступања у хрватском, попут наша два забележена примера: *Он је лијепи* и *Тарик није свемогући*. Ово исто важи и за актуелни квалификатив, који и представља редукован базични именски предикат реченице са пропратнооколношним значе-

⁸ Међутим, својим обликом овоме противречи пример *Додајте мало љубичаста крумпира*, забележен на Хрватској радиотелевизији.

⁹ Међутим, у разговорном српском језику у овом као и у другим сегментима дистрибуције придева долази до немалих одступања (исп. нпр. Ајџановић/Алановић 2007).

њем.: *Срдит Марко низ Косово језди*. Својеврсни изузетак представљају придеви који знају само за облике одређеног вида, код којих је видска особеност у предикативној служби неутралисана (*Он је мали; Пера је бољи* – Стевановић 1981⁴: 252).

Најсложеније су прилике у синтагматском споју са именицом, где се у атрибутој функцији појављују придеви оба вида, како каже М.Стевановић, „подједнако је обично и подједнако често *Стар човек не може издржати напоре које издрже младићи* и *Стари човек не може издржати ...*“ (Стевановић 1981⁴: 251). М. Стевановић закључује да је неодређени вид везан само за неке синтаксичке функције, а да се у атрибутој функцији задржао доследно само у номинативу, док се повлачи из употребе у зависним падежима (Стевановић 1981⁴: 261). Нешто је другачија констатација у Граматици босанског језика, где се тврди да у атрибутивном скупу долази придев неодређеног вида, али се среће готово равноправно и одређени вид, нпр. *критичар оштра пера / критичар оштрога пера* (Јахић/Халиловић/Палић 2000: 238). Мада се за избор одређеног и неодређеног вида каже да је начелно слободан (Барић ет ал. 1997²: 542), у *Хрватској граматици* се наводи да се не може изабрати придев одређеног вида „ако постоји само један предмет означен тим појмом, а нису ни помишљива два који би се по нечему разликовали. Тада се умјесто одређеног придева мора изабрати неодређени“ (Барић ет ал. 1997²: 543), те се наводи пример *За лијепа времена чује се гаталинка*.

Без обзира на донекле ригидан прескриптивни приступ, и у наведеној граматици хрватског језика скреће се пажња на грешке у промени компаративних облика придева, који се мењају по именичкој промени (*Након дуља чекања долази киша* – Барић ет ал. 1997²: 543) и, разуме се, логично констатује да разлика одређен / неодређен вид није очита у говору „многих говорника хрватског језика“ (Барић ет ал. 1997²: 542). Управо овакве напомене сведоче о поодмаклом процесу укидања видских опозиција у свим позицијама где се појављују оба облика напоре, изузев у номинативу једине мушког рода.

М. Стевановић пак укидање видских опозиција у зависним падежима везује за екавске културне центре, како у разговорном тако и у књижевноуметничком стилу (Стевановић 1981⁴: 262) и закључује да се облици сусрећу и код екаваца, али доста ређе него код ијекаваца, па стога употреба облика неодређеног вида у зависним падежима, по њему, „даје стилску боју архаичности“ (Стевановић 1981⁴: 264). Иако би се од Стевановића очекивао конзервативни став, може се рећи да је у овом случају он врло помирљив, те сматра да су излишна тврдокорна противљења граматичара да се у књижевноуметничком стилу употребе придевски наставци у зависним падежима придева неодређеног вида (Стевановић 1981⁴: 264). Морамо имати на уму да је Стевановићева граматика, са аспекта корпуса на који се ослања, граматика српскохрватског језика, али с аспекта норме више српска.

2.3.1. Описни придеви који су део грађе регистровани су само, као што смо видели, у хрватским изворима, и јављају се у трима позицијама карактеристичним за ову класу придева: атрибута (*коштана* сустава, *коштана* гребена, *углазбљена* вина), привременог атрибута (...у поводу рођења синчића Армана *тешка* три и пол килограма и *дуга* 51 центиметар) . Наравно, и наспрам ових стоји читав низ друкчијих примера, тј. оних у којима је присутна придевска деклинација (нпр. без недавно *озлијеђеног* хрватског репрезентативца, тумори *коштаног* сустава).

3. Закључне напомене. Иако сврха овога рада није да претендује на неке опште, коначне закључке, о чему уосталом сведочи и величина његовог корпуса, неки се општији закључци ипак могу извести. Као што смо рекли, на основу коришћених референтних граматика као и на основу регистрованих примера – можемо закључити да међу посматраним језицима нема системских, тј. морфосинтаксичких разлика, већ њих налазимо пре свега у разлици у фреквенцији неодређеног вида у оним позицијама где је могућ и одређени, што је типично за хрватски језик. Посматране граматике тако, што је разумљиво с обзиром на блиску сродност трију језика, наводе истоветне деклинационе обрасце за оба вида, али се разлике тичу, да га тако назовемо, нивоа прескриптивности када се ради о видској дистрибуцији, који је код српских граматичара најнижи, код бошњачких нешто виши, док је код хрватских највиши (исп. нпр. Барић ет ал. 1997²: 542).

Осим тога, у сва три језика, што уосталом и саме граматике констатују, нарушен је однос између придева одређеног и неодређеног вида, и то, по правилу, у корист ових првих. Евидентно је да је процес укидања видских разлика где год се оба вида могу напореда користити – поодмакао. Разлози за овај процес свакако леже како у семантичкој позадини видске категорије, тако и у системској диспропорцији у степену њене морфологизације (нпр. једнина–множина; мушки / средњи род – женски род; формант **-ски** – формант **-ов/ев**). С друге стране, концепт неодређености или непознатости компензаторно се може лексикализовати придевским или заменичким средствима (*један човек, неки човек*).

Заправо, дато стање личи на неку врсту континуума с благим прелазима међу језицима, на чијем је једном крају српски а на другом хрватски језик. У првом је примера с очуваном именичком деклинацијом придева најмање, у бошњачком их је више, док их је у хрватском највише, мада и у овом последњем, чак и тамо где се могу напореда јавити обе парадигме, мање него примера с придевском деклинацијом.

Да би се дошло до валиднијих података, свакако је неопходно ексцерпирати богатију и разнороднију грађу која би укључила различите функционалне стилове,¹⁰ али чак и грађа прикупљена за наше истраживање указује на

¹⁰ Тада би, сасвим сигурно, и у српском корпусу било далеко више примера именичке парадигме (исп. нпр. опус Б. Пекића).

(скоро) потпуно укидање деклинационих разлика у разговорном појавном облику сва три језика.

Литература

- Ајдановић/Алановић 2007: Ајдановић, М.; Алановић, М. Функционални и прозодијски аспекти дистрибуције придевског вида у говору Новог Сада. In: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. S. 23–30.
- Barić et al. 1997²: Barić, E. et al. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jahić/Halilović/Palić 2000: Jahić, Dž.; Halilović, S.; Palić, I. *Gramatika bosansko-ga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Клајн 2006: Клајн, И. *Грамматика српског језика за странце*. Београд: Завод за уџбенике.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Mrazović, P.; Vukadinović, Z. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, J.; Pranjeković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић/Поповић/Мицић 1989: Станојчић, Ж.; Поповић, Лј.; Мицић, С. *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић 1981⁴: Стевановић, М. *Савремени српскохрватски језик*. Београд: Научна књига.
- Фекете 1973: Фекете, Е. Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику. In: *Јужнословенски филолог*. XXXIX/3–4. S. 67–250.

Milan Ajdžanović – Milivoj Alanović (Novi Sad)

Normative and morphosyntactic status of adjectival aspect in contemporary Serbian, Croatian and Bosniac

In this paper the authors are shedding light on some anomalies in adjectival aspect in contemporary Serbian, Croatian and Bosnian. In order to so, they consulted major grammars of the three languages and collected data from different sources (online newspapers, for the most part).

Миливој Алановић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет Универзитета у Новом саду
ул. др Зорана Ђинђића
21000 Нови Сад
Србија
www.ff.ns.ac.yu

Милан Ајџановић
Одсек за српски језик и лингвистику
Филозофски факултет Универзитета у Новом саду
ул. др Зорана Ђинђића
21000 Нови Сад
Србија
www.ff.ns.ac.yu

Божо Ћорић (Београд)

Језичке и/или варијантске разлике на творбеном плану

У раду се, на лексикографској грађи, анализира актуелно стање у области тзв. именичке моције. Ова модификациона творбена категорија истиче се својом комплексношћу: поред системсколингвистичке, она садржи и снажну социолингвистичку ноту, што се огледа, поред осталог, и у већем или мањем присуству пуризма у расправама о њој. Уколико се ово питање посматра кроз призму српско-хрватских језичких прилика, онда се већ и априорно може утврдити висок степен пуризма у хрватском стандарду.

1. Сербокроатистика има у проучавању моције код именица дугу традицију, како на дијахроном,¹ тако и на синхроном плану.² Истраживања су утврдила да је за именичку моцију карактеристичан суфиксни творбени начин и да се продуктивношћу истичу суфикси **-ица**, **-ка**, **-иња** и **-киња**. Наведени моциони суфикси обично чине са суфиксима изведене именице граматичког мушког рода корелативне суфиксне парове. Суфиксна корелација у именичкој моцији представља појаву која се очитује у томе што облик основинске именице, начелно, условљава употребу одређеног моционог суфикса. Таква корелација постоји, рецимо, између **-(н)ик** и **-(н)ица** (нпр. *уред-ник* – *уред-ница*), **-ач** и **-ица** (нпр. *коп-ач* – *коп-ачица*) и сл. Резултат моционе творбе (мовирања) је мовирани фемининум (*уредница/копачица*). Мотивациони смер је од именице са значењем „лице уопште“ ка именици са значењем „лице женског пола“ (*уредник* → *уредница*, *копач* → *копачица*). Мовирани фемининум и корелативна именица са значењем „лице уопште“ чине тзв. моциони пар (*уредник* / *уредница*, *копач* / *копачица*). У литератури се каткада срећу и друкчији погледи на место и улогу именице мушког рода која се јавља у двојакој улози у језику: као номинативна јединица (назив за занимање, рецимо) и као основински конституент секундарне мовиране творевине. Тако један загребачки лингвиста наводи податак о томе „*da se novi zaposlenici dobrim dijelom još uvijek traže samo imenicama za muške osobe*“ (Бабић 2006: 86). Погрешно је, наиме, говорити о именицама за мушке особе у наведеном контексту будући да оне, просто, значе људска

¹ Најстарија студија била је компаративно-историјски оријентисана (Бошковић 1936), а друга, много година касније, у центар је ставила порекло и развој моционих суфикса (Ћорић 1982).

² Обухваћене су системсколингвистичке, социолингвистичке и нормативистичке теме. Списак литературе на крају чланка сведочи о живом интересовању за различите проблеме именичке моције.

з а н и м а њ а , и ништа друго. Отуда чуђење изазива и синтагма ж е н с к а з а н и м а њ а у једном стручном чланку (Бабић 1999г), с обзиром на то да се занимања не могу диференцирати на мушка и женска (осим у примитивним опсервацијама типа – *жени је место у кухињи* и сл.), због чега у огласима за посао и фигурира, у принципу, назив занимања без спецификације у погледу п о л а . Једнако тако није коректно протумачен сам творбени чин којим се ствара секундарни назив женског рода, како налазимо у следећем цитату: „... riječ je o i m e n i č k o j m o s i j s k o j t v o r b i o d n o s n o o m o v i r a n j u , p r i l i k o m č e g a s e o d i m e n i c e j e d n o g s p o l a t v o r i i m e n i c a s u p r o t n o g s p o l a “ (Барић 1987: 10). У наведеном цитату у опис је унет и један нелингвистички појам, појам – пола, коме није место у граматичком опису ове врсте. Наиме, у лингвистици не постоји критеријум разврставања речи према полу, већ према роду, и то искључиво граматичком роду, а то опет значи да, у граматичком опису, не постоји именица овог или оног пола. Уз то, именица супротног пола, све и да прихватимо овакву формулацију, никада се не прави од именице другог пола, већ увек од о п ш т е г н а з и в а немаркираног у погледу пола. Нешто друкчију, али у основи сличну дефиницију моционе творбе налазимо и на другом месту: „Kad je osnovna riječ imenice za žensku osobu imenica koja znači mušku osobu, govori se o mocijskoj tvorbi“ (Барић et al. 1995: 310). У дефиницију је унет, како се види, и семантички моменат по коме именица з н а ч и м у ш к у о с о б у , а она то, како је већ речено, не значи (у неутралној употреби). За лингвистику је спорна и оваква дефиниција: „Mocijskom tvorбом zove se tvorba imenica jednog roda od imenice drugog roda s razlikom u spolu“ (Барић et al. 1995: 304), и то зато што се непотребно међу језичке категорије (г р а м а т и ч к и р о д) , уводи и нелингвистички (п о л) . Старији граматичари, међутим, увек су се служили језичким појмовно-терминолошким апаратом, а не ванјезичким, што илуструје следећи цитат: „Nastavak -ica vrlo često služi za to da se prema imenici muškoga roda načini imenica ženskoga“ (Маретић 1963: 325). И у једној другој старијој граматичкој нашој језика налазимо кратак, али тачан опис моционе творбе у наслову једног поглавља: „Feminina zu entsprechenden Maskulinen“ (Лескин 1914: 276). А методолошки тачну и јасну позицију именице граматичког мушког рода налазимо и у једној новијој студији, загребачке ауторке, где стоји: „Riječ muškog roda sadrži pojam čovjeka uopće, izražava svrstavanje osobe u neku društvenu ili profesijsku kategoriju bez obzira na spol“ (Букарица 1999: 7).

2. Очито је, међутим, да се у расправама о именичкој моцији појам *пола* не може сасвим избећи, већ и због тога што се одређеним морфолошким средствима (суфиксима) доиста омогућава маркирање према полном критеријуму. У одређеним друштвено-историјским приликама општи односи м у ш к о – ж е н с к о могу се интензивирати и у језичкој сфери, преносећи тако проблем именичке моције са терена језичке политике на терен дневне политике. Овакав друштвени оквир створен је крајем прошлог и почетком овог

миленијума као део широке расправе о равноправности полова, а у том контексту појавила се теза о постојању дискриминације у језику. У јавним наступима припадница женских покрета и у стручним прилозима појединих лингвист(кињ)а почели су се користити изрази типа *сексизам у језику*, *сексистичка употреба језика*, *андроцентризам и језик*, *феминистичка лингвистика* и сл. Као изразити примери језичке дискриминације (сексизма у језику) навође-ни су облици *звања*, *титула*, *занимања*, *дужности*, *послова* и сл. кад их *имају*, *обављају* или *врше* жене. Ову лексичку групацију карактеришу, у основи, два типа номинације: а) неизведена/изведена именица *г р а м а т и ч к о г* мушког рода неутрализована с обзиром на пол (*доцент/уредник*) и б) изведена именица маркирана с обзиром на пол (*доценткиња/уредница*).³ Тип (а) сматра се, у неким круговима, дискриминаторним, непожељним, а тип (б) пожељним типом номинације.

3. У именовању занимања, звања и титула за жене корисницима језика стоје на располагању и друкчији, несуфиксни начини, какав је, рецимо, *а н а л и т и ч к а м о ц и ј а*. Оваква језичка могућност обично се користи у првом тренутку, као прелазна форма, док се јавност још привикава на нову реалност. Међутим, у анализи примера ове номинативне варијације могућа је, каткада, пристрасна и површна оцена, какву налазимо, рецимо, у прилогу једног хрватског лингвисте: „Kad su Nijemci dobili kancelarku, u srpskome je tekstu bila ova rečenica: *pozdravlja prvoga kancelara ženu*, i dalje u tekstu *žena kancelar...*“ (Бабић 2006: 86). Аутор очито жели да покаже како српски новинари немају облик *канцеларка*, односно – да се у српском језику заостаје у суфиксалном начину именовања новонастале друштвене стварности. Новинар је, међутим, и хтео да истакне управо то – да се на функцији немачког канцелара нашла први пут и једна жена. Да је написао *прва канцеларка*, онда би то значило нешто сасвим друго: да их је касније било још, а ова је прва. Лако је показати да је у првом тренутку тако било и у хрватским гласилима, а овде наводимо потврде из два листа: „Angela Merkel prva je žena kancelar u Njemačkoj“ (Novi list, 11.10.2005); „Razgovor je vođen u ugodnom ambijentu njemačkog veleposlanstva u Zagrebu, upravo u vrijeme službenog imenovanja Angele Merkel kao prve žene kancelara u Njemačkoj“ (Hrvatski vojnik, prosinac, 2005).

4. У овом прилогу се скреће пажња на лексикографску страну примене суфиксалног начина именовања звања, занимања, послова и сл. кад их имају, врше и обављају особе женског пола. Анализиран је материјал из три једно-

³ Постоје у језику за ову сврху и сложеније форме именовања: *жена доцент/жена уредник*. Тада се говори о *а н а л и т и ч к о ј м о ц и ј и*. Структурно јој је слична плеонастичка форма, забележена у писаним медијима: „Но данас је све мање жена-падобранки“ (Југославенска ревија Свијет, 9.11.1987).

томна речника, и то једног новосадског и два загребачка. Будући да су творбени типови од домаћих основа нормативно стабилизирани, овде се анализирају само образовања карактеристична по томе што основу чини именица страног порекла. Та именица, творбено гледано, комплетна улази у састав секундарног назива. У раду је лексикографска грађа разврстана у две табеле, при чему сваки једнотомник има своју колону, како би се лакше извршила упоредна анализа. Табела 1 садржи лексикографске потврде мовираних фемининума од страних основа на: **-ист(а)**, **-ант**, **-ент**, **-ат**, **-от**, **-ит**, **-ет(а)**, **-ут**, **-ор**, **-ер**, **-ир**, **-ан**, **-ал**, **-ив**, **-уј**, **-ман**, **-оп**, **-зоф** и **-граф**. Примери су смештени у три колоне и то тако што је у првој колони дата грађа новосадског једнотомника, као еталона, а у друге две колоне долази материјал загребачких речника, најпре Анић/ВА, а затим РХЈ. Сврха ове табеле је у томе да покаже дистрибуцију четирију продуктивних творбених форманата у лексикографској грађи трију речника. Табела 2 садржи све мовиране фемининуме од страних основа под словом **К** регистроване у РХЈ, који сада служи као еталон према коме се распоређује еквивалентна грађа из друга два речника. Сврха друге табеле је у томе да се на примерима из „једног слова“ (слова К) покаже степен продуктивности творбених типова и творбених форманата у трима речницима.

5. Табела 1.

РСЈ	Анић	РХЈ
-ист(а)		
<i>англисткиња</i>	<i>anglistkinja/-ica</i> ⁴	<i>anglistkinja</i>
<i>артисткиња (-ица)</i> ⁵	<i>artistkinja</i>	<i>artistica</i>
<i>алтисткиња</i>	—	<i>altistica</i>
<i>авантуристкиња</i>	<i>avanturistkinja</i>	<i>avanturistica</i>
<i>германисткиња</i>	<i>germanistkinja/-ica</i>	<i>germanistica</i>
<i>песимисткиња</i>	<i>pesimistkinja</i>	<i>pesimistica</i>
<i>солисткиња (-ица)</i>	<i>solistica</i>	<i>solistica</i>
<i>телефонисткиња (-ица)</i>	<i>telefonistkinja/-ica</i>	<i>telefonistica/-kinja</i>
<i>екстремисткиња</i>	<i>ekstremistkinj</i>	<i>ekstremistica</i>
<i>фашисткиња</i>	<i>fašistkinja</i>	<i>fašistica</i>
-ант		
<i>демонстранткиња (-ица)</i>	<i>demonstrantkinja</i>	<i>demonstrantica</i>
<i>диверзанткиња</i>	<i>diverzantkinja</i>	—
—	<i>diverzantica/-kinja</i> ВА	—

⁴ Овде, у табели, наводимо само суфикс уместо пуног варијетета, а заправо у Анићевом речнику стоји пун лик фемининума, и то иза косе црте: *anglistica*.

⁵ Овде, у табели, наводимо само суфикс уместо пуног варијетета, а заправо у РСЈ-у стоји пун лик фемининума, и то у загради: (*артистица*).

матуранткиња (-ица)	<i>maturantica</i>	<i>maturantica</i>
дилетанткиња (-ица)	<i>diletantkinja/-ica</i>	<i>diletantica</i>
–	<i>diletantica / -kinja</i> БА	–
-ент		
асистенткиња (-ица)	–	<i>asistentica</i>
абоненткиња	<i>abonentica/-kinja</i>	<i>abonentica</i>
пацијенткиња	<i>pacijentica/-kinja</i>	<i>pacijentica</i>
-ат		
адвокатица	–	<i>advokatica</i>
делегаткиња	<i>delegatkinja</i>	<i>delegatkinja</i>
демократкиња	–	<i>demokratkinja</i>
кандидаткиња	<i>kandidatkinja/-ica</i>	<i>kandidatkinja</i>
литераткиња	<i>literatkinja</i>	<i>literatica</i>
-от		
идиоткиња	<i>idiotkinja</i>	<i>idiotkinja</i>
патриоткиња	<i>patriotica</i> БА	<i>patriotkinja</i>
-ит		
космополиткиња	–	–
фавориткиња	–	–
-ет(а)		
аналфabetкиња	–	–
-ут		
скауткиња	<i>skautkinja</i>	<i>skautkinja</i>
фармацеуткиња	<i>farmaceutkinja/-ica</i>	<i>farmaceutkinja</i>
-ор		
декламаторка	<i>deklamatorica</i>	<i>deklamatorica</i>
диктаторка	<i>diktatorka</i> <i>diktatorica</i> БА	–
директорица/директорка	<i>direktorica</i>	<i>direktorica</i>
докторка (докторица)	<i>doktorica</i>	<i>doktorica</i>
професорка (професорица)	<i>profesorica</i>	<i>profesorica</i>
-ер		
келнерица (келнерка)	<i>kelnerica</i> БА	–
режисерка	<i>režiserka</i>	<i>režiserka</i>
репортерка	<i>reporterka</i>	<i>reporterka</i>
саботерка	<i>saboterka</i>	<i>saboterka</i>
инајдерица/инајдерка	<i>šnajderica</i> БА	<i>šnajderica</i>
-ир		
пионирка	<i>pionirka</i> БА	<i>pionirka</i>
-ан		
партизанка	<i>partizanka</i>	<i>partizanka</i>

-ал		
<i>ривалка</i>	—	<i>rivalka</i>
-ив		
<i>детективка</i>	—	—
-уј		
<i>буржујка/буржујкиња</i>	—	<i>buržujka</i>
-ман		
<i>грандоманка</i>	—	<i>grandomanka</i>
-оп		
<i>филантропкиња</i>	—	—
-зоф		
<i>теозофкиња</i>	<i>teozoſkinja</i>	<i>teozoſkinja</i>
<i>филозофкиња</i>	—	<i>filozoſkinja</i>
-граф		
<i>фотографикиња</i>	<i>fotograſkinja</i>	<i>fotograſkinja</i>
<i>дактилографикиња</i>	<i>daktilograſkinja</i>	<i>daktilograſkinja</i>
<i>сценографикиња</i>	<i>scenograſkinja</i>	<i>scenograſkinja</i>

5.1. Табела 1 даје повода за разноврсне коментаре у вези са дистри-буцијом четирију продуктивних творбених форманата у лексикографској грађи трију речника. РСЈ нема потврда за изведенице од страних основа на **-лог** и **-фоб**, па их зато нема ни у остала два речника у овој табели. У творби учествују три суфикса: **-киња**, **-ка** и **-ица**. Њихова дистрибуција зависи од читавог низа фактора. Упоредна анализа показује да на основе које се завршавају сугласником **-т** најчешће долази суфикс **-киња**, али неједнако по речницима. То је основни суфикс у РСЈ-у, а по изузетку са јавља, у неколико примера, суфикс **-ица** (као дублетна форма), док у РХЈ-у долазе и **-ица** и **-киња**, али им дистрибуција зависи од гласовне структуре краја основе: **-ица** долази на основу са сугласничком скупином (уз нека одступања), а **-киња** на основе код којих испред финалног **-т** долази вокал (уз ретке изузетке).⁶ Анић је у овом погледу ближи РСЈ-у, него РХЈ-у, тј. основни суфикс му је **-киња**. Уколико се творбене основе завршавају на сонант, дистрибуција суфикса показује у неким случајевима апсолутну једнакост, а у другим већу или мању неједнакост, уз местимично присуство дублета. У изведеницама од основа на **-ор** у РСЈ-у главни суфикс је **-ка**, а **-ица** долази у дублетима, РХЈ има само изведенице на **-ица**, док Анић поред именица на **-ица**, има један и са творбеним типом на **-ка**. Уколико се основа завршава на **-ер**, онда је у сва три речника

⁶ Правила дистрибуције поставио је челник хрватског пуризма Стјепан Бабић. (Исп. његов чланак: Sustav u mocijskoj tvorbi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku, Slavica helvetica. 16. Bern, 1981: 33-46).

основни суфикс **-ка**, а суфикс **-ица** долази у РСЈ само као дублет, а у оба за-гребачка речника као засебне формације. Кад се творбена основа завршава на **-ир**, **-ан**, **-ил** и **-уј** деривација се, по правилу, врши суфиксом **-ка**. Основе на **-ф** у свим речницима имају еквивалентни фемининум на суфикс **-киња**.

6. Табела 2.

PXJ	Анн	РСЈ
<i>kabalistica</i>	—	—
—	<i>kabalistkinja</i> BA	—
<i>kabaretistica</i>	—	—
<i>kalvinistica</i>	<i>kalvinistkinja</i>	—
<i>kampanilistica</i>		
<i>kampistica</i>	—	—
<i>kanuistica</i>	—	—
<i>karijeristica</i>	<i>karijeristkinja</i>	—
<i>karikaturistica</i>	<i>karikaturistica</i>	—
<i>kazuistica</i>	—	—
<i>klarinetistica</i>	<i>klarinetistkinja</i> / <i>klarinetistica</i>	—
<i>kolaboracionistica</i>	<i>kolaboracionistkinja</i>	<i>колаборационисткиња</i>
<i>kolektivistica</i>	—	—
<i>kolonijalistica</i>	—	—
<i>kolonistica</i>	<i>kolonistkinja</i>	—
<i>komercijalistica</i>	<i>komercijalistkinja</i>	—
<i>komparatistica</i>	<i>komparatistkinja</i>	—
<i>komunistica</i>	<i>komunistkinja</i>	<i>комунистскиња</i>
<i>kroatistica</i>	<i>kroatistkinja/kroatistica</i>	—
<i>kursistica</i>	<i>kursistkinja/kursistica</i>	<i>курсисткиња</i>
<i>kandidatkinja</i>	<i>kandidatkinja</i> / <i>kandidatica</i>	<i>кандидаткиња</i>
<i>kontrolorka</i>	<i>kontrolorka</i>	—
<i>kantautorica</i>	—	—
<i>klasifikatorica</i>	—	—
<i>kombinatorica</i>	<i>kombinatorica</i> / <i>kombinatorika</i>	—
<i>kompilatorica</i>	—	—
<i>kompozitorica</i>	<i>kompozitorika</i> / <i>kompozitorica</i>	<i>композиторка</i>
<i>konspiratorica</i>	—	—
<i>konstruktorica</i>	—	—
<i>koordinatorica</i>	<i>koordinatorica</i>	—
<i>korektorica</i>	<i>korektorica</i>	—
<i>korepetitorica</i>	<i>korepetitorica</i> /	—

	<i>korepetitorka</i>	
<i>kreatorica</i>	<i>kreatorica</i>	—
<i>kaskaderka</i>	—	—
<i>kidnaperka</i>	—	—
<i>kolporterka</i>	<i>kolporterka</i>	<i>колпортерка</i>
<i>kombajnerka</i>	—	—
<i>kondukterka</i>	<i>kondukterka</i>	<i>кондуктерка</i>
<i>kinologinja</i>	—	—
<i>klimatologinja</i>	—	—
<i>kriminologinja</i>	<i>kriminologica</i>	—
<i>komediografkinja</i>	—	—
<i>koreografkinja</i>	<i>koreografkinja</i>	<i>кореографкиња</i>
<i>kostimografkinja</i>	<i>kostimografkinja</i>	—
<i>ksenofopkinja</i>	—	—

6.1. У другој табели се, углавном, понављају творбени типови из прве табеле, али само ако су потврђени у оквиру слова **К**. Општи поглед указује на релативно велик број потврда моционе творбе уз доминацију изведеница на суфикс **-ица** у РХЈ-у (31 на **-ица**, према 6 на **-ка**, 4 на **-киња** и 3 на **-иња**), мањи број потврда моционе творбе, а већи број разноврсних творбених типова код Анића, уз доминацију суфикса **-киња** и појаву неколико дублетних формација (15 изведеница на **-киња**, 10 на **-ица**, 6 на **-ка**, без иједне на **-иња**, те 7 дублета), и, коначно, мали број еквивалентних образовања у РСЈ (укупно 9, са два творбена типа: 6 на **-киња**, 3 на **-ка**). Празнине у РСЈ последица су различитих фактора: а) српска лексикографска пракса ослања се на потврде, на узус у говору, док хрватска пракса дозвољава већу креативност и слободу у продукцији непотврђених лексема;⁷ б) у српској средини, не само међу лингвистима, превладава став о томе да називи за занимања нису полно маркирани; в) феминистички покрети не добијају подршку у овом смислу чак ни у делу женске популације; г) језички пуризам је стран српским лингвистима, а у језичкој пракси влада беневоолентан однос према избору језичких средстава (тј. говорници се слободно опредељују за ову или ону форму); д) Матичин једнотомник својом грађом припада прошлом веку (до деведесетих година), те не региструје новије стање узуса у овој области.

6.2. Прилике у РХЈ-у највећим делом се могу протумачити деловањем пуристички настројених аутора овог лексикографског дела, као и општом пуристичком климом у Хрватској. У том смислу водећи хрватски лингвисти на-

⁷ Ово потврђује експлицитан став челника хрватског пуризма: „ako su rječnici normativni, onda i njihovi autori mogu tvoriti nove riječi“ (Бабић 1999г: 193).

шли су се, како је то већ у научној литератури примећено, на линији феминистичких покрета.⁸ Овоме треба додати и онај сегмент језичког пуризма који подразумева изгон србизама сваке врсте. Такво пуристичко расположење није мимоишло ни моциону творбу, што показује раширено схватање код многих људи „да је **-ica** hrvatski sufiks, а **-ka** и **-kinja** srpski па nastoje nametati **-ica** i тамо gdje mu по hrvatskome jezičnome sustavu nije mjesto“ (Бабић 1999: 109). Сматра се да је овакав приступ норми у овој творбеној области зачет деведесетих година прошлог столећа. „Početkom devedesetih godina за ženu се почиње nametati isključivo oblik naziva у ženskom роду iако су нам се многи од њих чинили необичним, neprikladnim, па и smiješnim. У прво се vrijeme најчеšће употребљавају изведенице на **-ica**: *ministrica, psihologica, feministica*, jer су се те smatrale више hrvatskима од оних на **-inja, -kinja**“ (Букарица 1999: 24). Отуда и није необична, ма колико изгледала ненаучна, констатација по којој у хрватском мора бити *зубарица* а не *зубарка*, упркос постојању именица *новинарка, уличарка*, а не **новинарица, *уличарица* (Кордић 2006а: 200). У којој мери пуристи могу током времена мењати постојећи узус, показује податак да је још пре пола столећа однос именица на **-ица** и **-киња** у хрватској варијанти био сасвим друкчији: „Na osnovu toga smijemo zaključiti, да nije nepravilan ни oblik *kandidatica*, iако danas prevladava oblik: *kandidatkinja*“ (Храсте 1957: 107). Женски део популације није био јединствен у погледу доследне употребе „profесијских imenica“ (Букарица 1999: 21): углавном се у улози „боркиња“ за језичку равноправност налазе феминистички покрети „што је под utjecajem sličnih zahtjeva на engleskom govornom području и kod нас postalo moderno“ (Букарица 1999: 21). У оваквим расправама занимљива је и опсервација по којој „nijedna feministkinja ipак ne би bila spremna своје prezime promijeniti у ženski oblik, nego га ostavlja у muškom роду“ (Букарица 1999: 21). Иновацију у РХЈ представља унификација суфикса **-иња** у творби од основа на **-лог** (*kinologinja, klimatologinja, kriminologinja*). Познато је да су се јављала три творбена типа, како показују примери типа „*pedagogica, psihologica, pedagoškinja, psihološkinja, pedagoginja, psihologinja*“ (Бабић 2006: 84), а РХЈ се опредељује за тип са суфиксом **-иња**. Рука пуризма и овде је присутна, што јасно произилази из информације коју нам даје Стјепан Бабић: „Tim је likovima dao prednost profesor S. Težak, а тако и ја те је danas gotovo prevladaо taj tip“ (исто).

⁸ „Dosljednu upotrebu ženskog roda imenica које označavaju звање kad га врши жена propisuју puristi у hrvatskoј standardној varijanti srpskohrvatskog diјasistema и тако, istini за volju nenamјerno, slijede pravac који би ženski pokret pozdraviо. Oni time sankcioniraju težnju, vrlo živу у razgovornom jeziku и која lако ulazi у pisani standard, тако да imamo potvrда за imenice ženskog roda као što су *atašeica, mecenatkinja, sutkinja* itd.“ (Калође-ра 1981: 49).

7. Сprovedена упоредна анализа трију једнотомних речника намеће следеће опште закључке:

– Инвентар суфикса у анализираној грађи исти је у сва три речника: продуктивни су **-ица**, **-ка**, **-киња**.⁹

– Појава суфикса **-иња** у изведеницама од основа на **-лог** у РХЈ директна је потврда деловања пуристичке језичке политике.

– Општа правила дистрибуције суфикса су иста, а одступања у правцу унификације одређен их творбених типова су последица језичког пуризма, лингвоцентризма и лингвоинжењеринга.

Литература

- Анић 1984: Анић, В. Род и спол у српскохрватском језику: разграничење. In: *Научни састанак слависта у Букове дане*. Bd. 13/1. Београд. S. 5–15.
- Анић 1998³: Анић, В. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Анић 2003: Анић, В. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- Бабић 1979/80: Babić, S. Kako se kaže kad je žena sudac?. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XXVII/2–3. S. 86–87.
- Бабић 1999а: Babić, S. Dva tvorbeno normativna problema i njihova rješenja. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XLVI/3. S. 104–112.
- Бабић 1999б: Babić, S. Tip artistica kao normativni problem. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XLVI/4. S. 142–144.
- Бабић 1999в: Babić, S. Kako se naziva muškarac muzilja? In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XLVI/4. S. 158–159.
- Бабић 1999г: Babić, S. Ženska zanimanja u hrvatskome bibliografskome leksikonu. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XLVI/5. S. 191–193.
- Бабић 2000: Babić, S. Tko sve muze? In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XLVII/4. S. 157–158.
- Бабић 2006: Babić, S. Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost polova. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. LIII/3. S. 81–120.
- Барић et al. 1995: Barić, E. et al. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Барић 1987: Barić, E. Мociјски парњаци i њихова употреба. In: *Rasprave Zavoda za jezik*. Nr. 13, S. 9–18.
- Барић 1988: Barić, E. Мociјска творба i погледи Radosava Бошковића. In: *Први лингвистички научни скуп у спомен на Радосава Бошковића*. Титоград. S. 157–164.

⁹ Дакако, постоји одређена фреквенцијска разлика.

- Барић 1988: Barić, E. Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka. In: *Rasprave Zavoda za jezik*. Nr. 14. S. 43–49.
- Барић 1989: Barić, E. Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XXXVII/1. S. 12–21.
- Берисављевић 1986: Берисављевић, С. Језик и пол: титуле и занимања жене у банци. In: *Прилози проучавању језика*. Нови Сад. Nr. 22. S. 119–131.
- Бошковић 1936: Бошковић, Р. *Развитак суфикса у јужнословенској заједници*. Београд: Библиотека Јужнословенског филолога.
- Букарица 1999: Bukarica, M. Rod imenica koje znače profesiju u ruskom i hrvatskom jeziku. In: *Suvremena lingvistika*. Zagreb. Bd. 25/47. S. 3–28.
- Велин 1981: Velin, V. Lingvistika i feminizam. In: *Delo*. Nr. XXVII/27/4. S. 1–14.
- Винце 1954/55: Vince, Z. Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesorica? In: *Jezik*. Zagreb. Nr. III/4. S. 113–118.
- Ђорић 1975: Ђорић, Б. Контрастивни опис творбених средстава за обележавања именичке моције у српскохрватском и немачком језику. In: *Књижевност и језик*. Nr. XXII/2. Београд. S. 265–285.
- Ђорић 1979: Ђорић, Б. Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима. In: *Књижевни језик*. Nr. 3. Сарајево. S. 31–41.
- Ђорић 1982: Ђорић, Б. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд.
- Ђорић 1990: Ђорић, Б. *Sociolingvistički status naziva za osobe ženskog pola u srpskohrvatskom jeziku*. In: *Fluminensia*. Nr. II/1–2. Rijeka. S. 103–108.
- Ђорић 2006: Ђорић, Б. Граматички род и питање полне дискриминације у језику. In: *Српски језик*. Nr. XI/1–2. Београд. S. 51–63.
- Храсте 1957: Hraste, M. Tvorba imenica ženskog roda od stranih imena muškog roda sa završetkom -t. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. V. S. 106–107.
- Ивић 1989: Ивић, М. Нека запажања о броју и роду у српскохрватском језику. In: *Јужнословенски филолог*. Nr. XLV. S. 27–44.
- Калођера 1981: Kalogjera, D. *O jeziku i spolu*. In: *Delo*. Nr. XXVII/4. S. 37–52.
- Кордић 2006a: Kordić, S. Upute jezičnim cenzorima. In: Frančić A.; Hudeček, L.; Mihaljević, M. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb, 2005: Hrvatska sveučilišna naklada. Književna Republika. Nr. IV/5–6. S. 194–208.
- Кордић 2006b: Kordić, S. Filologija laži. Uz knjigu Stjepana Babića: *Hrvanja hrvatskoga*. Zagreb, 2004: Školska knjiga. Književna Republika. Nr. IV/9–10. S. 154–181.
- Куна 1975: Kuna, H. Istorijaska podloga varijantskih razlika srpskohrvatskog standardnog jezika. In: *Književni jezik*. Nr. 1–2/IV. Sarajevo. S. 19–33.

- Лескин 1914: Leskien, A. *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*. Heidelberg.
- Ликоманова 1989: Ликоманова, И. За някои особености на съществителните имена за лица от женски пол в славянските езици. In: *Съпоставително езикознание / Сопоставительное языкознание / Contrastive Linguistics*. Nr. XIV/2. София. S. 5–11.
- Маретић 1963: Maretić, T. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- Марков 1981: Марков, Б. Именице са значењем лица женског пола у српскохрватском језику. In: *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд. Nr. 7. S. 177–188.
- Матас Иванковић 2006: Matas Ivanković, I. Kad su prvi put u hrvatskim rječnicima zabilježene imenice za ženska zanimanja? In: *Jezik*. Zagreb. Nr. LIII. S. 33–35.
- Николић 1955: Николић, С. Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица. In: *Наш језик*. Nr. VI/5–6. S. 148–152.
- Радић 2007: Радић, Ј. Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику. In: *Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова I*. Београд. S. 381–400.
- РСЈ 2007: Матица српска (Hg.). *Речник српског језика*. Нови Сад.
- РХЈ 2000: Šonje, J. (Hg.): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
- Савић 1984: Савић, С. Прагматички аспекти рода номина агентис у српскохрватском/хрваткосрпском језику. In: *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Nr. 13/1. S. 247–258.
- Смольская 1981: Смольская, А. К. Језичка норма и фемининуми у српскохрватском језику. In: *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд. Nr. 10. S. 109–115.
- Смольская 1986: Смольская, А. К. Об иноязычных суффиксах в сербохорватской феминной деривации. In: *Зборник за филологију и лингвистику*. Nr. XXIX/2. Нови Сад. S. 105–110.

Božo Ćorić (Belgrade)

Language and/or variant differences in word-formation

The paper deals, on the lexicographic materiel, with the actual state in the field of so called *noun motion*. This modification word-formational category is characterized by its complexity: besides its linguistic aspect, it has a strong sociolinguistic aspect. The latter is reflected in greater or lesser existence of *purism* in scholarly discussions about its questions. If this fact is observed from the aspects of Serbo-Croatian circumstances, even a priori one can define a high degree of purism in the Croatian standard.

Božo Ćorić
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Beograd
Srbija

Jasmina Dražić – Jelena Vojnović (Novi Sad)

Imenice tipa nomina agentis u srpskom i hrvatskom jeziku (tvorbeni i semantički aspekt)

U radu se analiziraju imenice tipa *nomina agentis* pre svega sa tvorbenog aspekta, sa ciljem da se uoči produktivnost pojedinih sufiksa u srpskom, odnosno hrvatskom jeziku. Isto tako, poređiće se inventar agentivnih sufiksa u srpskom i hrvatskom jeziku kako bi se utvrdilo postojanje razlika, odnosno sličnosti u tvorbi ovih imenica.

1. Uvod

1.1. Predmet i cilj istraživanja. Predmet ovog rada jeste tvorbeni i semantički aspekti imenica tipa *nomina agentis* u srpskom i u hrvatskom jeziku, sa ciljem da se načini registar tvorbenih sufiksa, da se utvrde njihovi morfološki odnosi, kako bi se uočilo da li postoje razlike u inventaru agentivnih sufiksa, odnosno u njihovoj frekvenciji i produktivnosti.

1.2. Teorijska razgraničenja. U literaturi se pod terminom *nomina agentis* podrazumevaju sve imenice sa obeležjem [+osoba] i pritom označavaju vršioca neke radnje u najširem smislu (usp. Babić 1986; Mrazović/Vukadinović 1990: 205–213; Stanojčić/Popović 2000: 137–139).

U ovom radu analizirane su imenice s obeležjem [+osoba] čije bi se značenje moglo parafrazirati kao „onaj koji čini nešto“. Na osnovu leksičke semantike zabeleženih imenica mogu se izdvojiti tri osnovne klase: imenice čija je tvorbeni osnovni glagol, koje denotiraju vršioca radnje, pri čemu je ostvarena referencijalna koncepcija radnje – *nomina agentis* u užem smislu (npr. *čitalac*, *čitatelj*, *učesnik*, *prolaznik* i sl.); imenice koje označavaju vršioca radnje koje na nekom nivou imaju status zanimanja – *nomina professionis* (npr. *bibliotekar*, *taksist(a)*, *glumica* i sl.); i, konačno, imenice, nastale od glagola, sa značenjem nosioca svojstva ili osobine nastalih kao rezultat ustaljene realizacije određene radnje, što podrazumeva da je prisutna nereferencijalna, habitualna koncepcija radnje – *nomina attributiva* (npr. *kockar* ← *onaj koji se često kocka/onaj koji voli da se kocka*; *svađalica* ← *onaj koji se često svađa/koji voli da se svađa*). Vrlo često nije lako ograničiti semantičku klasu s obzirom na to da se ponekad samo na osnovu konteksta može utvrditi da li radnja koju realizuje vršilac denotiran datom imenicom predstavlja njegovu stalnu ili povremenu aktivnost (npr. *cртаč*, *kuvar*, *dužnik* i sl.).

Iako se u jednoj grupi imenica u transformu može pojaviti punoznačan ili semikopulativan glagol odgovarajuće semantike u funkciji predikata, one nisu podvrgnute analizi s obzirom na to da ne označavaju aktivnog vršioca radnje. U ovu grupu ubrajamo imenice tipa *nomina patientis* u čijem se interpretativnom transformu može pojaviti pasivni predikat punoznačnog glagola (npr. *zatvorenik* → *onaj*

koji je zatvoren/onaj kojeg su zatvorili), imenice koje označavaju pristalice, sledbenike, pripadnike različitih pokreta ili učenja (npr. *socijalist(a) → onaj koji sledi ili se bori za socijalizam*) i etnike i etnoide (npr. *Novosađanin → onaj koji živi u Novom Sadu*).

1.3. Korpus. Građa korišćena za ovo istraživanje ekscerpirana je iz Velikog rječnika hrvatskoga jezika Vladimira Anića i Rečnika srpskoga jezika Matice srpske, s obzirom na to da oba rečnika daju opis savremenog stanja, da su obimom slična, te da su deo standardnojezičke norme. Kao kontrolni korpus prilikom ovog istraživanja poslužili su nam priručnici koji se bave tvorbeno-morfološkim problemima (Babić: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Silić/Pranjeković: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Tafrá: *Od riječi do riječnika*, Mrazović/Vukadinović: *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Klajn: *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*, Klajn: *Gramatika srpskog jezika za strance*, Dragičević: *Leksikologija srpskog jezika*). Isto tako korišćeni su radovi koji se bave ovom problematikom u savremenom srpskom jeziku (Ajđžanović *Funkcionalno opterećenje sufiksa za obeležavanje osoba*, Kiš/Ajđžanović: *O upotrebi imenica sa značenjem osoba*).

2. Analiza. Ekscerpirana građa biće klasifikovana, u onoj meri u kojoj primeri to dozvoljavaju, prema semantičkom kriteriju u jednu od tri grupe imenica – *n o m i n a a g e n t i s*, *n o m i n a p r o f e s s i o n i s* i *n o m i n a a t t r i b u t i v a*, te će se za svaku od njih utvrditi inventar sufiksa, sagledati njihova produktivnost i mogućnost ostvarenja mocionog obrazovanja, s ciljem da se uoči u kojoj meri je stanje u savremenom srpskom i hrvatskom podudarno, odnosno koliko se razlikuje u okviru ove problematike.

2.1. Najfrekventniji sufiksi za tvorbu imenica tipa *n o m i n a a g e n t i s* i u srpskom i u hrvatskom jeziku su sufiksi *-(a)c*, *-l(a)c*, *-ač*, *-telj*, *-(n)ik*, *-ar* i *-er*.

2.1.1. Sufiks *-ac* vrlo je produktivan sufiks i u srpskom i u hrvatskom jeziku u građenju imenica muškog roda. On učestvuje, gotovo podjednako, u tvorbi imenica sve tri klase (npr. *borac*, *kupac*, *lovac*, *glumac*, *drvorezac*, *jezikoslovac*, *pisac*, *sudac*, *vatrogasac*, *hvalisavac*, *dobročinac*, *brbljivac*), pri čemu je njihovo značenje često kontekstualno uslovljeno (npr. *kradljivac*, *ribolovac*, *dobročinac*).

Imenice koje označavaju vršioca radnje tvore se prvenstveno od glagola domaćeg porekla (npr. *borac*, *gnjurac*, *lovac*, *kupac*, *zakupac*, i sl.), dok se u tvorbi imenica iz klase *n o m i n a p r o f e s s i o n i s* beleže i primeri sa tvorbenom osnovom stranog porekla (npr. *parlamentarac*, *administrativac*, *humanitarac* i sl.). Analizirana građa pokazala je da je sufiks *-ac* izuzetno produktivan i u građenju složeno-sufikslnih tvorenica (npr. *bogomrzac*, *čovekoljubac*, *čudotvorac*, *nalogodavac*, *štrajkolomac*, *vatrogasac* i sl.).

Ukoliko postoji oblik ženskog roda, sufiks *-ac* je u mocijskom odnosu u najvećem broju slučajeva sa sufiksom *-ka* (npr. *humanitarac* – *humanitarka*, *policajac* – *policajka*, *rekreativac* – *rekreativka* i sl.). Izuzetak predstavljaju imenice iz klase

nomina attributiva kod kojih se ženski rod tvori najčešće sufiksom **-ic(a)** (npr. *brbljivac – brbljivica, kradljivac – kradljivica*).

2.1.2. Analiza ekscerpirane građe pokazuje izuzetnu produktivnost sufiksa **-ač** u oba jezika. Njegovo prisustvo zabeleženo je u 270 slučajeva, što predstavlja jednu desetinu od celokupne građe. Najveći broj primera predstavljaju imenice izvedene od nesvršenih glagola i označavaju trenutnog vršioca radnje (Tafra 2005: 273) (npr. *kupač, šetač, spavač, štrajkač, predlagač* i sl.). Neke od njih postale su nazivi zanimanja (up. Klajn 2003: 62) (npr. *crtič, izveštlač, pevač, vozač* i sl.), a jednu grupu čine izvedenice koje označavaju bavljenje sportom i drugim vrstama kretanja (npr. *jahač, klizač, letač, plivač, rvač* i sl.). U analiziranoj građi nisu zabeležene imenice iz klase *nomina attributiva* koje se tvore ovim sufiksom, ali su prisutni brojni primeri koji su, s obzirom na to da označavaju način ponašanja, srodne semantike (npr. *bukač, vikač, huškač, psovač* i sl.).

Sufiks **-ač** se nalazi u mocijskom odnosu sa sufiksom **-ic(a)** gotovo dosledno i u srpskom i u hrvatskom jeziku (npr. *igrač – igračica, plivač – plivačica, glasač – glasačica, trkač – trkačica* i sl.).

2.1.3. Analizirana građa pokazala je prisustvo agentivnih sufiksa **-lac** i **-telj** kojim se i u srpskom i u hrvatskom jeziku, gledano s tvorbenog aspekta, građe imenice istog značenja, ali je njihova produktivnost različita u ova dva jezika.

Zabeleženo je više primera izvedenica sa sufiksom **-lac** u srpskom nego u hrvatskom jeziku (npr. *preporodilac : preporoditelj, tužilac : tužitelj, ujedinilac : ujedinitelj, uništavalac : uništavač, umnožilac : umnožilač* i sl.). Manja produktivnost ovog sufiksa u hrvatskom jeziku mogla bi se objasniti nemogućnošću tvorbe ženskog mocijskog parnjaka.

S druge strane, zabeleženi primeri pokazuju da je sufiks **-telj** daleko frekventniji u hrvatskom nego u srpskom jeziku¹. Ekscerpirana građa pokazala je da u srpskom jeziku često ili ne postoji adekvatan ekvivalent (npr. *kuditelj, motritelj, nositelj, oblikovatelj*) ili je imenica izvedena sufiksom **-ač** (up. npr. *osiguravač – osiguratelj, otkupljivač – otkupitelj*²), odnosno **-lac** (up. npr. *merilac – mjeritelj, podnosilac – podnositelj, tužilac – tužitelj* i sl.).

¹ Važno je napomenuti da je frekvencija nekog sufiksa važan podatak, ali ne i stabilan. Sufiks **-telj** ranije je bio daleko frekventniji u srpskom jeziku, o čemu svedoči niz primera u kojima je prisutno dvojstvo (npr. *tužilac – tužitelj, čitalac – čitatelj, gledalac – gledatelj* i sl.). U savremenom srpskom jeziku oblici sa **-telj** ređe su u upotrebi i po pravilu su stilski obeleženi (npr. Karadžević je *kralj ujedinitelj*. i sl.).

² U srpskom jeziku postoji semantička razlika između leksema *otkupljivač* i *otkupitelj*: *otkupljivač* je onaj koji nešto kupuje, pa posle preprodaje; a *otkupitelj* je onaj koji otkupljuje ili je otkupio nešto.

Kada se posmatraju imenice ženskog roda, uočava se da sufiks **-telj** stupa u mocijski odnos sa sufiksima **-ic(a)** i **-k(a)**, s tim što su u srpskom jeziku frekventniji oblici sa sufiksom **-ka** (up. npr. srpsko *čitateljka, dobročiniteljka, gledateljka* i hrvatsko *čitateljica, dobročiniteljica, gledateljica*).

2.1.4. Veliki broj zabeleženih primera iz rečnika srpskog i hrvatskog jezika svedoči o produktivnosti sufiksa **-nik**. Ovim sufiksom tvore se od glagolskih osnova imenice koje označavaju vršioca radnje u užem smislu (npr. *izvoznik, gubitnik, iseljenik*) ili imenice iz klase *n o m i n a a t t r i b u t i v a* (npr. *zavodnik, klevetnik, dušebrižnik*) dok se imenice iz klase *n o m i n a p r o f e s s i o n i s* najčešće grade od imeničke osnove (npr. *blagajnik, poreznik, književnik, cariniki* sl.).

Gotovo dosledno mociono obrazovanje izvodi se sufiksom **-ic(a)** (npr. *gubitnica, iseljenica, zavodnica, dušebrižnica* i sl.).

2.1.5. Sufiks **-aš** u zabeleženim primerima sreće se kod imenica koje najčešće označavaju osobu koja se bavi određenim sportom (npr. *košarkaš, slalomaš, rukometaš, skijaš, odbojkaš*) ili muzikom (npr. *harmonikaš, cimbalaš, orguljaš, tamburaš*). Zabeleženo je nekoliko imenica deriviranih sufiksom **-aš** sa značenjem aktuelnog agensa: *batinaš, robijaš, pljačkaš*. Ostale imenice sa ovim sufiksom upućuju često na negativna obeležja ličnosti, po pravilu sa primesom ironije (npr. *aferaš, laktaš, mitingaš, mafijaš, parolaš, spletkas, zelenaš*). Sufiks **-aš** postao je izuzetno produktivan u derivaciji imenica sa negativnom konotacijom, što ilustruju i brojni primeri zabeleženi u žargonu srpskog jezika (npr. *dizelaš, kajlaš, foteljaš, sidaš*)³. Slično stilsko obeležje, šaljivi prizvuk, ali sa manjom dozom ironije, sreće se i u jednoj grupi imenica izvedenih sufiksom **-ant** (*zabušant, zafrkant, politikan, muzikant, prevarant*). Ovaj sufiks inače u najvećem broju slučajeva učestvuje u tvorbi imenica koje označavaju aktuelnog vršioca radnje (*demonstrant, kooperant, kritikant*), ali su zabeleženi i primeri imenica tipa *n o m i n a p r o f e s s i o n i s* (*laborant, projektant, trafikant*), kao i *n o m i n a a t t r i b u t i v a* (npr. *prevarant, špekulant, zafrkant, manipulant*).

Što se tiče sufiksa **-aš**, oblici ženskog roda dosledno se tvore sufiksom **-ic(a)** i u srpskom i u hrvatskom jeziku (npr. *harmonikašica, mitingašica, pokerašica*), dok je sufiks **-ant** u srpskom jeziku u mocionom odnosu isključivo sa sufiksom **-kinj(a)/-inj(a)** (*demonstrantkinja, prevarantkinja, laborantkinja*), a u hrvatskom, pored ovog sufiksa (*demonstrantkinja, muzikantkinja, kritikantkinja*), i sa sufiksom **-ic(a)** (*laborantica, debitantica, diskutantica*).

2.1.6. Sufiks **-ar** jedan je od najproduktivnijih imeničkih sufiksa uopšte.

Najveći broj ekscerpiranih imenica koje su derivirane sufiksom **-ar/-ičar** pripada semantičkoj klasi *n o m i n a p r o f e s s i o n i s* (npr. *bolničar, bankar, kozmetičar, mehaničar, lekar, novinar, psihijatar* i sl.).

³ Svi primeri preuzeti su iz Bugarski 2003.

Daleko manji broj zabeleženih primera mogao bi se svrstati u grupu imenica koje označavaju aktuelni agens, odnosno vršioca radnje u trenutku njene realizacije (npr. *takmičar, sustanar, stanar, podstanar* i sl.).

Registrovano je i nekoliko imenica koje bi se mogle svrstati u klasu *nomina attributiva* (npr. *spletkar, radoholičar, taktičar, svaštar*).

Kada se radi o tvorenicama ženskoga roda, u odnosu prema sufiksu **-ar** u hrvatskom jeziku stoji u najvećem broju primera sufiks **-ic(a)** (npr. *kuharica, apotekarica, piljarica, ministrica, mljekarica* i sl.) i u manjem broju registrovanih leksema sufiks **-k(a)** (npr. *agrotehničarka, bolničarka, jezičarka, komičarka* i sl.). U srpskom jeziku je, kako građa pokazuje, upravo obrnuta situacija, daleko više je primera sa sufiksom **-k(a)** (npr. *apotekarka, ministarka*), ali primeri tipa *piljarica, sekretarica, svinjarica* pokazuju da je moguća tvorba i mocionim sufiksom **-ic(a)**.

2.1.7. Na osnovu analizirane građe može se zaključiti da se sufiks **-er** gotovo dosledno pojavljuje u rečima stranog porekla, te se može pretpostaviti i da je usvojena cela leksema iz nekog jezika, što bi značilo da se one ne moraju ni shvatati kao derivirane imenice.

Agentivni sufiks **-er**, kako pokazuju analizirani primeri ekscerpirani iz oba rečnika, najčešće učestvuje u tvorbi imenica koje označavaju vršioca radnje kao određene profesije (npr. *dizajner, konduker, spiker, šofer, montažer, hotelijer, dispečer, režiser, šminker* i sl.). Retki su primeri imenica izvedenih ovim sufiksom sa značenjem vršioca radnje u užem smislu (npr. *autostoper, simpatizer, sufler*).

I u srpskom i u hrvatskom jeziku sufiks **-er** stoji u mocionom odnosu sa sufiksom **-k(a)** (npr. *inženjerka, kondukerka, maserka, programerka, premijerka, režiserka* i sl.), sa izuzetkom nekoliko imenica: *hakerica, narkodilerica* (samo u hrvatskom) i *kelnerica* (u oba standarda).

2.1.8. Na osnovu analizirane građe može se zaključiti da je internacionalni sufiks **-ist(a)** izuzetno frekventan u tvorbi imenica iz klase *nomina agentis* i u srpskom i u hrvatskom standardu. U srpskom jeziku ovaj sufiks pojavljuje se u obe varijante, pri čemu je, kako se navodi u literaturi (Marković 1951/1952, Ćorić 2000, Klajn 2003: 242), daleko običniji i češći oblik **-ista**. U srpskom standardu, međutim, plural ima samo oblike izvedene prema sufiksu **-ist**, i gramatičko slaganje sa prirodnim rodnom, što znači da se ove imenice u množini dekliniraju prema I imeničkoj promeni. U hrvatskom književnom jeziku pak izvedenice sa sufiksom **-ista** daleko su ređe, te se stoga u literaturi i ističe da bi standardno trebalo da bude samo **-ist** (Babić 1986: 306). Ovakvo stanje pokazuje i analizirana građa budući da su iz Velikog rječnika hrvatskoga jezika Vladimira Anića zabeležene isključivo izvedenice sa sufiksom **-ist**.

U najvećem broju zabeleženih primera sufiks **-ist(a)** dolazi na tvorbene osnove stranog porekla (npr. *scenarist, portretist, separatist, propagandist, parodist, pijanist, lobist, kriminalist, kompjuterist, jurist, germanist, gitarist, artist* i sl.), na šta je

i ranije ukazivano u literaturi (Stevanović 1964: 535, Babić 1986: 307, Ćorić 2000: 219–220, Klajn 2003: 243–244). U literaturi je, takođe, već više puta konstatovano da se ovaj sufiks na domaće osnove dodaje samo po izuzetku i u pojedinačnim primerima, što potvrđuje i mali broj ovakvih izvedenica zabeležen u analiziranoj građi (*vezist* i *sluhist*).

Analiza ekscerpirane građe pokazala je da gotovo sve zabeležene imenice pripadaju grupi imenica tipa *n o m i n a p r o f e s s i o n i s*, pri čemu mogu da označavaju „osobu s aktivnim odnosom prema pojmu označenom u osnovi izvedenice“ (Babić 1986: 307) (npr. *karikaturist* : *karikaturist(a)*, *violinist* : *violinist(a)*, *minijaturist* : *minijaturist(a)* i sl.) ili „stručnjaka koji se bavi kulturom (npr. *žurnalist*), najčešće jezikom i književnošću nekog naroda“ – Babić 1986: 307, npr. *polonist(a)*, *anglist(a)*, *romanist(a)*).

Na osnovu analizirane građe može se zaključiti da postoje izvesne razlike kada su u pitanju mociona obrazovanja. U hrvatskom sufiks *-ist* stupa u mocijski odnos sa sufiksima *-ic(a)* i *-kinj(a)*,⁴ što se očituje i, u velikom broju registrovanih primera, navođenjem paralelnih oblika za imenice ženskog roda u *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića (npr. *kompjuteristica/kompjuteristkinja*, *anglistica/anglistkinja*, *pijanistica/pijanistkinja* i sl.). U srpskom jeziku, međutim, ukoliko je registrovan oblik ženskog roda, najčešće je izveden sufiksom *-inj(a)/-kinj(a)* (npr. *modistkinja*, *pijanistkinja*, *publicistkinja*). U poređenju sa stanjem u hrvatskom jeziku, na osnovu zabeležene građe, uočava se daleko manji broj mocionih obrazovanja.

2.1.9. Sufiks *-or* latinskog je porekla i, prema Klajnu, teško ga je razgraničiti od sufiksa *-tor*, *-ator* i *-itor*, s obzirom na to da učestvuje u tvorbi imenica čija osnova može biti puna (*atentator*) ili skraćena (*agresor*). Stoga će se prilikom naše analize sufiksi *-tor*, *-ator* i *-itor* smatrati alomorfima sufiksa *-or*.

Analizirana građa pokazuje paralelno prisustvo ovoga sufiksa u srpskom i u hrvatskom jeziku i to najvećim delom u klasi imenica sa pravim agentivnim značenjem (*likvidator*, *selektor*, *popularizator*, *agresor*, *animator*), pri čemu jedan broj primera ima jasna semantička obeležja imenica iz klase *n o m e n p r o f e s s i o n i s* (*profesor*, *lektor*, *kontrolor*, *imitator*, *inspektor* i sl.), a za nekoliko njih, zbog šire semantike, nije lako odrediti jasnu granicu (*ilustrator*, *komentator*, *sponzor*). Mali broj imenica izvedenih od glagola domaćeg porekla kao što je npr. *gnjavor* može imati primarno semantičko obeležje ‘nosilac osobine’, tj. pripadati semantičkoj klasi *n o m i n a a t t r i b u t i v a*.

⁴ U literaturi se navodi da u hrvatskom jeziku sufiks *-ist* stupa u mocijski odnos isključivo sa sufiksom *-ic(a)* (Silić/Pranjaković 2005: 164). U *Rječniku hrvatskoga jezika* V. Anića, međutim, zabeležen je niz primera imenica ženskog roda izvedenih sufiksom *-kinj(a)*, pri čemu je tvorbena osnova imenica sa sufiksom *-ist*.

Što se tiče ove grupe imenica, diskutabilno je pitanje prirode tvorbene osnove budući da se radi pre svega o imenicama stranog porekla, te je granica između glagolske i imeničke osnove često nejasna. U tom smislu veliki broj imenica, ukoliko se može dovesti u vezu s glagolom, mogao bi se okarakterisati kao imenice iz grupe *nomen deverbativum*, o čemu nam svedoče sledeći primeri: *manipulator* → *onaj koji vrši manipulaciju*, ali i → *onaj koji manipuliše*; *inspirator* → *onaj koji daje inspiraciju*, ali i → *onaj koji inspiriše*. Razlika u tipu predikata – dekomponovani ili prost, ukazuje na trenutno ili trajno obeležje leksema. U knjizi Funkcionalno opterećenje sufiksa za obeležavanje osoba, M. Ajdžanović u vezi sa ovim dodaje: „Ako se u fokusu ima etimologija leksema, onda se prednost daje obliku s imenicama, ali ukoliko se ima na umu semantika leksema – glagolu.“

Može se zaključiti da i srpski i hrvatski jezik imaju isti registar leksema koje se tvore sufiksom **-or**. Razlike su, međutim, jasne kada su u pitanju mociona obrazovanja. U hrvatskom se tako dosledno javlja sufiks **-ic(a)** u tvorbi ženskog roda, dok u srpskom tu ulogu ima sufiks **-k(a)** (*recitatorica* – *recitorka*, *profesorica* – *profesorka* (ali i *profesorica*), *lektorica* – *lektorka* i sl.).

2.1.10. Sufiksima/sufiksoidima stranog porekla **-log**, **-graf**, tvore se imenice iz klase *nomena professionis*, koje označavaju stručnjake u različitim naučnim disciplinama i drugim oblastima ljudske delatnosti i u srpskom i u hrvatskom jeziku (npr. *biolog*, *imunolog*, *kriminolog*, *teolog*, *pulmolog*, *ginekolog*; *istoriograf*, *kartograf*, *leksikograf*, *kostimograf*).

Oblici ženskog roda čije su motivne reči izvedene sufiksoidom **-log**, kako analizirani korpus pokazuje, beleže se samo u hrvatskom jeziku (s izuzetkom *stomatološkinje* u srpskom), pri čemu u njihovoj tvorbi učestvuju sufiksi **-(s)kinja/-inj(a)** (npr. *pedagoškinja*, *psihološkinja*, *stomatološkinja*, *sociološkinja*, ali i *biologinja*, *dermatologinja*, *ginekologinja*, *psihologinja* i sl.). Novija istraživanja, međutim, pokazuju da je tvorba ženskog roda zastupljena i u srpskom jeziku.

Imenice ženskog roda nastale od imenica sa sufiksoidom **-graf** tvore se i u srpskom i u hrvatskom jeziku sufiksom **-kinj(a)** (npr. *istoriografkinja*, *kostimografkinja*, *scenografkinja*, *stenografkinja* i sl.).

2.1.11. U grupu manje produktivnih sufiksa dolaze sufiksi **-an**, **-ak/-jak** i **-at** kojima se u najvećoj meri tvore imenice sa značenjem zanimanja (npr. *advokat*, *diplomat(a)*, *veštak*, *naučenjak*, *baletan*, *prodekan*).

2.1.12. Sufiks turskog porekla **-džija** beleže oba rečnika, pri čemu jedan broj zabeleženih leksema sa ovim sufiksom, kako tvrdi Ivan Klajn, ne predstavlja deo „aktivnog“ fonda. Ovim sufiksom tvore se, s jedne strane, imenice iz klase *nomina professionis* (npr. *buregdžija*, *dućandžija*, *jorgandžija*, *kamiondžija*, *sladoledžija*), i, s druge strane, imenice iz klase *nomina attributiva* sa negativnom konotacijom (npr. *inadžija*, *galamdžija*, *larmadžija*, *siledžija*).

2.1.13. Sufiksi **-lo**, **-uša** i **-ko** pokazali su se kao tipični za tvorbu imenica iz grupe *nomina attributiva*, koje imaju uglavnom pejorativno značenje (npr. *ćaskalo*, *škrabalo*, *trčkaralo*, *smetalo*, *smucalo*; *blebetuša*, *torokuša*; *brbljivko*, *brljivko*, *lažljivko*).

Zaključne napomene. Na osnovu zabeležene i analizirane građe može se, pre svega, konstatovati da je registar sufiksa za tvorbu imenica tipa *n o m i n a a g e n t i s* u srpskom i hrvatskom jeziku isti, ali da je njihova distribucija ponekad različita. Što se tiče tvorbe imenica muškog roda, među najproduktivnije sufikse za tvorbu imenica ove klase dolaze **-(a)c**, **-l(a)c**, **-ač**, **-telj**, **-(n)ik**, **-ar**, **-or** **-er**, a kao manje produktivni pokazali su se sufiksi **-an**, **-ak/-jak** i **-at**, kojima se u najvećoj meri tvore imenice sa značenjem zanimanja.

Najuočljivija razlika tiče se produktivnosti sufiksa **-telj**, odnosno **-lac**. Ovi sufiksi zastupljeni su u oba jezika, s tim što su primeri imenica izvedenih sufiksom **-telj** brojniji u hrvatskom nego u srpskom jeziku, u kojem se, s druge strane, imenice sa ovim značenjem češće izvedu sufiksom **-lac** ili ređe **-ač**, ali nisu retki ni primeri paralelnih obrazovanja i jednim i drugim sufiksom.

Osim toga, u klasi ovih imenica, kako je pokazala analizirana građa, uočljiva je razlika u obimu mocionih obrazovanja i to u korist hrvatskog jezika. Ovakva neraszmera očituje se pre svega u postojanju velikog broja primera imenica ženskog roda iz klase *n o m i n a p r o f e s s i o n i s*, izvedenih sufiksom **-(s)kinj(a)**, odnosno **-inj(a)** u hrvatskom jeziku, dok u srpskom, kako građa pokazuje, uglavnom izostaju ovakve tvorenice (s retkim izuzecima kao što je *stomatološkinja*).

Tvorba imenica ženskog roda diferencira se u ova dva jezika i produktivnošću sufiksa **-ic(a)** i **-k(a)**. Naime, od ukupno 848 leksema izvedenih mocionim sufiksom **-ica**, svega je 245 primera iz srpskog jezika, u kojem se kao adekvatan ekvivalent javlja sufiks **-ka**. Ove se razlike očituju pre svega kada je u pitanju mocioni odnos sa **-ar** i **-or**.

Rezultati ove analize odnose se na građu registrovanu u postojećim jednotomnim aktuelnim rečnicima srpskog odnosno hrvatskog jezika, dok je aktivna upotreba ovoga fonda ostala neispitana. Može se pretpostaviti da značajnijih odstupanja ne bi bilo kada bi se ispitao domen upotrebe obrađene građe, ali objektivno stanje ovog pragmatičkog aspekta zahteva jedno obimnije, dugotrajnije i obuhvatnije istraživanje.

Literatura

- Ajdžanović 2008: Ajdžanović, M. *Funkcionalno opterećenje sufiksa za obeležavanje osoba*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Anić 2004: Anić, V. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Babić 1986: Babić, S. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Bugarski 2003: Bugarski, R. *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ćorić 2000: Ćorić, B. Sufiks **-ist/a/** u srpskom standardnom jeziku. In: *Naš jezik*. Beograd. Nr. XXXIII/3–4. S 211–234.
- Dragičević 2007: Dragičević, R. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kiš/Ajdžanović 2007: Kiš, N.; Ajdžanović, M. O upotrebi imenica sa značenjem osoba. In: *Prilozi proučavanju jezika*. Novi Sad. Nr. 38. S. 223–231.
- Klajn 2003: Klajn, I. *Tvorba reči u srpskom jeziku 2. Sufiksacija i konverzija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.
- Klajn 2006: Klajn, I. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Marković 1951/1952: Marković, S. O imenicama na **-ist(a)** i sl. In: *Naš jezik*. Beograd. Nr. III/1–2. S. 12–27.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Mrazović, P.; Vukadinović, Z. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Rečnik 2007: Matica srpska (Hg.). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, J.; Pranjeković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stanojčić/Popović 2000: Станојчић, Ж.; Поповић, Љ. *Грамматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Stevanović 1964: Stevanović, M. *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma) 1*. Beograd.
- Tafra 2005: Tafra, B. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

Jasmina Dražić – Jelena Vojnović (Novi Sad)

**Substantive des Typs Nomina agentis im Serbischen und Kroatischen
(derivative und semantische Aspekte)**

In dieser Arbeit werden Substantive des Typs Nomina agentis analysiert, wobei dies vor allem im Hinblick auf den derivativen Aspekt geschieht, um die Produktivität einzelner Suffixe im Serbischen und Kroatischen zu untersuchen. Weiters wird das Inventar an Agenssuffixen im Serbischen und Kroatischen verglichen, um dadurch Unterschiede bzw. Ähnlichkeiten bei der Bildung der untersuchten Wortart zu erheben.

Jasmina Dražić
Odsek za srpski jezik i lingvistiku
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
ul. dr Zorana Đinđića
21000 Novi Sad
Srbija
www.ff.ns.ac.yu

Jelena Vojnović
Odsek za srpski jezik i lingvistiku
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
ul. dr Zorana Đinđića
21000 Novi Sad
Srbija
www.ff.ns.ac.yu

Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz)

Vrednovanje (evaluacija) u srpskim i hrvatskim novinskim komentarima

U radu se razmatra mogućnost primene Holove skalarne koncepcije (tzv. teorija *visokokontekstnih* i *niskokontekstnih kultura*) u analizi srpskih i hrvatskih redakcijskih komentara, tačnije na jezičke modele vrednovanja u ovim člancima.

Uvod

Publicistički je stil (kao jedan od funkcionalnih varijeteta standardnog jezika) determinisan određenim jezičko-stilskim karakteristikama. U okviru ovog funkcionalnog stila novinske forme takođe variraju, pa prema tome kakav izraz, strukturu, obim i namenu članak ima, te koja jezička sredstva novinar koristi, razlikuje se nekoliko (publicističkih) žanrova: novinska informacija, članak, komentar, pregled, pismo, pamflet, polemika... (Tošović 2002: 300). Žanr koji je izvor korpusa za ovu analizu jeste *uvodnički* (redakcijski) *komentar*, odnosno *uvodnik* (Editorial, editoríal, Leitartikel, перодовая статія).¹ Uvodnik je „vrsta komentara kome redakcija daje, i plasmanom, jasnim obeležavanjem ili najavom u emisiji, značaj redakcijskog stava prema društvenim problemima“ (Đurić 1997: 740).²

Leksema *к о м е н т а р* u Rečniku Matice srpske (RMS) definiše se kao *1. тумачење, објашњење каквог текста, књиге или догађаја (...)* *2. мн. мишљење с критичким напоменама о чему (...)* i glagol *к о м е н т а - р и с а т и* – *састављати коментаре; објаснити, објашњавати, изрећи, изрицати своје мишљење о чему (...)*. U Velikom Rečniku stranih reči i izraza autora I. Klajna i M. Šipke (Klajn/Šipka 2006) nalazimo *к о м е н т а р* – *1. објашњење, тумачење неког текста. 2. кратка белешка, објашњење. 3. примедба, приговор, став уопште, а к о м е н т а р и с а т и дати коментар, пропратити примедбама;*

¹ Đurić u Novinarskoj enciklopediji izdvaja sledeće podtipove komentara: *uvodnik*, *standardni komentar*, *osvrt (glosa)*, *beleška* i *mini-komentar*. Prema „tonu“ komentara izdvajaju se *polemički*, *analitički* i *humoristički* komentar (Valić-Nedeljković 2002: 177).

² U novinarskom svetu ovaj se publicistički žanr smatra za „najugledniji [tip] komentatorske porodice, (...) i objavljuje se na prvoj strani lista ili na prvom mestu komentatorske strane“ (Đurić 1997: 741). Zbog takvog „elitističkog“ renomea ovog žanra, Čapek, jedan od svojevremeno najuglednijih čeških komentatora (uvodničara), imao je običaj da kaže kako „Narod hoće da ima u novinama stvari koje niko ne čita, kao što hoće da ima u gradu zgrade u koje niko ne odlazi – na primer, u muzeje. Ukratko, u novinama mora biti sve...ali ne zbog onih nekoliko pojedinaca koji će to možda i pročitati, već zbog desetina hiljada prosečnih i sigurnih čitalaca, koji će to sigurno preskočiti, potpuno zadovoljni već time što to unutra imaju“ (cit. prema Đurić 1997: 740).

изрећи своје мишљење о чему; протумачити на свој начин. Očigledno, da kao najvažniju karakteristiku definicije u oba rečnika možemo istaći onaj deo u kojem stoji da je komentar *objašnjenje, tumačenje nečega*, i to izrečeno *na svoj način*. Kao terminologizovan pojam u žurnalistici, komentar predstavlja *publicistički žanr*, čiji je sadržaj (aktuelna) vest³ koju novinar svojim tumačenjem i argumentacijom pokušava jasnije predstaviti čitaocima, i sam se aktivno uključujući u rešavanje problema. Komentar, dakako, pripada analitičkom podstilu iako, neretko, može izrazitije konvergirati i ka književnpublicističkom. Tekstove analitičkog podstila karakteriše „blaga forma izražajnosti i slikovitosti. (...), ali i mekš[a] i redukovan[a] argumentacij[a] (...)“ – Tošović 2002: 313.

Diskusija

U pragmatiki je poznat pristup proučavanju različitih tipova teksta metodom tzv. *high/low* skale. Tom se metodom ispituje *implicitnost* odnosno *eksplicitnost* nekog teksta (Widen 1988, cit. prema Tittula 1995). Tako je u studiji Tirkonnen-Condit utvrđeno uporednom analizom da se argumentacija u angloameričkim i finskim novinskim komentarima razlikuje u tome što, npr., američki komentari sadrže rezime svih teza u tekstu (*theses summary*), dok finski to nemaju.

Ova je teorija (konceptija) razrađena u učenjima Edvarda Hala [Edward T. Hall] – on, naime, tvrdi da bi se sve (nacionalne) kulture mogle posmatrati ili kao visokokontekstne (*high-context culture*) ili kao niskokontekstne (*low-context culture*). Međutim, reč je o skalarnom meritumu, gde je na jednom polu apsolutna visokokontekstualizovanost, a na drugom niskokontekstualizovanost, što znači da svaka (većina) kultura inkorporira i jedne i druge karakteristike, ali u različitim odnosima (pretežući ka jednom ili drugom polu). Holova klasifikacija i metodologija – izrazito funkcionalno (čak ‘savetodavno’) intonirana – pretrpela je u međuvremenu izmene i dorade, ali se pokazalo da njena primena ipak može pružiti, u određenim situacijama, interesantne (i značajne) podatke i zaključke.⁴

Cilj ovoga rada je da ispita mogućnost *kontrastiranja* novinskih komentara (srpske i hrvatske dnevne štampe) po ovom kriterijumu, tj. na osnovu ove teorije. Drugim rečima, zadatak analize je da se utvrdi postoji li *interkulturalna razlika* između srpskih i hrvatskih red. komenatara, ili preciznije, po-

³ „Osnova za komentar je vest. Komentar se piše tek pošto se nešto dogodilo. (...) Vest mora biti značajna da bi se komentarisala“ (Todorović 1998: 175).

⁴ Iako se docnije pojavila npr. *Hofstedeova teorija* (metoda), Holova se još uvek upotrebljava u nekim istraživanjima: upravo su ispitivanja na korpusu finških i američkih redakcijskih komentara donela zanimljive i precizne zaključke o problematici argumentativnosti. (up. Tittula 1995).

stoji li takva razlika u izricanju (govornog) čina vrednovanja u ovim dnevnim listovima. Kao što je Hol (isp. u knjizi *Understanding cultural differences*) ukazivao na različitosti (i sličnosti) u kulturnim obrascima dve susedne evropske zemlje – Francuske i Nemačke, tako je i u ovom radu ideja inicirana željom da se na konkretnom korpusu pokaže koliko su opravdane ocene i mišljenja (ili čak mitovi) o razlikama/sličnostima između ovih dveju kultura, o visokokontekstnosti ili pak niskokontekstnosti diskursa u tim kulturama (pritom će, naravno, zaključci zavisiti od objekta posmatranja i analize – u našem slučaju, dakle, od redakcijskog komentara).

Prema navedenoj Holovoj teoriji, visokokontekstnu kulturu karakterišu brojne implicitne poruke, skrivena značenja, upotreba metaforičnih i drugih stilskih sredstava, unutrašnji lokus, fleksibilnost i dr., a niskokontekstnu kulturu obeležavaju upravo suprotni fenomeni – otvorene i eksplicitne poruke, spoljašnji lokus, izražena verbalnost, nefleksibilnost, doslovnost, nemetaforičnost⁵:

posmatrani FAKTORI	stepen „otvorenosti“	lokus kontrole	upotreba neverbalnih kod.	reakcija	pove- zanost	fleksi- bilnost
visoko- kontekst kultura	<i>implicitnost – metaforičnost</i>	unutra	znatna	prigušena	snažna	izrazita
nisko- kontekst kultura	<i>eksplicitnost – nemetaforičnost</i>	spolja	neznatna	otvorena	slaba	ograni- čena

Polazeći od teorije govornih činova Ostina i Serla, uzima se da „[n]amera govornika (ilokutivna komponenta) nije prosti odraz stvarnosti“, nego „da je usmerena ka tome da se stvarnost na neki način izmeni. Funkcija ilokutivne komponente u govornom činu sastoji se u najvećem broju slučajeva u tome da se sagovornik animira na neku akciju (...)“ (Mrazović/Vukadinović 1990: 599). To znači da se funkcija vrednovanja (posmatrana s komunikativno-teorijskog stanovišta) sastoji u sledećem: na osnovu društveno relevantnog smisla komunikator procenjuje, vrednuje određeni predmet, a u skladu s određenim parametrima.⁶ Sager definiše vrednova-

⁵ Tabela uređena prema internet izvorima: <http://changingminds.org/explanations/culture> te <http://www.culture-at-work.com/highlow.html> i <http://www.via-web.de/273.html>.

⁶ U rečnicima se ‘vrednovanje’ definiše na sledeće načine: u *Rečniku srpskoga jezika* Matice srpske stoji sledeće: **вредновати** – одређивати вредност нечега, оцењивати; **евалуирати** (**евалуирати**) – одредити, одређивати вредност нечега, проценити, процењивати, оценити, оцењивати; **оценити** – критички одредити вредност, стање, квалитет нечега (некога), проценити; u *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića nalazimo: **vrednovati** – odrediti/određivati vrijednost koga ili čega, ocijeniti/ocjenjivati ko-

nje (*valuacija/evaluacija*) kao postupak pri kojem se nekom objektu – *valuansu* daje određena vrednost i koji tako postaje – *valuatum* (Sager 1982: 42).⁷ Marta Ripfel (1987: 155–156) iznosi sledeće parametre kao najrelevantnije za analizu govornog čina vrednovanja:

1. osoba koja vrednuje (vrednujući subjekt – VS);
2. objekat koji se vrednuje (vrednujući objekat – VB);
3. poredbena baza (PB) na osnovu koje se vrednuje (PB može biti institucionalizovana, društveno zadata, propisana od strane države ili nekih drugih organa, i, na kraju, subjektivno zadata);
4. aspekt(i) vrednovanja (AV) – koje možemo odrediti kao a) ostvarive (erfüllbare) i neostvarive (unerfüllbare), ili b) zaviseće (abhängige) i nezaviseće (unabhängige);
5. klasifikujuća skala (KS) – određena i utvrđena aspektima vrednovanja;
6. rezultat klasifikacije (RK) – determinisanje objekta na skali prema aspektima vrednovanja;
7. željeni (traženi) rezultat (Sollergebnis) (ŽR);
8. značaj (težina) (Gewichtung) (Z).

Na osnovu toga ona definiše vrednovanje kao „Ein person (BS) bewertet zu einem bestimmten Zeitpunkt *ti* einen bewertungsgegenstand (BG), indem BS BG im Hinblick auf bestimmte durch die Vergleichsbasis (V) vorgegebene Bewertungsaspekte (BA) anhand diesen zugeordneten Einordnungsskalen (ES) einordnet und die Einordnungsergebnisse (EE) relativ zu in V vorgegebene Sollergebnissen (SE) verbunden mit einer Gewichtung (G) auszeichnet“ (Ripfel 1987: 155).

Određivanje nekog čina kao vrednujućeg tesno je povezano sa kontekstom. (Uostalom, kako Serl zaključuje, „u principu je moguće da svaki govorni čin koji neko izvodi, ili koji bi mogao da izvede, bude jedinstveno određen datom rečenicom (ili skupom rečenica) pod pretpostavkom da govornik upotrebljava reči doslovno i u odgovarajućem kontekstu“ – Serl 1991: 63). Tako se rečenica

(R 1) *On je liberal*

može razumeti i kao *s a o p š t e n j e*, *t v r d n j a* i kao *e v a l u a c i j a*, u zavisnosti od prethodne (i potonje) rečenične sekvence, te intencije govornika. Ukoliko se navedena rečenica (iskaz) izriče u svrhu informisanja, davanja podataka – interpretiraćemo je kao čin saopštenja. Ukoliko je navedeni iskaz upitan i zatim argu-

liko vrijedi (o osobama, predmetima, idejama itd.); procjena – određivanje utvrđivanje vrijednosti čega; procjemba; procijeniti – odrediti vrijednost čemu, utvrditi cijenu; a u Hrvatskom enciklopedijskom rječniku pronalazimo sledeće definicije evalvacija (evaluacija) – određivanje vrijednosti čega; procijeniti – odrediti vrijednost čemu, utvrditi cijenu.

⁷ „Valuatum wird zum Valuatium durch das Valuans“ (Sager 1982: 41).

mentacijski obrazložen – može se tumačiti kao tvrdnja. Međutim, ako govornik, izričući tu rečenicu, zapravo upućuje na sistem vrednosti koje se podrazumevaju pod odrednicom 'liberalizam' – onda se pre radi o vrednovanju, evaluaciji. I to, u zavisnosti od toga ko izriče (i kojim povodom) datu rečenicu, možemo govoriti o p o - z i t i v n o m i n e g a t i v n o m vrednovanju. Dakle, iskazi nisu *per se* evaluativni, deskriptivni, informativni i sl. nego su samo posmatrani u jezičkom okruženju i njihov smisao zavisi od konteksta u kojem se pojavljuju i od službe koju imaju u tekstu.

U dosadašnjim jezikoslovnim istraživanjima čina vrednovanja dominira pitanje načina njegovog ostvarivanja, odnosno jezičke realizacije. Sager razmatra četiri tipa evaluacije:

- a) direktni,
- b) eksplicitni,
- c) implicitni,
- d) koherentni.

Da bi se prikazali različiti vrednujući tipovi, mora se uzeti u obzir pojam tzv. b a z i č n e p r o p o z i c i j e . Prema Sageru, bazična se propozicija može predstaviti formulom 'X je Y', tj. ona odgovara osnovnoj (logičko-)predikatskoj strukturi kopulativnog tipa (određenom predmetu X pripisuje se obeležje Y, a spona između ta dva dela je pomoćni glagol).⁸ Drugi pojam koji uvodi Sager je tzv. k r i t i č k a p r o p o z i c i j a , i njome se određeni predmet promatra s kritičkog stajališta.⁹ Ukoliko se bazična i kritička propozicija podudaraju, govori se o i n h e r e n t o m d i r e k t n o m v r e d n o v a n j u (npr. *Ona je poštena osoba*). Međutim, ako se u rečenici (iskazu) nekom predmetu pripisuju različite, i to kontrastne osobine, tada govorimo o k o h e r e n t n o m vrednovanju. Reč je, naime, o tipu dubinske predikacije i transponovanoj evaluaciji. Na primer, u rečenici: *Njen vredni sin je najniži učenik u razredu* inherentna direktna evaluacija sadržana je u leksičkom delu imenskog predikata (*je najniži učenik...*), dok je transponovana evaluacija sadržana u kongruentnom atributu (*vredni*), koji pak u dubinskoj strukturi predstavlja, takođe, leksičko jezgro imenskog predikata (*njen sin je vredan*). Sager zaključuje da je koherentno vrednovanje proizvod (određene) disonance između direktne i transponovane evaluacije (Sager 1982: 54).

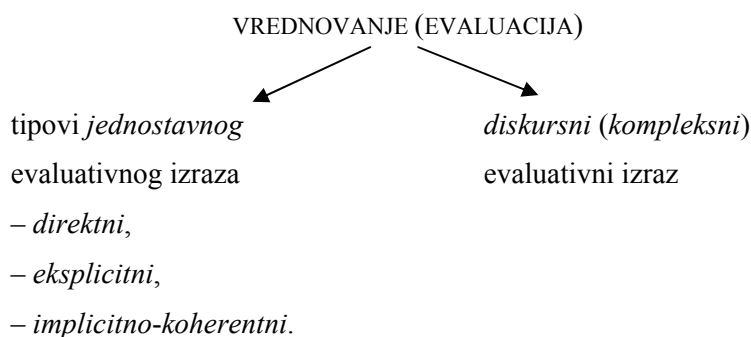
⁸ „Mit Basisproposition soll im vorliegenden Zusammenhang folgendes gemeint sein: Wie oben bereits dargestellt, kann die Bewertung als ein Zuschreibungsakt von der Struktur der Prädikation betrachtet werden. Bewertungen können in diesem Sinne als Propositionen beschrieben werden. (...) Die Proposition nun, die praktisch als die sprachliche Normalform der Bewertung angesehen werden kann, soll hier als Basisproposition (der Bewertung) bezeichnet werden“ (Sager 1982: 51).

⁹ „Mit kritischer Proposition ist der propositionale Akt der Sprechhandlung gemeint, die jeweils gerade Gegenstand der kritisch deutenden Betrachtung ist“ (Sager 1982: 52).

Dok je u slučaju direktnog vrednovanja propozicionalni sadržaj bio identičan evaluativnom (evaluacija=propozicija), dotle za eksplicitno vrednovanje ovaj odnos ne važi. Ovde se, naime, valuatum (predmet ili sadržaj) iznosi u tzv. neutralnoj formi da bi se tek potom ocenio, evaluirao pomoću valuansa (eksplicitnog indikatora). Tipičan je primer eksplicitne evaluacije: **Dobro je da je otišla na more**. U poređenju s direktnim tipom, za eksplicitno vrednovanje se može reći da ističe poredbenu bazu na osnovu koje se vrši čin vrednovanja, tj. da se eksplicira kvalitativna dimenzija (što ne mora biti slučaj u direktnim vrednovanjima) (Sager 1982: 55). Takođe, sintaksički posmatrano, najčešće ima formu (zavisno) složene rečenice, koja na mestu subjekatskog konstituenta ima subjekatsku klauzu.

Poslednji tip vrednovanja koji Sager izdvaja i, ujedno, najudaljeniji od bazičnog modela predstavlja – implicitno vrednovanje. Njega karakteriše nepostojanje eksplicitnog vrednujućeg izraza, ali značenje propozicije (sadržaj) upućuje na to da se radi o evaluativnom sudu (*Potrošio je sve pare na piće, po svom starom dobrom običaju* → *On je neodgovorna osoba*). Budući da se i u slučaju koherentnog i u slučaju implicitnog vrednovanja mora izvršiti neka vrsta transformacije i transponovanja, ova dva tipa posmatraću kao jedinstveni *implicitno-koherentni* tip.

Kao četvrti (dodatak u odnosu na Sagerovu klasifikaciju) izdvajam tzv. *diskursni (kompleksni) indirektni evaluativni* tip, koji, u suštini, predstavlja ekstenzirani implicitni tip. Pod ekstenzijom podrazumevam više-propozicionalnost, tj. nadrećeničnost ovog tipa; dakle, jez. jedinicom kompleksnom od (proste ili složene) rečenice izriče se vrednovanje.¹⁰

¹⁰ Treba napomenuti da se, recimo, i eksplicitni tip najčešće javlja u formi složene rečenice. Međutim, tu se, gotovo po pravilu, radi o dvopredikatskoj zavisnosloženoj rečenici. U slučaju diskursnog tipa govori se o višepredikatskim celinama, koje su u tekstu i interpunkcijski delimitirane, ali pripadaju jednom značenjskom segmentu.

Dakle, ovako modifikovana Sagerova klasifikacija predstavlja elemente koji bi trebalo da fungiraju u Holovoj teoriji (metodologiji). Naime, kako je prethodno istaknuto, h i g h / l o w skala počiva (u jezičkom domenu) na eksplicitnosti/implicitnosti, otvorenosti/zatvorenosti, metaforičnosti/nemetaforičnosti i sl. jezičkog izraza, a upravo ove karakteristike reprezentuje navedena tipologija. *Direktni i eksplicitni izrazi*, tako su, tipični predstavnici niskokontekstnog tipa, dok su *diskursni indirektni izrazi* najjasniji reprezentanti visokokontekstnog tipa. *Implicitno-kohherentni izrazi*, pak, predstavljaju sponu između ova dva tipa, i poseduju karakteristike (u većoj ili manjoj meri) i jedne i druge vrste.

Korpus

Korpus čini 50 srpskih i hrvatskih komentara, objavljenih tokom 2003 (hrvatski) i 2006 (srpski) godine. Naravno, ovakav ograničeni korpus odnosiće se i na zaključke koji se mogu izvesti (tačnije, na njihovu opštost i obuhvatnost), ali će ipak ukazati u kom bi pravcu jedna takva analiza mogla da ide i kakve bismo rezultate mogli očekivati. Dakle, pretenzija ovog rada nije da pruži potpuni inventar jezičkih sredstava i konstrukcija za realizaciju čina vrednovanja, nego da ukaže na eventualno jedan pravac istraživanja. Novinski komentari su ekscerpirani iz dvaju dnevnika – zagrebačkog Vjesnika i beogradske Politike.

Analiza

A) **Direktno vrednovanje** ('X' je 'Y') ostvaruje se u analiziranim komentarima u obliku leksičkog dela kopulativnog predikata ili dopunskog predikativa semikopulativnih glagola:

a) leksičko jezgro kopulativnog predikata:

Зидан је био најбољи играч шампионата.

Политичка традиција је код Срба већински била антиаристократска и колективистичка.

*За огромним круглим столом Конгресне палаче у почетку је све [понашање] било **fino** i **uredno** (...).*

*Хрватска је **mala** земља (...);*

b) dopunski predikativ semikopulativnih glagola (delovati, izgledati, nazvati, prozvati...):

*У првим месецима Абасове владавине Израел је деловао прилично **незаинтересовано** (...).*

*(...), у коме се прибегава методама испитивања које би се у најмању руку могле назвати **понижавајућим**.*

*Слично, чак и јасније (на белом папирu), закључио је Одбор за образовање, који је reformu prozvaо **neutemeljenom**, **neprimjerenom**, **upitnom**, dijelom i **opasnom** i **netočnom**. Savjet SDP-a također је **smatra promašenom** (...).*

*Dokaze koji bi trebali biti razlog za američki napad na Irak, američki državni tajnik Colin Powel nazvao je **kredibilnima**, dok mnogi – uključujući Francusku i Njemačku – tvrde da su neuvjerljivi.*

B) Eksplicitno vrednovanje – ostvaruje se, u ovom korpusu, ne samo kao kopulativni predikat uz subjekatsku klauzu ili subjekatski infinitiv, nego i u konstrukciji *za/na* + *Nomen_{acc}*, ili kao rečenični prilog¹¹ (u ova se dva poslednja slučaja radi o dubinskim (kondenzovanim) predikacijama, koje pri transformaciji iz dubinske u eksplicitnu formu bivaju verbalizovane kao leksički delovi predikata). Eksplicitno vrednovanje, a to se zapaža i po sintaksičkoj strukturi, predstavlja, tradicionalno posmatrano, jednu vrstu subjektivnog modalnog izraza. „Modalnost je kvalifikacija koju govorno lice daje o svom iskazu i/ili o situaciji koja je njime označena“ (Piper et. al. 2005: 636).¹² Dakle, objekt je vrednovanja (vrednujući objekat – VB) u ovom slučaju čitava rečenica (diktum), a modalni (modusni) konstituent predstavlja stav autora prema sadržaju (diktumu):

Добро би било да се саопшти које би посластичарнице требало заобилазити.

*Било је скоро **фасцинантно** уживати у самодисциплини и спонтаном реду у миру, казано полицијским речником, непрегледне масе младог света (...).*

*На оној је [страни] сила. **Искрено и тужно**, што би рекао Солана.*

*Нije **чудно** то што HSS-ovci, unatoč brojnim kritikama, grčevito brane Strugarovu reformu.*

*О употреби силе и оружја **ружно** је и спомињати: (...).*

***Трагично** је и то што многи на рачун припадности неком мањинском народу врло добро живе, а истодобно се сами не укључују у очување своје властите традиције и језика (...).*

***Најтужније** је да пољопривредници нису препознали свој интерес да се упишу у уписник у Славонији(...).*

*За **утеху** [→ утешно (ни)је...] није ни податак надлежних стручних служби да ће убудуће комарци бити неизбежни проблем Београђана (...).*

*Уље на ватру је умало долио Хрватски завод за запошљавање, али је спорни напутак Влада, на **срећу** [→ срећа је...], повукла па ће незапослени пољопривредници и даље остати незапослени, али у евиденцији завода.*

*За некакву **утјеху** [→ утјешно је...] можда може послужити чињеница да узурпација јадранске ривјере није „специјалитет“ самосталне Хрватске (...).*

*Не живи [Европска унија], **нажалост** [→ жалосно је/за жаљење је...], нити ће, све док ми као грађани ове земље јасно не ставимо до знања онима који овде одлучују да желимо да живимо у Европи, а не у Гуантанаму.*

¹¹ Kako je Milka Ivić već konstatovala: „Postoje u jeziku, ne samo našem, izvesne reči koje nam služe za to da u maksimalno sažetom vidu iznesemo svoj komentar na ono što kažujemo rečenicom“ (Ivić 1995: 283).

¹² Up. primere a k s i o l o š k e modalnosti (u Piper et. al 2005: 647): Она, срећом, долази. Она, нажалост, долази. То су они, проклети били, учинили.

***Nažalost** [→ žalosno je...], posljednja događanja u vezi sa Sunčanim Hvarom šalju u Europu sasvim suprotne signale od onoga što diplomacija govori u inozemstvu.*

C) Implicitno-koherentno vrednovanje

a) adverbijalna determinacija predikata – posmatram adv. odredbe kao način implicitnog vrednovanja, jer se preko predikatske determinacije ujedno određuje i subjekat, odnosno realizuje se bazična propozicija (npr. *Ona je lepo pevala* [‘X’ radi dobro/loše ‘Y’] → *Ona je kvalitetna/dobra pevačica* [‘X’ je ‘Y’]):

(...) **драматично** се компликује ситуација на рогу Африке. [→ Ситуација је драматична на рогу Африке]

*То је Либан који је већ претрпео огромна разарања и потпуно **беспомоћно** трпи нове жестоке ратне ударе.* [→ Либан је беспомоћан (према новим жестоким ратним ударцима)]

(...) *još je jedan dokument iz Strugarova ministarstva ovoga tjedna **loše** prošao.* [→ Još jedan dokument je bio neuspješan]

*Hrvatska se **vrlo uspješno** bori ne bi li osigurala europsku potporu za ulazak u EU.* [→ Hrvatska je vrlo uspješna (u borbi za osiguranje europske potpore)]

*Vladajuća koalicija je, **napokon**, povukla onaj dugo očekivan potez.* [→ Vlada je još ranije trebala povući taj potez, ali je odugovlačila → Dakle, vlada je napravila grešku zbog tog odugovlačenja];

b) leksička sredstva

*За „**нормалну**“ економију то би могла бити добра вест, за економију Србије не.* [→ За економију Србије то није добра вест, dakle, економија Србије није нормална]

*Vladina reforma školstva i u petak je, na sjednici Sabora, (...) u nekoliko navrata uspoređivana sa **Šuvarovom reformom**.* [→ presuponirano: Šuvarova reforma je bila izuzetno loša reforma → Dakle, i ova je reforma izuzetno loša reforma]

*Сировост ове прве употребе америчке силе против крхке иранске демократије, оставила је трауматичан траг у свести **Иранаца**.* [→ koher. vrednovanje – У свести Иранаца је остао трауматичан траг после употребе америчке силе против крхке иранске демократије → Иранска демократија је била крхка];

c) експресивна лексика

***Гангрена** шаховог режима заударала је из тамница с политичким затвореницима.* [→ гангрена урицује на опасну болест; заударати – implicira težak i neprijatan miris (smrad); тамница с политичким затвореницима – politički zatvorenici su karakteristika nedemokratskih i autoritarnih režima; Значење реčenice је усмерено ка (negativnoj) оцени иранског режима]

*Руска твртка Меџелј, наводно политички фаворит у овој трговини, **ускочила** је у игру након свих понуђених рокова, али зато **doskokom** у Sisak **ravno iz Ureda Predsjednika**.* [→ ‘doskok’ у Железару Sisak из Уреда Председника није очекивана појава и јасна је алу-

zija na one radnje koje u demokratskom društvu ne bi trebalo da se dešavaju te zbog toga ova rečenica predstavlja vrednovanje politike hrvatske Vlade];

d) subordinirane klauze

Али да Роан ишта зна о српској историји, не би олако причао као да је на Косову све јуче почело. [→ protazom irealne kondicionalne rečenice iskazuje se da Роан не зна ништа о српској историји → dakle, А. Роан је незналица]

Власт је то учинила као да није знала ишта чини. [→ poredbenom klauzom se vrednuje učinak vlasti → Власт се понела као незналица у том случају]

SAD се понаша као да је у мормонском браку са 18 жена па их према потреби бира, оvisно о расположењу и потребата. [→ poredbenom klauzom се ocenjuje понашање SAD → dakle, SAD се понашају некоректно...]

Јер и кад суде, (...) као да се зезају... [→ dakle, суде неозбилно, односно лоше].

Као што је претходно наглашено, посебну врсту представља tzv. **diskursni indirektni evaluativni** tip, који је, у суштини, екстendirани implicitni tip. Будући да се ради о комплексним јединицама, наводим неколико примера.

Ironija

I sucima i liječnicima, na ljestvici građanske procjene o korumpiranosti pripadaju zajednička prva mjesta, ne znaš na koga je publika žešće pljunula, na djelatelje pravde ili na pisce dijagnoza i recepata. Isti ti građani sve bježeći od pravde domaćih sudaca putuju do Strasbourga ne bi li se izborili za svoje pravo. / „Ако нам држава уведе радну обавезу, а ми ćemo пријећи на tzv. bijeli štrajk“, uzvraћају liječnici (...). Suci to neće reći, ali učinci njihova rada već odavno izgledaju kao da је bijelo štrajkanje uobičajena radna metoda.

(...) елита је деведесетих година изабрала губитак територије уз рат и разарања. А онда су у јуну 1999. прогласили победу над оним пред којим су потписали капитулацију.

Или то, можда, спада у домен свакодневног ризика живљења па нам се, ето, може догодити да уз обогаћени уранијум добијемо и коју тону парадајза филованог отровима. Бар је јевтин!

Naravno, sam ironijski obrt jeste izrečen u okviru proste (ili složene) rečnice, no pod diskursom se podrazumeva da је razumevanje i interpretiranje nekog elementa kao ironijskog moguće једино ако је позната претходна (rečenična, tekstna) sekvenca. I upravo комплексно vrednovanje počiva на duhovitom i podsmešljivoј ocenjivanju sadržaja iznesenog pre ironijskog obrta.

Retoričko pitanje

Кажу, оптужница је била тако састављена да није ни могао да добије више. Шта ћемо сада са „командним ланцем“, где је он у овом случају? Нису ли у БиХ, па и на Балкану по неком правилу велике рибе биле управо оне мале, регионални и сеоски шефови који су одлучивали о животу и смрти?

U svom tom iznenadnom ludilu i dalje ostaje otvoreno nekoliko pitanja. Ako u potpisanom ugovoru doista stoji da će Vlada dati tražene garancije Mečelju (Conares Tradingu? Conares Balkanu?...), a Vlada tvrdi da takvo što nikad nije obećala, kome treba vjerovati? Direktor Mukhatdinovu ili Vladi (...)? Ako predsjednik doista nije znao što potpisuje, znači li to da ni inače ne zna baš uvijek što potpisuje? Ako sve to prođe bez posljedica, je li Hrvatska pravna ili banana država?

Stilogenost retoričkog pitanja nalazi se u tome što se takvo pitanje ne postavlja radi dobijanja, traženja novih informacija, nego radi postizanja retoričkog efekta. „To je samo prividno pitanje, a zapravo se radi o afektivno nabijenoj kategoričkoj tvrdnji koja se formulira kao pitanje radi jače uvjerljivosti, radi oživljavanja govora, da bi se slušalac potakao na razmišljanje, radi izražavanja čuđenja, ogorčenja, nezadovoljstva, mržnje, sažaljenja i slično“ (Rečnik književnih termina: 651). Tako se u prvom primeru negativno ocenjuje ponašanje i funkcionisanje Haškog tribunala (*Шта ћемо сада са „командним ланцем“*, što bi nam, naravno, trebalo sugerisati da Haški sud nema ujednačene meritume, a to ga [Haški sud] dalje diskvalifikuje kao organ u službi deljenja pravde), dok se u drugom slučaju u finalnom retoričkom pitanju (je li *Hrvatska pravna ili banana država*) nalazi i novinarova ocena.

Dakako, diskursni indirektni evaluativni tip nije obavezno stilematične strukture (dakle, ne mora predstavljati vid figurativnog izražavanja), kao što pokazuju i sledeći primeri:

Пола милиона људи расељено, на стотине убијено. Етничко чишћење? Геноцид? Далеко од тога. Стидљиво се спомиње само прекомерна употреба силе. У израелским нападима на Либан, који су жеића копија бомбардовања СР Југославије, погинуло је на стотине цивила, а 500.000 људи морало је да напусти своје домове. Запад ипак не размишља да реагује као 1999, а нико се не усуђује да акцију Израела назове етничким чишћењем или још горе. [→ dakle, Запад је дволичан, лицемеран, јер не поступа исто у идентичним ситуацијама].

Ovakva je analiza pokazala samo da se i u srpskim i u hrvatskim komentarima pojavljuju svi tipovi vrednovanja, koje smo prethodno komentarisali. Da bi se mogao doneti zaključak o eventualno visokokontekstualizovanom ili pak niskokontekstualizovanom diskursu/kulturi potrebno je statistički predstaviti dobijene informacije, tj. izneti podatke o ukupnom broju pojavljivanja pojedinačnih vrednujućih izraza u tekstovima.

ukupno	direktno vrednovanje	eksplicitno vrednovanje	implicitno-koherentno	diskursno-indirektno
Politika 232	15	61	143	13
Vjesnik 194	22	39	124	9

Matematičkom analizom uvrđeno je da se u dnevniku Vjesnik nalaze, prema našem računanju, 194 evaluativna izraza, dok su u Politici ekscerpirana 232 vrednujuća izraza. Statistički to znači da u listu Politika 32,8% pripada formama koje predstavljaju niskokontekstni tip (d i r e k t n o vrednovanje + e k s p l i c i t n o vrednovanje), 5,6% izrazima visokokontekstnog tipa (d i s k u r s n o - i n d i r e k t n o vrednovanje), dok najviše pripada srednjem (među)tipu – čak 61,6% (i m p l i c i t n o - k o h e r e n t n o vrednovanje). Na drugoj strani, u Vjesniku nalazimo 31,4% izraza niskokontekstnog tipa, 64% konstrukcija s implicitno-koherentnim vrednovanjem i svega 4,6% formi visokokontekstnog načina evaluacije.

Zaključna razmatranja

Rezultati istraživanja pokazuju da su u redakcijskim komentarima zastupljeni i tipovi j e d n o s t a v n o g (e l e m e n t a r n o g) evaluativnog izraza i d i s k u r s n i (k o m p l e k s n i) evaluativni izrazi. Prema Holovoj klasifikaciji na visokokontekstne i niskokontekstne kulture, postoje određeni kriterijumi koji pokazuju o kakvom se tipu kulture radi. U ovom je radu pokušano da se ispita da li je takva distinkcija primenljiva na srpske i hrvatske novinske komentare. Na osnovu navedenih Holovih parametara, visokokontekstualizovanu kulturu a, u ovom slučaju, vrednovanje (evaluaciju) u novinskim člancima karakterisala bi izrazita – implicitnost, zatvorenost, skrivanje, tj. 'maskiranja' informacija i sl., a niskokontekstualizovanu kul., tj. vrednovanje u komentarima – eksplicitnost, doslovnost, otvorenost, neskrivanje opisivanog sadržaja...

Pokazalo se, međutim, da početna pretpostavka o primenljivosti Holove distinkcije u ovom ispitivanju ne pruža mogućnosti za utvrđivanje razlika između srpskih i hrvatskih red. komentara (i eventualno, posredno, kulturnih paradigmi). Naime, i u srpskim i u hrvatskim komentarima nailazimo na sve navedene tipove vrednovanja, i to u podjednakom odnosu. I apsolutne i relativne cifre minimalno međusobno variraju, pa se stoga nameće zaključak o usmerenosti – i u jednim i u drugim komentarima – prevashodno k a n i s k o k o n t e k s t n o m , d i r e k t n o m , o t v o r e n o m tipu (novinskog, komentarskog) diskursa. S druge strane, pitanje je u kojoj meri ove iskazane sličnosti zavise i od drugih faktora: osobenog stila samog novinara, uređivačke politike novina, njene tradicije, tržišnih zahteva itd. Izvesno je da istraživanja ovog tipa mogu pružiti interesantne uvide u sličnosti i razlike dveju kultura ili diskursa, i da se pomoću ovakvih analiza, takođe, otvara mogućnost i za jednu vrstu kritičke analize ovog publicističkog žanra.

Literatura

- Anić 2004: Anić, V. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
 Đurić 1997: Đurić, D. *Novinarska enciklopedija*. Beograd: BMG.

- Ivić 1995: Ivić, M. *O zelenom konju*. Novi lingvistički ogledi. Zemun: Biblioteka XX vek.
- Hall 1976: Hall, E. T. *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.
- Hall 1990: Hall, E. T.; Hall, M. R. *Understanding cultural differences: keys to success in West Germany, France, and the United States*. Yarmouth, Maine: Inter-cultural Press.
- Jojić, Lj.; Matasović, R. (Hg., 2002): *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Klajn/Šipka 2006: Klajn, I.; Šipka, M. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Mrazović, P.; Vukadinović, Z. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Piper et al. 2005: Piper, P. et al. (Hg.) *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd – Novi Sad: Beogradske knjige.
- Rečnik književnih termina: Živković, D. (Hg., 1985): *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- Rečnik srpskog jezika: Pižurica, M. (Hg., 2007). *Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Ripfel 1987: Ripfel, M. Was heißt Bewerten? In: *Deutsche Sprache*. Nr. 15. S. 151–177.
- Sager 1982: Sager, S. F. Sind Bewertungen Handlungen? In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. Nr. 10. S. 38–57.
- Sandig 1991: Sandig, B. Formeln des Bewertens. In: Palm, Ch. (Hg.). „*Europhras 90*“. *Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*. Uppsala. S. 225–252.
- Serl 1991: Serl, Dž. *Govorni činovi: ogled iz filozofije jezika* [prevela Mirjana Đukić]. Beograd: Nolit.
- Tiittula 1995: Tiittula, L. Implizites Bewerten in finnischen und deutschen Leitartikeln. In: Moilanen, M.; Tiittula, L. (Hg.). *Überredung in der Presse*. Berlin – New York. S. 225–239.
- Todorović 1998: Todorović, N. *Savremeno novinarstvo*. Beograd: Čigoja štampa.
- Tošović 2002: Tošović, B. *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Valić-Nedeljković 2002: Valić-Nedeljković, D. *Praktikum novinarstva*, drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Privredni pregled.
- Zillig 1982: Zillig, W. *Bewerten*. Sprechakttypen der bewertenden Rede. Tübingen

Internet izvori

<http://changingminds.org/explanations/culture>
<http://www.culture-at-work.com/highlow.html>
<http://www.via-web.de/273.html>

Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz)

Bewertungen in serbischen und kroatischen Zeitungskomentaren

In der vorliegenden Arbeit versucht der Autor Edward Halls Theorie über *h o c h -* und *n i e d r i g k o n t e x t u a l i s i e r t e* Kulturen (High- and Low-context cultures) an Bewertungen in serbischen und kroatischen Leitartikeln anzuwenden. Die Bewertungen in serbischen und kroatischen Leitartikeln werden miteinander verglichen, wobei Sagers Bewertungs-Theorie als Kriterium (Meritum) für hoch und niedrigkontextualisierten Diskurs angewendet wird. Die Resultate zeigen, dass man im Fall der serbischen und kroatischen Leitartikel nicht von *h i g h* und *l o w* Kategorien sprechen kann. Im Gegenteil, die Analyse zeigt, dass fast keine Unterschiede bei serbischen und kroatischen Bewertungen in Leitartikeln existieren.

Strahinja Stepanov
Karl-Franzens-Universität Graz
Institut für Slawistik
Merangasse 70
Graz
Österreich
E-mail: strahinja.stepanov@uni-graz.at

Бранко Тошович (Грац)

Деривационные различия между сербским, хорватским и бошняцким языками (прелиминариум¹)

0. Между сербским, хорватским и бошняцким² языками (далее С, Х, Б) существует большое число совпадений и сходств, но и определенные различия. Об этом существуют противоположные мнения: одни утверждают, что они являются минимальными, другие считают, что они очень выражены. Никто не сомневается в том, что сходства являются большими, но спорным является то, насколько велики различия. Чтобы получить реальное представление о тождестве, сходстве и различии в системе словообразования, необходимо рассмотреть: 1) степень изученности словообразования данных языков, 2) уровень изученности деривационных различий, 3) наличие различий в деривационной терминологии, 4) стандартизацию словообразовательных явлений, 5) отношение предписанной и реализуемой норм, 6) стилистический, особенно функционально-стилистический характер словообразовательных различий, 7) возможность проверки в электронных корпусах, 8) суть деривационных различий.³ В настоящей работе мы сможем рассмотреть только первый и второй аспекты.

1. Изученность словообразования. Из 289 отдельных изданий, которые мы исследовали, лишь девять (3%) относятся к словообразованию. Из них 56% написаны сербскими лингвистами, а 44% хорватскими. Что касается периодики, мы рассмотрели 387 работ по словообразованию и пришли к выводу, что 56% относится к сербской лингвистике, 42% к хорватской и 2% к бошняцкой. Их основная часть посвящена отдельным словам (34%), суффиксам и суффиксации (31%), затем следуют общие проблемы словообразования (16%) и его соотношение с ономастикой (10%). В небольшой части работ рас-

¹ Так мы называем анализ, имеющий предварительный характер, в основе которого находится более широкое исследование в рамках какого-либо научного проекта, монографии и т. п.

² Этот язык является одним из преемником бывшего сербохорватского языка. Боснийский язык имеет еще одно название – „бошняцкий“, которое предпочитают почти все сербы и многие хорваты.

³ Все это является предметом научного исследования „Различия между боснийским/бошняцким, хорватским и сербским языками“ (Грац, 2006–2007). Его основная задача – выявить существенные соотношения между указанными языками, в первую очередь расхождения.

сматриваются приставки и префиксация (5%), сложные слова (4%) и моция (3%). Остальные вопросы представлены всего двумя процентами.

2. Уровень изученности деривационных различий. Пока нет ни одной отдельной работы, посвященной различиям между С, Х и Б. Из-за этого основательные выводы можно сделать лишь после тщательных и глубоких исследований. О различиях больше всего говорится в хорватской литературе, причем как правило при рассмотрении конкретных вопросов. Очень часто в таких работах указывается на то, что речь идет о сербизме и что поэтому не рекомендуется его использовать. Это особенно характерно для Степана Бабича. Так, в анализе моционных существительных он пишет: „Правило об основах на **-telj** действует только для хорватского языка, так как в нём существительные **-teljka** образуются лишь в исключительных случаях. В сербском **-teljka** нормальная форма, а употребление **-teljica** единично. Это одно из искусственных различий между этими двумя литературными формами“ (Babić 1995a: 126).⁴ В хорватском языке используются существительные с суффиксом **-teljka** типа: *natjecateljka, čitateljka, osiguravateljka, trepteljka, učiteljka, dobročiniteljka, spasiteljka, roditeljka, žiteljka, buteljka, braniteljka* (Kro-Korp1). Утверждение, будто в сербском языке существительные для обозначения лиц женского пола на **-teljica** являются исключением, не подтверждается нашими данными, а именно 74 примерами: *braniteljica, buditeljica, čitateljica, darovateljica, davateljica, dobročiniteljica, domoupraviteljica, gledateljica, gojiteljica, goniteljica, graditeljica, hraniteljica, iskupiteljica, izbaviteljica, izjednačiteljica, izmiriteljica, izumiteljica, krotiteljica, kućepaziteljica, ljubiteljica, miriteljica, moliteljica, mučiteljica, nadahniteljica, nadzirateljica, nastojateljica, neljubiteljica, neprijateljica, ništiteljica, negovateljica, nositeljica, obnoviteljica, obožavateljica, odgojiteljica, ogovarateljica, osloboditeljica, otkupiteljica, paziteljica, pobediteljica, počiniteljica, podučiteljica, pokroviteljica, posetiteljica, poslužiteljica, poštovateljica, poticateljica, praroditeljica, preporučiteljica, prijateljica, progoniteljica, prosvetiteljica, ravnateljica, redateljica, rukovoditeljica, rušiteljica, spasiteljica, spisateljica, stvoriteljica, svetiteljica, tešiteljica, tužiteljica, učiteljica, unajmiteljica, upraviteljica, upropastiteljica, usrećiteljica, utemeljiteljica, utješiteljica, uvrediteljica, uzgajateljica, uzgojiteljica, voditeljica, žaliteljica, žiteljica*, включенные в

⁴ На другом месте С. Бабич критически рассматривает позицию М. Стевановича, который писал: „Эти существительные [*roditelj, prijatelj, učitelj...* – В. Т.] построены по образцу русского или церковнославянского языков [выделение С. Бабича], поэтому у старых писателей их значительно больше. У них находим и: *gonitelj*, и *krčitelj*, и *istrebitelj*, и *preporoditelj*, и *čitatelj*, и др. Но эти слова не отвечают природе нашего языка [выделение С. Б.], а на их месте употребляются существительные на **-lac**: *gonilac, krčilac* и т. д.“ (Babić 1968: 69–70).

Обратный словарь сербского языка (Nikolić 2000: 215–216). Поэтому вряд ли стоит назвать исключением то, что представлено целым набором примеров. Здесь лучше говорить о том, насколько широко употребляются такие лексемы, какова их частота и как они в реальной практике сосуществуют со словами, имеющими суффикс **-teljka**. В упомянутом словаре оказалось почти одинаковое количество (78) существительных с этим суффиксом: *braniteljka, buditeljka, čitateljka, darovateljka, davateljka, dobročiniteljka, domostrojiteljka, domourpaviteljka, gajiteljka, gledateljka, gojiteljka, goniteljka, graditeljka, hraniteljka, isceliteljka, iskupiteljka, izbaviteljka, izmiriteljka, izraziteljka, izvršiteljka, krititeljka, krivotvoriteljka, kućepaziteljka, laskateljka, ljubiteljka, moliteljka, moriteljka, mučiteljka, nadzirateljka, njegovateljka, obnoviteljka, obožavateljka, optužiteljka, osloboditeljka, osmotriteljka, osvetiteljka, poticateljka, pobediteljka, počiniteljka, pokroviteljka, pojetiteljka, poslužiteljka, poštovateljka, poveriteljka, praroditeljka, preporoditeljka, preporučiteljka, prijateljka, primateljka, progoniteljka, prosvetiteljka, ravnateljka, rediteljka, roditeljka, rodoskrvniteljka, širiteljka, služiteljka, snimateljka, spasiteljka, spisateljka, starateljka, stvoriteljka, svetiteljka, tužiteljka, tvoriteljka, učiteljka, ugostiteljka, ukrotiteljka, upraviteljka, upropastiteljka, usrećiteljka, utamaniteljka, utešiteljka, uveseljiteljka, voditeljka, žaliteljka, zaveštateljka, žiteljka*. Далее Бабиč утверждает: „Если основное существительное заканчивается на **St**, то в сербском литературном языке добавляется только **-kinja** (*maturantkinja, studentkinja*), а в хорватском **-ica** и **-kinja** (*maturantica, studentica...*, *feministkinja, komunistkinja...*), дублетами (*biciklistica – biciklistkinja, konkurentica – konkurentkinja...*)“ (Babić 1995a: 131). Но это тоже является спорным: в сербском языке существуют целая группа слов (50) типа: *agentica, altistica, apsolutentica, apstinentica, artistica, bahantica, cirkusantica, debitantica, diletantica, fabrikantica, figurantica, harfistica, horistica, hospitantica, inscipijentica, intrigantica, karaveštica, klaviristica, klimentica, kongreganistica, konzervatoristica, laborantica, manipulantica, miloštica, nevestica, nihilistica, pacijentica, paftica, pijanistica, preparandistica, prevarantica, prezidentica, projektantica, prostica, referentica, regentica, romanistica, scenaristica, slavistica, solistica, sopranistica, statistica, stažistica, stenotipistica, stipendistica, studentica, suplentica, telefonistica, vještica* (Nikolić 2000).

На позицию С. Бабича „А важнее всего отметить, что нет ни одного существительного на **-kinja**, которая бы в настоящее время не могла легко заменить этот суффикс на **-ica**“, отреагировал писатель Слободан Новак, сказав что таких слов много. С этим Бабиč согласился и ответил, что он имел в виду только существительные на **-ant**, **-ent**, **-ist** (Babić 1999b: 198).⁵ В словаре

⁵ Бабиč критически относится к тем, которые, на его взгляд, не очень хорошо разбираются в данном вопросе: „[...] некоторые неверно понимают хорватско-сербское отношение *doktorica – doktorka, profesorica – profesorka, studentica – studentkinja*,

Йосипа Матешича мы нашли 36 существительных на **-antkinja**: *bahantkinja, bakantkinja, cirkusantkinja, debitantkinja, defraudantkinja, demonstrantkinja, denuncijantkinja, diletantkinja, diplomantkinja, diskutantkinja, emancipantkinja, emigrantkinja, fabrikantkinja, hospitantkinja, ignorantkinja, infantkinja, inkasantkinja, interpelantkinja, intrigantkinja, jubilantkinja, komedijantkinja, koncertantkinja, laborantkinja, liferantkinja, manifestantkinja, manipulantkinja, maturantkinja, praktikantkinja, prenumerantkinja, prevarantkinja, projektantkinja, protestantkinja, reflektantkinja, reprezentantkinja, špekulantkinja, trafikantkinja*, 19 существительных на **-entkinja**: *abiturijentkinja, abonentkinja, apsolventkinja, apstinentkinja, asistentkinja, deli(n)kventkinja, inspicijentkinja, klijentkinja, koncipijentkinja, konfidentkinja, korespondentkinja, pacijentkinja, petentkinja, pretendentkinja, referentkinja, regentkinja, repetentkinja, studentkinja, suplentkinja*⁶ и 195 существительных на **-istkinja**: *adventistkinja, aktivistkinja, akvarelistkinja, alpinistkinja, altistkinja, altruistkinja, amerikanistkinja, anabaptistkinja, anarhistkinja, anglistkinja, antifašistkinja, apsolutistkinja, arabistkinja, arhivistkinja, arhivistkinja, artistkinja, ateistkinja, automobilistkinja, avanturistkinja, baptistkinja, beletristkinja, biciklistkinja, bilancistkinja, boemistkinja, bohemistkinja, bonapartistkinja, brigadistkinja, budistkinja, caristkinja, čelistkinja, cionistkinja, darvinistkinja, dentistkinja, dijurnistkinja, drogeristkinja, egoistkinja, egzistencijalistkinja, ekonomistkinja, ekshibicionistkinja, ekskluzivistkinja, ekskurzistkinja, eksternistkinja, ekstremistkinja, ekvilibristkinja, enciklopedistkinja, epizodistkinja, esejistkinja, esperantistkinja, fabulistkinja, fakturistkinja, fašistkinja, fatalistkinja, federalistkinja, feljtonistkinja, feministkinja, filatelistkinja, finalistkinja, folkloristkinja, formalistkinja, futuristkinja, germanistkinja, gimnazistkinja, gitaristkinja, grecistkinja, harfistkinja, horistkinja, humanistkinja, humoristkinja, idealistkinja, iluzionistkinja, impresionistkinja, individualistkinja, internacionalistkinja, internistkinja, iredentistkinja, jansenistkinja, jevanđelistkinja, juristkinja, kalvinistkinja, kancelistkinja, kapitalistkinja, karijeristkinja, karikaturistkinja, kitaristkinja, klarinetistkinja, klasicistkinja, klaviristkinja, klerofašistkinja, klinicistkinja, kokainistkinja, kolaboracionistkinja, kolonistkinja, komercijalistkinja, komponistkinja, komunistkinja, kongreganistkinja, kongresistkinja, konjunkturistkinja, kontoaristkinja, konzervatistkinja, konzervatoristkinja, kopistkinja, koristkinja, kriminalistkinja, kroatistkinja, kubistkinja*,

считая **-ica** хорватским суффиксом, а **-ka, -kinja** сербским, и норовят прибавить **-ica** даже там, где ему по структуре хорватского языка не место. Так, недавно кто-то пытался навязать нам формы типа *novinarica, sinoptičarica, sudica* и под. Эти люди сошли с ума, или никогда и не знали, что суффиксы для наименования лиц женского пола **-ica, -ka, -kinja, -inja** одинаково хорватские или сербские, а различаются только распределением – хорватское несколько отлично от сербского“ (Babić 1999a: 109).

⁶ В обратном словаре сербского языка приводятся 23 существительных на **-entkinja** (Nikolić 2000).

kupletistkinja, kursistkinja, laburistkinja, larpurlartistkinja, latinistkinja, legitimistkinja, libretistkinja, licejistkinja, lingvistkinja, madrigalistkinja, makijavelistkinja, maksimalistkinja, mandolinistkinja, maniristkinja, marksistkinja, materijalistkinja, mazohistkinja, medievistkinja, metodistkinja, modernistkinja, monopolistkinja, monoteistkinja, montanistkinja, moralistkinja, morfinistkinja, motociklistkinja, motoristkinja, nacionalistkinja, nacionalsocijalistkinja, nadrealistkinja, naturalistkinja, nihilistkinja, novelistkinja, nudistkinja, okulistkinja, okultistkinja, onanistkinja, oportunistkinja, optimistkinja, orijentalistkinja, ornamentalistkinja, pacifistkinja, panteistkinja, pejzažistkinja, pesimistkinja, pijanistkinja, pijetistkinja, politeistkinja, polonistkinja, populistkinja, portretistkinja, pozitivistkinja, preparandistkinja, primitivistkinja, privatistkinja, profašistkinja, progresistkinja, prohibicionistkinja, propagandistkinja, protagonistkinja, protekcionistkinja, prozaistkinja, publicistkinja, puristkinja, racionalistkinja, radio-telegrafistkinja, rasistkinja, realistkinja, regionalistkinja, relativistkinja, revizionistkinja, rezervistkinja, rojalistkinja, romanistkinja, ruralistkinja, ruristkinja, sadistkinja, šahistkinja, secesionistkinja, separatistkinja, simbolistkinja, sirealistkinja, slavistkinja, socijalistkinja, sodalistkinja, sofistkinja, solipsistkinja, solistkinja, somnabulistkinja, sopranistkinja, šovinnostkinja, spartakistkinja, specijalistkinja, spiritistkinja, spiritualistkinja, sportistkinja, statistkinja, stažistkinja, stenotipistkinja, stilistkinja, stipendistkinja, sufražistkinja, telefonistkinja, telegrafistkinja, teroristkinja, tradicionalistkinja, traktoristkinja, trockistkinja, turistkinja, unanimistkinja, unionistkinja, unitaristkinja, urbanistkinja, verbalistkinja, veristkinja, viliončelistkinja, violinistkinja, violistkinja, violončelistkinja, zboristkinja, zenitistkinja, žirondistkinja, žurnalistkinja (Matešić 1965–1966). Далее Бабиц утверждает: „Суффикс **-lica** нормальный и продуктивный, а **-alica** единичен“ (Babić 2002: 111). Но лексем на **-alica** довольно много в словарях Матешича 1965–1966 (220 примеров) и Николича 2000 (281). В заключение Бабиц пишет: „На распределение влияет и то, что между хорватским и сербским языком существуют различия и в с и с т е м е , и в т е н д е н ц и я х [выделение Б. Т.], как было видно из вышеизложенного“ (Babić 1995a: 131). Однако, если наши приведенные данные являются точными, то они опровергают такой вывод. К сожалению, Бабиц не останавливается на этом. Он продолжает: „Есть большое количество очень частых слов для женского пола, имеющих в хорватском языке **-ica**, а в сербском **-ka** или **-kinja**: *autorica – autorka, doktorica – doktorka, hraniteljica – hraniteljka, partnerica – partnerka, profesorica – profesorka, slikarica – slikarka, maturanica – maturan-kinja, studentica – studentkinja...*“ (Babić 1995a, 132). Но слова на **-rica** представлены и в Обратном словаре сербского языка (Nikolić 2000). Например: *arhivarica, autorica, bačvarica, badnjarica, bedinerica, berberica, bibliotekarica, bojarica, bravarica, brdarica, brodarica, bubnjarica, cicvarica, čigrica, cimerica, čizmarica, čuvarica, direktorica, doktorica, donatorica, drugarica, fijkakerica, frizerica, gazdarica, gljivarica, gospodarica, govedarica, grobarica, hljebarica, Hrvati-*

ca, iglarica, jabučarica, jajarica, jaradarica, junferica, kaluđerica, kaplarica, kiparica, kockarica, kokošarica, komesarica, konobarica, konzilijarica, krčmarica, krovarica, kuharica, kuvarica, lektorica, leptirica, ljekarica, ljekarica, lugarica, lutkarica, Mađarica, mahnitica, mamica, mandarica, maturantica, medarica, mesarica, mešetarica, metlarica, mlinarica, mljekarica, mobarica, muzarica, nadriljekarica, pandurica, partnerica, pastirica, pastorica,⁷ pčelarica, pekarica, peradarica, piljarica, pletikotarica, poglavarica, pokućarica, poštarica, postolarica, pretrgarica, profesorica, pudarica, purgarica, rektorica, salatarica, sekretarica, senatorica, serdarica, šiparica, slastičarica, slikarica, služarica, smokvarica, šnajderica, sobarica, šogorica, spikerica, spletkarica, sprinterica, starica, stazarica, studentica, štreberica, šubarica, sujevjerica, šuvarica, svetica, svilarica, tetica, tigrica, toaletica, tutorica, vampirica, veslarica, vidarica, vladarica, vodarica, volarica, vozarica, vračarica, vrtlarica, žandarica, žetvarica, zidarica, žnjetvarica. Трудно представить, что в сербском языке можно использовать суффикс **-ka, -kinja** вместо **-ica** в словах типа *pušačica, navijačica, rukometašica, odbojkašica*. Кроме того, в хорватском языке существует целая группа слов на **-rka** (Кро-Корп1): *analitičarka, atletičarka, atletičarka, bolničarka, dijabetičarka, dramatičarka, frizerka, gimnastičarka, grafičarka, guvernerka, instalaterka, instrumentarka, inženjerka, jedriličarka, juniorka, keramičarka, kozmetičarka, krtičarka, ljevičarka, maserka, mističarka, mjesecarka, montažerka, narkomanka, novinarka, parlamentarka, pionirka, poklisarka, političarka, povjesničarka, premijerka, recepcionarka, rektorica, reporterka, revolucionarka, seniorka, smečarka, tehničarka, vratarka*.⁸

В другой работе этот автор занимает умеренную позицию и утверждает, что некоторые, стремясь увеличить различия между хорватским и сербским языками, чересчур стараются и делают насилие над хорватским языком,⁹ и

⁷ Слово *pastorka* имеет совсем другое значение.

⁸ Правда, Степан Бабич пишет о таких случаях.

⁹ В частности он пишет: „Некоторые, в попытках ‘охорватить’ хорватский язык, совершают настолько же большой грех, если не больший, как если бы употребили сербизм. Иногда намеренная хорватизация доходит до комичности. Так, один журналист обращает наше внимание на то, что на туристической странице «Вестника» [загребская ежедневная газета] появилось слово *krstarenje* ‘круиз’, а чуть ниже говорится *križarenje* Nilom ‘круиз по Нилу’, а другой, в том же номере ‘Вестника’, в пылу языкотворчества вместо *srednji vijek* ‘средневековье’ написал ‘u gnom *srednjem Stojanju*’ ‘в раннем средневековье’. Третий журналист в статье о пожаре в небоскребе в Новом Загребе передает слова владелицы квартиры (*stanarka*), в которой случился пожар, и говорит, что она *stanarica* [отметил Б. Т.]“ (Babić 2004: 182). Он дает следующий комментарий: „Для корректирования хорватского языка недостаточно одного патриотизма, нужны также знания. Кто говорит о хозяйке квартиры (*stanarka*), что она *stanarica*, тот недостаточно знает не только хорватский язык, но и зоологию. Све-

что проблема является недостаточно простой, чтобы ее решить политически и сказать, что **-ica** является хорватским суффиксом, а **-kinja** сербским (Babić 2004: 181).

В связи с существительными с суффиксом **-ba** Бабич констатирует, что некоторые из них используются только в хорватском, а другие на всей хорватско-сербской территории, причем синонимы на **-ba** являются более частотными в хорватском языке (Babić 1995a: 137). Здесь он повторяет то, что сказал в работе, опубликованное в 1964 году: при наличии двух существительных – отглагольного и не глагольного – надо предпочитать второе (Babić 1963/64: 68). Отметим, что данная работа имела название „О uklanjanju hrvatsko-srpskih jezičnih razlika“ („Об устранении хорватско-сербских языковых различий“). Но сегодня Степан Бабич является одним из самых ярких сторонников удаления хорватского от сербского, к чему он, по собственному признанию, стремится. Позиция в исследовании структуры языка, основанная не на научных позициях, а на политических, общественных, идеологический или личных, всегда вызывает подозрение.¹⁰

В различных работах С. Бабич рассматривает ряд конкретных слов по их отношению к сербскому языку. В связи с вопросом, что является правильным – *dioničko* или *dioničarsko društvo* ‘акционерное общество’, – Бабич утверждает: „По-сербски говорят *akcionersko društvo*, чему в хорватском отвечает *dioničarsko društvo*“ (Babić 1989a: 26). Но это противоречит фактам: в сербском языке используется и прилагательное *deoničko/dioničko*, *deoničarsko/dioničarsko*. В качестве доказательства приведем лишь следующий пример: Комитет по стандартизации сербского языка принял Решение № 3 „*Akcionarsko, deoničko ili deoničarsko društvo*“, в котором написано: „Из трёх равнозначных выражений в публичном употреблении наиболее подходящим может считаться *deoničarsko društvo*“ (Srpski jezik 2006: 77–78). В принятом решении указывается на то, что все три прилагательных являются правильными. Бабич также

дения о перелетных (*ptica selica*) и зимующих птицах (*stanarica*) входят в общее образование [...] Итак, кто хочет охорвачивать хорватский язык, но не до конца уверен, пусть сначала хорошо проверит свою инновацию или доверит хорватизацию знаатокам. Язык – это нежная ткань, не предназначенная для грубых рук, даже если это руки патриота“.

¹⁰ Его взгляды являются часто противоречивыми. Например, в одном месте он утверждает: „Лучше всего, когда оправданные изменения осуществляются незаметно, постепенно, как в языке часто и происходит“, но сразу добавляет: „за исключением переломных периодов, каким является текущий“ (Babić 1995a: 143). В 1964 году он писал, что „в решении вопроса о спорных словах мы не имеем права исходить из того, употребляется ли то или иное слово чаще в Сербии или в Хорватии“ (Babić 1963/64: 63).

утверждает: „[...] любопытно упомянуть, что хорватское и сербское названия не могли бы быть одинаковыми ни в случае, если бы хорваты приняли заимствование *akcija*, ни если бы сербы взяли хорватское слово *dionica*. В первом случае хорватским названием было бы *akcionarsko društvo*, а сербским *akcionersko društvo*, а во втором по-хорватски было бы *dioničko društvo*, а по-сербски *deoničko društvo*“ (Babić 1989a: 26). Это тоже не соответствует тому, что приводится в указанном сербском решении.

В связи с словами *dobrovoljac* и *dragovoljac* ‘доброволец’ Степан Бабич пишет, что есть много примеров для обоих слов и в хорватской и в сербской литературе (Babić 1996).¹¹ Он считает также, что в хорватском языке преобладает *polovica*, а в сербском *polovina*, хотя можно говорить не о четкой поляризации, а лишь о тенденции (Babić 2000: 154). С. Бабич отмечает, что в некоторых пособиях утверждается, что слово *polovina* является сербским, а *polovica* хорватским, „но я считаю, что они не заслуживают особого внимания, хотя такое мнение является характерным“ (Babić 2000: 153). Он считает, что в сербском языке более обычным является *polovina*, а в хорватском *polovica*. „Думаю, что все же нельзя говорить о ясной хорватско-сербской поляризации в отношении этих слов, а можно только о тенденции к такой поляризации“ (Babić 2000: 154).¹² „Разницу, таким образом, следует искать на уровне употребления и в семантике“ (Babić 2000: 154). Что касается слов *sjedalo* и *sjedište*, Бабич пишет, что нельзя утверждать, что в хорватском языке используется только *sjedalo* в значении ‘место для сиденья’ (Babić 1985: 154).¹³ По отношению к выражению *Djed Božićnjak* (является ли правильной замена „коммунистического“ *Djeda Mraza* и „сербского“ *Božić-Bata* выражением *Djed Božićnjak* („zamjena za komunističkoga Djeda Mraza ili srpskoga Božić-Batu“)), Бабич выступает против названия *Djed Božićnjak*, так как, по его мнению, речь идет о насильственном изменении коммунистического *Деда Мороза*. Кроме того, „нашим детям приносит подарки на Рождество *Mali Isus* (а не какой-то *Djed*, тем более *Djed Božićnjak*)“ (Babić 1993: 63).¹⁴ Бабич констатирует, что в по-

¹¹ „Нельзя, таким образом, говорить, что одно из них хорватское, а другое сербское.“ (Babić 1996, 34). „Оба слова – хорватские, а то, что *dragovoljac* в наши дни употребляется заметно чаще – это потому, что неспециалисты применяют в корне неприемлемое правило: если из двух синонимов один более редок, то он хорватский. Это правило не годится для конкретного решения некоторых проблем“ (Babić 1996: 34).

¹² Об этих двух словах см. также (Babić 2001).

¹³ Илья Протуджер различает *sjedalica*, *sjedalo* и *sjedište* (Protuđer 1988: 112).

¹⁴ Степко Тежак предлагает слово *Božićnjak* заменить словом *Božićko* (Težak 2000: 139). См. также (Bićanić 1993).

следнее время появилось много тех, которые придумывают новые слова (для них он использует название „tvorbenjak“).¹⁵

3. Одним из первых, кто попытался разобраться в сербском и хорватском характере глаголов **-isati** и **-irati**, был Петр Скок (Skok 1955-1956). Он указывал на разницу в употреблении таких глаголов на западной и восточной частях сербохорватского языка: „Суффикс **-isati** первоначально встречался только на востоке огромного ареала нашего языка“ (Skok 1955–1956: 37).¹⁶

4. Среди других авторов заслуживают внимания взгляды Марьяна Крмпотича (Krmpotić 2001). На одном месте он предупреждает: „В н и м а н и е ! Сербь говорят *lasta* ‘ласточка’, а хорваты *lastavica* – и не ощущают это слово уменьшительным. Сербь говорят только *ljubičica* ‘любимая женщина’, что в хорватском является диминутивом от *ljubica*, и хорваты не считают слово *ljubica* аугментативом“ (Krmpotić 2001: 144). Но в Serb-Korp мы нашли 23 употребления слова *lastavica*. Далее он пишет: „В целом в хорватском часто используются отличные от сербского суффиксы для дериватов, обозначающих занятие, свойство, деятеля и др. Сербь также часто используют для этих целей заимствования или иноязычные суффиксы“. В списке из около 100 слов Крмпотич приводит и такие (на его взгляд) сербские слова: *njorac* ‘ныряльщик’ (вообще нет примеров в Korp-Serb, „хорватское“ *ronilac* 49, *gnjurac* 3) *gnjurač* ‘id.’ (в Korp-Serb 0), *poručioc* ‘заказчик’ (вообще нет примеров в Korp-Serb, *poručilac* упоминается в нем только один раз, а также *naručilac*), *varalac* ‘обманщик’ (в Serb-Korp 19, „хорв.“ *varalica* 38), *zaveštač* ‘завещатель’ (в Serb-Korp 1, „хорв.“ *oporučitelj* 0), *zavisnik* ‘раб привычки’ (в Serb-Korp 41, „хорв.“ *ovisnik* 10), *gajitelj* ‘человек, занимающийся разведением кого-л. или чего-л.’ (в Serb-Korp 0, „хорв.“ *uzgajitelj* 1). Очень странным является тот факт, что к сербским словам М. Крмпотич относит неправильные формы ти-

¹⁵ „Появился ряд создателей новых слов, в основном невежей, пытающихся заменить многие, часто устойчивые заимствования, а некоторые стараются заменить и все, само собой разумеется, безуспешно, но кое какие их образования являются интересными: *akademija* – *znanište*, *alarm* – *bun*, *alt* – *dubik*, *amortizer* – *ublaženik*, *ampula* – *sudak*, *Ande* – *Velegorje*, *bomba* – *krhotnica*, *rasprsnica*, *dok* – *brodovište*, *kompresor* – *tlačilo*, *kongruencija* – *sukladba*, *separator* – *odvojniki*, *sintagma* – *skupnica*, *snajper* – *toč-nozor*, *šljem* – *tjemenac*, *glavoštitnik*, *tromblon* – *izbačnica*...“ (Babić 1998: 113). Для новых „словотворцев“ (novi jezički dušebrižnici) Степко Тежак использует название *gledenazočništvo*, *gledenazočnici* (*gledenazočništvo*, *gledenazočnici*) – Težak 1991: 116.

¹⁶ Он продолжает: „Глагольный суффикс на западе является литературным суффиксом, который в Паннонской Хорватии прорвался и в народную речь“ (Skok 1955–1956: 39). „Маретич утверждал, что **-isati** является не менее сербским, чем **-irati**“ (Skok 1955–1956: 41). „У некоторых глаголов уже сложился определенный узус: использовать в Белграде **-isati**, а в Загребе **-irati**“ (Skok 1955–1956: 43).

па *prenosioc* ‘переносчик’ (по отношению к хорватскому *prenosnik*), *predvodioс* ‘предводитель’ (*predvodilac*), *poručioс* ‘заказчик’ (*naručitelj*), *varioс* ‘сварщик’ (*zavarivač*), *zavodioс* ‘регистратор’ (*zavodnik*). Сербскими формами он считает также *armiski* ‘армейский’ (в хорватском: *armijski*), *hemiski* ‘химический’ (в хорватском: *kemijski*), *istoriski* ‘исторический’ (в хорватском: *historijski*), *kaliski* ‘калиевый’ (в хорватском: *kalijski*), *lutriski* ‘лотерейный’ (в хорватском: *lutrijski*), *preriski* ‘прерийный’ (в хорватском: *prerijski*), *sudiski* ‘судейский’ (в хорватском: *sudijski*), *šumadiski* ‘шумадийский’ (в хорватском: *šumadijski*), *teoriski* ‘теоретический’ (в хорватском: *teorijski*) – Krmpotić 2001: 189. Насколько все это спорно, свидетельствует следующий пример: в качестве эквивалента для хорватского выражения *zadnji tjedan u ožujku* или *zadnja nedjelja u ožujku* он приводит *poslednja n e đ e l j a u martu* [подчеркнул Б. Т.] – Krmpotić 2001: 193. Этот автор утверждает, что сербы всегда используют предлог *sa*, однако в сербском так часто встречается предлог *s*, что при нашей попытке перенести в Word все примеры, обнаруженные нами в Корп-Serb, программа зависла.¹⁷ Далее Крмпотич утверждает: „В хорватском мы используем женский род у существительных для обозначения занятий женщин. Сербы говорят о женщинах в мужском роде“ (Krmpotić 2001: 150). Следовательно: в сербском языке нет другой возможности. В одном месте он слово *čivutana* ‘квартал, гетто’ упоминает как сербское, хотя в настоящее время оно вышло из активного употребления и поэтому его вообще нет в Корп-Serb.¹⁸ Он также констатирует, что „В сербском языке **za-**, а в хорватском **u-**, напр.: *zamoren* = *umoran* ‘усталый’“, хотя прилагательное *umoran* встречается в Serb-Kорп очень часто (580). Спорным является и следующее утверждение: „В сербском языке употребляется **sa-**, а в хорватском **pri-** или **do-**, напр.: *sačekati* = *pričekati dočekati* ‘подождать’“ (Krmpotić 2001: 171), тогда как *pričekati* встречается в Serb-Kорп 104 раза, а *dočekati* Serb-Kорп 142. М. Крмпотич также предупреждает: „В н и м а н и е ! Поскольку у сербов нет собирательных существительных *gledateljstvo* ‘совокупность зрителей’, *slušateljstvo* ‘... слушателей’, *čitalateljstvo* ‘... читателей’, вместо *gledateljstvo* они используют *gledalište*, а *gledali-*

¹⁷ Критически рассматривая позицию Иво Праньковича, Божо Чорич также указал на неоправданность исключения предлога *s* из сербского языка: „Поверхностная констатация, будто в сербском ‘почти всегда находим *sa* и *ka*, в отличие от хорватского с его *s* и *k*, за исключением случаев, когда предлоги выступают перед теми же или после сходных согласных и групп согласных (ср. *s njima* – *sa njima*, *s prijateljem* – *sa prijateljem* [...])’ представляет собой разительный пример обмана публики неточными утверждениями. Во всех грамматиках, независимо от места выхода, эти два предлога приводятся в двух формах: *s(a)* и *k(a)*“ (Ćorić 1998: 555).

¹⁸ „Так и в сербском есть существительные с исходом на **-na**; например: *čivutana* (гетто)“ (Krmpotić 2001: 152).

šte в хорватском значит ‘пространство для зрителей’. Пример: *Gledalište Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu može primiti brojno gledateljstvo* ‘Зрительный зал Хорватского народного театра в Загребе может принять много зрителей’. Так, сербам приходится приветствовать словами: ‘*Dragi slušaoci!*’, ‘*Dragi gledaoci!*’ и ‘*Poštovana čitalačka publiko!*’, пользуясь правилом адептов Вуковского правописания о том, что мужской род – немаркированный и может обозначать лица обоих полов. Хорватскому языку этого не нужно. У хорватов для этого есть свои собирательные существительные, охватывающие и мужчин, и женщин: ‘*Štovano gledateljstvo!*’ или ‘*Veleštovano slušateljstvo!*’ или ‘*Cijenjeno čitateljstvo!*’, и т. д.“ (Krmptić 2001: 144).¹⁹ В глагольных формах *preporučam* и *preporučujem* ‘рекомендую’ Марьян Крмпотич находит не хорватско-сербское различие, а хорватскую региональную дифференциацию.²⁰

5. Илья Протуджер является еще одним хорватским лингвистом, который занимается словообразовательными различиями между хорватским и сербским языками (Protuder 1998). Он интересуется не теоретическими вопросами словообразования, а конкретными нормативными проблемами. Этот автор указывает в частности на то, что *uputstvo* ‘наставление, инструкция’ является сербизмом, а *naputak* представляет собой старое хорватское слово.²¹ Протуджер выступает за равномерное использование *izvješće* и *izvještaj* ‘извещение’.²² Он рекомендует выбросить слово *ponaosob* и *naosob* ‘по отдельности’,²³ а также выступает против слова *kičma* ‘позвоночник’.²⁴ Вместо *telefaks*

¹⁹ В целях унификации мы и здесь использовали маркировку слов при помощи курсива и убрали кавычки, а для выделения аффиксов – полужирный шрифт.

²⁰ По отношению к паре *preporučam* – *preporučujem* Степко Тежак различает восточную и западную часть Хорватии: „Можно было бы утверждать, что для восточной части хорватского языкового ареала слово *preporučam* является устаревшим, но о западной части едва ли можно сказать такое, хотя корректоры старательно употребляют эту форму“ (Težak 1991: 115).

²¹ „*Uputstvo* – сербизм, а *naputak* – старое хорватское слово“ (Protuder 1998: 10).

²² „*Izvješće* не следует вытеснять словом *izvještaj*, что происходило до сих пор за последние пять-шесть лет, потому что оба слова хорошо вписываются в лексическую систему. Лексеме *izvještaj* надо давать предпочтение, но она может иметь значение: *kraći izvještaj* ‘более короткое сообщение’“ (Protuder 1998: 104).

²³ „Наречия *ponaosob* и *naosob* следует устранить из хорватского языка как навязанные ему в последние 17 лет и не имеющие никакой основы в хорватской языковой традиции“ (Protuder 1998: 59).

²⁴ „Мы будем использовать слово *kralježnica/kralješnica* в биологической и медицинской терминологии вместо слова *kičma*, поскольку оно в этих областях принадлежит сербскому языку“ (Protuder 1998: 54).

он предлагает *dalekoumnoživač*, вместо *teleperinter* – *dalekopisač*, *telefoto* – *dalekoslikač* (Protuder 1998: 62). По его мнению из шести названий *ratar*, *težak*, *zemljoradnik*, *poljoprivrednik*, *poljodjelatnik*, *poljodjelac* ‘земледелец’ слово *zemljoradnik* является наиболее сербским, а в хорватском больше всего используется *poljodjelac* и *poljodjelatnik*. „*Zemljoprivreda* и *zemljoprivrednik* отчасти в духе сербского, а к хорватскому относятся остальные [*ratarstvo*, *zemljoradnja*, *zemljotežništvo*, *poljoprivreda*, *poljodjelstvo* – подчеркнул Б. Т.]“ (Protuder 1998: 68). Прилагательное (*ne*)*zavistan* он считает не только сербским, но и хорватским.²⁵

6. Список примеров Петра Губерины, который одним из первых написал отдельную статью о словообразовательных различиях между хорватским и сербским языками, во многом не соответствует современному состоянию и требует осторожности при использовании (Guberina 1941).

7. В стремлении все слова, которые считаются сербизмами, заменить сугубо хорватскими, появляется одно значительное препятствие, которое мы называем блоком ро в а н н о й д е р и в а ц и е й. Под этим мы подразумеваем случаи, когда в принципе можно образовать определенное слово, но этому мешает то, что уже существует такое слово с другим значением. В сербском-хорватских словообразовательных корреляциях такие случаи попадают часто. С этим проблемой сталкиваются особенно те, которые во что бы то ни стало стараются заменить слово, которое является на их взгляд сербизмом. Например, в хорватском языке *крест* гласит *križ*, а в сербском *krst*. Но в хорватском нельзя сказать *križariti* вместо *krstariti*, так как глагол *križariti* занят другим значением. *Крылатая ракета* на сербском называется *krstareća raketa*, но в хорватском языке нельзя употребить *križna* или *križareća raketa*. Некоторые слова, от которых нельзя образовать хорватскую лексему, приводит сам Бабиц, скажем *krstarica* ‘крейсер’, так как *križarica* имеет значение ‘жена крижара’ (жена крестоносца) (Babić 2004: 193). Определенные хорватские слова можно образовать только от *krst*: *krstokljun* ‘клёст’, *raskrstiti* s kime ‘прекратить отношения, разойтись с кем-нибудь’, *krstariti* ‘делать круиз, быть в круизе’: *krstarenje brodom* ‘круиз’. Существует целый ряд таких примеров в терминологии, скажем *pauk krstaš* (*Araneus diadematus*, паук-крестовик)²⁶, так как *križar* обозначает человека. Некоторые слова при этом меняют оттенки значения лексемы *krstarenje*, напр., *križanje* (обычно ‘крещение’), *kružna plo-*

²⁵ „В свое время я спорил (полемизировал) в газете с видным языковедом о том, что (*ne*)*zavistan* – не только сербское, как утверждал он, но и хорватское слово, как доказывал я. Конечно, мы не пришли к согласию, и я до сих пор считаю, что слова *zavisan*, *nezavisan*, *zavisiti* и др. есть в хорватском языке, хотя и отдаю предпочтение словам *ovisan*, *neovisan*, *ovisiti* и т. д.“ (Protuder 1998: 71).

²⁶ Некоторые предлагают название *ukrasni pauk*.

vidba ‘круговое плавание’. Бабич указывает на то, что хорватскими словами являются и *križ* и *krst*, так как хорваты используют слово *krst* в выражениях типа *krst* Ivanov, *Jedna vjera! Jedan krst!* Он указывает и на семантическую разницу в некоторых случаях: предложение *Dijete se križa*. значит ‘ребенок правой рукой делает знак креста на себе’, а предложение *Dijete se krsti*. обозначает церковный обряд крещения ребенка, когда ему дают имя, поэтому тогда используется слово *krst*, *kršćenje*, *krstitke*. Тот, кто крестит, называется *krstitelj* (ср. *Ivan Krstitelj*), тот, кого крестят – *krštenik*, имя которое дают – *kr-sno ime*, место и посуда – *krstionica*, а ‘нас называют’ *kršćani*. Бабич предупреждает, что не надо бороться со словами, которые по сути дела являются хорватскими.²⁷ Блокировка возникает особенно тогда, когда от типично хорватского слова нельзя образовать прилагательное (напр., от *vlak* – **vlačni red*), поэтому используется *vozni* от *voz*, что связывается с сербским языком.²⁸ По отношению к разнообразию, которое является основой любой коммуникации, Степан Бабич занимает очень рестриктивную позицию.²⁹

8. В сербской лингвистике не наблюдается большой энтузиазм в изучении словообразовательных различий, и нам неизвестны специальные работы на эту тему. В последнее время в сербском языкознании усиливается тенденция к пересмотру статуса иностранных слов. Некоторые при этом занимает радикальную позицию. Она порой относится и к хорватскому языку. Так Миле Медич пишет: ‘В Хорватии нет никаких ‘сербизмов’. В Хорватии все слова сербские. И все они сербизмы’ (Medić 2004: 113). Критическую позицию по отношению к хорватским толкованиям различий высказал Божо Чорич. Он подчеркивает, что не только уменьшительно-ласкательный суффикс *-će*, но и *-ić/-čić* принадлежат сербскому языку (Ćorić 1998: 558). Чорич занимает критическую позицию по отношению к ‘искусственному’ созданию различий между сербским и хорватским языками: ‘Когда внутри существующего стандартного языка различий недостаточно, они создаются искусственно. Они – ‘результат новейшей бюрократической или не бюрократической архаизации, новотеоретизирования и в целом расслоения в хорватском стандарте, напр.: *šport* – *sport* ‘спорт’, *pristupnik* – *kandidat* ‘кандидат’, *suosnik* – *koaksijalni ka-*

²⁷ ‘Язык – это сложный организм, потому в языковых оценках следует быть начеку, чтобы не принять неправильное решение, и в особенности не исключить из языка действительно хорватские слова по причине непонимания хорватско-сербских языковых отношений’ (Babić 2004: 193).

²⁸ В качестве решения Степан Бабич предлагает использовать слово *voznica* (Babić 1995b: 119).

²⁹ ‘[...] если для одного и того же понятия в языке у нас два слова, полностью совпадающих и в логическом, и в экспрессивном значении, одно из них является лишним, балластом’ (Babić 2004: 195).

bel ‘коаксиальный (соосный) кабель’, *predočnik – ekran* ‘экран’, *perilica – mašina za pranje veša* ‘стиральная машина’, *glavnjak – džekpot* ‘джекпот’, *tamut-njak – džambodžet* ‘гигантский аэробус’, *limunika – grape-fruit* (sic) ‘грейп-фрут’, *odmoridba – turizam* ‘туризм’, *igralica – igračka* ‘игрушка’, *samovrtjelica* или *zrakomlat – helikopter* ‘вертолёт’ и т. д.’ В какой мере эти новообразования войдут в языковую практику хорватов, мы сможем увидеть только в будущем. Сейчас дела обстоят так: в одном и том же разговоре на хорватском ТВ (13 апреля 1998) ректор Загребского университета говорит о приеме и записи *pristupnika* на специальности, а ведущая все время говорит о *kandidatima* на прием и запись“ (Čorić 1998: 559). Чорич также критически рассматривает взгляды австрийского лингвиста Гельмута Вайнбергера (Čorić 2003: 212–219).

9. Что касается позиции бошняцких лингвистов, она пока сильно не проявляется. Здесь выделяется работа Наилы Валевац, в которой сравниваются языки Боснии и Герцеговины (боснийский, сербский и хорватский) и выделяются следующие своеобразия: 1) боснийская и хорватская норма предусматривает только существительные на **-ist** (*lingvist*), 2) в сербском норму допускает и **-ista** (*lingvista*), 3) боснийская и сербская нормы допускают дублиеты *diplomat/diplomata*, 4) существительные с суффиксом **-telj** господствуют в хорватском языке (*čitatelj*), а боснийском используется и суффикс **-lac** (*gledalac*), 5) в хорватском языке существительные на **-ba** (*izvedba, provedba*) вытеснили существительные на **-nje** (*izvođenje, provođenje*), в то время как в боснийском языке более частотным и обычным является второй суффикс, а сербский язык придерживается старых словообразовательных моделей (*na-godba, pogodba* но *izvođenje, provođenje*) – Valjevac 2005: 85–86.

Литература

- Babić 1963/64: Babić, Stjepan. Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 10/3. S. 63–71.
- Babić 1968: Babić, Stjepan. Sporni sufiks **-telj**. In: *Jezik*. Zagreb. God. 15. S. 113–116.
- Babić 1985: Babić, Stjepan. O *sjedistu i sjedalu* kao nedovoljno objašnjenom problemu. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 32/4. S. 121–123.
- Babić 1989a: Babić, Stjepan. *Dioničko ili dioničarsko društvo*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 37/1. S. 26–27.
- Babić 1989b: Babić, Stjepan. *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Zagreb: Globus.
- Babić 1993: Babić, Stjepan. *Djed Božićnjak*. In: *Jezik*. Zagreb. God. 40. S. 45.
- Babić 1995a: Babić, Stjepan. Rješenja u tvorbi riječi. In: *Babić Stjepan. Hrvatski jezik jučer i danas*. Zagreb: Školske novine. S. 121–149.

- Babić 1995b: Babić, Stjepan. *Vozna karta voznica*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 42/4. S. 119.
- Babić 1996: Babić, Stjepan. O riječi *dragovoljac*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 44/1. S. 34.
- Babić 1999a: Babić, Stjepan. Dva tvorbeno normativna problema. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 46/3. S. 104–112.
- Babić 1999b: Babić, Stjepan. Prezicnije o sufiksima **-kinja**, **-ica**. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 46/5. S. 198.
- Babić 2000: Babić, Stjepan. *Polovica* ili *polovina* kao pitanje. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 47/4. S. 152–155.
- Babić 2001: Babić, Stjepan. Još malo o *polovici* i *polovini*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 48/14. S. 40.
- Babić 2004: Babić, Stjepan. *Hrvanja hrvatskoga: Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču sa engleskim*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bićanić 1993: Bićanić, Nikola. *Djed Božićnjak*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 41/2. S. 63.
- Ćorić 1998: Ćorić, Božo. Anatomija naopake hrvatske politike. In: *Srpski jezik*. Beograd. Br. 3/1–2. S. 554–559.
- Ćorić 1998: Ćorić, Božo. Lingvoalhemičari. In: *Srpski jezik*. Beograd. Br. 8/1–2. S. 209–220.
- Guberina 1941: Guberina, Petar. Razlike između hrvatskih i srpskih jezičnih oblika. Tvorba riječi. In: *Hrvatski narod*. Zagreb. Br. 3/95. 18. svibnja. S. 12.
- Krmpotić 2001: Krmpotić, Marijan. *Hrvatski jezični priručnik*. Kloštar Ivanić: Agapa.
- Matešić 1965–1967: Matešić, Josip. *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen: I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Medić 2004: Medić, Mile. *Obmane i zablude branitelja stanih riječi*. Ruma: Srpska knjiga.
- Nikolić 2000: Nikolić, Miroslav. *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska Institut za srpski jezik SANU – Palčić.
- Protuđer 1998²: Potuđer, Ilija. *Pravilno govorim hrvatski 2: Praktični jezični savjetnik*. Split: Naša ognjišta (Tomislavgrad) – Vlastita naklada.
- Skok 1955–1956: Skok, Petar. O sufiksima **-isati**, **-irati**, **-ovati**. In: *Jezik*. Zagreb. God. 4. S. 36–43.
- Srpski jezik 2006: *Srpski jezik u normativnom ogledalu: 50 odluka Odbora za standardizaciju srskog jezika*. Priredili Branislav Brborić, Jovan Vuksanović, Radjko Gačević. Beograd: Beogradska knjiga.
- Težak 2000²: Težak, Stjepko. *Hrvatski naš osebuji*. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak 1991: Težak, Stjepko. *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine.

- Valjevac 2005: Valjevac, Naila. Standardna novoštokavština i jezička situacija u Bosni i Hercegovini. In: *Standardna novoštokavština i bosanskohercegovačka jezička situacija*. Radovi Instituta za jezik. Sarajevo. Knj. XVII. S. 4–111.
- Weinberger 2003: Weinberger, Helmut. Hrvatski i srpski. In: *Komparacija i funkcionovanja współczesnych języków słowiańskich I: Słowotwórstwo/Nominacja*. Universität Innsbruck, Institut für Slawistik Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. Opole. S. 171–179.

Источники

- Kro-Korp1: *Hrvatski nacionalni korpus*. In: [http:// www.hnk.ffzg.hr/](http://www.hnk.ffzg.hr/). Состояние 10. ноября 2006.
- Serb-Korp: *Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu*. In: [http:// www.korpus.matf.bg.ac.yu/ prezentacija/korpus.html](http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/prezentacija/korpus.html). Состояние 10. ноября 2006.

Branko Tošović (Graz)

Tvorbene razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (preliminarium)

Rad se sastoji iz tri dijela: 1. proučenost tvorbe riječi, 2. nivo istraženosti tvorbenih razlika, 3. blokirana derivacija. U prvom dijelu autor je podvrgao analizi 289 bibliografskih jedinica posvećenih tvorbi riječi. U drugom dijelu se konstatuje da još uvijek nema posebnih radova o razlikama između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika na ovom planu, ali ima priloga u kojima se, pored ostalog, dotiče ova problematika. O tome su više pisali hrvatski nego srpski lingvisti. Autor ističe da u srpskoj lingvistici ne postoji veći entuzijazam da se proučavanju tvorbene razlike. Što se tiče bošnjačke pozicije, ona je tek u začetku. U trećem dijelu se razmatraju slučajevi kada zbog zauzetosti značenja nije moguće obrazovati novu riječ (već postoji ista leksema ali sa drugim značenjem).

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Бранко Тошович (Грац)

Процессы дивергенции в современном словообразовании сербского, хорватского и бошняцкого языков

В первой части анализа предлагается модель для изучения дивергенции, во второй толкуются термины, относящиеся к дивергенции близкородственных славянских литературных языков (СЛЯ), а в третьей представлены модели словообразовательной дивергенции сербского (Sr), хорватского (Hr) и бошняцкого (Bs) языков.

0. Славянские языки образуют пять корреляционных систем, в которых происходят процессы дивергенции: интракорреляционал, интеркорреляционал, супракорреляционал, суперкорреляционал и экстракорреляционал.

Интракорреляционал представляет собой сеть отношений внутри одного языка, влияющих на межъязыковую дивергенцию (например, изменения внутри русского языка, воздействующие на увеличение расстояния между ним и польским). Как видно, данная корреляционная система состоит из отношений в рамках только одного языка. В анализе дивергенции предметом исследования являются (а) динамические процессы, влияющие на увеличение расстояния по отношению к другим языкам и приводящие к (не)восприятию нововведений носителями определенного языка, к усилению или ослабеванию понимания носителями других славянских языков, т. е. к увеличению или понижению порога узнавания и понимания. Скажем, интракорреляционными единицами являются слова, заимствованные в штокавский хорватский язык из кайкавского и чакавского диалектов (кайкавизмы и чакавизмы).

Интеркорреляционал образуют отношения очень близких языков, языки с очень высоким порогом понимания, какими в частности являются (а) BS, Hr, черногорский (Mo), Sr, (б) болгарский (Bg) и македонский (Mk), (в) чешский (Cs) и словацкий (Sk). Наше исследование отношений в первой группе (Тошовић 2008) свидетельствует о том, что процесс дивергенции усилился после распада бывшей Югославии, что повлияло на увеличение расстояния между BS, Hr и Sr. Этому особенно способствовали радикальные пуристические тенденции в некоторых из них и обострение общественных процессов (усиление национализма и шовинизма, развязывание военных конфликтов и т. п.) и психологические факторы (напр., ненависть к другим народам и их языкам). Целью данной части исследования является не только изучение вопроса о дивергенции отдельных славянских литературных языков (СЛЯ) внутри каждого интеркорреляционала, но и вопрос о межгрупповой дивергенции (скажем, является ли она более сильной между Hr и Sr, чем между Bg и Mk или Cs и Sk). На словообразовательном уровне в отношении Bs, Hr, Mo и Sr интеркорреляционными феноменами являются т. н. сербизмы (слова в хорватском или

бошняцком языках, которые считаются /типично/ сербскими, напр., *gledalac* 'зритель'), кроатизмы (слова в сербском или бошняцком языках, которые считаются /типично/ хорватскими, напр., *gledatelj* 'зритель') и бошнякизмы (слова в сербском или хорватском языках, которые считаются /типично/ бошняцкими, напр., *sabahaša* 'утренний кофе'). Некоторые хорватские языковеды (в первую очередь Иво Шкарич) используют название *кроатизмы* даже на интракорреляционном уровне, считая под этим слова в Нг, которые являются собственно хорватскими. Доминантной в хорватском словообразовании в два последних десятилетия является борьба против „сербизмов“ и стремление их вытеснения из всех сфер употребления. Бошняцкое словообразование ориентировано на поиски моделей и форм, которые бы подтвердили/доказали необходимость выделения бошняцкого языка как особого языка и которые бы указали на его своеобразия по отношению к сербскому и хорватскому. Так как это последнее удастся не так легко на деривационном уровне, как, например, в лексическом плане (трудно, скажем, иметь или создать только свой бошняцкий суффикс, префикс...), такие попытки заканчиваются, как правило, выбором из двух существующих словообразовательных моделей – сербской или хорватской (типичным примером является явное предпочтение суффикса -**ova-ti** суффиксу -**ira-ti** в глаголах типа *reagovati* – *reagirati*). Бошняцкие языковые пособия (в первую очередь орфографические и грамматические) ориентированы чаще всего на хорватский язык. В определенных случаях это настолько сильно проявляется, что некоторые видные бошняцкие языковеды начали говорить о чрезмерной кроатизации бошняцкого языка, которая нарушает „дух“ бошняцкого языка.

В состав интракорреляционала не входят заимствования из супракорреляционных языков (в данном случае словенизмы, болгаризмы, македонизмы), суперкорреляционных языков (напр., русизмы или богемизмы) и экстракорреляционных языков (скажем, англицизмы/американизмы или германизмы).

Супракорреляционал состоит из отношений территориально близких СЛЯ (восточнославянских, западнославянских, южнославянских). В его состав входит А-супракорреляционал, куда относится белорусский (Be), русский (Ru), украинский (Uk), В-супракорреляционал: чешский (Cs), польский (Pl), словацкий (Sk) и лужицкосербский (Ls), и С-супракорреляционал, охватывающий болгарский (Bg), Bs, Нг, македонский (Mk), черногорский (Mo), словенский (Sl) и Sr. Цель исследования супракорреляционала – определение дивергенции между языками, входящими в состав каждого супракорреляционала в отдельности (скажем дивергенция между Ls, Pl, Sk и Cs), а также определение дивергенции между языками, принадлежащими к различным супракорреляционалам (здесь ставится вопрос, является ли дивергенция более сильной между языками А-, В-или С-супракорреляционала, напр., Bg, Mk ↔ Cs, Sk, Cs, Pl ↔ Ru, Uk, Be, Ru ↔ Mk, Sl). Что касается С-супракорреляционала, он на словообразовательном

уровне охватывает сербизмы и кроатизмы в Bg и Mk, словенизмы в Bs, Hr, Mo, и Sr, македонизмы в Bs, Hr, Mo, и Sr в Bs, Hr, Mo, и Sr. За рамками супракорреляционала находятся интеркорреляционные дериваты/заимствования (сербизмы, кроатизмы, бошнякизмы в Ru, Pl...), суперкорреляционные образования (русизмы или полонизмы в Bs, Hr, Sr...) и экстракорреляционные влияния (скажем, англицизмы в СЛЯ).

Суперкорреляционал охватывает языки, относящиеся к территориально различным славянским группам (напр., к восточнославянским и южнославянским типа Ru ↔ Bg). Дивергенция может быть 1. восточно-западославянской: а) Be, Ru, Uk, б) Ls, Pl, Sk, Cs, 2. восточно-южнославянской: а) Be, Ru, Uk, б) Bg, Bs, Hr, Mk, Mo, Sr, и 3. западно-южнославянской: а) Cs, Ls, Pl, Sk, б) Bg, Bs, Hr, Mk, Mo, Sr. Суперкорреляционными словообразовательными единицами являются дериваты, заимствования и прочие образования из других славянских языков, относящихся к территориально различным группам. Когда речь идет о Bs, Hr, Mo и Sr, суперкоррелятами являются, например, русизмы, богемизмы, полонизмы.¹ Одной из проблем является вопрос, насколько интеркорреляционные изменения влияют на суперкорреляционную дивергенцию. Здесь целесообразно рассмотреть гипотезу о том, что увеличение интеркорреляционной дивергенции может влиять на характер суперкорреляционной дивергенции. Интересным является вопрос о том, тяготеют ли некоторые процессы в Hr, направленные на сознательное удаление от Sr (= увеличение интеркорреляционной дивергенции), к приближению Hr и Ru (= сокращение супракорреляционного расстояния).

1. Экстракорреляционал образуют соотношения СЛЯ с неславянскими языками (напр., английским или немецким). Здесь в центре внимания находится связи между инославянскими языками и славянскими интракорреляционными языками (например, Bs, Hr, Mo и Sr), супракорреляционными языками (например, Cs, Ls, Pl, Sk) и суперкорреляционными языками (например, Sl и Uk, Pl и Be, Mk и Cs).² Данная часть исследования преследует цель ответить

¹ Например, в хорватском языке богемизмами считаются *dojam* 'впечатление', *časopis* 'журнал', *kisik* 'кислород', *kopačka* 'футбольный сапог', *pisanka* 'тетрадь', *pištolj* 'пистолет', *povod* 'повод', *spis* 'акт', *uloga* 'роль', *vodik* 'водород' (Bohemizam-ww).

² В соответствии с предложенной моделью можно выделить интракорреляционные, интеркорреляционные, супракорреляционные, суперкорреляционные и экстракорреляционные языки. Интракорреляционными являются те языки, в которых имеются, наблюдаются и рассматриваются изменения, влияющие на характер отношений к другим СЛЯ. Одним из таких процессов является его расслоение на территориальные варианты, что, например, в настоящее время происходит с Sr, Hr и Bs. Об интеркорреляционном языке можно говорить, если определенный язык относится к очень

на вопрос, насколько отношения между славянскими и неславянскими языками влияют на дивергенцию между СЛЯ. На словообразовательном уровне экстракоррелятами являются заимствования, иностранные слова из неславянских языков, кальки... Для Bs, Hr, Mo и Sr самыми важными единицами такого типа являются англицизмы/американизмы, германизмы, романизмы, ориентализмы и хунгаризмы. Так как экстракорреляционал не усложнен проблемой генетической идентичности или сходства (которые в интеркорреляционале одна сторона использует в целях конвергенции, а другая выдвигает дивергенцию, что вызывает сложное и довольно опасное противостояние в системе), отношения являются менее напряженными и не подвергаются взаимной фрустрации на „родственной“ основе.

Хорватский язык пуристически настроен, и любые заимствования не приветствуются, в то время как сербский язык отличается интернационализмом (Ivić 1999). Существует явно выраженный языковой интернационализм на востоке („сербский вариант“) и пуризм на западе („хорватский вариант“) – Radovanović 1998: 61.

В сербском словообразовании нет жестких ограничений в образовании от иностранных слов, хотя у некоторых лингвистов проявляется более осторожное, даже и враждебное отношение к словам, образованным по чужим моделям. Сербское словообразование является довольно либеральным и толерантным на экстралингвистическом уровне. Хотя и в сербских изданиях все чаще и громче звучат голоса о засорении языка иностранными словами, более жесткие меры пока отсутствуют. В сербском словообразовании не наблюдаются тенденции, которые бы сознательно стремились к удалению от хорватского и бошняцкого. Сербская дивергенция проявляется, прежде всего, в стремлении не использовать то, что является типичным для хорватского языка (так. наз. кроатизмы). В сербском языкознании существуют различные позиции, связанные с влияниями экстракорреляционных языков. С одной стороны, существуют идеи организовать сопротивление наплыву иностранных слов и выражений, которые вытесняют „совсем хорошие“ домашние слова (Šipka 2006: 172). С другой стороны, публикуются целые книги против (ненужного) использования иностранных слов (Medić 2000: 2004).

2. Хорватское словообразование находится под сильным давлением общепринятого пуризма и ориентации на создание новых слов из домашних

близким языкам, к языкам, основанным на одной и той же диалектной основе (напр. Bs, Hr, Mo, Sr, базирующиеся на штокавском диалекте). Супракорреляционными являются языки, которые занимают одно компактное пространство. Суперкорреляционные языки, наоборот, территориально разбросанные языки. Экстракорреляционным является неславянский язык, который вступает в связь со славянским.

слов, что иногда делается во что бы то ни стало. В хорватском языкознании и словообразовании идет в настоящее время острая и широкомасштабная борьба против заимствований и новообразований по иностранным моделям, в которой особенно активно участвуют некоторые видные и влиятельные языковеды и дериватологи (в первую очередь Степан Бабич). В этом процессе желания главных представителей хорватского пуризма сталкиваются иногда с речевой практикой, которая не всегда принимает то, что ей навязывается. В то время как в интеркорреляционном дивергентная стандартизация является рестриктивной по отношению к тому, что приходит из других двух стандартов (прежде всего во взаимодействии хорватского и сербского языков), в экстракорреляционном рестриктивные меры принимаются только по отношению к словам из генетически не близких языков. Так, под ударом хорватских защитников языка находятся „ориентализмы“, т. е. тюркские слова (Babić 2004: 19). Раньше это особенно проявлялось по отношению к немецкому языку.³ Степан Бабич считает, что надо подумать над тем „как противостоять сильной атаке англицизмов, как сделать для них густой фильтр, потому что многие не видят опасности в том, что хорватский язык может раствориться в английском, и если такой опасности действительно нет, существует опасность превратить его в плохой хорватский, в *anglokrobotski jezik*“ (Babić 2004: 209).

3. Бошняцкий язык в целях доказательства своей самобытности и своего своеобразия самый благоприятный источник видит в ориентализмах (восточных элементах, тюркизмах).

4. Существуют тенденции, ведущие к двойной интер- и экстракорреляции, в частности к интердивергентной стандартизации (отталкивание хорватского от сербского) и экстраконвергентной стандартизации (притяжение английского языка как противостояние сербскому). К такому случаю относится предложение использовать в хорватском языке как можно больше английских слов, чтобы создать максимальное расстояние между хорватским и сербским, удалиться от Востока и приблизиться к Западу.⁴

³ „Живя в австрийском царстве с 1527 по 1918 год, мы жили в соседстве с немецким языком, и не только жили, а были как народ зависимы от него во многих аспектах: в правовом, политическом, военном, хозяйственном, едва ли не во всех, – и за эти 400 лет мы приняли в свой язык около четырех-пяти тысяч немецких слов, точнее в диалекты и разговорный язык, что логично, но вопреки этому в литературный язык не вошло и четырех десятков германизмов, что в таких условиях непонятно“ (Babić 2004: 207).

⁴ „Однажды мы, на неформальном праздновании тридцатилетнего юбилея выпуска-68 факультета журналистики, продолжили наши старые редакционные разговоры и, конечно, остановились и на той теме, на которой всегда хотели остановиться – на хорватском языке. Колленга, когда-то работавший в рубрике РТВ-рада, защищал точку

На основании изложенного можно прийти к выводу, что дивергенция может быть интракорреляционной (подразумевающая увеличение расстояния между различными периодами или вариантами одного и того же языка), интеркорреляционной (дивергенция между очень близкими СЛЯ), супракорреляционной (дивергенция между территориально близкими СЛЯ), суперкорреляционной (дивергенция между территориально далекими СЛЯ), экстракорреляционной (дивергенция между СЛЯ, обусловленная их различными отношениями к неславянским языкам).

Для толкования словообразовательной межъязыковой дивергенции необходимо использовать четыре понятия. Во-первых, языковые явления и единицы, вызывающие дивергенцию или увеличивающие расстояние между исследуемыми языками (ИЯ), будем называть дивергемой. Во-вторых, дивергенция является своеобразным сплавом трех отношений – тождества, различия и сходства. Языковую единицу, выражающую тождество или указывающую на него, будем называть идентемой. В данном случае это формант или словообразовательная единица с одинаковой формой и/ли идентичным значением и/ли равномерной частотой употребления (напр., слово *godina* ‘год’, суффикс **-izam** (*kapitalizam* ‘капитализм’, *fašizam* ‘фашизм’), приставка **pro-** (*pročitati* ‘прочитать’, *protumačiti* ‘разъяснить’, *progovoriti* ‘произнести, заговорить’)). Носителя сходства в языке назовем симилемой. Это формант или словообразовательная единица с похожей формой и/ли близким значением и/ли частотой употребления (напр., в паре *takođe – također* ‘тоже – также’, причем первое слово является типичным для сербского, второе – для хорватского). Дифферемой является формант или словообразовательная единица с различной формой и/ли другим значением и/ли с неодинаковой частотой употребления в ИЯ. Скажем, различную форму имеют прилагательные *lični* (преимущественно в Sr) и *osobni* (преимущественно в Hr) в значении ‘личный’, различное значение *brijač* (в Sr ‘бритва’, в Hr ‘парикмахер’), а различную частоту при одинаковом звучании и значении *hiljada* ‘тысяча’ (чаще в Sr, чем в Hr).

В межславянской дивергенции тождество, сходство и различие переплетаются с формой и значением. Поэтому существует формальная дивергенция (когда языки удаляются друг от друга только словообразовательной формой) и семантическая дивергенция (когда словообразовательное значение увеличивает расстояние между языками). Так как словообразовательные средства и единицы могут создавать межъязыковую дивергенцию не только соотношением формы и значения, но и частотой употребления, здесь надо добавить еще одно понятие – квантитему, под которой подразумеваем словообразова-

зрения, что из хорватского стандарта следует удалить не только сербизмы, но и все остальное, что делает хорватский язык чересчур похожим на сербский, и что в хорватский язык нужно вводить выражения из английского языка и этим как можно сильнее удалить его от Востока и как можно сильнее приблизить к Западу“ (Pavičić 2001: 334)

тельную единицу, создающую дивергенцию только своей частотой. Таким образом, словообразовательная дивергенция – это сплав в различных пропорциях формальных, семантических и частотных характеристик.

5. Межъязыковая словообразовательная дивергенция рассматривается в данном анализе на материале 200 самых частотных слов параллельного Гралис-корпуса, созданного в 1996 году в Университете Граца и охватывающего в настоящее время (22.2.2009) 1 367 752 словоупотребления в сербском корпусе, 1 384 602 в хорватском и 513 042 в бошняцком. Выбор для анализа самых частотных слов продиктован в частности и тем, что 200 самых частотных слов покрывает приблизительно около 38% процентов всего корпуса. Такой выбор преследовал цель определить, как и в чем проявляется дивергенция в самой активной части лексики. В первых 200 словах отсутствуют заимствования, иностранные слова, кальки, сложные слова, универбы, экспрессивно окрашенная лексика, окказионализмы, архаизмы, историзмы, диалектизмы, жаргонизмы, имена, аббревиатуры, сокращения и пр., что во многом сужает пространство для развития данного процесса.

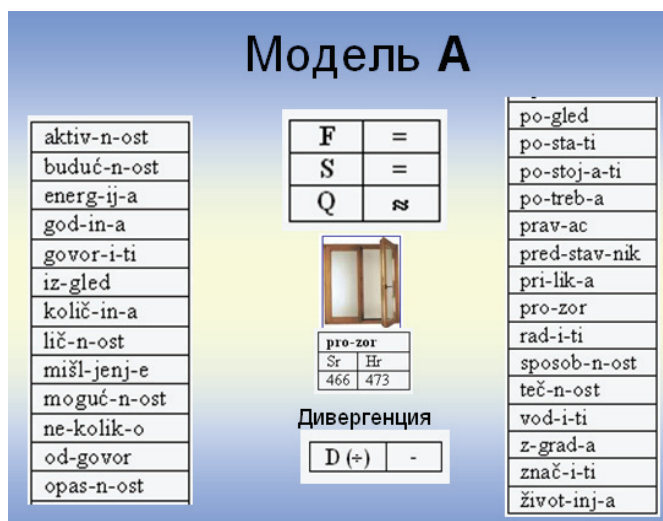
Так как словообразовательная дивергенция проявляется во всех славянских корреляционных системах, этот вопрос является очень широким, комплексным и сложным, поэтому в данной анализе мы рассмотрели лишь дивергенцию в А-интеркорреляционном, охватывающем Sr, Hr, Bs и Mo. Но и здесь нам пришлось провести дополнительное ограничение и исключить из исследования черногорский язык (Mo), так как он совсем недавно провозглашен (в 2007 г.) и для него отсутствуют нормативные пособия в форме общепринятой грамматики, правописания и словаря, из-за чего нет возможности его равноправно рассматривать с Sr, Hr и Bs.

6. На основе проведенного анализа 200 самых частотных слов из трехъязычного Гралис-корпуса (сербско-хорватско-бошняцкого) и учитывая соотношение формы, значения и частоты употребления, можно выделить пять моделей межъязыковой дивергенции между Bs, Hr и Sr на словообразовательном уровне.

Модели				
№	Модель	Форма (F)	Значение (S)	Частота (Q)
1	A	=	=	≈
2	B	=	=	≠
3	C	≠	=	
4	D	≈	=	≠
5	E	=	≠	

Дивергема – D (±)

7. Модель А включает в себя производные слова, имеющие одинаковую форму, идентичное значение и почти совпадающую частоту употребления. Такая лексика является преобладающей в списке 200 самых частотных слов. Сюда относится, например, *prozor* 'окно', *aktivnost* 'деятельность', *budućnost* 'будущее', *energija* 'энергия', *godina* 'год', *govoriti* 'говорить', *izgled* 'вид, форма, выражение', *količina* 'количество', *ličnost* 'личность', *mišljenje* 'мнение', *mogućnost* 'возможность', *nekoliko* 'несколько', *odgovor* 'ответ', *opasnost* 'опасность', *pogled* 'взгляд', *postati* 'стать', *postojati* 'существовать', *potreba* 'необходимость', *pravac* 'направление', *predstavnik* 'представитель', *prilika* 'возможность', *raditi* 'работать, делать', *sposobnost* 'способность', *tečnost* 'жидкость', *voditi* 'вести/водить', *zgrada* 'здание', *značiti* 'значить', *životinja* 'животное'. Они являются формальными и семантическими идентемами, а по частотности – симилемами. Так как данные слова обладают формальной, семантической и почти частотной идентичностью, их нельзя отнести к дивергемам. К этой модели относятся и некоторые форманты типа **-lic-a**: *bušilica* 'буровой инструмент, дрель', *radilica* 'шатун', *kosilica* 'косилка', **-ost** (*radost* 'радость', *mladost* 'молодость', *starost* 'старость').

Модель В охватывает производные слова, характеризующиеся одинаковой формой и значением, но различной частотой употребления. Они представляют собой формальные и семантические идентемы, а по частотности – симилемы. В эту модель входит, например, лексема *skupina* 'группа', которая дифференцирует ИЯ только степенью использования (в Sr 3 словоупотребления, в Hr – 263), а также *pritisak* 'давление', *sigurnost* 'надежность, безопасность'. Единицы данной модели можно считать дивергемами лишь в том слу-

чае, если разрыв в их частоте употребления увеличивается. К форманту с такой моделью относится глагольный суффикс **-iva-ti**, преобладающий в Sr, и **-ira-ti**, преобладающий в Hr (ср. *organizovati – organizirati* ‘организовать’).

Модель С включает производные слова, имеющие различную форму и идентичное значение, причем частота не является релевантной. Данные лексемы являются формальными дифферемами и семантическими идентемами. Такой пример образует пара *ogledalo – zrcalo* ‘зеркало’, причем первая лексема является типично сербской, а вторая типично хорватской. Данная модель включает и слова типа *muzika – glazba* ‘музыка’, *porodica – obitelj* ‘семья’, *pažnja – pozornost* ‘внимание’, *partija – stranka* ‘партия’, *utisak – dojam* ‘впечатление’ (первый член пары является типично сербским, второй – типично хорватским). Так как под дивергенцией мы подразумеваем только случаи увеличения расстояния между языками, подобные слова могут стать дивергемами только на количественном уровне. В данной ситуации они являются не дивергемами, а дифферемами. К этой модели относятся и форманты типа адъективного суффикса **-n-i** (*jezički* в Sr, *jezični* в Hr).

Модель С

ogledalo – zrcalo

Дивергенция

D (+)	-

D (+)	+

F	≠
S	=
Q	/

graz-b-a
o-bi-telj
o-gled-a-l-o
po-rod-ic-a
po-zor-n-ost
stran-k-a
u-tis-ak
zrza-l-o

januar	siječanj
februar	veljača
mart	ožujak
april	travanj
maj	lipanj
juni	svibanj
juli	srpanj
avgust	kolovoz
septembar	rujan
oktobar	listopad
novembar	studenti
decembar	prosinac

К данному типу принадлежат пары с сербскими интернациональными и хорватскими домашними (производными) названиями месяцев: *januar* – *siječanj* ‘январь’, *februar* – *veljača* ‘февраль’, *mart* – *ožujak* ‘март’, *april* – *travanj* ‘апрель’, *maj* – *svibanj* ‘май’, *juni* – *lipanj* ‘июнь’, *juli* – *srpanj* ‘июль’, *avgust* – *kolovoz* ‘август’, *septembar* – *rujan* ‘сентябрь’, *oktobar* – *listopad* ‘октябрь’, *novembar* – *studenti* ‘ноябрь’, *decembar* – *prosinac* ‘декабрь’.⁵

В состав модели **D** входят производные слова с похожей формой, одинаковым значением и различной частотой употребления. Такие лексемы являются формальными симилемами, семантическими идентемами и частотными дифферемами. Сюда, в первую очередь, относятся слова с рефлексом звука *y* типа *devojka* – *djevojka* ‘девушка’, *svetlost* – *svjetlost* ‘свет’, *primer* – *primjer* ‘пример’, *promena* – *promjena* ‘изменение’, *predsednik* – *predsjednik* ‘председатель’, *vrednost* – *vrijednost* ‘ценность, стоимость’, *osećanje* – *osjećanje* ‘чувство, ощущение’, *izveštaj* – *izvještaj* ‘отчет’, *ponedeljak* – *ponedjeljak* ‘понедельник’, *proleće* – *proljeće* ‘весна’, *posledica* – *posljedica* ‘последствие’, причем первая лексема в паре является типично сербской в сербском экавском языке, а вторая типично сербской в сербском иекавском языке и в хорватском языке. Так как такие формы не могут быть больше или меньше экавскими/иекавскими, вряд ли их можно отнести к дивергемам. Их даже нельзя считать межъязыковыми дифферемами, так как сербский язык является одновременно экавским и иекавским. Тот факт, что речь идет об изменении в корне, снимает деривационную значимость парных экавизмов и иекавизмов.

⁵ В „Правописании боснийского языка“ нормирована форма *august* (Halilović 1996).

В эту группу входят лексемы типа *procenat* – *procent* ‘процент’, *tačka* – *točka* ‘точка’, *takođe* – *također* ‘также, тоже’, *obaveza* – *obveza* ‘обязательство’, *poštovanje* – *poštivanje* ‘уважение’, *dužina* – *duljina* ‘длина’. Среди слов с такой моделью находятся существительные с факультативным **а** типа *dijalekt* – *dijalekat* ‘диалект’, *projekt* – *projekat* ‘проект’, *perfekt* – *perfekat* ‘перфект, прошедшее время’ (первые являются типичными для Hr, вторые – для Sr).

Модель D

F	ss
S	=
Q	≠

Sr	Hr
dev-oj-k-a	djev-oj-k-a
350	357

procenat	procent
tačka	točka
takođe	također
obaveza	obaveza
poštovanje	poštivanje
dužina	duljina

Р е ф л е к с
з в у к а я т ь

svet-l-ost	svjet-l-ost
pri-mer	pri-mjer
dev-oj-k-a	djev-oj-k-a
pro-men-a	pro-mjen-a
pred-sed-n-ik	pred-sjed-n-ik
vred-n-ost	vrijed-n-ost
o-seća-nj-e	o-sjeća-nj-e
iz-vešt-aj	iz-vješt-aj
po-nedelj-ak	po-nedjelj-ak
pro-leć-e	pro-lječ-e
po-sled-ic-a	po-sljed-ic-a

Дивергенция

D (÷)	-

В рамках модели **Е** находятся производные слова с одинаковой формой, различным значением и нерелевантной частотой употребления. Подобные единицы относятся к формальным идентемам и семантическим дифферемам. Сюда относится, напр., лексема *odojčće*, которая обычно в сербском языке имеет значение ‘грудной ребенок, младенец’, а в хорватском ‘жареный ягненок’.⁶ Так как ее форму или значение нельзя менять для того, чтобы усилить дивергенцию между Sr и Hr, она (форма) может быть дифферемой лишь на количественном уровне. В эту модель входят и слова типа *brijač* ‘бритва’ (Sr) – ‘парикмахер’ (Hr), *veljača* ‘время перехода зимы в весну’ (Sr) – ‘февраль’ (Hr).

⁶ Ср.: Tkalcčević osim juhe nije ništa jeo, nego je čekaо na *odojčće* ‘Ткалчевич ничего не ел, кроме ухи, так как ждал жареного ягненка’ (Odojčće-www).

Модель Е

F	=
S	≠
Q	/

Слово	Sr	Hr
brij-ač	‘бритва’	‘парикмахер’
velj-ač-a	время перехода зимы в весну	‘февраль’
o-đoj-če	‘грудной ребенок, младенец’	‘жареный ягненок’

Pravilna ishrana odojčeta ima veliki

Planirana je i mala fešta nakon ...

Дивергенция

D (÷)	-

8. На основе проведенного анализа мы пришли к выводу (1), что словообразовательная дивергенция Bs, Hr и Sr слабо или никак не проявляется в большинстве слов, относящихся к двумстам самым частотным, (2) что даже в расширенном списке, охватывающем 2000 самых употребляемых слов, нет ни одного форманта, который можно соотнести только с Sr, Hr или Bs, (3) что различия, вызывающие дивергенцию, касаются в большинстве случаев частоты употребления.

Сокращения

Be – белорусский язык, *Bg* – болгарский язык, *Bs* – боснийский/бошняцкий язык, *Cs* – чешский язык, *De* – немецкий язык, *Hr* – хорватский язык, *Mk* – македонский язык, *Mo* – черногорский язык, *Pl* – польский язык, *Ru* – русский язык, *Sk* – словацкий язык, *Sl* – словенский язык, *So* – лужицкосербский язык, *Sr* – сербский язык, *Uk* – украинский язык, *ИС* – исследуемые языки, *СЛЯ* – славянские литературные языки

Литература

- Babić 2004: Babić, Stjepan. *Hrvanja hrvatskoga: Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču sa engleskim*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bohemizam-www: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Bohemizam>. Состояние 21. 3. 2009.
- Gralis-Korpus. In: <http://www-gewi.uni-graz.at/cocoon/gralis>.
- Halilović 1996: Halilović, Senahid. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Ivić 1999: Ivić, Pavle. Jezičko planiranje u Srbiji danas. In: *Jezik danas*. Novi Sad. Br. 9. Web: http://host.sezampro.yu/jezikdanas/9-99/9-99_2.htm Состояние 27. 6. 2008.
- Medić 2000: Medić, Mile. *Najezda stranih reči na srpski jezik*. Beograd: Nolit.
- Medić 2004: Medić, Mile. *Obmane i zablude branitelja stanih riječi*. Ruma: Srpska knjiga.
- Odojče-www: <http://riznica.ihj.hr/cgi-bin/philologic/search3t?dbname>. Состояние 25. 3. 2008.
- Pavičić 2001: Pavičić, Josip. *Ispod jezika: komentari o jeziku i Hrvatima*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Radovanović 1998: Radovanović, Milorad. Planiranje jezika i jezička politika: principi i tendencije (na primeru srpsko-hrvatske relacije). In: *Jazykovedný časopis*. Praha. 49/1–2. S. 57–74.
- Šipka 2006: Šipka, Milan. *Jezik i politika: sociolingvističke analize*. – Beograd: Beogradska knjiga.
- Tošović 2008: Tošović, Branko (Hg). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*. Wien – Münster – Berlin: LitVerlag.

Branko Tošović (Graz)

**Procesi divergencije u savremenoj tvorbi
srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika**

U prvom dijelu analize predlaže se model za proučavanje divergencije, u drugom se tumače termini koji se odnose na divergenciju srodnih slovenskih jezika, a u trećem su predstavljeni modeli tvorbene divergencije srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika. Autor razlikuje pet slovenskih korelacionih sistema u kojima se odvija proces divergencije: intrakorelacional, interkorelacional, suprakorelacional, superkorelacional i ekstrakorelacional te konstatuje da postoje takođe pet tipova tvorbene divergencije: intrakorelaciona, interkorelaciona, suprakorelaciona, superkorelaciona i ekstrakorelaciona.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Branko Tošović (Grac)

Interakcijske tvorbene blokade u bosanskom/bošnjačkom, hrvatskom i srpskom jeziku

U radu se razmatraju slučajevi kada iz nekih razloga dolazi do otpora da se po određenom modelu, tipu, uzoru ili načinu obrazuje neka riječ. Tvorbene blokade nastaju u okviru triju korelacionih cjelina – sistema odnosa unutar jednoga jezika (intrakorelacionala), sistema odnosa veoma sličnih i bliskih jezika (interkorelacionala) i sistema odnosa jezika genetski manje bliskih ili potpuno različitih jezika (ekstrakorelacionala).

0. U jeziku može se govoriti o onome to postoji i ono čega nema. Na opoziciji „ima – nema“ bazira se u mnogome čitava nauka o njemu. Međutim, lingvistika je, a posebno gramatika, afirmativno usmjerena, jer se sistemski istražuje sve ono što postoji u jeziku, a nesistemski sve ono što nedostaje. Stoga se na ovome planu može govoriti o dvije nauke o jeziku: plus-lingvistici i minus-lingvistici. Ako pogledamo samo gramatičke priručnike, zapazićemo da se navodi i tumači sve što sadrži jezik, a da se tek usputno spominju rupe u sistemu. Nepostojeće pojave, elementi i tendencije su očito sekundarni problem. U ispitivanju izolovanih jezika rijetko se pojavljuje pitanje praznih elemenata i skupova, dok u kontrastivnim istraživanjima toga ima nešto više. Smatramo da je došlo vrijeme da se sistemski razmotri sve ono čega nema u složenom kompleksu kakav je jezik i njegovom dijelu kakva je tvorba riječi. Znanje nije samo spoznaja o onome što je prisutno, već i o onome što nedostaje. Nije bitno samo šta u jeziku ima, već i čega nema i zašto nema. Predmet istraživanja ne treba da bude isključivo da-sistem, već i ne-sistem. Mora se imati u vidu i činjenica da postoje takozvane nulte kategorije i monokategorije, koje dovode u pitanje definisanje kategorije kao jedinstva najmanje dvaju elemenata. Monokategorija obuhvata nešto što je jedino, ekskluzivno u svome rodu pa se stoga još naziva singularnom kategorijom (razredom). Ona izaziva posebno interesovanje u kognitivnoj psihologiji.¹ Monokategorija je posebno značajna za slučajeve kada u paru, kakav je to čest slučaj u derivatologiji, naročito mocionoj, postoji samo jedan element. Ovo se pitanje obično izbjegava na svim nivoima, počev od fonetsko-fonološkog pa do tekstualnog. Drugo pitanje tiče se slučaja kada ne postoji nijedan jedini element. A. A. Holodovič ističe s tim u vezi: „Ima svrhe da se razmatra čak takav skup koji uopšte nema elemenata. Mi ćemo ga nazvati praznim

¹ U knjizi „Geneza elementarnih logičkih struktura. Klasifikacija i serijacija“ razmatra se ovaj problem sa sljedećih pozicija: (1) Ne postoji (u građi za klasifikaciju) izolovani element ili element izvan kategorije. To znači da je neophodno izvršiti klasifikaciju svih elemenata, i ako postoji neki element (**h**) koji je jedini u svome rodu, on obrazuje posebnu kategoriju (singularnu u takvom slučaju): (**h**) **E** (**Ah**). (2) Ne postoji takođe ni izolovana kategorija, odnosno postoji svaka posebna kategorija **A** koja se odlikuje svojstvom **a**, koje se nalazi se u opoziciji svojoj dopuni **A'** (**ne-a**) uz najbliži rod **V**, t. j. **A** + **A'** = **V** (Piaže/Inelder 2002).

skupom“ (Holodovič 1976: 179).² Dejvid Kristal je, međutim, suzdržaniji: „Jasno je da je uvođenje nule (ili nultog elementa, po ugledu na upotrebu ovog termina u matematici) motivisano potrebom da se u analizi očuva proporcionalnost i pravilnost, ili da se zaključci iznesu u što ekonomičnijem vidu. To je ujedno i pojam koji treba oprezno upotrebljavati, s punim opravdanjem, jer previše nula u analizi slabe njenu uverljivost“ (Kristal 1985: 167). O. S. Ahmanova pod nultom kategorijom podrazumijevala ono što u ovakvom pristupu nije prihvatljivo – nemarkirana kategorijalna forma u sastavu date gramatičke kategorije kao što je indikativ (kao nemarkirana kategorijalna forma kategorije načina), nesvršeni vid (kao nemarkirana, neprefiksalna, kategorijalna forma kategorije vida), nerefleksivni glagol i sl. (Ahmanova 1966: 192).³

1. Nasuprot derivatologiji, tačnije plus-derivatologiji mogao bi se zasnovati poseban pravac minus-derivatologija, koja bi se bavila sistemskim proučavanjem nepostojećih formanata, tvorbenih tipova i postupaka. Njen značajan dio činilo bi ono što mi nazivamo blokiranom derivacijom. Formalna tvorbeni sredstva, vrste i operacije veoma često nailaze na otpor, kočenje pa bi blokada predstavljala jedno od najznačajnijih pitanja u toj novoj oblasti. Na žalost, nije nam poznat nijedan poseban rad u slavistici koji je sistemski razmotrio bilo koju vrstu derivacione blokade.

2. Pod tvorbenom blokadom podrazumijevamo slučajeve kada iz nekih razloga dolazi do otpora da se po određenom modelu, tipu, uzoru ili načinu obrazuje neka riječ. Takva ograničenja može davati sam jezik ili izvanjezička realnost. Prva su rezultat imanentnih odnosa ili interakcijskih veza dvaju ili više jezika pa ćemo ih nazvati lingvističkim. Druga izazivaju vanjezički faktori te ih označavamo kao ekstralingvistička. Budući da u svakom korelacionom sistemu djeluju dva osnovna procesa – privlačenje i odbijanje, oni i ovdje dolaze do izražaja ali vrlo jednostrano: tvorbene blokade se isključivo zasnivaju na odbijanju te stoga imaju izrazito centripetalni karakter.

3. Lingvističke blokade nastaju unutar vrlo složenog mehanizma koji djeluje u okviru triju korelacijskih cjelina – sistema odnosa unutar jednoga jezika (intrakorelacionala), sistema odnosa veoma sličnih i bliskih jezika (interkorelacionala) i si-

² U matematici se koristi izraz *nulti skup*, *prazno mjesto* i sl.

³ Rikard Smeon ponavlja stav O. S. Ahmanove da je nulta kategorija (a) nepostojanje kategorije, (b) nemarkirani kategorijski oblik u sastavu dane gramatičke kategorije (Simeon 1969, I: 945–946). U leksikonu Srpskohrvatski jezik spominje se samo nulti afiks i nulti nastavak (Srpskohrvatski leksikon 1972: 247). U Rječniku Rozentalj/Telenkova 1976 govori se jedino o nultoj morfemi, nultoj kopuli, nultoj fleksiji, nultoj formi, nultom predikatu, nultom afiksu, nuli glasa. Sličan pristup nalazimo u njemačkoj lingvistici, u kojoj se pojavljuje nulta konverzija, nulti artikal, nulti elemenat, nulta morfema, nulta fleksija, nulta forma, nulti padež, nulta kopula, nulti morf, nulti raspored, nulti stepen, nulti subjekatski parametar, nulti sufiks i sl. Dušan Jović piše o nultim vrijednostima u jezičkoj strukturi (Jović 1977).

stema odnosa jezika genetski manje bliskih ili potpuno različitih (ekstrakorelacionala). Stoga postoje tri lingvističke blokade: intrakorelaciona, interkorelaciona i ekstrakorelaciona. Budući da jezik čine četiri dominante – forma, značenje, funkcija i kategorija, svaka se od navedenih blokada realizuje na nekom od planova koje te dominante pokrivaju: formalnom, semantičkom, kategorijalnom i(li) funkcionalnom.

4. Formalne blokade dolaze u slučajevima kada je tvorba onemogućena formalnim razlozima, recimo, da ne postoji odgovarajući formant. One su slabo izražene u interkorelacionalu budući da se u njemu radi o genetski istim podsistemima. Nama, recimo, nije poznat sufiks ili prefiks koji bi bio isključivo srpski, hrvatski ili bosanski/bošnjački. U tome podsistemu dolazi do izražaja manja ili veća upotreba istih formanata. Tako se u bosanskom/bošnjačkom, hrvatskom i srpskom na razne načine koristi sufiks **-uš-a**. Recimo, u bosanskom/bošnjačkom jeziku zapaža se otvorena mogućnost proširivanja naziva za *kafu/kavu/kahvu* kao napitka pa se u rječnicima može naći desetak naziva tipa: *sabahuša* (jutarnja k.), *krmeljuša* (jutarnja k.), *prileguša* (k. prijedpodnevnog odmora), *dočekuša* (k. u znak dobrodošlice), *doljevuša* (razrijeđena k., načinjena od popijene k.), *jacijuša* (k. nakon jacie, posljednje pete molitve u danu), *pukluša* (doljevuša), *razgovoruša* (k. uz razgovor), *razljevuša* (k.), *sikteruša* (k. za ispraćaj gostiju)⁴ – Jahić 1999. U Rječniku bosanskog jezika (Čedić 2007) našli smo tri takve riječi. Jedna je *razgovoruša* u značenju: 1. 'žena koja rado i lijepo priča, slaktorječiva žena', 2. 'žena koja privikava mladu na novu sredinu, obikuša', 3. 'kolokvijalni naziv u Bosni za ceremonijalnu kahvu, prvu jutarnju kahvu ili onu koja se prije samo radi razgovora (pored *dočekuše* i *sikteruše*)'. Druga je *sikteruša* 'tur. kafa koja se pripravlja za ispraćaj gosta; iron. treća po redu kafa (pored *dočekuše* i *razgovoruše*)'. Treća leksema – *dočekuša* pojavljuje se samo u tumačenju prethodnih dviju.

Od deset navedenih nalazimo u Anićevu rječniku jedino riječ *razgovoruša* 'reg. kava koja se pije uz razgovor' i *sikteruša* 'reg. fam. koja je posljednje posluživanje gostima, kao pristojan znak društvu da se razilazi' (Anić 2000). U Matešićevom rječniku postoji *sikteruša* (Matešić 1966–1967), a takođe u Rečniku MS/MH 1973 (pored *sikret-kafa*) u značenju 'crna kafa (obično druga) koja se daje gostu pred odlazak'.⁵ Iz tih razloga može se reći da je u srpskom i hrvatskom radi o blokiranju/zatvorenoj tvorbi.

Formalne blokade se više ispoljavaju u ekstrakorelacionalu. Što su jezici genetski udaljeniji, vjerovatnoća formalne blokade se povećava. Tako se sistem BKS-formanata uveliko razlikuje od njemačkog ili engleskog. Recimo, njemački deminutivni sufiks **-chen** ne postoji u BKS. Ili glagolski deminutivni sufiksi tipa **-cka-** (*pijuckati*), **-ucka-** (*šetuckati*), **-cnu-** (*pijucnuti*), **-ulji-** (*pjevuljiti*) nemaju identične formalne ekvivalente u drugim slovenskim jezicima ili u većini od njih.

⁴ Za drugi napitak – vino postoji nešto slično: *rastajkinja* 'čaša vina na rastanku'.

⁵ U vrijeme kada je ovaj referat pripreman nije bio izašao Rečnik MS 2007 pa ga stoga nismo koristili u analizi.

5. Semantičke blokade najčešće se ispoljavaju u tome što se riječ ne gradi zbog zauzetosti značenja – formalno ona se može stvoriti, ali pri pokušaju obrazovanja dolazi do kolizije značenja. Formalno može se generisati nova riječ, ali problem je u tome što ona kao forma već postoji i nešto znači. Ove blokade su tipične za sva tri korelaciona podsistema (intra-, inter- i ekstrakorelacional). Na primjer, u srpskom jeziku se koristi *krst*, a u hrvatskom *križ*. Ali nije u hrvatskom samo *križati se*,⁶ već i *krstiti se*,⁷ pri čemu postoji semantička razlika između dvaju iskaza: rečenica *Dijete se križa*, znači da dijete desnom rukom pravi znak križa na sebi, a rečenica *Dijete se krsti*, označava crkveni obred krštenja djeteta kada mu se daje ime, stoga se tada upotrebljava riječ *krst*, *kršćenje*, *krstitke* (Babić 2004: 193). Takođe se u hrvatskom ne kaže *križajuća raketa*, već *krstareća raketa*. Isto tako se upotrebljava *krstarica*, budući da riječ *križarica* ima značenje 'žena križara'. Neke riječi mogu se obrazovati samo od korijena **krst-**: *krstokljun* (ptica), *raskrstiti* s kime, *krstariti*. Postoji čitav niz takvih primjera u terminologiji, recimo *pauk krstaš* (*Araneus diadematus*)⁸, jer *križar* označava čovjeka. Neke riječi korelativne sa leksemom *krstarenje* (brodom) imaju nijanse u značenju (*križanje*, *kružna plovidba*). Babić konstatuje da su hrvatske riječi i *križ* i *krst*, pošto Hrvati koriste riječ *krst* u izrazima tipa *krst Ivanov*, *Jedna vjera! Jedan krst!* Onaj ko krsti naziva se *krstitelj* (up. *Ivan Krstitelj*), onaj koga se krsti – *krštenik*, ime koje se daje na krštenju – *krsno* ime, mjesto i posuda – *krstionica*, a „nas nazivaju“ *kršćanima*. Isti autor upozorava da se ne treba boriti sa riječima koje su u suštini hrvatske, odnosno on je protiv blokiranja njihove upotrebe.⁹

⁶ Glagol *križati se* u značenju 'krsti se' našli smo u Kro-Korp1 samo sedam puta: Dok je Ribičević *križao* gradom i razmišljao o Jakovu Vojniću, stajao je ovaj blizu otvorena groba svoga strica (Kro-Korp1). Svijet na klisurama čudio se, molio i *križao* (Kro-Korp1). Načelnik *se* je neprestano *križao*, idući s Lukom iz Lučice (Kro-Korp1). Miro *se* je *križao* u svakom potoku, skakutajući, brzajući i zaustavljajući se po cesti, što vodi [...] (Kro-Korp1). Naočigled svih prisutnih u sudnici optuženi se tresao, *križao* i molio te vikao kako nije sposoban pratiti suđenje (Kro-Korp1). Na svaku njezinu riječ Marin bi *se križao* i udarao po čelu (Kro-Korp1). Trljam oči, križam se lijevom i desnom nogom, kad to gledam na TV (Kro-Korp1). Starica *se* plačući *križala*, Vittorio stiskao pesti, i kriknuv: – Držite je, ljudi! (Kro-Korp1). *Krstiti se* je upotrijebljeno 25 puta.

⁷ Glagol *križati* ima sljedeća značenja: 1. nešto precrtati, izbaciti, 2. pariti jedinke različitih vrsta ili pasmina, 3. (*se*) a) na sebi praviti znak križa, b) sjeći se pod nekim kutom (Anić 2000). Takođe brod ne *križa* po moru, već *krstari*.

⁸ Neki predlažu naziv *ukrasni pauk*.

⁹ „Jezik je složen organizam, zato u jezičnim ocjenama valja biti oprezan da ne bismo krivo sudili, a posebno da ne bismo zbog nerazumjevanja hrvatsko-srpskih jezičkih odnosa progonili hrvatske riječi“ (Babić 2004: 193).

6. Funkcionalne blokade su, prije svega, sintaksičke prirode jer nastaju u slučajevima kada se leksema, koja bi i formalno, semantički i paradigmatški mogla postojati, blokira zbog sintagmatičke nekompatibilnosti (recimo valencijske tipa * *križati po moru*, a po uzoru na *križati kruh*), tj. nemogućnosti da linijski funkcioniše.

7. Kategorijalne blokade se prvenstveno realizuju kao stilističke blokade u formi (a) narušavanja stilističke vrijednosti – kada je tvorbeni jedinica u jednom sistemu neutralna, a u drugom ekspresivna i obrnuto, (b) stvaranja nepodudarne funkcionalnostilske vrijednosti. Takav je slučaj sa mocionim parom u kome je ekspresivan u negativnom ili posebno negativnom smislu jedino ženski rod, na primjer: *aljkavac/aljkavko* – *aljkavica*, ali samo *aljkavuša* ima pejorativno značenje: ‘pejorat. aljkavica’ (MS/MH), *pjevač* – *pjevačica*, ali jedino *pjevaljka* ima podrugljivu nijansu ‘podr. 1. pevačica, 2. pesma’ (MS/MH). Postoje, naravno, slučajevi kada oba parnjaka imaju jednaku stilsku vrijednost, npr.: *trapavac* – *trapavica* ‘trapava ženska osoba’ (MS/MH) *trapavko* ‘pejor. trapavac’, *mladojka* ‘mladica’ (MS/MH): Ta se *mladojka* zagledala u našeg sina. – *mladić*, *mladenac*, *mladac* ‘mladić’ (MS/MH), *mladičak* ‘dem. i hip. od mladić’ (MS/MH), *mladičak* ‘dem. od mladić’ (MS/MH), *mladičić*, *mladica* ‘dem. i hip. od mlada’ (MS/MH).

8. Ekstralingvističke blokade dolaze kao rezultat djelovanja vanjezičkih faktora (socijalnih, psiholoških, religioznih, političkih, ideoloških, civilizacijskih i dr.). Za BKS su posebno aktuelne političke i nacionalne blokade. Jedna od njih je sociolingvistička, koju izaziva norma a koja sprečava da se primijeni određeni tvorbeni postupak i sredstvo.

9. Svaka vrsta riječi ima neku dominantnu blokadu. Kod imenica je svakako mociona tvorba najizrazitiji primjer. Tačnije formalne blokade se posebno snažno monolingvalno i intrakorelaciono ispoljavaju u mocionoj tvorbi, kada za oznaku jednog pola ne postoji odgovarajući sufiks. U istraživanjima mocije obično se govori samo o blokadi u jednom pravcu: muški rod → ženski rod (v. Ćirić 1982, Klajn 2003). Tako se u jednom priručniku kaže: „Od nekih imenica ne može se tvoriti mocijski parnjak, npr. od *đak*, *nahod*. Ograničenja su različita; biološko (*dofilja*, *rodilja*), povijesno-sociološko (*dvorkinja*, *dadilja*), rjeđe tvorbeni, kao zaposjednutost lika za ženski rod drugim značenjem, npr. imenica na **-lica** značenjem ‘predmet’, zbog čega nema mocijskog para *slušalac* – *slušalica* (usp. § 921).¹⁰ Mo-

¹⁰ U ovome paragrafu stoji: „Mnoge imenice sa sufiksom **-l(a)c** nemaju svog parnjaka za vršiteljicu radnje. Tako *budilac*, *drobilac*, *grabilac*, *prskalac*, *slušalac*, jer *budulica*, *drobilica*, *grabilica*, *prskalica*, *slušalica*... znače napravu i motivirane su glagolima *buditi*, *drobiti*, *grabiti*, *prskati*, *slušati*. U njih se govori o sufiksu **lica** (v. § 950). Za razliku od imenica sa sufiksom **-l(a)c**, imenice sa sufiksom **-telj** uvijek mogu motivirati imenicu za žensku osobu: *buditelj* – *buditeljica*, *drobitelj* – *drobiteljica*, *grabitelj* – *grabiteljica*, *prskatelj* – *prskateljica*, *slušatelj* – *slušateljica*..., pa je u tome prednos sufiksa **-telj** pred sufiksom **-l(a)c**“ (Hrvatska gramatika 1995: 311).

cijskih parnjaka nemaju ni imenice na **ič** (*branič, gonič, ribič, vodič*), a tako i - većina imenica za oznaku vršitelja radnje sufiksom **-(a)c**: *kupac, tvorac, znalac, pojac, pilac, platac, svirac* [...]“ (Hrvatska gramatika 1995: 304). Međutim, interesantnije su blokade u suprotnom pravcu: kada se od imenice ženskog roda ne može obrazovati istokorijenski muški parnjak, odnosno kada ne postoji imenica muškog roda. Pošto je derivacioni otpor uslovljen prirodom motivirajuće riječi, koja je ženskog roda, takav tip nazvaćemo m-blokadom, za razliku od f-blokade (u kojoj se ne dozvoljava pojava imenica ženskog roda).

M-blokada dolazi u više oblika. Najčešći, najnormalniji i najrazumljiviji tip čine slučajevi kada fiziološki razlozi sprečavaju da se obrazuje odgovarajuća imenica muškog roda. Naime, postoji više riječi koje su isključivo vezane za ženu kao pripadnicu jednoga pola. Blokada najčešće korelira sa procesom rađanja pa nema mogućnosti da drugi pol (muški) vrši tu radnju i dobije odgovarajuću nominaciju. Postoji više tipova m-blokade. Jedne od leksema imenuju ženu koja rađa: *rodilja* → **rodilac, *roditelj, porodilja* → **porodilac, *poroditelj, porodilja* → **porodilac, rotkinja* ‘žena koja može da rađa, žena koja mnogo rađa’ (MS/MH), *prvorotkinja*. Druge označavaju ženu koja doji *dojilja* → ‘ona koja doji, hrani svojim mlekom’ (MS/MH), *dojkinja, *dojilac, *dojitelj*, žena koja pomaže tokom poroda i kasnije: *babica* ‘žena koja kao stručnjak ukazuje pomoć pri porođaju, primalja’ (MS/MH), *primalja* ‘žena koja kao stručnjak ukazuje pomoć pri porođaju, primalja’ (MS/MH). Posebnu vrstu čine riječi koje se odnose na ženu u drugom stanju (*trudnica*) i onu koja ne može imati porod (*nerotkinja, jalovica*), gdje nema mogućnosti da se pojavi muški ekvivalent. S druge strane, postoji niz slučajeva bez takve blokade, up. *akušer – akušerka*. Fiziološki razlozi ne dozvoljavaju tvorbu i u suprotnom pravcu – da se obrazuje imenica isključivo ženskog roda koja bi bila semantički ekvivalentna leksemama tipa *bradonja* ili *brkajlija*.

Drugu grupu čine nazivi vezani za brak. S jedne strane postoje riječi koje govore o spremnosti za stupanje u brak tipa *udadbenica* → **udadbenik, mirazuša* ‘miraždžika, mirazača, žena s mirazom’ (MS/MH), ili koje ukazuju na to da je djevojka na tom putu: *prošenica* ‘isprošena devojka, verenica, zaručnica’ (MS/MH), → **prošenik, isprošenica* → **isprošenik*. S druge strane, nekim se leksemama konstatuje nemogućnost ulaska u brak ili postojanje bračnih i predbračnih problema: *pob(j)egulja* ‘ona koja od muža pobegne u rod ili devojka koja od roditelja pobegne momku radi udaje, begunica’ (MS/MH). Ima, međutim, dosta primjera bez blokade, recimo: *usedelac* ‘čovek, obično stariji, koji je ostao neoženjen, stari momak’ (MS/MH) – *usidjelica/usjedilica, usedelica* ‘devojka, obično starija, koja je ostala neudata’ (MS/MH). M-blokade su takođe prisutne (recimo za *ženjenika* nema parnjaka tipa **ženjenica*).

Treća grupa se tiče odnosa između žene i muškarca. U jednim slučajevima imenica ženskog roda ukazuje na to značenje, a imenica muškog roda na nešto drugo: *potrkuša* ‘žena sumnjiva morala koja se skita’ – *potrkuš* ‘onaj koji mnogo potr-

kuje' (MS/MH). U drugim slučajevima uopšte ne postoji odgovarajuća imenica sa takvim sufiksom: *povukuša* 'žena koja se sa svakim povlači' (ima i šire značenje: 'osoba koja se povlači, koja beži od posla, koja se nemarno odnosi prema svojim dužnostima' (MS/MH), *soldatuša* 'ona koja se meša, ljubaka sa soldatima, razuzdana žena' (MS/MH).

Sljedeću skupinu čine riječi za oznaku ženskih zanimanja. Takve su: *vešerica* 'nem. varv. pralja, perilja' (MS/MH), → **vešer*, *vešerka* → **vešerac*, *pralja* 'ženska osoba koja se bavi pranjem rublja' (MS/MH) → postoji riječ *praljak*, ali u drugome značenju 'pokr. gvozden šiljak kojim se prave opanci, šilo' (MS/MH). Nasuprot njima nalaze se normalni mocioni parnjaci tipa *modistkinja* 'ona koja izrađuje ženske šešire' (MS/MH) – *modist(a)* 'onaj koji izrađuje modnu odeću' (MS/MH), *modistica*, *spremačica* – *spremač* 'onaj koji sprema, čisti, uređuje i sl. kakve prostorije, čistač' (MS/MH), *glačarica* 'ona koji se bavi glačanjem' (MS/MH) – *glačar*, u MS/MH nalazimo samo *pegler* 'nem. varv. onaj kojemu je zanimanje peglanje', *peglerka* 'ženska osoba pegler'.

Četvrtu grupu čine tvorbeni stilemi u kojima postoji ekspresivna ocjena osobe ženskog roda. Takva blokada se ispoljava u tome što se od istog korijena ne može obrazovati ekspresivna riječ muškog roda. Takve su riječi: *fačkati* – 'pokr. hvatati' (MS/MH), *fačkalica* 'vulg. žena lakog morala' (MS/MH), → *fačkalo* je zajednička imenica, **fačkalac*, *spavuša* 'ona koja voli mnogo da spava, pospanka', *garavuša* 'crnomanjasta ženska osoba, crnka, garavica, garavka' (MS/MH) – *garavko* 'garav muškarac' (MS/MH). Za druge imamo muške korespondente, recimo: *trapavuša* 'pejor. trapavica' (MS/MH), *trapavica* – *trapavac*. Blokade nema u sljedećim primjerima: *šiparac* 'odrasliji dečak' (MS/MH) → *šiparica* 'odraslija djevojčica' (MS/MH),¹¹ *pomodar* 'onaj koji se drži mode, koji se vlada po modi' (MS/MH) → *pomodara* v. *pomodarka* 'ona koja se povodi za modom' (MS/MH), ali je u njima frekventnija imenica ženskog roda. Isto se odnosi na *torokuša*: *torokati* 'mnogo govoriti o svemu i svačemu, govoriti koješta, brbljati' (MS/MH) – 'torokača, *torokuša* 'ona koja mnogo toroče, brbljivica, zajednička imenica *torokalo* = *torokljivac* više dolazi kao zajednička imenica 'onaj koji mnogo govori' (MS/MH), *blebetuša* – *blebetalo*. Za neke riječi postoji više ženskih nego muških tvorbenih stilema-sinonima: a) *gizdavac* 'gizdav čovek, kicos' (MS/MH), *gizdelin*, *gizdelinčić* (dakle 3) – b) *gizdavica*, *gizdača*, *gizdavka*, *gizduša*, *gizdavuša*, *gizdelinka*, *gizduša* 'gizdava ženska osoba, kačiperka' (MS/MH). Najveći broj takvih riječi dolazi sa sufiksom -**uš-a**: *brbljuša* 'brbljavica' (MS/MH), *korzuša* 'ona koja redovno ili često ide na korzo' (MS/MH), *mahaluša* → **mahalaš* (MS/MH, Anić), *mahnituša* – *mahnitac* – *mahnitica*, *mahnitičina*, *namiguša* 'ženska osoba koja rado namiguje, koketira, flertuje; žena lakog morala' → * *namigivač*, 'čovek koji često podmiguje'

¹¹ U Kro-Korp1 našli smo 8 primjera za *šiparicu* i 2 za *šiparca*, a u Serb-Korp 10 za *šiparicu* i jedan za *šiparca*.

(MS/MH), *podmigivač* 'onaj koji podmiguje' (MS/MH), *namiguša* 'žena koja rado podmiguje' (MS/MH) – **podmigljivac*, *podmiguša*, *poskakuša* 'ona koja mnogo poskakuje u kolu' (MS/MH), *potrkuša* 'žena sumnjiva morala koja se skita' – *potrkuš* 'onaj koji mnogo potrkuje' (MS/MH), *povukuša* 'žena koja se sa svakim povlači' (ima i šire značenje: 'osoba koja se povlači, koja beži od posla, koja se nemarno odnosi prema svojim dužnostima' (MS/MH), *seljakuša* → *seljačina* 'augm. od seljak' (MS/MH), *soldatuša* 'ona koja se meša, ljubaka sa soldatima, razuzdana žena' (MS/MH), *aljkavuša* 'pejor. aljkavica' (MS/MH). Deblokiranu tvorbu imamo u slučaju *trapavuša* 'pejor. trapavica' (MS/MH), *trapavac* – *trapavica*.

Sufiks **-uš-a** je posebno čest u bosanskom/bošnjačkom jeziku: u Školskom rječniku bosanskog jezika našli smo 27 primjera sa blokiranom mocionom tvorбом (Jahić 1999). Takve riječi dolaze u različitim značenjima. (1) Za neke se konstatuje da su pejorativnog značenja: *balinkuša* 'muslimanka', *dimijakuša* 'koja nosi dimije', *krmeljuša* 'krmeljiva žena'. (2) Pojedine su mocione samo u jednom od značenja: *pekmezuša* '1. vrsta halve, 2. vrsta pite', 3. 'ona koja je plačljiva, koja (se) kmezi', *pirlituša* '1. haljina, odjeća sa pirletkom (utkanim šarama), 2. ona koja se mnogo sređuje, dotjeruje, pirla'. (3) Više od njih tumače se sinomičnim leksemama *mahaluša*, *torokuša*, *tračalica*: *raspituša*, *raspravuša*, *rastražuša*, *razbirusa*, *razglasuša*, *raznosuša*. (3) Ostale se navode u drugim značenjima: *izviruša* 'radoznala žena', *jaduša* 'ojađena žena', *jalovuša* 'nerotkinja', *klevetuša* 'klevantica', *kotulašuša* 'žena koja nosi kotulu', *namiguša* 'koketka, laka ženska, sklona brzom sklapanju veze sa muškarcima', *obikuša* 'žena ili djevojka koja uz mladu boravi u mladoženjinoj kući dok se mlada ne obikne', *stravaruša* 'žena koja salijeva stravu', *zamjeruša* 'žena koja brzo, lako zamjera', *zanovijetuša* 'žena koja zanovijeta', *miraziša* 'žena sa mirazom'.

10. Kad je u pitanju mociona tvorba, blokada može biti monoafiksna, biafiksna i poliafiksna. Monoafiksna blokada dolazi u slučaju kada postoji samo jedan afiks na raspolaganju. Takav je slučaj sa **-ilj-a**. Od imenica sa tim sufiksom ne može se obrazovati odgovarajuća imenica muškog roda: *dadilja/dadilja* 'ženska osoba koja se brine o tuđoj deci i odgaja ih, negovateljica' (MS/MH) *dada* 'hip. pokr. otac; naziv za stariju sestru' (MS/MH), *negovateljica* 'žena negovatelj; ona koja se bavi negovanjem (dece)' (MS/MH) – *negovatelj* 'onaj koji pruža negu drugome' (MS/MH), *muzilja/muzilja* 'ženska osoba koja muze' (MS/MH) prema; *muzara* '1. krava (ovca ili koza) koja se muze, v. muzilja' (MS/MH); *muzac* 'neob. muzar' (MS/MH), *muzir* 'pena na pivu' (MS/MH), *muznica* 'muzara (1)' (MS/MH), *muzovnica* 'muzara (1)' (MS/MH), *muzikrava* 'čovjek koji nije za muške poslove' (MS/MH), *nosilja/nosilja* i *nosilica* '1. ona koja što nosi, ima, poseduje; ona koja što donosi, omogućuje, 2. kokoš ili druga domaća ptica koja nosi jaja' (MS/MH) – *nosan* 'čovjek velikog nosa' (MS/MH), *nosač*, *nosačica* 'ona koja što nosi' (MS/MH), *nudilja/nudilja* 'žena koja neguje bolesnike, bolničarka' (MS/MH) – *nuditelj*, *nudilac* 'onaj koji nešto nudi, ponuđač' (MS/MH), *pletilja/pletilja* '1. ona koja se bavi pletenjem, pletilica 2. zool. porodica ptica lepih boja iz reda vrapčanki

koje pletu gnezda u obliku cevi, boca, lopte i sl.' (MS/MH), *redilja/redilja* 'ona koja redi lan ili kudelj' (MS/MH) – reditelj, redatelj, *vezilja/vezilja* 'ona koja veze, vezilica' (MS/MH), vezilac = vezalac *vezač* 'onaj koji veže žito u snopove' *vezačica* '1. ženska osoba vezač, 2. stroj, mašina za vezivanje snopova' (MS/MH), *vodilja/vodilja* 'a. ona koja vodi, podvodi' isp. vodicica [kokoš], b. u atributskoj službi, uz imenice: misao, ideja, zvezda vodeća' (MS/MH) *vodilac* = vodič, *zabavilja* 'nastavnica zabavišta' (MS/MH) – *zabavist(a)* 'izvodač zabavnog programa na priredbama' (MS/MH) – *obdanište* BKS. Neblokirana tvorba predstavljena je primjerima tipa: *dvorilja/dvorilja* 'ona koja dvori, negovateljica' (MS/MH) – *dvoritelj* 'dvorilac služilac' (MS/MH), *oblačilja/oblačilja*, 'ona koja nekog oblači' (MS/MH) – *oblačilac* 'onaj koji nekoga oblači' (MS/MH), *oblačitelj*, *oblačnik* 'onaj koji oblači (nebo), koji navlači oblake (atribut boga Zeusa)' (MS/MH), *pazilja/pazilja*, v. *paziteljica* 'ona koja pazi, motri na što' (MS/MH) – *pazitelj* 'onaj koji pazi, motri na što' (MS/MH), *perilja/perilja* – *perilac* 'onaj koji pere' (MS/MH) – *perilja* 'ona koja pere, pralja' (MS/MH), *predilja/predilja* – *predilac*, *prelac* 'onaj koji prede, prelac' (MS/MH), *sudilja/sudilja*, '1. prazn. 'ona koja dosuđuje, određuje sudbinu ljudima', *sudaja*, 2a. 'ona koja sudi, rasuđuje', *sudinja*, b. 'um, moć, snaga rasuđivanja' (MS/MH) – *sudija*, *sudac*, *svodilja/svodilja*, *svodnica* '1. ona koja podvodi ženske osobe muškarcima, podvodačica' (MS/MH) – *svodnik* 'onaj koji podvodi ženske osobe muškarcima, podvodač, svodilac' (MS/MH).

Biafiksalna blokada zahvata jedan od dva moguća sufiksa. U BKS ona je aktualna u imenicama ženskoga roda, koje se obrazuju od imenica muškog roda sa sufiksima **-lac** i **-telj** tipa *davalac*, *davatelj*.

11. M-blokada (nemogućnost obrazovanje imenica muškog roda od imenica za oznaku ženskog pola) manifestuje se na više načina. Ilustrovaćemo to sufiksom **-ica**. U analiziranim leksikografskim izdanjima za sljedeći imenice ženskog roda na **-ica** ne nalazimo semantički adekvante riječi muškog roda: *babica*, *bezdjetnica*, *bezrodnica*, *djevica*, *drugojagnjenica/drugojanjenica*, *fačkalica*, *frajlica*, *isprošenica*, *jungferica*, *muzenica*, *neplodnica*, *plodnica*, *prošenica*, *prvojagnjenica/prvojanjenica*, *puštenica*, *strojopisačica*, *trećojagnjenica/trećojanjenica*, *trudnica*, *udadbenica*, *vešerica*, *vezilica*, *zaovica*. To se isto odnosi na imenice sa sufiksom **-inja**: *dojkinja*, *dvorkinja*, *prozorkinja*, *sluškinja*, *rotkinja*, *nerotkinja*, *prvorotkinja*, *bezrotkinja*.

12. Kod pridjeva interesantan je slučaj saodnos sufiksa **-ski** i **-ni**. Interkorelaciona blokada posebno dolazi do izražaja onda kada se, recimo, od tipično hrvatske riječi ne može obrazovati pridjev (npr. or *vlak* – **vlačni red*), stoga se koristi onaj koji je tipično srpski – *vozni* od *voz*. Postoji pridjev *vlačni* sa drugim značenjem: *vlačna* čvrstoća 'čvrstoća na vlak, na razvlačenje'.¹² Interesantan je i drugi primjer:

¹² U pogledu leksičke raznovrsnosti Babić zauzima veoma restriktivnu poziciju „[...] ako za isti pojam imamo u jeziku dvije riječi koje se potpuno podudaraju i u logičkom i u afektivnom značenju, jedna je od njih suvišna, balast“ (Babić 2004: 195).

riječ *omladina* je tipično srpska, a *mladež* tipično hrvatska riječ (u Serb-Korpus odnos je 1849 : 138, u Kro-Korp1 719 : 1388). Od prve se obrazuje pridjev *omladinski*, ali od druge rijetko (*Mladežni turizam*) – u Kro-Korp1 našli smo 421 primjer za *omladinski* i nijedan za *mladežni*. U Kro-Korp2 postoji za *omladinski* 51 primjer i nijedan za *mladežni*. Posljedni pridjev dolazi u internetu gotovo isključivo u nazivu *europska mladežna iskaznica*. Vrlo rijetki su primjeri tipa *odrasla i mladežna plesna skupina* (Mladežni-www1), *mladežni pohod Presvetom Sakramentu, i. Presvetoj Mariji* (Mladežni-www2), *nacionalno mladežno tijelo* (Mladežni-www3). Našli smo i jedan naslov s igrom riječi: *Izljevi mladeži ili mladežni izljevi* (Mladežni-www4).

Kao što je poznato, u srpskom jeziku je tipičan pridjev *suv*, a ne *suh*, međutim u Serb-Korp češće se susreće naziv *suhomesnati proizvodi* (21) nego *suvomesnati proizvodi* (16).

13. U glagolskom sistemu postoje slučajevi kada se od jedne imenice može obrazovati glagol, a od druge ne može. Tako od tipične srpske riječi *talas* imamo *talasati se* (More *se talasa.*), ali se od tipično hrvatske riječi *val* ne može napraviti odgovarajući glagol (postoji pridjev *valni*, *valovit*, prilog *valovito*, imenica *valovitost*, *valomjer*, *valovlje*). Iz mađarskog je došao glagol sličnog zvučanja, ali potpuno drugog značenja: *valovati* 'podnositi poreskim vlastima prijavu o prihodima i rashodima za određeno razdoblje (ob. o malim proizvođačima)' nesvr. mađ. (Anić). Zato se koriste druga sredstva za izražavanje toga značenja: More *se valja* mutno, ridasto i zelenkasto, – a more *se dimi*, *kuha*, buči, – More *se pjenilo*, More *se lagano nadimalo*, svjetlucalo se i iskrilo, – Na brodu razvalila sve, more *se dizalo* po dvadeset metara u vis, – Bila je crna tmica, more *se oko nas prašilo*, – a more *se uzbi* vjetrom sa istoka (Kro-Korp2) No more *se* ponovno *uzburkalo* na području razgraničenja Hrvatske i Slovenije (Kro-Korp1).

Najizrazitiji tvorbeni tip intra- i intrakorelacione blokade čini korelacija sufiksa (a) **-ira-ti** i (b) **-isa-ti** ↔ **-ova-ti/-eva-ti**. Parnjaci tipa *regulisati* – *regulirati* obrazuju tri slučaja: 1. samo **-ira-ti** (*blokirati*), 2. samo **-isa-ti** (*ciganisati*), 3. samo **-ova-ti / -eva-ti** (*oblikovati*, *carevati*). Dosta široku grupu čine glagoli bez derivacione blokade pa se stoga mogu upotrijebiti oba sufiksa, npr. *regulisati* – *regulirati*, *modelovati* – *modelirati*, *manipulisati* – *manipulirati*, *normalizovati* – *normalizirati*. Brojni su primjeri kada glagoli na **-irati** nemaju kao ekvivalent glagole sa sufiksom **-isa** ili **-ova/-eva**: *adresirati*, *animirati*, *aplaudirati*, *asocirati*, *arbitrirati*, *ažurirati*, *barikadirati*, *blesirati*, *blokirati*, *budžetirati*, *deblokirati*, *devalvirati*, *devastirati*, *dezertirati*, *dijagnosticirati*, *diplomirati*, *dominirati*, *dresirati*, *emigrirati*, *evocirati*, *folirati*, *gumirati*, *internirati*, *intenzivirati*, *kasirati*, *kopirati*, *komunicirati*, *kremirati*, *lansirati*, *likvidirati*, *limitirati*, *matirati*, *maturirati*, *montirati*, *negirati*, *nervirati*, *nokautirati*, *normirati*, *okupirati*, *parirati*, *pauzirati*, *pilotirati*, *planirati*, *potencirati*, *pozirati*, *prognozirati*, *provocirati*, *relaksirati*, *remizirati*, *revidirati*, *revoltirati*, *sabotirati*, *servirati*, *simulirati*, *skandirati*, *skicirati*, *sondirati*, *sor-*

tirati, stagnirati, stažirati, stipendirati, stornirati, studirati, šarmirati, škartirati, šokirati, šutirati, taksirati, taktizirati, testirati, trasirati, trenirati, tretirati, tuširati, varirati. Često glagoli na **-isati** nemaju kao ekvivalent glagole sa sufiksom **-ira-**: *bojadisati, batisati, bečarisati, begenisati, belajisati, bitisati, ciganisati, dembelisati, dunderisati, đavolisati, eglenisati, erendisati, hvalisati se, kafenisati, kalajisati, kaparisati, kavenisati, kidisati, krunisati, kutarisati (se), majmunisati, majstorisati, malterisati, nagrajisati, ovarisati, sevdalisati, sevdisati, testerisati, vragolisati.*

Izvori

- Anić 2000³: Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Babić 2004: Babić, Stjepan. *Hrvanja hrvatskoga: Hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču sa engleskim*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bos-Korpus: *Korpus bosanskih tekstova na Univerzitetu u Oslu*. In: <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus2.html>.
- Gralis-Korpus. In: <http://www.gewi.uni-graz.at/gralis>.
- Jahić 1999: Jahić, Dževad. *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Kro-Korp1: *Hrvatski nacionalni korpus*. In: <http://www.hnk.ffzg.hr/>.
- Kro-Korp2: *Hrvatska mrežna riznica*. In <http://riznica.ihjj.hr/>.
- Matešić 1966–1967: Matešić, Josip. *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen. Bd. 1–2*. Wiesbaden Otto Harrassowitz.
- Mladežni-www1: www.croatia.hu/fileadmin/glasnik/2007/glasnik21internet.pdf. Stanje 3. 9. 2007.
- Mladežni-www2: www.mission-preciousblood.org/Docsfiles/2006/nacin_sv_gaspara.pdf. Stanje 3. 9. 2007.
- Mladežni-www3: www.hidra.hr/index_sdrh/dok.htm. Stanje 3. 9. 2007.
- Mladežni-www4: <http://ana1981.blog.hr/arhiva-2006-01.html#1620618832>. Stanje 3. 9. 2007.
- Rečnik MS 2007: *Rečnik srpskoga jezika*. Redigovao i uredio Miroslav Nikolić. Novi Sad: Matica srpska.
- Rečnik MS/MH 1967–1976: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Knj. I–VI. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska.
- Rječnik bosanskog jezika 2007: Čedić, Ibrahim (ur.). *Rječnik bosanskog jezika*. Autori: Ibrahim Čedić, Hadžem Hajdarević, Safet Kadić, Aida Kršo, Naila Valjevac. Sarajevo: Institut za jezik.
- Serb-Korps. *Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu*. In: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/>.

Branko Tošović (Graz)

Interaktionäre Derivationsblockaden im Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen

In der Arbeit werden Fälle untersucht, in denen es aus bestimmten Gründen dazu kommt, dass ein bestimmtes Wort nach einem bestimmten Modell, Typ, Muster oder nach einer bestimmten Art gebildet wird. Derivationsblockaden entstehen im Rahmen dreier Korrelationseinheiten – des Beziehungssystems innerhalb einer Sprache (Intrakorrelational), des Beziehungssystems sehr naher oder naher Sprachen (Interkorrelational) und des Beziehungssystems genetisch weniger naher oder völlig unterschiedlicher Sprachen (Extrakorrelational). Jede Blockade findet in formaler, semantischer, kategorialer und/oder funktionaler Hinsicht statt. Formale Blockaden treten dann ein, wenn eine Bildung durch formale Gründe, etwa durch das Fehlen eines entsprechenden Formanten, unmöglich gemacht wird. Semantische Blockaden äußern sich meist dadurch, dass ein Wort auf Grund der Besetztheit einer Bedeutung nicht gebildet werden kann – d. h. formal wäre eine Bildung möglich, doch kommt es beim Derivationsversuch zu einer Bedeutungskollision. Funktionale Blockaden sind vor allem syntaktischer Natur, denn sie entstehen in Fällen, in denen ein Lexem, das formal, semantisch und paradigmatisch bestehen könnte, auf Grund syntagmatischer Inkompatibilität blockiert wird. Kategoriale Blockaden treten mehrheitlich als stilistische Blockaden auf, und zwar in Form (a) einer Beeinträchtigung des stilistischen Wertes – wenn eine Derivationseinheit in einem System neutral und in einem anderen expressiv ist bzw. umgekehrt und (b) eines Entstehens eines nicht kompatiblen funktionalstilistischen Wertes. Jede Wortart verfügt über einen dominanten Blockadetyp. Bei den Substantiven ist die motionale Bildung das prägnanteste Beispiel. Bei den Adjektiven erscheint das Verhältnis der Suffixe **-ski** und **-ni** interessant. Im Verbalsystem betrifft der augenscheinlichste Typ die Korrelation der Suffixe (a) **-ira-ti** und (b) **-isa-ti** ↔ **-ova-ti/-eva-ti**. Es gibt zahlreiche Beispiele dafür, in denen Verben auf **-irati** über kein Äquivalent auf **-isa** oder **-ova/-eva-** verfügen. Oft kommt es auch vor, dass Verben auf **-isati** kein Äquivalent mit dem Suffix **-ira-** aufweisen.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Бранко Тошович (Грац)

Нанизывание приставок в сербском, хорватском и бошняцком языках

В настоящей статье рассматривается нанизывание двух, трех и четырех приставок в сербском, хорватском и бошняцком языках. Чаще всего повторяются две приставки. Утроение приставок происходит намного реже. Примеры с четырьмя приставками являются единичными. При помощи такого приема выражается распределение, накопление, нагромождение, исчерпанность действия, добавление, уменьшительность, насыщенность, сверхнормативность и т. д.

0. Нанизывание двух, трех или даже четырех приставок наблюдается в первую очередь у глаголов, затем у существительных, прилагательных, наречий и предлогов.¹ Редупликацию открывают чаще всего приставки **iz-/is-** и **pre-**, причем **iz-/is-** сочетается с 13 приставками, а **pre-** с 12. Первая приставка преимущественно объединяется с начальным **pre-** для выражения дистрибутивного значения (*ispreamlaćivati*).² Частота сочетания **iz-/is-** с **po-** также высока (*ispovešati/ispovješati*). С меньшей частотой встречается удвоение **iz-/is-** + **pro-** (*ispròpadati*). Реже используется связь **iz-/is-** + **pri-** (*isprilepljivati/ispriljepljivati*), **iz-/is-** + **pod-** (*ispodmàći || ispòdmaći*),³ **iz-/is-** + **bez-** (*izbezùmiti || izbèzumiti /se/*), **iz-/is-** + **van-** (*izvanèvròpski*), **iz-/is-** + **nad-** (*iznatprírodan*), **iz-/is-** + **na-** (*iznavézati*), **iz-/is-** + **naj-** (*iznājprē – iznājprije*), **iz-/is-** + **ot-** < **od-** (*izòtpadati*), **iz-/is-** + **raz-, ras-** (*izrazbolévati se – izrazbolijèvati se*), **iz-/is-** + **u-** (*izubijati /se/*), *izukrštiti /se/*). Приставка **pre-** в большинстве случаев сочетается с **na-** (*prenasèliti /se/ – prenaseljávati /se/*)⁴ и **pre-** + **po-** (*preporòditi /se/ – preporádati /se/*). Существует ряд примеров с парой **pre-** + **u-** (*preùraniti*). Остальными комбинациями являются **pre-** + **o-** (*preòstati – preòstajati*), **pre-** + **iz-**

¹ Данный вопрос слабо изучен, поэтому можно упомянуть только три работы. Одна принадлежит Степану Бабичу (Babić 1986), в книге которой существует ряд примеров повтора приставок. Автором второй является Иван Клайн, который приводит основные комбинации приставок и некоторые примеры этого (Klajn 2002: 286–292). Третья касается сопоставительного исследования удвоения **po-** + **na-** в русском и сербском языках (Terzić 1997).

² Из-за пространственного ограничения в данной работе для каждой комбинации приставок приводится только по одному примеру, имеющему иллюстративный характер.

³ Знак || разделяет слова с двумя различными ударениями, но с одним и тем же значением.

⁴ Тире (–) разделяет форму совершенного вида (на первом месте) от формы несовершенного (на втором месте).

/is- (*preiscrípiti* – *preiscrpljívati*), **pre-** + **ne-** (*prèneugodan* || *preneugodan*), **pre** + **op-** < **ob-** (*preoptèretiti* || *preoptèretiti /se/* – *preopterecívati /se/*), **pred-** + **od-** (*predodređivati*), **pre-** + **pod-** (*prepódněvnĩ*), **pre-** + **pri-**: (*preprisáditi*), **pre-** + **pro-** (*preprodávac*), **pre-** + **raz-/ras-** (*prèraspodela/prèraspodjela*), **pre-** + **za-** (*prèzadovōljan*). Приставка **po-** чаще всего вступает в связь с приставкой **iz-/is-** (*poizdòlaziti*). Приставка **po-** свободно комбинируется и с приставкой **na-** (*ponabàcati*). Другие комбинации встречаются реже (**po-** + **do-** (*podolétati/podolijètati*), **po-** + **pri-** (*popričèkati*), **po-** + **na-** (*ponadobíjati*). Приставка **pri-** сочетается с **do-** (*pridonositi*), **ne-** (*prinemòci* || *prinèmoći*), **o-** (*priòkupiti*, *priòzdraviti*), **po-** (*pripòkriti*), **sa-** (*prisàbrati*), **u-** (*priupítati*), **za-** (*prizabráditi se*, *prizàkasniti*, *prizavézati*). К приставке **o-** присоединяется **bez-/bes-** – **o-** + **bez-** (*obezgláviti* || *obèzglaviti /se/*), **o-** + **bes-** < **bez-** (*obesòliti*), **od-** + **ne-** (*òdnedāvno/odnèdāvno*), **od-** + **u-** (*odùstati* – *odùstajati*), **o** + **ne-** (*onemòcati*, *onemòci* || *onèmoći*, *onemòčiti* || *onèmočiti*), **o-** + **po-** (*oporèci* || *opòreći*), **o** + **pre-**: (*opredéliti/opredijèliti /se/*), **o-** + **s-/sa-**: (*ospokòjiti* – *ospokojávati*). Остальные приставочные пары появляются не так часто – это **bez-** + **za-** (*bezázoran*), **bez-** + **is-** < **iz-** (*bezishodan*), **bez-** + **na-** (*beznàglasen*), **bez-** + **ob-** (*bèzoblìčno*), **do-** + **na-** (*donaliti* – *donalévati/donalijevati*, *donalívati*), **do-** + **pre-** (*doprédati*), **do-** + **pri-** (*doprinositi*), **mimo-** + **pro-** (*mimopròlajak*), **na-** + **do-** (*nadoplaciti* – *nadoplacívati*), **na-** + **o-** (*naobíjati /se/*), **na-** + **od-** (*naodsecati/naodsjècati /se/*), **na-** + **po-** (*napòdzati se*), **na-** + **sa-** (*nasabíjati /se/* – *nasàbiti /se/*), **na-** + **za-** (*nazadávati*), **na-** + **u-** (*naubíjati /se/*), **na-** + **uz-** (*naùzdisati se*), **ot-** + **pre-** (*otprédati*), **pod-** + **u-** (*podùhvati /se/*), **pod-** + **za-** (*podzákupac*), **pot-** < **pod-** + **po-** (*potpòučiti se*), **pot-** < **pod-** + **pred-** (*pòtpredsedničkĩ/pòtpredsjedničkĩ*), **pod-** + **na-** (*podnàpiti se*), **pra-** + **iz/is-** (*praizvēsti* || *praižvesti*), **pra-** + **za-** (*prazàmetak*), **pred-** + **od-** (*predodređivati*), **pred-** + **s-** (*predskázati /se/* – *predskazívati /se/*), **pred-** + **u-** (*predùimati*), **raz-** + **o-** (*razotúđiti*), **raz-** + **uz-** (*razùzdati /se/*), **ras-** < **raz-** + **po-** (*raspodéliti /se/* – *raspodijèliti /se/* – *raspodeljívati /se/* / *raspodjeljívati /se/*), **ras-** < **raz-** + **pri-** (*raspripovijèdati/raspripòvjediti se*), **ras-** < **raz-** + **pro-** (*raspròdati* – *rasprodávati*), **s-** + **pod-** (*spodbíjati /se/* – *spòdbiti /se/*), **u-** + **bez-** (*ubezòbraziti se*, *ubèzočiti /se/*), **u-** + **na-** (*ùnaokrùg* || *ùnaokrùg*), **u-** + **po-** (*upolagániti*), **u-** + **pre-** (*uprepodòbiti se*), **u-** + **ras-** < **raz-** (*ùraskorāk*), **u-** + **sa-** (*usaglāsiti /se/*), **u-** + **za-** (*uzabrániti*), **u-** + **ne-** (*ùnedoglēd*), **za-** + **do-** (*zàdovēk/zàdovijek*), **za-** + **na-** (*zànavēk/zànavijek*), **za-** + **o-** (*zaokrúžiti /se/*).

1. Утроение приставок происходит намного реже. Такое нанизывание происходит, прежде всего, в одном значении – дистрибутивном и осуществляется почти исключительно в рамках глаголов. Здесь преобладают случаи, когда цепь приставок начинается **iz-/is-** или **po-**. Приставка **iz-/is-** чаще всего открывает место для **po-**, за которой следуют **o-**, **pro-**, **raz-/ras-**, **su-** или **u-** – **is-** + **po-** + **na-** (*isponapíjati se*), **is-** + **po** + **od-** (*ispoòdvaljívati*), **is-** + **po-** +

pro- (*ispoprodávati*), **is-** + **po-** + **raz-/ras** (*isporazbolévati* / *isporazbolijèvati se*),⁵ **is-** + **po-** + **su-** (*isposùvràcati* / *se/*), **is-** + **po-** + **u-** (*ispoùmirati*), **is-** + **pre-** + **pro-** (*ispreprodávati*). Приставка **po-** открывает вторую позицию для приставки **iz-/is-**, а третью для **do-, od-, raz-/ras-, pre-, pri-, pro-**. Сюда относятся комбинации **po-** + **na-** + **do-** (*ponadovláčiti*), **po-** + **iz-** + **od-** (*poizodgrízati*, *poizodnòsiti*), **po-** + **iz-** + **raz-** (*poizrazdjeljívati* / *poizrazdeljívati*), **po-** + **is-** < **iz-** + **pre-** (*poisprèmetati*, **po-** + **is-** < **iz-** + **pri-** (*poisprípovédati* / *poisprípovijèdati*), **po-** + **iz-** (< **iz-**) + **pro-** (*poisprodávati*). Приставка **pre-** является совместимой с приставкой **po-, raz-/ras-, za-** **pri-** на втором месте и с приставкой **do-, po-** и **o-**: **pre-** + **po-** + **do-** (*prepodòbiti se*), **pre-** + **ras-** (< **raz-**) + **po-** (*preraspodéliti* / *preraspodijèliti*, **pre-** + **za-** + **o-** (*prezaòkupiti*) на третьем. Приставка **raz-/ras-** сочетается с **pri-** и **po-** (*rasprípovédati* / *rasprípovijèdati se*, *rasprípòvediti se* / *rasprípòvjediti se*).

2. Примеры с четырьмя приставками являются очень редкими (*poispreprodávati*). Больше таких случаев можно выявлять лишь при полном диахроническом, т. е. этимологическом членении слов (или как Иван Клайн пишет „при более аккуратном морфологическом (или этимологическом) анализе“ [Klajn 2002: 287]).

3. Что касается глагольной редупликации, при помощи данного словообразовательного приема выражается распределение, накопление, нагромождение, исчерпанность действия, добавление, уменьшительность, насыщенность, сверхнормативность и т. д. (более подробно об этих значениях см. Тошович 2009). Мы провели анализ 536 глаголов, т. е. пар с совершенным и несовершенным видом и пришли к выводу, что они выражают 29 значений или модификаций основного значения. Их частота такова: дистрибутивность 44,05%, лишение 17,47%, трансформация 4,83%, пространство 4,28%, интенсивность 4,28%, добавление 4,28%, сверхнормативность 3,90%, диминутивность 3,35%, начинательность 2,04%, насыщенность 1,67%, накопление 1,67%, увеличительность 1,30%, ретроспекция 1,30%, контакт 0,74%, изменение последовательности 0,74%, взаимодействие 0,56%, проспективность 0,56%, разделение 0,56%, законченность 0,37%, компенсация 0,37%, блокировка 0,19%, денормативность 0,19%, многократность 0,19%, сравнение 0,19%, отказ 0,19%, превосходство 0,19%, плеоназм 0,19%, трансмиссия 0,19%, придаточность 0,19%.

4. Почти половина всех значений двойных приставок относится к дистрибутивности (44,05%). Глаголы с такой семантикой указывают на распределение одного и того же действия в сфере субъекта или в сфере объекта. Оно совершается (а) одним субъектом над разными/всеми объектами в форме

⁵ Косой чертой отделяется екавская форма (на первом месте) от иекавской (на втором месте).

объектной дистрибуции (напр., *ponaslágati*), (б) несколькими или всеми субъектами над одним объектом или несколькими объектами в форме субъектной дистрибуции (*poizòdlaziti*). Что касается объектной дистрибутивности, она встречается чаще, чем субъектная (68,44%). Обычно с таким значением выступает приставка **iz-/is-** в сочетании с **pre-**: *ispřebàcati* – *ispřebacívati*, *isprècr-tati* – *isprecrtavati*, *ispregaziti* – *ispregazívati*, *ispregrađivati*, *isprekívati*, *isprekrájati*, *isprèlaziti*, *isprelívati*, *ispremazívati*, *ispreprečívati*, *ispreprodávati*, *isprèpucati*, *isprerezívati*, *ispreròvati*, *ispresadívati*, *isprèseći/isprèsjeći* – *ispresècati/ispresijècati*, *isprèslušati*, *isprestrúgati*, *isprešívati*, *ispretrážiti*, *ispre-trésti* || *isprètrèsti*, *isprètrzati*, *isprevaljívati*, *isprevézati* – *isprevezívati*, *isprevláči-ti*, *isprèvràcati*, *ispreziđivati*, *ispretići* || *isprètüći* ‘sve redom pretući’,⁶ *ispokrívati*, *ispolévati/ispolijèvati*, *ispomètati* || *ispòmetati*, *ispòmicati*, *ispomjèrati/ispomjèrati*, *ispoòdvaljívati*, *ispoprímati*, *ispoprodávati*, *ispòpucati*, *isporàstavljati*, *isporazbjati*, *isposahranjívati*, *isposàstavljati*, *ispòvešati/ispòvješati*, *ispovézati* – *ispovezívati*, *ispolváčiti*, *ispovrtèti/ispovrtjeti*, *ispozaboràvjljati* || *ispozabòravljati*, *ispozajmljivati*. Затем следует удвоение **po-** + **iz-** / **is-**: *poizabírati* || *poizàbirati*, *poizodvájati* / *sel*, *poizbàcati* – *poizbacívati*, *poizbàdati*, *poizdèrati*, *poiznàlaziti*, *poizodgrízati*, *poizodnòsiti*, *poizòstati* – *poizòstavljati*, *poizrazdeljívati/poizra-zdjeljívati*, *poizvaditi*, *poizvršávati*, *poizvršívati*, *poiscéditi/poiscijèditi*, *poiséca-ti/poisijècati*, *poiskapati*, *poiskidati*, *poiskititi*, *poiskríviti*, *poispaličávati*, *poisplátiti* – *poisplacívati*, *poisplaziti*, *poispòklanjati*, *poispratiti*, *poisprekidati*, *poisprekríšta-ti*, *poisprelámati*, *poisprèmeštati* || *poispremèštati* / *poispremještati* || *poisprèmje-štati*, *poispremètati* || *poisprèmetati*, *poisprèpletati*, *poisprèplitati*, *poispresècati/poispresijècati*, *poispretúrati*, *poisprevaljívati*, *poisprevezívati*, *poisprèvrtati*, *poispríčati*, *poisripovédati/poisripovijèdati*, *poisprodávati*, *poispròpadati*, *poispro-valjívati*, *poisterívati/poistjerívati*, *poistrèsti* || *poistrèsti* – *poistrésati*. Довольно часто используется **iz-** + **pro-**: *isprobàdati*, *isprobjati*, *ispròdati* – *isprodávati*, *isprodévati/isprodijèvati*, *isprogorévati/isprogorijèvati*, *isprogrízati*, *isprolámati*, *isprolèvati/isprolijèvati*, *ispròliti* – *isprolívati* ‘sve redom proliti’, *ispròrezati* – *isprorezívati*, *isprórokovati*, *isprosècati/isprosijècati*, *ispròsipati*, *ispròtkati* ‘sa-svim ili na više mjesta protkati’ – *isprotkívati*, *isprovaljívati*, а также **po-** + **na-**: *ponabàcati*, *ponabàdati*, *ponàbiti* – *ponabjati*, *ponàčičkati*, *ponadévati/ponadije-vati*, *ponadóbijati*, *ponadovláčiti*, *ponakupòvati*, *ponamètati*, *ponasadívati*, *ponàse-ći/ponàsjeći*, *ponaslágati*, *ponàstaviti* ‘redom nastaviti’, *ponàstrèti/ponàstrijeti*, *ponašívati*, *ponàticati*, *ponatr̀pati* ‘natrpati jedno za drugim’, *ponaznáčiti* ‘redom naz-načiti’, *ponaréditi* ‘uraditi redom jedno za drugim’, *podovláčiti* ‘dovući čega mno-go, u više navrata’, *podovòditi*, *ponadóbijati* ‘dobijati jedno za drugim’, *ponado-*

⁶ В случаях наличия различных значений или затруднения при толковании в по-лукавычках приводится семантическое толкование данного слова, согласно Rečniku MS-MH 1976.

vláčiti 'dovući jedno za drugim', **pre-** + **ras-**: *prerasporéditi* – *preraspoređivati*. Реже появляется **is-** + **pod-**: *ispodmazivati*, *ispodmètati* || *ispòdmetati*, *ispòdmicati*, *ispodrezivati*, *ispodrivati*, *ispodsécati*/*ispodsijècati*, *ispodùpirati*, *ispodvláčiti*, **iz-**/**pri-**: *ispribijati*, *isprilepljivati*/*ispriljepljivati*, *isripovèdati*/*isripovijèdati*, *isripòvediti*/*isripòvjediti*, **na-** + **za-**: *nazadévati*/*nazadijèvati*, **iz-** + **ot-**: *izotpúštati*, **iz-** + **na-**: *iznavézati*, **po-** + **do-**: *podonòsiti* – *pononášati* 'donijeti redom, jedno za drugim', **ras-** + **po-**: *raspòslati* 'poslati u raznim pravcima, na razne strane, razaslati', **ras-** + **pro-**: *raspròdati* – *rasprodávati* 'prodati raznim kupcima'. Субъектная дистрибутивность выступает реже, чем субъектная (12,44%). Она передается приставочными сочетаниями **iz-** + **ot-** < **od-**: *izòtpadati*, **iz-/is-** + **pre-**: *ispresušivati*, *isprezèpsti* || *isprèzèpsti*, **iz-/is-** + **po-**: *ispodòlaziti*, *ispolégati*/*ispolijègati*, *ispodogádati se* (нулевой субъект), *isporazbolévati*/*sporazbolijèvati se*, *isporučìmirati*, *isporučivati se*, **iz-/pro-**: *isprorásti* | *ispròràsti*, *ispodòlaziti*, *ispròpadati*, *isprozèpsti* || *ispròzèpsti* – *isprozèbati*, **is-** < **iz-** + **pod-**: *ispodrigívati se*, **iz-** + **raz-**, **ras-**: *izrazbolévati* / *izrazbolijèvati se*, **po-** + **iz-** / **is-**: *poizdòlaziti*, *poizginuti*, *poizòdlaziti*, *poizrazbolévati*/*poizrazbolijèvati se*, *poiskòčiti* – *poiskákati* – *poiskakívati*, *poìspadati*, *poistrèzniti*/*poistrijèzniti se*, **po-** + **do-**: *podolétati*/*podolijètati* 'dolijetati jedno za drugim', **po-** + **iz-** / **is-**: *poizginuti*, *poizòdlaziti*, *poizrazbolévati*/*poizrazbolijèvati se*, *poiskòčiti*, *poìspadati*, *poistrèzniti*/*poistrijèzniti se*, **po-** + **na-**: *ponapíjati se* – *ponàpiti se*, *ponaređivati*, *ponàslanjati se*, *ponavrstati se* 'postaviti se u vrste redove, redom se svrstati, podići se redom', **po-** + **do-**: *podolétati*/*podolijètati*. Существуют случаи, когда глагол может быть невозвратным и возвратным (19,11%). Первый из них выражает объективную дистрибутивность, второй – субъективную. Сюда относятся двойные приставки **is-** < **iz-** + **pre-**: *isprevijati* /sel/, **is-** < **iz-** + **pod-**: *ispòdizati* /sel/, *ispodrigívati se*, *ispodsmévati*/*ispodsmijèvati se*, *ispodeljívati*/*ispodjeljívati* /sel/, *isprovláčiti* /sel/, **iz-** + **raz-/ras-**: *izrazdvájati* /sel/ – *izrazdvòjiti* /sel/, **iz-** + **u-**: *izukrstiti* /sel/, **iz-/is-** + **po-**: *ispodešávati* /sel/, *ispòdizati* /sel/ 'podići sve ili veći dio predmeta', *ispòvideti*/*ispòvidjeti* /sel/, *ispovíjati* /sel/, *ispòvračati* /sel/, *ispovrátiti* /sel/, *ispovrnuti* /sel/ – *ispòvrtati* /sel/, *isporvrívati* /sel/, *ispozàvaditi* /sel/ – *ispozàvađati* /sel/, *ispòzdravljati* /sel/, *ispomèšati*/*ispomijèšati* /sel/, *ispoòdvájati* /sel/, *isposécati*/*isposijècati* /sel/, *isposùvračati* /sel/, *ispolívati* /sel/, **iz-/is-** + **pre-**: *isprebíjati* /sel/, *isprekrštati* /sel/ – *isprekrštávati* /sel/, *isprelòmiti* /sel/ – *isprelámati* /sel/, *ispreméšati*/*ispreimijèšati* /sel/, *ispremètati* || *isprèmetati* /sel/, *ispreskákati* /sel/, *isprètrgati* /sel/, *ispretúrati* /sel/, *ispretvárati* || *isprètvarati se*, *isprèvrtati* /sel/, *isprekídati* /sel/ 'prekinuti na više mjesta', *ispresàviti* /sel/ – *ispresavíjati* /sel/ 'saviti na više mjesta', *isprekrštiti* /sel/, **iz-** + **pot-** < **pod-**: *ispotpisívati* /sel/, **is-** < **iz-** + **pro-**: *isprobuđivati* /sel/, *ispromenjívati*/*ispromjenjívati* /sel/, *isprorešètati* /sel/, **po-** + **iz-/is-**: *poizdići* /sel/, *poizdignuti* /sel/ – *poizdizati* /sel/, *poizmaći* || *poizmaći* /sel/, *poizmaknuti* /sel/, *poiskupiti* – *poiskúpljati* /sel/, *poizvrtati* /sel/, *poizdòlaziti*, *poizméšati*/*poizmijèšati* /sel/, *poizopíjati* /sel/, *poizudávati* /sel/, *poizvaljívati* /sel/, *poispòdizati* /sel/, *poìspraviti* /sel/ – *poìspravljati* /sel/, *raspròsipati*

/sel/, *poizméšati/poizmijěšati* /sel/, *poizvrtati* /sel/, **po-** + **na-**: *ponačiniti* /sel/, *ponàginjati* /sel/, *ponakàšljati* /sel/, *ponànestiti/ponàmjestiti* /sel/ – *ponaměštati* || *ponàmeštati* / *ponàmještati* || *ponamjěštati* /sel/ ‘namjestiti jedno po jedno’, *ponàsūti* /sel/ ‘redom nasuti’, *ponapíjati se* – *ponápiti se*, **ras-** < **raz-** + **po-**: *raspodéliti/raspodijèliti se* – *raspodeljívati/raspodjeljívati* /sel/.

5. Все остальные значения намного меньше представлены. Сразу после дистрибутивности следует значение лишения какого-либо свойства (17,47%). Для передачи такого признака используется **o-** + **bez-/bes-**. Данная семантическая модификация касается **а)** конкретных предметов – *obezbòjiti* /sel/ < *bòja*, *obezdòmiti* < *dòm*, *obèzdrviti* < *dřvo*, *obezgláviti* || *obèzglaviti* /sel/ – *obezglavljívati* /sel/ < *gláva*, *obezgrániti* /sel/ < *grána* (ostati bez grana), *obeskoréniti/obeskorijèniti* < *kòrijen*, *obeskríliti* < *krílo*, *obèskruniti* < *krùna*, *obèskrviti* /sel/ – *obeskrvljávati*, *obeskrvljívati* < *křv*, *obèskućiti* /sel/ – *obeskućívati* /sel/ < *kùća*, *obezmástiti* – *obezmašćívati* < *mást*, *obèzmatičiti* /sel/ < *màtica*, *obezmléčiti/obezmlijèčiti* < *mléko/mlijèko*, *obeznòžiti* < *nòga*, *obèzočiti* /sel/ < *òči*, *obezoružávati* /sel/ < *òrùžje*, *obèspariti* < *pàra*, *obesprédmetiti* < *prédmet*, *obespútiti* < *pút*, *obesòliti* < *sò* (l), *obèšumiti* – *obešumljávati*, *obešumljívati* < *šùma* ‘posijeći, uništiti šumu’, *obezvòditi* < *vòda*, *obèzubiti* || *obezúbiti* < *zùb*, *obezvúčiti se* – *obezvučávati se* < *zvúk*, **б)** отвлеченных понятий – *obèzbrižiti* /sel/ < *brìga*, *obèščastiti* – *obeščašćávati*, *obeščašćívati* /sel/ < *část*, *obezduhòviti* || *obezduhóviti* < *dùh*, *obèzdušiti* /sel/ < *dùša*, *obezgraničávati* /sel/ < *grànica*, *obeskònačiti* – *obeskonačávati*, *obeskonačívati* < *kònak*, *obeskurážiti* /sel/ – *obeskužávati* < *kùrāž*, *obezličiti* || *obèzličiti* /sel/ – *obezličávati*, *obezličívati* < *lík*, *obezmòčiti* || *obèzmočiti* < *móc*, *obeznáđiti* /sel/ < *náda*, *obezoblíčiti* < *òblík*, *obespamétiti* /sel/ < *pàmět*, *obespráviti* – *obespravljívati* < *právo*, *obèsiliti* – *obesiljávati* < *síla*, *obèsmisliti* /sel/ – *obesmišljávati* < *smísao*, *obèsmrtiti* /sel/ < *smřt*, *obesnažiti* – *obesnažívati* /sel/ – *obesnažávati* /sel/ < *snága*, *obespokòjiti* /sel/ – *obespokojávati* /sel/ < *spòkòj*, *obesvečávati*, *obesvečívati* < *svétinja* (pogaziti, povrijediti svetinju), *obesvéstiti/obesvijèstiti* /sel/ < *svjèst*, *obèštetiti* /sel/ – *obeštečívati* < *štèta*, *obezumiti/obèzumiti* /sel/ – *obezumljívati* /sel/ < *úm*, *obèzveriti/obèzvyjeriti se* < *vjèra*, *obezvòljiti/obèzvoljiti* – *obezvoljívati* < *vòlja*, *obeznáčiti* /sel/ – *obeznačávati* /sel/ < *znák*, **в)** человека – *obeščòvečiti* || *obeščòvječiti* < *čòvjek*, *obezljúđiti* – *obezljúđívati* < *ljúdi*, *obezmúžiti* < *múž*, *obesíniti* < *sín*, *obèsrbiti* – *obesrbljávati* < *Sřbin*, **г)** признаков – *obeskrépiti/obeskrijèpiti* < *krèpak*, *obesvétiti* < *svět* (прилагательное), *obezvréditi/obezvrijèditi* – *obezvređívati* < *vrijèdan*, *obeznániti* /sel/ – *obeznanjívati* /sel/ < *znân*, *obeshrábriti* /sel/ – *obeshrabrívati* /sel/ < *hrábar*. Значение лишения передается также приставкой **o-** и отрицательной частицей **ne-** (6,88%): *onèčistiti* /sel/ – *onečišćávati* /sel/, *onečišćávati* /sel/ ‘uprljati, zagaditi’ *onečovečívati/onečovječívati se*, ‘lišavati se ljudskih osobina, gubiti čovječnost’, *onejáčiti* ‘učniti nejakim, nemoćnim’, *onemágati* ‘posustajati, posrtati’, *onèmileti/onèmiljeti* – *onèmiliti* ‘postati neprijatan, mrzak’, *onemòći* || *onèmoći* – *onemòcati*, *onemòčiti* || *onèmočiti*, ‘postati nemoćan, iz-

gubiti snagu', *onemogućavati*, *onemogućiti* /se/ – *onemogućivati*, *onepismenjivati*, *oneraspoločiti* /se/ – *oneraspoločavati* 'pokvariti raspoloženje (nekome)', *oneréditi* /se/ 'zaprļjati izmetom, opoganiti', *onèsmeliti/onèsmjeliti* 'obeshrabriti, zaplašiti', *onespokòjiti* – *onespokojavati* 'učiniti nespokojnim', *onesposòbiti* /se/ – *onesposobljavati*, *onesposobljivati* 'lišiti sposobnosti, učiniti nesposobnim', *onèsrećiti* 'učiniti nesrećnim, unesrećiti', *onèsvesnuti*, *onesvéstiti/onesvijèstiti* /se/ – *one-sveščivati/onesvješćivati* /se/, *onesveštavati/onesvještavati* /se/, *onèsvjesnuti*, *oneve-sèliti* /se/, *onevinjavati*, *onezadovòljiti*, *onezadòvoljiti*, *onèzdraviti*.

6. Удвоением приставок выражаются различные типы трансформаций (4,83%), очень часто с отрицательным результатом, эффектом, воздействием. В этих целях используются пары **iz-** + **bez-**: *izbezòbraziti* /se/, **is-** + **pri-**: *isprìpròstiti se*, **o-** + **bez-/bes-**: *obezòbraziti* /se/, *obezvìjati* 'dospjeti u stanje dušev-ne poremećenosti', **od-** + **u-**: *odùmiliti*, 'oduminuti, uminuti, stišati se', *odumínuti* – *oduminjavati* 'uminuti, stišati se', *odùmirati* – *odùmrèti/odùmrìjeti*, **po-** + **na-**: *ponàpraviti se* '1. udesiti se, urediti se', *ponàduti* 'naduti se', **pod-** + **na-**: *podnàduti* /se/ 'imati oteklinu tkiva, oteći', *podnaràsti* || *podnàràsti*, **pre-** + **ne-**: *prenevòljiti* || *prenèvoljiti se* 'pokr. neob. dobiti nevoljan, tužan, žalostan izgled', **pre-** + **o-**: *preokrénuti* /se/ – *preòkretati* /se/, **pre-** + **po-**: *preporòditi* /se/ – *preporádati* /se/ – *preporòdivati* /se/, *prepodòbiti se* 'napraviti se, činiti se nevin, uprepodobiti se', **pre-** + **u-**: *preùdesiti* || *preudèsiti* – *preudešavati* 'činiti drukčijim', *prèumiti* 'predomisлити se', *preuréditi* /se/, *preustròjiti* – *preustrojavati*, **pri-** + **ne-**: *prinemòći* || *prinèmoći* 'malaksati, klonuti, zanemoći', **pri-** + **za-**: *prizabràditi se* 'omotati se, umotati podbradatk krpom, maramom', **u-** + **bez-**: *ubèzočiti se* 'postati bezočan, drzak, bezobziran', **u-** + **pre-**: *uprepodòbiti se* 'napraviti se, učiniti se kao potpuno nevin, uzeti na sebe masku prepodobnog, naivnog'; rus. *нпеподобный* 'svet, presvet, pravedan; titula pravoslavnog kaluđera', **u-** + **za-**: *uzàzliti se* 'postati zao, prozlit se', **za-** + **o-**: *zaòkupiti* /se/ '3. obuzeti, ispunosti (žalost, tuga...)', *zaokrúžiti* /se/ '4. povećati ili smanjiti broj'.

7. Иногда двойные приставки выражают различные отношения в пространстве (4,28%): а) переплетение – **iz-/is-** + **pre-**: *isprekrénuti*, *ispreprécati* || *ispreprijécati* /se/ '2. izukrštati',⁷ *ispresúkati se* < *sukati* 'zavijati, upletati presukati: opet ili drukčije usukati ono što je već usukano, predeno ili opleteno', *ispreplèsti* || *isprèplesti* /se/ – *isprèpletati* /se/, *isprèplitati* /se/ – *ispreplitavati* /se/, *isprepletavati* /se/ 'splesti, uzukrštati; pomiješati, izmiješati', *isprèkati* /se/ – *ispretkívati*, б) позицию – **po-** + **na-**: *ponàpraviti se* '2. namjestiti se, zauzeti držanje', в) действие сверху – **pre-** + **po-**: *prepòkriti* – *prepokrivati* 'ponovo pokriti', г) действие снизу – **iz-/is-** + **pre-**: *isprekrénuti* 'okrenuti donju stranu nagore', **is-**

⁷ Если глагол имеет несколько значений, цифрой обозначается одно из них.

< **iz-** + **pod-**: *ispodmaći* || *ispòdmaći*, *ispodmàknuti*, **pod-** + **u-**: *podùhvatiti* /sel/ – *podùhvatati* /sel/ ‘uhvatiti odozdo, s donje strane’ *podùvrèti/podùvrjeti* ‘podignuti odozdo’, д) направление – **pre-** + **u-**: *preusmerávati/preusmjerávati* – *preùsmeriti/preùsmjeriti*, **u-** + **po-**: *upoprèčiti* /sel/ – *upoprečívati* /sel/ ‘poći, uputiti se nekim putem’, **s-** + **po-**: *spovèsti* || *spòvesti se* ‘1. učiniti da neko dospije do određenog mjesta’, **u-** + **za-**: *ùzbiti* /sel/ ‘suzbiti, potisnuti (protivnika)’, **za-** + **o-**: *zaòstajati* ‘1. krećući se sporije ostati iza koga’, е) охват всего пространства или его части – **ras-** < **raz-** + **pro-**: *raspròstrèti/raspròstrijeti* /sel/ – *raspròstirati* /sel/ ‘prostrijeti cijelom dužinom, zahvatiti veliki prostor, šireći zahvatiti nešto, načiniti prostranijim’, *raspròstraniti* || *rasprostràniti* /sel/ – *rasprostranjávati* /sel/ ‘učiniti prostranim, širim; proširiti, uvećati, zauzeti veliki prostor’, ж) образование круга или рамки – **u-** + **o-**: *uokrúžiti* /sel/ ‘postaviti, grupisati u obliku kruga, kružno’, *zaokrúžiti* /sel/ ‘3. zaokrugliti’, **za-** + **o-**: *zaokrúžiti* /sel/ ‘1. napraviti krug’, *uokviriti* /sel/ – *uokvirívati* /sel/.

8. При помощи двойных приставок указывается на интенсивность действия (4,28%). Этот признак выражает сочетание **iz-** + **bez-**: *izbezúmiti* || *izbèzúmiti* /sel/ – *izbezumljívati* /sel/, **iz-** + **u-**: *izubíjati* /sel/, **iz-/is-** + **pre-**: *ispremlátiti* – *ispremlačívati*, *ispreznòjiti*, **po-** + **na-**: *ponágliti* ‘naglo, žurno poći’, *ponàdirati* ‘navaljivati, prodirati’, *ponàvirati* – *ponàvrèti/ponàvrjeti* ‘silom htjeti proći, navali u velikoj količini’, **po-** + **pri-**: *popritèći* || *popritèći*, *popritègnuti* ‘2. čvrsto zategnuti’, **pot-** < **pod-** + **po-**: *potpomòći* || *potpòmoći* /sel/ ‘2. osvježiti se, ojačati’, **pre-** + **iz-/is-**: *preiscrpiti* – *preiscrpljívati*, *preizmučiti se*, **pre-** + **ne-**: *prenemòći* || *prenemòći* /sel/ ‘klonuti, malaksati’, **ras-** < **raz-** + **po-**: *raspomámiti* /sel/ – *raspomamljívati* /sel/ ‘razljutiti se’, **ras-** < **raz-** + **pri-**: *raspripovijèdati/raspripòvjediti se*, **s-** + **pod-**: *spodbíjati* /sel/ – *spòdbiti* /sel/ ‘zgrabiti, ščepati, dohvatiti’, **za-** + **o-**: *zaòkupiti* /sel/ 2. ‘obratiti se nametljivo, saletjeti, spopasti’.

9. На значение добавления преимущественно указывает удвоение **na-** + **do-** (4,28%): *nadòdati* || *nadódati* ‘nakititi’ /sel/ – *nadodávati se*, *nadòliti* – *nadolívati* – *nadolévati/nadolijèvati*, *nadodóliti* || *nàdodoliti* /sel/, *nadogràditi* /sel/ – *nadograđívati* /sel/, *nadòkrpiti*, *nadokúpiti*, *nadòmeriti/nadòmjeriti* – *nadoomerávati/nadomjerávati* ‘1. domjeriti, dodati onome što je već izmjereno’, *nadòmetnuti* || *nadomètnuti* – *nadomètati* || *nadòmetati*, *nadòpevati* – *nadòpevati/nadòpjevati* ‘dopjevati, dodati pjevajući’, *nadopísati* – *nadopisívati*, *nadoplátiti* – *nadoplačívati*, *nadoplèsti* || *nadòplesti* – *nadòplitati*, *nadòpuniti* – *nadopunjávati* /sel/ – *nadopúnjati*, *nadopunjívati* /sel/, *nadosnìmiti* – *nadosnimávati*, *nadòstaviti* – *nadòstavljati*, *nadòšiti* – *nadošívati*, *nadozídati* – *nadoziđívati*. Данное значение передает и приставочное сочетание **do-** + **na-**: *donaliti* – *donalévati/donalijevati*, *donalívati*, **po-** + **na-**: *ponàsùti* /sel/ ‘dopuniti sipajući’, **pri-** + **do-**: *pridòdati*, *pridodávati*, *pri-dovézati* ‘pridometnuti, nadovezati’.

10. Повтор приставок может выражать сверхнормативность (3,90%). Основным средством для этого служит комбинация **pre-** + **na-**: *prenàbiti*, *pre-*

*nabréknuti, prenačítati se, prenadímati se, prenadrážiti, prenagomílati – prenagomílavati, prenàjesti se, prenakrìcati, prenàliti, prenàpiti se, prenàpuniti /sel/, prenasèliti /sel/ – prenaseljávati /sel/, prenàsítiti /sel/, prenatéci || prenàtēci, prenatòvariti, prenatìpati /sel/ – prenatrpávati /sel/, prenaùčiti, prenàviti. Реже используется **pre-** + **iz-/is-**: *preizvúci || preizvūci* ‘previše, suviše izvući’, **pre-** + **op-** < **ob-**: *preoptéretiti || preoptèretiti /sel/ – preopterečívati /sel/, pre- + **za-**: *prezàgrejati/prezàgrijati – prezagrejávati/prezagrijávati.***

11. Двухприставочные глаголы передают уменьшительность, диминутивность (3,35%). В этих целях чаще всего используется комбинация **po-** + **pri-**: *popričekati, popričúvati /sel/, poprídati* ‘malo pridati, dodati’, *poprìdići /sel/, poprìdignuti /sel/, poprìlěci, poprìmāci || poprìmaci /sel/, poprìmaknuti /sel/, poprìpaziti, poprìšaptati, poprìtēci || poprìtēci, poprìtēgnuti* ‘1. malo pritegnuti, prìvnuti’. К другим средствам относятся **po-** + **na-**: *ponàkvasiti /sel/* ‘malo /sel/ nakvasiti’, *ponàgnuti /sel/* ‘malo se nagnuti’, *ponaùčiti* ‘ponešto, malo naučiti’, *ponàšaliti se* ‘malo se našaliti’, **pod-** + **na-**: *podnàpiti se* ‘1. umjereno se opiti’, **pot-** < **pod-** + **po-**: *potpòučiti se* ‘prizalogajiti malo prije ručka, čalabrcnuti, založiti’, **pre-** + **u-**: *preùraniti, pre- + **u-**: *preutànčati, pri- + **o-**: *priòzdraviti* ‘malo ozdraviti’, **pri-** + **za-**: *prizàkasniti, u- + **po-**: *upolagániti.****

12. Двойная приставка может выражать начинательность (2,04%). В этом значении используются различные приставки – **na-** + **o-**: *naòpútiti || naòputiti /sel/* ‘2. krenuti, poći’, **po-** + **na-**: *ponàstajati* ‘početi nastajati’, **pra-** + **iz-**: *praižvesti || praižvesti* ‘premijerno izvesti’, **u-** + **z(a)-**: *uzàsjeti* ‘početi sijati’, *uzasmétati* ‘početi smetati’, *uzàvirati* ‘početi vreti’, *uzbáciti – uzbacívati, uzbàcati* ‘početi, stati bacati’, **za-** + **o-**: *zaokrúžiti /sel/* ‘2. početi se kretati, početi kružiti’, *zaòkupiti /sel/* ‘1. stati tjerati, potjerati, pognati (obično u gomili)’, *zaòkupiti /sel/* ‘5. stati, početi’, *zaòpucati* ‘početi činiti jedno te isto, zapeti’.

13. Сатуративное значение (полное удовлетворение, насыщенность действия; действие, достаточное для деятеля; 1,67%) выражается при помощи **iz-** + **raz-/ras-**: *izrazgovárati || izrazgovòriti se, na- + **do-**: *nadòručkovati se, nadosađívati /sel/, nadòstiti /sel/* ‘1. nasititi se, zadovoljiti se’, *nadovòljiti || nadòvoljiti /sel/* ‘zadovoljiti se’, **na-** + **u-**: *naubíjati /sel/, naùzdisati se* ‘zasititi se uzdisaja’, **na-** + **za-**: *nazapitkívati* ‘2. zadovoljiti se zapitkivanjem’, *nazapovédati/nazapovijèdati se* ‘zadovoljiti se zapovijedanjem’.*

14. Удвоение приставок может передавать кумулятивное значение (накопление, обычно в форме значительного количества), причем речь идет не о точном, а о неопределенном накоплении (1,67%): **na-** + **do-**: *nadobíjati /sel/, nadobívati /sel/, nadogòniti, nadonòsiti, nadovláčiti, nadovòziti, na- + **za-**: *nazapitkívati* ‘1. staviti mnogo pitanja’, *nazaùzimati* ‘zauzeti, zadobiti u velikoj količini’, **po-** + **na-**: *ponadobíjati, ponaráditi* ‘počiniti, uraditi, učiniti podosta čega’, *ponàticati* ‘nataći u velikom broju’.*

15. Аугментативное значение (увеличение, нарастание действия дискретного характера; 1,30%) передает комбинация **po-** + **na-**: *ponarásti* || *ponàràsti* '2. namnožiti se, povećati se', *nadòstiti* /sel/ '2. dati dosta', *ponarásti* || *ponàràsti* '1. porasti', *zaòstajati* '3. zadržati se duže vremena', а также **pre-** + **u-**: *preuveličati* – *preuveličávati*.

16. Редупликация используется для передачи ретроспективного значения (удвоением выражается ориентация на то, что уже было, произошло; речь может идти о возврате к предыдущему состоянию; 1,30%): **o-** + **s-/sa-**: *ospokòjiti* – *ospokojávati* 'vratiti spokojstvo, učiniti spokojnim, smiriti', **pre-** + **iz-/is-**: *preizdati*, **pre-** + **po-**: *prepòznati* /sel/ 'ponovo poznati', **pre-** + **pri-**: *preprisáditi* 'ponovo, još jednom prisaditi', **pre-** + **pro-**: *preproizvesti* || *preproizvesti*, **pri-** + **po-**: *pripòkriti* 'ponovo pokriti', **ras-** < **raz-** + **po-**: *raspòznati* /sel/ – *raspoznávati* /sel/ 'poznati, prepoznati'.

17. Значение образования, сохранения или потери контакта (0,74%) выражают приставки **na-** + **do-**: *nadovézati* /sel/ – *nadovezivati* /sel/ '1. dovezati na što, dodati, 2. produžiti, nastaviti', **za-** + **o-**: *zaòstajati* '2. ne pokazati se jednak, ravan po kvantitetu', **pri-** + **sa-**: *prisajedíniti* – *prisajedinjavati*, **pri-** + **za-**: *pri-zavézati* 'privezati za nešto'.

18. На значение взаимодействия (0,74%) указывает **pot-** < **pod-** + **po-**: *potpomòći* || *potpòmoći* /sel/ '1. pružiti pomoć, podršku', **u-** + **po-**: *upòznati* /sel/ '2. predstaviti jedno drugom', **u-** + **sa-**: *usaglásiti* /sel/.

19. Для передачи того, что относится к будущему, т. е. проспективного значения (0,56%) используется приставки **pre-** + **od-**: *predodređivati*, **pred-** + **s-**: *predskázati* /sel/ – *predskazivati* /sel/.

20. Остальные значения представлены единичными примерами. Выражение разделения (0,56%) передается приставками **ras-** < **raz-** + **po-**: *raspovézati* /sel/ 'skinuti povezu', *raspovíjati* – *raspòviti* 'skinuti, razviti povelj (malom djetetu), osloboditi povelja', **u-(z)-** + **za-**: *uzàbrati* – *uzabírati* || *uzàbirati* 'uzbrati, otkinuti (jabuku)'. Двойная приставка может выражать возмещение, компенсацию (0,37%) – **na-** + **do-**: *nadòmestiti/nadòmjestiti* – *nadòmeštati/nadomjéštati*, *nadomešćivati/nadomješćivati*, *nadomíriti* – *nadomirívati*, финитивное значение (прекращение или завершение длительного, продолжительного действия, запрограммированного или заранее запланированного действия; 0,37%) – **do-** + **pre-**: *doprédati*, **iz-/pro-**: *isprorásti* || *ispròràsti* < *prorasti* 'probiti se rastući između čega, izbaciti klicu pokriti se (travom, bradom)', **u-** + **za-**: *uzàtkati* 'izatkati, otkati', отказ от действия (0,19%) – **od-** + **u-**: *odústati* – *odústajati* 'ostaviti, napustiti, odustati od koga ili čega', *odústaviti* – *odústavljati*, блокировку (0,19%) – **iz-/is-** + **po-**: *isprepriječati* /sel/ '1. postaviti kao prepreku', **u-(z)-** + **za-**: *uzabránniti* 'zabraniti, uskratiti', исчерпанность (0,19%) – **pre-** + **o-**: *preokúpiti* 'zaokupiti, uhvatiti sa svih strana tjerajući', многократность (0,19%) – **iz-/is-**: *isprepisívati* 'prepisati

više puta', **po-** + **na-**: *ponasrkati se* 'naskrati se u više mahova, navrata', более высокую степень (0,19%) – **po-** + **pri-**: *popritéci* || *popritéci, popritégnuti* 3. 'fig. strože postupiti prema kome', комплетивность (добавочное увеличение объекта или действия субъекта; 0,19%) – **na-** + **do-**: *nadòmeriti/nadòmjeriti* – *nadomerávati/nadomjerávati* '2. do kraja izmjeriti', **pod-** + **na-**: *podnâpiti se* '2. posve, sasvim se opíti', **pre-** + **o-**: *preòbiti* 'pokr. preobići: poći po cijeloj površini čega, uzduž i poprijeko', опровержение (0,19%) – **o-** + **po-**: *oporéci* || *opòreći*, майоративность (превосходство, доминацию; 0,19%) – **pre-** + **o-**: *preovládati* – *preovladávati* – *preovlađivati*, трансмиссию (A → B → C; 0,19%) – **pre-** + **pro-**: *prepròdati* – *preprodávati*. В некоторых случаях с трудом улавливается признак семантической или стилистической модификации, и такие случаи назовем приставочным плеоназмом (0,19%). Сюда относятся удвоение **pre-** + **o-**: *preòstati* – *preòstajati*, **pri-** + **o-**: *priòkupiti* 'okupiti, skupiti', **pri-** + **sa-**: *prisàbrati*.

21. Редупликация приставок у имен существительных проявляется больше всего в сочетании **o-** + **bez-/bes-**: *obeshrabrénje, obèshràbrenòst, obeshrabrivānje, òbezbeda/òbezbjeda, obezbedénje/obezbjedénje, obèzbēdenòst/ obèzbijedenòst, obezbedivānje/obezbjedivānje, obezbojávānje, obezbrižénje, obezduhovljénje, obezdùhovljenòst* || *obezdùhovljenòst, obezdušénje, obezbèditelj/obezbjèditelj, obezglavljenje, obèzglàvljenòst* || *obèzglavljénost, obezglavljivānje, obezličávānje, obezličénje, obèzličēnòst, obezljudivānje, obèzmatičénje, obèznāđenòst, obèznānjenòst, obezoružánje, òbezoružānòst, obezoružávānje, obezumljénje, obèzūmljenòst* || *obèzumljénost, obezumljivānje, obezvredénje, obèzvrēdenòst/obèzvrijedenòst, obezvredivānje, obezvremenjénje, obeskonačávānje, obeskonačivānje, obeskorēnjenòst, obeskorēnjenòst/obeskorijenjenòst, obèskriljenòst, obeskrvljávānje, obeskrvljénje, obeskrvljivānje, obesкураžénje, obeskužávānje, obesmišljávānje, obesmišljivānje, obesmišljivati, obesmrčénje, obesmrčivānje, obesmrčivati (se), obesnažávānje, obesnažénje, obèsnāženòst, obespokojávānje, obespokojénje, obespòkojenòst, obesprašivānje, obespravljénje, obèspràvljenòst, obespravljivānje, obèspūčenòst, obesrbijávānje, obesvečávānje, obesvečivānje, obesvečénje, obesveščénje/obesvyješčénje, obeščašćávānje, obeščašćénje, obèščašćenòst, obeštečénje, obeščašćivānje, obeščovečénje/ obeščovječénje, obeštečivānje, obèšumljávānje, obèšumljenòst, obešumljivānje, obesvètitelj.*

22. На втором месте по частоте находится **na-** + **do-**: *nadodávānje, nadogrādnja, nadograđivānje, nadolevanje, nadolijèvānje, nadolívānje, nadomerávānje/nadomjerávānje, nadòmestak/nadòmjestak, nadomeščivānje/nadomješčivānje, nadomestānje* || *nadòmještānje/nadomjēštānje* || *nadòmještānje, nadòmetak, nadomètānje* || *nadòmetānje, nadopisivānje, nàdoplata, nadòplitānje, nàdopuna, nadopùnilac, nadopùnjāč, nadopùnjānje, nadopunjávānje, nadopunjénje, nadopunjivānje, nadòsetnòst/nadòsjetnòst, nadosigurānje, nadosnimávānje, nadòstavljanje, nadošivānje, nadošlica, nadòvezak, nadovezivānje, nadoziđivānje*, а на третьем **o** + **ne-**: *onečišćénje, onečovečénje, onečovječénje, onémelòst, onemòcalòst, onemogućávānje, onemogućivānje, onepismenjávānje, oneraspòloženòst, onesposobljénje, onesveščivānje, onesveštènik, onesvešténje, onesvyješćivānje, onesvyještènik, onesvyješténje.*

23. Частотными являются удвоения с начальной приставкой **pre-**, а именно **pre-** + **na-**: *prènatrþānōst*, *prenatrþāvānje*, *prenatòvarenōst*, *prenàsselfenōst*, *prenàsāđenōst*, *prena gomilāvānje*, *prenādrāženōst*, *prēnačitānōst*, **pre-** + **po-**: *preporođenje*, *prepòrođenōst*, *prepokrívānje*, *preporádānje*, *prēporōd*, *preporòditelj*, *prēporuka*, *preporòditēljka*, **pre-** + **pro-**: *preprodávac*, *preprodávāč*, *preprodavāčica*, *preprodávalac* || *preprodávalac*, *preprodávalica*, **pre-** + **raz-/ras-**: *prèraspodela/prèraspodjela*, *preraspoređivānje*, **pre-** + **u-**: *preuveličāvānje*, *prēuveličānōst*, *preudešāvānje*, *preùranjenōst*, **pre-** + **za-**: *prèzauzētōst*, **pre-** + **o-**: *prēokrēt*, *prèòkretānje*, *preokupācija*, *preòstajānje*, *preovladāvānje*, *preovlađivānje*.

24. Остальные комбинации встречаются реже: **bez-** + **iz-**: *bèzizglēdnōst* || *beziglēdnōst*, **bez-** + **ob-**: *bèzoblīčnōst* || *bezoblīčnōst*, *bezòblīče*, **do-** + **na-**: *donalévānje/donalijèvānje*, *donalivānje*, **do-** + **pre-**: *doprédānje*, *doprinošēnje*, **is-** + **pro-**: *ispròsēcānōst/ispròsijecānōst*, **iz-/is-** + **bez-**: *izbèzūmljenik* || *izbezumljenik*, *izbezumljenje*, *izbèzūmljenōst* || *izbèzumljenōst*, *izbezumljivānje*, **iz-/is-** + **nad-**: *iznādvremenōst*, **iz-/is-** + **po-**: *ispòvrāčenōst*, *ispòvrtānje*, **iz-/is-** + **pod-**: *ispodrebrēnica*, **mimo-** + **pro-**: *mimopròlazak*, *mimopròlaznica*, *mimopròlaznik*, **o-** + **po-**: *oporečēnje*, **o-** + **s-**: *ospokojāvānje*, **od-** + **u-**: *odùstajānje*, *odùstanak*, *odùstanica*, *odustatnina*, *odùstavljānje*, *odùmirānje*, **po-** + **do-**: *podozrēnje*, **po-** + **iz-/is-**: *poistovečēnōst*, *poistovečivānje*, **pod-** + **na-**: *pòdnadūtōst*, *podnadùvenōst*, **pod-** + **u-**: *podùhvatānje*, *podùzimānje*, **pod-** + **za-**: *podzákupac*, **pot-** < **pod-** + **po-**: *pòtpokrēt*, *potpòglāvlje*, **pot-** < **pod-** + **pred-**: *pòtpredsednik/pòtpredsjednik*, *pòtpredsednica/pòtpredsjednica*, *pòtpredsedništvo/pòtpredsjedništvo*, **pra-** + **iz-**: *prāizvedba* || *praizvedba*, **pra-** + **za-**: *prazāmetak*, **pred-** + **od-**: *predodređenje*, *predòdrēdenōst*, *predodređivānje*, **pred-** + **s-**: *predskazānje*, *predskazivāč*, *predskazivānje*, **ras-** < **raz-** + **po-**: *raspodeljenje/raspodjeljenje*, *raspodeljivānje/raspodjeljivānje*, *rāspodela/rāspodjela*, *raspòmāmljenōst*, *raspomamljivānje*, *raspoznāvānje*, **ras-** < **raz-** + **pro-**: *rasprodávānje*, *raspròstirānje*, **raz-** + **o-**: *razotuđenje*, **u-** + **o-**: *uokvirāvānje*, *uokvirēnje*, **u-** + **za-**: *uzāvrelōst*, **za-** + **o-**: *zàokrūg*.

25. Редупликация приставок у имен прилагательных больше всего проявляется в паре **iz-/is-** + **van-**: *izvancrkvenī* || *izvancrkvenī*, *izvanekònomskī* || *izvanèkonomskī*, *iznadnacionālan*, *izvanèvròpskī*, *izvanljùdskī*, *izvanmùzičkī*, *izvanнауčnī*, *izvanpròstoran* || *izvanpròstoran*, *izvansērījskī* || *izvansērījskī*, *izvansèzōnskī*, *izvanstranačkī*, *izvanstvārnosnī*, *izvanškòlskī*, *izvanškòlskī*, *izvanvremen*, *izvanvremenskī*, *izvanzemāljskī*. Часто появляется сочетание **na-** + **do-**: *nādotatnī*, *nādoplatnī*, *nadòpùnjujūćī*, *nādosečājan/nādosječājan*, *nadòsetan/nadòsjetan*, *nadòšao*, *nadovèzljiv*, а также **o-** + **bez-/bes-**: *obeshràbrujūćī*, *obèzubljen*, *obezvrédeo/bezvrijèdio*, *obezūmljujūćī*, *obèzušiti*, *obeznānjujūćī*.

26. К остальным удвоениям относятся **bez-** + **iz-**: *bezishodan*, *bèzizglēdan*, **bez-** + **na-**: *beznāglasān*, **bez-** + **ob-**: *bèzoblīčan*, **bez-** + **za-**: *bezázoran*, **do-** + **pre-**: *dòpreporodnī*, **is-** + **pro-**: *ispròzēbao*, **iz-/is-** + **bez-**: *izbèzūmljen*, **iz-/is-** + **nad-**

/nat-: *iznadzemàljskī, ĩznatčūlan, iznatprírođan, iznatpròsečan/iznatpròsječan, is- < iz- + po-: ispòpucao, ispotpròsečan/ ispotpròsječan, is- < iz- + pod-: ispodljùdskī, ispodmòrskī, ispòdmūkao, ispòdvođan, mīm- + pro-: mīmopròlazan || mīmopròlazan, mīmopròlazečī, o- + bez-/bes-: obèzubeo/obèzubio, obespokojávajūčī, obespàvljujūčī, obesvècujūčī, o- + ne-: onespòsobljávajūčī, onespokojávajūčī, o + pre-: oprèdèljen/oprèdijeljen, o- + s-: ospokojávajūčī, od- + u-: odùmiljen, po- + iz-/is-: pòizdaljī, pòizderān, pòizderāt, po- + naj-: ponájlak || pònājlak, pònājprvī || pònājprvī, pònājvišī, pònājazadnjī, pònājznamenītijī, pod- + za-: podzákupnī, pot- + po-: pòtpokōran, pot- < pod- + pred-: pòtpredsednīčkī/pòtpredsjednīčkī, pre- + iz-/is-: preispodnī, preispodnjī, prèizobílan, prèizobílno, preizrāđen, pre- + na-: prenàdrāžen, prenàseljen, pre- + po-: prèpokōran, prèporođan, preporòdilačkī, preporòditeljskī, pre- + pod-: prepòdnēvnī, pre- + u-: preùglāđen, preùranjen, prèutančān, prèuveličān, pre- + za-: prèzadovōljan, prezaòkupiti, prèzauzēt, pre- + ne-: prènejāk, prèneugodan || preneùgodan, prenèznatan, prènevōljan, pre- + o-: preovlàđujūčī, preovladávajūčī, prèodān, ras- + po-: raspoznàtljiv, za- + o-: zaòkruglast.*

27. Носителем редупликации приставок у наречий обычно является начальное **po-**, за которым следует **iz-/is-**: *pòizblīza, pòizblīžē || pòizbliže, poizdaleka, pòizdaljē || pòizdalje, pòizdaljēga* и **na-**: *pònājprvo || pònājprvo, pònājvećma, pònājvišē || pònājviše, ponákrst, pònālevo/pònālijevo, ponaòsob, ponàprèd, ponàprèd /ponàprijed, ponàručno*. К остальным сочетаниям относятся **bez- + iz-**: *bèzizglèdno, bez- + za-: bezázorno, pre- + u-: preùranjeno, iz-/is- + bez-: izbèzūmljeno || izbèzumljeno, iz-/is- + naj-: ĩznājprē – ĩznājprije, iz-/is- + po-: ispoòdāvna, ĩspo- prēka/ĩsoprijeka, ispotpròsečno/ispotpròsječno, iz-/is- + pod-: ispòdmūkla || ĩspodmūkla, ispòdmūklo || ĩspodmūklo, ispòdòčkē, iz-/is- + pri-: isprévārkē/isprij- évārkē, na- + do-: nàdovēk || nàdovek/nàdovijek, nadogled, na- + o-: naopòslen, naopòslom, naopòslu, o- + bez-/bes-: obeshràbrujūće, obèzdušeno, obèzglāvljeno, obèznānjeno, obèzūmljeno || obèzumljeno, o- + ne-: onespokojávajūće, o- + pre-: oprèdijeljeno, od- + ne-: òdnedāvno/odnèdāvno, pre- + o-: prèodāvno, preòkrēnūto, u- + na-: naokolo, ùnaokolo, ùnaokrūg || ùnaokrūg, ùnatrāg || ùnatrāg, u- + ne-: ùnedoglèd, ùnepovrāt, u- + o-: ùokrūg || uokrūg, u- + po-: ùpoprije- ko, u- + ras-: ùraskorāk, u- + za-: uzàsve (напечие, ср. предлог *uza sve*), za- + do-: zàdovēk/zàdovijek, zàdovēka/zàdovijeka, za- + na-: zànavēk/zànavijek.*

28. Удвоение приставок реже встречается у предлогов (*nàdoglèd, nàdohvāt || nadòhvāt*).

Литература

- Babić 1986: Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Klajn 2002: Klajn, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Deo 1: Slaganje, Prefiksacija*. Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rečnik MS-MH 1969: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Knj. I–VI. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska.
- Terzić 1997: Terzić, Aleksandar. Strukturno-semantičke karakteristike glagola sa prefiksalmom grupom **pona-** u ruskom i srpskom jeziku. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Knj. 26/2. S. 309–320.
- Тошовић 2009: Тошовић, Бранко. *Трансакционал русског и сербског/хорватског/бошњачког јазыков*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Branko Tošović (Graz)

Nizanje prefiksa u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku

U tekstu se analizira ponavljanje prefiksa u formi reduplikacije i triplikacije. Autor ističe da su rijetki slučajevi kada dolaze četiri prefiksa. Među vrstama riječi nizanje se najviše ispoljava kod glagola (ono se još javlja kod imenica, pridjeva i priloga; kod prijedloga je vrlo rijetko).

Rad se sastoji iz formalnog i semantičkog dijela. U formalnom se navode svi prefiksi koji tvore reduplikaciju i triplikaciju. Semantičkoj analizi podvrgnuta su 536 glagola i 29 značenja. Po semantičkoj i akcionalnoj učestalosti redosljed je ovakav: distributivnost 44,05%, eliminisanje 17,47%, transformacija 4,83%, prostor 4,28%, intenzivnost 4,28%, dodavanje 4,28%, nadnormativnost 3,90%, deminutivnost 3,35%, inhoativnost 2,04%, saturativnost 1,67%, kumulativnost 1,67%, augmentativnost 1,30%, retrospekcija 1,30%, kontakt 0,74%, diskontinuitet 0,74%, interakcija 0,56%, prospekcija 0,56%, razdvajanje 0,56%, finitivnost 0,37%, kompenzacija 0,37%, blokada 0,19%, denormativnost 0,19%, iterativnost 0,19%, poređenje 0,19%, odustajanje 0,19%, majorativnost 0,19%, pleonazam 0,19%, transmisija 0,19%, usputna realizacija 0,19%.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Граматика – Gramatika – Grammatik

Миливој Алановић – Милан Ајџановић (Нови Сад)

Неке особености у дистрибуцији футурских времена у српском и хрватском језику¹

У раду се, на основу референтних граматика српског и хрватског језика и уз коришћење корпуса прикупљеног из неких од водећих дневника који се објављују на посматраним језицима – проучавају форма и дистрибуција футурских времена у српском и хрватском језику. Како консултоване граматике, тако и прикупљена грађа указује на неке разлике у исказивању футуралности међу посматраним језицима.

1. Увод. Централни предмет овога истраживања представља проблем форме и дистрибуције футурских времена у српском и хрватском језику на примеру референтних граматика и приручника из оба језика, како најрецентнијих тако и оних старијег постања, као и грађе прикупљене у дневним листовима који излазе на ова два језика (Ало, Блиц, Глас Српске, Јутарњи лист, Већерњи лист, Вјесник). Премда је у овом случају инвентар датих глаголских облика у оба језика исти, тј. сведен на футур 1 и 2, међу посматраним језицима приметне су и неке разлике, од којих се најзначајније тичу, с једне стране, (а) морфолошког облика футура 1, односно статуса тзв. футуроида у српском, те, с друге, (б) дистрибуције футура 2, нарочито у хрватском језику, и синтаксичко-семантичке еквиваленције футура 1 и футура 2.

(а) Нормативне граматике српског језика углавном се не баве футуроидним конструкцијом *ћу/ћеи* [...] + *да* + *презент*, семантички еквивалентном и конкурентном формом футуру 1, која као таква представља темељну одлику српског језика. Реченице типа: *Ја ћу ти то показати* и *Ја ћу то да ти покажем* сасвим су уобичајене у српском језику, с тим да је реченица са футуроидном конструкцијом модално обележена оптативношћу. Намера нам је, дакле, да у овоме раду покажемо у каквом се саодносу налазе ова два облика футура 1, односно футур 1 и футуроидна конструкција.

(б) С друге стране, смена футура 2 футуром 1 у временским реченицама приметна је одлика хрватског језика, која се не среће и у српском. Тако се као оверена може сматрати реченица из хрватског попут следеће из нашег корпуса: *То ће бити јакo lijepo kada ćemo mi otkriti istinu* (HRT1, 1.9.2009), чија би граматичка коректност изворном говорнику српског језика несумњиво била упитна.

2. Дистрибуција футурских времена. Футур 1. Футурски оријентисана радња може се исказати различитим глаголским облицима, али је у српском и

¹ Овај рад настао је као резултат истраживања на пројекту Стандардни српски језик (148010), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

хрватском футуралност иманентно обележје футура 1, и то од глагола оба вида, у индикативној или апсолутној употреби (Barić et al. 2003: 415; Стевановић 1979³: 671). Код других глаголских облика пак овај темпорални концепт остварује се у синтаксичком релативу (нпр. презент, аорист, императив, потенцијал и сл.). С друге стране, футур 1 у синтаксичком релативу може означити и заповест (*Сутра ћете ово донети на потпис*), наравицу (*Идемо тако нас двојица, тек ће ти он рећи ...*), увереност (*Биће да си погрешио*), погодбу (*Ако ћеш доћи, понеси књигу*) и сл. (Лалевић 1962: 91–92; Minović 1987: 172; Станојчић/Поповић 2000⁷: 397–398; Barić et al. 2003: 415–416).

Уз значење и комуникативну функцију, за футур 1, на српском језичком простору барем, од велике је важности и утврђивање, односно нормативно дефинисање самог морфолошког лика овога облика.

Наиме, у консултованим граматикама српског језика се, по правилу, могућност двојаке творбе овога облика помиње, при чему се под двојаким облицима мисли на аналитичке и синтетичке облике футура 1 (*ја ћу радити* и *радићу*). С друге стране, облик футура 1 с конструкцијом *да* и имобилним презентом и не узима се у разматрање (исп. нпр. Стевановић 1986⁵: 352), премда су, барем у разговорном језику, ови облици доминантни. Својеврсни изузетак од овакве врсте игнорисања језичке реалности представља Граматика српско-хрватског језика за странце П. Мразовић и З. Вукадиновић, у којој се констатује напоредност ових двеју форми (Mrazović/Vukadinović 1990: 124).

Супротно овоме, Т. Маретић наводи „kako se infinitiv i inače često zamjenjuje prezentom pred kojim stoji riječca da“ (Maretić 1963³: 640), док се у Граматици хрватскога језика констатује да су облици футура 1 са презентом и везником *да* врло чести у источним, те само спорадични у западним крајевима српско-хрватског језичког ареала (Brabec/Hraste/Živković 1961⁴: 251). Како и сами аутори граматике, међутим, примећују, сасвим је распрострањен и одрични облик футура 1 с презентом, којим се изражава спремност или воља лица да реализује радњу: *Нећу ићи на приредбу / Нећу да идем на приредбу*. Насупрот томе, футур 1 с инфинитивом у овом контексту означава само будућност.

Штавише, футуром 1 с презентом и везником *да* не наглашава се само спремност или жеља субјекта да реализује радњу већ и његова објава о непосредном наступању саме радње: „*Сад ћу да те убијем*“ (ТВ реклама за лото *Државне лутрије Србије*). Овоме у прилог иде и Маретићева констатација да „se pravo značenje riječce ću, ćeš itd. u prvom futuru ne osjeća, tj. sveza npr. čuvat ću ne osjeća se kao: čuvati hoću“ (Maretić 1963³: 641).

Показује се заправо да је позиција субјекта те уопште његова реализација релевантна за сам лик футура 1. То се понајпре тиче могућности срастања инфинитива и одговарајуће енклитике помоћног глагола *хтети* (нпр. *ја ћу радити : радићу*). Изостанком субјекта, иницијалну реченичну позицију, из прозо-

дијских разлога, не може заузети енклитика помоћног глагола, али ни везник *да* у конструкцији са имобилним презентом. Тако је облик **ће да радим / ће радим*, карактеристичан, нпр., за косовско-ресавски дијалекат, нестандардан и изразито дијалекатски обележен.² Појава футура 1 с презентом, дакле, условљена је појавом ортотоничних речи које заузимају иницијалну реченичну позицију: *Када ћеш да дођеш? Не знам коју ћу да ти дам* и сл. Овај вид замене није, међутим, могућ када се футур 1 изводи од модалних и модалитетних глагола. Тако су неграматични облици: **ја ћу да хоћу / смем / се усудим* (Мгазовић/Вукадиновић 1990: 124). Овај се феномен може довести у везу са модалним карактером глаголске енклитике *ћу, ћеш* итд., с једне, али и конструкције *да* + презент, с друге стране, те би се у том случају модални маркери непотребно удвајали.

Готово идентично се понаша и глагол *бити*, од ког се футур 1 доминатно гради на инфинитивној бази (*Ја ћу бити код тебе до 7 / Бићу код тебе до 7*).

Међутим, примери које смо забележили у примерку дневника *Блиц* од 1. 3. 2009. не подржавају констатацију да инфинитив у саставу футура 1 уступа место конструкцији *да* + имобилни презент. Штавише, таквих футурских образовања је занемарљиво мало: наспрам 292 примера с регуларним, како синтетичким тако и аналитичким, обликом футура, стоји само један футуроид, при чему се ради о навођењу туђих речи:³

„Omogućavanje uslova za oduzimanje imovine stečene kriminalom je najbolja prevencija, jer će tako svi да се замисле“, навео је Veljović.

У наведеном се примеру недвосмислено ради о апсолутном футурском значењу, али је у истом листу забележен далеко већи број примера са тзв. инфинитивним образовањем футура 1, нпр.:

Veljović је навео да ће та јединица радити по налогу туžiоца.

Kineski premijer Ven Đibao ocenio је juče да globalna finansijska kriza još nije prošla i да ће се njeno dejstvo proširiti.

Činjenica да је Liverpool u srcima miliona navijača širom sveta drži ih u uverenju да ће uspeti u svojoj nameri.

Јасно је да би погрешан закључак била тврдња да је инфинитивно образовање футура 1 у српском језику доминантно,⁴ али се с правом може рећи да је

² Феномен наративног и итеративног футура у дијалекатским оквирима нарочито је истражен на грађи из неких метохијских говора, где је и забележен овај облик футура 1 (Младеновић 2000).

³ Такође, нити у примерку дневника Глас Српске од 28.3.2007. није забележена ниједна конструкција са футуроидом.

⁴ Овде се пре ради о доследном поштовању норме од стране лектора.

његова употреба функционалностилски маркирана, с једне стране, те да је, као што је познато, дистрибуција двају конкурентних облика и територијално условљена (тако се северни и западни српски говори супротстављају јужним и источним својом знатно већом заступљеношћу инфинитива).

Разлоге за ову српску језичку ситуацију можемо највероватније тражити у аналогiji према конструкцијама које граде модални, модалитетни и фазни глаголи. Наиме, као комплементизатори овим глаголима се напоредо јављају и инфинитив и конструкција *да* + имобилни презент (*морам учити* / *морам да учим*).

Футур 2. За разлику од футура 1, футур 2 као зависно будуће или пред-будуће време означава будућу радњу у односу на управну будућу радњу, дакле, радњу управне реченице. Стога се значење футура 2 увек и остварује у синтаксичком релативу, а ситуације његове самосталне употребе сматрају се сасвим ограниченим. Сходно томе, неки га истраживачи и сматрају примарно модусом,⁵ будући да се доминатно појављује у временским и условним реченицама, у оба случаја футурски оријентисаним (Станојчић/Поповић 2000⁷: 397).

Овај глаголски облик се, дакле, најчешће употребљава у зависним реченицама, и то временским,⁶ погодбеним и атрибутским (Brabec/ Hraсте/Živković 1961⁴: 125; Milošević 1970: 29; Minović 1987: 173; Mrazović/Vukadinović 1990: 125; Klajn 2005: 120). Тако се у временским реченицама футуром 2 имперфективних глагола може означити у некој фази радња напоредна са оном управном (*Слушаћемо те док будеш излагао*), те њен временски оквир реали-

⁵ У модалним се реченицама футуром 2 означава услов вршења управне радње, те које могу бити у симултаном (*Ако будеш радио, имаћеш*) или сукцесивном односу (*Ако то будеш положио, честитаћу ти*), при чему се футур 2 може наћи у корелацији са футуром 1 (*Ако будеш дошао на време, добићеш поклон*), императивом (*Ако будеш дошао на време, узми и мој поклон*) и потенцијалом из управне реченице (*Ако будеш дошао, могао би ми узети поклон*). У овим се реченицама као семантички еквивалент футура 2 може јавити презент глагола оба вида.

⁶ К. Милошевић сматра да је индикативна употреба футура 2 најтипичнија у временским реченицама (Milošević 1970: 29). У таквим зависносложеним реченицама се имперфективни и перфективни глагол управне реченице може појавити у футуру 1 (*Тако ће бити и кад будемо пуцали [...]; [...] он ће ти помоћи док будемо силазили*), у презенту (*Могу чинити са мном шта хоће и кад год то буду хтели; [...] хоћу да те видим у души, пре него што будем полагала рачун о части ...*), императиву (*... кад мене не буде било [...], нека оне место мене скитају; [...] остани код својих све до тле док ти буде пријало...*) и потенцијалу (*... док он тамо далеко [...] буде учио велику војничку науку, могао би му ткогод цуру преотети ...*), при чему футур 2 имперфективних глагола обележава напоредност с имперфективном будућом радњом управне реченице, али чије извршење може уследити и после ње (Milošević 1970: 40).

зације (*Кад се будеш враћао кући, купи ми цигарете*). У свим наведеним примерима наместо футура 2 може се употребити имперфективни презент са истом функцијом и значењем (Milošević 1970: 40; Minović 1987: 174). Специфичност употребе футура 2 огледа се и у томе да се зависном временском реченицом уведеном комплексним везником *пре него што* означава постериорна радња у односу на управну (*Доћи ћу пре него што будеш кренуо на посао*).

Премда се имперфективни презент повлачи као супституент футура 2 за исказивање зависне будуће радње, мање-више је очуван у разговорном језику (Grickat 1957: 98–99): *Могу се вратити кад год хоћу*. Много је чешће реч о интерференцији темпоралности, с једне, и нпр. каузалности, с друге стране (*Кад ме питаш, одговорићу ти*) или хабитуалности и сл. (*Кад читам ову књигу, сузе ми на очи крену* /Milošević 1970: 46/). Имперфективни презент као еквивалент футура 2 може се појавити само ако није у апсолутном индикативу, тј. да не обухвата тачку референције (Milošević 1970: 71).

С друге стране, футур 2 перфективних глагола означава услов за извршење управне футурске радње или је реч о исказивању постериорности (*Кад то буду чули, одмах ће доћи; Разговараћемо пре него што се будемо растали*), при чему се најчешће супституише перфективним презентом (Milošević 1970: 67).⁷ Перфективни презент⁸ као семантички еквивалент футура 2, у корелацији са другом футурски оријентисаном радњом, више је него типичан за временске реченице уведене везницима типа *кад*, *чим* и сл. (Milošević 1970: 58): *Кад све ово завршим, доћи ћу по тебе; Све оставља жени, пошто испуни неке његове жеље; Кад он нешто остави, не нађе га више; Кад чујеш хармонику, хватај се у коло; Кад дође крај, волео бих да си крај мене* и сл., за разлику од временске реченице са везником *док*, која уноси значајну компоненту симултаности корелативних радњи (*Нећу само седети док он не дође; То ће те прогонити док не признаш грех*), при чему се напоредност односи на време невршења зависне будуће радње и време вршења управне будуће радње.

⁷ Управна радња може бити најчешће означена имперфективним или перфективним футуром 1 и презентом (*Сећаће га се кад буде стигао; Кад то буде чуо, он ће доћи по њу; Када се будем вратио шта да јој донесем; Спрема се да остане ако му буду дозволили*). Типично за футур 2 перфективних глагола јесте да се може заменити перфективним презентом, изузев у реченицама уведеним временским везником, док којим се наглашава паралелизам збивања те је имперфективност нормативна (Milošević 1970: 67). Ова еквиваленција показује да се радња временске реченице са перфективним презентом или футуром 2 мора завршити пре главне будуће радње.

⁸ За србистичку и сербокroatистичку литературу однос између перфективног презента и футура 2 је неспоран, тако да се он може окарактерисати као синонимичан у функцији означавања још нереализоване радње као услова за реализацију неке друге будуће радње (Стевановић 1979³: 147; Milošević 1970: 163; Ковачевић 2008: 196).

3. Конкурентност облика. Посебно је, међутим, занимљив феномен конкурентности футурских облика на релацији перфективни презент, футур 1 и футур 2, како у зависним тако и у независним реченицама.

За разлику од перфективног презента и футура 1, који не представљају зависна времена, многи истраживачи наводе да се футур 2 у самосталној употреби јавља само с пасивним значењем (*Тамо ти ми будемо лепо дочекани и почаићени*), коме је у том случају еквивалент перфекат пасива или футур 1 пасива (Minović 1987: 176; Станојчић/Поповић 2000⁷: 398): *Тамо смо ти ми били лепо дочекани и почаићени / Тамо ћемо ти ми бити лепо дочекани и почаићени*. Већ се и на основу оваквих схватања види да су перфективни презент, футур 1 и футур 2 могући еквиваленти, али тек пошто се реализује одговарајућа семантичка и комуникативна компонента при њиховој употреби.

Премда је еквивалентност футура 1 и футура 2 негирана и у зависносложеној реченици, она је ипак могућа наглашавањем неизвесности у погледу реализације радње футура 1 или футура 2 (Ковачевић 2008: 201): *Свеједно ко буде био у Белој кући / Свеједно ко ће бити у Белој кући [...] требало би очекивати унилатералну политику [...]*⁹.

Комуникативна еквиваленција између перфективног презента и футура 1 и футура 2 у апсолутној употреби у србистичкој литератури доследно је неги-

⁹ Конкурентност перфективног презента, футура 1 и футура 2 остварује се у релативним адноминалним реченицама, рестриктивним и нерестриктивним, уз обавезну неутрализацију извесности у погледу реализације радње исказане футуром 1, те да антецедентни супстантив није семантички индивидуализован и да се у управној налази глаголски облик, а футурском оријентацијом (футур 1, потенцијал, императив или презент неких модалних глагола): *Сви навијачи који дођу/ буду дошли/ ће доћи [...] моћи ће да се забављају*; те релативним са концесивном и начинском компонентом: *Без обзира на то да ли се врате/ да ли ће се вратити/ да ли се буду вратили са медаљом или без ње, нашим ватерполистима се не може ништа пребацити*; *Позиција Русије зависи од тога како [...] Москва буде схватила/ ће схватити/ схвати приоритетне безбедносне аранжмане на Балкану* (Ковачевић 2008: 204–206); темпоралним уведеним везником *пре него што*: *Пре него што почнете/ будете почели/ ћете почети [...]*, укључите *рерну* (Ковачевић 2008: 206) и погодбеним са везником *ако* и концесивним са *ако и*: *Ако нећеш рећи / не будеш рекао / не кажеш, да знаш да ћу ти одбити пензију*; *Ако ће и бити / буду / буду били избори, избора нам нема*, све то уз будућу временску оријентацију предиката управне и обавезну неутрализацију значења извесности радње исказане футуром 1 (Ковачевић 2008: 207–208). Изричне се речнице уведене везником *да* са овим глаголским облицима могу појавити ако комплементизују глаголе и глаголске именице са иманентном компонентом неизвесности будуће радње (очекивати, бојати се, молити се и сл.): [...] српски тенис добија још једног аса од кога треба очекивати да у наредном периоду *буде / буде био / ће бити* међу најбољим играчима планете (Ковачевић 2008: 208).

рана. С друге стране, управо се такви примери наводе у кроатистичкој литератури, нпр. код Т. Маретића (Maretić 1963: 613–614), Р. Катичића (Katičić 1986: 48) и др. Ретки су, међутим, примери да се и у србистичкој литератури наводе примери употребе перфективног презента у конкурентној употреби са футуром 1 и 2, при чему се као обавезан услов појављује увођење модалног прилога *можда* (Белић 2000: 247; Клајн 2005: 59; Ковачевић 2008: 198). Како наводи М. Ковачевић, посебно је у публицистичком стилу висока фреквенција перфективног презента у овој употреби, при чему наводи примере типа: *Можда нам стари дрес донесе срећу / Можда ће нам стари дрес донети срећу / Можда нам дрес буде донео срећу*, што је типично како за просте реченице тако и за неку од клауза независноложене реченице. Једино *можда* од модалних прилога омогућава овакву употребу перфективног презента (Barić et al. 2003: 414), тако да се може закључити да је прагматичка компонента неизвесности неопходна компонента (Ковачевић 2008: 199).

Ову системску правилност познају и српски и хрватски језик. Сасвим је, међутим, необично за српски језик да се у случајевима када је реализација футуrom 2 исказане радње сасвим извесна и очекивана, као његов комуникативни супституент појави наместо перфективног презента футур 1.

Сасвим супротно, у хрватском се језику, посебно у кајкавским крајевима (Brabec/Hraste/Živković 1961⁴: 253), у временским реченицама наместо футура 2 или презента, најчешће свршених глагола, може употребити и футур 1, нпр.: *Kad ћеш доћи, донећеш ми књигу*. Ова специфичност је одлика хрватских говора која се не среће и у српским, барем не у временским реченицама, а она је потврђена, између осталог, и следећим примером из корпуса:

*Veliku podršku bosanskih navijača u Melbourneu ima Amerikanac Amer Delić, tenisač rođen u Tuzli, a organizatori se pribojavaju novih problematičkih situacija, **kada će** Delić u 3. kolu **igrati** protiv najboljeg srpskog tenisača Novaka Đokovića* (Jutarnji list, 22.1.2009)

Т. Маретић, међутим, наводи да је у временским реченицама погрешно употребљавати футур 1, а изузетак представљају случајеви када се овим футуrom не упућује на будућност, већ на оно што „*ima biti*“ (Maretić 1963³: 643) при чему, наглашавајући архаичност облика и употребе, наводи пример из народне песме: *Kad ћи mloge rascveliti majke, bolje neka plaće toja sata*. Јасно је да се зависном реченицом с везником *кад* наговештава радња перципирана као узрок мотивационог типа за управну последичну радњу.

За овакве реченице М. Стевановић тврди да су хипотетичке, при чему на њихов модални карактер упућује футуrom 1 исказана неминовност означене радње (Стевановић 1979³: 677). Премда се у овом случају везник *кад* може заменити типичним условним везником *ако*, тиме се заправо укида само значење извесности у погледу реализације радње зависне реченице. С друге стране, исту позицију може заузети и узрочни везник *пошто*, чиме се недвосмислено наглашава узрочни карактер означене радње.

За српски језик је сасвим типично да се у овом типу узрочних реченица појави модални прилог *већ*: *Кад ћеш већ доћи, купи ми новине*, чиме је наглашена потпуна извесност у погледу реализације дате радње. У последњем примеру није реч о временској, већ о узрочној реченици (Mrazović/Vukadinović 1990: 527), чији је еквивалент структура уведена везником *будући да* с футуrom 1 или имперфективним презентом: *Будући да ћеш доћи / долазиш, купи ми цигарете*.

Примера са футуrom 1 у условним евентуалним реченицама¹⁰ далеко је више (Katičić 1986: 272), што важи и за наш корпус, премда је индикативно да су оне углавном уведене везницима *уколико* и *ако*, од којих је онај први особеност административног стила (Šilić/Pranjković 2007: 348):

Sve, dakle, ovisi o stanju u blagajni, ako će biti novca, onda ćemo se i pojačati (Vjesnik).

Srećom, odličnim mladim atletičarkama Ivani Brkljačić i Blanki Vlašić ove će Igre biti neprocjenjivo iskustvo, ukoliko će se u našim uvjetima i dalje htjeti baviti atletikom i odlaziti na igre (Vjesnik).

Ukoliko će suci suditi kao Slovencima u Celju, onda ćemo ih pobijediti sa pet pogodaka razlike (Vjesnik).

Četiri milijarde dolara ukoliko će se računati po istoj metodologiji kao do sada (Vjesnik).

За условне реченице с везником *ако*, с друге стране, М. Стевановић тврди да уведе предикат у презенту, футуру 2 или потенцијалну, док је футур 1 веома редак, готово архаичан: *Ако ћу је написати по јунаштву, напићу је Обилић Милошу* (Стевановић 1979³: 903). Наместо њега је редовно футур 2 или перфективни презент.

Ako bude postojala zakonska mogućnost, predsjednik Tadić će, poštujući proceduru, oduzeti Miloradu Ulemeku ordenje koje mu je ranije dodeljivano – rečeno nam je u Predsedništvu (Alo, 4.3.2009).¹¹

¹⁰ Овим се реченицама означава да је услов исказан у протазном делу неизвесан, те да се очекује у будућности (Katičić 1986: 272).

¹¹ Овај пример је индикативан будући да је ова вест двојако пренесена у хрватским медијима: без мењања глаголског облика, и уопште с минималним лекторским интервенцијама (Večernji list, 4.3.2009: *Ako bude postojala zakonska mogućnost, predsjednik Tadić će, poštujući proceduru, oduzeti Miloradu Ulemeku odlikovanje koje mu je ranije dodijeljeno – poručili su iz Predsjedništva*) и супституисањем футура 2 футуrom 1 и приметнијим лекторским интервенцијама (Jutarnji list, 4.3.2009: *Ukoliko će postojati zakonska mogućnost, predsjednik Tadić će, prema zadanoj proceduri, Miloradu Ulemeku oduzeti sva ordenja koja su mu ranije dodijeljena – priopćilo je Predsjedništvo*).

М. Ивић, међутим, овај тип условних реченица са футуром 1 дефинише као мотивационе (*Ако ћеш већ ићи до ње, не заборави да јој књигу понесеш*), за које наводи да именују радњу у референцијалном смислу, као сасвим конкретну, објективну датост (Ivić 1995²: 150). Стога се у овом реченичном типу редовно и појављује модални прилог *већ*, којим се наглашава актуелно чињенично стање.

4. Закључне напомене. Консултоване граматике показују да су разлике на плану норме међу посматраним језицима минималне и да се првенствено тичу могућности појављивања футура 1 у условним реченицама уведеним везницама *ако* и *уколико*, која је присутна у хрватском језику, а у српском само по изузетку, као и, истина још нормативно проscribeоване, употребе тзв. футуроида, који је пак одлика српског језика. Прикупљена грађа, међутим, у којој је футуроид у гласилима на српском језику забележен само по изузетку, показује да његова употреба није толико широка како се то понегде наводи те да је функционалностилски маркирана. С друге стране, својом могућношћу еквиваленције између перфективног презента и футура 1 и футура 2 у апсолутној употреби, хрватски језик или барем онај његово део који је репрезентован прикупљеним корпусом – контрастира српском језику. Ова одступања од норме забележена у оба језика свакако имају упоришта у дијалектима или, када се ради о хрватском језику, наречјима која нису ушла у основицу стандардног језика.

Литература

- Barić et al. 2003: Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija 2003³. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 2000: Белић, Александар. *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*. Изабрана дела 14. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Brabec/Hraste/Živković 1961⁴: Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Grickat 1957: Grickat, Irena. O nekim osobinama futura II. In: *Naš jezik*. VIII. S. 89–105.
- Ivić 1995²: Ivić, Milka. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoграф.
- Katičić 1986: Katičić, Radoslav. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Klajn 2005: Klajn, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ковачевић 2008: Ковачевић, Милош. Конкурентност двају футура и перфективног презента у савременом српском језику. In: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LXXIII. S. 195–211.

- Лалевић 1962: Лалевић, Миодраг. *Синтакса српскохрватског књижевног језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије.
- Maretić 1963³: Maretić, Tomislav. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Milošević 1970: Milošević, Ksenija. *Futur II i sinonimni oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Minović 1987: Minović, Milivoje. *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole*. Sarajevo: Svjetlost.
- Младеновић 2000: Младеновић, Радивоје. Футур, потенцијал и императив за прошлост на југозападу Косова и Метохије. In: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII. S. 363–371.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Mrazović, Pavica; Vukadinović, Zora. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Silić/Pranjeković 2007: Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић/Поповић 2000⁷: Станојчић, Живојин; Поповић, Љубомир. *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1986⁵: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- Стевановић 1979³: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига.

Milivoj Alanović – Milan Ajdžanović (Novi Sad)

Einige Besonderheiten der Verteilung von Futurformen im Serbischen und Kroatischen

In dieser Studie befassen wir uns mit dem grammatischen Status der infinitiven und der mit *da* + Präsens gebildeten Form des Futur 1 im Serbischen (*Ja ću raditi / Ja ću da radim*) einerseits sowie mit der Äquivalenz des imperfektiven Präsens, von Futur 1 und Futur 2 in kroatischen Temporalsätzen (*Kad dođeš, kupi cigarete / Kad ćeš doći, kupi cigarete / Kad budeš došao, kupi cigarete*). Innerhalb des hier untersuchten Themas erweisen sich diese Charakteristiken als wesentlichste Unterschiede zwischen dem Serbischen und Kroatischen.

Миливој Алановић – Милан Ајџановић

Одсек за српски језик и лингвистику

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, Србија

malanovic@ptt.rs

Тел.: +38121459626

Božo Ćorić (Beograd)

Na margini gramatike (rečca i postfiks *god* u srpskim i hrvatskim gramatikama)

Predmet ovog referata je komponenta (-)**god** koja se, prema uvidu u jezičke priručnike, nalazi na margini gramatike. Gramatika se ovde shvata u najširem mogućem smislu, a to znači da su bile važne sve informacije u vezi s predmetom o kome se govori, bilo da se one nalaze u priručniku zvanom *gramatika*, bilo u nekom drugom priručniku, kao što su rečnik, pravopis i sl. Postavljen je zadatak da se, pretraživanjem raznovrsne jezičke literature, sistematizuju sve relevantne činjenice koje se tiču spomenute komponente. U centru pažnje našao se odnos stručnjaka prema ovom jezičkom sredstvu, tj. kako je i u kojoj meri ono zastupljeno u njihovim gramatičkim opisima.

1. U slovenskim rečnicima u kojima se daju podaci etimološke prirode među finalnim partikulama se navodi i **gode**, a iz potvrda koje slede vidi se da se javlja samo na južnoslovenskom terenu, da ima i kraću formu, bez finalnog **-e**, da su potvrde iz bugarskog jezika (*kojgode*, *kakvo-gode*), makedonskog (*kojgode*, *štogode*), te srpskohrvatskog (*(t)kogod*, *štogod*, *kadagod*, sa varijantom *god*, da se navode i stari oblici tipa *gode/-gođe*, *-godi* i sl. (ERSJ 1973: 312).¹ U savremenim bugarskim gramatikama informacije o ovakvim formacijama su oskudne, a uz navedene primere stoji napomena da one iščezavaju iz jezika (Nicolova 2008: 199–202). U makedonskim gramatikama informacije su još oskudnije (Koneski 1981), pa se može uzeti da je i u makedonskom jeziku *-gode* istisnuto drugim sinonimnim formacijama, kao i u bugarskom.² Jedino slovensko jezičko područje na kome je ova komponenta danas u živoj i razuđenoj upotrebi je područje koje se može označiti glotonimom srpskohrvatski jezik. Ovo se odnosi i na književni jezik, ali i na dijalekte, gde je ona zabeležena i sa drukčijim glasovnim likom: (-)**godi** (*kakogodi*, *kako godi*), (-)**god** (*štogod*, *što god*), (-)**goć** (*kud goć*, *štogoć*), **god^c** (*de god^c*), (-)**goj** (*kogoj*, *ko goj*), **got** (*kad got*) i sl. U starijim gramatikama književnog jezika pored lika (-)**god** navodi se i lik (-)**god**: *kogod*, *štogod* (Leskien 1914: 368; Maretić 1963: 200), dok mlađe gramatike imaju samo oblike sa (-)**god**.

2. Izraz *komponenta* koristim ovde neterminološki i njime, na takav način, već na početku skrećem pažnju na teškoće u preciziranju funkcionalno-semantičke uloge posmatranog jezičkog sredstva. To znači da će se u centru ove analize naći sve strukture u čijem sastavu dolazi (-)**god**. Prisustvo takvih struktura u jezičkim priručnicima je nejednako. Ima jezičkih priručnika u kojima strukture sa komponentom (-)**god** zauzimaju tako malo prostora da bi neupućeni mogli pomisliti kako je

¹ U primerima je zadržana latinička grafija iz ERSJ-a za sva tri jezika.

² Kolega Prvoslav Radić, profesor makedonskog jezika, u usmenom razgovoru preneo mi je da mu je ova partikula nepoznata, kako iz njegovog dosadašnjeg učenja jezika, tako i iz pročitane beletristike.

reč o gotovo beznačajnoj pojavi (ravnoj onoj u bugarskom i makedonskom). Više je, ipak, onih drugih priručnika. Međutim, nijedna gramatika, nijedan jezički priručnik ne daje celovitu i sistematizovanu sliku spomenutih struktura. Stoga sam, za ovu priliku, popisao iz raznih jezičkih priručnika sa srpskohrvatskog jezičkog prostora sve primere formacija u kojima se javlja (-)god. Po tome je spisak koji sledi jedinstven. Iz razloga koji su diktirani pregledanom literaturom, popis dajemo u dve uspravne kolone i tri vodoravne skupine.

a.

I	II
<i>(t)kogod</i>	<i>(t)ko god</i>
<i>štogod</i>	<i>što god</i>
<i>štagod</i>	<i>šta god</i>
<i>čijigod</i> ³	<i>čiji god</i>
<i>kakavgod</i>	<i>kakav god</i>
<i>kojigod</i>	<i>koji god</i>
<i>kolikigod</i> [<i>kolikgod</i>]	<i>koliki god</i> [<i>kolik god</i>]

b.

<i>gd(j)egod</i>	<i>gd(j)e god</i>
<i>doklegod</i>	<i>dokle god</i>
<i>kad(a)god</i> ⁴	<i>kad(a) god</i> ⁵
<i>kakogod</i>	<i>kako god</i>
<i>kamogod</i>	<i>kamo god</i>
<i>kolikogod</i>	<i>koliko god</i>
<i>kud(a)god</i> ⁶	<i>kud(a) god</i> ⁷
<i>odaklegod</i>	<i>odakle god</i>
<i>otkud(a)god</i>	<i>otkud(a) god</i>
<i>otkad(a)god</i>	<i>otkad(a) god</i>
<i>dokadgod</i>	<i>dokad god</i>
<i>pogd(j)egod</i>	

c.

—	<i>dok god</i>
—	<i>kao god</i>

³ Registarovano i u liku *čijigod* (Maretić 1963: 200).

⁴ Isp. i prefigirane forme *dokad(a)god*, *otkad(a)god*.

⁵ Isp. i prefigirane forme *dokad(a) god*, *otkad(a) god*.

⁶ Isp. i prefigiranu formu *otkud(a)god*.

⁷ Isp. i prefigiranu formu *otkud(a) god*.

Iz tabele se vidi:

- a) da komponenta (-)**god** dolazi isključivo u postpoziciji;
- b) da joj prethode, pre svega, upitne zamenice i upitni prilozi;
- c) da joj mogu prethoditi i veznici *dok* i *kao*;
- d) da su u prvoj koloni konstituenti napisani skupa, a u drugoj razdvojeno;
- e) da su primeri iz prve skupine navedeni ovde samo u nominativu jednine, radi jednostavnosti prikaza (a podrazumeva se da komponenta (-)**god** dolazi i na zavisne padeže, a u strukturama sa pridevskim zamenicama i na oblike druga dva roda i oba broja);

f) da strukture sa prilogima koji imaju pokretni vokal imaju dve varijante: sa tim pokretnim vokalom i bez njega.

Iz tabele se ne vidi:

- a) kriterijum za skupno i razdvojeno pisanje;
- b) pojedinačna frekvencija navedenih formacija.

3. A šta je zapravo (-)**god** u kategorijalnom smislu, tj. kako se u literaturi to jezičko sredstvo identifikuje, poseban je problem. Pogledajmo, recimo, za ovu priliku rečnike, i vidimo šta tamo piše: „**gōd** drugi, naglašeni dio općih zamjenica ili priloga u kojima je prvi dio neka odnosno-upitna riječ [tko ~, što ~, kakav ~, gdje ~]“ (Anić); „**gōd** *pril.* kao samostalna riječ iza priloga i zamjenica određuje njihovo neodređeno značenje: tko ~ bio; što ~ mi daš; čiji ~; kako ~ napraviš, gdje ~ bio; koliko ~ pojede“ (RHJ); **год** речца **а.** *други, наглашени део опитних заменица или прилога чији је први део нека односно-упитна реч, заменица или прилог, нпр.: ко год (свако ко), што год (све што), какав год (било какав), кад год (свакад кад), колико год (ма колико), како год (ма како), где год (било где), докле год (било докле) итд. б. за појачавање значења начинског везника „као“: као ~ што“; „-**год** други, ненаглашени део сложених неодређених заменица или прилога у којима је први део нека односно-упитна реч: когод (неко), штогод (нешто), какавгод (некакав), кадгод (некад) итд.“ (RSJ). U drugim priručnicima nalazimo i ovakvu identifikaciju: *dopusna r(j)eč(i)ca, čestica, partikula, postpozitivna partikula, sufiks, sufiksoid, modifikator, intenzifikator, dopusni formant* i sl. Postpozitivna upotreba navela je neke stručnjake da tu komponentu identifikuju kao *sufiks*, odnosno *sufiksoid*. Zanimljivo je, međutim, da nijedna gramatika ne sadrži poglavlje o tvorbi zamenica,⁸ po čemu bi se moglo zaključiti da bar kod zamenica nema sufiksa ni sufiksoida.⁹ S druge strane, sufiksi, pa tako i sufiksoidi, sastavni su delovi osnove za građenje oblika promenljivih reči, što ovde nije slučaj,*

⁸ Na to skreće pažnju i Klajn (2003: 322), ističući upravo to: da nijedna gramatika, niti studija, ne govori o zameničkim sufiksima.

⁹ Belić (1949: 206) govori o složenim zamenicama, što znači da segment *-god* ne posmatra kao sufiks, već kao deo složenice.

budući da zameničke reči prvog dela složene strukture imaju svoju promenu, a komponenta **-god** i tada ostaje neizmenjena. Ukoliko se uzme da **(-)god** menja značenje reči koja joj prethodi, a to jeste tako, onda ima osnova da se govori o tvorbenom formantu, ali ne o sufiksu već o *postfiks*u. Ovaj formant na dva načina menja semantiku upitno-odnosnih zamenica i priloga: jedanput upitno značenje pretvara u neodređeno, drugi put u opšte (kako stoji u nekim priručnicima).

4. Gramatičari imaju problem i sa imenovanjem samih složenih formacija: u jednim priručnicima obe serije primera svrstavaju se u tzv. *neodređene zamenice*, odnosno *neodređene pro-adverbe*, dok se u drugim govori o neodređenim zamenicama i adverbima u prvoj seriji, te o opštim zamenicama i adverbima u drugoj. Ovu semantičku razliku gramatičari su pokušavali da razgraniče služeći se određenim kriterijumima. U tim namerama kombinovali su tri kriterijuma: *ortografski*, *prozodijski* i *sintaksički* (*red reči*).

4.1. U pravopisnoj regulativi dileme nema: strukture sa komponentom **(-)god** pišu se dvojako, bilo sastavljeno, bilo rastavljeno, što se tumači semantičkim razlozima. Norma se potvrđuje primerima tipa: *ako kogod dođe* ('neko', 'makar ko'), *valjda će štogod naći*, *neka kadgod naiđe*, odnosno – *ko god hoće neka dođe*, *javlja se kad god mu treba* (Pravopis 1993: 113); *Ako tkogod dođe*, *reci mu da sam u kancelariji*. *Tko god tako kaže*, *nema pravo* (Anić/Silić 1987: 86). Međutim, u praksi se ovakva ortografska norma ne poštuju, te u tekstovima nailazimo na spojeno pisanje i onda kada je preporuka drukčija.¹⁰ Da je ovaj kriterijum nepouzdan, pokazaćemo jednim eksperimentom, tj. gornje primere napisaćemo obrnuto:

a) *ako ko god dođe* ('neko', 'makar ko'), *valjda će što god naći*, *neka kad god naiđe*,

b) *kogod hoće neka dođe*, *javlja se kadgod mu treba*; *Ako tko god dođe*, *reci mu da sam u kancelariji*. *Tkogod tako kaže*, *nema pravo*.

Očito je da ni ovakvim pisanjem nije značenje pomerenano, tj. navedeni primeri znače isto, bez obzira na način pisanja.

4.2. Gramatičari ortografskom kriterijumu dodaju i prozodijski, u težnji da semantička distinkcija i sa ove strane bude vidljivija. I sledeći spisak je jedinstven po tome što se ne nalazi ni u jednom priručniku, već je skupni prikaz akcentovanja u raznim priručnicima.

¹⁰ Isp. primere iz korpusa matematičkog fakulteta: *Štogod da se desilo s mojim umom*, *sam sam to učinio*. *Štogod je činio*, *činio je* „po zdravom razumu“. *Kogod se pametan ili bar obavešten u to upuštao*, *svestan je da u kulturi promene*, *po prirodi stvari* [...] itd.

a.

I	II
<i>(t)kogod, (t)kogod</i>	<i>(t)ko god, (t)ko god</i>
<i>štogod, štogod</i>	<i>što god, što god</i>
<i>štagod, štagod</i>	<i>šta god, šta god</i>
<i>kakavgod, kakavgod</i>	<i>kakav god, kakav god</i>
<i>kojigod, kojigod, kojigod</i>	<i>koji god, koji god, koji god</i>
<i>kolikgod</i>	<i>kolik god,olik god</i>
<i>kolikigod, kolikigod, kolikigod, kolikigod</i>	<i>koliki god, koliki god, koliki god, koliki god, koliki god</i>
<i>čijigod, čijigod, (čijgod)</i>	<i>čiji god, čiji god, čiji god</i>

b.

<i>gd(j)egod, gd(j)egod</i>	<i>gd(j)e god, gd(j)e god</i>
<i>doklegod, doklegod</i>	<i>dokle god, dokle god, dokle god, dokle god, dokle god¹¹</i>
<i>kadagod, kadgod, kadgod</i>	<i>kada god, kada god, kada god, kad god, kad god</i>
<i>kakogod, kakogod, kakogod</i>	<i>kako god, kako god, kako god</i>
<i>kamogod, kamogod, kamogod¹²</i>	<i>kamo god, kamo god</i>
<i>kolikogod, kolikogod</i>	<i>koliko god, koliko god, koliko god</i>
<i>kudagod, kudagod, kudgod, kudgod</i>	<i>kuda god, kuda god, kud god, kud god</i>
<i>odaklegod</i>	<i>odakle god</i>
<i>otkad(a/a)god</i>	<i>otkad(a/a) god</i>
<i>dokadgod</i>	<i>dokad god</i>
<i>otkud(a,a)god</i>	<i>otkud(a,a) god</i>
<i>pogd(j)egod¹³</i>	

c.

–	<i>dok god, dok god</i>
–	<i>kao god, kao god¹⁴</i>

Gornji spisak zahteva čitavu seriju komentara.

a) Generalno gledano, prozodija je neujednačena, nedosledna, gotovo haotična.

¹¹ Poslednja tri primera su potvrđena kod istog autora (Raguž 1997: 267).

¹² Potvrđeno samo u jednom rečniku (Anić 1998).

¹³ Isp. RMS.

¹⁴ Nije potvrđena akcentovana forma.

b) U prvoj koloni akcenat je po pravilu na prvom konstituentu, redovno je kratak, češće kratkouzlazni nego kratkosilazni.

c) Predominacija kratkouzlaznog akcenta sugerise postojanje svesti o prenošenju kratkosilaznog akcenta sa postfiksa.

d) Neki gramatičari navode samo jednu vrstu akcenta, a drugi imaju dublete (pa i triplete).

e) Katkada akcentovanje deluje neuverljivo, gotovo iskonstruisano (*kakàvgod*, *kolikìgod*, *kakògod*, *kamògod*, *odaklègod*, *otkùd(a,ā)god*).¹⁵

f) U beogradskim priručnicima kao da je unificiran kratkouzlazni akcenat, a samo po izuzetku se javi kratkosilazni. U zagrebačkim gramatikama češći su dubleti.

g) U drugoj koloni, naprotiv, akcenat je redovno na drugom konstituentu, a fakultativno na prvom, što je ključna razlika u odnosu na prvu kolonu.

h) Ovakva prozodijska slika je rezultat vere u distinktivnu ulogu akcenta: strukture sa akcentovanim *god* imaju drukčije značenje od onih u prvoj koloni i valja ih pisati odvojeno (sugerisu gramatičari).

i) Da sa ovim kriterijumom nešto nije u redu, vidi se po ogromnom šarenilu prozodijskih rešenja. (Neke formacije imaju čak pet različitih načina akcentovanja).

j) Gramatičari obično ne govore o tome na osnovu čega ovako akcentuju svoje primere: je li u pitanju njihov lični izgovor ili ugledanje na ranije gramatičare.

4.2.1. Brojnost akcenatskih varijacija u obe kolone i sve tri grupacije svedoči o tome da su jezički stručnjaci stajali pred višestrukim problemima. Jedni su te probleme rešavali izborom jedne varijante, drugi su bili neodlučni i navodili, naporedo, sve njima poznate varijacije, a treći su na raznim mestima u svom priručniku imali različita akcenatska rešenja za iste primere.¹⁶ Broj varijacija je u drugoj koloni nešto veći, a po mom mišljenju, nije konačan. Naime, gramatičari zanemaruju činjenicu da se i ovde moglo vršiti prenošenje akcenta na prvi konstituent, čime bi, makar načelno, bila neutralizovana prozodijska distinkcija među nekim primerima u dvema kolonama (npr. između *kadgod* i *kadgod* < *kadgod*). Ova teza zasnovana je na činjenici da se u pravopisnoj praksi katkad ne razlikuje pisanje struktura jedne i druge kolone. Pokušaću ovu tezu potvrditi na primeru vezničke konstrukcije *dok god*, predstavljajući istu rečenicu prozodijski na više načina. U rečenicama pod a) prenosim način zabeležen u gramatikama, a pod b) moju interpretaciju prozodijskih prilika.

¹⁵ Isp. Raguž 1997: 68–69, 267. Autor je, po svoj prilici, smatrao da su u pitanju složenice, pa je konstruisao neku vrstu složeničkog akcenta.

¹⁶ Tipičan primer za to je T. Maretić.

a) Čěkāmo, čěkaćemo **dok god** nēdōdē. Čěkāmo, čěkaćemo **dokgod** ne dōde.

b) Čěkāmo, čěkaćemo **dokgod** nēdōde. Čěkāmo, čěkaćemo **dokgod** nēdōde.

U primerima pod b) prozodija u pisanoj praksi nalazi svoj izraz u skupnom pisanju vezničke strukture. Navešću nekoliko potvrda iz korpusa srpskog jezika matematičkog fakulteta:

Dogod agrarci budu van Skupštine, on će imati svoj broj.

U njemu se radilo **dogod** ima posla.

Mešati šećer i belanca **dogod** se šećer ne pretvori u gustu masu.

Ovakav način pisanja srećemo i kad su u pitanju strukture drukčijeg sastava, što pokazuju primeri iz istog izvora:

Sa malim varijacijama oni bi mogli da žive **gdegod** hoćete.

Mama plače **kadgod** mi dođe u posetu.

U ove slike, **kaogod** i u svaku sliku, gledalac može unositi sopstvenu imaginaciju.

Naravno, reč je o odstupanju od pravopisne preporuke. Takvih primera nema mnogo, a ovde se navode kao potvrda grafičke predstave bilo prenošenja akcenta na prvi deo složene vezničke formacije, bilo odsustva akcenta na toj formaciji (kad je shvaćena kao klitika). Uostalom, ima i gramatičara koji su odranije ukazivali na to da pisci nisu poštovali pravopisnu normu (Stevanović 1975: 294).

4.3. Gramatičari distinkciju između dveju semantički različitih konstrukcija obično podupiru i konstatacijom da se u jednom značenju između konstituenata složene formacije može umetati enklitika, a u drugom ne može, što ilustruju primeri tipa:

*Što si mi **god** govorio, bilo je korisno.*

*I ja sam mogao **štogod** za tebe učiniti.*¹⁷

5. Ovim prilogom skreće se pažnja na strukture sa komponentom (-)**god** u srpskim i hrvatskim gramatikama. Te strukture imaju svoj pravopisni, prozodijski, gramatički, leksički, tvorbeni i sintaksički aspekt. Ovde nisu detaljno razmatrani svi aspekti, već samo neki od njih (prozodijski i gramatički, pre svega). Mislim da komponentu (-)**god** treba, kategorijalno gledano, smestiti među *rečce* (*čestice*, *partikule*). Funkcionalno gledano, ona može biti *intenzifikator* i *modifikator* u kombinaciji sa nekim zameničkim, priloškim i vezničkim rečima. Gramatičari smatraju

¹⁷ Isp. i sledeće potvrde: – *K o j e z o d z a t o č u o , s v a k o s e r a j a l o s t i o . – K o j u i m j e z o d p a o u r u k e , s v a k i j e p l a t i o g l a v o m . – Š t o j e z o d z a m i s l i o , t o j e u o s t v a r i o . – K o m e s e z o d o b r a t i t i s k a k v i m p i t a ņ e m , o n ħ e t i n a j l j u b a z n i j e o d g o v o r i t i . – K a k v i s u z o d , n a i s i s u i m i i x m o r a m o p r i m i t i . – K a k a v i m j e z o d p o s a o p a o u d e o , o n i s u z a i o b a v i l i* (Stevanović 1975: 294).

da ona u toj funkciji obavezno dolazi sa akcentom (što sam pokušao opovrgnuti). Sa tvorbenog stanovišta, ova komponenta se javlja i u funkciji *postfiksa* pri obrazovanju složenih zamenica i priloga. Ova vrsta tvorbenog formanta nije do sada spominjana u serbokroatističkoj literaturi.

Literatura

- Anić 1998: Anić, V. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić/Silić 1987: Anić, V.; Silić, J. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Liber – Školska knjiga.
- Babić 1986: Babić S. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: HAZU – Globus.
- Babić et al. 1991: Babić, S.; Brozović, D.; Moguš, M.; Pavešić, S.; Škarić, I.; Težak, S. *Povjesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (Nacrt za gramatiku). Zagreb: HAZU.
- Barić et al. 1995: Barić, E.; Lončarić, M.; Malić, D.; Pavešić, S.; Peti, M.; Zečević, V.; Znika, M. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belić 1949: Белић, А. *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о грађењу речи*. Београд.
- Brabec et al. 1954²: Brabec, I.; Hraste, M.; Živković S. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- ERSJ 1973: *Etymologický slovník slovanských jazyků*. Slova gramatická a zájmena. Sv. 1: Předložky, koncové partikule. Praha: ACADEMIA.
- Klajn 2002: Клајн, И. *Творба речи у савременом српском језику*. Први део: Слагање и префиксација (Прилози граматичи српскога језика I). Београд: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Klajn 2003: Клајн, И. *Творба речи у савременом српском језику*. Други део: Суфиксација и конверзија (Прилози граматичи српскога језика II). Београд: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
- Koneski 1981: Конески, Б. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Kordić 1997: Kordić, S. *Serbo-Croatian*. München-Newcastle: LINCOM EUROPA.
- Leskien 1914: Leskien, A. *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*. Heidelberg.
- Maretić 1963: Maretić, T. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Nicolova 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Pravopis 1993: *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

- Raguž 1997: Raguž, D. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- RMS: Речник српскохрватског књижевног језика. I–VI: Нови Сад – Загреб, 1967; I–II: Нови Сад – Загреб, 1969; III: Нови Сад, 1971; IV: Нови Сад, 1973; V: Нови Сад, 1976, VI).
- RHJ: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb 2000: Leksikografski zavod / Školska knjiga.
- RSJ: *Речник српског језика*. Нови Сад 2007: Матица српска.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, J.; Pranjeković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika, za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stanojčić/Popović 2008¹¹: Станојчић, Ж.; Поповић, Љ. *Граматика српског језика, за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Stevanović 1975: Стевановић, М. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичка норма) I (увод, фонетика, морфологија)*. Београд: Научна књига.
- Stevanović 1974: Стевановић, М. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичка норма) II (синтакса)*. Београд: Научна књига.

Izvor

Korpus: *Корпус савременог српског језика математичког факултета Универзитета у Београду*: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>.

Božo Ćorić (Belgrad)

Am Rande der Grammatik (das Partikel und Postfix *god* in serbischen und kroatischen Grammatiken)

In dieser Arbeit erfolgt eine Systematisierung der Anschauungen serbischer kroatischer und Grammatiker hinsichtlich der Strukturen mit der Komponente (-)**god**. Diese Strukturen verfügen über orthographische, prosodische, grammatikalische, lexikalische, derivative und syntaktische Aspekte, von denen nur einige in die Analyse einbezogen wurden (vor allem prosodische und grammatikalische). Der Autor reiht (-)**god** in kategorialer Hinsicht zu den *Partikeln*. Funktionell gesehen kann (-)**god** ein Intensivikator und ein Modifikator in Kombination mit manchen Pronomina, Adverbien und Konjunktionen sein. Die Grammatiker sind der Meinung, dass dieses Partikel in dieser Funktion obligatorisch den Akzent zu tragen habe (was vom Verfasser nicht bestätigt wird). In Bezug auf die Derivation erscheint (-)**god** in der Funktion eines Postfix, wobei dies bei der Bildung zusammengesetzter Pronomina und Adverbien der Fall ist.

Božo Ćorić
Filološki fakultet
Univerzitet u Beogradu
bozo@fil.bg.ac.yu

Милорад Дешић (Београд)

Граматика у једнотомним рјечницима српског и хрватског језика

У раду се говори о односу између граматике и лексике, затим о сличности и разликама у граматичкој обради одредница у једнотомним рјечницима српског и хрватског језика. Показује се да су рјечници значајан извор граматичких информација, јер у њима налазимо податке о: врстама ријечи, о деklinацији и конјугацији, глаголском виду, глаголској рекцији, о грађењу ријечи, синтаксичким појавама (у примјерима за одређена значења) итд.

1. У науци о језику не постоји јединствено мишљење о садржају појма „граматика“. За једне лингвисте граматика неког језика је скуп језичких структура, опис тих структура и скуп правила употребе; за друге је то грана лингвистике која проучава правила обликовања ријечи и реченица у неком језику; за треће је у питању грана лингвистике која проучава структуру и међусобне односе ријечи и конструкција итд. Граматика обухвата више области – често се ту убрајају морфологија, грађење ријечи и синтакса, а у српској и хрватској лингвистици овим областима традиционално се додаје фонетика са фонологијом и морфонологијом. Грађење ријечи је посебна дисциплина, уско повезана не само са морфологијом, синтаксом и фонетиком него и са лексикологијом, јер се при стварању нових ријечи од постојећих активирају творбене морфеме.

2. Граматика и лексика (све ријечи у саставу једног језика) дуго су се одвојено изучавале, али новија истраживања показују да су оне по много чему сличне и међусобно повезане. Лексика је сабрана у језичким рјечницима, књигама које се консултантски читају и у којима је, прије свега, протумачено значење ријечи, али могу се, поред осталог, наћи и граматичке информације. Количина таквих информација и коришћење лингвистичких термина уопште зависи од намјене рјечника, од профила његових корисника (најшира читалачка публика, ученици основних и средњих школа итд.) и од обима рјечника (једнотомни и вишетоми, мањег или већег обима).

3. Да бисмо дошли до података о сличности и разликама у граматичкој обради одредница у једнотомним, описно-нормативним рјечницима, упоредили смо грађу из „Речника српског језика“ (РСЈ); „Речника хрватског језика“ (Анић) и „Рјечника хрватског језика“ (Шоње). Расправљање ће се највећим дијелом односити на морфологију и грађење ријечи.

4. Подјела ријечи на врсте (класе) јасно указује на повезаност лексике и граматике. Наиме, с обзиром на значење, обично се говори о постојању двију група: прву чине лексичке (пунозначне, аутосемантичке) ријечи, а другу граматичке (помоћне, синсемантичке) ријечи. У првој групи су ријечи које имају

лексичко значење, семантички садржај, могу да функционишу као реченични чланови (именице, придјевни, замјенице, бројеви, глаголи, прилози), док су у другој групи ријечи које изражавају односе пунозначних ријечи у реченици (приједлози, везници и рјечце). Узвици су врста непромјенљивих ријечи које не припадају ни лексичким, ни граматичким ријечима, јер не указују на односе у реченици. Непромјенљиви су такође приједлози, везници и рјечце, али лексичке ријечи су промјенљиве (са извјесним одступањима).

5. Поменути рјечници на више начина обавјештавају читаоце о врстама ријечи. Један од њих је навођење одговарајућих скраћеница или цијелог назива врсте (ван дефиниције или у њеном оквиру): *ја зам.* (РСЈ, Анић, Шоње); *нов* прид. (Анић, Шоње); *два* – „основни број за једну јединицу већи од један“ (РСЈ), број (Анић), бр (Шоње); *данас* прил. (РСЈ, Анић, Шоње); *на* предл. (РСЈ), приј. (Анић, Шоње); *или* везн. (РСЈ, Анић), вез (Шоње); *ето* речца (РСЈ), ријечца (Анић), чест (= честица, партикула, ријечца, Шоње); *ух* узв. (РСЈ, Анић, Шоње); *уф* – „узив којим се изражава непријатно изненађење“ (РСЈ), узв. (Анић, Шоње). На врсту ријечи може се указати индиректно: код именица довољне су ознаке за мушки, женски и средњи род (м, ж, с/ср), а на глаголе упућују ознаке за свршени и несвршени вид (свр./сврш., несвр./несврш.) – *кућа* ж (РСЈ, Анић, Шоње); *радити* несвр. (РСЈ, Шоње), несврш. (Анић). Промјенљиве придјеве препознаћемо не само по скраћеници него и по трородности, а непромјенљиве по скраћеници прид. непром.: *нов*,-а, -о (РСЈ); *налик* прид. непром. (РСЈ, Анић).

6. Одреднице се дају у основном облику: номинативу једнине код именских ријечи (именица, замјеница, придјева и бројева), инфинитиву (код глагола) и једином облику код непромјенљивих ријечи (непромјенљивих бројева и придјева, прилога, приједлога, везника, рјечци и узвика).

Остали облици наводе се (не увијек досљедно) да би се указало на морфонолошке и акценатске алтернације: *књѝга* (дат. *књѝзи* – РСЈ, Анић), *књѝга* (мн/Г *књѝгѧ* – Шоње); *жѧна* (вок. јд *жѧно*, ген. мн *жѧнѧ* – Анић), *жѧна* (мн/Г *жѧнѧ* – Шоње); *мрѧв* (ген. мн *мрѧвѧ* – РСЈ), *мрѧв* (мн/Г *мрѧвѧ*, *мрѧвѝ* – Шоње); *врѧбац*, *врѧпца* – РСЈ), *врѧбац* (ген. јд *врѧпца*, ген. мн *врѧбѧцѧ* – Анић), *врѧбац* (Г *врѧпца*, мн *врѧпци*, Г *врѧбѧцѧ* – Шоње); *јѧнѧк*, -ѧка (вок. *јѧнѧче* – РСЈ), *јѧнѧк* (вок. јд *јѧнѧче*, ном. мн *јѧнѧци* – Анић), *јѧнѧк* (Г *јѧнѧка*, мн *јѧнѧци*, Г *јѧнѧкѧ* – Шоње). Не дају се посебни облици јер нема алтернација: *трѧктор* (РСЈ, Анић, Шоње); *јѧгода* (РСЈ, Анић, Шоње); *лице* (РСЈ, Шоње; у наведеним примјерима неакцентована дужина није узимана као алтернација кратком неакцентованом вокалу – *трѧктора* : *трѧктѧрѧ*, *јѧгодѧ* : *јѧгоде*, *лицѧ* : *лицѧ*). Уз глаголске одреднице могу стајати различити облици, али редовно стоји облик првог лица једнине презента, независно од алтернација (у РСЈ и код Шоње): *кѝтити*, -ѧм (РСЈ), *кѝтити* (*кѝтѧм*, прил сад *кѝтѧѝ*, пр рад *кѝтиѧ*, пр тр *кѝѧен* – Шоње); *прѧвдати*, -ѧм (РСЈ), *прѧвдати* (*прѧвдѧм*, прил сад

п्रा́вдајући, пр рад *п्रा́вдао*, пр тр *п्रा́вдаћ* – Шоње); *но́сити*, *но́сьм* (импф. *но́шāх*, *но́шāше*, трп. прид. *но́шен* – РСЈ), *но́сити* (*но́сьм*, прил сад *но́сећи*, пр рад *но́сио*, пр тр *но́шен* – Шоње); *уло́вити*, *уло́вьм* (РСЈ), *уло́вити* (*уло́вьм*, прил прош *уло́вьв*, *-ши*, пр рад *уло́вио*, пр тр *уло́вљен* – Шоње); *пи́сати*, *пи́шьм* (РСЈ), *пи́сати* (*пи́шьм*, прил сад *пи́шјући*, пр рад *пи́сао*, пр тр *пи́сāн* – Шоње). Код Анића није наведен облик презента глагола *кѣтити*, *п्रा́вдати*, *ло́мити*, *ви́рити* јер акценат остаје исти у првом лицу једнине, али налазимо га код глагола *но́сити*, *уло́вити*, *пи́сати* (*но́сьм*, *уло́вьм*, *пи́шьм*) зато што се у презенту акценат мијења или мијења мјесто у односу на инфинитив. Што имамо парове *ско́кнути* – *ско́кнѣм*, *скѣчати* – *скѣчѣм*, вјероватно су у питању морфолошки разлози.

7. У поменутих рјечницима постоји извјесно неслагање у погледу обиљежавања рода именица истог или сличног значења. Разлика у роду долази од различитог облика (на крају је вокал или консонант), а исказује се тако што се један облик упућује на други или је у загради дат као мање обичан, или исправан, или је потпуно изостао, односно наведен равноправно са другим обликом: *посета* јек. *посјета* ж (РСЈ) – *посјет* м (конвенционална верзија; *посјета* ж разг. – Анић), *посјет* м, *посјета* ж (упућено на *посјет*; Шоње); *основ* м, *основа* ж (прво значење упућено на прво значење именице *основ*; РСЈ) – *основа* ж (Анић), *основ* ж [м?] (упућено на 1. и 2. значење именице *основа*), *основа* ж (Шоње); *систем* м, *система* ж (упућено на *систем*) – *систем* м (Анић, Шоње); *дијадема* ж, *дијадем* м (упућено на *дијадема*; РСЈ) – *дијадем* м (дијадема ж; Анић), *дијадем* м, *дијадема* ж (упућено на *дијадем*; Шоње); *фонема* ж (*фонем* м; РСЈ) – *фонем* м (Анић, Шоње); *морфема* ж (*морфем* м; РСЈ) – *морфем* м (Анић, Шоње); *графем* м и *графема* ж (РСЈ) – *графем* м (Шоње); *метод* м и *метода* ж (РСЈ) – *метода* ж (Анић), *метода* ж, *метод* м (упућено на *метода*; Шоње). Именица *бол* има само један основни облик, али два рода и двије деклинације: *бол* м (ж; мн. *болови* м, *боли* ж; РСЈ) – *бол* м (мн. *болови*), ж (мн. *боли*; Анић). Код Шоње *бол* је именица дата у двије одреднице, са различитим родом и различитим значењем: *бол* м (мн. *болови*) као „осјет тјелесне патње узрокован механичким или патолошким озљедама органа“; *савити се од ~а*; *бол* ж (мн. *боли*) као „осјећај патње као посљедица неспушења жеља или губитка вриједних ствари; патња, трпња“; *љубавне ~и*.

8. За читаоце рјечника веома је важно да уоче разлику између граматичког рода као типа деклинације и природног рода (пола) као значења. Та разлика се не види јасно у РСЈ код именица које означавају лица и које се најчешће завршавају вокалом **а**. Једну такву групу чине дублетне именице *дипломат(а)*, *акробат(а)* и оне на **-ист(а)**, све обичније са **-а** у српском језику: *дипломат(а)* м (мн. *-ти* м и *-те* ж), *акробат(а)* м, *идеалист(а)* м (мн. *-сти*), *комунист(а)* м (мн. *-сти*), *модернист(а)* м (мн. *-сти*), *везист(а)* м (мн. *-сти*). Код ових именица није наведен граматички женски род јединских облика на **-а**: *дипломата* – ген. *дипломате*, *акробата* – ген. *акробате*, *идеалиста* – ген.

идеалисте итд. (остављамо по страни полну припадност: да ли се наведене именице односе само на један пол или на оба, и онда кад постоји посебан облик за женски особу). Поменимо овдје именице за неживо, настале на различите начине, које се завршавају на **-ист** (без крајњег **-а**): *аметист м* („врста полудрагог камена, обично љубачасте боје“), *батист м* („врста финог танког платна према имену проналазача Батиста, ткача из XIII века“), *трапист м* („врста сира“, који су најприје производили траписти, припадници католичког калуђерског реда).

Код неких именица изостала је ознака за граматички женски род: *малиша м*, *тата м*, а код других ознака за женски пол: *девојчурак* јек. *дјевојчурак м*, *девојче* јек. *дјевојче с*. Именице на **-ица** које означавају особе оба пола граматички су женског рода, а у РСЈ обиљежене су скраћеницом за женски род или скраћеницама за женски и мушки род (рјеђе је мушки род на првоме мјесту): *улизица ж*, *изјелица ж*, *кукавица ж*; *удворица ж* (м; мн. ж), *пропалица ж* (м), *пијаница ж* (м; мн. ж), *присталица м и ж* (мн. ж).

Код Анића је забиљежена дублетна форма *акробат (акробата) м* – нема ознаке за граматички женски род јединског облика на **-а** (*акробата* – ген. *акробате*). Именица *дипломат* и оне на **-ист** обично немају форме са крајњим **а**. Њима је приписан мушки род, а знаком + показано је да се женски пол може изразити и обликом у одредници и друкчије: *дипломат м* (ж спол + *дипломаткиња* необична конструкција), *комунист м* (ж спол + *комунисткиња*; *комуниста* је означено као разговорно, без података о роду и полу), *модернист м* (ж спол + *модернисткиња/модернистица*). Женски пол може се исказати само посебним обликом: *идеалист м* (ж спол *идеалисткиња*). Додајмо претходним примјерима и напомену да именице за неживо имају само суфикс **-ист**: *аметист м*, *трапист м*.

У Анићевом Рјечнику сусрећемо се са извјесном неуједначеношћу, па имамо: *малиша ж* (м спол) – обиљежени граматички род и пол; *тата м* – нема ознаке за граматички женски род; *дјевојчурак м* – није означен женски пол. Међутим, именице на **-ица** које означавају особе оба пола једнако су обрађене: поменути су граматички род и пол – *улизица ж* (м и ж спол), а тако је и код именица: *удворица*, *присталица*, *изјелица*, *пропалица*, *пијаница*, *кукавица*.

Код Шоње нису дублети, немају крајње **-а** именице: *дипломат м*, *акробат м*, *идеалист м*, *комунист м*, *модернист м*. Ове именице су граматичког мушког рода и вјероватно се односе само на мушке особе, јер се досљедно уз њих наводе одговарајуће изведенице којима се именују лица женског пола: *дипломаткиња*, *акробаткиња*, *идеалистица*, *комунистица*, *модернистица*. Граматичког мушког рода су и именице *аметист*, *трапист* и *батист*.

У Рјечнику који је Шоње уредио изостала је ознака за граматички женски род именица *малиша м* и *тата м* (ипак додато мн *тате*), док уз одреднице

дјевојчуљак м и *дјевојче* с нема ознаке за женски пол. Ипак, помињане именице на **-ица** обрађене су на исти начин: наведен је граматички женски род, али нема напомена о полу – *улизица* ж, по истом моделу и: *удворица*, *присталица*, *изјелица*, *пропалица*, *тијаница*, *кукавица*.

9. Рјечници дају податке и о инфиксу **-ов-/-ев-** у множинским облицима једнословних именица мушког рода. Поред сличности, у обради ових именица постоје и извјесне разлике између српског рјечника и хрватских рјечника, с једне стране, и самих хрватских рјечника, с друге стране. У сваком случају, у хрватским рјечницима уметак **-ов-** је нешто чешћи или му се даје предност у односу на српски рјечник.

Уобичајен је инфикс **-ов-** у примјерима типа: *праг* – мн *прагови* (РСЈ, Анић, код Шоње нема множинских облика), *град* – *градови* (РСЈ, Анић, Шоње), *син* – *синови* (РСЈ, Анић, Шоње) итд. Очекиван је и инфикс **-ев-** у примјерима са крајњим предњонепчаним сугласником: *краљ* – мн *краљеви* (РСЈ, Шоње, код Анића без множинских облика), *мач* – мн *мачеви* (РСЈ, Анић, Шоње), *пуж* – мн *пужеви* (РСЈ, Анић, код Шоње краћи и дужи облик: *пужу/пужеви*), *крај* – мн *крајеви* (РСЈ, Анић, Шоње) и др. Уобичајен је уметак **-ев-** код именице *цар* – мн *цареви* (РСЈ, Шоње, Анић не биљежи множину); у РСЈ забиљежена је и множина именице *сир* – **сиреви** („кад означава различите врсте сира“). Додајмо претходним примјерима дублетну множинску форму, краћу и дужу, именице *знак* – знаци/знакови (РСЈ, Анић, Шоње).

Хрватски рјечници дају предност инфиксу **-ов-** у множинским облицима именица *млаз*, *мраз*, *нос*, *шут* (у спорту): *млаз* – *млазеви* (млазови; РСЈ) – *млазови* (Анић, Шоње); *мраз* – мн *-еви* (*-ови*; РСЈ) – *мразови/мразеви* (Анић; Шоње не наводи множину); *нос* – *носеви* (*носови*; РСЈ) – *носови* (Анић, Шоње); *шут* – *шутови/шутеви* (РСЈ) – *шутови* (Анић, Шоње). Множина именице *пут* јавља се у различитим облицима: у РСЈ *путеви*, ријетко *путови*, код Анића равноправно *путеви/путови*, док су код Шоње различите форме везане за двије одреднице са истим ликом (*пут*) и истим родом (м), али са различитим значењем: *пут* – *путови* („дуги и уски уређен или утабан простор повезан с насељем изравно или посредно који служи за пролажење и кретање људи, животиња и возила“: *сеоски*~), *пут* – *путеви* (прво значење „простор кретања прометала, летјелице или пловила“: *водени*~, *зрачни*~).

Како облици множине могу бити семантичкодиференцијални знаци, показује полисемична именица *акт* (латинског поријекла), у којој уз различита значења иду различити наставци, чак и род, форме са инфиксом **-ов-** и без њега. У РСЈ налазимо: *акт* м – мн *акти* („дело, чин, поступак“: *терористички*~); мн обично *акта* с („службени спис, документ“: *службена акта*); мн *актови* („слика или скулптура која представља голо људско тело“); фразеологизам (*метнути*, *ставити* и сл.) у (*ад*) *акта*. Код Анића је *акт* именица мушког

рода која у множини има облике *акти* („дјело, поступак, чин“ и „службени спис“) и *актови* („слика, цртеж или кип који приказује наго људско тијело“). Код Шоње *акт* је такође именица мушког рода, са значењима као у претходним рјечницима и са множинским облицима *акти*, *актови*, о којима нема информација како су распоређени према значењима.

10. Облик вокатива једине именица на **-ица**, **-āч**, **-ār** ријетко се наводи у РСЈ. Нема га код именица: *другарица*, *комишница*, *лепотица* јек. *љепотица*, *мученица*, *ученица*, *учитељица*, *пијаница*, *пропалица*; *јахач*, *ковач*, *певач* јек. *пјевач*, *приповедач* јек. *приповједач*, *шетач*, *возач*; *лекар* јек. *љекар*, *пекар*, *редар*, *секретар*, *зидар*, *говедар*, *ратар*. Ипак, може се наћи понеки примјер. Рецимо, уз одредницу *кукавица* стоји граматичка информација: „вок.-ице, у 2. и 3. значењу и -ицо“. Прво значење је „шумска птица селица [...] позната по карактеристичном гласу који личи на кукање и по томе што полаже јаја у туђа гнезда“; друго значење је „она коју је снашла нека несрећа [...] несрећница, јадница, невољница“, а треће: а. „плашљивац, страшљивац, слабић“; б. „уопште особа која заслужује презир, бедник, ништарија [...] мизерија“. Овдје је вокативни наставак **-ицо** (или **-о**) семантичкодиференцијални знак. Вокативни облик наведен је и уз одреднице: *кòпāч* – вок. *кòпāчу*; *гòспòдār* – вок. *гòспòдāре* и *гòспòдāру*; *пòштār* – вок. *-ре* и *-ру*.

Код Анића и Шоње није наведен вокатив једине претходно поменутих именица на **-ица**, **-āч**, **-ār**.

11. У РСЈ, код Анића и Шоње обично се не наводи инструментал једине именица мушког рода. Није забиљежен код помињаних именица на **-āч**, **-ār**, као ни код именица: *мач*, *водич*, *краљ*, *хмељ*, *пуж*, *јеж*, *цар*, *млаз*, *мраз*. На овај облик не указује се директно, посебно, него га налазимо у фразеологизмима уз именице *нож*, *крај*, *нос*: *нож* – *клати тупим ножем* („мучити, кињити“ – РСЈ), *умријети под ~ем* („умријети за вријеме операције“ – Анић, „умријети приликом хируршког захвата“ – Шоње); *крај* – *саставити крај с крајем* („ускладити животне потребе с материјалним могућностима“ – РСЈ, слично и код Анића); *нос* – *под носом (пред носом)*; „сасвим близу“ – РСЈ), *~ом парати облаке* („бити охол“ – Анић), *бити под ~ом* („бити близу“ – Шоње). Инструментал уз именицу *шут* (*шутом*) биљежи само РСЈ, али овај облик уз именицу *пут* наводе сва три рјечника: у РСЈ – *путем*, ријетко *путом*; код Анића – *путем/путом*; код Шоње – *путом* (у синтагми *сеоски пут*) и *путем* (у другој одредници, у синтагми *водени пут*).

У рјечницима се примјењују различити поступци у вези са навођењем инструментала једине именица женског рода на сугласник. На примјер, у РСЈ именице се могу разврстати у три групе: у првој су оне којима недостају изричите информације о инструменталу – *жалош*, *маст*, *власт*, *глад* (само у изразу *штрајк глађу*), *жеђ*, *пећ*, *младеж* (омладина); у другој групи су имени-

це са наставком **-ју** у инструменталу – *радост* – инстр. *-доићу*, *младост* – инстр. *-доићу*, *сласт* – инстр. *слаићу*; у трећој групи су примјери са наставцима **-ју (-у)** и **-и** – *ствар* – инстр. *ствари* и *стварју*, *смрт* – инстр. *смрћу* (*смрти*), *ноћ* – инстр. *ноћу* и *ноћи*. Анић скоро досљедно наводи облик инструментала једине, са равноправним наставцима **-и** и **-ју (-у)**: *радост* – *радости/радоићу*, *жалост* – *жалости/жалоићу*, *маст* – *масти/маићу*, *власт* – *власти/влаићу*, *глад* м и ж – *гладом* и *глађу/глади*, *жеђ* (*жеђа*) – *жеђи/жеђу*, *младост* – *младости/младоићу*, *сласт* – *сласти/слаићу*, *ствар* – *ствари/стварју*, *смрт* – *смрти/смрћу*, *ноћ* – *ноћи/ноћу*. Инструментал није наведен уз именице *пећ* и *младеж* (омладина). Насупрот РСЈ и Анићевом рјечнику, код Шоње нема уопште изричитих обавјештења о инструменталу једине именица о којима сада говоримо. Само се уз *глад* помиње израз *морити глађу* и *жеђу*, а уз *сласт* даје се примјер *појести са слаићу*.

12. Генитив множине именица чија се основа завршава групом сугласника има различите форме, на које врло често и рјечници указују. Пођимо од именица мушког рода као што су: *инцидент*, *студент*, *емигрант*, *командант*, *контакт*, *бицикл*, *аџит*, које у ген. мн. имају непостојано *а* (*инциденāтā*, *студенāтā* и сл.). У РСЈ не наводи се ген. мн. ових именица страног поријекла. Међутим, у хрватским рјечницима овај облик се биљежи доста често: *инцидент* – *инциденāтā* (Анић, Шоње), *емигрант* – *емигранāтā* (Анић, Шоње), *контакт* – *контакāтā* (Анић), *контāктā/контакāтā* (Шоње). Код Анића је дат ген. мн. у *командант* – *команданāтā*, али није уз *студент*, *бицикл* и *аџит*, док је код Шоње ген. мн. у *студент* – *студенāтā*, *бицикл* – *бициклā/бициклāā*, *аџит* – *аџитā/аџитāā*, али није уз *командант* (упућено на *заповједник*). У хрватским рјечницима непостојано *а* може да се јави у ген. мн. и именица *рефлекс*, *префикс*, *суфикс*: *рефлекс* *рефлѣксā/рефлѣксāā* (Анић), *префикс* – *префикāсā/префиксā* (Анић), *суфикс* – *суфиксā /суфиксāсā* (Анић, Шоње). У истим рјечницима налазимо генитивне облике уз именице *документ*, *елемент*, *акцент*: *документ* – *докуменāтā* (Анић, Шоње), *елемент* – *елеменāтā* (Анић, Шоње), *акцент* – *акценāтā* (Анић, Шоње). У РСЈ ове именице су дублети, за које нису наведени облици ген. мн.: *докумен(а)т*, *-нта*, *елемен(а)т*, *-нта*, *акцен(а)т*, *-нта*.

Непостојано **а** у ген. мн. јавља се и код неких именица средњег рода са сугласничком групом на крају основе: *стабло* – *стабāлā* (РСЈ), *стабāлā* (Анић), *стабāлā/стабāлā* (Анић), *стабāлā/стабāлā* (Шоње); *копље* (у РСЈ и *копље*) – *копāљā/копāљā* (РСЈ), *копāљā/копāљā* (Анић, Шоње); *седло* – *седāлā* (РСЈ), *седāлā/седāлā/седāлā* (Анић, Шоње); *сидро* – *сидāрā* (Анић).

Именице женског рода на **-а** са групом сугласника на крају основе имају различите облике генитива множине: с непостојаним **а** и без њега, с наставцима **-ā** и **-й**. Нису ријетке дублетне, а јављају се и триплетне форме: *сестра* – *сестāрā* (РСЈ, Анић, Шоње); *овца* (*овца*; РСЈ), *овца* (Анић), *овца* (Шоње) –

оваца (РСЈ, Анић, Шоње); *сабља* – *сабаља/сабљи* (РСЈ, Анић), *сабља/сабљи/сабаља* (Шоње); *смѡква* – *смѡкава* (*смѡквѣ*; РСЈ), *смѡкава/смѡквѣ* (Анић, Шоње); *тѣква* – *тѣкава* (РСЈ), *тѣкава/тѣквѣ* (Анић), *тѣква/тѣквѣ/тѣкава* (Шоње); *збѣрка* – *збѣркѣ* (РСЈ), *збѣрка/збѣркѣ* (Анић), *збѣрка/збѣркѣ* (Шоње); *ма́ска/ма́ска* (РСЈ), *ма́ска* (Анић, Шоње) – *скѣ* (РСЈ), *ма́скѣ/ма́ска/ма́ска* (Анић, Шоње); *па́мба* – *па́мбѣ* (РСЈ), *па́мба/па́мбѣ* (Анић, Шоње); *сва́дба* (РСЈ), *сва́дба* (Анић), *сва́дба* (*сва́дба*; Шоње) – *сва́дбѣ/сва́дба* (РСЈ), *сва́дба/сва́дбѣ* (Анић, Шоње); *ло́пта* – *ло́птѣ* (РСЈ), *ло́птѣ* (Анић), *ло́пта/ло́птѣ* (Шоње); *ма́јка* – *ма́јкѣ* (РСЈ), *ма́јкѣ/ма́јка* (Анић, Шоње); *ко́чка* – *ко́чка/ко́чка* (РСЈ, Анић), *ко́чка/ко́чка/ко́чка* (Шоње).

13. Рјечници се различито односе према граматичким подацима о придјевима. У РСЈ и код Шоње наводе се сва три рода, а код Анића само мушки род (основни облик одреднице). Поред тога, у рјечничким чланцима могу се наћи информације о одређеном виду и компарацији, неједнако распоређене у рјечницима.

У РСЈ углавном се издвајају три групе примјера: у једној уз одредницу долазе одређени вид и компаратив, у другој само компаратив, а у трећој нема ни одређеног вида ни компаратива – (1) *ста́р* – одр. *ста́рѣ*, комп. *ста́рѣји*; *бео* јек. *бијел/био* – одр. *бѣлѣ* јек. *бијелѣ*, комп. *б(ј)ѣлѣ*; (2) *мла́д* – комп. *мла́ђѣ*; *ла́к* – комп. *ла́кѣ*; *го́рак* – комп. *го́рчѣ*; *сла́н* – комп. *сла́нији/сла́нѣ*; *чи́ст* – комп. *чи́стији*; (3) *прѡст*, *нѡв*, *те́жак*, *ту́жан* и *ту́жан*, *ра́достан*.

Код Анића су уз придјев наведени одређени вид и компаратив или само одређени вид: (1) *мла́д* – одр. *мла́дѣ*, комп. *мла́ђѣ*; *ста́р* – одр. *ста́рѣ*, комп. *ста́рѣји*; *ла́к* – одр. *ла́кѣ*, комп. *ла́кѣ*; *го́рак* – одр. *го́ркѣ*, комп. *го́рчѣ*; *сла́н* – одр. *сла́нѣ*, комп. *сла́нији/сла́нѣ*; *чи́ст* – одр. *чи́стѣ*, комп. *~иши/~истији*; *те́жак* – одр. *те́жкѣ*, комп. *те́жѣ*; *бијѣл* – одр. *бијѣлѣ*, комп. *бје́лѣ*; (2) *прѡст* – одр. *прѡстѣ*; *нѡв* – одр. *нѡвѣ*; *ту́жан* – одр. *ту́жнѣ*; *ра́достан* – одр. *ра́доснѣ*.

Код Шоње је уз основни облик придјева (у неодређеном виду) дат и одређени вид, са генитивом једине оба вида, а у неким примјерима овим облицима додаје се компаратив: (1) *ста́р* – Г -а, одр. *ста́рѣ*, Г -ѡга, -ѡг; *чи́ст* – Г -а, одр. *~и́стѣ*, Г -ѡга, -ѡг; *прѡст* – Г -а, одр. *прѡстѣ*, Г -ѡга, -ѡг; *нѡв* – Г -а, одр. *нѡвѣ*, Г -ѡга, -ѡг; *ту́жан* – Г -жна, одр. *ту́жнѣ*, Г -ѡга, -ѡг; *ра́достан* – Г -сна, одр. *ра́доснѣ*, Г -ѡга, -ѡг; *бијѣл* – Г *бијѣла*, одр. *бијѣлѣ*, Г -ѡга, -ѡг; (2) *мла́д* – Г -а, одр. *мла́дѣ*, Г -ѡга, -ѡг, комп. *мла́ђѣ*; *ла́к* – Г -а, одр. *ла́кѣ*, Г -ѡга, -ѡг, комп. *ла́кѣ*; *го́рак* – Г -рка, одр. *го́ркѣ*, Г -ѡга, -ѡг, комп. *го́рчѣ*; *сла́н* – Г -а, одр. *сла́нѣ*, Г -ѡга, -ѡг, комп. *сла́нији*; *те́жак* – Г -шка, одр. *те́жкѣ*, Г -ѡга, -ѡг, комп. *те́жѣ*.

14. Трородност је дјелимично нарушена код једне групе придјева који су у вези са полом: са бременитошћу жена и животиња женског пола и са брадом и брковима, карактеристичним за мушкарце. Зато се такви придјеви нај-

чешће или једино употребљавају, у одређеним значењима, у женском односно у мушком роду. У РСЈ и код Шоње придјиви овог типа дати су у сва три рода, јер су неки од њих полисемични, или се односе на именице различитог рода, док су код Анића представљени само у једном роду, женском или мушком (основном облику).

У РСЈ придјиви се дефинишу у женском роду ако им је значење углавном везано за женски пол: *трудан*, *-дна*, *-о* – (најчешће у ж. роду: *трудна*) „која носи дете у себи, која је у другом стању, бременита (о жени)“: ~ *жена*, *има трбух као да је трудан* (архаично значење: „који задаје труда, који умара, тежак“: ~ *рад*); *бременит*, *-а*, *-о* – (у ж. роду) „која у себи носи зачети плод, која је у другом стању, трудна, гравидна (о жени)“ (фигуративно: (нечим) „пун нечега, крцат нечим; оптерећен нечим“: *време бременито кризама*); *носећ*, *носећа*, *-е* – (само у ж. роду) „која је у другом стању, трудна (о жени)“ (у одр. виду: „који служи као носач“: ~ *стуб*); *гравидан*, *-дна*, *-о* – (најчешће у ж. роду) „бременита, трудна“; *скотан*, *-тна*, *-о* – (у ж. роду: *скотна*) „која носи у себи плод, бременита (о животињама)“; *стеон*, *-а*, *-о* – (у ж. роду) „која носи теле, бременита (о крави)“; *суждребан*, *-бна*, *-о* – (само у ж. роду: *суждребна*) „која носи ждребе, бременита ждребетом, ждребна (кобила)“; *супрасан*, *-сна*, *-о* – (само у ж. роду: *супрасна*) „бременита прасићима, скотна (о крмачи)“. У дефиницијама, датим у основном (мушком) облику, не истиче се да се основна значења придјева *брадат* и *бркат* односе обично на мушкарце, што значи да се употребљавају најчешће у мушком роду: *брадат*, *-а*, *-о* – „који има велику, дугу браду; који је покривен брадом“: ~ *човек*, ~ *лице* (постоји и значење: „који има израштаје, длаке сличне бради (о животињама или биљкама, односно деловима биљака)“: ~ *јарац*, ~ *лист*); *бркат*, *а*, *-о* – „који има (велике) бркове“ (друго значење је: „који има израштаје, вршике у облику бркова (о биљкама)“: ~ *јечам*, ~ *ротквица*).

Код Анића налазимо одреднице женског рода: *трудна*, *бременита*, *скотна*, *стеона* (*стелна*), *супрасна*, чије је значење везано за женски пол и које се дефинишу у женском роду. Нема посебних одредница: *суждребна*, *гравидна* (јавља се у дефиницији придјева *бременита*), *носећа* (као друго значење придјева *носећи*). Дефиниције су по садржају сличне онима у РСЈ, с тим да су понекад прецизније – нпр. *скотна* се дефинише као „која носи плод, об. о куји и неким дивљим четвороножним животињама“: *вучица/медвједица је била* ~. Осим тога, уз друго значење одреднице *бременита* („пун чега“) стоји ознака за мушки и женски род, не и за средњи, са примјером: ~ *проблемима*. Ни овдје се не наглашава да су основна значења придјева *брадат* и *бркат* прије свега карактеристична за мушкарца, тј. да се користе обично у мушком роду: *брадат* – 1. „који је обрастао брадом у зн. необријан“, 2. „онај који је пустио браду“; *бркат* – 1.а. „којему расту брци“: ~ *младић*, ~ *а жена*, б. „који има велике брке“ (треће значење је: „(биљка) која има вршике које се називају бркови“: ~ *кукуруз*).

Код Шоње су наведени придјеви чије се значење односи на женски пол: *трудан, бременит, гравидан, скотан, стеон и стелан*, али нема одредница: *носећи, суждребан и супрасан*. Занимљиво је да су овакви придјеви дефинисани у мушком роду: *трудан, -дна, -дно* – „који је у другом стању“: *~дна жена, ~дно женско чељаде*; *бременит, -а, -о* – „који носи бреме, који је у другом стању; *трудан, носећи, скотан, стелан*“: *~а жена, ~а крава* (има и значење: „који је оптерећен бременом; тежак“: *~и плодови*); *гравидан, -дна, -дно* – „трудан, бременит, скотан“: *~дна жена; скотан, -тна, -тно* – „који носи плод; брећ“ *~тна крава, ~тно шиљеже, ~тна мачка, ~тна куја, ~тно говедо* (очигледно је преширока листа именица уз које стоји придјев *скотан*); *стеон, -а, -о* – „који носи теле, који ће отелити теле, стелан“: *~а крава, ~о благо; стѣлан, -лна, -лно* – „који носи теле; стеон“: *~лно говедо, ~лна крава*. Не указује се на чињеницу да придјеви са значењем женског пола имају најчешће или само облик женског рода (*трудна, бременита* и сл.). Такође, из дефиниција придјева *брадат* и *бркат* не види се да су прва значења везана углавном за мушке особе и да се исказују најчешће обликом мушког рода: *брадат, -а, -о* – „који је обрастао брадом“: *~човјек; бркат, -а, -о* – „који има бркове“: *~човјек* (забиљежено је и значење: „који на вањској пљеви има израслине попут бркова; осат“: *~и јечам, ~а пишеница*).

15. Придјеви могу понекад бити непромјенљиве ријечи, тј. неки пут имају само један облик, не знају за категорије рода, броја, падежа, компарације и вида. Рјечници су и то забилијежили и указали на најчешће страно поријекло ових придјева. Навешћемо по неколико примјера из сваког рјечника. У РСЈ, са ознаком прид. непром., налазимо придјеве: *налик; браон* (нем.), *грао* (нем.), *роза* (нем.), *бордо* (фр.; именица *бордо* у атриб. служби); *баксуз* (тур. нар.; именица *баксуз* у атриб. служби); *шланг* (*шланк*; нем.); *екстра* (лат.), *мини* (лат), *макси* (лат.); *гроги* (енгл.), *хепи* (енгл. разг.). У Анићевом рјечнику, са ознакама прид. непром. и прид. индекл., наћи ћемо придјеве: *налик; браон, бордо, мини, макс* (без ознака непром. и индекл.). Код Шоње, са ознаком прид. и без уобичајених наставака за женски и средњи род и других података, наведени су непромјенљиви придјевы: *налик; браон, бордо; мини; гроги*.

16. Одредница *сав* (*сва, све*) граматички је окарактерисана као замјенички придјев (РСЈ, Шоње) односно као замјеница и придјев (Анић). У РСЈ наведени су облици мушког и средњег рода (пored женског): ген. *свега*, дат. *свему*, ген. мн. *свих* (*свију*; и примјер у *свем нашем селу*, као и фразеологизми: *све у свему, бавити се свим и свачим*). Код Шоње дати су, поред женског, облици мушког и средњег рода: Г *свега, свег*, Д *свему, свем*, Л *свем* (и израз *бавити се свим и свачим*). Међутим, Анић не биљежи посебно падежне облике, али можемо их наћи у неким фразеолошким изразима: *викати из свега гласа, бавити се свим и свачим, говорити о свему и свачиму, (питање) свих питања*.

17. Лична повратна замјеница за свако лице *себе* дата је у РСЈ само у основном облику, али уз посебну одредницу *се* прво значење дефинисано је као „енклитички облик генитива и акузатива повратне заменице *себе*“. Код Анића *себе* је граматички описано као генитив, повратно-посвојна зам., затим слиједе облици: дат./лок. *себи/си*, ак. *себе/се* енклитички, [поново] лок. *себи*, инстр. *собом*. Код Шоње *себе* је „генитивни облик особне повратне заменице“, а остали облици гласе: Д *себи*, Л *себи*, И *собом*, док је *се* (Д *си*) представљено као „енклитички облик особне повратне заменице *себе*“. Као што видимо, енклитику *си* биљеже само хрватски рјечници.

У РСЈ наведена је промјена замјеница *ко* (на коју је упућено *тко*) и *шта*: *ко* – ген./ак. *кога* (кѡг), дат./лок. *коме* (кѡм), инстр. *ким/киме*; *шта* (у неким значењима преплиће се са *што*) – *чега*, дат./лок. *чему* (међу примјерима и ови: *Чега се бојиш? Чиме обрађујеш земљу?*). Анић је унио у свој рјечник замјенице *тко* (уз њу и *ко* као разговорно, у језику књижевности, у говору) и *што* (*шта* има много мање значења и оцијењено је као разговорно): *тко* – ген./лок. *кога*, дат. *кому*, лок. *коме/кѡм*, инстр. *ким/киме*; *што* – ген. *чега*, дат. *чему*, ак. *што*, инстр. *чим/чиме*. Код Шоње такође налазимо *тко* (не помиње се *ко*) и *што* (на које је упућено *шта*): *тко* – Г *кога/кѡг*, Д *кому/кѡм*, Л *коме, кѡм*; *шта* – Г *чега*, Д *чему*, Л *чем*. Запажамо извјесне разлике између српског рјечника и хрватских рјечника: *ко–тко, коме–кому; шта–што, чему–чем*.

18. Присвојне замјенице *мој* и *твој* имају, у мушком и средњем роду, дуже (несажете) и краће (сажете) падежне облике. То потврђују и рјечници. У РСЈ дати су генитивни облици замјенице *мој*: *мог(а)/мојег(а)*, као и израз *по моме* (*по мојем*). Анић наводи генитив замјенице *твој* [грешком стоји мн мјесто јд]: *твојег(а)/твог(а)*. Код Шоње је детаљније приказана промјена замјенице *мој*: Г *мојега/мојег/мога/мог*, Д *мојему/мојем/мому/мом*, Л *мојем/моме/мом*. Разлика је очигледна: у српском рјечнику предност је дата сажетом облику, док су у хрватским рјечницима равноправни несажети и сажети облици.

Постоје разлике и у одређивању стандардне форме замјеница *њихов/њин, њен/њезин*. Наиме, у РСЈ *њин* је упућено на *њихов, њезин* на *њен*, а у хрватским рјечницима налазимо сљедеће: *њихов* дато само код Шоње (са облицима: Г *њихова*, ДЛ *њихову*), *њин* ни код Анића, ни код Шоње; *њен* (детаљније обрађено) и *њезин* (са значењем једнаким првome значењу замјенице *њен*) као двије одреднице (Анић), *њен* (са облицима: Г *њенога/њеног/њена*, Д *њена* [треба: *њену*], *њеному*, Л *њеноме/њеном/њену*) дефинисано као *њезин* (посебна одредница са облицима: Г *њезина*, ДЛ *њезину*; Шоње).

19. Придјевска замјеница *који* може да има у промјени, у мушком и средњем роду, дуже (несажете) и краће (сажете) облике. О томе свједоче два рјечника, један српски, а други хрватски. У РСЈ парадигму чине сљедећи облици: ген. *којег(а)/кѡг(а)*, дат. *којем(у)/кѡм(е)*, инстр. *којим*, а код Анића: ген. *ко-*

јез(а)/кѡз(а̄), дат. *којему/кѡму*, инстр. *којим/ким* [?]. Разлика је у дативу: *којем(у)/кѡм(е) – којему/кѡму*. Код Шоње наводе се само несажети облици: Г *којега/којег*, Д *којему/којем*, Л *којем*.

20. Промјена основних бројева *један, два, три* и *четири*, мање или више комплетна, исказана је граматичким ознакама или је потврђена фразеологизмима. Више информација налазимо у хрватским рјечницима него у РСЈ: *један* – израз *један за све, сви за једног* (РСЈ); (уз треће значење) ген. јд. *једног(а)*, дат. јд. *једном(е/у)*; Анић); Г *једнога/једног* (Шоње), *два* – ген. *двају* (РСЈ); ген. *двају*, дат. *двама* (Анић); Г *двају*, ДЛИ *двама* (Шоње); *три* – *трију* (с предл. најчешће непром.; РСЈ); ген. *трију*, дат., инстр. и лок. *трима* (Анић, Шоње); *четири* – *четирију* (обично непром.; РСЈ); ген. *четирију*, дат. *четирма/четирима* (Анић), Г *четирију*, ДЛИ *четирима* (Шоње). Бројеви од *пет* па даље непромјенљиви су.

21. Промјена збирних бројева потпуније је обрађена у хрватским рјечницима него у РСЈ. Код бројева *двоје* и *троје* јављају се дужи и краћи облици, а у Анићевом рјечнику разликују се облици збирних бројева за живо и за неживо и додају се аналитичке форме: *двоје* – *двога/двојега* (или непром.; РСЈ); Г *двојега/двојег/двога*, Д *двојему/двоум/двом*, Л *двојем/двоме*, И *двојима/двојим/двома* (Шоње); 1. ген. *двога* и аналитички (њих) *двоје*, дат. (њима) *двома* (за живо), 2. ген. *двога/двојег(а)*, за неживо; Анић); *троје* – *трога/тројега* (или непром.; РСЈ); Г *троје*, Д *тројим,-а*, Л *трома* (Шоње); 1. ген. аналитички (њих) *троје*, дат. (њима) *трома* (за живо), 2. ген. *трога/тројег(а)* – за неживо; Анић.

У РСЈ обичнији су збирни бројеви са суфиксом **-оро** (на њих су упућени облици са **-еро**), а у хрватским рјечницима основни облици су са **-еро** (они на **-оро** у загради су као споредни или се упућују на форме са **-еро**). Осим тога, РСЈ указује на евентуалну промјену броја *четворо*, али уз бројеве *петоро*, *шесторо*, *седморо* и др. не дају се никакви подаци о њиховој промјенљивости, док су у хрватским рјечницима *четверо*, *петеро*, *шестеро* и сл. промјенљиве ријечи: *четворо* – *четворга* (обично непром.); *четверо* (-) – „в. *четворо* (-)“ (РСЈ); *четверо* (*четворо*) – 1. ген. аналитички од (њих) *четверо*, дат. *четворма* (за живо), 2. ген. ријетко *четворга* (обично аналитички од то *четверо*), дат. *четворма* (за неживо; Анић); *четверо* – Г *четверо*, ДЛИ *четверим,-а*; *четворо* – „→ *четверо*“ (Шоње); *петеро* (*петоро*) – ген. аналитички од (њих) *петеро*, дат. *петерма* (за живо; Анић); *петеро* – Г *петеро*, ДЛИ *петерим,-а*; *петоро* – „→ *петеро*“ (Шоње); *шестеро* (*шесторо*) – ген. аналитички од њих *шестеро*, дат. *шестерма* (за живо; Анић); *шестеро* – Г *шестеро*, ДЛИ *шестерим,-а*; *шесторо* „→ *шестеро*“ (Шоње).

22. Од редних бројева навешћемо само *први*. У РСЈ и код Анића нема граматичких ознака за промјену овог броја, али неки облици налазе се у примје-

рима и фразеологизмима: примјер (именичка служба) *Пензију прима првог*; израз у *првом реду* (РСЈ); изрази: *првога реда, на првом кораку* (Анић). Код Шоње налазимо генитив једине редног броја *први*: Г -*бга*, -*бг*.

23. Уз глаголе у инфинитиву рјечници биљеже неколико категорија: прво лице једине презенте (обавезно или при промјени акцента односно облика), свршеност/несвршеност, повратност, а код Шоње и прелазност/непрелазност. Читаоци могу наћи доста података и о грађењу глагола. Размотрићемо овом приликом само проблематику везану за суфикс **-ира-**.

Извјестан број глагола на **-ира-**, свршеног и несвршеног вида, налазимо и у РСЈ и у хрватским рјечницима: *лакирати, телефонирати, паркирати, активирати, прогнозираати, докторирати, лажирати, стагнирати, санирати* и др. Много мање има глагола из ове групе који су само несвршеног вида: *стажирати, густирати, музицирати*. У неким случајевима има неслагања између РСЈ и хрватских рјечника. Тако, на примјер, у РСЈ глаголи *паузираати, саботирати, медитирати, контактирати, комуницирати*, само су несвршени, а код Анића и Шоње они су двовидски. Осим тога, скраћенице уз одреднице *демонстрирати* и *дипломираати* упућују у хрватским рјечницима на закључак да је ријеч о двовидским глаголима, док се у РСЈ истим скраћеницама прецизира свршеност/несвршеност, тј. истиче се да су ови глаголи чешће несвршени (први) односно свршени (други): на *демонстрирати* је ознака *несвр.*, што потврђују прво значење („јавно и отворено испољавати негодовање, незадовољство према некоме, нечему“) и треће („изводити демонстрацију“, војни термин), али уз друго значење стоји *и свр.* („показ(ив)ати очигледним примерима, огледима и сл.“); уз *дипломираати* је ознака *свр.* (несвр.), што значи да је глагол обичнији у свршеном виду („положити (полагати) завршни, дипломски испит“).

РСЈ потврђује познату чињеницу да према неким глаголима на **-ира-** у хрватској варијанти стоје у српском глаголи на **-ова-** и **-иса-**. У РСЈ глаголи на **-ира-** упућују се на оне са суфиксом **-ова-** и **-иса-** или се стављају у заграду: *организовати* (организовати), -зујем, организирати, -и́зира̑м „в. организовати“; *комбиновати*, -нујем (комбини́рати, -и́нира̑м); *дириговати*, -гујем (дириги́рати, -и́гира̑м); *конструисати*, -ишијем (констру́ирати, -и́и́ра̑м); *дефинисати*, -ишијем (дефини́рати, -и́ни́ра̑м); *коментарисати*, -ишијем (коменті́рати, -и́нті́ра̑м). Сви ови глаголи су двовидски, само *дириговати* је несвршени. Двовидски је и дублет *моделирати*, -ѐли́ра̑м / *моделовати*, -лујем.

Хрватски рјечници слажу се са РСЈ у погледу свршености/несвршености претходних глагола. Изузетак су код Анића глаголи *комбинирати* (несвршени) и *моделирати* (без информација о виду). Одређеног слагања има и у обради несвршеног глагола *лудирати се* (незабиљеженог код Анића), који се у РСЈ значењски изједначава са несвршеним глаголом *лудовати* („правити лу-

дости, глупости, понашати се неразумно, неразборито“), а код Шоње упућује се на *лудовати*. А кад је већ ријеч о подударности, поменимо овдје и чињеницу да су у сва три рјечника глаголи *видети/видјети*, *чути*, *ручати* и *вечерати* – двовидски.

Важно је истаћи да се глаголи на **-ова-** и **-иса-** у РСЈ разликују од одговарајућих глагола на **-ира-** у хрватским рјечницима не само по суфиксима него и по морфолошким врстама, акценту и евентуалним морфонолошким алтернацијама.

24. Рјечници информишу читаоце и о глаголској рекцији (валентности). У Предговору РСЈ стоји: „Глаголска рекција често је означена експлицитно (нпр. *изборити* [...] (нешто); *клатити* [...] (нешто, нечим); *нагнати* [...] *1.а.* (кога на нешто) или у оквиру дефиниције (нпр. *мити* [...] *умивати*, *прати водом* (*некога или део тела*)). Додатне информације о глаголској рекцији пружају примери после дефиниције: *клепнути* [...] *1. ударити*, *лупити*, *треснути* (*некога*): ~ по глави, ~ по образу“ (9). Наведимо и сљедеће примјере, у којима је рекција исказана експлицитно, у дефиницији, у примјерима, или је нема уопште: *оборити* [...] (нешто, некога); *мислити* [...] *2. (о некоме, о нечему, на некога, на нешто) имати у мислима, у памети* (*некога, нешто*), *размишљати* (*о некоме, о нечему*); *рећи* [...] *1.а. усмено саопштити, казати; испричати, исприповедати*: ~ истину; *скочити* [...] (без рекције).

У уводном тексту „Како се служити Рјечником“ Анић пише: „Глагол, а гдје је потребно и друга врста ријечи, уз натукницу има податак како веже ријеч у падежу (валенција као граматичко средство обликује значење) [:] *мислити* (Ø) [:] *мислити* (на кога/што) [:] *мислити* (што) [:] *мислити* (што кому – X). Додаћемо овоме и примјере: *оборити* (што, кога), *рећи* (што), *скочити* (Ø).

Код Шоње рекција се исказује скраћеницама за прелазност/непрелазност, али и примјерима послје дефиниције: *оборити* прел – *3.* „снизити, спустити“: ~ *цијене*; *мислити* непрел/прел – *1.* „обликовати мисли; расуђивати, размишљати“: *čovjek misli*; ~ *о добру и злу*, ~ *црне мисли*; *2.* „имати на уму, држати у мислима“: ~ *на посао*, ~ *на кога*; *рећи* прел – *1.* „приопћити ријечима усмено у саобраћају с људима уживо или преко електроничких и новинских гласила; казати, изјавити, повидјети“: ~ *што кому*, ~ *истину*, ~ *телефоном*, ~ *на радију*, ~ *у новинама*; *скочити* непрел.

25. У Анићевом рјечнику придјеви на **-ски**, **-чки**, **-шки** и од њих настали прилози дају се у истом чланку, под истом одредницом и под различитим бројевима, „ради тога да се зорније предочи аутоматизам поприложивања, тј. творба прилога од придјева, за разлику од творбе посебним суфиксима **-ка**, **-омице** итд.“ (VII). Разлика је не само у значењу него и у неакцентованој дужини на посљедњем слогу – код придјева је има, код прилога нема: *брáтскѝ 1.* прид. [...] *2. (-ски)* прил.; *јúnāчкѝ 1.* прид. [...] *2. (-чки)* прил.; *лúпешкѝ 1.* прид. [...] *2. (-шки)* прил. У РСЈ и код Шоње овакви придјеви и прилози обрађују се као посебне одреднице (код Шоње са издигнутим индексима 1 и 2).

26. Спојеви приједлога са другим врстама ријечи често представљају велики проблем, не само ортографски него и граматички и лексикографски. У неким случајевима није лако утврдити да ли су у питању двије ријечи (израз) или једна, треба ли такву комбинацију писати растављено или састављено. Није онда чудно што, поред истих, постоје различита рјешења у рјечницима. Разлике у писању могу настати и због друкчије правописне традиције у одређеној култури.

Рјечници се слажу у састављеном писању спојева: *наискап*, *наодмет*, *наоко*, *напретек*, *напречац*, *науштрб*, *унедоглед*, *унеповрат*, *успут*. Ови спојеви сврстани су у прилоге, али има примјера састављено написаних ријечи које су граматички различито разврстане: *добога* – у РСЈ прилог и узвик, тако и код Анића, али код Шоње само прилог; *надомак* – у РСЈ и код Шоње приједлог, а код Анића прилог и приједлог; *нажалост* – у РСЈ рјечца, код Анића и Шоње прилог; *наздравље* – у РСЈ прилог и узвик, код Анића узвик, код Шоње прилог. Међу рјечницима може бити разлика у односу на састављено и растављено писање, с тим да су растављено написане ријечи у ствари изрази уз основну ријеч: *до виђења* (РСЈ, израз уз *виђење*) – *довиђења* (Анић, Шоње, узвик); *на душак* (РСЈ, израз уз *душак*) – *надушак* (Анић, Шоње, прилог); *на изглед* (РСЈ, израз уз *изглед*) – *наизглед* (Анић, Шоње, прилог); *на пример/на примјер* (РСЈ, израз уз *пример/примјер*) – *напримјер* (Анић напомиње: „начин писања поред *на примјер*“ и не одређује врсту ријечи; код Шоње то је прилог); *у коштац* (РСЈ, Шоње, у изразу *ухватити се у коштац* уз *коштац*) – *укоштац* (Анић, прилог, обично у контексту *ухватити се* ~). Растављено писање ових ријечи више је карактеристика српског рјечника.

27. РСЈ и Анићев рјечник биљеже не само цијеле ријечи (лексеме) него као одреднице дају се и дијелови ријечи (сложенице, полусложенице), код Анића уопштено означени као први или други дио ријечи (сложенице), а у РСЈ неки пут прецизније одређени као префикс, префиксоид, суфиксоид. Анић још напомиње у уводном тексту: „Префикси, неки суфикси и негација **не-** издвојени су у графичком рјешењу Рјечника водоравним цртама [...]. То омогућује кориснику да у визуално напорном материјалу лакше уочи јединице које имају у структури језика опћенитију примјену и дају увид у могућу производњу нових ријечи или значења ограниченим и заданим средствима у језику [...]. Префикс се као термин избјегава у тексту Рјечника с обзиром на то што је лингвистичка теорија дошла до неких појмова којима просјечан корисник не влада (префиксоид)“ (XI).

Навешћемо један број одредница забиљежених у оба рјечника, разврстаних по критеријуму у РСЈ, према којима код Анића стоје одреднице са уопштеним указивањем на први односно други дио ријечи. Прву групу чине три подгрупе: 1. први дио сложеница (полусложеница, ријечи) – **био-** (*биографија*, *биоенергија*), **веле-** (*велеград*, *велесајам*), **високо-** (*високоградња*, *висококалоричан*), **више-** (*вишегодишњи*, *вишеслојан*), **војно-** (*војногеографски*, *војнополитички*), **екс-** (*екскраљ*, *ексшампион*), **електро-** (*електромагнет*, *елек-*

тормотор), **видео-** (видео-касета, видео-рекордер/видео-рикордер – РСЈ; видеокасета, видеорекордер – код Анића; видеотека – у оба рјечника); 2. префикси – **анти-** (антидржавни, антитуберкулозни), **архи-** (архиепископ, архилопов), **без-** (безбрижан, бескичмењак – код Анића поменут термин префикс), **де-** (деблокирати, децентрализација), **до-** (дотрчати, довратак, допредседник; код Анића двије одреднице: једна за до- као дио глаголске ријечи, друга за до- као дио именске ријечи), **за-** (запевати, запјевати, Загора), **контра-** (контранатак, контрареволуција), **не-** (неважан, невапитање); 3. префиксоиди – **антропо-** (антропологија, антропоцентризам), **ауто-** (аутосугестија у оба рјечника; ауто-сервис у РСЈ, аутоцеста код Анића), **макро-** (макроекономија, макроклима). Са оваквом класификацијом не морамо се сложити – нпр. **био-** и **видео-** требало би убрајати у префиксоиде. У другој групи су одреднице означене као други дио сложеница: **-годишњи** (двогодишњи, трогодишњи), **-годишњица** (трогодишњица, петогодишњица).

У РСЈ налазимо одреднице означене као: 1. први дио сложеница и полу-сложеница – **библио-** (библиографија, библиофил), **екстра-** (екстрадобит, екстрадоходак), **генерал-** (генерал-мајор, генерал-пуковник); 2. префикс – **зоо-** (зоологија, зоофил); 3. префиксоиди – **авио-** (~механичар, авиофлота), **агро-** (агробологија, агротехника), **анархо-** (анархолиберализам, анархосиндикализам), **аудио-** (аудиовизуелан, аудио-касета), **гео-** (географија, геофизика); 4. суфиксоид – **-логија** (биологија, филологија); 5. други дио сложеница – **-графија** (географија, биографија), **-фил** (русофил, библиофил), **-фоб** (германофоб, србофоб). Прецизнија класификација би била да је **екстра-** сврстано у префиксе, **библио-** и **зоо-** у префиксоиде, а **-графија**, **-фил** и **-фоб** у суфиксоиде.

Рјечници нису збиљежили суфикс **-изам** и суфиксоид **-бус**, али јесу унесене, као посебне лексеме, именице *изам* (РСЈ) и *бус* (РСЈ, Шоње) – **изам**, **изма** м (најчешће у мн.) *ознака (обично негативна) различитих појава казиваних именицама страног порекла са суфиксом -изам, нпр: стаљинизам, фашизам и сл.; бус* м разг. *аутобус*.

28. Рјечници нуде драгоцјену грађу за проучавање лексикализације језичких јединица (морфема, ријечи, група ријечи) односно употребе посебних лексема за именовање одређених појмова, карактеристичне за један језик, али не иза неки други. Традиционално се наводи ескимски језик да би се показала лексикализација, пошто се у њему, за разлику од других језика, користе многобројни изрази за *снџег*. Познато је такође да и у српској и у хрватској варијанти постоје три лексеме: *стриц*, *ујак*, *тетак*, према којима стоји у енглеском језику само једна лексема *uncle*. Видјели смо и у овом излагању како се лексикализују морфеме (суфикс **-изам** и суфиксоид **-бус** постали су лексеме *изам* и *бус*) и групе ријечи (приједлошки спојеви *на + око*, *уз + пут* дали су посебне лексеме, прилоге *наоко*, *успут*). Синтагматски изрази и фразеологизми, као посебне лексичке јединице, представљају, исто тако, примјере лексикализације: *свекрвин језик* („украсна биљка“), *исплазити језик* („јако се уморити“).

29. Лексикализација може бити степенан процес: а) полисемична ријеч у неком значењу врши службу друге граматичке врсте, б) посебно значење даје се у оквиру израза (фразеологизма), в) настала је нова лексема, исказана посебном одредницом у рјечнику. У рјечницима, поред истих, налазимо различита рјешења. Рецимо, придјев *бео/бијел* има у РСЈ значење у именичкој служби „онај који је обучен у бели дрес (спортиста)“, а код Шоње, у истој служби, овај придјев значи „оно шта је добро, у опозицији према црном“ (*црно* и *~о*; ово значење је у РСЈ обично, придјевско). Замјеница *мој*, са знаком „у именичкој служби“ у једном значењу, у РСЈ је мушког рода и у множини, са значењем „особе у блиској родбинској или пријатељској вези с лицем које говори (обично породица)“, са сличним значењем код Шоње, али различитим квалификовањем: дата је нова одредница *моји*, са ознаком м. рода и множине. Прилог *доле/доље* различито се обрађује: у РСЈ треће значење дефинисано је као узвик за изражавање негодовања, незадовољства, наређења; код Анића то је фразеолошки израз уз тај прилог, са истим значењем, док су код Шоње наведене двије одреднице: једна са прилошким, а друга са узвичним значењем. Поменимо и имницу *мука*, која се у РСЈ, послје ознаке „у прил. служби“, дефинише као „мучно“ и потврђује примјером: *~га је и гледати*. Прелазак ријечи из једне врсте у другу, тј. стварање нових лексема биљеже сва три рјечника и представљају их посебним одредницама. Такви су, на примјер, попридјељени глаголски придјеви и прилози: *одрастао, зрео, одређен, проклет, одговарајући, будући, бивши*, затим поприложени облици инструментала једине именица *ноћ* и *сила* (*ноћу, силом*).

30. Анализа грађе показала је да се у рјечницима налазе не само тумачења значења ријечи него и низ граматичких информација. Практично се видјело да су граматика и лексика у многим елементима сличне и међусобно повезане. Упоредили смо једнотомне рјечнике српског и хрватског језика и највећу пажњу обратили на морфологију и грађење ријечи. Много мање смо се бавили морфонолошким и акценатским алтернацијама, приказаним у рјечницима, и синтаксом. Поређењем српског рјечника са два хрватска потврђена је велика и очекивана сличност, али уочене су и извјесне разлике. До њих долази из два основна разлога: прво, рјечници указују на постојеће разлике између српске и хрватске варијанте; друго, лексикографи примјењују различите поступке, не само на релацији српски – хрватски него и хрватски – хрватски.

Навешћемо само неке од разлика између српске и хрватске варијанте које су рјечници забиљежили (на првome мјесту српска варијанта, на другоме хрватска): инфикс **-ов/-ев-** *млазеви (млазови) – млазови, носеви (носови) – носови*; замјенице – *ко – тко, коме – кому; моз(а); мојег(а) – мојег(а)/моз(а)*; енклитика *си* (од замјенице *себе*) само у хрватским рјечницима; збирни бројеви – *четворо – четверо*; глаголски суфикси *-ова-, -иса-, -ира-* – *организовати – организирати, конструисати – конструирати*; приједлошки спојеви – *до виђења – довиђења, на душак – надушак*.

Лексикографи различито поступају при обради грађе. На примјер, код Анића се најчешће јасно указује на разлику између граматичког и природног рода (пола), што није довољно истакнуто у РСЈ и код Шоње. Исто тако, Анић досљедније него РСЈ наводи инструментал једине именица женског рода на сугласник, а код Шоње нема никаквих изричитих обавјештења о овоме облику. Разликује се и обрада придјева: у РСЈ и код Шоње дата су сва три рада, а код Анића само мушки род (основни облик одреднице). Примјена различитих поступака огледа се и у слjedeћем: РСЈ и Анићев рјечник имају као посебне одреднице дијелове ријечи (сложенице, полусложенице) односно морфеме (префиксе, префиксоиде, суфиксоиде), али код Шоње такви случајеви нису забиљежени.

Литература

Анић 1994: Anić, V. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.

Шоње 2000: Šonje, J. (Ur.). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.

РСЈ 2007: Николић, М. (ур.) *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица Српска.

Milorad Dešić (Belgrade)

Grammar in Single-Volume Serbian and Croatian Language Dictionaries

The analysis of the material showed that the dictionaries contain not only the interpretations of words' meanings, but certain grammar information as well. In practice, it was demonstrated that grammar and lexis are similar and interrelated in many aspects. We have compared single-volume Serbian and Croatian dictionaries, mainly focusing on morphology and word formation. We were much less concerned with morphophonological and stress alternations, presented in dictionaries, and syntax. After comparing one Serbian dictionary with two Croatian dictionaries – a high and expected similarity was confirmed, but certain differences were also identified. They occur for two main reasons: first, the dictionaries show the existing differences between the Serbian and Croatian version; second, lexicographers use different methods, not only between Serbian and Croatian dictionaries, but also among different Croatian dictionaries as well.

Милорад Дешић
Јурија Гагарина 43/17
11070 Нови Београд, Србија
Тел.: +381 11 318 11 23; +381 63 812 18 47
mdesic@sezampro.rs

Александар Милановић (Београд)

Граматичке и лексичке паралеле између српских писаца из Војводине и хрватских писаца у 19. веку

У раду се на корпусу језика српских писаца из Војводине у 19. веку проверава статус језичких црта које се у појединим радовима одређују као диференцијалне у односу српски : хрватски језик. Утврђује се да су многи облици (*плаћа, хрђа, читање, судац, одветник* и сл.), као и многе конструкције (са инфинитивом у функцији допуне, са допунским предикативом у инструменталу итд.) своју фреквенцију у књижевном језику снизили тек у 20. веку, захваљујући различитим социолингвистичким разлозима. Наведене особине се у 19. веку могу сматрати једино квантитативним диференцама.

1. Теоријско-методолошка поставка у истраживању

Дистинктивне црте које се данас утврђују између српског и хрватског стандардног језика плод су бројних анализа и коментара, о чему сведочи и веома обимна литература. У овоме раду полази се од појединих граматичких и лексичких особина које се у савременим стандардима, барем у делу литературе, третирају као разликовне и проверава се какав је био статус таквих језичких црта код српских писаца са тла Војводине у 19. веку: да ли су биле присутне, да ли су биле стилски или функционално маркиране, да ли су у тадашњој филолошкој литератури третиране као територијално или национално обележене и сл.

Наравно, потпуно је јасно да у оваквим и сличним истраживањима постоји изражена опасност од теоријско-методолошког огрешења везаног за изједначавање дијахронијског и синхронијског плана, на шта је већ скренута пажња у радовима који су се тицали поређења српског и хрватског стандарда.¹ Стога се у овоме раду наведеним особинама не одређује статус дистинктивних, већ се од њих полази као од предиспонираних на основу појединих описа и поређења савремених стандардних језика, српског и хрватског, који се наводе у раду.² Циљ истраживања јесте да се утврди да ли се за многе од наведених језичких јединица и облика може одредити статус дистинктивног када се за корпус одабере језички израз престижних српских и хрватских књижевника у 19. веку.

¹ „Genetskoistorijsku ravan valja razlikovati u raspravama ove vrste od sinhronijske-lingvističke ravni“ (Radovanović 2001: 169).

² Поређење граматичких и лексичких особина српског и хрватског стандарда узимано је у обзир при одређивању њиховог међусобног статуса, али и при одређивању статуса босанског језика, о чему врло илустративне потврде дају радови у зборнику *Језик и демократизација*, нарочито: Čedić 2001, Vajzović 2001, Vrljić 2001, Purovac 2001, Gustavsson 2001.

2. Српска језичка ситуација у 18. и 19. веку: конкуренција и коегзистенција норми

Од појаве Вука Стефановића на књижевнојезичкој сцени, српски писци на тлу Војводине груписали су се или међу следбенике вуковских идеја или међу настављаче доситејевске књижевнојезичке традиције, у којој је славено-српски језик понародњавањем све више приближаван народним говорима са тла Војводине. У почетку ретки писци, попут Јована Суботића, тражили су компромисан књижевнојезички пут, прихватајући добра језичка решења обе сукобљене стране. Тако се наведени Ј. Суботић временом у своме књижевном, научном и публицистичком стваралаштву опредељује за прелазак са славеносрпске (предвуковске) ћирилице на Вукову ћирилицу, али истовремено задржава графему јат у етимолошком положају и морфонолошки правопис; прелази на готово чист народни језик, тј. сремски говор шумадијско-војвођанског дијалекта, али истовремено чува и велики број лексичких славенизама, иако многе потискује синонимним народним речима (Милановић 2007).

Занимљиво је да су односи Вука Стефановића Караџића и вуковаца са хрватским филолозима изузетно добро описани у више публикација, међу којима посебно треба истаћи монографију Виктора Новака „Вук и Хрвати“ (Новак 1967), али да су односи српских писаца доситејевске и уопште предвуковске оријентације са хрватским писцима остали запостављени у литератури. Такође, досад је далеко више пажње посвећено откривању и описивању конкретних контаката (преписци, договорима са документима као сведочанствима и сл.) него лингвистичкој анализи међусобних језичких и стилских утицаја српских и хрватских писаца. Свакако је најобимнија литература о Бечком књижевном договору из 1850. године, којем су у прошлом веку дужну пажњу посветили готово сви историчари српскохрватског народног и књижевног језика са српске стране: Александар Белић, Павле Ивић, Славко Вукомановић, Радоје Симић и многи други. За прецизније и валидније закључке о потенцијалним међусобним језичким утицајима, граматичким или лексичким, неопходна би била изузетно прецизна дескрипција језика српских и хрватских писаца из 19. века, што за сада, нажалост, није у потпуности учињено ни са српске ни са хрватске стране, али постојеће монографије, студије и речници ипак пружају довољно материјала за одређене парцијалне закључке или, барем, за одређивање смерница будућих истраживања.

3. Конкуренција облика: синоними и дублети

Специфична језичка ситуација, оличена у конкуренцији и коегзистенцији норми, према терминологији Никите И. Толстоја (Толстој 2004), наслеђена још из 18. века, условила је да се и у првој и у другој половини 19. века у језичком изразу српских писаца појави могућност селекције великог броја конкурентних јединица, синонима и дублета, на свим језичким нивоима: графичком, ортографском, фонетско-фонолошком, морфолошком, творбеном, син-

таксичком, лексичком. Из монографија, студија и радова о језику писаца тзв. предвуковске и вуковске епохе видљив је изразит стилски поступак навођења конкурентних језичких облика у истоме књижевном делу, па чак и у истој реченици – што се да мотивисати тежњом ка разноврснијем, богатијем, свежијем изразу. На пример, избегавање понављања истих лексема или исте синтаксичке конструкције на малом растојању у тексту несумњиво је спречавало монотоност у изразу, а језички идиоми у коегзистенцији (рускословенски, славеносрпски, српски народни језик) нудили су бројна синонимна решења. Захваљујући отворености славеносрпског, као и његове граматички сасвим посрбљене варијанте – доситејевског језика, за бројне лексичке позајмљенице из несловенских језика (германизме, галицизме, италијанизме, хунгаризме, интернационализме и одомаћене турцизме), поље селекције само се додатно проширивало, о чему најбоље сведочи речник речи страног порекла у предвуковском периоду (Михајловић 1972 и Михајловић 1974).

Чланови појединих синонимних или дублетних парова лексичких или граматичких јединица, а понекад и читави парови, били су истовремено карактеристични и за језик хрватских писаца у 19. веку, о чему сведоче монографије и студије хрватских лингвиста. Разлика између израза српских и хрватских писаца постојала је само у дистрибуцији, односно фреквенцији многих језичких црта које се данас сматрају разликовним. Овакве језичке црте класификоване су по језичким нивоима и илустроване примерима из језика српских писаца са тла Војводине.

4. Фонетско-фонолошки ниво

Монографије о језику српских писаца предвуковске и вуковске епохе сведоче да су у 19. веку биле бројне лексеме чији је фонетско-фонолошки лик условио да их многи хрватски лингвисти третирају као кроатизме: а) *плаћа* (лик потврђен код Богобоја Атанацковића и Јована Суботића); б) *хрђа*, *хрђав*, *хрвати се* (у 18–19. веку код Јована Рајића, Емануила Јанковића, Јакова Игњатовића, Јована Хацића, Јована Суботића); в) *тко*, *нитко* (Е. Јанковић, Стефан Новаковић, Ј. Игњатовић, Б. Атанацковић); г) *такођер* (Ј. Рајић, Е. Јанковић, Милован Видаковић, Ј. Игњатовић, Ј. Хацић, Ј. Суботић); д) *обрана* (М. Видаковић, Ј. Игњатовић, Б. Атанацковић, Ј. Хацић, Ј. Суботић);³ ђ) *кава*, *кавана* (Б. Атанацковић, Ј. Суботић); е) *антикрис* (Ј. Суботић); ж) *хисторија*, *хисторијски* (Ј. Суботић);⁴ з) *аристократија*, *дипломатија* (Ј. Игњатовић); и)

³ Занимљиво је истаћи да се и код Јована Хацића (Суботић 1989: 119) и Јована Суботића (Милановић 2007: 190) напореда са именицом *обрана* јавља искључиво глагол *одбрани*.

⁴ У Суботићевом језику напореда се појављују форме *хисторија* и *историја*, као и изведени придеви *хисторијски* и *историјски* (Милановић 2007: 165). Потпуно иден-

бизантијски (Ј. Суботић); ј) *точка, точан* (М. Видаковић, Ј. Игњатовић, Б. Атанацковић, Ј. Суботић, Вук Стефановић Караџић, Бранко Радичевић); к) *Славен, славенски* (Б. Атанацковић, Ј. Суботић и др.); л) *муха* и сл. (Ј. Суботић и др.); љ) *стол* (Ј. Хацић, Ј. Суботић и др.)... Све наведене форме веома често се јављају и као дублетне у језику српских писца (*плата/плаћа, хр-ђа/рђа, тко/ко* итд.), али и као једине потврђене.

5. Дериватолошки (творбени) ниво

Штета је што проблему дериватологије (творбе речи) није посвећено довољно пажње у монографијама о језику српских писаца из 19. века, што онемогућава и прецизније закључке о појави или одсуству појединих изведеница које се, захваљујући карактеристичном суфиксу, у савременој кroatистичкој литератури одређују као карактеристичне за хрватски језик.⁵ И поред тога, из постојеће литературе видљиво је да је добар део таквих изведеница био сасвим уобичајен и у језику српских писаца предвуковске и вуковске епохе. Илустроваћемо наведену тврдњу на три примера из језика Ј. Суботића.

5.1. Изведенице са суфиксом -тељ

Изведенице са суфиксом -тељ, прасловенског порекла, данас имају сви словенски језици, у којима је углавном литерарног тј. књишког карактера. Изведенице са овим суфиксом фреквентне су код српских писаца 18. и 19. века (Доситеја Обрадовића, Б. Атанацковића, Ј. Стејића, Ј. Суботића и других), чему је пресудно допринео утицај рускословенског и руског књижевног језика, а сасвим су уобичајене и у језику Вука Караџића и његових следбеника. Средином 19. века, у предговору *Новог завјета*, Вук Стефановић Караџић је истакао славенску, а не народну природу употребљених изведеница са овим суфиксом, али је додао да се „ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати“ (Караџић 1974: 16). Свест о књишком карактеру суфикса -тељ условила је његово потискивање у вуковској и послевуковској епохи. Управо тежња ка понародњавању израза условила је да се уз многе творбене основе на његовом месту у конкурентном односу нађу синонимни суфикси. Тако и Ј. Суботић посрбљава временом свој језички израз, па се код њега као творбени дублети појављују лексеме *читатељ/читалац, председатељ/председник, ласкатељ/ласкач* и сл. У Суботићевом језику највише потврда за творбену кон-

тично стање је и у језику хрватског писца и Суботићевог савременика Ксавера Шандора Ђалског: „Riječ ‘historija’ piše dvojako: k romanu i k historiji (Ruk. aut. 178); historijske istine (Dol. Hrv. čl. 261); ali uz to i: Stara je to istorija (MILIĆ, 1); u istoriji čovječanstva (Pron. id. 2, br. 1478)“ – Savić 1985: 76.

⁵ Од наведене тврдње одступа монографија о језику Доситеја Обрадовића (Куна 1970).

куренцију постоји у пару синонимних суфикса **-тељ** : **-лац**. Ови творбени дублети могу се код Ј. Суботића појавити и као стилистичка средства за постижање разноврсности израза у истоме тексту, као у примерима са творбеним дублетима *читатељ/читалац* или *слушатељ/слушалац*. Такође, Ј. Суботић је у појединим примерима првобитним лексемама са књишким суфиксом **-тељ** придодавао током стваралаштва творбене дублете са суфиксом **-лац**, што показују хронолошки приказане потврде: *гледатељ* (1839) : *гледалац* (1844); *примјечатељ* (1841) : *примјечалац* (1843) и сл. По правилу су, дакле, изведенице са суфиксом **-лац** млађе у односу на синонимне са суфиксом **-тељ** (Милановић 2007: 315).⁶ У Суботићевом језику исто важи и за конкурентне облике изведеница у паровима са суфиксима **-тељ** : **-ник** и **-тељ** : **-ач**: *предсједатељ* (1850) : *председник* (1871), *ласкатељ* (1844) : *ласкач* (1881).⁷ Трочлани низ синонимних суфикса **-тељ** : **-лац** : **-ар**⁸ показује еволуцију облика савремене лексеме *владар* у Суботићевом језику. Суфикси се у његовом изразу показују као синонимни будући да се појављују у творбеним дублетима *владатељ/владалац/владар*, у којима постоји идентичност творбене основе и идентичност значењске инваријанте суфикса, уз њихову међусобну материјалну разлику и присуство идентичног творбеног модела. Тако је формирано синонимично гнездо које у овом случају није типичног бинарног карактера, већ има три елемента (Ћорић 1983: 134–135). Првобитне црквенословенске облике *владјетељ* (1840) и *владатељ* (1844) потиснути су најпре обликом *владалац* (1843), а потом и обликом *владар* (1871).

5.2. Изведеница *судац*

За целокупан период Суботићевог стваралаштва карактеристична је стилистички мотивисана напоредна употреба суфикса **-ија** : **-ац** са основом *суд*. Бројношћу доминира, ипак, црквенословенски облик *судија*, распрострањен у народу, па се макар из тог угла он може сматрати стилски немаркираним чланом пара. Прва потврда за лексему *судија* је из 1839. године, а за лексему *судац* из 1841. године (Милановић 2007: 316). Иста конкуренција регистрована је и у језику Б. Атанацковића (Јерковић 1976: 136), а лексема *судац* потврђена је и у Михајловићевом речнику посрбица (Михајловић 1982: 23, 192).

⁶ Конкурентни однос ових суфикса у савременом језику описан је у студији Стане Ристић (Ристић 1982: 216–220).

⁷ Конкурентни однос суфикса **-тељ** и **-ник** у савременом језику описан је у Ристић 1982: 223–225. За однос **-тељ** : **-ач** видети на истом месту стр. 221–223.

⁸ „Суштина овог схватања је у следећем: суфикси су синонимични ако речима дају опште категоријално значење или их уводе у одређену лексичко-семантичку категорију“ (Ћорић 1983: 133).

5.3. Изведенице са суфиксом **-ира**

У Суботићевом језику високофреквентан је код глагола суфикс страног порекла **-ира**, одомаћен првенствено под утицајем немачког језика. Многи од њих данас су архаични у форми са **-ира**, односно потиснути конкурентним облицима са суфиксима **-иса**, грчкога порекла, и домаћим суфиксом **-ова**. То важи, на пример, за следеће изведене глаголе потврђене у Суботићевом језику: *апелирати*, *акламирати*, *апелирати*, *бомбардирати*, *дезавуирати*, *декларирати*, *декорирати*, *изолирати*, *интервенирати*, *информирати*, *класифицирати*, *командирати*, *коментирати*, *компромитирати*, *консолидирати*, *констатирати*, *критизирати*, *легитимирати*, *маневрирати*, *мотивирати*, *организирати*, *пензионирати*, *поетизирати*, *практицирати*, *оперирати*, *организирати*, *оријентирати*, *редуцирати*, *резервирати*, *репрезентирати*, *репродуцирати*, *рефлектирати*, *реформирати*, *рехабилитирати*, *решептирати*, *санкционирати*, *скандализирати*, *тријумфирати*, *хармонирати*, *хонорирати* и многи други.

Конкурентни суфикси у овим позицијама, **-иса** и **-ова**, неупоредиво су ређи и по правилу су употребљени у последњим објављеним Суботићевим делима: а) *телеграфисати*, *фотографисати* (1881); б) *игноровати*, *идеализовати*, *квалификовати* (1881), *рекламовати* (аутобиографија објављена постхумно). Само је у аутобиографији, коју је Суботић писао пред крај живота, регистрована конкуренција глаголских суфикса **-ира** и **-ова** код глагола са истим основама, као у примерима: *интересирати/интересовати*, *конитатирати/конитатовати* (Милановић 2007: 348–349). Глаголи страног порекла са суфиксом **-ира** као сасвим уобичајени и фреквентни потврђени су и у језику Ј. Рајића, Е. Јанковића, С. Новаковића, М. Видаковића, Ј. Игњатовића, Б. Атанацковића, Ј. Стејића и других.

Са друге стране, хрватски писци у 19. веку употребљавају уз стране глаголске основе и домаћи суфикс **-ова**, понекад чак и као доминантан: „U tvorbi glagola od stranih osnova pomoću nastavaka **-ovati**, **-irati**, **-isati** Ks. Š. Gjalski se najčešće opredjeljuje za nastavak **-ovati**, vjerojatno zato što ga smatra slavenskim nastavkom (**-irati** prema njemačkom, **-isati** prema grčkom): deklamovao iz Gundulićeve Osmana; da se mnogo politizuje; Ove bijahu litografovane; niste vi koncertovali; citovao izreke; protestovati; više zainteresovali; karakterizovati djelo; sada konstatovati; pomuslimovani Srbi. (...) Sve te oblike upotrebljavaju i ostali pisci 19. st., primjerice A. Šenoa, A. Kovačić, J. Leskovar i drugi“ (Sović1985: 91–92). Уколико би се, дакле, упоредили само језички изрази двојице значајних писаца савременика – Јована Суботића и Ксавера Шандора Ђалског, могао би се извући сасвим супротан закључак у односу на многе радове који се баве дистрибуцијом глаголских суфикса у српском и хрватском стандарду, будући да код српског писца доминира суфикс **-ира**, а код хрватског писца суфикс **-ова**.

5. Лексички ниво

На поједине специфичности лексике у језику писаца предвуковске и вуковске епохе пажњу у монографијама посветио је пре свих Јован Јерковић: „Код нашег писца [Ј. Игњатовића – прим. А. М.] забележили смо један мањи број речи које су данас обичније у западном делу српскохрватског језика, док су на истоку обичнији њихови синоними. Примери: *арцибискуп* СА 87; *гласовир* М 249; *зрак* Пат 43, 179, 200, УЛ 125; *котарској (области)* СА 111; *листопад* М 58; *обитељ* УЛ 4, ВМ 147; *обитељи* СА 107, УЛ 53; *повеснице* СА 107, 113; *творница* (д) М 214; (у) *творници* М 206; *тисућа* СИ 5, (д) ЂБ 11 (х 2); *увете* Пат 192; (*под*) *уветом* Пат 21, 99; *улучи* УЛ 54. Паралелно са наведеним јављају се лексеме које су данас обичније у источном делу српскохрватске територије“ (Јерковић 1972: 287). И у монографији о језику Б. Атанацковића Ј. Јерковић наводи списак који „обухвата лексеме које су данас обичније у западним центрима српскохрватске језичке територије“, у којем су, по аутору: *југославенске, обрану* (уз: *одбрану*), *обртност* (уз: *трговину*), *Славене, Славенима, судац* (уз: *судије*), *тат, тисућник* (уз: *хиљаду, хиљадама*), *точке, улучимо, цеста*. Јерковић даје и коментар везан за савремено стање: „Већину наведених речи окарактерисао је као својствене западној половини српскохрватске језичке територије *Језични савјетник*. Речи *тат* и *улучити* нису у њему наведене“ (Јерковић 1976: 137).

Истакли смо већ да на језик 19. века не треба примењивати мерила битна за 20. век. Самим тим немогуће је и наведену лексику територијално или национално одређивати у предвуковском и вуковском периоду, будући да се јавља код многих српских писаца са тла Војводине. Међу примерима за лексичку синонимију у језику Ј. Суботића налазимо и следеће, потврђене најчешће у оквирима истих текстова: а) *кат* : *спрат*; б) *столеће* : *век*; в) *казалиште* : *позориште* и *казалишни* : *позоришни*; г) *адвокат* : *одветник*; д) *хиљада* : *тисућа*; ђ) *повесница* : *хисторија*; е) *повесник* : *хисторик*; ж) *комишија* : *сусед* и сл. (Милановић 2007: 377–382). У речнику посрбица у предвуковском периоду налазимо и следеће одреднице: *зрак, јуха, казалишни, кут, листопад, опит, особни, тисућина, тисућник* и сл., уз фонетско-фонолошки маркиране: *опћина, плаћа, хрвач* и др. (Михајловић 1982 и Михајловић 1984).

6. Синтаксички ниво

Међу синтаксичке диференцијалне црте између српског и хрватског језика у савременој перспективи понекад се сврставају и оне везане за ред речи у реченици (интерпозицију енклитике), за употребу одређених синтаксичких конструкција (допунски предикатив у инструменталу), као и оне везане за синтаксу глаголских облика (употребу инфинитива).

6.1. Интерпозиција енклитике

Интерпозиција енклитике, тј. њено уметање у именичку синтагму, сасвим је била уобичајена за језик српских писаца у 19. веку. Ево само неких приме-

ра за „линеаризацију у именској групи“ (Пипер 2009: 546) у језику Ј. Суботића: *Наш је Доситеј казивао, Најстарији је датак у предлежећем предмету, Ти су дукати дар славе, У народним га песмама нема, Најбољи се начин види, У наше пак време, Саставне дакле части стиха, објављеном већ избору* (Милановић 2007: 401). Исти ред речи карактеристичан је и за све друге писце наведене у овоме раду. Да није у питању функционалностилски маркирана појава, потврђују и примери из других функционалних стилова, нпр. из „Новина српских“ (1813–1822): *за кратко ћемо време, главни се стан, на левом је крилу, прајске су гарде* и сл. У новинарском подстилу сасвим је уобичајено било и раздвајање синтагме са атрибутивом: *цар је Наполеон, на реки је Масу, генерал је Јорк, из града су Кеода, кнез је Галицин* итд. (Милановић 1998: 161–166) Данас је у српском језику само уобичајеније да се синтагме не раздвајају уметањем, што нарочито важи за оне са атрибутивом (Пипер 2009: 546).

6.2. Употреба инфинитива

Инфинитив у функцији реченичног кондензатора у предвуковској и вуковској епохи сасвим је уобичајен у језику српских писаца из Војводине. Из језика Ј. Суботића навешћемо само неколико примера употребе инфинитива као допуне транзитивног глагола *имати* (*имао би навести, свршити има, имао би навести*), каузативног глагола *дати* (*луг му се чути даје, мај му даје осећати*) или глаголе кретања (*који се у Београд покрстити дошао*), као и уз многе друге глаголе (*седну ручати, легао је спавати, оде ручати, онда ће их умети ценити* итд.). Исту слику налазимо и у језику других српских књижевника, али и у српским новинама, научним расправама и законима (Милановић 1998: 140).

6.3. Употреба допунског предикатива у облику инструментала

Допунски предикатив у језику Ј. Суботића најчешће је у облику инструментала, и то уз непрелазне и прелазне неправе копулативне глаголе: *да је тако лако критичаром постати, те ја постанем игуманом, да постане митрополитом, кад је постао епископом, који адвокатом постане, сматраћу се ариштанцем, осети се сасвим опорављеним, осети се као наново рођеним, се осећао самосталнијим, учинио се болесним, прогласе мене својим кандидатом, комесаром буде именован бан хрватски, је био именован председником, и њега јавно оцем зову, назвао списатељем, називао је себе архијупаном, ако њега игуманом поставе, да се првим поджупаном постави Тривун, да је игуманицом титулирају* и сл. У Суботићевом језику код апсолутне већине прелазних глагола допунски предикатив само је у инструменталу, а само глаголи *изабрати* и *произвести* имају допуну у облику предлошко-падежне конструкције *за* + инструментал.

7. Српско-хрватски културни и језички контакти у 19. веку

Бројни културни, а самим тим и језички, контакти српских и хрватских писаца у 19. веку нужно су морали условити и одређене међусобне језичке утицаје, о којима у литератури нема превише информација. За историју срп-

ског и хрватског језичког стандарда било би изузетно драгоцено да се овакви језички утицаји испитају, опишу и поткрепе одговарајућим примерима. Међу српским писцима и научницима за такво истраживање били би пре свих погодни интелектуалци рођени у Војводини, који су део свога живота провели и на тлу Хрватске. Ту пре свега мислимо на двојицу најзначајнијих за српско-хрватске културне односе у 19. веку: Јована Суботића и Ђуру Даничића, прве Србе који су постали чланови Југославенске академије знаности и умјетности. Није лако одговорити на питање колико је, и да ли је, хрватска средина извршила утицај и на израз двојице српских интелектуалаца. Када је у питању Суботићева лексика, одређене смернице и претпоставке за такво истраживање могу се дати већ у овом реферату. Наиме, након боравка у Загребу и Осијеку у Суботићевом језику потврђене су одређене лексеме које он дотада није употребљавао, али које јесу користили други српски писци у преддуковском периоду пре њега. Сасвим је могуће да је њихово активирање у Суботићевом језику последица непосредних језичких контаката са хрватским колегама, мада не смемо искључити ни потенцијални утицај српске литературе: а) *кахва* (1846), *кафа* (1881), *кава* (1902); *кахвана* (1857), *кафана* (1881), *кавана* (1902); б) *опити* (1839), *опћи* (1871); в) *лекар* (1844), *лечник* (1881); г) *воздух* (1841), *зрак* (1905); д) *универзитет* (1840), *школа виша* (1840), *свеучилиште* (1871)⁹

Треба истаћи да би слично истраживање ваљало обавити и када је у питању историја наших пуризама, где би посебан акценат требало ставити на однос посрбица, потврђених у Михајловићевом речнику и бројних незабележених у њему, са хрватским еквивалентима. Природа културних и језичких односа Срба и Хрвата у 19. веку, као и историја наших језичких политика, била би боље сагледана и кроз историјат појединих калкова, праћен прецизном хронологијом. Сматрамо да би овакав опис био драгоцен не само за историјску лексикологију и лексикографију, већ и за историјску дериватологију у оквирима књижевног језика. Као мали прилог таквом истраживању навешћемо историјат посрбица лексеме *телеграф* код српских писаца: *јазикоорудије* (1794), *далекописац* (1804), *далетисник* (1813), *скоровестник* (1837), *хитрогласник* (1837), *брзојав* (1851) (Милановић 2003). Лексема *брзојав*, дакле, потврђена је за сада код српских писаца тек у другој половини 19. века, а тек би требало проучити да ли је у питању утицај хрватскога калка.

8. Развој српскохрватског језика у 20. веку

Све у раду наведене језичке јединице на различитим језичким нивоима, од фонетско-фонолошког до лексичког и синтаксичког, чија је разлика у употреби код српских и хрватских писаца била сведена само на ниво дистрибу-

⁹ Најранија потврда лексеме *свеучилиште* у речнику посрбица је из 1815. године (Михајловић 1984: 422).

ције, тј. фреквенције, стварале су, дакле, само квантитативне, али не и квалитативне разлике, према терминологији коју је увео Бранко Тошовић (Тошовић 2008). Нити у једној расправи српских филолога из 19. века наведене језичке јединице и конструкције не оцењују се као кроатизми, нити као уопште маркиране језичке црте. Управо из тих разлога анализиране лексеме се не третирају као кроатизми ни у савременој српској лексикографској пракси, односно при изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ: „Не сматрају се кроатизмима речи чија су значења у савременом српском архаична, а у историјској перспективи су била актуелна и честа, нпр. *тисућа, сатник, нетко, тко* и сл.“ (Радовић-Тешћ 2009: 242). Овакав тип диферема, опет према терминологији Б. Тошовића, заправо је две књижевности и две културе више приближавао него што их је удаљавао, што звучи парадоксално. Овакве језичке црте никако не могу ићи у исту раван са онима које су Србе и Хрвате у књижевном језику заиста удаљавале, попут различитих писама, ћирилице и латинице.

Развој заједничког српскохрватског књижевног језика створеног практично крајем 19. века условио је да се дистрибуција наведених језичких црта (*плаћа, хрђа, читатељ, одветник* итд.) промени пре свега у источној (српској, београдској) варијанти, чему су допринели различити социолингвистички процеси, пре свега истискивање славенизама и другачији однос према лексци страног порекла. На граматичком плану промене међу наведеним особинама биле су везане пре свега за дериватологију и синтаксу: другачију дистрибуцију појединих суфикса, пре свега суфикса *-тељ*, и другачији ред речи проузрокован превладавањем барокне реченице и устаљивањем места енклитике у реченици, нарочито када је интерпозиција у питању.

Појава граматичких и лексичких разлика између савременог српског и хрватског стандардног језика, дакле, последица је развоја тих неорганских идиома у 20. веку, а не последица затечених стања у тренутку стварања заједничког стандардног језика у другој половини 19. века.

Литература

- Албин 1968: Албин, Александар. *Језик новина Стефана Новаковића (1792–1794)*. Нови Сад: Матица српска.
- Анић 1971: Анић, Владимир. *Језик Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1951: Белић, Александар. *Око нашег књижевног језика*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Vajzović 2001: Vajzović, Hanka. Savremena jezička situacija u Bosni i Hercegovini – komunikativna i simbolička funkcija jezika. In: *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*. Posebna izdanja. Knjiga 12. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. S. 79–93.

- Vrljić 2001: Vrljić, Stojan. Jezična politika kao sredstvo usuglašavanja komunikativne i simboličke funkcije jezika u nacionalno nehomogenim zajednicama. In: *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*. Posebna izdanja. Knjiga 12. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. S. 163–167.
- Gustavsson 2001: Gustavsson, Sven. „Srbizmi“ u hrvatskome standardnom jeziku – znanstveni i emocionalni problem. In: *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*. Posebna izdanja. Knjiga 12. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. S. 285–297.
- Ивић 1971: Ивић, Павле. *Српски народ и његов језик*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић 1998: Ивић, Павле. *Преглед историје српског језика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јерковић 1972: Јерковић, Јован. *Језик Јакова Игњатовића*. Нови Сад: Матица српска.
- Јерковић 1976: Јерковић, Јован. *Језик Богобоја Атанацковића*. Нови Сад: Матица српска.
- Jonke 1965: Jonke, Ljudevit. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje.
- Jonke 1971: Jonke, Ljudevit. *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Караџић 1974: Караџић, Вук. *Нови завјет господа нашега Исуса Христа*, Сабрана дела Вука Караџића. Књига десета. Београд: Просвета.
- Кашић 1968: Кашић, Јован. *Језик Милована Видаковића*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Куна 1970: Kuna, Herta. Jezičke karakteristike književnih djela Dositeja Obradovića. In: *Djela*. XXXVI. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka. Knj. 21.
- Maretić 1910: Maretić, Tomo. Jezik slavonskijeh pisaca. In: Zagreb: *Rad JAZU*. Knj. 180. S. 146–233.
- Милановић 1998: Милановић, Александар. *Особине језика „Новина Србских“ (1813–1822)*. Београд: магистарски рад, рукопис.
- Милановић 2003: Милановић, Александар. Семантичка и творбена конкуренција у посрбицама предвуковског периода, In: *Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*. Научни скупови. Књ. 61. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. S. 310–317.
- Милановић 2007: Милановић, Александар. *Језик Јована Суботића*. Београд: Univ.-Diss.
- Михајловић 1972: Михајловић, Велимир. *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*. I том (А–Љ). Нови Сад: Институт за лингвистику у Новом Саду.

- Михајловић 1974: Михајловић, Велимир. *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*. II том (М-Ш). Нови Сад: Институт за лингвистику у Новом Саду.
- Михајловић 1982: Михајловић, Велимир. *Посрбице од Орфелина до Вука*. I том (Б-О). Нови Сад: Матица српска.
- Михајловић 1984: Михајловић, Велимир. *Посрбице од Орфелина до Вука*. II том (П-Ш). Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић 1964: Младеновић, Александар. *О народном језику Јована Пајића*. Нови Сад: Матица српска.
- Nejlor 1996: Nejlor, Kenet. *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima*. Beograd: Prosveta.
- Новак 1967: Новак, Виктор. *Вук и Хрвати*. Београд: Српска академија наука и уметности и Научно дело.
- Нуорлуото 1989: Nuorluoto, Juhani. Jovan Stejić's Language. A Contribution to the History of the Serbo-Croatian Standard Language. In: *Slavica Helsingiensia*. 8. Helsinki: Department of Slavonic Languages, University of Helsinki.
- Sović 1985: Sović, Ivan. *Jezik Ksavera Šandora Gjalskoga*. Zagreb: Školske novine.
- Пипер 2009: Пипер, Предраг. О природи граматичких разлика између српског и хрватског језика. In: Малцијева, Вјара et al. (Ur.). *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције*. У редакцији Предрага Пипера. Београд: Београдска књига. S. 537–552.
- Pupovac 2001: Pupovac, Milorad. Dva aspekta postmodernog stanja jezične standardizacije. In: *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*. Posebna izdanja. Knjiga 12. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. S. 191–202.
- Radovanović 2001: Radovanović, Milorad. Standardni jezik, njegove varijante, subvarijante, i urbano-regionalne realizacije (raslojavanje i promovisanje) – sa bibliografijom. In: *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*. Posebna izdanja. Knjiga 12. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. S. 169–178.
- Ристић 1982: Ристић, Стана. Морфема **-тељ-** у савременом српскохрватском језику. In: *Наш језик*. XXV/4–5. Београд. S. 189–230.
- Ристић 1983: Ристић, Стана, Морфема **-тељ-** у комбинацији са другим суфиксним морфемама. In: *Наш језик*. XXVI/1. Београд. S. 6–24.
- Суботић 1989: Суботић, Љиљана. *Језик Јована Хаџића*. Нови Сад: Матица српска.
- Тешић 2009: Милица Радовић-Тешић. *С речима и речником*. Београд: Учитељски факултет.
- Толстој 2004: Толстој, Никита Иљич. *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска.

- Tošović 2008: Tošović, Branko. Gramatičke razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (preliminarium). In: *Morphologie – Mündlichkeit – Medien: Festschrift für Jochen Raecke*. Tilman Berger & Biljana Golubović. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. S. 311–322.
- Ђорић 1983: Ђорић, Божо. Из творбене синонимије српскохрватског језика. In: *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 12/1. Београд: Међународни славистички центар. S. 131–136.
- Ђорић 1998: Ђорић, Божо. Анатомија наопаке хрватске језичке политике. In: *Српски језик*. III/1–2. S. 551–559.
- Херити 1983: Херити, Питер. *Књижевни језик Емануила Јанковића*. Нови Сад: Матица српска.
- Ћедић 2001: Ћедић, Ibrahim. Bosanskohercegovački standardnojezički izraz – bosanski jezik. In: *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*. Posebna izdanja. Knjiga 12. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu. S. 69–77.

Aleksandar Milanović (Belgrad)

Grammatikalische und lexikalische Parallelen zwischen serbischen Literaten aus der Vojvodina und kroatischen Literaten des 19. Jahrhunderts

In dieser Arbeit wird auf Grundlage eines Korpus der Sprache serbischen Literaten aus der Vojvodina im 19. Jahrhundert der Status sprachlicher Charakteristiken analysiert, die sich in einzelnen Werken als differenzierend zwischen dem Serbischen und dem Kroatischen erweisen. Es wird festgestellt, dass zahlreiche Formen (*плаћа, хрђа, читатељ, судаци, одветник* u. a.), wie auch viele Konstruktionen (mit Infinitiv in der Funktion einer Ergänzung, mit Prädikativ im Instrumental u. Ä.) in literarischen Texten erst im 20. Jahrhundert eine geringere Frequenz aufzuweisen begannen, wofür unterschiedliche soziolinguistische Gründe verantwortlich zeichnen. Die angeführten Eigenschaften können im 19. Jahrhundert einzig als quantitative Differenze angesehen werden.

Александар Милановић
Филолошки факултет у Београду
Студентски трг 3
11000 Београд
Србија
кућна адреса:
Јурија Гагарина 70
11070 Нови Београд
Србија
saledra@EUnet.rs
+381638624031
+381111774085

Branko Tošović (Grac)

Gramatička kategorija kao razlika

U ovome radu pokušaćemo da gramatičku kategoriju dovedemo u vezu sa (a) tri jezičke dominante – značenjem, formom i funkcijom, (b) tri fundamentalna odnosa – identičnošću, sličnošću i različitošću, tačnije da razjasnimo u kakvoj se vezi nalazi gramatička kategorija sa prvim i drugim trouglom. Počecemo sa utvrđivanjem prirode gramatičke kategorije, s jedne strane, i gramatičke forme, gramatičkog značenja i gramatičke funkcije, s druge.

0. Pod gramatičkom kategorijom podrazumijevamo integraciju više gramatičkih jedinica na formalnom, semantičkom i funkcionalnom planu. Gramatička kategorija je, globalno posmatrano, simbioza semantički identičnih i formalno različitih fenomena. Ona predstavlja, s jedne strane, jedinstvo gramatičke forme i gramatičkog značenja (morfološka i morfosintaksička kategorija), a s druge, jedinstvo gramatičke funkcije i gramatičke forme (sintaksička kategorija). Gramatičke forme dolaze kao segmentarne jedinice (afiksi) i integralne jedinice (oblici riječi, sintagme i rečenice). Gramatičkom funkcijom nazivamo ulogu koju vrše segmentarne i integralne gramatičke jedinice. U interakciji značenja, forme i funkcije nastaje gramatička kategorija, tačnije ona se rađa na bazi korelacija između njih.

1. Centralno pitanje ovog rada glasi: na čemu se zasniva gramatička kategorija – na identičnosti, sličnosti i(li) različitosti? Da bismo ušli u takvu analizu, neophodno je precizirati navedene pojmove. Po našem mišljenju, identičnost, sličnost i razlika nisu kategorije, već korelacije (nije ih slučajno Aristotel izostavio iz svoga kategorijalnog sistema). One su zapravo fundamentalni odnosi, koji na ovaj ili onaj način stoje u osnovi svih kategorija. Njima se ne objedinjava, već se prema njima grupiše i klasifikuje. Globalno, identičnost je odnos konvergencije, razlika odnos divergencije, a sličnost spoj i jednog i drugog; identičnost je vezana sa privlačenjem, a različitost sa odbijanjem. Identičnost je odnos između **A**, **B**, **C**... **X** u kome **A** sadrži sva rodovska i vidska obilježja koje ima **B**, **C**...**X**, i obrnuto. Razlika je odnos između **A**, **B**, **C**... **X** u kome **A** nije jednako sa **B**, **C**...**X**, a **B** nije podudarno sa **A**, **C**... **X** – jedno od njih (**A**, **B**, **C** ili **X**) ima svojstvo (svojstva) koje (koja) nema drugo (druga), tačnije obilježje postoji u jednom objektu (recimo u **A**), a ne i u drugom (recimo u **B**) ili trećem (recimo u **C**). Sličnost je odnos u kome je najmanje jedno obilježje **A** podudarno sa **B**, **C**... **X** i obrnuto, znači postoji bar jedno zajedničko obilježje u **A**, **B**, **C**... **X**. Sličnost je pufer-zona (siva zona) između razlike i identičnosti. U trouglu „identičnost – razlika – sličnost“ ova je posljednja najneuhvatljivija: lako je razgraničiti identičnost i sličnost, ali je teško utvrditi gdje se završava sličnost, a gdje počinje različitost. Sličnost često dolazi u formi neprecizne, difuzne i paušalne ocjene, posebno onda kada se ne može tačno utvrditi koliko su predmeti konkretno različiti. Minimalan uslov da se govori o identičnosti, sličnosti i razlici jeste postojanje najmanje dvaju objekata, odnosno dvaju korelata. U identičnosti dolazi do izražaja kategorijalna ekskluzivnost (ako neka forma primarno izražava

va neko značenje, npr. broj, kvantitet), a u različitosti kategorijalna inkluzivnost. Treba dodati da samo teoretski postoji apsolutna identičnost i apsolutna različitost.

2. Kad je u pitanju razlika, postoje još tri bliska pojma: različitost, razlikovanje i razlikovnost. Različitost je obilježje koje dobijamo iz razlike. Pojam različitosti više ističe grupnu, nego individualnu diferencijaciju. Dok je razlika korelacioni pojam (suprotan identičnosti i sličnosti), razlikovanje je operacioni pojam (postupak kojim se nešto od nečega odvaja). Razlikovnost je ono što diferencira dva ili više elementa, podsistema ili sistema (npr. dva jezika). Može se govoriti i o distinktivnosti. Ona se posebno često spominje u fonologiji, koja je od svih lingvističkih disciplina najviše utemeljena na diferencijaciji, jer se bazira na razlici između fonema u minimalnim parovima. Bitno je napomenuti da sve što je različito ne mora biti razlikovno. Recimo, ono što kao različito nalazimo u tri teksta koji pripadaju tri različita jezika (npr. srpskom, hrvatskom i bošnjačkom) ne mora biti razlikovno: do nepodudarnosti može dolaziti zbog sinonimskog variranja, individualnog odabira jezičkih sredstava, potenciranja i sl. Recimo, može postojati razlika u redosljedu riječi pa da u srpskom tekstu imamo: procesi koji se *u njima događaju* (Astronomija – S www), a u hrvatskom: procesi koji se *događaju u njima* (Astronomija – K www). Međutim, različit redoslijed u ovom iskazu ne pravi razliku između dva jezika, budući da je u oba jezika i jedno i drugo moguće. Poznato je da je red riječi u slovenskim jezicima relativno slobodan i da stoga slična variranja dolaze kao rezultat individualnog izbora ili potenciranja (rematiziranja) nečega, a ne kao rezultat nepodudarnosti između pojedinih jezika. Ovdje se, dakle, može govoriti o razlici, ali ne i o razlikovnosti. U nekim slučajevima ne radi se o sistemskoj razlici (da nekog iskaza uopšte nema u određenom jeziku ili da nije tipičan), već o koegzistenciji iskaza, od kojih jedan može biti frekventniji. U sljedećem primjeru je u srpskom upotrijebljena imenica *džemper*: kao vuneni *džemper* (Integracija – K www), a u hrvatskom *pulover*: kao vuneni *džemper* (Integracija – S www). Riječi *džemper* i *pulover* sistemski ne razlikuju srpski i hrvatski jezik, jer se u oba jezika oni upotrebljavaju (u konsultovanim srpskim i hrvatskim rječnicima nismo uz ove riječi našli bilo kakvu stilsku oznaku – da je jedno neutralno, a drugo, recimo, kollokvijalno, regionalno i sl.). Razlika se može odnositi samo na učestalost: da se u jednom jeziku neka jedinica više koristi (u Kro-Korp1 odnos *pulovera* i *džempera* je 29 : 70, a u Serb-Korp 12 : 16). Jedan od rijetkih lingvista koji se bavio ovim pitanjem je Mirko Peti. On se, međutim, drži uskog tumačenja razlikovnosti, u kome dominiraju tri stava: (1) razlikovnice su samo formalno različite riječi sa istim značenjem (npr. *sprat* – *kat*), (2) polisemi (riječi koje imaju isti oblik, a različito značenje) nisu razlikovnice, recimo *odojče* (srpski ‘tek rođeno dijete’, hrvatski ‘mlado od krmače’), *brijač* (srpski ‘muška osoba koja brije’, hrvatski ‘britva, alat za brijanje’), *gramatika* (*pismenica*) – *slovnica*, (3) razlikovno je ono što je semantički identično, a formalno različito (*voz* – *vlak*, *ostrvo* – *otok*, *vazduh* – *zrak*, *fudbal* – *nogomet*). Recimo, u slučaju riječi *brijač* radi se o formalnoj identičnosti i seman-

tičkoj različitosti. Ova se pozicija ne može primijeniti na gramatičku kategoriju, koja bi onda bila 100% razlikovna, jer je njeno osnovno svojstvo – identičnost opšteg gramatičkog značenja.

3. U kategoriju se nešto uključuje ili ne uključuje (recimo imenica može biti u genitivu, glagol u prvom licu, ali se ne može reći da neka imenica više sliči na genitiv nego na dativ: ona je ili genitiv ili dativ). Od tri odnosa (identičnost, sličnost, razlika) svaki je na svoj način relevantan za gramatičku kategoriju, od koji dva (identičnost i različitost) igraju posebnu ulogu u svim kategorijama. Ako se zanemare singularne i nulte kategorije, gramatička kategorija predstavlja jedinstvo najmanje dvaju značenja (na bazi identičnosti) i najmanje dvaju oblika (na bazi različitosti). Osnovni uslov za uključivanje nečeg u gramatičku kategoriju tiče se forme: moraju postojati formalni pokazatelji gramatičke kategorije i njihovo regularno pojavljivanje. U prvom slučaju radi se o obaveznosti ili iznuđenosti gramatičkog signala (ne može se, recimo, upotrijebiti imenica a da se ne iskaže broj, odnosno jednina ne može postojati bez množine i obrnuto), dok regularnost podrazumijeva postojanje ustaljenog formalnog sistema. Gramame iste kategorije se isključuju u istoj poziciji, odnosno ne mogu da se zamjenjuju (npr. umjesto *Marija je lijepa*. – **Marija je lijep*.).

4. Identičnost, sličnost i različitost imaju različite vrijednosti u klasifikacionim i modifikacionim kategorijama. Klasifikacione (integralne, selektivne) kategorije se odlikuju time da se promjenom oblika u paradigmi ne mijenja značenje (vrste riječi, kategorija živog kod imenica, prelaznost/neprelaznost i sl.; tu spadaju i leksičko-gramatičke grupe ili imenske klase, tzv. tvorbene kategorije tipa nomina actionis, nomina loci) i dr.). Recimo imenica *djevojka* u svim padežima zadržava kategoriju roda. Klasifikacione kategorije se odlikuju time što se jedinica jedne podkategorije ne može mijenjati, dobijati oblik druge podkategorije. Takvih najviše ima u gramatici, npr. kategorija roda imenice za neživo (svaka imenica je ili muškog ili ženskog ili srednjeg roda). U sistemu modifikacionih kategorija jedinica jedne podkategorije može se infiltrirati u drugu potkategoriju. U ovu grupu spada većina gramatičkih kategorija (recimo pridjevski rod i broj, glagolsko vrijeme). To znači da se identičnost značenja ne narušava različitošću formi. Modifikacione (diferencijalne, flektivne) kategorije se odlikuju time što se identičnost značenja narušava promjenom forme u paradigmi. Npr. u deklinaciji pridjeva nastavak mijenja rod: *novi* rječnik, ali *nova* knjiga ili *novo* pero. Ovo se takođe odnosi na (a) padež i broj imenica, (b) rod, broj i padež kod pridjeva, (c) rod, broj, lice, vrijeme i glagolski način kod glagola, u kojima imamo promjenljivo značenje u deklinaciji, konjugaciji i komparaciji. Sličnost nije bitna za modifikacione kategorije (zasnovane na paradigmi – deklinacijskoj ili konjugacijskoj), ali je važna za klasifikacione kategorije, u kojima se ponekad objedinjuje ne samo ono što je identično, već i ono što je slično, što je blisko. Pored kategorija postoje i kategorijalne legure (koje neki nazivaju superkategorijama, ali mi nismo pristalica ovog pojma), i to homogene i he-

terogene: prve čine iste kategorije različitih vrsta hiperokategorija (npr. broj kod imenica i glagola), druge različite kategorije različitih hiperokategorija (npr. padež i glagolski rod kod imenica i glagola). One se zasnivaju na dvostrukoj formalnoj različitosti: gramame pripadaju različitim vrstama riječi i objedinjavaju različite kategorije (vrijeme i vid kod imenica i glagola, lice kod zamjenica i glagola, padež kod imenskih riječi i participa). Neutralizacija različitosti dolazi u monokategoriji (singularnoj kategoriji), jer se radi unikat u sistemu (u gramatici su rijetki takvi primjeri, a njima su najbliži izuzeci). Na potpunoj neutralizaciji bazira se nulta kategorija (prazan skup) – ako nema nijednog elementa u sistemu, onda se o podudarnosti, sličnosti ili različitosti ne može govoriti.

5. Identičnost, sličnosti i različitost su nejekako zastupljene u još jednom kategorijalnom kompleksu. Naime, jezički sistem sastavljen je od dvaju globalnih podsistema. Jedan čine opšte kategorije, drugi „kategorijalne kategorije“. Opšte kategorije mogu biti univerzalne, stratusne i orijentacione. Univerzalne kategorije se javljaju na svim jezičkim nivoima, u svim orijentacijama (u bilo kojoj lingvističkoj disciplini). Takve su konotativnost, koreferencijalnost, sinonimičnost, transpozitivnost. Stratusne kategorije predstavljaju jedinstva u okviru pojedinih jezičkih spratova. One mogu biti homogene – nalaziti se isključivo na jednome nivou (npr. morfološke i sintaksičke), dakle imaju identičan vertikalni (paradigmatski) status – i heterogene: dolaziti kao dupleksne kategorije (recimo, leksičko-morfološke, morfološko-sintaksičke i sl.). Orijentacione kategorije nastaju u okviru određenih lingvističkih, odnosno gramatičkih pravaca, škola, modela, učenja i mogu biti monodisciplinarne (čisto jezičke/lingvističke), interdisciplinarne i multidisciplinarne.

Drugi kategorijalni podsistem obrazuju „kategorijalne“ kategorije. Njih čine kategorije svojstvene svim ili mnogim kategorijalnim sistemima (ne samo jezičkim). One mogu biti kluzivne (konkluzivne i dekluzivne), manifestacione (eksplicitne i implicitne) i diferencijalne (klasificirajuće i modificirajuće). Kluzivne kategorije imaju dvojnu prirodu jer dolaze kao (a) podskup koji se ne može povećavati i (b) podskup koji se može proširivati. Prve imaju zatvoren, a druge otvoren karakter pa se u skladu tim izdvajaju konkluzivne (zatvorene) i dekluzivne (otvorene) kategorije. Recimo, ekspresivnost je izrazito dekluzivna kategorija. Zatvoren sistem nastaje u slučajevima kada jezik ne dozvoljava nikakvo proširenje. Takav je slučaj sa kategorijom roda, broja, padeža, vida. Manifestacione kategorije imaju formalni izraz (eksplicitne kategorije) ili su pak skrivene, podrazumijevaju se (implicitne kategorije). Svaka kategorija koja ima svoju formu jeste eksplicitna kategorija. Kategorija bez formalnog izraza je implicitna. Tipičan primjer je kategorija određenosti/neodređenosti. Rečenica *Došao je profesor.* može da znači 'Došao je konkretni profesor, recimo Marković.' i 'Došao je neki profesor'. Drugi jezici imaju mogućnost da izražavaju određenost i neodređenost. pa će se, recimo, za prvi slučaj u njemačkom upotrijebiti određen član *der* (*der Professor*), a u drugom neodređeni član *ein* (*ein Professor*). Ovdje spada i kategorija živog/neživog. Poseban

slučaj čini skrivena kategorija, koja se zasniva na semantičkoj identičnosti i formalnoj neutralizaciji i identičnosti i različitosti (formalno izražavanje potpuno izostaje).

6. Postoje dvije vrste gramatičke različitosti i identičnosti: gramatološka i gramemska. Gramatološka različitost i identičnost dolazi u okviru gramatičke kategorije (npr. padeža ili lica), a gramemska je na nivou grameme, tačnije jedne od podkategorija ili elemenata date gramatičke kategorije (takav je genitiv u kategoriji padeža, prvo lice u kategoriji lica). Recimo u kategoriji vremena gramatološka različitost tiče se nepodudarnosti na globalnom (temporalnom) planu, a gramemska se veže za odnos između vremenskih segmenata prošlosti, budućnosti i sadašnjosti. U skladu s tim postoji gramatološki padež (kao gramatička kategorija) i gramenski padež (padež kao konkretan padež, recimo dativ). Gramatološka različitost i identičnost javljaju se u formi jedinstva svih padeža prema njihovoj formi i značenju, dok gramemska obuhvata samo saodnos forme i značenja u okviru jedne grameme (recimo, genitiva ili dativa). Odnos identičnosti i različitosti u gramatičkoj kategoriji uklapa se u asimetrični dualizam (isto značenje izraženo različitim znacima), npr. intenzivnost izražava imenica, pridjev, prilog i glagol. Gramatička transpozicija je usmjerena protiv identičnosti: da, recimo, prvo lice uvijek izražava stav govornog lica, da se prezent veže samo za sadašnjost, da oblik jednine označava isključivo jedan predmet i sl.

7. Osnovne gramatičke (morfološke) kategorije (broj, rod, padež, lice, glagolski način, glagolsko vrijeme, vid i glagolski rod) nejednako se baziraju na razlici i identičnosti.

Kategorija roda može biti dvočlana kategorija (muški i ženski rod), tročlana kategorija (muški, ženski, srednji rod) ili četvoročlana kategorija (muški, ženski, srednji rod i opšti rod). Taksonomijski u pitanju je klasifikaciona kategorija za imenice, anaforska za zamjenice i modifikaciona (kongruentna) za druge vrste riječi. Gramatički rod nije identičan sa prirodnim rodom, u kome nema srednjeg i opšteg roda. Ova kategorija predstavlja jedinstvo zasnovano na pretežnoj formalnoj gramatološkoj identičnosti (gotovo sve imenice na **-a** su ženskog roda, na **o** muškog, a na **-o** i **-e** srednjeg), formalnoj gramemskoj različitosti (svaka gramema ima svoj formalni sistem, npr. u genitivu postoje različiti nastavci), semantičkoj gramatološkoj i gramemskoj različitosti (recimo, imenice koje pripadaju određenom rodu imaju različita opšta i konkretna značenja), a takođe funkcionalnoj gramatološkoj i gramemskoj različitosti (imenice ženskog roda mogu imati različite funkcije – subjekta, predikata, objekta, apozicije itd.).

Kategorija broja kao gramatička kategorija koja izražava kvantitativne vrijednosti nije identična sa kvantitetom kao pojmovnom kategorijom. Kategorija broja dolazi kao jedinstvo formalne gramatološke različitosti (postoji čitav niz nastavaka kojima se izražava jednina ili množina), formalne gramemske različitosti (jedni su nastavci u 1. licu množine, a drugi u trećem licu množine), semantičke gramatološke

identičnosti u kvantitetu (ako se radi o jednom predmetu, pojavljuje se singular, ukoliko je riječ o više predmeta, dolazi plural), opštesemantičke različitosti po više parametara (npr. po konkretnosti i apstraktnosti, da li je živi ili neživi predmet) i funkcionalne različitosti (jedinina ili množina mogu imati različite sintaksičke funkcije).

Kategorija padeža je gramatička kategorija koja izražava sintaksičke odnose imenskih riječi prema drugim riječima. Ona nastaje na bazi formalne gramatološke (paradigmatske) različitosti (u deklinaciji postoji više nastavaka), formalne gramemske identičnosti (npr. nastavak **-a** u genitivu imaju imenica muškog roda sa nulnim nastavkom u nominativu jednine) i funkcionalne različitosti (svi padeži imaju različite funkcije, ali se zato pojedini padeži obično vežu za određenu funkciju, npr. nominativ za subjekatsku, akuzativ za objekatsku, vokativ za apelativnu i sl.).

Kategorija lica kao modifikaciona kategorija koja izražava odnos subjekta radnje prema govornom licu zasniva se na formalnoj gramatološkoj različitosti (postoje različiti nastavci za 1, 2. i 3. lice), formalnoj gramemskoj identičnosti (svako se prvo lice završava na **-m**, svako drugo na **-š** itd.), semantičkoj gramatološkoj i gramemskoj različitosti te funkcionalnoj identičnosti (tipična predikatska funkcija).

Kategorija glagolskog načina (indikativa, imperativa i potencijala) predstavlja gramatičku kategoriju koja izražava odnos radnje prema realnosti sa pozicije govornog lica. Grameme indikativ, imperativ i potencijal izvajaju se na osnovu razlike u značenju (ono što je realno spada u indikativ, ono što se traži, zahtijeva, naređuje dolazi u imperativ, a ono što se želi u potencijal). Identičnost se pojavljuje na formalnom planu: sva tri načina imaju određen formalni aparat (npr. svaki potencijal ima kao element aorist pomoćnog glagola *biti*: *ja bih, ti bi... čitao, mi bismo čitali* i sl.). I ovdje postoji gramatološka različitost i gramemska identičnost.

Kategorija gramatičkog vremena odražava objektivno vrijeme i služi za temporalnu lokalizaciju radnje, stanja, zbivanja ili odnosa u obliku anteriornosti (prošlo vrijeme), istovremenosti (sadašnje vrijeme) i posteriornosti (buduće vrijeme). Ovdje imamo formalnu gramatološku identičnost (u okviru glagola kao vrste riječi), semantičku gramatološku različitost (izražava se i prošlost, i sadašnjost, i budućnost) i semantičku gramemsku identičnost (ukazuje se samo na prošlost, samo na budućnost ili samo na sadašnjost) te različitu funkcionalnost.

Kategorija glagolskog vida služi za oznaku različitog način proticanja radnje i bazira se na razlikovanju nesvršenosti i svršenosti. Članovi vidskog para imaju različita značenja i funkcije, ali se formalno mogu podudarati i razlikovati (kod dvovidskih glagola postoji formalna identičnost i semantička različitost). U ovoj kategoriji prepliće se formalna i funkcionalna različitosti sa semantičkom identičnošću i različitošću.

Kategorija glagolskog roda izražava subjekatsko-objekatske odnose. Ona nastaje na osnovu formalne gramatološke različitosti dviju gramema (aktiva i pasiva), formalne identičnosti (samo aktiva i samo pasiva), semantičke identičnosti (ono što

je dinamično dolazi u aktivu, što je statično u pasivu) te funkcionalne različitosti, prije svega predikatske (knjiga je *napisana*) i atributske (*napisana* knjiga).

Izvori

- Astronomija – S www: [http://sh.wikipedia.org/w/index.php?title= Astronomija& printable=yes](http://sh.wikipedia.org/w/index.php?title=Astronomija&printable=yes). Stanje 26. 10. 2006.
- Astronomija – K www: [http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title= Astronomija& printable=yes](http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Astronomija&printable=yes). Stanje 26. 10. 2006.
- Integracija – K www: <http://www.neweuropereview.com/Croatian/index.cfm>. Stanje 18. 10. 2006.
- Integracija – S www: <http://www.neweuropereview.com/Serbian/Bobisnki-Serbian.cfm>. Stanje 18. 10. 2006.
- Kro-Korp1: Hrvatski nacionalni korpus: [http:// www.hnk.ffzg.hr/](http://www.hnk.ffzg.hr/). Stanje 10. 11. 2006.
- Serb-Korp: Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/prezentacija/korpus.html>. Stanje 10. 11. 2006.

Branko Tošović (Graz)

Grammatical category as a difference

In this work grammatical category is observed in a relation to a) three grammatical dominants – meaning, form and function, b) three fundamental aspects – equality, similarity and difference. At the beginning, it is given the interpretation of grammatical category, on the one hand, and grammatical form, grammatical meaning and grammatical function, on the other hand. After that, equality, similarity and difference are not explained as categories, but each aspect is explained as relation. In the main part of this work, it is discussed the frequency of equality, similarity and difference in the grammatical category.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Branko Tošović (Grac)

Gramatičke razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (preliminarijum¹)

Analiza se sastoji iz sljedećih dijelova: 1. proučenost gramatičkog sistema srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika, 2. proučenost gramatičkih razlika, 3. razlike u gramatičkoj terminologiji, 4. standardizacija, 5. odnos propisane i upotrebne norme, 6. stilistički aspekt, 7. korpus, 8. suština gramatičkih razlika.

0. Između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (dalje B, K, S) postoji velik stepen identičnosti, priličan broj sličnosti, ali i određene nepodudarnosti. Bez obzira na to koju od ovih triju osobina stavimo u fokus promatranja (rematiziramo), uvijek ćemo objašnjavati ono drugo i/li treće. U filozofiji je poznat stav da nema ničeg identičnog bez različitog, i obrnuto. O razlikama između B, K i S postoje protuvurječna mišljenja: jedni tvrde da su minimalne, drugi smatraju da su veoma velike. Niko ne dovodi u sumnju činjenicu da su sličnosti velike, ali je sporno koliko su razlike. Sigurno je jedno – one su najizrazitije na leksičkom planu. Što se tiče gramatičkog sistema, razlike su zbog prirode gramatike, ograničenih mogućnosti političkih, ideoloških djelovanja, intervencija i manipulacija mnogo manje. Radi utvrđivanja realne slike o gramatičkoj identičnosti, sličnosti i različitosti B, K, S neophodno je razmotriti: a) istraženost gramatičkih fenomena, b) stepen proučenosti gramatičkih razlika, c) različitost gramatičke terminologije, d) standardizaciju gramatičkih pojava, e) odnos propisane i upotrebne gramatičke norme, f) stilističku i funkcionalnostilsku vrijednost gramatičkih jedinica, g) mogućnost provjere diferencijalnih obilježja u elektronskim korpusima, h) suštinu gramatičkih razlika.²

1. Proučenost gramatičkog sistema. Idealna situacija bila bi kada bi sva tri jezika imala detaljne i svestrane opise gramatičkih fenomena. S tim u vezi, pokušali smo da utvrdimo kakva je situacija sa posebnim izdanjima (priručnicima, zbornicima, školskim izdanjima, priručnim izdanjima, metodičkim priručnicima, vježbanicama, popularnim izdanjima, dijahronijskim studijama, prikazima, terminologiji i poredbenim istraživanjima). Na osnovu dostupne literature dobili smo spisak od 289 takvih jedinica, koje, prema našim procjenama, pokrivaju najmanje 90% ukupnog broja.³ Po jezicima odnos je ovakav: srpski 57%, hrvatski

¹ Ovom riječju nazivamo analizu koja ima preliminarni karakter i iza koje slijedi šire istraživanje u okviru nekog naučnog projekta, šire studije i sl.

² Sve ovo predmet je istraživačkog projekta „Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ (Grac, 2006–2007).

³ Pošto bi za objavljivanje spiska tih 289 bibliografskih jedinica bio neophodan gotovo čitav prostor namijenjen za ovaj rad, prinuđeni smo da ga izostavimo i da u popisu literature navedemo samo citirane izvore.

41%, bošnjački 2,8%. Samo 0,1% odnosi se na ono što neki nazivaju crnogorskim jezikom. Već ove činjenice upućuju na prvi izrazit problem u istraživanju gramatičkih razlika: dok je odnos srpskog i hrvatskog relativno izbalansiran (57% – 41%), njihov odnos prema bošnjačkom je vrlo nepovoljan, jer posljednji ima samo 2,8% posebnih gramatičkih izdanja. To praktično znači da se u istraživanju razlika moramo uglavnom osloniti na srpske i hrvatske izvore, što može negativno uticati na izvođenje konačnih i valjanih zaključaka. Kada su u pitanju osnovne lingvističke discipline, one su ovako predstavljene: gramatika 63,6%, stilistika 14,5%, fonetika 11,8%, fonologija 5,5%, akcentologija 1,4%, tvorba riječi 3,1%. Između srpske i hrvatske lingvistike postoji nesklad u akcentologiji, jer većina analiziranih izdanja dolazi iz srpske lingvistike. S druge strane, u hrvatskoj lingvistici češća su fonološka izdanja (56,3% – 43,7%), a takođe fonetska (47,1% – 44,1%). Jedino srpska lingvistika ima posebno izdanje iz derivacione fonetike (1) i istorijske fonetike (2). U fonostilistici odnos je u korist hrvatske lingvistike (6 : 2). Samo je hrvatska lingvistika dala posebno periodično izdanje iz fonetike. Od osam opštih fonoloških izdanja šest se odnosi na hrvatski jezik. Jedino srpski jezik ima studiju iz dijalektološke fonologije, a hrvatski iz poredbene fonologije i generativne fonologije. Srpsko-hrvatski nesklad u tvorbi riječi nije suviše velik (55,6% – 44,4%). U gramatici uže gledano (morfologija + sintaksa) odnos je ovakav: srpski jezik 52,63%, hrvatski jezik 38,6%, bošnjački jezik 3,5%, „crnogorski jezik“ 0,9%. Srpska lingvistika ima sljedeću strukturu izdanja: gramatički priručnici 9, školske gramatike 7, popularne gramatike 3, gramatički zbornici 1, metodički gramatički priručnici 1, gramatičke vježbanice 1. U hrvatskoj lingvistici saodnos je ovakav: školske gramatike 11, gramatički priručnici 7, popularne gramatike 1, praktične gramatike 1, metodički gramatički priručnici 1, gramatičke vježbanice 1, istorija gramatičke misli 1. Za bošnjački jezik postoje dva gramatička priručnika, a za „crnogorski jezik“ jedan. U okviru posebnih gramatičkih izdanja treba izdvojiti ona koji se tiču pojedinih gramatičkih kategorija. U datom slučaju radi se o rodu, broju i vidu. I ovdje naši podaci ukazuju na neuravnoteženost: o kategoriji broja u hrvatskoj lingvistici postoje tri studije, a u srpskoj nijedna. Što se tiče morfologije, radovi se mogu podijeliti na četiri grupe: opšti morfološki priručnici (1), školski morfološki priručnici (2), popularna izdanja (1) i radovi o vrstama riječi (3). Srpska lingvistika bila je više orijentisana na studije o vrstama riječi (3), a hrvatska na školske priručnike (2). Na ovom planu bošnjački jezik nema nijedno izdanje. U morfonologiji i morfosintaksi predstavljeno je samo jedno (srpsko) izdanje. U sintaksi srpska lingvistika je znatno ispred hrvatske (srpska 32, hrvatska 13, bošnjačka 1). Srpska lingvistika je izrazito orijentisana na sintaksu padeža (5 od ukupno 7) i sintaksu glagola (4 od ukupno 5). Kada su u pitanju opšti sintaksički priručnici, odnos između srpske i hrvatske lingvistike je 9 : 6. U srpskoj lingvistici 12 izdanja tiču se pojedinih sintaksičkih pitanja, a u hrvatskoj 3. Ravnomjeran je srpsko-hrvatski odnos u stilistici glagola (1 : 1). Samo hrvatski jezik ima izdanje iz popularne sintakse. U bošnjačkoj lingvistici postoji jedno sintaksičko izdanje (iz sintakse padeža). Uz ovo što smo iznijeli treba dodati da (a) samo cjelovita analiza, koja bi uključivala sva moguća posebna izdanja i sve ra-

dove objavljene u periodici, može dati potpunu sliku istraženosti gramatičkih fenomena B/K/S, (b) navedeni podaci mogu uglavnom ukazivati na opšte tendencije.

2. Proučenost gramatičkih razlika. Iako je prvi članak o razlikama napisan još 30. godina prošlog vijeka (Bošković 1935), nije nam poznat poseban rad o gramatičkim nepodudarnostima. Tome je najbliži prilog Dalibora Brozovića Gramatičke značajke hrvatskog jezika (Brozović 1997). U njemu autor ističe da odnosi između Hrvata i Srba opštenito spadaju među najsloženije na evropskom kontinentu (Brozović 1997: 127). U drugom dijelu analize autor navodi primjere gramatičkih razlika i daje kraće tumačenje (Brozović 1997: 131–134). O morfološkim razlikama nije nam poznat neki značajniji rad. Što se tiče sintakse, tumačenja se uglavnom svode na odnos konstrukcije *da* + prezent i infinitiva.

3. Razlike u gramatičkoj terminologiji. Postoje četiri vrste terminoloških razlika. Jedne se tiču termina koji se nejednako koriste u srbsistici, kroatistici i bošnjakistici. Recimo, u srpskom jeziku je tipična upotreba *potencijala*, u hrvatskom *kondicionala*. Neke razlike su fonološke prirode – u srpskom dominira a) *fonema, morfema, leksema*, b) *jezički, sintaksički*, a u hrvatskom a) *fonem, morfem, leksem*, b) *jezični, sintaktički*. Druga terminološka razlika je vezana za nejednako korišćenje pojmovnog i kategorijalnog aparata. Recimo, u srpskoj lingvistici je druga polovina XX vijeka prošla u znaku Beličevih kategorija sintaksičkog indikativa, relativa i modusa, koje su u hrvatskoj lingvistici imale manje odjeka i primjene. U nabranju padeža srpska lingvistika stavlja instrumental ispred lokativa, a hrvatska obrnuto. Srpska lingvistika razlikuje četiri tipa deklinacija prema nastavku u nominativu jednine – 1. vrsta imenice muškog roda na *-o, -o* i *-e*, druga vrsta imenice srednjeg roda na *-e* tipa *ime, pleme, rame*, treća vrsta imenice na *-a*, četvrta imenice ženskog roda na *-o* (Stanojčić/Popović 2002, 81–90), dok hrvatska lingvistika na osnovu nastavka u genitivu jednine izdvaja tri – vrsta *a*, vrsta *e*, i vrsta *i* (Hrvatska gramatika 1995). Ponekad se taksonomija podudara u kvantitetu, ali ne i u kvalitetu. Npr. u oba jezika razlikuje se sedam glagolskih vrsta, ali je raspored drugačiji: recimo, odnos infinitivne i prezentske osnove je u srpskoj 2. vrsti jedan: *-a/-e- (ora-ti : ore-m)*, a u hrvatskoj drugi: *-nu/-n- (to-nu-ti : to-n-em)* – Stanojčić/Popović 2002: 108–113, Hrvatska gramatika 1995: 248–272. Treća terminološka razlika tiče se nominacije pojedinih kategorija. Tipičan primjer je kategorija lica. U savremenoj hrvatskoj lingvistici postoji tendencija da se riječ *lice (lič-)* zamijeni, gdje je god moguće, leksemom *osoba (osob-)*.⁴ Četvrti tip terminoloških razlika odnosi se na uvođenje novih kategorija i njihove nominacije. Pored već spomenutih Beličevih inovacija postoji nekoliko pokušaja da se proširi kategorijalni aparat. Jedan od njih dolazi iz pera Radoslava Katičića, koji je u hrvatsku grama-

⁴ Riječ *lice* uveo je Daničić, a stari hrvatski gramatičari nisu je upotrebljavali (Simeon 1969: 759).

tiku uveo kategoriju gotovosti (Hrvatska gramatika 1995) i napisao poseban rad (Katičić 1981). Katičić smatra da se sadašnjost, prošlost javljaju dvojako: kao ne-gotove i kao gotove – sadašnjost i gotova sadašnjost, prošlosti i gotova prošlost, budućnost i gotova budućnost (Katičić 1981: 45). Kategorija gotovosti je, o našem mišljenju, više terminološka, a manje kategorijalna inovacija. Ona, naime obuhvata ili implicira kategorije koje već postoje u modernoj tempusologiji – inkluzivnost (oznaka započete i nastavljene radnje) i perfektivnost (postojanje rezultata prošle radnje u sadašnjosti). Osim toga, termin *gotovost* je logički paradoksalan: ako je, recimo, sadašnjost gotova, onda ona nije više sadašnjost. I još nešto: kategoriju poznatu sasvim drugim gramatičkom sistemu (starogrčkom) ne treba po svaku cijenu unositi u drugi (slovenski). Koliko nam je poznato, kategoriju gotovosti nije prihvatio nijedan srpski lingvista, tačnije ono skoro da se nigdje ne spominje.

4. S t a n d a r d i z a c i j a . U odnosu na temu o kojoj govorimo, tačnije u vezi sa centripetalnim i centrifugalnim karakterom (privlačenjem i odbijanjem) srpskog, hrvatskog i bošnjačkog standarda, mogu se izdvojiti tri tipa standardizacije: konvergentna, divergentna i kodivergenta. Konvergentna standardizacija vodi zbližavanju triju standarda. Divergentna standardizacija ima suprotnu orijentaciju: povećavanje razlika. Kodivergentna standardizacija sadrži u sebi elemente i konvergencije i divergencije. U sadašnjoj situaciji srpski standard ne ispoljava jaču težnju ka divergenciji (v. 50 odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika; Srpski jezik 2006), dok se to ne može reći za hrvatski i bošnjački. U ovome preliminarijumu možemo iskazati dvije pretpostavke o diferencijalnom aspektu B, K i S, koju u širem istraživanju treba dokazati ili opovrgnuti, odnosno koje će budući razvoj potvrditi ili demantovati: 1. aktuelni srpski standard je konvergentan, a hrvatski i bošnjački divergentan; 2. nije isključeno da u budućnosti srpski standard dobije elemente divergencije, a da ona u hrvatskom i bošnjačkom splasne, ali ne prerastanjem u konvergenciju, već u neutralizaciju (prije svega, jenjavanjem frustracije izazvane srpsko-hrvatskim političkim i jezičkim odnosima). Osnovni razlog za pretpostavku da će hrvatski divergocentizam tokom vremena slabiti leži u tome da će biti deplasirano u standardizaciji stalno „gledati preko plotu“. I bošnjački divergocentizam će se, vjerovatno, iz tih razloga smanjivati. Što se tiče srpskog standarda, moguće je napuštanje konvergocentrizma radikalizacijom jezičke politike. Globalno posmatrano, standardi će se, po svoj prilici, sve više razilaziti, a razlike povećavati. To su snažno potencirali normativni procesi nakon raspada bivše Jugoslavije (koji se nastavljaju i koji će i dalje biti snažni), međusobna komunikacijska izolacija, posebno izazvana ratovima, zločinima, strahovima i dubokim zaziranjima. Da li će ulaskom država bivše Jugoslavije doći do promjene (do jačanja konvergencije i slabljenja divergencije, ili obrnuto), teško je prognozirati. Nemalu ulogu igraće iracionalizam, toliko karakterističan za ovaj prostor.

5. O d n o s p r o p i s a n e i u p o t r e b n e n o r m e . Za objektivno utvrđivanja podudarnosti, sličnosti i razlika u gramatičkom sistemu B, K, S neop-

hodno je imati u vidu činjenicu da standardološka rješenja funkcionišu na dva načina: 1. onako kako je predviđeno, 2. suprotno propisanim normama. Jedne od njih adekvatno odražavaju aktuelno stanje, druge se tendenciozno (iz političkih i drugih razloga) nameću, treće dolaze kao želja pojedinaca da ostvare ove ili one interese. Stoga nije važno analizirati samo standardološka rješenja, već i realnu praksu.

6. Stilistički aspekt. Kada se govori o gramatičkim razlikama, treba voditi računa o tome da one mogu imati homogenu i heterogenu stilističku vrijednost: (a) da se u svim jezicima pojavljuje identična stilistička markiranost, (b) da ono što je u jednom jeziku neutralno, u drugom može biti ekspresivno (kolokvijalno, zastarjelo, teritorijalno, socijalno i sl.) i obrnuto. Osim toga, jezik nije monolitni, već višeslojni sistem koji egzistira u polifoniji različitih funkcionalnih stilova (književnoumjetničkog, publicističkog, naučnog, administrativnog, razgovornog). Svaki od njih ima eksplicitne i/li implicitne norme. Sveobuhvatno objektivno proučavanje razlika može se izvršiti samo ako se obuhvate svi vidovi funkcionalnostilskog raslojavanja. Sada postoje nastojanja da se u pojedinim sredinama jedan stil (konkretno, administrativni) proglasi za uzornu realizaciju jezika i da se nametne drugim stilovima (Peti-Stantić 2002). Orijentacija na proučavanje razlika u sveukupnoj funkcionalnostilskoj diferencijaciji ne daje dovoljno prostora za jednostrano izvođenje globalnih zaključaka (recimo, na osnovu istraživanja sredstava masovnog informisanja, koja su ponegdje pod jakim uticajem cenzure). Funkcionalnostilska istraživanja imaju značaj i zbog toga što pojam razlike ima dva, jednako važna, aspekta: strukturni i funkcionalni. Spiskovi razlika, koji se veoma često pojavljuju u literaturi, mogu biti dobar argument za strukturnu analizu, ali veoma varljiv dokaz za funkcionalnu, jer samo kompletan tekst može pokazati kako nešto živi i kako sve jedinice (identične, slične ili različite) međusobno koreliraju. U funkcionalnoj analizi utvrđuje se karakter razlika u cjelovitom kompleksu (tekstu), a ne u izolovanoj jedinici (riječi, sintagmi, rečenica i sl.). Osim toga, ovaj aspekt je vrlo značajan i za psiholingvistiku, tačnije za prepoznavanje i razumijevanje teksta, za utvrđivanje uzroka odbojnosti prema novinama, neuvjerenosti, straha i sl. Dakle, ako se konstatuje da postoje formalne razlike, posao nije završen: neophodno je razmotriti (1) kako one funkcionišu, (2) koliko se može prepoznati informacija iz drugog/drugih jezika, (3) koliko razlike doprinose ili ne doprinose razumijevanju. Nedostatak dosadašnjih istraživanja sastoji se upravo u tome što se često sve završava izradom spiskova razlika (kako bi se pokazao koliko su izražene), a gotovo da nema rada u kome bi se pokazalo kako te razlike funkcionišu u jednom konkretnom tekstu, posebno širem.

7. K o r p u s . Za utvrđivanje identičnosti, sličnosti i različitosti B, K, S neophodno je imati dobar, reprezentativan korpus. Aktivnost na korpusnoj lingvistici u posljednje vrijeme dala je vrijedne rezultate tako da sada postoji jedan elektronski korpus za srpski jezik (Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu), dva elektronska korpusa za hrvatski (Hrvatski naci-

onalni korpus, Hrvatska mrežna riznica) i jedan za bošnjački (Korpus bosanskih tekstova na Univerzitetu u Oslu). Problem njihovog korišćenja leži je u tome što (a) imaju različitu koncepciju, (b) neizbalansirano odražavaju funkcionalnostilsku raslojenost, (c) posjeduju nejednak fond, (d) jedan od njih uopšte ne funkcioniše (bošnjački). Stoga smo 2006. godine započeli izradu paralelnog Gralis-korpusa, koji bi istraživačima pružao mogućnost da analiziraju na svim nivoima i u svim funkcionalnim stilovima podudarnosti, sličnosti i razlike na nivou cjelovitih tekstova, njihovih dijelova i elemenata. U ovaj korpus se uključuju tekstovi koji imaju bar dvije verzije (srpsku i hrvatsku, srpsku i bošnjačku ili hrvatsku i bošnjačku). Gralis-Korpus treba da pokaže kako funkcionišu B/K/S-jedinice svih nivoa (fonetsko-fonološke, ortoepske, gramatičke i stilističke) u obimnoj konkretnoj građi i u prirodnom okruženju. U prvom periodu rada unosiće se i obrađivati tekstovi napisani od 1991. U drugoj fazi radiće se na tekstovima od 1981. do 1990, u trećoj od 1961. do 1980, a u četvrtoj od 1941. do 1960. Prilikom izrade teži se da korpus bude maksimalno reprezentativan (da bi omogućio izvlačenje relevantnih i pouzdanih informacija) i uravnotežen (kako bi adekvatno odražavao globalnu diferencijaciju jezika, posebno funkcionalnostilsku). Budući da se kvalitet svakog korpusa određuje (a) dubinom i širinom obilježavanja, (b) mogućnostima traženja i nalaženja informacije, (c) reprezentativnošću, proporcionalnošću i uravnoteženošću te (d) dostupnošću, u izradi Gralis-Korpusa se o svemu tome vodi računa. Korpus će imati tri vrste etiketa: metatekstualnu, ekstralingvističku i lingvističku (morfološku, ortoepsku, semantičku, stilističku i sintaksičku). Rad se odvija u dva smjera. U prvom se prikupljaju tekstovi i vrše njihova gruba obrada s ciljem da se stvori sirovi korpus. U drugom se priprema lematizirani korpus na taj način što se iz sirovog korpusa bira i obrađuju reprezentativni uzorci.

8. Suština gramatičkih razlika. Na gramatičkom planu postoje morfološki oblici, gramatičke kategorije i sintaksičke konstrukcije te se u skladu s tim može govoriti o morfološkim i sintaksičkim razlikama (tvorbene razlike ovdje izostavljamo pošto radu o njima govorimo u drugom radu).

9. Što se tiče morfoloških razlika, svaka vrsta riječi ima svoje specifičnosti. U sistemu imenica razlike se tiču, između ostalog, distribucije nastavaka u pojedinim vrstama deklinacije. Tako kod hipokorističnih imena tipa *Ivo* u hrvatskom jeziku dolazi u genitivu **-e** (romani *Ive* Andrića), dok se u srpskom pored tog nastavka susreće **-a** (romani *Iva* Andrića).⁵ Kad su u pitanju hipokoristični zoonimi, u srpskom

⁵ Npr. Živojin Stanojčić je napisao knjigu *Jezik i stil Iva Andrića* (Stanojčić 1967). O šarenilu koje vlada na srpskom jezičkom području u deklinaciji antroponima hipokorističnog porijekla pisao je Božidar Ćorić (Ćorić 1998: 557). S tim u vezi on kaže: „Zato čudi tvrdnja da se hrvatski i srpski na morfološkom planu izrazito razlikuju po tome što Srbi imaju deklinaciju tipa *Ivo, Iva, Ivo*, a Hrvati *Ivo, Ive, Ivi*. Lično ime čovjeka je etiketa i gramatički se ponaša prema zahtjevu vlasnika imena (autor ovih redova uvek insistira na deklinaciji *Božo, Bože, Boži*. I to se poštuje)“ (Ćorić 1998: 557).

jeziku je tipičniji nastavak **-o**, a u hrvatskom **-o** (*zeka* – *zeko*, *meda* – *medo*). Međutim, sa ovakvim zaključcima treba biti oprezan, jer se u praksi susreću različita rješenja pa eksplicitne formulacije da nečeg nema mogu biti osporene konkretnim primjerima. Evo šta, recimo, piše Dalibor Brozović: „Neke su razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika leksikalizirane, druge su kategorijske pa zato i zanimljive. Takvu kategorijsku razliku pokazuju hipokoristici muškoga roda s dugouzlaznim naglaskom, dakle, *zéko* ‘bunny’. U hrvatskom se, kao i srpskome, takvi hipokoristici sklanjaju po tipu *žena*, to jest G *zeke*, D *zeki*, A *zeku* itd., ali u srpskom je onda i N *zeka*, a u hrvatskome *zeko* (Brozović 1997: 131). Međutim, i u hrvatskom jeziku može se naći oblik *zeka*.⁶ Brozović takođe tvrdi da tip „N/V na **-e**“ (recimo muško ime *Mate*, kao i žensko *Kate* i sl.) ne postoji kod Srba, niti kod drugih Slovena. Iz ove formulacije se ne vidi da li se imaju u vidu samo hipokoristična imena ili sva imena na **-e**. Ako je u pitanju ovo drugo, naši podaci pokazuju sasvim suprotno.⁷

⁶ Registrovali smo dosta primjera nastalih kao reakcija na pjesmu za djecu „Trči *zeka* izdaleka...“, u izrazu *zeka-peka* („Ili su to samo pokušaji zatrpavanja blogova i blokiranja normalnog funkcioniranja sustava. Ili ništa od svega navedenoga već samo jedna obična *zeka-peka*. Ali meni baš ide na živce.“ – Zeka 01:) i sl.

⁷ Naime, u Obratnom rečniku srpskog jezika (Nikolić 2000) našli smo čitav niz imena na **-e**. Mogli bismo ih ovako svrstati: 1) muška i ženska imena tipa *Ljube* (m), *Slave* (m i ž), *Pave* (ž), *Save* (ž), *Ive* (m i ž), *Žive* (m), *Drage* (ž), *Lade* (m), *Vlade* (m), *Rade* (m), *Tade* (m), *Bogde* (m), *Vede* (ž), *Vide* (m), *Mande* (m), *Rode* (m), *Tode* (m), *Bude* (m), *Dude* (m), 2) imenice na **-de**: *Anđe* (ž), *Đorđe* (m), *Đurđe* (m), 3) muška imena na **-ije**: *Isaije* (m), *Sergije* (m), *Georgije* (m), *Arkadije* (m), *Genadije* (m), *Đenadije* (m), *Nikodije* (m), *Metodije* (m), *Đordije* (m), *Joanikije* (m), *Kornelije* (m), *Pantelije* (m), *Vasilije* (m), *Julije* (m), *Jermenije* (m), *Jevtimije* (m), *Eftimije* (m), *Pahomije* (m), *Ananije* (m), *Evgenije* (m), *Jevgenije* (m), *Spasenije* (m), *Aksenije* (m), *Jevđenije* (m), *Arsenije* (m), *Petronije* (m), *Sofronije* (m), *Antonije* (m), *Haralampije* (m), *Prokopije* (m), *Zaharije* (m), *Grigorije* (m), *Gligorije* (m), *Tanasije* (m), *Atanasije* (m), *Nastasije* (m), *Jelisije* (m), *Dionisije* (m), *Mojsisje* (m), *Teodosije* (m), *Vikentije* (m), *Lavrentije* (m), *Vićentije* (m), *Leontije* (m), *Timotije* (m), *Jerotije* (m), 4) muška imena na **-oje**: *Ljubivoje*, *Radivoje*, *Živoje*, *Milivoje*, *Dobrivoje*, *Hrvoje*, *Blagoje*, *Dragoje*, *Sladoje*, *Radoje*, *Sredoje*, *Vidoje*, *Vukoje*, *Miloje*, *Stanoje*, *Lepoje*, *Maroje*, *Spasoje*, *Sisoje*, *Sretoje*, 5) imena tipa *Joke* (ž), 6) muška i ženska imena na **-le**: *Rale*, *Brale*, *Sale*, *Tale*, *Cale* (ž), *Lale* (m), *Pavle*, *Vele* (m), *Jele* (ž), *Nele* (m), *Gile* (m), *Žile* (m), *Mile* (m i ž), *Rile* (m), *Trile* (m), *Tile* (m), *Cile* (m i ž), 7) muška imena na **-ojle**: *Dragojle*, *Radojle*, *Manojle*, *Stanojle*, 8) muška imena tipa *Bole*, *Đole*, *Jole*, *Kole*, *Stole*, *Krle*, *Bule*, *Vule*, *Dule*, *Radule*, *Sekule*, *Rule*, *Cule*, 9) muška i ženska imena na **-ane**: *Ane* (ž), *Bane* (m), *Vane* (m), *Lane* (m), *Dane* (m), *Mane* (m), *Pane* (m), *Brane* (m), *Tane* (m), *Stane* (m i ž), *Ćane* (m), *Cane* (m), 10) muška imena tipa: *Tone*, *Lune*, *Cune*, 11) muška i ženska imena tipa *Pepe* (m), *Zare* (m), *Mare* (ž), *Žare* (m), *Zare* (m), *Jure* (m), *Dese* (ž), *Bose* (ž), *Rose* (ž), *Kate* (ž), *Mate* (m), *Ante* (m), *Pante* (m), *Naste* (ž), *Riste* (m), 12) muška imena na **-ce**: *Vice*, *Koce*, *Cuce*, 13) muška imena na **-če**: *Trajče*, *Nikolče*, *Milče*, *Dimče*, *Jovanče*, *Stojanče*. Dakle, muška imena *Ante*, *Jure*, *Mate*, *Tone*, *Vice* i muško i žensko ime *Ive* i ženska imena *Ane*, *Kate*, *Mare* spadaju, prema ove rječniku, i u srpski jezik. Neka muška imena

Dalibor Brozović tvrdi da je tip hipokorističnih imena sa nominativom/vokativom na *-e* (G *Máte*, D *Máti*, A *Mátu*, V *Mâte* itd.) „[...] u Srbiji posve nepoznat, čak zbunjuje pojedince pa se onda u tekstovima, kada je riječ o kome s takvim imenom, nađu i oblici s G *Mateta* ili *Mata*, u hrvatskom posve nemogući“ (Brozović 1997: 131). Međutim, u hrvatskom postoji genitiv *Mata*, koji se, prema korpusnim podacima, veže za imena tipa *Mato* Bašić, *Mato* Brautović, *Mato* Brzica, *Mato* Čatić, *Mato* Đurović, *Mato* Matić, *Mato* Medović, *Mato* Milković, *Mato* Mlinarić, *Mato* Puljić i sl.⁸ Genitiv od imena *Mate* u srpskom ima nastavak *-a*.⁹

10. Postoje različita standardološka rješenja za fakultativni vokal *a* u nominativu jednine imenica muškog roda na nulti nastavak: *aspekt* i rjeđe *aspekat* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 174) – *aspekt* (Anić 2000); *dijalekat* i *dijalekt* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 199) – *dijalekt* (Anić/Silić 2001: 290, Babić/Finka/Moguš 2000: 198) – *dijalekt/dijalekat* (Halilović 1996: 204); *perfekat/perfekt* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 268) – *perfekt* (Anić 2000) – *perfekat/perfekt* (Halilović 1996: 400); *projekat/projekt* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 282) – *projekt* (Anić 2000) – *projekt* (Halilović 1996: 460). U jednim slučajevima standardizuje se riječ sa vokalom *a* (imenice ženskog roda), a u drugom sa nultim nastavkom (imenice muškog roda), recimo *fonema* (srpski jezik) – *fonem* (Anić 2000) – *fonema* – *fonem/fonema* (Halilović 1996: 233); – *leksema* (srpski jezik) – *leksem* (Anić 2000) – *leksem/leksema* (Halilović 1996: 312); *minut/minuta* (Simić 1998: 27) – *minuta* (Babić/Finka/Moguš 2000: 283; Anić 2000) – *minut/minuta* (Halilović 1996: 330); *osnov/osnova* (srpski jezik) – *osnova* (Anić 2000) – *osnov/osnova* (Halilović 1996: 386). U paru *kvalitet/kvaliteta*, *kvantitet/kvantiteta* prvi lik je odlika srpskog i bosanskog/bošnjačkog standarda (Halilović 1996: 309), a drugi hrvatskog.¹⁰

11. Diferencijalnu vrijednost ima instrumental tipa *putem* – *putom*, *putevi* – *putovi*. Bez obzira na učestalost, bilo bi pogrešno tvrditi da su prvi oblici (*putem*, *putevima*) isključivo srpski,¹¹ a drugi isključivo hrvatski.¹² Jer u srpskom jeziku se

dobijaju u genitivu nastavak *-a*: nema *Vlada* (nominativ *Vlade*), *Vida* (*Vide*), *Arsenija* (*Arsenije*), *Radivoja* (*Radivoje*), *Pavla* (*Pavle*), *Manojla* (*Manojle*), druga završetak *-eta*: nema *Raleta* (*Rale*), *Cileta* (*Cile*), *Đoleta* (*Đole*), *Baneta* (*Bane*).

⁸ U Hrvatskom nacionalnom korpusu registrovali smo 17 takvih primjera, npr.: Tada su mi rekli kako uz čelnog čovjeka NL *Mata* Đurovića, imaju još dvoje „prebjega“ (Kro-Korp1).

⁹ Recimo: „[...] čiji su članovi, četiri sina Julijane i *Mata* Jovanovića i njihove dve ćerke, studirali [...] – [...] Pravopisa – Mitra Pešikana, Jovana Jerkovića i *Mata* Pižurice [...] – A najstarija je pesma iz 1836. godine, *Mata* Topalovića, učenog čoveka i sveštenika [...] – [...] ako bismo se učeno izrazili poput *Mata* Trona“ (Serb-Korp).

¹⁰ U tumačenju prvog para H-Enc. rj. pravi semantičku razliku: *kvaliteta* ‘bitna i istaknuta značajka; svojstvo, atribut čega’, *kvalitet* – filozofski ‘jedna od dijalektičkih opreka...’ i šahovski ‘razlika u vrijednosti između lake i teške figure’.

¹¹ Slavko Pavešić ističe da je u srpskom prošireniji oblik *putem* (Pavešić 1971: 235).

¹² Tako Marijan Krmptić piše: „U srpskom se rabe samo oblici s ‘-e-’: *-putem* i *-putevi*, stoga neki Hrvati rabe samo likove s ‘-o-’; ini primjeri: Vest smo primili *putem* telefona =

mogu naći likovi *putom*, *putovima*,¹³ a u hrvatskom *putem*, *putevima*. U hrvatskom je sve donedavno preovladavalo mišljenje da kao prijedlog treba upotrebljavati *putem* (*putem* radija), a kao imenicu u prijedloškom instrumentalu *putom*.¹⁴ Sandra Ham ističe da *putem* ne treba smatrati srbizmom (iako tako stoji kod Brodnjaka 1992: 446): „Riječ je o hrvatskoj pogriješci, a ne o srbizmu [...] Nitko ne će pogriješiti bude li instrumental jednine i nominativ množine upotrijebio u obliku *putom* i *putovi* – ne zbog toga što je izbjegao srpskim oblicima, nego jer je upotrijebio valjane hrvatske oblike“ (Ham 2002b: 189). Iako, nastavlja Ham, ni u jednog autora nema argumenata (primjera i podataka) ni za hrvatski ni za srpski jezik, ipak se preporuka o *putevima* kao srbizmu zadržala do danas, a ponešto i proširila (Ham 2002b: 189).

12. Pored navedenog primjera u sistemu imenica postoji niz pojava čiju diferencijalnu vrijednost treba istražiti, recimo: vokalizaciju **l > o** na kraju riječi¹⁵, odnos duge i kraće množinu, upotrebu nastavka **-u (-ju)** i **-i** u instrumentalu imenica ženskog roda na nulti nastavak i sl.

‘Viest smo primili brzoglasom.’ [...] – Vesti smo čuli *putem* radija = „Viest smo čuli na krugovalu.“ [...] Svi *putevi* vode za Rim = hrv. ‘Svi *putovi* vode u Rim’“ (Krmptić 2001: 164).

¹³ Npr.: sa *auto-putom* Beograd – Skoplje, sa *Auto-putom* bratstva i jedinstva (Serb-Korp). „Od 18.1.2005. autobusi Kozarsko-dubičkog autoprevoza saobraćaju *auto-putom* preko Hrvatske. Ovo se odnosi na liniju za Beograd koja kreće u 8 i sati 40 min, kao i za liniju do Novog Sada čiji je polazak u 16 časova“ (Putom 01-www). Oblik *putom* našli smo u jednoj Tanjugovoj vijesti: „Kineski nedeljnik u zaključku analize konstatuje da će nova jugoslovenska vlast, ‘kako izgleda, biti suočena s velikim teretom i dugim *putom*’, ukazujući da su predsjednik Koštunica i nova savezna vlada spremni da se uhvate u koštac s tim problemima i da obnove zemlju“ (Putom 02-www). Lik *putom* može se pojaviti zbog ritmičkih razloga, kakav je slučaj sa pjesmom Đorđa Balaševića Citron pesma: „E, kada nećeš mirnim *putom* | dobićeš čarobnim prutom, | da se sludiš i već jednom zaljubiš. [...], | kada nećeš mirnim *putom*, | okončaćeš pod kaputom. | Kada nećeš gradski i demokratski!“.

¹⁴ „Inst. Sg. je *putem*, ali kad je s prijedlogom, onda je *putom*; u pluralu je u pučkim govorima dosta običan oblik *putevi*, u kojem se **e** vuče iz daleke starine (kao i u instr. *putem*). U književnom jeziku zapadnih krajeva upotrebljava se oblik: *putovi*, a u istočnim: *putevi*; oblik *puti* na cijelom području poetski je“ (Pavešić 1971: 235).

¹⁵ Oblici na **o** su tipični za srpski, a na **l** za hrvatski jezik. Up.: *bivo* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 178) – *bivol* (Babić/Finka/Moguš 2000: 168) – *bivo* (Halilović 1996: 515); *cijel/cio* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 319, Anić/Silić 2001: 261), *cijell/cio* (Halilović 1996: 182)¹⁵; *prijesto* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 280), *prijesto* – *prijestol* (Anić/Silić 2001: 675) – *prijesto* (Halilović 1996: 96: 451); *so* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 297, Halilović 1996: 514) – *sol* (Anić/Silić 2001: 779, Babić/Finka/Moguš 2000: 413); *soko* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 297, Halilović 1996: 515) – *sokol* (Hrvatski enciklopedijski rječnik 2002: 1215), *sto* (Halilović 1996: 523); *topao/topal* (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 305) – *topal/topao* (Babić/Finka/Moguš 2000: 438) – *topal/topao* (Halilović 1996: 534); *vo* (Halilović 1996: 592).

13. Kad su u pitanju zamjenice, poznato je da se za srpski jezik veže *ko*, *neko*, *svako*, a za hrvatski *tko*, *netko*, *svatko*. U srpskom dominira *šta*, a u hrvatskom *što* (up. *Šta* radiš? – *Što* radiš?). Ivan Brabec konstatuje da se *šta* u hrvatskom književnom jeziku upotrebljava rijetko, ali da se neodređene zamjenice tvore od ovog oblika: *ništa*, *išta*, *svašta*, *koješta* te da se u zamjenici *štošta* nalaze oba oblika (Brabec 1984: 60). Eliptični oblik povratne zamjenice *si* je karakterističan za hrvatski jezik: čupati *si* kosu (na glavi), izbiti *si* iz glave (nekoga, nešto), razbijati (lupati i sl.) *si* glavu, oduzeti *si* život.

14. U sistemu pridjeva postoje nejednaka standardološka rješenja. Za razliku od srpskog i hrvatskog bošnjački standard propisuje u kategoriji prisvojnih pridjeva nultu palatalizaciju ispred nastavka **-i**, tačnije završetak **-cin**, a ne **-čin**: *bakicin* (Halilović 1996: 165), *bludinicin* (175), *brijačicin* (178), *djevojčicin* (207), *osvetnicin* (387), *pobornicin* (407), *pobunjenicin* (407), *prodavačicin* (458), *spahinicin* (515), *učesnicin* (560), *ušljivicin* (577), *zatočenicin* (613), što nailazi na otpore stručnjaka za ovaj jezik te stoga dato rješenje nema opštebošnjačku podršku (Valjevac 2005: 82). U srpskom jeziku postoji tendencija redukovanja deklinacije neodređenih pridjeva (Pranjковиć 1997: 56), ali sa tačnom procjenom širine tog procesa treba biti oprezan, na šta posebno upozorava Božidar Ćorić (Ćorić 1998: 556).

15. Što se tiče brojeva tipa *četvoro* – *četvero*, *petoro* – *petero* (od četiri pa nadalje) u srpskom se daje prednost vokalu **o** (*petoro/petero*, *petoro-šestoro*, *petorka*, Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 263), a u hrvatskom vokalu **e** – *četvero*, *četverobroj*, *četverokut*, *četverolist*, *četveromjesečan*, *četveromoto*, *rčetveronoške*, *četverosjed* (Anić/Silić 2001: 274), *peteročlan*, *peterodijelan*, *peterodnevan*, *peterojezičan*, *peterokratan*, *peterokatnica*, *peterokut*, *peterokutnik*, *peterolistan*, *peterosložan*, *peterostraničan*, *peterovrstan* (Anić/Silić 2001: 591). Bošnjački standard se priklanja hrvatskom rješenju – *četverica*, *četvero*, *četveročlan*, *četverogodišnji*, *četverokatnica*, *četverougao* (Halilović 1996: 190), *peterica*, *petero*, *peteročlan*, *peterokatnica*, *peterokut*, *peterostruk*, *peterozub* (Halilović 1996: 401).

16. U glagolskom sistemu postoji niz diferencijalnih pojava. Jedna od njih je obrazovanje futura I (*čitaću* – *čitat ću*), upotreba oblika *znadem* i *znam*.¹⁶ Neopodno je utvrditi koliko se B, K i S razlikuju u upotrebi glagola *dignuti* – *dići*¹⁷, koji se prezentski oblik od glagola *spasiti* (*spasem* ili *spasim*) češće koristi.¹⁸

17. Kad su u pitanju uzvici, u hrvatskom jeziku pozdrav *bok!* dobija sve veću upotrebu,¹⁹ dok za srpski nije karakterističan. U hrvatskoj lingvistici neki se po-

¹⁶ U Serb-Korp našli smo četiri primjera *znadem*, a u Kro-Korp2 znatno više – 151.

¹⁷ Serb-Korp ima svega dva infinitiva *dignuti*, a Kro-Korp2 mnogo više – 77.

¹⁸ Odnos *spasem* – *spasim* je u Serb-Korp 33 : 4, a u Kro-Korp2 je 5 : 27.

¹⁹ U jednom forumu komunikacija počinje ovako: „*Bok Danice! Evo upravo sam citala tvoj tekst u internetu. Ja se zovem Kristina, imam 27 godina. Prije par dana sam se selila u Köln, pa trazim nase ljude. Ako hoces, onda se javi pa mozemo ici na kavu. Kristina*“. Dru-

zdravi posebno problematiziraju. Jedan od njih je *Pomoz(i) bog!* U vezi sa konstatacijom da *pomoz(i) bog* „nije baš hrvatski“, jer podsjeća na srbijanski pozdrav u vojskama i paravojskama *pomoz Bog, junaci*, Alenko Gluhak ističe da i u hrvatskom postoji taj pozdrav. Gluhak je suzdržan u ocjeni njegove valjanosti jer smatra da treba izvršiti širu analizu: „No ti imperativi zaista su zanimljivost za sebe pa će o njima biti i jedan poseban, veći rad“ (Gluhak 1997: 111).

18. U sintaksi postoje dvije pojave koje zaslužuju posebnu pažnju. Jedna je prisvojni genitiv, a druga korelacija *da* + prezent : infinitiv. U posljednje vrijeme u hrvatskoj lingvistici vodi se hajka protiv posesivnog genitiva (Babić 2001), koja može uticati na jačanje razlike u njegovoj upotrebi između srpskog i hrvatskog jezika. Konstrukcija *da* + prezent – infinitiv je pojava koja se najčešće spominje kada se govori o sintaksičkim razlikama između srpskog i hrvatskog jezika. Obično se ističe da je spoj *da* + prezent tipičan za srpski jezik, a infinitiv za hrvatski. Ovim pitanjem bavio se i Odbor za standardizaciju srpskog jezika, koji je 10. aprila 2002. donio Odluku „O odnosu između *da*-konstrukcije i infinitiva u srpskom jeziku“, u kojoj je istakao neophodnost postojanja i jednog i drugog (Srpski jezik 2006: 149–153). Sa hrvatske strane se insistira na što većoj upotrebi infinitiva.

Literatura

- Anić 2000³: Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- Anić/Silić 2001: Anić, Vladimir; Silić, Josip. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Liber
- Babić 2001: Babić, Stjepan. Genitiv posvojni kao predmet prenja. In: Babić Stjepan. *Hrvatska jezikoslovna prenja*. Zagreb: Globus. S. 185–226.
- Babić/Finka/Moguš 2000⁵: Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić i dr. 1995: Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bošković 1935: Bošković, Radoslav. O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika. In: *Naš jezik*. Beograd. God. III. S. 277–282.
- Brodnjak 1992a: Brodnjak, Vladimir. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Brozović 1997: Brozović, Dalibor. Gramatičke značajke hrvatskoga jezika. In: *Jezik*. Zagreb. God. 44. S. 127–135.

gi odgovara: „Hej Danica, ja sam se rodio u Bergisch Gladbachu a sada živim u Köln. Ako jos uvijek trazis evo tu sam Javi se. Vuk“ (Pozdrav-www).

- Ćorić 1998: Ćorić, Božidar. Anatomija naopake hrvatske politike. In: *Srpski jezik*. Beograd. Br. 3/1–2. S. 554–559.
- Dešić 2002: Dešić, Milorad. *Pravopis srpskog jezika*. Zemun: Nijansa.
- Gluhak 1997: Gluhak, Alenko. Je li pozdrav *pomoz(i) bog* hrvatski? In *Jezik*. Zagreb. Br. 44/3. S. 109–111.
- Halilović 1996: Halilović, Senahid. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Ham 2002b: Ham, Sandra. *Putom ili putem, putovima ili putevima*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 49/4, 49/5 S. 134–143, 183–191.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik 2002: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Urednici Ranko Matasović, Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.
- Katičić 1981: Katičić, Radoslav. Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 1. S. 3–13.
- Krmpotić 2001: Krmpotić, Marijan. *Hrvatski jezični priručnik*. Kloštar Ivanić: Agapa.
- Pavešić 1971: Pavešić, Slavko. *Jezični savjetnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: Pešikan, Mitar; Jerković, Jovan; Pižurica Mato. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Peti-Stantić 2002: Peti-Stantić, Anita. Funkcionalno preslojavanje suvremenoga standarda. In: *Riječki filološki dani*. Rijeka: Filozofski fakultet. S. 365–374.
- Pranjeković 1997: Pranjeković, Ivo. Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik. In: *Język wobec przemian kultury*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. S. 50–60.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Knj. 1–2*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Simić 1998: Simić, Radoje. *Pravopisni priručnik srpskoga književnog jezika*. Priredila Pravopisna komisija. Beograd: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Srpski jezik 2006: *Srpski jezik u normativnom ogledalu: 50 Odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika*. Priredili Branislav Brborić, Jovan Vuksanović, Radojko Gačević. Beograd: Beogradska knjiga.
- Stanojčić/Popović 2002²: Stanojčić, Živojin; Popović, Ljubomir. *Gramatika srpskoga jezika*: Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stanojčić 1967: Stanojčić, Živojin S. *Jezik i stil Iva Andrića (funkcije sinonimskih odnosa)*. Beograd: Filološki fakultet.
- Valjevac 2005: Valjevac, Naila. Standardna novoštokavština i jezička situacija u Bosni i Hercegovini. In: *Radovi Instituta za jezik*. Sarajevo, Knj. XVII. S. 1–110.

Korpusni izvori

- Bos-Kor: Korpus bosanskih tekstova na univerzitetu u Oslu. In: <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus2.html>. Stanje 20. 8. 2006.
- Kro-Korp1: Hrvatski nacionalni korpus. In: <http://www.hnk.ffzg.hr>. Stanje 20. 8. 2006.
- Kro-Korp2: Hrvatska jezična mrežna riznica. In: <http://riznica.ihjj.hr>. Stanje 20. 8. 2006.
- Serb-Korp: Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. In: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/prezentacija/korpus.html>. Stanje 20. 8. 2006.

Internet izvori

- Zeka 01. In: <http://kumfather.blog.hr/arhiva-2006-03.html>. Stanje 24. 5. 2006.
- Pozdrav-www. In: http://forum.gofeminin.de/forum/recherchepersonne/_f314_r982_recherchepersonne-Zdravo-Marja.html. Stanje 21. 2. 2006.
- Putom 01-www. In: <http://www.kozarskadubica.net/aktuelno/aktuelno20.html>. Stanje 24. 5. 2006.
- Putom 02-www. In: http://www.suc.org/news/tanjug/b151100_s.html. Stanje 17. 6. 2006.

Branko Tošović (Graz)

Die grammatikalischen Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen (Präliminarium)

Über die Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen bestehen differenzierende Meinungen: Behaupten manche, die Unterschiede wären minimal, so meinen andere, sie wären überaus groß. Niemand stellt indes in Zweifel, dass die Ähnlichkeiten groß sind, doch sind die Meinungen über das Ausmaß der Unterschiede umstritten. Sicher ist eines – am ausgeprägtesten sind sie in lexikalischer Hinsicht. Was das grammatikalische System betrifft, so stellen sich die Unterschiede auf Grund des Wesens der Grammatik und der begrenzten Möglichkeiten politischer und ideologischer Einflussnahme, von Interventionen sowie Manipulationen wesentlich geringer dar.

In vorliegender Arbeit werden folgende Aspekte behandelt: 1) der Stand der Forschung bezüglich grammatikalischer Phänomene, 2) der Grad der Untersuchtheit grammatikalischer Unterschiede, 3) die Verschiedenheit der grammatikalischen Terminologie, 4) die Möglichkeit einer Überprüfung in elektronischen Korpora, 5) die Standardisierung grammatikalischer Erscheinungen, 6) der Unterschied zwischen vorgeschriebener und verwendeter Norm, 7) der stilistische und funktionalstilistische Wert grammatikalischer Einheiten und h) das Wesen grammatikalischer Unterschiede.

All dies wird Gegenstand der Untersuchungen im Rahmen des Forschungsprojektes „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ (Graz 2006–2009) sein.

Autorova napomena

Ovaj rad bio je pročitán 13. septembra 2006. godine na 36. međunarodnom naučnom skupu slavista u Vukove dane. U diskusiji koja je uslijedila Radoje Simić je tražio od Uprave MSC da se tekst zabrani za objavljivanje u zborniku sa ovog skupa. Rad je poslat Upravi MSC 16. novembra 2006. godine, a gotovo godinu dana kasnije (6. jula 2007) dobio sam sljedeće obavještenje putem elektronske pošte: „Poštovani kolega Tošoviću, Obaveštavamo Vas da Vas rad nije uvršćen u Zbornik referata sa 36. naučnog sastanka slavista u Vukove dane, pa ga možete objaviti na drugom mestu. S poštovanjem, Mina Veselinović, sekretar MSC-a“.²⁰

Prije toga (31. marta 2007) prijavio sam temu „Način vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku“ za naredni 37. međunarodni naučni skup slavista u Vukove dane, koji je trebalo da se održi u septembru iste godine. Iz Uprave MSC dobio sam 10. maja 2007. godine sljedeći e-mail:

„Savet MSC-a je održao sednicu na kojoj su razmatrane prispele teme za 37. međunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane, među kojima je i Vaša tema: *Načini vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku*.

Savet je mišljenja da se Vaša tema može prihvatiti pod uslovom da je preformulišete i proširite na ostale južnoslovenske jezike, čime bi ona dobila jasniji lingvistički, a manje izražen politički karakter. Zato Vam Savet predlaže formulaciju: *Način vršenja glagolske radnje u srpskom i drugim južnoslovenskim jezicima*.

Molimo Vas da nas hitno obavestite da li ovu preformulaciju prihvatate ili ne da bismo znali da li da je uvrstimo u program.

Primite puno srdačnih pozdrava iz MSC-a.

Mina Veselinović,
Sekretar MSC-a“

Na ovaj e-mail odgovorio sam 14. maja 2007. godine:

„Poštovane dame i gospodo!

U vezi sa Vaši pismom koje sam dobio e-mailom 10. maja 2007. godine i koje glasi [...] htio bih, prvo, da se zahvalim na obavještenju i prijedlogu za preformulisanje naslova referata „Način vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku“ u „Način vršenja glagolske radnje u srpskom i drugim južnoslovenskim jezicima“.

S tim u vezi želio bih istaći sljedeće.

²⁰ U citatima iz elektronske pošte uneseni su propušteni dijakritički znaci.

0. Pretpostavljam da se Vaš izraz „jasniji lingvistički, a manje izražen politički karakter“ ne odnosi na način vršenja glagolske radnje (koji, po mome mišljenju, nema a baš nikakve veze sa politikom), već na jezike koji se u naslovu spominju. Pošto predlažete da ostane srpski jezik, očito da se „izražen politički karakter“ tiče bošnjačkog i hrvatskog jezika. Što se tiče prvog naziva, ja ga upotrebljavam u skladu sa Odlukom Odbora za standardizaciju srpskog jezika broj 1 od 16. februara 1998, koja glasi:

„Kada je reč o nazivu trećeg jezika u Bosni i Hercegovini, priznatog i Dejtonskim sporazumom (priznatog implicitno, onde gde je reč o donošenju tog sporazuma – na četiri jezika, na *bosanskom* [Bosnian], *hrvatskom* [Croatian], *engleskom* [English] i *srpskom* [Serbian]), u srpskome jezičkom standardu, za imenovanje tog idioma, može se preporučiti samo atribut *bošnjački* [*Bosniac*].“ (Spisi Odbora za standardizaciju srpskog jezika / Priredili Radojko Gačević, Jovan Vuksanović. – Beograd: Institut za srpski jezik. – S. 86).

1. Nije mi poznato da je neko zvanično povukao naziv „bošnjački jezik“ ili zabranio njegovo korišćenje na području Republike Srbije. Uzgred napominjem da sam u vezi sa upotrebom navedenog glotonima prošle godine dobio oštre kritike poslije održanog referata na jednom međunarodnom skupu u Sarajevu i da se nisam sa njima složio. O ispravnosti naziva *bošnjački jezik* pisao sam i govorio na više mjesta.

2. Kad je u pitanju drugi jezik, o razlikama između srpskog i hrvatskog jezika pisali sa srpske strane mnogo prije nego što sam se rodio i počeo baviti lingvistikom. Naveo bih samo dva primjera: još u XIX stoljeću Đuro Daničić je obavio rad „Razlike između jezika srpskoga i hrvatskog“ (V.: Petar Milosavljević. Srbi i njihov jezika. – Beograd: Trebnik, 2002. – S. 301–304), a u prvoj polovini XX vijeka Radoslav Bošković je stampao prilog „O jezičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika“ (Naš jezik. – Beograd: 1935. – God. III. – S. 277–282). Ako se, dakle, o razlikama između srpskog i hrvatskog, govorilo i pisalo u srpskoj lingvistici u 19. i 20. stoljeću, ne vidim razloga zašto bi to bila tabu tema za srpsku lingvistiku početkom XX vijeka. Uostalom, međunarodni skup kakav je Sastanak MSC ima za cilj da razmotri i najspornija pitanja i da se na njemu odbace, pobiju i raskrinkaju pogledi koji nemaju naučnu osnovu.

3. Nije mi jasno po čemu bi tema koju predlažete bila više lingvistička ako bi se proširila na druge slovenske jezike. Znači li to da je prava naučna analiza samo ako se razmatra više jezika? Implicira li to, recimo, da se o razlici između austrijskog njemačkog, „njemačkog“ njemačkog i švajcarskog njemačkog može naučno govoriti samo u kontekstu razlika između austrijskog njemačkog i, recimo, sjevernogermanskih jezika (dansko, islandsko, norveško, švedsko...)?

4. Ne znam koliko je dobro da se na bilo kome međunarodnom lingvističkom skupu zabranjuje razgovor o nekoj naučnoj temi bez obzira na to koliko ona za nekoga bila sporna, neprihvatljiva pa i provokativna (što u temi koju sam predložio ne nalazim). Moja analiza može pokazati, između ostalog, da razlika u načinu vršenja glagolske radnje gotovo nema ili uopšte nema u onome što se zove srpski jezik, hrvatski jezik, bošnjački jezik.

5. U rezimeu koji sam Vam poslao ne nalazim ništa što bi mirisalo na politiku i na šta bi se odnosila konstatacija: „Savet je mišljenja da se Vaša tema može prihvatiti pod uslovom da je preformulišete i proširite na ostale južnoslovenske jezike, čime bi ona dobila jasniji lingvistički, a manje izražen politički karakter“. Evo tog rezimea:

Branko Tošović

Način vršenja glagolske radnje u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku

Način vršenja glagolske radnje (Aktionsart) predstavlja semantičku, tvorbenu i gramatičku kategoriju koja je u srbistici, kroatistici i bošnjakistici nedovoljno proučena. Jedan od razloga leži u činjenici da su jezička ispitivanja bila prvenstveno koncentrirana na sistem glagolskih vremena, koji je u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom razvijeniji u odnosu na druge slovenske jezike (posebno istočnoslovenske i zapadnoslovenske). Iz tih razloga rusistika se, recimo, najvećim dijelom orijentisala na proučavanje glagolskog vida, a serbokroatistika na glagolska vremena. Što se tiče načina vršenja glagolske radnje, oni su bili i ostali predmet slabog zanimanja tako da o njima gotovo da nemamo posebnih istraživanja. Ako se razmatraju, oni se uglavnom tumače u okviru glagolskog vida.

U našoj analizi želimo da ukažemo na osnovne karakteristike ove kategorije i da pokušamo utvrditi kakve su i kolike su razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika kako bismo istovremeno konstatovati stepen njihove identičnosti i sličnosti.

6. Predložena tema je izrazito i isključivo intralingvistička, tačnije sistemsko-lingvistička. U referatu bih želio, kao i u više svojih knjiga i u mnogobrojnim radovima posvećenim glagolima, da razmotrim jedan glagolski fenomen: razlike u načinima vršenja radnje u onome što se danas naziva „srpski jezik“, „hrvatski jezik“, „bošnjački jezik“, uopšte ne ulazeći u raspravu o tome da li se radi o jednom ili više jezika/varijantama, da li navedeni glotonimi imaju naučnog opravdanja i sl. To su sociolingvistička pitanja, koja mene u predloženom referatu apsolutno ne zanimaju. Naravno, sve se, ako se hoće, može politizirati: i glagoli, i sintagme, i foneme, i sufiksi... Ali čemu to vodi? Da li bar struktura jezika može ostati izvan politike i ideologije?

7. Uzimajući u obzir sve navedeno želim vas obavijestiti da o temi koju predlažete ne bih mogao da govorim. Kao kompromisno rješenje predlažem da se nazivi svih jezika izostave i da tema glasi:

Razlike u načinu vršenja glagolske radnje,

s tim što bi predmet istraživanja ostao onako kako je formulisan u rezimeu.

Srdačan pozdrav!

Branko Tošović“

MSC je prihvatio ovu temu i o tome me obavijestio 15. maja 2007.²¹ Pošto je nešto kasnije saopšteno da mi je rad sa prethodnog skupa o gramatičkim razlikama odbijen za štampanje i budući da nisam znao prave razloge (iako je sve ono što se dešavao 2006. i 2007. godine u vezi sa mojim učešćem na posljednjim MSC-skupovima govorilo u prilog političkim, a ne lingvističkim motivima), odlučio sam da odustanem od učešća na 37. skupu pa sam 10. septembra 2007. uputio sljedeći e-mail: „Poštovana gospodo Veselinović! Nisam u mogućnosti da prisustvujem Vašem skupu. Srdačan pozdrav! Branko Tošović“. Poslije toga Uprava MSC me nije pozvala na međunarodni naučni skup slavista u Vukove dane 2008. godine. Na pozive koji su uslijedili 2009. i 2010. nisam reagovao pridržavajući se principa „Na vrata koja se jednom zalupe ne treba ni kucati, niti ih pokušati otvoriti“.

²¹ „Poštovani profesore Tošoviću, Zahvaljujemo Vam na odgovoru i obaveštavamo Vas da smo Vašu preformulisano temu prihvatili i uvrstili u program.“

Бранко Тошович (Грац)

Изученность способов глагольного действия в сербохорватистике

Анализ состоит из двух частей. В первой рассматриваются взгляды сербских лингвистов на способы глагольного действия, во второй – хорватских. Автор выделяет толкования Александра Белича и Джуро Грубора. Он также указывает на позицию Михаила Стевановича, Степана Бабица, Драгутина Росандича, Йосипа Силича, Иво Праньковича, Мирко Гоймерца, Станко Жепича и др.

0. По сравнению с категорией глагольного вида, способы глагольного действия (далее СГД) намного меньше изучены. Причины такого явления разные. Во-первых, сама категория вида находилась почти всегда в тени широкой системы глагольных времен, в первую очередь претеритальных. Поэтому центральным вопросом всегда были времена. С другой стороны, там, где меньше глагольных времен, ситуация противоположная. Например, в русском языке все формы прошедшего времени сведены в одну форму (форму на -л), что повлекло за собой и особый уклон русских лингвистов: они больше интересовались категорией вида, чем времени.

1. Хотя понятию способа глагольного действия (Aktionsart, далее СГД) исполняется в 2008 году сто лет, за такой большой период в сербохорватистике опубликовано очень мало отдельных работ об этом. Сам факт, что нет ни одной отдельной книги или монографии, свидетельствует о том, насколько СГД находились далеко от пристального интереса сербохорватистов. Все то, что нам известно, опубликовано лишь в рамках рассмотрения категории вида.

2. В самой сербохорватистике наблюдается другой дисбаланс: интерес к СГД больше проявляли хорватские, чем сербские лингвисты, хотя первая статья, в заглавии которой упоминаются СПД, вышла в Белграде (автор Александр Белич).

В с е р б с к о м языкознании заслуживают особого внимания два имени: Александр Белич и Михаил Стеванович, точнее статья первого, написанная в 1924 году, и книга второго „Современный сербохорватский язык“ – „Savremeni srpskohrvatski jezik“ (Stevanović 1970/II: 507–524).

В х о р в а т с к о м языкознании выделяется одна работа: монография Джуро Грубора, опубликованная в двух частях в „Трудах Югославской академии наук и искусств“ в 1953 году под названием „Аспектуальные значения“ („Aspekatska značenja“). В хорватском языкознании существует одна докторская диссертация по глагольному виду, в которой вкратце рассматриваются и СГД (Глагольный вид в хорватском или сербском и немецком языках – „Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku“). Ее автор Мирко Гойме-

рац. Защита диссертации была в 1980 году, но, к сожалению, она до сих пор не опубликована. Все остальное, написанное о СГД, находится в учебниках, грамматических пособиях и отдельных статьях. Среди них выделяется работа Росандич/Силич 1979, в которой впервые более подробно представлена система СГД. Хотя не упоминаются источники, в этой работе явно проявляются взгляды Джоро Грубора и приводятся его примеры. Из грамматик хорватского языка СГД впервые нашли свое место в пособии, составленном группой авторов, сначала под названием „Практическая грамматика...” – „Prigušna gramatika hrvatskoga jezika“ (1986), а потом озаглавленном как „Хорватская грамматика” – „Hrvatska gramatika“ (1990). Сразу после этого СГД были коротко представлены в еще одной коллективной монографии – в „Историческом очерке хорватского языка“ (1991). Кроме этого, в грамматике хорватского языка Йосипа Силича и Иво Праньковича „Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta“, опубликованной совсем недавно (в 2005 году), представлены основные СГД. От этой книги мы ожидали больше, учитывая тот факт, что один из ее авторов (Йосип Силич) тридцать лет назад описал СГД намного подробнее. Среди других работ выделяется статья Степана Бабича об итеративизации (1878), в которой СПД лишь упоминаются. В грамматике Брабец/Храсте/Живкович 1959 („Gramatika hrvatskosrpskog jezika“) можно найти только две категории, которые являются интересными для СГД: итеративность и дуративность.

3. Как уже сказали, первую работу, в заглавии которой находятся СГД, написал в 1924 году Александр Белич: „К славянским способам глагольного действия“ („Zum slawischen Aktionsarten“).

Наблюдения Александра Белича касаются глагольного вида лишь в одном сербском языке; однако он полагал, что система, устанавливаемая для этого языка, может иметь значение и для других славянских языков. Он сделал некоторые предварительные замечания, поскольку речь идет о явлениях, которые часто истолковываются иначе. Он имел в виду прежде всего правило, в котором говорится о том, что несовершенные глаголы образуются от совершенных путем деривации глагольной основы. Глаголы эти называются итеративными, и такое их наименование, по его мнению, вполне уместно. При рассмотрении глаголов *sesti*, *sedeti* и *sedati* становится очевидным, что здесь выступают три различных значения: *sesti* ‘принять сидячее положение, сесть’; *sedeti* ‘неограниченное время находиться в сидячем положении, сидеть’; *sedati* ‘неограниченное число раз принимать сидячее положение, садиться’. Белич предупреждает, что нельзя смешивать вид этих глаголов и их значение. Как раз по этому вопросу мнения ученых существенно расходятся, однако, как кажется Беличу, причина расхождений лежит в известных недоразумениях или не совсем правильной аргументации. Он приводит несколько примеров, которые, как он считает, являются бесспорными:

Сов.	Несов. (итерат.)	Сов.
<i>prelomiti</i>	<i>prelamati</i>	<i>isprelamati</i>
‘переломить’	‘переламывать’	‘попереломать (всё)’
<i>razbiti</i>	<i>razbijati</i>	<i>narazbijati</i>
‘разбить’	‘разбивать’	‘поразбивать’
<i>izostaviti</i>	<i>izostavljati</i>	<i>poizdstavljati</i>
‘выпустить’	‘выпускать’	‘повыпускать’

В качестве примеров противоположного характера указывают на такие глаголы, как *dovoditi* ‘приводить, доводить’, *izvoziti* ‘вывозить’ и др., которые являются несовершенными, хотя по сравнению с *voditi*, *voziti* и др. они выступают как сложные. Однако эти глаголы занимают в сербохорватском языке двойственное положение: с простыми глаголами *voditi*, *voziti* они связаны лишь формально, по существу же они представляют собой производные образования от совершенных *dovesti* (*dovedem*) ‘привести, довести’, *izvesti* (*izvezem*) ‘вывести’. На то, что это действительно так, указывают глаголы данного типа, которые уже в своем вещественном значении содержат оба этих отношения. Например, глагол *navoziti* может иметь двоякое значение: с одной стороны, он может быть итеративом от *navesti* (‘веза, наехать на что-либо’ и т. д.) – тогда он несовершенного вида. С другой стороны, глагол *navoziti* может быть связан с несовершенным *voziti*, и в этом случае он является совершенным. Так, например, *navoziti se* ‘накататься (на лодке) вдоволь’. То же самое в русском языке: *выводить* – совершенный глагол от несовершенного *водить*, но *выводить* – несовершенный (итеративный) глагол от совершенного *вывести* и т. д.

Следовательно, такие глаголы не представляют собой никакого отклонения от основной схемы. Если от них как от несовершенных глаголов образовать путем присоединения приставки новые глаголы, то эти последние будут совершенными, например: *nadovoditi se*, *naizvoziti se* и т. д. (со значением ‘довести соответствующее действие до того момента, когда наскучит им заниматься’).

Выше уже говорилось о том, что от основы совершенного глагола посредством присоединения к ней (или к производной от нее основе) суффикса образуется несовершенный (итеративный) вид. На первый взгляд из этого правила имеется одно исключение: в современном сербохорватском языке от несовершенного глагола путем прибавления **-nuti** образуется совершенный, например: *lupati* ‘ударять’ : *lupnuti* ‘ударить’, *kucati* ‘стучать’ : *kucnuti* ‘стукнуть’ и т. д. Здесь важно то, что для Белича здесь дело не в изменении вида, а в изменении собственного значения глагола. Производные глаголы обозначают здесь: ‘выполнить действие один раз’. При этом они имеют также диминутивный (уменьшительный) оттенок и, следовательно, в известной степени приближаются по своему значению к

несовершенным диминутивным глаголам (*lupkati* 'погромыхивать', *kuckati* 'постукивать' и т. д.). Именно потому, что некоторые бесприставочные глаголы на **-nuti** характеризуются реальным значением действия, выполненного в один момент, „специфическая совершенность“, присущая этому суффиксу, должна рассматриваться как следствие характера действия, ассоциировавшегося у ряда таких глаголов с данным суффиксом. Словом, суффикс **-nuti** вовсе не является показателем совершенности вообще, а лишь придает глаголу специфический смысловой оттенок. Таким образом, в нашем рассуждении все глаголы на **-nuti** могут не приниматься во внимание.

Само собой разумеется, что значение неограниченной повторяемости действия может перейти в значение его неограниченного протекания, если действие, выраженное итеративным глаголом, рассматривается как длительное и вместе с тем как такое, которое в процессе своего повторения видоизменяется в том или ином направлении. Ср., например, *smiriti se* (сов.) 'успокоиться, затихнуть' : *vetar se smiruje* (несов.) 'ветер постепенно затихает'; *svanuti* (сов.) 'рассвести' : *svanjivati* (несов.) 'постепенно рассветать'. Итак, при известных условиях итеративный глагол может утратить свое итеративное значение, приобретая лишь значение неограниченности протекания действия.

Отсюда следует, что точно так же, как совершенность глагольного действия благодаря специфическому значению приставки может свестись к чистой совершенности, так и неограниченность повторяемости глагольного действия может перейти в значение простой неограниченности действия.

4. Самый значительный вклад в изучение СГД внес Джуро Грубор работой „Аспектуальные значения“ (Grubor 1953). Хотя заглавие эксплицирует только одну категорию – вид, в ней очень часто затрагиваются вопросы СГД. Автор за основу исследования берет позицию, характерную почти для всех сербокроатистических работ: СГД или игнорируются, или рассматриваются как видовые значения. Но в этом плане Грубор превзошел все то, что до тех пор было написано: он категорию глагольного вида толковал в первую очередь по отношению к СГД, которые он очень редко упоминает. Поэтому можно сказать, что речь идет об эксплицитном анализе аспектуальных значениях и имплицитном анализе СГД. Но в этой работе появляется одна другая экспликация: если термин СГД крайне редко встречается, то конкретные наименования СГД получают почти те же названия, что и в теории СГД (типа инхоативные, диминутивные, сативные и др. глаголы).

Все глаголы Дж. Грубор разделяет на две основные группы – эволютивные глаголы (*razvojni ili evolutivni glagoli*) и глаголы состояния (*glagoli stanja*). Первые коротко обозначаются как R-*glagoli*, вторые как S-*glagoli* (Grubor 1953: 11). Эволютивные глаголы далее членятся на подтипы по трем критери-

ям: 1. по способу включения в пары, 2. по количеству реализуемого действия и 3. по типу действия.

На основе первого типа (способ включения в видовые пары) он выделяет перфективные и имперфективные значения. Самую широкую группу порождает дифференциация значений по второму критерию (по количеству реализуемого действия). Здесь появляется одиннадцать типов глаголов: пантивные (*pantivni*), тотивные (*totivni*), инхоативные (*inkoativni*), финитивные (*finitivni*), диминутивны́е (*deminutivni*), аугментативные (*augmentativni*), майоративные (*majorativni*), интенсивные (*intenzivni*), сативные (*sativni*), субститативные (*supstitativni*), слепые (*slijepi*) или *verba caeca*.

В разделе о классификации глаголов Джуро Грубор констатирует, что при изучении вида часто делали ошибку, не уделяя достаточного внимания различным группировкам глаголов, а иногда даже и вовсе не принимая их в расчет, вследствие чего особенности какого-либо глагола или каких-либо глаголов рассматривались как общее свойство глагола вообще (Грубор 1953: 7). В качестве примера он приводит немецкие глаголы *erjagen* ‘догнать, догонять’ и *besteigen* ‘взойти, всходить (на вершину)’, а также сербо-хорватский *doplivati* ‘доплыть, приплыть’, что наводило на мысль, будто все глаголы совершенного вида выражают конечный момент действия, его законченность, результативность, точечность, мгновенность. В связи с этим он указывает на то, что в языкознании появилось течение, направленное против подобного понимания (Сарау, Агрелль и др.), но единство взглядов еще не достигнуто (Карцевский, Белич и др.), не создана подлинная основа для анализа, не определено понятие, которое охватило бы все частные случаи, – одним словом, *nije rogođen čavao u glavu* ‘в точку еще не попали’.

Грубор различает две основные группы глаголов: Р-глаголы и С-глаголы.

Р-глаголы – это глаголы *р а з в и т и я*, т. е. действия и становления, какими являются *ore* ‘пашет’, *raste* ‘растет’. В этой работе автор приводит примеры не в инфинитиве, как это в настоящее время общепринято, а в личных формах, и дает такое толкование первого глагола: сначала борозда начинается, затем становится все более длинной, за первой ложится вторая, работа продвигается вперед – идет пахота; растение всходит, становится все больше и больше – растет. В первом случае речь идет о *д е й с т в и и*, во втором – о *с т а н о в л е н и и*, но в обоих случаях мы имеем дело с развитием.

С-г л а г о л ы являются глаголами *с о с т о я н и я* типа *jest* ‘есть, существует’, *leži* ‘лежит’. У них ничего не меняется, не развивается, все пребывает в покое.

В то время как группа **Р** чрезвычайно обширна (к ней относятся почти все глаголы), другая группа очень мала. Автор отмечает, что категория вида ‘более необходима’ для первой группы глаголов. Он указывает на то, что в

речи ощущается большая потребность различать, строит кто-либо дом или построил его, чем то, спал ли кто-либо эту ночь или проспал ее. Грубор приходит к выводу, что вид в глаголах состояния часто представляет собой как бы излишнюю роскошь.

С одной стороны, несовершенный вид Р-г л а г о л о в передает развитие, процесс совершения действия или становления в любом времени и на любой стадии, причем он допускает любое время (настоящее, прошедшее или будущее) – Грубор 1953: 78. Несовершенный вид как раз и выражает действие или становление в то время, к которому они относятся, во время действия или становления, в данной точке их протекания. Он обозначает любую стадию развития (начало, середину, конец). Например: *ore* 'пашет', *orao je* 'пахал', *oraće* 'будет пахать', *raste* 'растет', *rasla je* 'росла', *pašće* 'будет расти'; *ore prvu, srednju, poslednju brazdu* 'пашет первую, среднюю, последнюю борозду', *početni dio prve brazde* 'начальную часть первой борозды', *poslednji dio poslednje brazde* 'последнюю часть последней борозды'.

Несовершенный вид может охватывать и все время действия (становления), все его стадии: *Lani smo cijele godine, sve što smo imali orati, orali nas dva zajedno* 'В прошлом году все то, что мы должны были (вс)пахать, мы весь год пахали вдвоем'. Но и здесь сам глагол обозначает лишь процесс совершения действия, показывая его в какой-то точке развития.

По мнению этого автора, несовершенный вид глаголов развития не выражает времени (т. е. его продолжительности, течения), он говорит лишь о развитии действия или становления, а время может быть обозначено другими словами: *dva sata* 'два часа', *dugo* 'долго'. На отношение течения действия ко времени могут указывать слова вроде *brzo* 'быстро', *sporo* 'медленно', но сам глагол не выражает и этого отношения. Тем не менее нельзя „без ущерба для науки“ упускать из виду, что глагол (обозначенное им действие) доводит до завершения то, что выражено в других словах. И это его является его особенностью. Для Грубора одно дело, когда мы говорим *ore brzo* 'пашет быстро', а другое – когда мы скажем *ore sporo* 'пашет медленно'. Здесь речь идет о потенциальной, возможной особенности, которая не может быть исключена, но не является обязательной.

С другой стороны, н е с о в е р ш е н н ы й вид глаголов с о с т о я - н и я, С-глаголов, указывает, в каком состоянии кто-либо или что-либо находится в какой-либо момент времени, т. е. представляет лицо (предмет и т. д.) в соответствующее время: *jest* 'есть', *bio je* 'был', *biće* 'будет'; *leži* 'лежит', *ležao je* 'лежал', *ležaće* 'будет лежать'. Но если нет развития, то нет и не может быть и стадий развития. Здесь надо подчеркнуть, что данные глаголы, так же как и Р-глаголы, непосредственно не выражают времени, хотя они и не указывают ни на какое другое развитие, кроме развития времени. При этом об-

стоятельства продолжительности времени типа *dva sata, dugo*, могут сопровождать глагол. Но если нет иного развития, кроме временного, то не может быть обозначено и отношение развития действия ко времени, т. е. не может, быть пометы *brzo* или *sporo*.

Из сказанного автор делает вывод, что термин „трајни глагол“ („длительный глагол“) не подходит ни к несовершенным глаголам развития, ни к несовершенным глаголам состояния, так как „трајни глагол“ („длительный глагол“) указывает на время, а ни те, ни другие не это не выражают. Понятно, что действие, становление и состояние, передаваемые несовершенными глаголами, длятся, но сами глаголы обозначают не эту длительность, а то, что действие и становление совершаются, что кто-то (что-то) находится в данном состоянии. Такие глаголы непосредственно не говорят о длительности, о времени, но они указывают на эту длительность.

Совершенные глаголы развития выражают полную завершенность действия или становления от начала до конца, завершенность всего действия или завершенность определенного количества этого действия: *uzorao sam* ‘я вспахал’ (‘все, что я предполагал вспахать этой весной или осенью, или первую борозду, первые три борозды и т. д.’); *narasli kuruzi* ‘выросла кукуруза’ (мне до колен, по пояс или выше моего роста). По мнению Грубора, здесь идет речь лишь о завершенности развития, а не о каком-либо времени (Грубор 1953: 9). В момент совершения действия завершен и его последний момент. Временная помета может быть придана, но не так непосредственно, как у несовершенных глаголов, например, *uzorao za tri dana* ‘вспахал за три дня’ (а не прямо: *tri dana* ‘три дня’), *brzo* ‘быстро’, *sporo* ‘медленно’ (но ни в коем случае не *dugo* ‘долго’); *uzoraću do nedelje* ‘вспаху до воскресенья’.

Из числа совершенных глаголов, соответствующих несовершенным глаголам состояния, одни относятся уже не к глаголам состояния, а к глаголам развития, например *leći* ‘лечь’, *sjesti* ‘сесть’. К ним добавляется все то, что было сказано выше о глаголах развития, другие же и сами являются глаголами состояния, например *ostati* ‘остаться’, *zabaviti se* ‘задержаться’, *zadržati se* ‘задержаться, остановиться, остаться’.

И у этих глаголов форма настоящего времени не может выражать подлинного настоящего, хотя они и допускают такие обстоятельства времени, как *dva sata, dugo*.

Джуро Грубор написал отдельную главу (с. 10–100), посвященную разбивке глаголов на группы с точки зрения особенностей вида, что по суди дела в настоящее время называется способами глагольного действия. Сначала он делает подробный анализ глаголов развития (эволютивные) или Р-глаголов и состояния (стативных) или С-глаголов (Грубор 1953: 10). Он констатирует, что во всех работах о глагольном виде в большей или меньшей степени обна-

руживается тот недостаток, что между этими двумя группами не проводится четкого различия. Глаголы состояния обычно или совсем игнорировались, или отождествлялись с точки зрения вида с глаголами развития, хотя в других отношениях их своеобразие признавалось. Автор далее указывает на то, что является важным для теории способов глагольного действия: на самом же деле, обе группы разделены глубокой, почти непроходимой пропастью. С одной стороны, эволютивные глаголы несовершенного вида выражают действие или становление в развитии, с другой – эволютивные совершенные глаголы указывают на определенное количество действия или становления в его завершенности. Хотя стативные глаголы не обозначают ни действия, ни становления, ни развития, ни завершенности, все же состояние может быть выражено в обоих видах. Несовершенные глаголы состояния сообщают, что некто (нечто) находится в том или ином состоянии, а совершенные – сколько времени провел субъект и этом состоянии.

Если совершенные глаголы развития связаны с объектом, возникающим или изменяющимся в результате действия, или с пройденным расстоянием, а о времени как таковом здесь нет и речи, то глаголы состояния как бы „от досады на недостаток чего-то более существенного“ говорят лишь о времени: *načinio kuću* ‘построил дом’, но *ostao cijelu noć* ‘остался на всю ночь’. В первом случае внимание сосредоточено преимущественно на объекте, во втором же – лишь на времени; для одних глаголов время является второстепенным обстоятельством, для других же – основным и единственным: *sagradio pô kuće* ‘построил полдома’, но *ostao dva sata* ‘остался на два часа’.

Обстоятельство *dugo* ‘долго’ не сочетается с совершенными глаголами развития, так как они выражают всё завершенное действие, а этого нет, пока не осуществлена самая последняя его частица. Из-за этого долгим может быть не завершенное действие, а ожидание, предшествующее этой завершенности. Грубор подчеркивает, что обстоятельство *dugo* не может быть исключено априори и для этих глаголов: употребляясь в сочетании с отрицанием, оно относится к периоду времени, в течение которого совершено все действие, от начала до конца; употребляясь же без отрицания – ко времени после завершения действия; ср. *dugo je izvršena* ‘давно завершено (дело)’, много времени прошло с тех пор, как оно было завершено. Напротив, при совершенных глаголах состояния обстоятельство *dugo* оказывается вполне уместным: *ostao je tam dugo* ‘он остался там надолго’, так как в этом случае развивается только время, а *dugo* как раз и есть обозначение времени. Для совершенных глаголов состояния время – это то же, что для глаголов развития – расстояние: *prešao kilometar, 10 km, mnogo* ‘прошел километр, 10 км, много’; *ostao minutu, sat, mnogo, dugo* ‘остался на минуту, на час, надолго’.

Далее Грубор дает классификацию глаголов развития, т. е. действия и становления типа *ore* ‘пашет’, *raste* ‘растет’. Она проводится по трем призна-

кам: по способу образования видовых пар, по количеству совершённого действия, выраженного глаголом совершенного вида (по количественной характеристике завершенности действия или становления глаголов совершенного вида) и по типу действия.

Первый критерий указывает на то, что при образовании видовых пар используется перфективация (присоединение приставки к глаголу несовершенного вида) или имперфективация (суффиксальное расширение основы совершенного глагола), а также является ли исходный глагол простым (бесприставочным) или сложным (приставочным). В этой группе он различают девять разновидностей, которые для способов глагольного действия являются несущественными.

Классификация на основании второго критерия имеет прямое отношение к способам глагольного действия. Джуро Грубор выделяет следующие 11 групп.

I. П а н т и в н ы е глаголы: все действие (становление) от начала до конца или определенная его часть в полном ее объеме совершается постепенно, часть за частью: *gradi kuću – sagradio kuću* ‘строит – построил дом’ (весь); *sagradi trećinu kuće* ‘построил третью часть дома’ (всю третью часть); *plete čarapu – oplete čarapu, pô čarape* ‘вяжет чулок – связала чулок, половину чулка’ и т. д.; *ide – dođe* ‘идет, едет – пришел, приехал’ (например, из Сплита в Загреб, или в любую точку по пути из Сплита в Загреб).

П а н т и в н ы е глаголы выражают постепенное действие, напр., *sagraditi kuću* ‘построить дом’.

II. а) Т о т и в н ы е глаголы выражают полное действие типа *ispeći janje* ‘пожарить ягненка’: действие совершается целостно, оно может быть завершено только все полностью (но не часть его): *peče janje – ispeče ga* ‘жарит – изжарил барашка’; *kuje – skova sjekiru* ‘кует – выковал топор’ (нельзя сказать *pô sjekire* ‘полтопора’, как мы говорим *oplete po čarape*); *ide – izađe iz tunela* ‘идет – вышел из тоннеля’. Развитие действия и здесь происходит постепенно (можно сказать *ispeče ga na pô* ‘изжарил его наполовину’), но важно, что действием жарки охватывается сразу весь барашек, действиемковки – сразу вся масса железа, при выходе из тоннеля решающим является только последний момент, пересечение границы между „внутри“ и „вне“. Несмотря на то, что различие между пантивными и тотивными глаголами базируется не на значении вида, а на способе действия, Грубор считает, что мы не можем пренебрегать этим различием, если хотим прийти к точному определению вида.

б) Т о т и в н ы е с е п а р а т н ы е глаголы: совершенный глагол обозначает завершенность какой-либо самостоятельной части действия несовершенного глагола: *guće* ‘воркует’ – *gukni* ‘проворковал, издал один воркующий звук’.

III. И н х о а т и в н ы е глаголы указывают на начало (завершено начало действия): *pjeva – zapjeva* ‘поет – запел’, *ide – pođe* ‘идет – пошел’.

IV. Ф и н и т и в н ы е глаголы обозначают реализацию последней части действия выражается завершенность последней части действия: *gradi – do-gradi kuću* ‘строит – достроил дом’.

V. Д и м и н у т и в н ы е глаголы показывают, что действие короче, чем обычно (действие завершено, оно более короткое, чем обычно): *zviždi – pozvižda* ‘свистит – посвистел’; *plače – poplaka* ‘плачет – поплакал’.

VI. А у г м е н т а т и в н ы е глаголы выражают действие выше нормального (завершено действие, превысившее нормальные границы, преувеличенное): *peče janje – prepeče ga* ‘жарит – пережарил барашка’.

VII. М а й о р а т и в н ы е глаголы указывают на реализацию преимущественного количества: некто осуществил большее количество действия (или лучше совершил его), чем кто-то другой: *pjeva – natpjeva je* ‘поет – перепел, превзошел ее своим пением’ (например, Милош – вилу).

VIII. И н т е н с и в н ы е глаголы указывают на то, что действие достигло своей вершины: действие достигло высшей точки желаемого субъектом развития: *pjeva – raspeva se* ‘поет – распелся’.

IX. С а т и в н ы е глаголы обозначают, что действие является достаточным для субъекта (действие совершено в объеме, вполне достаточном для субъекта): *kopaju – nakopali se* ‘копают – накопились (вдоволь)’.

X. С у б с т и т у т и в н ы е глаголы указывают на законченность действия до уровня любого состояния в будущем: *piše – ako uspišeš* ‘пишет – если напишешь, попишешь’.

XI. С л е п ы е глаголы (*verba саеса*) указывают на то, что реализация действия зависит от скрытых вещей, точнее действия зависят от скрытых объектов или от таких, которых, может быть, и вообще нет, а субъект этого не знает: *lovi – ulovi zeca* ‘ловит – поймал зайца’; *moli – izmoli od mame grozd* ‘просит – выпросил у мамы винограду’. Если бы здесь действие регулярно достигало успеха, эти глаголы попадали бы в группу тотивных (все действие завершено и наступает изменение отношений) или пантивных (*prosi – naprosi torbu brašna, pô torbe* ‘просит – выпросил мешок муки, полмешка’). Но заяц убежал или его вообще не было, винограда у матери нет или мы его не заслужили и т. д. Действие может быть полностью закончено, а успеха нет, так как успех зависит от факторов, лежащих вне действия. Здесь глагол совершенного вида часто не является прямым видовым дублетом соответствующего несовершенного: он выражает не завершение действия, а только его следствие (Грубор 1953: 11–13).

В классификации глаголов развития на основании второго критерия (характера действия) выделяются три группы: а) в результате действия что-то возникает: *gradi – sagradi kuću* ‘строит – построил дом’; б) в результате действия что-то изменяется: *ore – uzora njivu* ‘пашет – вспахал поле’; в) в результате действия кто-то (что-то) перемещается в пространстве: *ide – dođe* ‘идет – пришел’. Эти группы Грубор называет креативными, трансформативными и мотивными.

Все три рассмотренные классификации перекрещиваются между собой.

Отдельную классификацию Грубор делает для стативных глаголов, т. е. глаголов состояния, пребывания в покое. Такие глаголы выражают состояние, в котором кто-либо (что-либо) находится. В процессе пребывания в таком состоянии ничто не возникает, не изменяется, не перемещается, только время течет мимо этого состояния, указывая на его продолжительность. Автор констатирует, что здесь речь может идти лишь о завершенности времени (о временской извршености).

Грубор разбивает стативные глаголы на следующие группы.

I. П а н т и в н ы е : *ostaje – osta* ‘остаётся – остался’; *živi – proživje* ‘живёт – прожил’; *leži – preleža* ‘лежит – пролежал’; *stoji – prestaja* ‘стоит – простоял’; *spava – prespava* ‘спит – проспал’; *muči – premučio* ‘молчит – промолчал’; *miruje – premirova* ‘пребывает в покое – пробыл в покое’.

II. Т о т и в н ы е : *zimuje – zimova, prezimi* ‘зимует – перезимовал’; *danuje – danova, predani* ‘днюет, проводит день (где-либо) – провёл, день’; *noćiva – noći, prenoći* ‘ночует – переночевал’.

III. В третьей группе должны входить инхоативные глаголы, но автор констатирует, что таких нет.

IV. Ф и н и т и в н ы е : *leži – obleža* ‘лежит – отлежал, пролежал (до конца)’; *spava – dospava* ‘спит – доспал’. В данных глаголах завершен и последний отрезок определенного промежутка времени.

V. Д и м и н у т и в н ы е : *jest – da pobude* ‘есть – побыть’; *živi – da poživiti* ‘живёт – пожить’; *leži – poleža* ‘лежит – полежал’; *spava – pospava* ‘спит – поспал’.

VI. А у г м е н т а т и в н ы е : *leži – preleža* ‘лежит – перележал, лежал дольше, чем нужно’; *stoji – prestaja* ‘стоит – перестоял’.

VII. М а й о р а т и в н ы е : *živi – nadživje* ‘живёт – пережил (кого-либо)’; *sjedi – nadsjedi* ‘сидит – пересидел (кого-либо)’.

VIII. И н т е н с и в н ы е глаголы, по мнению автора, отсутствуют.

IX. С а т и в н ы е глаголы также не характерны для данных глаголов.

X. С у б с т и т у т и в н ы е : *može – uzmože* ‘может – получит возможность, сможет’; *želi – uzželi* ‘хочет – захочет’.

XI. Verba са еса отсутствуют.

Грубор отдельно выделяет видовые пары типа С–Р и указывает на то, что существуют видовые пары, несовершенный член которых является стативным, а совершенный – эволютивным. Сюда относятся следующие группы:

I. Перцессивные глаголы, соответствующие инхоативным: *leži – leže* ‘лежит – лег’; *стоју – stade* ‘стоит – стал’; *sjedi – sjede* ‘сидит – сел’; *kleči – kleknu* ‘стоит на коленях – стал на колени’; *spava – zaspа* ‘спит – заснул’, *bdi – probudi se* ‘бодрствует – проснулся’; *мића – umuknu* ‘молчит – замолчал’; *bijeli se – pobijelje* ‘белеется – побелел’; *želi – poželje* ‘хочет – захотел’.

II. Интенсивные: *leži – razleže se* ‘лежит – разлежался’; *sjedi – usjede se* ‘сидит – засиделся’; *spava – raspава se* ‘спит – разоспался’.

III. Сативные: *leži – naleži se* ‘лежит – належался’; *sjedi – nasjeda se* ‘сидит – насиделся’; *мићи – namића se* ‘молчит – намолчался’.

5. На упомянутую работу Джуро Грубора Александр Белич написал обширную рецензию (Belić 2000/13: 284–292). В ней он указывает на то, что Грубор использует название „аспект“ для глагольного вида и для того глагольного значения, которое выступает как глагольный „лик“ (Belić 2000/13: 284). В отношении его разделения глаголов на глаголы развития и глаголы состояния Белич считает, что Грубор хотел заменить названия Агреля „порасни“ ‘возрастающие’ и „једнаки“ ‘одинаковые’, которые и сам Белич не мог бы принять. Но он считает, что и названия Грубора не лучше этих. Здесь Белич указывает на интересную вещь: все глаголы без исключения отличаются общей чертой: у них постоянно части значения меняют друг друга. Поэтому глаголы всегда являются динамичными, процессуальными и подвижными, несмотря на то, каким образом это у них происходит. Белич указывает на то, что выделенные Грубором глаголы развития и глаголы состояния не имеют значения для глагольного вида (Belić 2000/13: 285), но допускает возможность сказать, что это является важным для способов глагольного действия. Белич находит еще одну вещь, которая важна для СГД: креативные, трансформационные и мотивные значения касаются лексической стороны глагола, а не вида. Белич также отмечает, что различие между глаголами пассивными и тотивными является сугубо лексическим и поэтому нерелевантным для глагольного вида (Belić 2000/13: 288).

6. В книге „Современный сербохорватский язык: грамматические системы и литературно-языковая норма“ („Савремени српскохрватски језик: Граматички системи и књижевнoјезичка норма“, Београд 1970) Михаило Стеванович рассматривает „Глагольный вид и семантические видовые пары“ (Глаголски вид и значењски семантички парови, 507–524). Стеванович не согласен с А. Мазоном и другими сторонниками мнения, согласно которому глагольный вид нельзя понять через выделение и определение различных семанти-

ческих групп и подгрупп (Stevanović 1970/II: 512). Правда, он подчеркивает, что чрезмерное членение, которое обычно приводит к смешению видовых и невидовых моментов, не позволяет раскрыть характер глагольного вида. Но, добавляет Стеванович, именно в семантике отдельных типов глагола – но только в семантике, охваченной рамками глагольного вида, – состоит суть данной проблемы. В этой работе он не пишет о СГД, но под „семантическими видовыми парами“ подразумевает как раз их. Он упоминает следующие семантические типы: *начально-законченные* („početno-svršeni“) типа *zapevati* ‘запеть’. Среди групп глаголов в толковании М. Стевановича, имеющих прямое отношение к СГД, можно отметить следующие: 1. *начально-законченные глаголы* (početno-svršeni glagoli) типа *zazvoniti* ‘зазвенеть’, *zaigrati* ‘заиграть’, *zapevati* ‘запеть’, *zaplakati* ‘заплакать’ и др., 2. *инг्रेसивные глаголы* (ingresivni glagoli), которые по мнению М. Стевановича очень близки к *начально-законченным глаголам*, напр., *zagristi* ‘загрызть’, *zaseći* ‘засечь’.

7. Степан Бабич в работе „Итеративизация и родные явления в словообразовании глаголов“ („Iterativizacija i srodne pojave u tvorbi glagola“, Babić 1978) лишь в первом предложении упоминает СГД: „Глагольный вид и способы глагольного действия (Aktionsart) в славянских языках давно интересуют языковедов, но можно сказать, что мы все еще находимся в начале более ясного определения этих явлений в их широте и разнообразии, тем более в очень сложном отношении между ними и глагольными значениями.“ (Babić 1978: 37). Бабич констатирует, что этими вопросами занимались и отечественные лингвисты, но исследования не имели систематического характера и терялись в большой дескрипции (здесь он имеет в виду в первую очередь упомянутую работу Джуро Грубора). Поэтому глагольный вид и СГД слабо представлены в грамматиках.

Самую полную информацию о СГД в хорватском языке дают Драгутин Росандич и Йосип Силич (Rosandić/Silić 1979) в книге „Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika“ (Основы морфологии и морфостилистики хорватского литературного языка). Одна часть этой книги носит заглавие „Tipologija glagola po vidu i načinu radnje“ („Типология глаголов по виду и способу действия“). В части „Načini radnje glagola“ („Способы глагольного действия“) авторы не толкуют само понятие СГД, а лишь указывают на значения различных глаголов:

“Глагол *progovoriti* в предложении *Dijete je progovorilo* ‘ребенок заговорил’ означает совершить начальную стадию говорения, глагол *dograditi* в *Dogradio je kuću* ‘он достроил дом’ – конечную стадию постройки, глагол *odslužiti* в *Odslužio je vojsku* ‘он отслужил в армии’ – полное совершение службы, глагол *primiriti se* в *Primirio se* ‘он примирился’ – частичное достижение консенсуса, глагол *razigrati se* в *Razigrao se* ‘он растанцевался’

– усиление танца, глагол *nabacati* в *Nabacao je kamenja* ‘он накидал камней’ – постепенное выполнение кидания, глагол *nadvladati* в *Nadvladao ga je* ‘он его одолел’ – более высокую по сравнению с другим степень силы, глагол *porušiti* в *Porušio je kuće* ‘он разрушил дома’ – постепенное выполнение разрушения, глагол *pjevushiti* в *Pjevushio je dok je radio* ‘он напевал за работой’ – меньшую силу пения, чем обычно, глагол *pružeknuti* в *Pružeknuo je nogu* ‘он выпятил ногу’ – выражается более сильная степень вытягивания, глагол *skoknuti* в *Skoknuo je u sedlo* ‘он прыгнул в седло’ – полное выполнение прыжка, глагол *kapati* в *Voda je kapala cijelu noć* ‘вода капала всю ночь’ – много законченных капаний, глагол *voziti* в *U grad ga vozi automobilom* ‘в город он возит его на автомобиле’ – однонаправленное выполнение вожения, глагол *nosati* в *Nosao ga je cijeli dan* ‘он носил его весь день’ – ненаправленное выполнение ношения, глагол *napisati* в *Napisao je zadaću* ‘он написал задание’ – выполнение писания с достижением цели, глагол *gasnuti* в *Vatra je gasnula postupno* ‘огонь постепенно гас’ – переход в состояние потушенности, глагол *spavati* в *Spavao je u nemogućim uvjetima* ‘он спал в невозможных условиях’ – неподвижное выполнение сна с упором на процесс, а не на цель, глагол *pripadati* в *Knjiga pripada ocu* ‘книга принадлежала отцу’ – неподвижное действие принадлежности, связанное не с процессом, а с отношением, в глагол *šetati* в *Šetao je svaki dan* ‘он гулял каждый день’ – подвижное выполнение гуляния, которым выражается смена положения субъекта. Хотя глаголами типа *spavati* не выражается действие, мы поставили и возле них слова „действие“ или „выполнение“, чтобы как можно более наглядно и ясно выразить различие между перечисленными глаголами“ (Rosandić/Silić 1979: 114).

Сразу после этого они дают названия СГД всех глаголов, которые выше упоминаются:

„Глаголы, обозначающие начальную стадию, мы называем *ингрессивными*, конечную стадию – *комплетивными*, полное выполнение действия – *финитивными*, ограниченное выполнение – *лимитативными*, усиленное действие – *интенсивными*, постепенное выполнение действия – *кумулятивными*, действие большее, чем другое – *майоративными*, выполнение одного действия за другим – *distributivnima*, действие меньшее, чем обычно – *диминутитивными*, большее, чем обычно – *аугментативными*, выполнение одного целого действия – *одноактными*, множества целых действий – *многоактными*, однонаправленное действие – *однонаправленными*, ненаправленное действие – *ненаправленными*, действие, путем которого достигается цель – *результативными*,

переход в состояние – и н х о а т и в н ы м и , неподвижное действие с упором на процесс, а не на цель – с т а т а л ь н ы м и (глаголами состояния), неподвижное действие, связанное не с процессом, а с отношением – р е л я ц и о н н ы м и (глаголами отношения), а глаголы, обозначающие подвижное действие, которое выражает смену состояния субъекта или объекта – э в о л ю т и в н ы м и “ (Rosandić/Silić 1979: 114–115).

Они считают, что ингрессивные, комплетивные, финитные, лимитативные, интенсивные, кумулятивные, майоративные и дистрибутивные глаголы являются в первую очередь глаголами совершенного вида. Диминутивные, аугментативные, результативные и инхоативные относятся к глаголам и совершенного, и несовершенного вида. Одноактными бывают только глаголы совершенного вида, а многоактными однонаправленные, неаправленные, статальные, реляционные и эволютивные глаголы (Rosandić/Silić 1979: 115).¹

Для передачи СГД используются различные средства. Ингрессивность, комплетивность, финитивность, интенсивность, кумулятивность, майоративность, дистрибутивность и результативность (частично) выражаются при помощи приставок, а диминутивность, аугментативность, инхоативность и одноактность – при помощи суффиксов. Многоактность, однонаправленность, ненаправленность, результативность (частично), реляционность и эволютивность передаются при помощи лексического значения глагола (поэтому у них нет формальных показателей). Авторы далее указывают на то, какие конкретно приставки и суффиксы используются для этих целей.

В конце анализа приводится еще одно членение глаголов: на глаголы, действие у которых ограничено, и на глаголы, у которых отсутствует такое ограничение. Первые автор называют терминативными, вторые – нетерминативными (Rosandić/Silić 1979: 120).

8. В докторской диссертации Мирко Гоймерца „Глагольный вид в хорватском или сербском и немецком языках“ („Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku“, Zagreb 1980) констатируется, что способ глагольного действия является семантической категорией, которая содержится в лексеме, несмотря на то, о чем идет речь: о приставочном или о простом глаголе.

¹ „Ингрессивные, комплетивные, финитивные, лимитативные, интенсивные, кумулятивные, майоративные и дистрибутивные являются в первую очередь глаголами с о в е р ш е н н о г о вида (несовершенные находятся на второй степени „производства“ [...]). Диминутивные, аугментативные, результативные и инхоативные глаголы являются с о в е р ш е н н ы м и и н е с о в е р ш е н н ы м и , одноактные – только с о в е р ш е н н ы м и , а многоактные, однонаправленные, ненаправленные, статальные, реляционные и эволютивные – только н е с о в е р ш е н н ы м и “ (Rosandić/Silić 1979: 115).

Хотя предметом диссертации является только глагольный вид, автор счел необходимым заняться и СГД, так как они узко связаны с категорией вида (Gojmerac 1980: 31). Автор подчеркивает: то, что между СГД и глагольным видом существует определенная корреляция, известно уже давно. Длительное время эти категории не различали, лишь в новейшее время можно найти разделение различных СГД (Gojmerac 1980: 33). В части 0.2 он говорит о том, как возникло понятие „Aktionsart“, и об оппозиции *Aspekt – Aktionsart*, выделенной Агреллем. Он особенно отмечает все бóльшую грамматикализацию глагольного вида и все бóльшую лексикализацию СГД, из чего он делает такой вывод: вид является грамматической, а СГД лексической категорией глагола. Он также считает, что Кошмидер очень удачно сравнил их отношение с отношением между грамматической категорией числа и различными семантическими группами существительных (конкретные, абстрактные, собирательные и т. д.).

Гормерац предупреждает, что добавление различных приставок является самым частотным способом модификации основного значения симплекса, но это не является единственным способом обозначения различных СГД. (Gojmerac 1980: 32). Среди различных определений СГД он выделяет то, которое написал Исаченко.

Гоймерац рассматривает и вопрос типологии СГД и считает, что сложнейшей проблемой является вопрос, какие критерии классификации должны лечь в ее основу – морфологические или семантические. Он уже отметил, что отдельные СГД являются морфологически немаркированными, т. е. они содержатся в семантике глагольной основы, в то время как отдельные выразительные средства показывают различный уровень систематизации, так что вряд ли могут стать основой для классификации СГД (Gojmerac 1980: 33). На его взгляд, более оправданным является членение СГД по семантическим критериям, так как речь идет о семантической категории глагола. Одним из возможных типов выделения типов является разделение на перфективные и имперфективные СГД. Ему кажется, что в диссертации, посвященном глагольному виду, как раз разделение на перфективные и имперфективные СГД является самым целесообразным для исследования отношения между глагольным видом и СГД. Далее он выделяют, на его взгляд, самые важные СГД, а именно: (а) неограниченные во времени – эволютивные, инхотативные глаголы, глаголы состояния, (б) ограниченные во времени – ингрессивные и результативные, (в) с определенной частотностью – итеративные, дистрибутивные и одноактные, (г) с определенной интенсивностью – интенсивные и лимитативные (Gojmerac 1980: 34). Среди них перфективными являются ингрессивные, результативные, дистрибутивные, одноактные, интенсивные и лимитативные, а имперфективными – эволютивные, инхотативные глаголы и глаголы состояния.

9. Станко Жепич вместе рассматривает глагольный вид и СГД (Žerić 1983). Он констатирует, что немецкий язык не развил морфологических средств для системной передачи СГД. Расширение глаголов с приставками приводит попутно к изменению СГД, но это всегда связано с семантическим изменением (Žerić 1983: 58). Почти полное отсутствие системности префиксации подчеркивается и тем, что каждая приставка часто имеет несколько функций и значений, причем СГД не остается всегда одинаковым. Он выделяет и рассматривает следующие СГД: результативный, ингрессивный, дуративный, итеративный. В сербохорватском языке автор рассматривает только глагольный вид.

10. СГД коротко представлены в книге „Исторический очерк, звуки и формы хорватского литературного языка“ („Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika“, Zagreb 1991). В ней они полностью отделены от глагольного вида. Толкование СГД сводится к элементарному указанию на то, что все глаголы и несовершенного, и совершенного вида по-разному являются такими, – точнее, они различаются способом реализации действия, типом действия как лексического значения глагола (Povijesni pregled 1991: 578). Далее констатируется, что название СГД (*način vršenja glagolske radnje*) не очень удачно и что часто используется немецкое название *Aktionsart*.

Основное членение СГД проводится на основании их видовой принадлежности. В рамках глаголов совершенного вида выделяются следующие СГД:

- „1. **начинательные, ингрессивные, инхотативные** глаголы выражают начало, начальную часть действия: *prohodati* ‘заходить, начать ходить’, *propjevati* ‘запеть’, *zaplakati* ‘заплакать’...
2. **усилительные, интенсивные** глаголы выражают достижение определенной силы, интенсивности данного действия: *razlijeniti se* ‘разлениться’, *raspjevati se* ‘распеться’, *prejesti se* ‘переесть, объесться’...
3. **ограничительные, делимитативные** глаголы выражают ограниченный отрезок (фазу), ограниченную меру действия: *poigrati se* ‘поиграть’, *posjedjeti* ‘посидеть’, *poživjeti* ‘пожить’, *proboraviti* ‘пробыть’, *proživjeti* ‘прожить’...
4. **глаголы преобладания, майоративные** глаголы означают совершение действия более высокой степени, чем другое: *nadigrati* ‘обыграть’, *nadjačati* ‘пересилить, превзойти’, *nadveslati* ‘переплюнуть’...
5. **завершительные, терминативные** глаголы выражают завершающую фазу глагольного действия: *dogorjeti* ‘догореть’, *dopisati* ‘дописать’, *dopušiti* ‘докурить’...

6. **совершенные, результативные глаголы** выражают действие, которым достигается определенная цель; эти глаголы имеют несколько подгрупп:

- а) **пространственные глаголы** означают достижение или покидание какого-либо места: *izletjeti* 'вылететь', *nadletjeti* 'перелететь', *odletjeti* 'улететь', *razletjeti se* 'разлететься', *uletjeti* 'влететь'...
- б) **конечные, финитивные глаголы** выражают завершенность действия: *probiti* 'проломить', *odraditi* 'выработать', *odzvонiti* 'прозвонить'...
- в) **сативные глаголы** означают совершение действия до нужной, достаточной степени: *nagledati se* 'насмотреться', *najesti se* 'наесться', *naspavati se* '...'...
- г) **кумулятивные глаголы** означают постепенное совершение действия: *nabacati* 'набросать', *nanijeti* 'нанести', *nataložiti se* 'осесть, отложиться'...
- д) **распределительные, дистрибутивные глаголы** означают совершение действий одного вида разными субъектами или над разными объектами, и сообразно с этим различаются группы:
 - е1) **субъектно-распределительные глаголы** означают, что действие совершается несколькими субъектами, каждый из которых самостоятельно совершает одно и то же действие: *poripcati* 'полопаться', *poskakati* 'попрыгать (всем)', *poučjcati* 'понаповлять'...
 - е2) **объектно-распределительные глаголы** означают совершение одного и того же действия на нескольких различных объектах: *pobacati* 'побросать', *polomiti* 'поломать, переломать', *poubijati* 'поубивать'...

7. **однократные, семельфактивные глаголы** означают совершение одного законченного действия: *zijeвnuti* 'зевнуть', *bosnuti* 'кольнуть', *viknuti* 'крикнуть'... (Povijesni pregled 1991: 671).

В рамках несовершенного к СГД вида относятся следующие разновидности:

- „1. **многократные глаголы** означают действие, состоящие из более чем одной фазы; в соответствии с тем, имеет ли действие единичные фазы или повторяется все действие целиком, различаются: а) *многофазовые глаголы*, выражающие внутреннюю расчлененность действия на множество одиночных, частичных фаз: *bosti* 'колоть, бодать', *zijeвati* 'зевать'... б) *повторительные, итеративные глаголы*, означающие повторение действия *zapadati* 'западать', *zaliјetati se* 'разгоняться', *nočivati* 'ночевать', *večeravati* 'ужинать'...

2. эволютивные глаголы, выражающие развитие, переход в другое состояние: *venuti* 'вянуть', *sušiti* 'сушить', *crvenjeti, bijeliti*...
3. глаголы состояния, стательные глаголы, выражающие протекание действия без внутренней расчлененности: *sjedjeti* 'сидеть', *stajati* 'стоять', *visjeti* 'висеть', *biti* 'быть', *boraviti* 'пребывать', *postojati* 'существовать', *imati* 'иметь', *znati* 'знать', *pripadati* 'принадлежать', *odnositi se* 'относиться'...

Глаголы перемещения могут быть совершенного и несовершенного вида. Они означают изменение местонахождения и могут быть однонаправленными или ненаправленными.

Однонаправленные выражают действие, происходящее в одном направлении: *goniti* 'гнать', *letjeti* 'лететь', *nositi* 'нести', *voziti* 'возить'..., *odagnati* 'отогнать', *odletjeti* 'улететь', *odnijeti* 'унести', *odvesti* 'увести'...

Ненаправленные обозначают действие, не имеющее направления: *ganjati* 'гонять', *lijetati* 'летать', *nosati* 'носить', *vozati*... 'возить', *razagnati* 'разогнать', *razletjeti se* 'разлететься', *raznijeti* 'расташить', *raseliti (se)* 'расселить(ся)'...

Диминутивные глаголы тоже могут быть совершенными и несовершенными. Они означают действие меньшее, чем обычно: *bockati* 'покалывать', *gleduckati* 'поглядывать', *spavuckati* 'немного спать'..., *bocnuti* 'кольнуть', *drijemnuti* 'вздремнуть'... ("Povijesni pregled 1991: 671–672).

В конце отмечается, что разделение глаголов по СГД проявляется в производных (лексических) глаголах, в отдельных словообразовательных категориях и в синтаксических отношениях. Так как для них все еще нет надежных критериев, это членение является условным.

11. „Хорватская грамматика“ („Hrvatska gramatika“, первое издание 1995) является одним из редких грамматических пособий, в которых отдельно от вида рассматриваются СГД. В части „Глаголы по способу действия“ („Glagoli po načinu radnje“) констатируется, что СГД охватывают различные семантические группы глаголов и относятся к ходу событий во времени (начало, конец и т. д.), достижению цели, количеству, интенсивности действия и отношению субъекта, объекта и действия (Hrvatska gramatika 1995: 223). В ней приводится такая классификация:

„I. а. Непрерывные (дуративные) глаголы – такие, действие которых может продолжаться непрерывно. Поэтому они все несовершенного вида: *boriti se* 'бороться', *cvjetati* 'цвести', *čitati* 'читать', *govoriti* 'говорить', *hodati* 'ходить', *letjeti* 'лететь', *misлити* 'думать', *nalaziti se* 'находиться', *nositi* нести, носить', *spavati* 'спать', *zepsti* 'зябнуть', *živjeti* 'жить' и др.

б. Повторительные (итеративные) глаголы – такие, действие которых повторяется, т. е. прерывается и продолжается вновь. Они могут быть совершенного и несовершенного вида: *poizginuti* ‘попогибать’, *izgovarati* ‘произносить’, *poizgovarati* ‘попроизносить’, *odlijetati* ‘улетать’, *poodlijetati* ‘поулетать’, *odnositi* ‘уносить’, *poodnositi* ‘поуносить’, *navoziti* ‘привозить’, *ponavoziti* ‘понапривозить’, *pogledavati* ‘посматривать’, *ispogledavati* ‘попосматривать’, *zatvarati* ‘закрывать’, *pozatvarati* ‘позакрывать’ и др.

Некие повторительные глаголы несовершенного вида могут быть и непрерывными. Так, глаголы *dolaziti* ‘приходить’, *proplivavati* ‘научаться плавать’ могут значить многократное, но и однократное действие, например: *Upravo dolazi tata.* ‘Прямо сейчас приезжает отец.’ *Poštar dolazi k nama svaki dan.* ‘Почтальон приходит к нам каждый день.’

Повторительные глаголы, действие которых распространяется на несколько объектов или совершается несколькими субъектами, называются **д и с т р и б у т и в н ы м и г л а г о л а м и**, напр., *pogledavati* и *pogledati* ‘наблюдать, поглядывать, высматривать’; *poispremještati* ‘переместить, переставить (всё)’, *poiskakati* ‘выпрыгивать’: *Đaci su redom poiskakali u vodu* ‘Школьники по очереди поспрыгивали в воду.’; *Poispremještao je figure* ‘Он понаперемещал фигуры.’

в. Моментальные глаголы указывают на действие, которое было совершено за очень короткое время, за одиг миг. Все они совершенного вида: *ciknuti* ‘лопнуть’, *liznuti* ‘лизнуть’, *jurnuti* ‘ринуться’, *maknuti* ‘сдвинуть’, *pasti* ‘упасть’, *pući* ‘лопнуть, выстрелить’, *puhnuti* ‘дунуть’, *skočiti* ‘прыгнуть’.

2. Факитивные глаголы выражают действие, каузирующее то, что выражается соответствующим глаголом состояния. Глагол *bijeliti*, *bijelim* означает ‘делать что-то белым’, а глагол *bijeljati se*, *bijelim se* ‘быть белым’. Глагол *sedati* означает ‘приводить’, а *sjesti* ‘привести в сидячее положение’, тогда как глагол *sjedjeti* означает ‘быть в этом положении’. Примеры:

факитивные глаголы	стативные глаголы
<i>bijeliti, pobijeliti</i>	<i>bijeljati se</i>
<i>crveniti, pocrveniti</i>	<i>crvenjati se</i>
<i>lijegati, leći</i>	<i>ležati</i>
<i>sjedati, sjesti</i>	<i>sjedjeti</i>
<i>stajati (stajem)</i>	<i>stati stajati (stojim)</i>

3.а. П а н т и в н ы е г л а г о л ы выражают действие, совершающееся постепенно, а результат действия видится в любой его стадии: *gradi kuću* 'строит дом' – *sagradio je trećinu/polovinu/cijelu kuću* 'построил треть/половину/весь дом'.

б. Т о т и в н ы е г л а г о л ы выражают действие, охватывающее весь предмет целиком, так что результаты отдельных стадий не видны: *kuhao je mlijeko* 'он варил молоко' – *skuhao je mlijeko* 'он сварил молоко'.

Неясно, в какой фазе варения находилось молоко, пока действие не было совершено до конца. Другие примеры: *vikati* 'кричать', *viknuti* 'крикнуть', *liječiti* 'лечить', *izliječiti* 'вылечить', *žutjeti* 'желтеть', *požutjeti* 'пожелтеть', *šibati* 'пороть, хлестать', *išibati* 'выпороть'.

4.а. Н а ч и н а т е л ь н ы е (и н х о а т и в н ы е , и н г р е с с и в н ы е) г л а г о л ы обозначают начало действия: *poći* 'пойти' – *polaziti* 'начинать идти', *poletjeti* 'начать лететь, полететь' – *polijetati* 'начинать лететь', *početi* 'начать' – *počinjati* 'начинать', *začeti* 'зачать' – *začinjati* 'зачинать'.

б. З а в е р ш и т е л ь н ы е (ф и н и т и в н ы е) г л а г о л ы выражают окончание, завершение некоторого действия: *dograditi* 'достроить' – *dograđivati* 'достраивать', *dopisati* 'дописать' – *dopisivati* 'дописывать', *dopuniti* 'дополнить' – *dopunjavati* 'дополнять'.

5. С р а в н и т е л ь н ы е (к о м п а р а т и в н ы е) г л а г о л ы .

а. Д и м и н у т и в н ы е г л а г о л ы выражают действие, которое короче или меньшей интенсивности, чем обычно: *popjevavati* 'тихонько напевать' – *popjevati* 'тихонько спеть', *poigravati se* 'играть немного' – *poigrati se* 'поиграть', *zviždukati* 'тихонько свистеть' – *pozviždukati* 'тихонько посвистеть', *grickati* 'тихонько грызть' – *gricnuti* 'грызнуть' и др.

б. А у г м е н т а т и в н ы е г л а г о л ы выражают действие большее или большей интенсивности, чем обычно, а также преувеличенное: *prejesti se, prejedati se* 'переесть, переедать' – *jesti* 'есть'; *prestići, prestizati* 'перегнать, перегонять' – *stići, stizati* 'достичь, достигать'; *presoliti, presaljati* 'пересолить, пересаливать' – *soliti* 'солить'.

в. М а й о р а т и в н ы е г л а г о л ы выражают действие больше или лучше какого-то другого: *nadigrati, nadigravati* 'обыграть, обыгрывать' – *igrati* 'играть'; *nadmudriti, nadmudrivati* 'перехитрить, перехитрять' – *mudrovati* 'мудрить, мудрствовать'; *nadvikati, nadvikivati* 'перекричать, перекрикивать' – *vikati* 'кричать'.

Диминутивные, аугментативные и майоративные глаголы составляют группу глаголов, которые благодаря сравнению с другими глаголами называются с р а в н и т е л ь н ы м и (к о м п а р а т и в н ы м и) глаголами.

6. Интенсивные глаголы выражают действие большой интенсивности, развивающееся или развившееся до высшей точки желания его исполнителя. Чаще всего это возвратные глаголы с префиксами **raz-**, **uz-** и **za-**: *razbrbljati se – razbrbljavati se* ‘заболтаться – забалтываться’, *raspaliti se – raspaljivati se* ‘разгореться – разгораться’, *raspjevati se* ‘распеться’, *razveseliti se – razveseljivati se* ‘развеселиться – развеселяться’, *uzburkati se – uzburkavati se* ‘взбудораживаться’, *zamisliti se – zamišljati se* ‘задуматься – задумываться’ и др.

7. Сативные глаголы выражают действие, которого исполнителю достаточно: *ispavati se* ‘выспаться’, *izvikati se* ‘накричаться’, *načitati se* ‘начитаться’, *najesti se* ‘наесться’, *najedati se* ‘наедааться’, *napjevati se* ‘напеться вволю’, *napijati se* ‘напиваться’, *napiti se* ‘напиться’, *navoziti se* ‘навозиться’ и др.

8. По личности деятеля глаголы делятся на два основных разряда: субъектные и объектные.

а. Глаголы субъектного разряда (личные) означают действие, состояние или изменение состояния лица, например: *govoriti* ‘говорить’, *osjećati* ‘чувствовать’, *slušati* ‘слушать’, *kositi* ‘косить’, *trčati* ‘бежать’, *pjevati* ‘петь’.

б. Глаголы субъектного разряда (неличные) означают действие, состояние или изменение состояния не-лица, т. е. животных, растений, неживых предметов, например: *mukati* ‘мычать’, *kišiti* ‘дождить’, *pupati* ‘пускать почки’, *kipjeti* ‘кипеть’, *ugasiti se* ‘погаснуть’.

По своим различным признакам, или благодаря наличию нескольких значений, один и тот же глагол входит в разные группы. Например, *peći* ‘обжигать, печь, выпекать’ – креативный глагол при объекте *cigla* ‘обжигать кирпич’, трансформативный при объекте *kokoš* ‘запекать курицу’; с тем же объектом он является тотивным, а с объектом *rakija* ‘гнать самогон’ – пантивным. Сам по себе он всегда непрерывный, но в предложении *Svakidan pečemo kolače* ‘каждый день мы печем колачи’ им выражено повторяющееся действие“ (Hrvatska gramatika 1995: 223–225).

12. В Грамматике хорватского языка (Gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb 2005) Йосип Силич и Иво Пранькович различают видо-семантические фазы и глагольно-видовые значения (Silić/Pranjkočić 2005: 56). В рамках первого членения выделяются три фазы: к первой относятся глаголы несовершенного вида, ко второй – глаголы совершенного вида, созданные от глаголов несовершенного вида при помощи приставок, а к третьей – глаголы несовершенного вида, образованные от глаголов совершенного вида при помощи суффиксов. Понятие „глагольно-видовые значения“ является по сути дела названием СГД. Авторы выделяют следующие значения:

„1. С а т и в н о е з н а ч е н и е . Оно выражается сативными глаголами. Это глаголы, которыми выражается достаточное количество действия (лат. *satis* = *достаточно*). Они образуются при помощи префиксов **na-** и **iz-** и возвратной частицы *se*. Такие глаголы могут принадлежать второй и третьей глагольно-видовой фазе: *najesti se – najedati se* ‘наестся – наедаться’, *napiti se – napijati se* ‘напиться – напиваться’, *izmoriti se – izmarati se* ‘утомиться – утомляться’ и т. д.

И н т е н с и в н о е з н а ч е н и е . Оно выражается интенсивными глаголами (лат. *intendere* = *напрягать*). Это глаголы, которыми выражается действие до верхней точки желания субъекта. Чаще всего они образуются префиксами **raz-**, **uz-** и **za-** с возвратной частицей *se*. Такие глаголы могут принадлежать второй и третьей глагольно-видовой фазе: *razljutiti se – razljućivati se* ‘рассердиться – рассерживаться’, *uzbuditi se – uzbuđivati se* ‘возбудиться – возбуждаться’, *zaljubiti se – zaljubljuvati se* ‘влюбиться – влюбляться’ и т. д.

И н х о а т и в н о е з н а ч е н и е . Оно выражается инхоативными глаголами (лат. *inchoare* = *начинать*). Это глаголы, которыми выражается начальная стадия действия. Они образуются префиксами **po-** и **za-**. Такие глаголы могут принадлежать второй и третьей глагольно-видовой фазе: *poletjeti – polijetati* ‘полететь – начинать лететь’, *zaroniti – zaranjati* ‘нырнуть – нырять’ и т. д.

Ф и н и т и в н о е з н а ч е н и е . Оно выражается финитивными глаголами (лат. *finis* = *конец, окончание*). Это глаголы, которыми выражается завершающая стадия действия. Они образуются префиксом **do-**. Такие глаголы могут принадлежать второй или третьей глагольно-видовой фазе: *doraditi – doradivati* ‘доделать – доделывать’, *dovršiti – dovršavati* ‘докончить – доканчивать’ и т. д.

Д и м и н у т и в н о е з н а ч е н и е . Оно выражается диминутивными глаголами (лат. *deminuere* = *umanjivati*). Это глаголы, которыми выражается действие меньшее, чем обычно. Они образуются префиксами **po-** и **pro-** и суффиксами **-uc-**, **-uck-**, **-ck-**, **-k-**, **-(j)ak-**, **-uš-**, **-ušk-** и др. Глаголы с префиксами могут принадлежать второй и третьей глагольно-видовой фазе: *poigrati se – poigravati se* ‘поиграть – поигрывать’, *prošetati – prošetavati* ‘прогуляться – прогуливаться’ и т. д. С суффиксами они несовершенного вида и относятся к первой фазе: *svjetlucati* ‘поблескивать, сверкать, мерцать’, *pjevuckati* ‘попевать’, *grickati* (с выпавшим **z**) ‘слегка покусывать, грызть, лущить’, *ljuljkati* ‘покачивать’, *bacakati se* ‘слегка биться’, *moljakati* ‘умолять’, *pjevušiti* ‘петь вполголоса’, *ljuljuškati se* ‘тихонько покачиваться’ и др.

Глаголы *pjevucnuti* ‘попеть’ (в кластере **ckn** выпадает **k**), *ljuljnuti* ‘покачаться’ (в кластере **ljk** выпадает **k**) и подобные им показывают, что такие глаголы тоже могут подвергаться глагольно-видовым изменениям.

6. А у г м е н т а т и в н о е з н а ч е н и е (лат. *augere* = *увеличивать*). Оно выражается аугментативными глаголами. Это глаголы, которыми выражается чрезмерное действие.

Они образуются при помощи префикса **pre-**. Такие глаголы могут принадлежать второй и третьей глагольно-видовой фазе: *prejesti se – prejedati se* ‘переесть – переедать’, *presoliti – presoljavati* ‘пересолить – пересаливать’, *prezasiti se – prezasićivati se* ‘пресытиться – пресыщаться’ и т. д.

Пейоративное значение. Оно выражается пейоративными глаголами (лат. *peior* = *худший*). Это глаголы, которыми выражается действие с ругательным оттенком. Они образуются суффиксами **-ek-**, **-car-** и **-kar-**. Ср.: *pružeknuti se* ‘протянуться, вытянуться’, *vucarati se* ‘бродяжничать’, *piskarati* ‘марать бумагу’ и т. д.

Майоративное значение. Оно выражается майоративными глаголами (лат. *maior* = *большой*). Это глаголы, которыми выражается действие большее по сравнению с каким-то другим. Они образуются префиксом **nad-**. Такие глаголы могут принадлежать второй и третьей глагольно-видовой фазе: *nadjačati – nadjačavati* ‘пересилить – пересиливать’, *nadvladati – nadvladavati* ‘одолеть – одолевать’, *nadmudriti – nadmudrivati* ‘перехитрить – перехитрять’ и т. д.“ (Silić/Pranjković 2005: 56–57).

13. О сербских и хорватских СГД писали и зарубежные авторы. Так, Леопольд Аубургер в „Морфологи глагола хорватского литературного языка“ (Leopold Auburgen: „Verbmorphologie der kroatischen Standardsprache“, Heidelberg 1988) несколько страниц посвящает СГД. Сначала он толкует эту категорию: „Значение конкретного глагола может включать в качестве компонентов определенное лексическое значение и подчиненный ему образ действия. Последний компонент в этом случае попадает в категорию способа глагольного действия, имеющей такие граммы, как дуративность, итеративность, начало или конец действия, наконец, результативность. Это – важнейшие, первичные субкатегории глагольного действия. Ко вторичным – субъективным – относятся исторический аорист и субкатегория пейоративности“ (Auburgen 1988: 58). Далее он указывает, что „глаголы, различающиеся только по способу глагольного действия, являются т. н. СГД-партнерами“ и приводит такие примеры: *pjevati* ‘петь’, ‘регулярно петь’, ‘писать стихи’, ‘регулярно писать стихи’: **д у р а т и в** или **и т е р а т и в**; ср. *zapjevati* и *propjevati* ‘запеть, начать петь’: **и н х о а т и в**; *pjevuckati, pjevušiti* ‘петь себе под нос’, ‘тихонько петь’, ‘немного петь’: **а т т е н у а т и в**, **о с л а б л е н н а я и н т е н с и в н о с т ь**, или **д е л и м и т а т и в**, **н е п р о д о л ж и т е л ь н о с т ь** во времени; *otpjevati* ‘допеть’: **ф и н и т и в**, **к о н е ц д е й с т в и я**“. Следуют и другие примеры: „**д у р а т и в**: нсв. *lupati, lupam* ‘бить’, ‘стучать’, ‘топать ногами’, ‘(о двери) захлопываться’; **с е м е л ь ф а к т и в** (**м о м е н т а л ь н о с т ь**): св. *lupnuti, lupnet* ‘ударить, топнуть’; **а т т е н у а т и в**, **о с л а б л е н н о с т ь**: *lupkati, lupkam* и *luparati, luparam* ‘тихонько ударять’; **а у г м е н т а т и в**, **у с и л е н н о с т ь**: *lupetati, lupetam* ‘грохотать’, ‘гремять’, ‘дребезжать’, ‘громыкать (тарелками и др.)’“.

Далее Аубургер указывает на то, что эти глаголы надо отличать от некоторых других, а именно: „От таких СГД-партнеров следует отличать дериваты, изменяющие лексическое значение исходного глагола, что особенно часто происходит при префигировании: *prepjevati* ‘перевести (стихотворный текст на другой язык)’; ‘пропеть (определенное время)’; *otpjevati*₂ ‘оттарабанивать текст’. Эти дериваты по своей семантике сходны с изменением значения глагола при помощи наречий или предложных групп: *rogrešno pjevati* ‘петь фальшиво’; *pjevati s lista* ‘петь с листа’“ (Auburgen 1988: 58).

Некоторые СГД могут иметь как эквивалент аналитические формы: „СГД могут иметь также аналитические эквиваленты в синтагмах; это может быть сочетание фазового глагола с зависящим от него инфинитивом, может быть и синтагма глагол + наречие: *počinjati pjevati* ‘начинать петь’; *okončavati, prestajati pjevati* ‘переставать петь’, ‘заканчивать петь’; *običavati pjevati* ‘иметь обыкновение петь’; *malo pjevati* ‘немного петь’; *često, mnogo puta, ponekad pjevati* ‘часто, много раз, иногда петь’“ (Auburgen 1988: 58).

Автор констатирует, что СГД является не только лексической и синтаксической категорией, но и морфологической: „Категория способа глагольного действия в хорватском языке является не только лексической и синтаксической категорией, но и морфологической: претеритальные формы глаголов связаны с определенной субкатегорией категории СГД: имперфект имеет в отношении СГД дуративно-процессуальное или итеративное значение, перфект и плюсквамперфект – результативное, а аорист – иногда инхоативное или финитивное, но обычно все же специальное значение исторически констатирующего аориста. Этот последний аорист не является СГД в плане образа действия, подчиненного глубинному лексическому смыслу глагола. Напротив, мы наблюдаем формирование этого смысла без подчинения ему прочих субкатегорий СГД. Процессуальность лексического значения при таком аористе ослаблена. Сюда относится то, что формы аориста в большинстве случаев образованы от глаголов совершенного вида. Формы имперфекта, напротив, обычно принадлежат к несовершенному виду, что равным же образом относится к их значению в категории СГД, дуративной и итеративной процессуальности“ (Auburgen 1988: 58–59). Однако, он подчеркивает, что СГД является в первую очередь лексикологической и фразеологической, т. е. синтаксической категорией: „Ввиду того, что использование форм перфекта, имперфекта, аориста и плюсквамперфекта ныне в хорватском языке ограничено, верно, что категория СГД является в первую очередь лексикологической и фразеологической (т. е. синтаксической). С одной стороны, существуют самостоятельные глаголы, обозначающие только СГД – в особенности фазовые глаголы – и соединяющиеся с инфинитивом смыслового глагола (в сербском иногда также с подчиненным предложением, вводимым союзом *da*): *počinjati/početi, započinjati/započeti* ‘начинать/начать’, *prestajati/prestati* ‘переставать/

перестать', *završavati/završiti* 'заканчивать/закончить', *nastavljati/nastaviti* 'продолжать/продолжить', *običavati* 'иметь обыкновение'. С другой стороны, словообразование располагает богатым спектром возможностей различать отдельные СГД, в особенности при помощи префиксации, и таким образом может возникать дальнейшее расширение набора СГД-партнеров. С точки зрения вида эти варианты СГД являются одновидовыми – перфективными или имперфективными, в редких случаях двувидовыми. Как языковое средство обозначения СГД используются, помимо префиксов, также инфиксы и суффиксы. Корневые слова с точки зрения вида всегда дуративны“ (Auburgen 1988: 59).

В дальнейшем анализе он рассматривает только некоторые СГД: дуративные, итеративные, семельфактивные (моментальные), результативные, дистрибутивные.

В „Грамматике хорватского языка“ Барбаба Кунцман-Мюллер примерно полторы страницы посвящает СГД. Сначала она дает их общую характеристику: „Отдельно от вида, который представляет собой грамматическую категорию с двумя членами – имперфектив и перфектив, затрагивающую все существующие глаголы и глагольные группы, следует рассматривать т. н. способы глагольного действия.“ Она подчеркивает, что здесь речь идет о лексической категории: „Они представляют собой л е к с и ч е с к у ю к а т е г о р и ю , охватывающую многие, но не все глаголы. По этой причине мы не имеем возможности подробно остановиться на сложной корреляции между глагольным видом и способами глагольного действия“ (Kunzmann-Müller 1994: 62–63).

Далее автор рассматривает типологию СГД: „Категорией глагольного действия определенные глаголы распределяются по смысловым группам и упорядочиваются по признакам, какие характеристики действия и способа его выполнения они содержат. Глаголы, маркированные в отношении этой категории, выделяются таким образом тем, что, с одной стороны, содержат значение т. н. исходного глагола, а с другой – дополнительный модифицирующий компонент значения.“

Потом дается краткий анализ формальных средств, используемых для выражения СГД: „Формально способы глагольного действия представлены различными средствами; значительную роль играют разнообразные а ф - ф и к с ы , т. е. префиксы, суффиксы и постфиксы. Помимо этих средств, относящихся к области словообразования, существуют средства и из других сфер, ср. использование фазовых г л а г о л о в *početi, započeti, otpočeti* 'начать', *nastaviti, produžiti* 'продолжить' и *prestati, prekinuti, prekratiti* 'прекратить', а также и д и о м а т и з и р о в а н н ы е к о н с т р у к ц и и , как, например, *udariti u plač* 'удариться в слезы', *udariti u smijeh* 'удариться в смех', ср. II 1.2. (2)“ (Kunzmann-Müller 1994: 63).

Барбаба Кунцман-Мюллер соотносит СГД с категорией вида и выделяет разные их типы: „В грамматическую категорию вида лексическая категория способа глагольного действия не может быть единым образом встроена. Помимо СГД, представители которых по этому критерию являются п е р ф е к - т и в а или им п е р ф е к т и в а т а н т у м, к примеру с е м е л ь ф а к - т и в ы *skoknuti* ‘прыгнуть’, *bocnuti* ‘уколоть’, э в о л ю т и в ы *rasplakati se* ‘расплакаться’, д и с т р и б у т и в ы *poisprodavati* ‘распродать’, *poisprelamati* ‘попереломать’ против а т т е н у а т и в о в *pjevuckati* и *pjevušiti* ‘тихонько петь’, *grickati* ‘легонько грызть, покусывать’, существуют регулярные коррелятивные пары. Создание СГД-партнеров через вторичное образование имперфективов в хорватском/сербском языке – совершенно обычное дело, ср. вторичный имперфектив *dograđivati* к *dograditi* ‘достроить’, *nabirati* к *nabrati* ‘набрать, нарвать’, *izrađivati* к *izraditi* ‘изготовить’” (Kunzmann-Müller 1994: 63). Среди СГД автор считает важнейшими два типа: ингрессивный и комплетивный.

14. Среди отдельных работ выделяется статья Зузанны Тополинской „Из проблематики славянского инхотатива“ (Zuzanna Topolińska. *Iz problematike slovenskog inhoativa*, Beograd 1985). В этой работе инхотатив рассматривается как грамматическая категория (на примере глагола *узети*), точнее отношение глагольного вида и фазового действия.

Литература

- Auburger 1988: Auburger, Leopold. *Verbmorphologie der kroatischen Standardsprache*. Heidelberg: Julius Gross Verlag. S. 48–71.
- Babić 1978: Babić, Stjepan. Iterativizacija i srodne pojave u tvorbi glagola. In: *Filologija*. Zagreb. Br. 8. S. 37–48.
- Belić 1924: Belić, Aleksandar. Zur slavischen Aktionsart. In: *Streitberg Festgabe*. Leipzig. S. 1–11.
- Gojmerac 1980: Gojmerac, Mirko. *Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku*. Zagreb: Filozofski fakultet. Disertacija.
- Grubor 1953: Grubor, Đuro. Aspektna značenja. B: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju*. Zagreb. Knj. 4, S. 5–234. Knj. 5. S. 237–440.
- Hrvatska gramatika 1995: *Hrvatska gramatika*. Autori: Zečević, Vesna; Peti, Mirko; Pavešić, Slavko; Malić, Dragica; Lončanić, Mijo; Barić, Eugenija; Znika, Marija. Zagreb: Školska knjiga.
- Kunzmann-Müller 1994: Kunzmann-Müller, Barbara. *Grammatikhandbuch des Kroatischen und Serbischen*. Frankfurt am Main – Wien [u.a.]: Lang.

- Rosandić/Silić 1979: Rosandić, Dragutin; Silić, Josip. *Osnove morfologije i morfolistike hrvatskoga književnog jezika: Priručnik za nastavnike*. Školska knjiga. Zagreb. S. 110–123.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stevanović 1970/II²: Stevanović, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Beograd: Naučna knjiga. S. 507–524.
- Topolińska 1985: Topolińska, Zuzanna. Iz problematike slovenskog inhoativa. In: *Južnoslovenski filolog*. Beograd. XLI. S. 1–11.
- Žepić 1983: Žepić, Stanko. Das Verb im Deutschen und Serbokroatischen. In: *Hrvatsko-njemačke kontrastivne studije*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta. S. 58–66.

Branko Tošović (Graz)

Proučenost načina vršenja glagolske radnje u serbokroatistici

Analiza se sastoji iz dva dijela. U prvoj se razmatraju pogledi srpskih lingvista na načine vršenja glagolske radnje, u drugoj hrvatskih. Autor izdvaja tumačenja ove kategorije od strane Aleksandra Bilića i Đura Grubora. On takođe analizira poziciju Mihaila Stevanovića, Stjepana Babića, Dragutina Rosandića, Josipa Silića, Iva Pranjekovića, Mirka Gojmerca, Stanka Žepića i dr. Autor dolazi do zaključka da su interesovanje na načine vršenja glagolske radnje više ispoljavali hrvatski nego srpski jezikoslovci.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Бранко Тошович (Грац)

Диминутивный способ действия в русском и сербском/хорватском/бошняцком языках

В настоящей статье рассматриваются различия в выражении диминутивного способа действия в русском, с одной стороны, и сербского, хорватского и бошняцкого языков, с другой.

0. Система диминутивных глаголов русского языка сильно отличается от соответствующей системы сербского/хорватского/бошняцкого языков. Основное несовпадение состоит в том, что главным средством для выражения глагольной диминутивности в русском языке являются приставки, а в сербском/хорватском/бошняцком суффиксы.

1. В русском языке, как правило, выделяется уменьшительно-смягчительный способ действия. В „Русской грамматике“ он отдельно рассматривается в двух разновидностях: в уменьшительной и смягчительной (ГАН 1980/1: 599–600). Глаголы *уменьшительной* разновидности означают ‘произвести действие слегка, с небольшой интенсивностью, в течение недолгого времени’ и образуются одновременным присоединением префикса (**при-**, **вз-** и **с-**) и суффикса **-ну-** к переходным и непереходным глаголам – беспрефиксальным и префиксальным (стилистически такие глаголы принадлежат разговорной речи). Сюда в этой грамматике относятся глаголы (**а**) с приставкой **при-** и суффиксом **-ну-** (*припугнуть*, *прихворнуть*), (**б**) с приставкой **вз-** и суффиксом **-ну-** (*вздремнуть*, *всплкнуть*), (**в**) с приставкой **с-** и суффиксом **-ну-** (*сполоснуть*, *струхнуть* ‘слегка струсить’), (**г**) с приставками **про-**, **по-**, **пере-** (*простирнуть*, *позевнуть* ‘слегка зевнуть’ *передохнуть* ‘слегка отдохнуть’), (**д**) взаимные возвратные с суффиксом **-ну-** (*перемигнуться*, *перешепнуться*, *перекинуться*). Глаголы *смягчительной* разновидности означают, что в действие, названное мотивирующим глаголом, вносится оттенок ослабленности, умеренности или неполноты. Такие глаголы могут быть (**а**) с приставкой **по-** от бесприставочных глаголов (*поесть*, *попить*, *погулять*, *поговорить*), (**б**) с приставкой **под-** от бесприставочных глаголов (*подкрасить*, *подбодрить*) и от приставочных глаголов (*подвыпить*), (**в**) с приставкой **при-** от бесприставочных глаголов (*притормозить*, *прилечь*, *присесть*), (**г**) с приставкой **пере-** от бесприставочных глаголов (*перекурить*). А. В. Исаченко считает диминутивными только (**а**) префиксальные глаголы с приставкой **по-**, **под-** и **при-** от основ совершенного вида, (**б**) глаголы с приставкой **при-** от перфективных непрефиксальных основ, выражающие ослабленную интенсивность основного действия (Исаченко 1975).

2. Число русских диминутивных глаголов с приставками **при-**, **под-**, **по-** значительно превышает число диминутивных сербских/хорватских/бошняц-

ких глаголов с соответствующими приставками **pri-**, **pod-**, **po-**. Поэтому основная часть русских глаголов имеет в качестве эквивалента в сербском/хорватском/бошняцком языке не один глагол, а его сочетание с наречием *malo, još malo, pomalo, nešto, djelimično*:

а) приставка **при-** *привстать* 'malo se podići, pridīci, malo ustati', *пригласить* 'malo ispeglati/izglačati (rublje)', *придремать* 'malo zadrijemati', *принахмуриться* 'malo se namršiti', *приотстать* 'malo zaostati', *припалить* 'malo osmuditi, oprljati, opržiti', *приподнять* 'malo podignuti, podići', *припоздать* 'malo zakasniti', *припухнуть* 'malo oteći, nateći', *присолить* 'malo posoliti, dosoliti', *приспустить* 'malo spustiti, smanjiti, popustiti', *приубрать* 'malo pospremiti, dovesti u red, dotjerati, ukrasiti', *приуменьшить* 'malo smanjiti, umanjiti', *приутюжить* 'malo popeglati/poglačati, ispeglati', *прихвастнуть* 'malo pretjerati', *прихворнуть* 'malo se razboljeti',

б) приставка **под-** *подбавить* 'malo dodati', *подзагореть* 'malo zagorjeti (na suncu)', *подзаянить* 'malo pozajmiti, uzeti mali zajam', *подзаяняться* 'malo se pozabaviti, zaposliti nečim', *подзапоздать* 'malo zakasniti', *подзаработать* 'nešto zaraditi', *подзубрить* 'još malo naučiti, nabubati', *подкрасить* 'malo obojiti, malo dotjerati, popraviti', *подлечить* 'malo zaliječiti, ne izliječiti do kraja', *поднакостить* 'malo napakostiti, naškoditi', *поднять* 'malo, ponegdje zalemiti', *подправить* 'malo popraviti', *подпудрить(ся)* 'malo (se) napudrati', *подпухнуть* 'malo nateći, podbuhnuti', *подпушить* 'malo oprášiti (snijeg)', *подрумянить* 'malo narumeniti, našminkati', *подскоблить* 'malo ostrugati', *подсмолить* 'malo nakatraniti, premazati katranom', *подтопить* 'malo zagrijati, naložiti (peć)', *подтопить* 'djelimično potopiti', *подточить* 'malo naoštriti', *подутюжить* 'malo ispeglati/izglačati', *подучить* 'malo poučiti', *подушить* 'malo namirisati', *подхрипывать* 'pomalo hrkati', *подштопать* 'malo zakrpiti',

в) приставка **по-** *позевывать* 'zijevari pomalo, tu i tamo', *познабливать* – меня *познабливает* pomalo me hvata groznica', *покачать* 'malo poljuljati, zanjihati, rocupkati (dijete)', *поковырять* 'malo počepkati, pokopkati', *пококетничать* 'malo pokoketirati', *поколачивать* 'malo tući, udarati', *покрахмалить* 'malo naškrobiti (rublje)', *покрутить* 'malo zavrtjeti (glavom)', *покракивать* 'pomalo hukati, hrakati', *покупать* 'malo okupati (dijete)', *полетать* 'malo letjeti', *полизать* 'polizati, malo lizati, liznuti', *поликовать* 'malo likovati, radovati se neko vrijeme', *полистать* 'malo listati, prelistati', *помечтать* 'malo sanjati', *помешать* 'malo promiješati', *помокнуть* 'malo pokisnuti', *помуслить* 'malo zasliniti', *помылить* 'malo nasapunati', *понежиться* 'pomaziti se (malo)', *пообождавать* 'malo pričekati', *пообсохнуть* 'malo se osušiti', *поостыть* 'malo se rashladiti', *поотвыкнуть* 'pomalo odviknuti', *поотдохнуть* 'malo se odmoriti', *поотстать* 'malo zaostati', *попахивать* 'pomalo zaudarati', *попенять* 'malo ukoriti', *понеть* 'malo zapjevati', *попивать* 'pijuckati, pomalo piti', *попивать* 'malo se povesečiti', *пописать* 'pomalo pisati, slikati', *поплавать* '(malo) poplivati', *поплакать*

‘(malo) poplakati’, *поплясать* ‘malo plesati, poplesati’, *понузгать* ‘malo poplašiti, prestrašiti’, *поразвлечься* ‘malo se razonoditi’, *поругать* ‘malo izgrditi’, *поругивать* ‘pomalo grditi’, *поскучать* ‘pomalo se dosađivati’, *поснасть* ‘malo oslabjati, opasti, smanjiti se’, *постоять* ‘malo stajati, postajati’, *поточить* ‘malo nabrusiti’, *поуговориться* ‘malo se smiriti, stišati’, *поуправиться* ‘malo posavršavati (posao)’, *поупражняться* ‘malo vježbati’, *поутюжить* ‘malo ispeglati/izglačati’, *пофорсить* ‘malo se nagizdati; malo se pohvaliti, napraviti važan, isprсити’, *похрамывать* ‘malo, pomalo hramati, šepati’, *почаевать* ‘(malo) pomljackati’, *пошалить* ‘vladati se malo nestašno’,

г) приставка **под-** *поджечь* ‘malo zaliječiti se, zarasti (rana)’, *подбрызнуть* ‘podbrijati, obrijati samo s kraja’, *подвыпить* ‘gucnuti, crvcnuti, malo se napiti’, *подломить* ‘zalomiti’, *подпрыгнуть* ‘podskočiti’, *поддразнить* ‘pecnuti’, *подкашливать* ‘kašljucati’, *подзадорить* ‘podboosti, pecnuti’, *подзакусить* ‘prezaloga-jiti, malo založiti’,

д) приставка **при-** *привскочить* ‘poskočiti, dipiti’, *приутихнуть* ‘stišati se, smiriti se, umiriti se’, *прیدیи se* ‘привстать’.

3. В сербском/хорватском/бошняцком языке диминутивные глаголы выступают со значением ‘немножко, мало, тихо, потихоньку, мелко’, ‘меньше обычного’, ‘со слабой или ослабленной интенсивностью’. В диминутивных глаголах действие завершено и/ли короче обычного, например: *zviždi – pozviždi* ‘свистит – посвистел’, *plače – poplaka* ‘плачет – поплакал’ (Grubor 1953). Они являются разновидностью эволютивных глаголов (*razvojnih glagola*), но некоторые относят их к компаративным глаголам, так как они обозначают осуществление действия меньше или короче нормального, например: *porjeva* ‘otpjeva manje nego se obično pjeva’ (Simeon 1969/I: 220–221). Они не всегда являются компаративными и эволютивными, т. е. у некоторых из них не проявляется и не измеряется количество реализованного действия, а лишь его продолжительность, из-за чего рядом с ними используются наречия времени (*porjevaše jedno po ure pa odoše*). Такие глаголы образуются и при помощи суффикса **-nu-** (*ček-nu-ti* ‘немного подождать’, *ključ-nu-ti*). У уменьшительных глаголов несовершенного вида диминутивность часто относится ко временному отрезку, чем создается впечатление, что действие совершается непрерывно. В „Хорватской грамматике“ диминутивные глаголы рассматриваются как одна из разновидностей сравнительных (компаративных) глаголов, вместе с аугментативными и майоративными (Hrvatska gramatika 1995: 224). Драгутин Росандич и Йосип Силич указывают, что диминутивные глаголы обозначают действие, которое меньше обычного, и что они могут быть обоих видов (Rosandić/Silić 1979). Авторы подчеркивают, что диминутивные суффиксы не выполняют функцию, которая имеется у недиминутивных суффиксов, т. е. функцию изменения вида глагола. Так как они лишь добавляют к видовым суффиксам, они могут находиться и в совершенных, и в несо-

вершенных глаголах. В „Историческом очерке хорватского языка“ констатируется, что диминутивные глаголы могут быть совершенного и несовершенного вида и что они выражают действие меньше среднего (Povijesni pregled 1991: 672). Йосип Силич и Иво Пранькович подчеркивают, что диминутивные глаголы с суффиксами являются одновидовыми: *svjetlucati*, *pjevuckati*, *grickati*, *ljuljkati*, *bacakati se*, *moljakati*, *pjevušiti*, *ljuljuškati se* и др. (Silić/Pranj-ković 2005: 57).

4. Диминутивные глаголы в сербском/хорватском/бошняцком языке образуются при помощи различных уменьшительных суффиксов, что является нехарактерным для русского языка. Так, для следующих суффиксов нет семантически соответствующих в русском языке:

1) **-aka-** *moljakati* ‘слегка просить, умолять, выпрашивать’, *željakati* ‘хотеть’,¹

2) **-asa-** *bjelasati se* ‘белеться’,

2) **-ca-** *jurcati* ‘мчаться, носиться, бегать’, *zvoncati* ‘шелкать зубами; говорить, болтать вздор’, *pljucati* ‘поплевывать, сплевывать’,

3) **-cka-** *boluckati* ‘несильно и непостоянно болеть, хворать’, *čituckati* ‘потихоньку читать’, *drhtuckati* ‘несильно дрожать’, *drmutuckati* ‘несильно трясти’, *gackati* ‘несильно брести по грязи, рыхлому снегу’, *grickati* ‘слегка покусывать, грызть, лущить’, *hramuckati* ‘похрамывать’, *igruckati (se)* ‘потихоньку играть’, *kašljuckati* ‘покашливать’, *klimuckati* ‘слегка покачивать’, *kraduckati* ‘потихоньку воровать’, *laguckati* ‘понемножку врать’, *letuckati* ‘потихоньку лететь’, *tuckati* ‘несильно заикаться’, *pijuckati* ‘попивать’, *pjevuckati* ‘попевать’, *raduckati* ‘потихоньку работать’, *rezuckati* ‘резать на мелкие куски, не интенсивно’, *sjajuckati se* ‘несильно блестеть, сиять’, *smijuckati se* ‘потихоньку смеяться, посмеиваться’, *spavuckati* ‘спать немного’, *sviruckati* ‘понемножку, тихо играть на музыкальном инструменте’, *šetuckati (se)* ‘гулять, прогуливаться, прохаживаться’, *šmrckati* ‘несильно шмыгать, втягивать носом’, *valjuckati se* ‘тихо валяться, покачиваться’, *zjevuckati* ‘потихоньку зевать’, *žmiruckati* ‘слегка сощуриваться, помаргивать’,

4) **-cnu-** *pijucnuti* ‘дерябнуть’,

5) **-ecka-** *pucketati* ‘потрескивать’, *šušketati* ‘шелестеть, шуршать, шепелявить’,

6) **-eta-** *šušketati* ‘шелестеть, шуршать, шепелявить’,

7) **-i-** *sipiti* ‘моросить, тихо идти (дождь)’, *lagiti* ‘лгать (в детской речи),

¹ Глаголы на **-akati** имеют в основном уничижительно-уменьшительное значение: *bacakati se*, *ljubakati*, *praćakati se*, *tužakati (se)*, *varikati*, *vozikati se...* (Babić 1986: 475).

8) **-ka-** *čapkati*, 'отбирать, отрезать, откусывать, брать куски, кусками', *odremkati* 'дремать немножко, подремывать, клевать носом', *fačkati*, 'тихо брать, щипать', *gurkati* 'подталкивать, легонько толкать, теснить, подпихивать', *kopkati* 'неинтенсивно копать', *lomkati* 'ломать на мелкие части, крошить, дробить', *lupkati* 'постукивать', *pipkati* 'легко щупать, притрагиваться, прикасаться', *pirkati* 'легонько дуть, повевать, подувать', *pjevhati* 'попевать', *šečkati* (*se*) 'гулять, прогуливаться, прохаживаться', *štipkati* 'пощипывать', *trljhati* 'тереть, натирать, растирать', *žmirkati* 'слабо светиться, мерцать, поблескивать, моргать, помаргивать, щурить(ся), сощуриваться', *žmurkati* 'помаргивать, щурить(ся)', *žuborkati* 'тихонько журчать, нашептывать, чирикать, щебетать', *žuljkati* 'несильно мозолить, натирать', *žvačkati* 'пожевывать',

9) **-ika-** *vozikati se* 'потихоньку возить, ездить',

10) **-ka-** *draškati* 'дразнить потихоньку', *smješhati se* 'тихо смеяться',

11) **-kiva-** *propitkivati* 'выспрашивать, расспрашивать', *zapihkivati* 'выспрашивать, расспрашивать', *zastajkivati* 'приостанавливаться, немного задерживаться', *zadirhvati* 'поддразнивать',

12) **-nu-** *dremnuti* 'подремать немного', *trguniti* 'выпить глоток',

13) **-ra-** *vucarati* (*se*) 'бродить, шататься, болтаться, шляться, слоняться', *mlatarati* 'махать, размахивать', *skitarati* (*se*) 'бродяжничать, бродить, шататься, слоняться', *luparati* 'бить, ударять', *kloparati* 'стучать, громохат', *landarati/landrati* 'болтаться, бродить, шляться, слоняться',²

14) **-uca-** *bjelucati se* 'белеться', *dremucati* 'дремать', *gegucati se* 'не сильно качаться, раскачивать', *grebucati* 'легонько скоблить, царапать', *hramucati* 'не сильно хромать', *kašljucati* 'покашливать', *kraducati* 'понемножку воровать', *lagucati* 'понемножку лгать', *letucati* 'слегка лететь', *pijucati* 'попивать', *pjevucati* 'попевать', *svirucati* 'наигрывать', *svjetlucati* (*se*) 'поблескивать, сверкать, мерцать', *šetucati* (*se*) 'гулять, прогуливаться, прохаживаться',

15) **-ucka-** *šetuckati* (*se*) 'гулять, прогуливаться, прохаживаться',³

² Формант **-ra-** Ирена Грицкат называет звуковым сочетанием и указывает на то, что он используется для модификации глагольного значения, но для выражения не собственно диминутивного оттенка, а семантического – небрежности, неважности действия, его нетипичной реализации (Grickat 1955: 67). По мнению Степана Бабица глаголы, образованные при помощи суффикс **-ara-ti** (-am), обозначают легкую диминутивность, преимущественно с незначительной или сильной уничижительностью (*klopirati, lupirati, mlatarati, vucarati /se/*) – Babić 1986: 475.

³ Иван Клайн подчеркивает, что это самый продуктивный диминутивный суффикс (Klajn 2003: 335), а Ирена Грицкат констатирует, что глаголы с такими суффиксом иногда больше выражают диминутивность по сравнению с глаголами с **-с-** (Grickat 1955: 65).

16) **-uda-** *krivudati* 'вилять, петлять, виться, извиваться',

17) **-uka-** *žvižducati* 'посвистывать', *kašljukati* 'покашливать', *svirukati* 'наигрывать, потихоньку играть на музыкальном инструменте',

18) **-ulji-** *drhtuljiti* 'тихо дрожать', *pjevuljiti* 'тихо петь, подпевать', *smijuljiti se* 'подсмеиваться', *skukuljiti se* 'съежиться, скорчиться, сгорбиться, ссутулиться',

19) **-uri-** *drhturiti* 'дрожать не сильно', *smijuriti se* 'смеяться не сильно, посмеиваться',

20) **-uska-** *bjeluskati se* 'белеться',

21) **-uška-** *valjuškati (se)*, *dremušcati* 'дремать', *pjenuškati se* 'тихо пениться'; **-uša-** в *pjenušati se* 'тихо пениться',⁴

22) **-uši-** *pjevušiti* 'петь, попевать',⁵

23) **-uta-** *skakutati* 'тихо скакать, подскакивать', *srkutati* 'потихоньку хлебать', *škriputati* 'скрипеть'.

Некоторые приставки, одни или в сочетании с суффиксами, используются для выражения диминутивности:

1) **uz-** *uzmlačiti* 'немного подогреть',

2) **pro-** *pronosati* 'поносить (немного)',

3) **za-** *zamlačiti* 'немного подогреть', *zamuckivati* 'немного заикаться', *zapjevušiti* 'запеть вполголоса'.

5. О различии между русскими и хорватскими диминутивными глаголами писала, насколько нам известно, лишь Ирена Грицкат (Grickat 1955). Она констатировала, что сербохорватский язык намного больше, чем другие славянские языки, развил эту категорию: „В то время как диминутивность в других славянских языках передается при помощи трех или четырех глагольных приставок, а диминутивные глаголы, образованные при помощи суффиксов, существуют – если вообще существуют – в основном как совсем непродуктивные образования, в сербохорватском языке диминитивность можно создать при помощи и первого, и второго способа, особенно при помощи суффиксов, помимо еще некоторых специальных явлений в этой области. Суффиксация глаголов является очень распространенной и живой категорией, так что, практически, все суффиксальные глаголы нельзя и перечислить“ (Grickat

⁴ Ирена Грицкат считает, что этот суффикс выражает не настоящую диминуцию, но зато она ясно проявляется в **-uška-** (Grickat 1955: 72). Иван Клайн констатирует, что этот суффикс является не очень продуктивным (Klajn 2003: 336).

⁵ Иван Клайн считает, что в глаголе *pjenušiti se* 'тихо пениться' отсутствует диминутивное значение (Klajn 2003: 347).

1955: 45). Далее она сравнивает сербохорватский и русский языки: „Современный русский язык, напр., очень беден на диминутивные глаголы, образованных при помощи суффиксов, а также не богат приставками для создания таких глаголов. С другой стороны, он проявляет богатство в именных, а также в прилагательных диминутивах. Сербохорватский язык, наоборот, имеет развитую систему глагольных диминутивов, немножко менее развитую систему именных диминутивов, чем русский, и относительно бедную систему диминутивных прилагательных“ (Grickat 1955: 45).

6. Таким образом, глагольная система русской и сербской/хорватской/бошняцкой диминутивности является асимметричной в том смысле, что для выражения этой категории в русском языке основную нагрузку берут на себя приставки, а в сербском/хорватском/бошняцком суффиксы. В настоящей работе мы привели лишь неконтекстуальные примеры русско-сербских/хорватских/бошняцких (не)соответствий, которые следует в конкретном контексте и в более широком материале проверить, насколько они подтверждают или опровергают данную межъязыковую асимметрию.

Литература

- ГАН 1980/1: Шведова, Н. Ю. (гл. ред.). *Русская грамматика: В 2-х т. Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология*. Москва: Наука.
- Babić 1986: Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Povijesni pregled 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Autori Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepan. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Grickat 1955: Grickat, Irena. *Deminutivni glagoli u srpskorhvatском jeziku*. In: *Južnoslovenski filolog*. Beograd. Knj. XXI. S. 45–95.
- Grubor 1953: Grubor, Đuro. *Aspektna značenja*. In: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Odjel za filologiju*. Zagreb. Knj. 4, s. 5–234. Knj. 5. S. 237–440.
- Hrvatska gramatika 1995: *Hrvatska gramatika*. Autori: Zečević, Vesna; Peti, Mirko; Pavešić, Slavko; Malić, Dragica; Lončanić, Mijo; Barić, Eugenija; Znika, Marija. Zagreb: Školska knjiga.
- Isačenko 1975: Isačenko, A. V. *Die russische Sprache der Gegenwart*. München: Hueber.
- Klajn 2003: Klajn, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Deo 2: Sufiksacija i konverzija*. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska.

- Rosandić/Silić 1979: Rosandić, Dragutin; Silić, Josip. *Osnove morfologije i morfološtike hrvatskoga književnog jezika: Priručnik za nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga. S. 110–123.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I–II*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Branko Tošović (Graz)

**Deminutivni način vršenja glagolske radnje u
srpskom/hrvatskom/bošnjačkom jeziku**

U ovome radu razmatraju se razlike u izražavanju deminutivnog načina vršenja radnje u ruskom, s jedne strane, i srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku, s druge. Suštinsko nepodudaranje sastoji se u tome što su prefiksi u ruskom osnovno sredstvo deminucije, a sufixi u srpskom, hrvatskom i bošnjačkom. To, uostalom, diferencira ove južnoslovenske jezike od svih drugih slovenskih jezika.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Branko Tošović (Graz)

Die grammatikalischen Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen

Vorliegende Analyse besteht auf vier Teilen: Im ersten wird die Erforschtheit des grammatikalischen Systems des Bosni(aki)schen, Kroatischen und Serbischen dargelegt. Der zweite Teil behandelt Unterschiede in der grammatikalischen Terminologie. Im dritten Teil wird in aller Kürze auf das Problem der Standardisierung und stilistische Werte grammatikalischer Erscheinungen im Rahmen des untersuchten Materials (Korpus) eingegangen. Das letzte Kapitel besteht schließlich aus einer Analyse der wichtigsten morphologischen und syntaktischen Unterschiede.

0. Zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen (im Folgenden auch: Bs, Hr, Sr) gibt es einen hohen Grad an Übereinstimmungen, eine gewisse Zahl an Ähnlichkeiten und auch bestimmte Verschiedenheiten. Ungeachtet dessen, welche dieser drei Eigenschaften wir in das Zentrum unserer Untersuchungen rücken, werden wir stets auch zumindest eine der beiden anderen Eigenschaften zu erklären haben. Über die Unterschiede zwischen dem Bs, Hr und Sr gibt es widersprüchliche Meinungen: Behaupten die einen, dass sie minimal wären, erachten sie andere als überaus groß. Sicher ist indes eines: Die Unterschiede treten in lexikalischer Hinsicht am deutlichsten zu Tage. Was das grammatikalische System betrifft, so sind die Unterschiede angesichts des Wesens der Grammatik, der begrenzten Möglichkeiten politischen und ideologischen Eingreifens, von Interventionen und Manipulationen wesentlich geringer.

Zur Darstellung eines realen Bildes der grammatikalischen Unterschiede ist es notwendig, folgende Aspekte zu berücksichtigen: a) die Untersuchtheit und besonders den Grad der Erforschtheit der grammatikalischen Unterschiede im Allgemeinen, b) die Unterschiedlichkeit der grammatikalischen Terminologie, c) die Standardisierung grammatikalischer Erscheinungen, d) das Verhältnis zwischen vorgeschriebener und tatsächlich realisierter grammatikalischer Norm, e) den stilistischen und funktional-stilistischen Wert grammatikalischer Einheiten, f) die Möglichkeit einer Überprüfung differenzierender Merkmale in elektronischen Korpora und g) das Wesen der grammatikalischen Unterschiede.

1. Im diesen Aufsatz sei der Versuch unternommen, eine Bestandsaufnahme hinsichtlich Handbücher, Sammelbände, Schulbücher, Lehrbücher, methodischer Handbücher, Übungsbücher, populärwissenschaftlicher Publikationen, diachroner Studien, grammatikalischer Übersichten, der Terminologie und vergleichender Untersuchungen durchzuführen. Auf Basis der verfügbaren Literatur entstand ein Verzeichnis von 289 Editionen, die unseren Einschätzungen zufolge zumindest 90% aller veröffentlichten Publikationen umfassen. Nach Sprachen gegliedert stellt sich die Verteilung wie folgt dar: Serbisch 57%, Kroatisch 41%, Bosnisch/Bosniakisch

2,8%. Bloß 0,1% beziehen sich auf die montenegrinische Sprache. Diese Tatsache führt uns das erste schwerwiegende Problem bei der Untersuchung der grammatischen Unterschiede vor Augen: Während sich das Verhältnis zwischen serbisch und kroatisch als relativ ausgeglichen (57% : 41%) darstellt, so wird im Bezug auf das Bosnische/Bosniakische ein deutliches Missverhältnis offenbar, weil letztgenannte Sprache nur 2,8% aller spezifischen Publikationen zum Thema aufweist. Das bedeutet, dass wir uns bei einer Untersuchung der Unterschiede vor allem auf serbische und kroatische Quellen stützen müssen, wodurch sich ein Ziehen von endgültigen und konkreten Schlussfolgerungen als problematisch erweist.

2. Was die grundlegenden linguistischen Disziplinen betrifft, so stellt sich die Verteilung folgendermaßen dar: Grammatik 63,3%, Stilistik 14,5%, Phonetik 11,8%, Phonologie 5,5%, Akzentologie 1,4% und Wortbildung 3,1%.

Auf dem Gebiet der Phonetik stammen wichtige Publikationen auf serbischer Seite von Novaković 1873, Miletić 1933, 1960, Belić 1951, Stakić 1988 und Vuković 1974, während kroatischerseits die Arbeiten von Babić 1995, Horga 1974, 1996, Babić/Brozović/Škarić/Težak 2007, Škarić 2009, Varošaneć-Škarić 2005 und Vuletić 1987 hervorzuheben wären. Das einzige Werk zur derivativen Phonetik ist serbischen Ursprungs (Stakić 1988), ebenso wie die beiden einzigen Publikationen zur Geschichte der Phonetik (Belić 1999, Vuković 1974). Von kroatischer Seite stammt die einzige periodische Publikation auf dem Gebiet der Phonetik (die Zeitschrift „Govor“). Die kroatische Linguistik weist auch eine größere Zahl an phonologischen Editionen auf (56,3% : 43,7%), wobei dies auch auf die Phonetik zutrifft (47,1% : 44,1%) – z. B. Babić 1995, Brozović 2007, Jelaska 2004, Mihaljević 1991, Moguš 1971, Muljačić 1972, Turk 1992, Zečević 1993 und Žepić 1991. Von den serbischen Publikationen seien bloß Simić/Ostojić 1996, Ivić 1998b und Pاونović 2003 erwähnt. Einzig das Serbische besitzt eine Studie zur dialektologischen Phonologie, wogegen das Kroatische eine solche zur vergleichenden und generativen Phonologie (Mihaljević 1991) aufweist. In der Phonostilistik fällt ein Vergleich zu Gunsten der kroatischen Sprachwissenschaft aus, im Rahmen derer es die Publikationen von Branko Vuletić (Vuletić 1976, 1980, 1986, 2005, 2006, 2007) zu erwähnen gilt, denen in der serbischen Linguistik die Arbeiten von Milosav Čarkić (Čarkić 1992, 1995) gegenüberstehen. Hinsichtlich der Akzentologie liegt zwischen der serbischen und kroatischen Linguistik ein deutliches Ungleichgewicht vor, indem die Mehrheit der Publikationen der serbischen Sprachwissenschaft entstammt. Zu den wichtigsten serbischen Quellen gehören: Daničić 1851, 1869, Dešić 1992, Đorđević 1996, 1975, Đurović 2004, Ivić/Lehiste 2002, Jokanović-Mihajlov 2007, Peco 1971, Stevanović 1991, während für das Kroatische Vukušić/Zoričić/Grasselli-Vukušić 2007, Jagić 1870, Martinović 2008, Zoričić 1990, 1998 und Zubčić 2001 zu erwähnen sind.

3. Das serbisch-kroatische Ungleichgewicht bei der Wortbildung stellt sich als relativ gering dar (55,6% : 44,4%). Serbische Publikationen gehen z. B. auf Klajn

2002, 2003, Ćorić 2008, Tešanović 2003 und Gortan-Premk/Vasić/Nedeljkov 2003 zurück, während in Kroatien Ančić-Obradović 1971, Barić 1980 und Babić 1986 tätig waren.

4. In der engeren Grammatik (Morphologie und Syntax) stellt sich das Verhältnis wie folgt dar: Serbisch 52,63%, Kroatisch 38,6%, Bosnisch/Bosniakisch 3,5% und Montenegrinisch 0,9%. Die serbische Linguistik weist nachstehende Struktur hinsichtlich der Publikationstypen auf: grammatikalische Handbücher, Schulgrammatiken, Populärgrammatiken, grammatikalische Sammelbände, methodisch-grammatikalische Handbücher und grammatikalische Übungsbücher. Wichtige serbische Handbücher stammen von Aleksić/Stanić 1975, Belić 2000/12, Gačević/Tasić 2009, Đorđević 1984, Simić/Jovanović 2007, Klajn 2005, Klikovac 2002, Mrazović/Vukadinović 1990, Ostojić 1999, Rakonjac 1948, Simić 2002a, Stanojčić/Popović 2002, Stevanović 1970, Vujović 2003 und Vuković 1962, 1966. In der kroatischen Sprachwissenschaft findet man Schulgrammatiken, grammatikalische Handbücher, Populärgrammatiken, praktische Grammatiken, methodisch-grammatikalische Handbücher, grammatikalische Übungsbücher und eine Monographie über die Geschichte der grammatikalischen Idee. Zu den wichtigsten kroatischen Handbüchern zählen: Babić/Brozović/Moguš/Pavešić/Škarić/Težak 1991, Brabec/Hraste/Živković 1970, Divković 1917, Florschütz 1916, Frol/Brabec 1951, Ham 2002, Hamm 1967, Hrvatska gramatika 1995, Maretić 1899, 1963, Raguž 1997, Silić/Pranjković 2005 und Težak/Babić 1994. Für das Bosnische/Bosniakische gibt es drei grammatikalische Handbücher (Čedić 2004, Jahić/Halilović/Palić 2000¹ und Vajzović/Zvrko 1994); für das Montenegrinische eines (Nikčević 2001). Im Rahmen grammatikalischer Sondereditionen gilt es auf all jene hinzuweisen, die einzelne grammatikalische Kategorien zum Thema haben, wobei es sich im vorliegenden Fall um die Kategorien Kasus, Genus, Numerus und Aspekt handelt. Auch an dieser Stelle weisen die vorliegenden Angaben auf eine Unausgewogenheit hin. Die serbische Sprachwissenschaft weist eine starke Fokussierung auf die Kasussyntax (Batistić 1972, Đorđević 1889, Gortan-Premk 1971, Ivić 2005, Milinković 1988, Miloradović 2003 und Terzić 1995) auf, zu der in der kroatischen Linguistik nur eine bekannte Publikation vorliegt (Menac 1978). Zur Kategorie des Numerus gibt es in der kroatischen Sprachwissenschaft vier Studien (Peti 2004, 2005, Šarić 2002 und Znika 2002), in der serbischen hingegen keine einzige. In der bosniakischen Sprachwissenschaft findet man eine Publikation über das Genus (Taso 1998). Die serbische Sprachwissenschaft edierte zwei populär-grammatikalische Publikationen (Stanojević 2001 und Šipka 1999). Ebenfalls auf die serbische Seite zurück gehen ein Lehrbuch (Vlašić et al. 1972) und ein Übungsbuch (Arandelović 2002), während es in der kroatischen Sprachwissenschaft ein solches (Težak

¹ Seiner negativen Bewertung dieser Publikation widmete Midhat Ridanović ein ganzes Buch mit dem Titel „Totalni promašaj“ („Ein totaler Fehlschlag“) – Ridanović 2003.

1984) gibt, dem mehrere so genannte „podsjetnici“ („Merkbücher“) oder „memento“ (Produder 2006a, 2006b, 2006c, 2006d) und ein Übungsbuch (Rosandić/Silić 1979) gegenüberstehen. In der serbischen Linguistik gibt es einen grammatikalischen Sammelband (Plankoš 1999), und die kroatische Sprachwissenschaft besitzt ein Buch über die Entwicklung grammatikalischer Forschungen (Tafra 1993). Im Rahmen der bosniakischen Sprachwissenschaft gibt es eine Publikation über die grammatikalische Terminologie (Karadža 1984). Mehrere Bücher wurden über die vergleichende und kontrastive (zweisprachige und mehrsprachige) Grammatik des Serbischen und Kroatischen veröffentlicht (auf serbischer Seite – Bošković 1985, 1999, Engel/Mrazović 1986 und Tošović 1988; kroatischerseits – Berlaković 1995, Ivšić 1970, Mihaljević 2002 und Sučić 2003).

5. Im Hinblick auf die Morphologie können die bislang publizierten Werke in vier Gruppen unterteilt werden: allgemeine morphologische Handbücher, morphologische Schulhandbücher, Populäreditionen und Arbeiten zu den einzelnen Wortarten. Die serbische Linguistik konzentrierte sich vorrangig auf Studien zu den Wortarten (Klikovac 2000, Piper 1983 und Ristić 1990), wogegen die kroatische Seite Schulhandbüchern größere Bedeutung beimaß (Silić/Rosandić 1979 und Silić 1995). Die bosniakische Seite weist auf diesem Gebiet keine einzige Publikation auf. In der Morphonologie und Morphosyntax trifft man auf bloß eine einzige Publikation, die auf serbischer Seite entstand (Piper 1997b). Daneben gibt es Veröffentlichungen über den Aspekt und die Aktionsarten (serbisch – Tošović 2009b, 2009c; kroatisch – Brboljaš 2007, Gojmerac 1980 und Grubor 1953).

6. In Fragen der Syntax liegt die serbische Linguistik deutlich vor der kroatischen, was im Besonderen auf die Verbalsyntax zutrifft (im Serbischen: Simić 1966, Petrović/Dudić 1989, Stojanović 1996, Tanasić 1996, Tošović 2006 und Vuković 1967). Hinsichtlich allgemeiner syntaktischer Handbücher stellt sich das Verhältnis zwischen serbischer und kroatischer Linguistik relativ ausgeglichen dar (Bošković 1864, Piper/Antonić/Ružić/Tanasić/Popović/Tošović 2005 – Katičić 1986). In der serbischen Sprachwissenschaft behandelt eine größere Zahl an Publikationen einzelne Fragen der Syntax (Antonić 2001, Kovačević 1983, 1988, 1993, 1998, 2002, 2004, Popović 1997, Stanković 1979, Terzić 1995 und Tošović 2001) als die in der kroatischen der Fall ist (Kordić 1995, Mihaljević 1998, Raguž 1994, Silić 1984 und Pranjković 1984, 2001, 2002). Unausgeglichen ist das serbisch-kroatische Verhältnis bei der Verbalstilistik (einzig Tošović 1995 und 2006), wogegen nur die kroatische Linguistik über eine Publikation zur Populärsyntax verfügt (Produder 2006b). In der bosniakischen Linguistik liegen zwei Publikation zur Syntax, genauer zur Kasussyntax vor (Ajanović 1979 und Palić 2006). Für alle drei Sprachen gibt es bloß eine syntaktische Bibliographie, die auf die serbische Sprachwissenschaft zurückgeht (Vićentić/Paprić/Milojević/Mančić 2001).

Zu all dem an dieser Stelle Ausgeführten gilt es in Bezug auf den Stand der Forschung hinzuzufügen, dass a) einzig eine komplexe Analyse unter Berücksichti-

gung aller möglichen Sonderpublikationen und aller in Periodika veröffentlichten Arbeiten ein ganzheitliches Bild der Erforschtheit grammatikalischer Phänomene von BKS vermitteln können und b) die dargestellten Angaben in erster Linie auf allgemeine Tendenzen verweisen können.

7. Obwohl der erste Artikel zu den Unterschieden zwischen den hier untersuchten Sprachen bereits in der 30er Jahren des vergangenen Jahrhunderts erschien (Bošković 1935), so ist uns heute dennoch keine Monographie über die grammatikalischen Verschiedenheiten bekannt.² Dem am nächsten kam Dalibor Brozović mit seinem Werk „Die grammatikalischen Kennzeichen der kroatischen Sprache“ („Gramatičke značajke hrvatskog jezika“; Brozović 1997), in dem der Autor darauf hinweist, dass das Verhältnis zwischen Kroaten und Serben eines der schwierigsten auf dem europäischen Kontinent darstellt (Brozović 1997: 127). Im zweiten Teil seiner Analyse führt der Autor Beispiele für grammatikalische Unterschiede mit kurzen Erklärungen an (Brozović 1997: 131–134). Zu den morphologischen Unterschieden ist keine einzige Arbeit von Bedeutung bekannt. Hinsichtlich der Syntax trifft man in der Literatur vor allem auf Arbeiten zum Verhältnis zwischen der Konstruktion *da* + Präsens und dem Infinitiv.

8. Hinsichtlich der Terminologie können vier Arten von Unterschieden differenziert werden. Eine davon betrifft Ausdrücke, die in der serbischen, kroatischen und bosniakischen Sprachwissenschaft unterschiedlich verwendet werden. So etwa überwiegt im Serbischen die Verwendung *potencijal* ‘Konjunktiv’, wogegen im Kroatischen der Begriff *kondicional* an erster Stelle steht. Einige Unterschiede sind a) morpho-phonologischer Natur, wobei etwa im Serbischen *fonema* ‘Phonem’, *morfema* ‘Morphem’, *leksema* ‘Lexem’ gebraucht wird, im Kroatischen hingegen *fonem*, *morfem*, *leksem* oder b) derivativer Natur wie im Serbischen *jezički* ‘sprachlich’, *sintaksički* ‘syntaktisch’ und im Kroatischen *jezični*, *sintaktički* überwiegen.

Ein zweiter terminologischer Unterschied betrifft die verschiedenartige Nutzung des Begriffs- und Kategorialapparates. Bei der Aufzählung der Kasus stellt die serbische Linguistik den Instrumental vor den Lokativ, in der kroatischen ist es umgekehrt.

² Eine präliminare Analyse zu diesem Thema wurde von Tošović (2008) durchgeführt, deren Ergebnisse in diesen Aufsatz Eingang fanden. Ein erster monographischer Versuch in Bezug auf die phonetische, phonologische und prosodische Ebene stammt vom gleichen Autor (Tošović 2009a).

Serbisch	Kroatisch
Nominativ	Nominativ
Genitiv	Genitiv
Dativ	Dativ
Akkusativ	Akkusativ
Vokativ	Vokativ
Instrumental	Lokativ
Lokativ	Instrumental

Tab. 1: Die Kasusreihenfolge in serbischen und kroatischen Grammatiken

Die serbische Sprachwissenschaft unterscheidet nach der Endung im Nominativ Singular vier Deklinationsmuster: 1. maskuline Substantive auf **-ŏ**, **-o** und **-e**, 2. neutrale Substantive auf **-e** des Typs *ime* 'Name', *pleme* 'Stamm', *rame* 'Schulter', 3. Substantive auf **-a** und 4. feminine Substantive auf **ŏ** (Stanojčić/Popović 2002: 81–90), wogegen die kroatische Linguistik auf Grundlage der Endung im Genitiv Singular drei Arten – Typ **a**, Typ **e** und Typ **i** – nennt (Hrvatska gramatika 1995).

Es kommt mitunter zu Übereinstimmungen in der Quantität, nicht aber in der Qualität. So etwa unterscheiden beide Sprachen sieben Arten von Verbalkonjugationen, wobei jedoch die Nummerierung Unterschiede aufweist: Im Serbischen wird das Verhältnis zwischen Infinitiv- und Präsensstamm anhand des Beispiels **-a/-e** (ora-ti : ore-m) an erster Stelle genannt, im Kroatischen jedoch mit der Nennung von **-nu/-n-** (to-nu-ti : to-n-em) an zweiter (Stanojčić/Popović 2002: 108–113, Hrvatska gramatika 1995: 248–272).

Verbal- klasse	Infinitiv- stamm	Präsens- stamm	Beispiel
I	Konsonant	-e-	tres-ti, trese-m 'schütteln'
II	-a-	-e-	pisa-ti, piše-m 'schreiben'
III	-nu-	-ne-	brinu-ti, brine-m 'sorgen'
IV	A Ő	-je-	ču-ti, čuje-m 'hören'
	B -a-		kova-ti, kuje-m 'schmieden'
V	-a- (kurz) -e- (kurz)	-a- (lang) -e- (lang)	pjeva-ti, pjevā-m 'singen' sme-ti (ekav.), smē-m 'wagen, dürfen'
VI	-i- (kurz) -e	-i (lang)	nosi-ti, noši-m 'tragen' vidje-ti, vidī-m 'sehen'
VII	-a-	-i-	drža-ti, drži-m 'halten'

Tab. 2: Verbalklassen (Stanojčić/Popović 2002)

Verbal- klasse	Infinitiv- stamm	Präsens- stamm	Beispiel
I	ohne Suffix		tres-ti, trese-m 'schütteln'
II	-nu-	-n-	brinu-ti, brine-m 'sorgen'
III	-je- -a-	-i-	vidje-ti, vidi-m 'sehen' drža-ti, drži-m 'halten'
IV		-i	misli-ti, misli-m 'denken'
V	Suffix -a-	-a- -e-	čita-ti, čita-m 'lesen' ora-ti, ore-m 'pflügen, ackern'
VI		-ova- -eva- -iva-	kupova-ti, kupuje-m 'kaufen' kraljeva-ti, kraljujem 'König sein' proširiva-ti, proširuje-m 'ergrenzen'
VII	unregelmäßige Verben		ići, ide-m

Tab. 3: Verbalklassen (Hrvatska gramatika 1995)

Der dritte terminologische Unterschied betrifft die Nomination einzelner Kategorien. Ein typisches Beispiel dafür ist die Kategorie der Person (kategorija lica). In der modernen kroatischen Sprachwissenschaft besteht die Tendenz, das Wort *lice* (lič-) nach Möglichkeit durch das Lexem *osoba* (osob-) zu ersetzen. Das Wort *lice* wurde von Daničić eingeführt, von älteren kroatischen Grammatikern jedoch nicht verwendet (Simeon 1969: 759).

Zu dieser Frage gibt es in der kroatischen Sprachwissenschaft drei grundlegende Positionen. Die erste tritt dafür ein, dass der Name *lične zamjenice* 'Personalpronomen' auch weiterhin in Gebrauch bleibt. Ivo Pranjković vertritt dazu die Meinung, dass diese Pronomina zu der grammatikalischen Kategorie des Person (*gramatička kategorija lica*) gehören und eine grammatikalische Kategorie mit der Bezeichnung *gramatička kategorija osobe* nicht existiere (Pranjković 1997a: 64). Stjepan Babić und Stjepko Težak schreiben in der ersten Auflage ihrer gemeinsamen Grammatik von *lične (osobne) zamjenice*, *lične/osobne zamjenice* (Težak/Babić 1994). In der zweiten Auflage bleibt diese Terminologie erhalten, doch statt *lice koje govori o sebi* 'Person, die über sich selbst spricht' wird *osoba koja govori o sebi* verwendet (Težak/Babić 1996). In der „Školska gramatika hrvatskoga jezika“ („Schulgrammatik der kroatischen Sprache“) ist die Rede von *osobne zamjenice* (Ham 2002). In der „Hrvatska gramatika“ („Kroatische Grammatik“) aus dem Jahr ist nur der Begriff *lične zamjenice* vertreten. Die gleiche Situation bietet sich in der „Praktična hrvatska gramatika“ („Praktische kroatische Grammatik“, Raguž 1997). Im neusten grammatikalischen Lehrbuch betrifft die Pronominalanalyse die *lične zamjenice* (Silić/Pranjković 2005).

Stjepan Babić vertritt die Ansicht, dass der Begriff *lice* 'Person' keine grammatikalische Kategorie bezeichne, sondern konkret den Menschen bzw. ein Lebewesen, weshalb es besser wäre, *osoba* zu verwenden. Mirko Peti merkt dies-

bezüglich an, dass die Äußerung von Babić von einem „gänzlich fehlenden Verständnis von der Kategorie der Person“ zeuge (Peti 1998: 42) und hält dazu fest, dass es keine wirklichen linguistischen Gründe und Motive für ein Aufzwingen der Bezeichnung *osobne zamjenice* und von *osobe* statt *lica* gebe und diese Änderung mehr schädlich als nützlich für das Verstehen der Natur der erwähnten Begriffe sei (Peti 1998: 45). Er schreibt weiters, dass eine Unbenennung von *lično značenje* 'persönliche Bedeutung' in *osobno značenje* unakzeptabel sei, weil die syntaktischen Beziehungen, in die diese Pronomina eintreten, nicht auf *osoba*, sondern auf *lice* begründet seien (Peti 1998: 45). Dies betreffe demzufolge auch *osobno* und *neosobno značenje rečenice* '(un)persönliche Bedeutung des Satzes'.

VertreterInnen der an zweiter Stelle genannten Position argumentieren dahingehend, dass ausgehend von der Kategorie des Numerus und der Terminologie *prve, druge i treće osobe* 'erste, zweite, dritte Person' auch die Pronominalklasse als *osobna zamjenica* bezeichnet werden müsse (Babić 1996, Babić/Finka/Moguš 2005, Težak/Babić 1994, Mamić 1997 und Ham 1999). Dieser Wunsch stellt einen Versuch dar, zur alten kroatischen Tradition etwa von Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić, Adolf Veber, Stjepan Ivšić u. a. zurückzukehren, d. h. zu derjenigen Norm, die vor den Zeiten von Tomo Maretić Gültigkeit besaß (Ham 1999: 94).³ Diese Initiative für eine terminologische Rückbesinnung wurde von Stjepan Babić aufgegriffen, der dazu in seinem Aufsatz „Vraćeni hrvatski nazivi *osoba* i *osobne zamjenice*“ („Die zurückgekehrten kroatischen Bezeichnungen *osoba* und *osobne zamjenice*“) Stellung bezog:

„So wie ich bereits in der letzten Nummer auf S. 113 zu verstehen gegeben habe, dass die kroatischen Bezeichnungen *osoba* und *osobna zamjenica* anstelle von *lice* und *lična zamjenica* wieder einzuführen seien, kann jetzt gesagt werden, dass dies nun tatsächlich eingetreten ist. Die Autoren der Kroatischen Rechtschreibung haben auf ihrer Sitzung am 2. Februar dieses Jahres den Vorwurf erörtert, wonach die Bezeichnung *osobna zamjenica* nicht gut sei und nach meiner Begründung die angeführten Gründe akzeptiert und festgestellt, dass wir zu den älteren kroatischen Bezeichnungen *osoba* und *osobne zamjenice* zurückkehren“ (Babić 1996: 160).

³ Sanda Ham betont, dass das Wort *lice* von Đuro Daničić eingeführt worden sei und verweist dabei auf Rikard Simeon, dem zufolge dieses altkirchenslawische Wort in den älteren kroatischen Grammatiken fehle. In Bezug auf die von Maretić eingeführte Terminologie fügt dieselbe Autorin hinzu: „Dank der Kraft von Maretićs Autorität und der Eindeutigkeit seiner Normierungskriterien hat sich seine Terminologie derart in der kroatischen Linguistik verankert, dass man im 20. Jahrhundert kaum eine Grammatik, ein Wörterbuch oder irgendein anderes Regelwerk findet, in denen etwa ein Verb über kein *lice* verfügen würde, ein Pronomen kein *lična* und ein Satz nicht *bezlična* wäre“ (Ham 1999: 96). Sie verweist weiters darauf, dass im „Unabhängigen Staat Kroatien“ („Nezavisna Država Hrvatska“; NDH) das Wort *lice* buchstäblich aus all seinen Funktionen entsorgt worden wäre.

Stjepan Babić ist der Meinung, dass die Änderung von *lice* hin zu *osoba* und von *lična zamjenica* zu *osobna zamjenica* die Notwendigkeit verursache, auch einige andere Begriffe wie etwa *bezlične rečenice* 'unpersönliche Sätze' abzuändern (Babić 2003: 38). Sanda Ham vertritt die Ansicht, dass *lice* kein kroatisches Wort sei und führt sechs Argumenten für einen umfassenden Gebrauch des Wort *osoba* an: 1. Das gegenwärtige, auf *osoba* begründete terminologische Paradigma (*osoba* 'Person', *osobno* 'persönlich', *neosobno* 'unpersönlich', *neosobna preoblika* 'unpersönliche Transformation') sei komplett. 2. Der Name *osoba* sollte nicht als Bohemismus betrachtet werden, weil er auch in den ältesten kroatischen Wörterbüchern erwähnt wird. 3. Das Wort *lice* sei durch Karadžić und Daničić in die kroatische grammatikalische Terminologie gekommen. 4. Mit der Verwendung von *osoba* als grammatikalische Kategorie werde die Sprache nicht mit der extralinguistischen Realität ausgeglichen. 5. In Bezug auf die Ein- oder Zweigliedrigkeit (*osoba* oder *glagolska osoba* 'Person oder verbale Person') sei der Begriff *osoba* gleich wie *lice* (*lice* oder *glagolsko lice* 'Person oder verbale Person') zu verwenden. 6. Die Einführung einer auf *osoba* begründeten Terminologie stelle keine Neuheit dar, und wenn man *osoba* für die Bezeichnung der semantischen Kategorie gebraucht, entstehe kein Missverständnis, weil die semantische Person (*semantička osoba*) mit dem Attribut *muška* 'männliche' oder *ženska* 'weibliche' versehen wird (Ham 2002: 68). Auf die Frage „Kann *osoba* statt *lice* zur Bezeichnung einer verbalen Kategorie dienen?“, gibt Sanda Ham folgende Antwort: „[...] anstelle eine Verbalkategorie mit *lice* zu bezeichnen, können wir diese als *osobna* benennen, aber nur, wenn wir und darauf verständigen und und das auch so akzeptieren“ (Ham 2001: 19).

Neben diesen beiden besteht auch noch eine dritte Position, die für eine Verwendung beider Begriffe eintritt, wie etwa *osobne zamjenice prvoga, drugoga i trećega lica* 'Personalpronomen der ersten, zweiten und dritten Person' (Kordić 1993). In der „Gramatika starocrkvenoslavenskog jezika“ („Altkirchenslawische Grammatik“) von Josip Hamm werden *osobne zamjenice* 'Personalpronomina' (im Sinne von allen Pronomina mit Genusdifferenzierung) und *neosobne* 'unpersönliche' (im Sinne von Pronomina ohne Genusdifferenzierung) unterschieden, wobei noch eine Untergruppe – *lične zamjenice ja, ti, mi, vi* 'die Personalpronomina *ich, du, wir, sie*' – hinzutritt (Hamm 1947: 105). Josip Silić setzt sich dafür ein, beide Ausdrücke zu verwenden (Silić 1998). Diese Haltung ist für Mirko Peti prinzipiell annehmbar, weil es sich seiner Meinung nach um zwei verschiedene Begriffe handelt, die zwei verschiedenen Aspekten der gleichen Erscheinung angehören – dem sprachlichen Zeichen, das vom Blickwinkel der grammatikalischen Kategorien aus als Person definiert ist: „L i c e ist die Bezeichnung für den Ausdruck eines sprachlichen Zeichens, das seine Definition von der grammatikalischen Kategorie aus erfährt, und o s o b a ist die Bezeichnung des Inhalts eines sprachlichen Zeichens, das ausgehend von der grammatikalischen Kategorie der

Person definiert wird“ (2005: 132). Branka Tafra lässt wissen, dass sie nichts gegen eine „auf *osoba* begründete Terminologie“ habe, die ihrerseits mit der Kategorie der Virilität (*virilnost*) in engem Zusammenhang stehe, wobei die Autorin vorschlägt, die bisherigen – sowohl auf *lice* als auch auf *osoba* fußenden – Begrifflichkeiten beizubehalten (Tafra 2001: 145). Weiters kommt Branka Tafra zum Schluss, dass *lice* und *osoba* in der kroatischen Standardsprache nicht in allen ihren, auch terminologischen, Bedeutungen Synonyme seien (Tafra 2001: 147). Sie selbst räumt der Bezeichnung *kategorija osobnosti* ‘Kategorie der Persönlichkeit’ vor *kategorija osobe* ‘Kategorie der Person’ den Vorzug ein. Ilija Protuder ist der Meinung, dass es nicht notwendig sei, eines der beiden Wörter gänzlich zu verbanen, indem man sowohl *osobna pogriješka* als auch *lična pogriješka*, *osobna ocjena* und *lična ocjena*, *Osobno sam se uvjerio.* und *Lično sam se uvjerio.* verwenden könne (Protuder 1998: 54).

Der vierte Typ terminologischer Unterschiede bezieht sich auf die Einführung neuer Kategorien und deren Benennung. So war in der serbischen Linguistik die 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts von Belićs Kategorien des syntaktischen Indikativs, Relativs und Modus geprägt, die in der kroatischen Linguistik geringeren Widerhall und eingeschränkte Anwendung fanden. Unter dem syntaktischen Indikativ versteht Belić eine verbale Handlung in der Gegenwart (*Ja sada pišem pismo.* ‘Ich schreibe jetzt einen Brief.’), das syntaktische Relativ bezeichnet eine verbale Handlung in Bezug auf eine vergangene oder zukünftige Zeit (*Davno sam pisao pismo.* ‘Ich habe vor langer Zeit einen Brief geschrieben.’), und den syntaktischen Modus drückt die Stellungsname einer sprechenden Person aus (*Rado bih napisao jedno pismo.* ‘Gerne würde ich einen Brief schreiben’) – mehr dazu siehe Tošović 1998.

Neben den bereits genannten Innovationen von Belić gibt es einige weitere Versuche, den Kategorialapparat auszuweiten. Einer davon stammt aus der Feder von Radoslav Katičić, der in die kroatische Grammatik die Kategorie der *gotovost* ‘Abgeschlossenheit’ einführte (Hrvatska gramatika 1995) und dazu eine eigene Arbeit verfasste (Katičić 1981). Er ist der Meinung, dass Gegenwart, Vergangenheit und Zukunft in jeweils zweifacher Form auftreten können, und zwar als Gegenwart und abgeschlossene Gegenwart, Vergangenheit und abgeschlossene Vergangenheit, Zukunft und abgeschlossene Zukunft. Die abgeschlossene Vergangenheit werde dabei mit dem Plusquamperfekt (*Bio se čak zacrvenio* [...]) und die abgeschlossene Zukunft mit dem Partizip Aktiv und Futur I (*Morem će biti strujio neki vjetrić.*) zum Ausdruck gebracht (Katičić 1986: 58). Die Kategorie der Abgeschlossenheit stellt sich unserer Meinung nach eher als terminologische denn als kategoriale Innovation dar, weil sie Kategorien umfasst und impliziert, die in der modernen Tempusologie bereits vorhanden sind: Inklusivität (Kennzeichnung einer begonnenen und fortgesetzten Handlung) und Perfektivität (Vorhandensein eines Resultats einer in der Gegenwart verrichteten Handlung). Daneben erscheint der Begriff „Abgeschlossenheit“ in logischer Hinsicht paradox, denn, wenn etwa die Gegenwart

abgeschlossen ist, kann es sich bei ihr um keine Gegenwart mehr handeln. Dazu sei auch angemerkt, dass eine Kategorie, die in einem gänzlich anderen grammatikalischen System auftritt (im altgriechischen), nicht unbedingt in ein anderes implementiert werden kann. Vorliegenden Informationen zufolge wurde die Kategorie der „Abgeschlossenheit“ von keinem serbischen Linguisten übernommen, und sie wird gegenwärtig auch nirgendwo mehr erwähnt bzw. verwendet.

9. Im Hinblick auf das hier behandelte Thema, genauer gesagt hinsichtlich des zentripetalen und zentrifugalen Charakters (Konvergenz und Divergenz) des Serbischen, Kroatischen und Bosnischen/Bosniakischen können drei Typen einer Standardisierung differenziert werden: eine konvergente, divergente und eine kodivergente. Eine konvergente Standardisierung führt zu einer Annäherung der drei Standards. Eine divergente Standardisierung verfolgt eine gegensätzliche Orientierung, nämlich die Vergrößerung der Unterschiede, während eine kodivergente Standardisierung sowohl Elemente einer Konvergenz als auch einer Divergenz beinhaltet. In der gegenwärtigen Situation weist der serbische Standard keine größeren Bestrebungen in Richtung einer Divergenz auf (siehe dazu 50. odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika; Srpski jezik 2006), wogegen dies für den kroatischen und bosnischen/bosniakischen Standard nicht behauptet werden kann. Prinzipiell können zwei Vermutungen über den differenzierenden Aspekt von BKS festgehalten werden, die sich bei weiterführenden Untersuchungen oder durch die künftige Entwicklung bestätigen oder widerlegen können: 1) Der aktuelle serbische Standard ist konvergent, der kroatische und der bosnische/bosniakische divergent. 2) Es ist nicht auszuschließen, dass in Zukunft auch der serbische Standard Elemente einer Divergenz annimmt und sich diese gleichzeitig im kroatischen und im bosnischen/bosniakischen abschwächt, wobei sie jedoch nicht in eine Konvergenz, sondern in eine Neutralisierung münden könnten (vor allem bei einem Abflauen der durch die serbisch-kroatischen politischen und sprachlichen Beziehungen hervorgerufenen Frustration). Der Hauptgrund für die Annahme, dass sich der kroatische „Divergozentrismus“ im Laufe der Zeit verringern wird, liegt darin, dass es als sinnlos und mühsam erachtet werden wird, bei der Standardisierung ständig „über den Zaun“ zu blicken. Auch der bosnisch/bosniakische „Divergozentrismus“ wird aus eben diesen Gründen abnehmen. Was den serbischen Standard betrifft, ist eine Abkehr vom „Konvergozentrismus“ durch eine Radikalisierung der Sprachpolitik denkbar. Generell gesehen werden sich die Standards immer weiter voneinander entfernen und die Unterschiede größer werden. Dazu erheblich beigetragen haben die normativen Prozesse nach dem Zerfall des ehemaligen Jugoslawien (die weiterhin stark sind und dies auch in Zukunft sein werden) und die wechselseitige Abschottung, die vor allem durch die Kriege, Verbrechen, Ängste und tief gehenden Abneigungen bedingt waren. Es ist schwierig vorausszusagen, ob es mit dem EU-Beitritt der Nachfolgestaaten des ehemaligen Jugoslawien zu Änderungen (Stärkung der Konvergenz und Abnahme der Divergenz oder umgekehrt) kommen

wird. Eine nicht unwesentliche Rolle dabei wird der Irrationalismus spielen, der für diesen Raum als überaus typisch bezeichnet werden kann. Für eine objektive Feststellung der Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede im grammatikalischen System des Bs, Hr, Sr muss unbedingt berücksichtigt werden, dass standardologische Regeln auf zwei Arten befolgt werden können: 1) so, wie es erwartet wurde oder 2) entgegen den vorgeschriebenen Normen. Die einen spiegeln exakt einen gegenwärtigen Ist-Zustand wider, wogegen andere (aus politischen oder anderen Gründen) tendenziös aufgezwungen werden und dritte wiederum den Interessen einzelner Personen entspringen. Aus diesem Grund ist es wichtig, nicht nur standardologische Regeln zu untersuchen, sondern auch die reale Praxis.

10. Spricht man von den grammatikalischen Besonderheiten, gilt es zu berücksichtigen, dass diese einen homogenen und heterogenen stilistischen Wert besitzen können, wobei a) in allen Sprachen die gleiche stilistische Markierung vorliegen kann und b) das, was in einer Sprache neutral ist, in einer anderen expressiv sein kann (kolloquial, archaisch, territorial, sozial u. Ä.) und umgekehrt. Darüber hinaus ist eine Sprache kein Monolith, sondern ein mehrschichtiges System mit einer Polyphonie unterschiedlicher funktionaler Stile (literarisch-künstlerischer, publizistischer, wissenschaftlicher, administrativer und umgangssprachlicher Stil). Jeder dieser Stile besitzt explizite und/oder implizite Normen.

Eine allumfassende objektive Analyse der Unterschiede kann daher nur dann durchgeführt werden, wenn man alle Aspekte der funktionalstilistischen Gliederung mit einbezieht (siehe: Tošović 2002). Gegenwärtig gibt es in den einzelnen Sprachzentren Bestrebungen, einen Stil (konkret den administrativen) als Muster für die Realisierung der Sprache heranzuziehen und hierarchisch über die anderen Stile zu stellen (Peti-Stantić 2002). Anita Peti-Stantić schreibt, dass der Stil der hohen staatlichen Verwaltung einen wesentlichen Einfluss auf die Änderungen der sprachlichen Gewohnheiten ausübt und ein Gegenpol dazu fehle (Peti-Stantić 2002: 372). Bei der Analyse der Unterschiede innerhalb der gesamten funktionalstilistischen Differenzierung eignet sich eine eindimensionale Fokussierung (z. B. auf die Massenmedien, die mitunter unter starkem Einfluss der Zensur stehen) jedoch nicht dazu, allgemeingültige Schlussfolgerungen zu ziehen. Funktionalstilistische Untersuchungen sind auch deshalb bedeutsam, weil der Begriff Unterschied zwei gleich wichtige Aspekte in sich vereint, nämlich einen strukturellen und einen funktionalen. Auflistungen von Unterschieden, wie man sie in der Literatur häufig antrifft, können als gutes Argument für eine strukturelle Analyse dienen, erweisen sich für eine funktionale Analyse jedoch als trügerisch, weil nur ein kompletter Text zeigen kann, wie sich eine Erscheinung innerhalb einer Umgebung verhält und wie alle Einheiten (identische, ähnliche oder unterschiedliche) miteinander korrelieren. In einer funktionalen Analyse wird der Charakter der Unterschiede innerhalb eines Gesamtkomplexes (Text) und nicht in isolierten Einheiten (Wörter, Syntagmen, Sätze u. Ä.) beschrieben. Dieser Aspekt ist zudem auch für die

Psycholinguistik von großer Bedeutung, und dabei vor allem für die Erkennung und das Verstehen eines Textes, für die Feststellung des Grundes der Abwehrhaltung gegenüber Medien, des Grundes von Unsicherheit, Angst u. Ä. Dies bedeutet, dass mit der Feststellung des Vorhandenseins von formalen Unterschieden die Arbeit noch nicht abgeschlossen ist. Es gilt unbedingt zu untersuchen, 1) wie diese Unterschiede funktionieren, 2) wie sehr die Information aus (einer) anderen Sprache(n) verstanden wird und 3) wie sehr Unterschiede zur Verständigung beitragen oder diese erschweren.

Die Unzulänglichkeiten in den vorliegenden wissenschaftlichen Untersuchungen manifestieren sich gerade dadurch, dass man sich auf das Erstellen von Wortlisten beschränkt (um dadurch die Unterschiede aufzuzeigen), wogegen Analysen darüber, wie diese Unterschiede in einem (möglichst umfangreichen) Text funktionieren, bislang kaum durchgeführt wurden.

11. Zur Feststellung der Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede des Bs, Hr, Sr ist es erforderlich, auf ein gutes, repräsentatives Korpus zurückgreifen zu können. Die in letzter Zeit gestiegenen Aktivitäten auf dem Gebiet der Korpuslinguistik zeigten bereits beachtliche Resultate, sodass mittlerweile ein elektronisches Korpus für die serbische Sprache vorliegt (Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu), das Kroatische zwei Korpora aufweist (Hrvatski nacionalni korpus, Hrvatska mrežna riznica) und an der Universität Oslo ein bosnisches Korpus (Korpus bosanskih tekstova na Univerzitetu u Oslu) entwickelt wurde. Das Problem der Nutzung dieser Korpora liegt darin, dass a) sie eine unterschiedliche Konzeption aufweisen, b) sie die funktionalstilistische Bandbreite unausgeglichen abbilden, c) sie unterschiedlichen Umfang besitzen und d) eines dieser Korpora nicht funktioniert (das bosnische). Aus diesem Grund wurden in diesem Jahr die Arbeiten am Gralis-Korpus (Gralis-Korpus www) aufgenommen, das Wissenschaftlern die Möglichkeit bieten soll, Analysen auf allen Niveaus durchzuführen und die Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede und von deren Teilen und Elementen in allen funktionalen Stilen untersuchen zu können. In dieses Korpus finden Texte Eingang, die zumindest in zwei Sprachen vorliegen (Serbisch und Kroatisch, Serbisch und Bosnisch/Bosniakisch oder Kroatisch und Bosnisch/Bosniakisch). Das Gralis-Korpus soll zeigen, wie die Einheiten des Bs, Hr, Sr auf allen Ebenen (phonetisch-phonologischer, orthoepischer, grammatikalischer und stilistischer), innerhalb umfangreichen Materials und in natürlicher Umgebung funktionieren.

Im Zuge der Bearbeitung wird besonderes Augenmerk auf eine möglichst hohe Repräsentativität (zur Erlangung relevanter und zuverlässiger Informationen) und Ausgeglichenheit (mit einer generellen und vor allem funktionalstilistischen Differenzierung der Sprachen) des Korpus gelegt. Angesichts dessen, dass die Qualität jedes Korpus durch a) die Tiefe und Breite der Annotierung, b) die Such- und Findmöglichkeiten, c) Repräsentativität, Proportionalität und Ausgeglichenheit so-

wie d) die Zugänglichkeit bestimmt wird, soll bei der Erstellung des Gralis-Korpus all diesen Faktoren möglichst breite Bedeutung beigemessen werden. Das Korpus wird über drei Arten von Etikettierungen verfügen: eine metatextuelle, eine extralinguistische und eine linguistische (morphologische, orthoepische, semantische, stilistische und syntaktische). Die Arbeit wird zeitgleich in zwei Richtungen durchgeführt, wobei einerseits Texte zusammengetragen und für die Erstellung eines Rohkorpus grob bearbeitet werden. Im Zuge des anderen Arbeitsschrittes wird ein lemmatisiertes Korpus angelegt, in das ausgewähltes repräsentatives Material aus dem Rohkorpus Eingang finden wird.

Für die Untersuchung der grammatikalischen Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede ist es, wie bereits ausgeführt, überaus wichtig, eine morphosyntaktische Annotierung des Korpus durchzuführen. Das Gralis-Korpus wurde zu einem großen Teil mit dem Programm „Gralis MorphoGenerator“ annotiert.

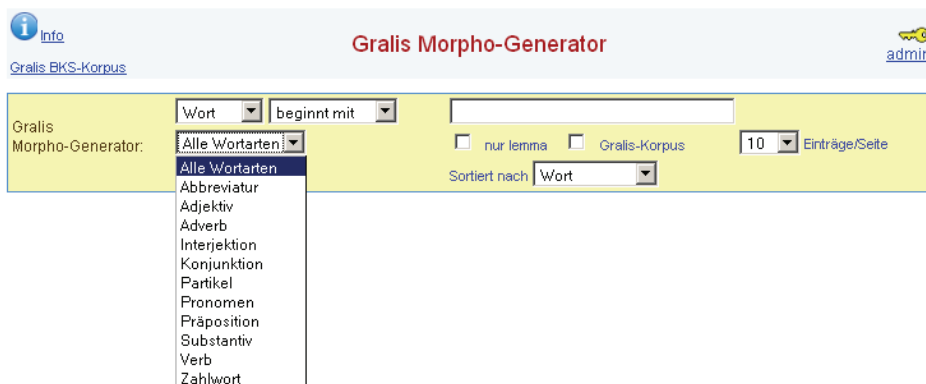

Abb. 1: Die Struktur des Gralis MorphoGenerators

Dieses Programm ermöglicht es, Information über die grammatikalischen Besonderheiten jeder Wortart zu finden. Man kann dabei nach dem Wort oder nach dem Lemma suchen. Angezeigte Ergebnisse können nach einer Wortform, dem Lemma oder nach der Häufigkeit im Bs-, Hr- oder Sr-Subkorpus sortiert werden.⁴ So etwa erhält man bei einem Eintragen des Wortes *jedan* 'eins' automatisch folgende Tabelle:

⁴ In der Analyse der statistischen Werte im Gralis-Korpus gilt es stets die Tatsache zu berücksichtigen, dass es für Bs deutlich weniger parallele Texte als für Hr und Sr gibt. Mit dem Stand von Juni 2009 beinhalten Gralis-Sr 1,239.664 Tokens, Gralis-Hr 1,192.765 und Gralis-Bs 395.511 Tokens.

Häufigkeit im BKS-Korpus			
jedan			
Wort	sr	hr	bs
jedan	1439	1378	561
jednom	802	821	304
jednog	633	415	279
jedna	625	578	176
jedno	505	396	118
jednu	491	442	190
jedne	302	283	112
jednoj	170	128	70
jednim	117	113	43
jedni	93	53	31
jednoga	49	261	15
jednome	10	53	5
jednih	9	7	2
jednima	1	2	2
jednomu			
insgesamt:	5246	4930	1908

Abb. 2: Die Struktur der Häufigkeit der Formen im Gralis MorphoGenerator

Jede Wortart verfügt über eine bestimmte (nach dem Multext-East-Standard durchgeführte) grammatikalische Kodierung.

Gralis Morpho-Generator

Morphosyntaktische Spezifikationen

MULTEXT-East

	Part of Speech	Wortart	vrsta r(ij)eči
N	Noun	Substantiv	imenica
V	Verb	Verb	glagol
A	Adjective	Adjektiv	prid(j)ev
P	Pronoun	Pronomen	zam(j)enica
R	Adverb	Adverb	prilog
S	Adposition	Präposition	pr(ij)edlog
C	Conjunction	Konjunktion	veznik
M	Numeral	Zahlwort	broj
I	Interjection	Interjektion	uzvik/usklik
Y	Abbreviation	Abreviatur	skraćenica/kratice
Q	Particle	Partikel	r(ij)ečica/čestica

Abb. 3: Der Code von Wortarten im Gralis MorpoGenerator

Als Beispiel sei angeführt, dass etwa die Wortart Substantiv mit zehn Code-Klassen annotiert ist:

Substantiv									
Art	Type	Gender	Number	Case	Definiteness	Clitic	Animate	Owner_Number	Typ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
N: Noun	c: common	m: masculine	s: singular	n: nominative	n: no	n: no	n: no	s: singular	01
	p: proper	f: feminine	p: plural	g: genitive	y: yes	y: yes	y: yes	p: plural	02
	m: material	n: neuter	d: dual	d: dative					...
	l: collective	l: collective	p: paucal	a: accusative					
				v: vokative					
				i: instrumental					
				l: lokative					

Abb. 4: Die Kodierung von Substantiven

Entsprechend dieser Kodierung erfolgt im „Gralis MorphoGenerator“ die Generierung der Paradigmata:

jedan		
Kasus	Singular	
	m	
Nominativ	jedan	Afpmsny--07
Genitiv	jedna	Afpmsgn--07
	jednog	Afpmsgy--07
	jednoga	Afpmsgy--07
Dativ	jednu	Afpmsdn--07
	jednom	Afpmsdy--07
	jednome	Afpmsdy--07
	jednomu	Afpmsdy--07
Akkusativ	jedan	Afpmsay--07
	jedna	Afpmsan--07
	jednog	Afpmsay--07
	jednoga	Afpmsay--07
Vokativ	jedan	Afpmsvy--07
Instrumental	jednim	Afpmsiy--07
Lokativ	jednu	Afpmsln--07
	jednom	Afpmsly--07
	jednome	Afpmsly--07
	jednomu	Afpmsly--07

jedni		
Kasus	Plural	
	m	
Nominativ	jedni	Afpmpn---07
Genitiv	jednih	Afpmpg---07
Dativ	jednim	Afpmpd---07
	jednima	Afpmpd---07
Akkusativ	jedne	Afpmpa---07
Vokativ	jedni	Afpmpv---07
Instrumental	jednim	Afpmpi---07
	jednima	Afpmpi---07
Lokativ	jednim	Afpmpl---07
	jednima	Afpmpl---07

Abb. 5: Ein generiertes Paradigma im Gralis MorphoGenerator

Im rechten Teil der Tabelle befinden sich die Angaben zur Häufigkeit. Wenn man auf die Ziffern in der Spalte „sr“, „hr“ oder „bs“ klickt, werden sämtliche Tokens im Gralis-Korpus sichtbar.

	Wort	Lemma	Wortart	Code	Häufigkeit		
					sr	hr	bs
1	 jedan	<u>jedan</u>	A	Afpm ~~s~~ ny--07	1439	1378	561
2	 jedan	<u>jedan</u>	A	Afpm ~~s~~ av--07	1439	1378	561
3	 jedan	<u>jedan</u>	A	Afpm ~~s~~ vy--07	1439	1378	561

Abb. 6: Das Ergebnis der Suche nach *jedan* im Gralis MorphoGenerator

Šta će ljudi reći za 100 godina? [_]	
Srpski	<u>Oni koji su bili pasivni posmatrači priprema za članstvo probudiće se 1. januara bez bilo kakvog entuzijazma i neće proći ni nedelju dana pre nego što počnu da se žale da ovaj događaj ni na <u>jedan</u> način neće uticati na njih.</u>
Hrvatski	<u>Oni koji su bili pasivni promatrači priprema za članstvo probudit će se 1. siječnja bez bilo kakvog entuzijazma i neće proći ni tjedan dana dok se ne počnu žaliti kako ovaj događaj ni na koji način neće utjecati na njih.</u>
Bosanski/Bošnjački	<u>Oni koji su bili pasivni posmatrači priprema za članstvo će se 1. januara probuditi bez ikakvog entuzijazma i već za sedam dana će se početi žaliti da na njih taj događaj ionako ne bi ni na koji način utjecao.</u>

Abb. 7: Das Ergebnis der Such nach *jedan* 'eins' im Gralis-Korpus

Alle grammatikalisch annotierten Wörter sind dabei unterstrichen. Mit einem Klick auf ein unterstrichenes und somit annotiertes Wort öffnet sich ein Fenster mit der morphosyntaktischen Information.

12. Im Zusammenhang mit den morphologischen Charakteristiken sei darauf verwiesen, dass man auf der Ebene der Grammatik auf morphologische und grammatikalische Formen sowie auf syntaktische Konstruktionen trifft. In Übereinstimmung damit kann man von morphologischen und syntaktischen Unterschieden sprechen (Unterschiede in der Wortbildung werden hier nicht berücksichtigt).

13. Was die morphologischen Unterschiede betrifft, so weist jede Wortart ihre Besonderheiten auf.

14. Im Substantivsystem betreffen die Unterschiede unter anderem die Verteilung der Endungen in den einzelnen Deklinationen. So kommt bei Hypokoristika des Typs *Ivo* im Kroatischen im Genetiv **-e** (*romani Ive Andrića*), während man bei selbigem Beispiel im Serbischen auch die Endung **-a** antrifft (*romani Iva Andrića*). So zum Beispiel geht auf Živojin Stanojčić das Buch *Jezik i stil Iva Andrića* (Stanojčić 1967) zurück. Zum Durcheinander, das im serbischen Sprachgebiet in den Deklinationen der Antroponyme hypokoristischer Herkunft vorliegt, wird von Božidar Ćorić (Ćorić 1998: 557) Folgendes angemerkt:

„Daher verwundert die Behauptung, dass sich Kroatisch und Serbisch auf morphologischer Ebene darin deutlich unterscheiden, dass die Serben eine Deklination des Typs *Ivo*, *Iva*, *Ivo* haben, und die Kroaten *Ivo*, *Ive*, *Ivi*. Der Eigenname ist eine Etikette und verhält sich grammatikalisch gemäß den Anforderungen des Namensinhabers. (Der Autor dieser Zeilen besteht auf der Deklination *Božo*, *Bože*, *Boži*. Und das wird respektiert)“ – Ćorić 1998: 557.

In allen drei Subkorpora des Gralis-Korpus (Bs, Hr, Sr) wird die Form *Ive* verwendet. In serbischen Subkorpus gibt es kein einziges Beispiel für *Iva*.

Buš podržava prijem Hrvatske u EU i NATO []	
Srpski	Poseta <u>hrvatskog premijera Ive</u> Sanadera Vašingtonu donela je <u>snažne poruke</u> podrške <u>američkog</u> predsednika Džordža V. Buša i zvaničnika administracije .
Hrvatski	Posjet <u>hrvatskog premijera Ive</u> Sanadera Washingtonu donio je <u>snažne poruke</u> potpore <u>američkog</u> predsjednika George W. Busha i dužnosnika <u>vlade</u> .
Bosanski/Bošnjački	Posjeta <u>hrvatskog premijera Ive</u> Sanadera Vašingtonu dovela je <u>do jake poruke</u> podrške <u>od američkog</u> predsjednika Georgea W. Busha i zvaničnika administracije .

Abb. 8: Ein Beispiel für die Form *Ive* im Gralis-Korpus

Im Falle hypokoristischer Zoonyme ist die typische Endung im Serbischen **-a** und im Kroatischen **-o** (*zeka* – *zeko* 'Häschen', *meda* – *medo* 'Bärenjunge').

Allerdings muss man mit solchen Schlussfolgerungen vorsichtig sein, da man in der Praxis auf unterschiedliche Lösungen trifft und explizite Formulierungen, dass es etwas nicht gibt, mittels konkreter Beispiele widerlegt werden können. So etwa schreibt Dalibor Brozović:

„Einige Unterschiede zwischen dem Kroatischen und dem Serbischen sind lexikalisiert, andere betreffen die Kategorien und sind daher interessanter. Einen solchen kategorialen Unterschied stellen die maskulinen Hypokoristika mit lang steigendem Akzent dar, wie etwa *zéko* 'Häschen'. Im Kroatischen wie auch im Serbischen werden solche Hypokoristika nach dem Typ *žena* konjugiert, d. h. G *zeke*, D *zeki*, A *zeku* usw., aber im Serbischen lautet der Nominativ *zeka* und im Kroatischen *zeko*“ (Brozović 1997: 131).

Andererseits kann man auch im Kroatischen die Form *zeka* antreffen. So etwa konnten zahlreiche kroatische Beispiele gefunden werden, die als Reaktion auf das Kinderlied „*Trči zeka izdaleka...*“ entstanden sind, und zwar im Ausdruck *zeka-peka* („Ili su to samo pokušaji zatrpavanja blogova i blokiranja normalnog funkcioniranja sustava. Ili ništa od svega navedenoga već samo jedna obična *zeka-peka*. Ali meni baš ide na živce.“ – Zeka 01) u. Ä. Im Gralis-Korpus konnten keine Beispiele für *zeko/zeka* erhoben werden.

Dalibor Brozović behauptet weiters, dass der Typ „N/V auf **-e**“ (z. B. der männliche Eigenname *Mate* oder der weibliche Eigenname *Kate* usw.) weder bei den Serben noch bei anderen Slawen existiere. Aus der Formulierung geht jedoch nicht hervor, ob es sich dabei nur um Hypokoristika oder aber um alle Nomina auf **-e** handelt. Ist Letzteres der Fall, so veranschaulichen vorliegende Daten das Gegenteil. Wir fanden nämlich im „Obratni rečnik srpskog jezika“ (Nikolić 2000) eine ganze Reihe von Nomina auf **-e**. Diese könnte man folgendermaßen gliedern: 1) maskuline und feminine Eigennamen des Typs *Ljube* (m), *Slave* (m/f), *Pave* (f),

Save (f), *Ive* (m/f), *Žive* (m), *Drage* (f), *Lade* (m), *Vlade* (m), *Rade* (m), *Tade* (m), *Bogde* (m), *Vede* (f), *Vide* (m), *Mande* (m), *Rode* (m), *Tode* (m), *Bude* (m), *Dude* (m), 2) Nomina auf **-de**: *Anđe* (f), *Đorđe* (m), *Đurđe* (m), 3) maskuline Eigennamen auf **-ije**: *Isaije* (m), *Sergije* (m), *Georgije* (m), *Arkadije* (m), *Genadije* (m), *Đenadije* (m), *Nikodije* (m), *Metodije* (m), *Đorđije* (m), *Joanikije* (m), *Kornelije* (m), *Pantelije* (m), *Vasilije* (m), *Julije* (m), *Jermenije* (m), *Jevtimije* (m), *Eftimije* (m), *Pahomije* (m), *Ananije* (m), *Evgenije* (m), *Jevgenije* (m), *Spasenije* (m), *Akseenije* (m), *Jevđenije* (m), *Arsenije* (m), *Petronije* (m), *Sofronije* (m), *Antonije* (m), *Haralampije* (m), *Prokopije* (m), *Zaharije* (m), *Grigorije* (m), *Gligorije* (m), *Tanasije* (m), *Atanasije* (m), *Nastasije* (m), *Jelisije* (m), *Dionisije* (m), *Mojsisje* (m), *Teodosije* (m), *Vikentije* (m), *Lavrentije* (m), *Vićentije* (m), *Leontije* (m), *Timotije* (m), *Jerotije* (m), 4) maskuline Eigennamen auf **-oje**: *Ljubivoje*, *Radivoje*, *Živoje*, *Milivoje*, *Dobrivoje*, *Hrvoje*, *Blagoje*, *Dragoje*, *Sladoje*, *Radoje*, *Sredoje*, *Vidoje*, *Vukoje*, *Miloje*, *Stanoje*, *Lepoje*, *Maroje*, *Spasoje*, *Sisoje*, *Sretoje*, 5) Eigennamen des Typs *Joke* (f), 6) maskuline und feminine Eigennamen auf **-le**: *Rale*, *Brale*, *Sale*, *Tale*, *Cale* (f), *Lale* (m), *Pavle*, *Vele* (m), *Jele* (f), *Nele* (m), *Gile* (m), *Žile* (m), *Mile* (m/f), *Rile* (m), *Trile* (m), *Tile* (m), *Cile* (m/f), 7) maskuline Eigennamen auf **-ojle**: *Dragojle*, *Radojle*, *Manojle*, *Stanojle*, 8) maskuline Eigennamen (Kosenamen) des Typs *Bole*, *Đole*, *Jole*, *Kole*, *Stole*, *Krle*, *Bule*, *Vule*, *Dule*, *Radule*, *Sekule*, *Rule*, *Cule*, 9) maskuline und feminine Eigennamen auf **-ane**: *Ane* (f), *Bane* (m), *Vane* (m), *Lane* (m), *Dane* (m), *Mane* (m), *Pane* (m), *Brane* (m), *Tane* (m), *Stane* (m/f), *Čane* (m), *Cane* (m), 10) maskuline Eigennamen des Typs *Tone*, *Lune*, *Cune*, 11) maskuline und feminine Eigennamen des Typs *Pepe* (m), *Zare* (m), *Mare* (f), *Žare* (m), *Jure* (m), *Dese* (f), *Bose* (f), *Rose* (f), *Kate* (f), *Mate* (m), *Ante* (m), *Pante* (m), *Naste* (f), *Riste* (m), 12) maskuline Eigennamen auf **-ce**: *Vice*, *Koce*, *Cuce*, 13) maskuline Eigennamen (Kosenamen) auf **-če**: *Trajče*, *Nikolče*, *Milče*, *Dimče*, *Jovanče*, *Stojanče*.

Aus diesem Grund gehören die maskulinen Eigennamen *Ante*, *Jure*, *Mate*, *Tone*, *Vice*, der sowohl maskuline als auch feminine Eigennamen *Ive* sowie die femininen Eigennamen *Ane*, *Kate*, *Mare* gemäß diesem Wörterbuch auch zur serbischen Sprache.

Einige maskuline Eigennamen bekommen die Genitivendung **-a**: *nema* (‘es fehlt’) *Vlada* (Nominativ *Vlade*), *Vida* (*Vide*), *Arsenija* (*Arsenije*), *Radivoja* (*Radivoje*), *Pavla* (*Pavle*), *Manojla* (*Manojle*), andere wiederum die Erweiterung **-eta**: *nema Raleta* (*Rale*), *Cileta* (*Cile*), *Doleta* (*Đole*), *Baneta* (*Bane*).

Dalibor Brozović ist der Meinung, dass der Typ der hypokoristischen Eigennamen mit Nominativ/Vokativ auf **-e** (G *Máte*, D *Māti*, A *Mātu*, V *Mâte* usw.) „[...] in Serbien vollkommen unbekannt [ist], vereinzelt sogar verwirrt und dann in Texten, wenn von jemanden mit einem dieser Namen die Rede ist, sich auch Formen mit G *Mateta* bzw. *Mata* finden, die im Kroatischen vollkommen unmöglich sind“ (Brozović 1997). Es gibt jedoch im Kroatischen den Genitiv *Mata*, der Korpusda-

ten zufolge mit Eigennamen des Typs *Mato* Bašić, *Mato* Brautović, *Mato* Brzica, *Mato* Čatić, *Mato* Đurović, *Mato* Matić, *Mato* Medović, *Mato* Milković, *Mato* Mlinarić, *Mato* Puljić usw. in Verbindung steht.

Im Kroatischen Nationalkorpus sind 17 derartige Beispiele registriert, z. B.: Tada su mi rekli kako uz čelnog čovjeka NL *Mata* Đurovića, imaju još dvoje „prebjega“ (KroKorp1).

Der Genitiv des Eigennamens *Mate* hat im Serbischen die Endung *-a*, wie die folgenden Beispiele zeigen:

„[...] čiji su članovi, četiri sina Julijane i *Mata* Jovanovića i njihove dve ćerke, studirali [...] – [...] Pravopisa – Mitra Pešikana, Jovana Jerkovića i *Mata* Pižurice [...] – A najstarija je pesma iz 1836. godine, *Mata* Topalovića, učenog čoveka i sveštenika[...] – [...] ako bismo se učeno izrazili poput *Mata* Trona“ (Serb-Korp).

Das Komitee für die Standardisierung der serbische Sprache hat eine Analyse dieser Substantive vorgenommen und kam zum Schluss, dass der Namen des Typs *Rade*, *Mile* in ekavischen Mundarten nach dem Muster *Rade* – *Radeta* – *Radetu*, *Mile* – *Mileta* – *Miletu* dekliniert werden, in westlichen (i)jekavischen Mundarten hingegen nach dem Muster *Rade* – *Radē* – *Radi*, *Mile* – *Milē* – *Mili* (Beschluss Nr. 55 vom 3.12.2006; Spisi 2007/IX: 117). „Appellative des Typs *medo*, *brundo*, *žućo* haben ebenfalls zwei Deklinationen: a) in ekavischen Mundarten: *medo* – *mede* – *medi*, *brundo* – *brunde* – *brundi*, ebenso wie auch in westlichen (i)jekavischen Mundarten, während sie (b) in östlichen (i)jekavischen Mundarten nach dem Muster *medo* – *meda* – *medu*, *brundo* – *brunda* – *brundu* dekliniert werden“.

15. Es gibt unterschiedliche standardologische Lösungen für den fakultativen Vokal *a* im Nominativ Singular maskuliner Nomina mit Nullendung: *aspekt* und seltener *aspekat* ‘Aspekt’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 174) – *aspekt* (Anić 2000); *dijalekat* i *dijalekt* ‘Dialekt’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 199) – *dijalekt* (Anić/Silić 2001: 290, Babić/Finka/Moguš 2005: 198) – *dijalekt/dijalekat* (Halilović 1996: 204); *perfekat/perfekt* ‘Perfekt’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 268) – *perfekt* (Anić 2000) – *perfekat/perfekt* (Halilović 1996: 400); *projekat/projekt* ‘Projekt’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 282) – *projekt* (Anić 2000) – *projekt* (Halilović 1996: 460). In einigen Fällen wird der Vokal *a* (feminine Nomina) standardisiert, in anderen die Nullendung (maskuline Nomina) präferiert, wie etwa bei ‘Phonem’: *fonema* (srpski jezik) – *fonem* (Anić 2000) – *fonema* – *fonem/fonema* (Halilović 1996: 233); ‘Lexem’: *leksema* (srpski jezik) – *leksem* (Anić 2000) – *leksem/leksema* (Halilović 1996: 312); ‘Minute’: *minut/minuta* (S-Sim 1998: 27) – *minuta* (Babić/Finka/Moguš 2005: 283; Anić 2000) – *minut/minuta* (Halilović 1996: 330); ‘Grund’: *osnov/osnova* (srpski jezik) – *osnova* (Anić 2000) – *osnov/osnova* (Halilović 1996: 386). Beim Paar *kvalitet/kvaliteta* ‘Qualität’, *kvantitet/kvantiteta* ‘Quantität’ ist die erste Form typisch für den serbischen und den bosnisch/bosniakischen Standard (Halilović 1996: 309), die zweite hingegen für den kroatischen.

Bei der Übersetzung des ersten Paares sieht HER einen semantischen Unterschied: *kvaliteta* ‘wesentliche und hervorragende Eigenschaft; Attribut’, *kvalitet* – ‘eine der dialektischen Oppositionen (in der Philosophie) und im Schach der Unterschied zwischen einer leichten und einer schweren Figur’.

Im serbischen Teil des Gralis-Korpus liegt das Verhältnis zwischen *projekat* und *projekt* bei 21 : 3, während man in allen drei Subkorpora nur *dijalekt*, *perfekt*, *aspekt* findet.

Die Form *osnov* kommt in Gralis-Sr viermal und in Gralis-Bs einmal vor:

Ovu osobinu su mu zvezde poklonile da bi njom prikrio ili nadoknadio svoju ravnodušnost prema stvarima i ljudima koja je njegove prirode (Gralis-Sr). – Ovu su mu osobinu darovale zvijezde da bi njom prikrio ili nadoknadio svoju ravnodušnost prema stvarima i ljudima; ravnodušnost koja je *osnova* njegove prirode (Gralis-Hr).

Die häufigste Form im Gralis-Korpus ist *osnovu*, gefolgt von *osnovi*, *osnova* usw.

Häufigkeit im BKS-Korpus			
osnov			
Wort	sr	hr	bs
osnovu	135	35	75
osnovi	52	55	18
osnova	28	25	7
osnove	23	19	6
osnovom	4	3	
osnov	4		2
osnovima		2	
insgesamt:	246	139	108

Abb. 9: Die Häufigkeit der Formen von *osnov(a)* ‘Grund’ im Gralis-Korpus

Die Nominativform *minut* kennt nur Gralis-Sr (32). Vgl.: Tako su nepomično stajali otprilike jedan *minut* (Gralis-Sr). – Tako su nepomično stajali oko jedne *minute* (Gralis-Hr). Im diesem Subkorpus fehlt die Form *minuta* zur Gänze. Der Genitiv Sg. von *minut* lautet in Gralis-Sr *minuta* und von *minuta* in Gralis-Hr *minute*.

Stepski vuk	
Srpski	A <u>posle jednog minuta</u> to lice je počelo da govori i podsetilo me na moje dečakčo doba i <u>moja</u> tadašnjeg prijatelja , koji se zvao Herman .
Hrvatski	A kad sam si uzeo minutu vremena , lice mi je počelo govoriti i podsjetilo me na moje vlastito dječastvo i na <u>mog</u> ondašnjeg prijatelja koji se zvao Hermann .
Bosanski/Bošnjački	A kad sam sebi uzeo minutu vremena , lice mi je počelo govoriti i podsjetilo me na moje vlastito dječastvo i na <u>mog</u> ondašnjeg prijatelja koji se zvao Her - mann .

Abb. 10: Ein Beispiel für die Form *minut(a)* ‘Minute’ im Gralis-Korpus

Die häufigste Form im Gralis-Korpus ist *minuta* (Nom Sg. und Gen. Pl. von *minuta*, Gen. Sg. und Pl. von *minut*); es folgen *minut*, *minuti* usw.

Häufigkeit im BKS-Korpus			
minut			
Wort	sr	hr	bs
minuta	136	111	18
minut	35	1	
minuti	9	13	6
minutu	5	29	5
minute	3	31	4
minutom	2	2	
minutima	1		
insgesamt:	191	187	33

Abb. 11: Die Häufigkeit der Formen von *minut(a)* 'Minute' im Gralis-Korpus

In Gralis-Sr wird *kvalitet* 20 Mal verwendet. Als kroatisches Äquivalent dient *kvaliteta*.

Poljoprivrednici nastoje da poboljšaju *kvalitet* i povećaju prinose krompira. (Gralis-Sr) Poljoprivrednici nastoje poboljšati *kvalitetu* i povećati prinose krumpira (Gralis-Hr).

Die gleiche Situation ist mir der *kvantitet* – *kvantiteta*.

Die Häufigkeit der Formen von *kvalitet(a)* weist in Sr, Hr und Bs folgende Werte auf:

Häufigkeit im BKS-Korpus			
kvalitet			
Wort	sr	hr	bs
kvaliteta	24	22	6
kvalitet	20		3
kvalitetu	11	10	
kvalitete	4	32	3
kvalitetom	2	2	
kvalitetima	2		
kvaliteti	1	9	1
insgesamt:	64	75	13

Abb. 12: Die Häufigkeit der Formen von *kvalitet(a)* 'Qualität' im Gralis-Korpus

16. Eine differentielle Wertigkeit hat der Instrumental des Typs *putem* – *putom*, *putevi* – *putovi* ‘Weg’. Ohne Berücksichtigung der Häufigkeit wäre es falsch zu behaupten, dass die einen Formen (*putem*, *putevima*) ausschließlich Serbisch (Pavešić hebt hervor, dass im Serbischen die Form *putem* verbreiteter ist; Pavešić 1971: 235) und die anderen ausschließlich Kroatisch sind. So schreibt etwa Marijan Krmpotić: „Im Serbischen werden nur Formen mit ‘-e-’ verwendet: *putem* und *putevi*, weshalb einige Kroaten nur Formen mit ‘-o-’ verwenden; weitere Beispiele: Vest smo primili *putem* telefona = ‘Viest smo primili brzoglasom.’ [...] – Vesti smo čuli *putem* radija = „Viest smo čuli na krugovalu.“ [...] Svi *putevi* vode za Rim = hrv. ‘Svi *putovi* vode u Rim’“ (Krmpotić 2001: 164). Im Serbischen kann man aber ebenfalls die Formen *putom*, *putovima* finden und im Kroatischen auch *putem*, *putevima*. Z. B.: sa *auto-putom* Beograd – Skoplje, sa *Auto-putom* bratstva i jedinstva (Serb-Korp). Od 18.1.2005. autobusi Kozarsko-dubičkog autoprevoza saobraćaju *auto-putom* preko Hrvatske. Ovo se odnosi na liniju za Beograd koja kreće u 8 i sati 40 min, kao i za liniju do Novog Sada čiji je polazak u 16 časova (Putom 01).

Die Form *putom* konnten in einer Mitteilung der Nachrichtenagentur „Tanjug“ angetroffen werden: „Kineski nedeljnik u zaključku analize konstatuje da će nova jugoslovenska vlast, ‘kako izgleda, biti suočena s velikim teretom i dugim *putom*’, ukazujući da su predsednik Koštunica i nova savezna vlada spremni da se uhvate u koštac s tim problemima i da obnove zemlju“ (Putom 02). Die Form *putom* kann dabei auch aus rhythmischen Gründen auftreten, wie es in einem Lied des Sängers Đorđe Balašević der Fall ist: Citron pesma: „E, kada nećeš mirnim *putom* | dobićeš čarobnim prutom, | da se sludiš i već jednom zaljubiš. [...], | kada nećeš mirnim *putom*, | okončaćeš pod kaputom. | Kada nećeš gradski i demokratski!“.

Im Kroatischen herrschte bis vor kurzem die Meinung vor, dass man *putem* als Präposition verwenden sollte (*putem* radija), *putom* hingegen als Nomen im präpositionalen Instrumental.

„Der Inst. Sg. ist *putem*, aber im Falle einer Verbindung mit einer Präposition tritt *putom* auf; im Plural trifft man in der Volkssprache auf die gängige Form *putevi*, in der das e aus einer fernen Vergangenheit herrührt (wie auch der Instr. *putem*). In der Literatursprache der westlichen Regionen verwendet man die Form *putovi* und in den östlichen *putevi*; die Form *puti* gilt im gesamten Sprachraum als poetisch“ (Pavešić 1971: 235).

Sandra Ham betont, dass *putem* nicht als Serbismus angesehen werden sollte (auch wenn dies bei Brodnjak 1992: 446 so erwähnt wird):

„Die Rede ist von einem kroatischen Fehler und nicht von einem Serbismus [...] Niemand wird einen Fehler begehen, sei es im Instrumental Singular oder im Nominativ Plural, was die Verwendung der Formen *putom* und *putovi* betrifft – nicht weil er serbische Formen vermeidet, sondern weil er solide kroatische Formen verwendet“ (Ham 2002b: 189).

Obwohl sich, so fährt Ham fort, bei keinem Autor weder für das Kroatische noch für das Serbische Argumente (Beispiele und Daten) dafür finden, so hält sich bis heute nichtsdestotrotz die Empfehlung, *putevima* als Serbismus anzusehen, wobei diese Meinung sogar noch zunimmt (Ham 2002b: 189).

Die Häufigkeit der Formen von *put* hat im Gralis-Korpus folgende Werte:

Häufigkeit im BKS-Korpus			
put			
Wort	sr	hr	bs
put	791	758	245
puta	653	522	179
putu	154	159	50
putem	124	113	67
putevi	23	5	5
puteva	15	1	7
puteve	11	1	1
puti	6	13	4
putevima	6	1	3
putom		22	3
putovi		16	2
putove		14	
putovima		13	1
putova		10	
pute			
insgesamt:	1783	1648	567

Abb. 13: Die Häufigkeit der Formen von *put(a)* 'Weg, (-)mal, Mal' im Gralis-Korpus

Diese Statistik zeigt, dass (1) in allen drei Subkorpora deutlich mehr Formen mit **e** (*putem*, *putevi*, *puteva*, *puteve*, *putevima*) als mit **o** (*putom*, *putovi*, *putova*, *putove*, *putovima*) in Gebrauch stehen und (2) Gralis-Sr keine Formen mit **o** aufweist. Hierbei muss die Tatsache berücksichtigt werden, dass es sich bei der Form *putem* nicht nur um den Instrumental Singular, sondern auch die Präposition handeln kann.

17. Neben den angeführten Beispielen im Nominalsystem existiert eine Reihe von Phänomenen, deren differentielle Wertigkeit es zu erforschen gilt, z. B.: die Vokalisierung **l** > **o** am Wortende. Formen auf **o** sind für das Serbische typisch, Formen auf **l** für das Kroatische. Vgl.: **a)** *bivo* 'Büffel' (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 178) – *bivol* (Babić/Finka/Moguš 2005: 168) – *bivo* (Halilović 1996: 515); **♦** *prijesto* 'Thron' (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 280), *prijesto* – *prijestol* (Anić/Silić 2001: 675) – *prijesto* (Halilović 1996: 96: 451); im untersuchten Material fehlt *prijesto* – in Gralis-Sr erscheint nur *presto* (10), in Gralis-Hr kommt *prijestolje* (15) und in Gralis-Bs *prijestolje* (3); **♦** *so* 'Salz' (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 297, Halilović 1996: 514) – *sol* (Anić/Silić 2001: 779, Babić/Finka/Moguš 2005: 413); in den Gralis-Subkorpora sind *so* und *sol* folgendermaßen vertreten: *so*

Gralis-Sr 59, Gralis-Hr 0, Gralis-Bs 1 – *sol* Gralis-Sr 1 Gralis-Hr 59, Gralis-Bs 0; ♦ *soko* ‘Falke’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 297, Halilović 1996: 515) – *sokol* (HER 2002: 1215); in Gralis-Hr und Gralis-Sr gibt es nur ein Beispiel für *soko*, in Gralis-Sr fehlen Beispiele für *sokol*; ♦ *sto* ‘Tisch’ (Halilović 1996: 523); die Form *sto* ist sowohl Nom. Sg. des Substantivs ‘Tisch’ als auch das Zahlwort ‘hundert’, wobei dieses grammatikalische Homonym im Gralis-Korpus folgende Frequenzen aufweist: Sr 262, Hr 223, BS 67; ♦ *vo* ‘Ochse’ (Halilović 1996: 96: 592); die Formen *vo* und *vol* sind im Gralis-Korpus nicht vertreten, – **b**) *cijel/cio* ‘ganz’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 319, Anić/Silić 2001: 261, *cijel/cio* (Halilović 1996: 182); die Verwendung die Adjektive *cijeli* bzw. *cio* fällt im Gralis-Korpus deutlich zu Gunsten von *cijeli* aus: 291 : 11; ♦ *topao/topal* ‘warm, heiß’ (Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: 305) – *topal/topao* (Babić/Finka/Moguš 2005: 438) – *topal/topao* (Halilović 1996: 534); die Form *topao* ist 27 Mal in Gralis-Sr und 21 Mal in Gralis-Hr in Verwendung, während in Gralis-Bs Beispiele fehlen; *topal* kennt nur Gralis-Hr und Gralis-Bs (einmal).

18. Es gibt bestimmte Besonderheiten bei der Verwendung der Endungen **-u** (**-ju**) und **-i** im Instrumental der femininen Nomina mit Nullendung. Gralis-Sr weist nur zwei Wörter mit der Endung **-ju** im Instrumental Singular auf: *rečju* ‘Wort’ (16) und *riječju* (1). In Gralis-Hr kommt *riječju* 13 Mal und *stvarju* ‘Sache, Dinge’ einmal vor. In Gralis-Bs erscheint nur *riječju*, und das zweimal. Alle drei Subkorpora besitzen deutlich mehr Formen auf **-i**, die aber nicht nur Instr. Sg., sondern auch **(a)** Dat., Vok. und Lok. Sg. und **(b)** Nom., Gen.; Akk. und Vok. Pl. sein können. Vgl. dazu in Gralis-Sr: *stvari* 817, *reči* 485, *ljubavi* 249, *smrti* 242, *svetlosti* 201, *bolesti* und *oblasti* 120, *potpunosti* 108, *vlasti* 102, *mogućnosti* 100 usw. Die Infinitivform *mišlju* ‘Gedanken’ wird folgendermaßen verwendet: Sr 15, Hr 19, Bs 4. In allen drei Subkorpora wurden keine Beispiele für *košču* ‘Knochen’ gefunden.

19. Hinsichtlich der Pronomina kann es als bekannt angesehen werden, dass mit dem Serbischen die Formen *ko* ‘wer’, *neko* ‘jemand’, *svako* ‘alle’ und mit dem Kroatischen *tko*, *netko*, *svatko* in Verbindung gebracht werden. Die Form *tko* ist typisch für das Kroatische (Hr 564 : Sr 0, Bs 5), *ko* für das Serbische (Hr 47 : Sr 658, Bs 244). Z. B.: *genijem se naziva onaj ko ima izuzetno veliku inteligenciju* – *genijalcem se smatra onaj tko ima izuzetno visoku inteligenciju*, *pitanje je ko je prvi ukrotio konja* – *pitanje je tko je prvi ukrotio konja*, *na osnovu toga se znalo ko je pošiljalac pisma* – *na temelju toga se znalo tko je pošiljatelj pisma*.⁵

⁵ Diese und sämtliche anderen Beispiele entstammen dem Gralis BKS-Korpus. Angesichts dessen, dass ein Verzeichnen ganzer Sätze über Gebühr viel Platz in Anspruch nehmen würde, werden hier nur Syntagmen oder Einheiten mit prädikativem Kern dargestellt.

Im Serbischen dominiert *šta* 'was' und im Kroatischen *što* (vgl. *Šta radiš?* – *Što radiš?*). Ivan Brabec konstatiert, dass *šta* in der kroatischen Schriftsprache selten verwendet wird, dass aber unbestimmte Pronomina von dieser Form gebildet werden: *ništa*, *išta*, *svašta*, *koješta*; im Pronomen *što/šta* finden sich beide Formen (Brabec 1984: 60).⁶

Die elliptische Form des Reflexivpronomens *si* ist für das kroatische charakteristisch: *čupati si kosu* (na glavi), *izbiti si iz glave* (nekoga, nešto), *razbijati* (lupati u. Ä.) *si glavu*, *oduzeti si život*.

Das Personalpronomen *ja* 'ich' ist häufiger in Gralis-Sr (Sr 8.998, Hr 8.291, Bs 4.556). Einer der Gründe dafür ist die häufigere paradigmatische Verwendung von *ja* (Sr 2.896, Hr 2.613, Bs 1.487), die in Hr oft fehlt: *to ja ne znam* – *ni to ne znam*, *sad ću ja da odem* – *idem* iz ovih stopa. In einigen Fällen kommt in Hr anderes Pronomen vor: *vi i ja se baš i ne poznajemo naročito* – *mi se baš najbolje i ne poznajemo*. Das Pronomen *ja* weist im Gralis-Korpus folgende Werte auf: Bs 0,8880%, Sr 0,6579%, Hr 0,5988%.

Über die Standardisierung dieser Pronomina hält Arno Wonisch Folgendes fest:

„Betrachtet man die standardologischen Lösungen wird dabei ersichtlich, dass Gramatika hrvatskoga jezika 1994 und Hrvatska gramatika 1995 Unterschiede bezüglich der Formen des anaphorischen Reflexivpronomens *sebe* aufweisen, in-

⁶ Auf *šta* treffen wir etwa im Titel eines Liedes der populären kroatischen Sängerin Severina Vučković: *Šta me sada pitaš šta mi je?*, woraufhin im weiteren Text jedoch *što* folgt:

Ne nisi ti kriv *što* si u blizini bio tako daleko
 Mada čisto sumnjam da ćeš ikom biti bliži
 Ti stvarno nemaš nikakve veze sa tim
Što više nikom ne dam da mi se tako približi...
 Sodann erscheinen Verse mit einer Mischung von *šta* und *što*:
 Da, donosio si stvari koje me vesele
 Valjda svak dobije ono *što* zasluži
 Dobro si znao *što* me raduje
 Ali nikad ono *što* me rastuži...
Šta me sad pitaš *šta* mi je
Što nisi pitao ranije
Što nisi gledao znakove kraj puta
 Sad više nisam ni tužna ni ljuta
 Svejedno je...
Šta me sad pitaš kako si lopove moje mladosti
 Puno sam bolje od kad te nema
 Al sam i dalje nesretna žena
 Sretno ti
 Moja bivša radosti... (Severina-www)

dem Hrvatska gramatika 1995 für dieses Pronomen Pluralformen zeigt, die über keine enklitischen Formen und über keine Länge im Instrumental verfügen. Gramatika hrvatskoga jezika 1994 hingegen weist keine Existenz von Pluralformen für dieses Pronomen auf. Auf die gleiche Situation wie in Hrvatska gramatika 1995 trifft man in Gramatika bosanskoga jezika 2000, die im Unterschied zu den übrigen eingesehenen Grammatiken Pluralformen für *sebe* ausweist. Ein Enklitikon dieses Reflexivums im Dativ Singular in der Gestalt *si* wird in den beiden kroatischen Grammatiken als vorhanden dargestellt, während seine Existenz bzw. Funktion laut Gramatika bosanskoga jezika 2000 optionaler Natur ist. Im Gegensatz weist Srpska gramatika 2002 explizit darauf hin, dass eine enklitische Form von *sebe* im Genetiv, Dativ und Akkusativ in den BKS-universalen Formen *se* und *si* besteht. Ein Vergleich der beiden bosnischen Grammatiken zeigt, dass Osnovi gramatike bosanskog jezika 2004 keine enklitische Form im Genetiv (sowohl im Singular als auch im Plural) aufweist. Generell lässt sich hier eine merkbare Uneinheitlichkeit erkennen, die die zu erwartende Opposition Ost vs. West angesichts der stärkeren Verhaftung enklitischer Formen des Typs *si* vor allem im Westen und auch im slowenischen Standard nicht bestätigt. Tonlose Pluralformen *nas* und *vas* werden in den beiden serbischen Grammatiken und in der Gramatika bosanskoga jezika 2000 sowie in der Gramatika hrvatskoga jezika 1994 ausgewiesen. Angesichts der gleichen Gestalt der Voll- wie auch der enklitischen Formen geht oft nur aus dem Kontext hervor, um welche Form es sich handelt, wobei darauf hingewiesen sei, dass eine enklitische Form niemals am Beginn eines Satzes stehen kann. So muss es sich bei *Nas zovu.* ohne Zweifel um die betonte Form handeln, wogegen *Zovu nas.* beide Möglichkeiten offen lässt. Entscheidend ist hier einzig, ob die Betonung auf dem Verb oder dem Pronomen zu liegen kommt“ (Wonisch 2009: 322–323).

Es gibt unterschiedliche Verwendungen des Pronomens bzw. der Konjunktion *koji* (Hr 13.470, Sr 14.362, Bs 5.182). Als kroatisches Äquivalent für das im Serbischen verwendete *koji* kommt in mehreren Fällen die Konjunktion *što* vor, z. B.: *precizni odgovori na zaključke koje je ponudio ombudsmen – posebni odgovori na bilo koje zaključke što ih ponudi Ombudsman.* Manchmal erscheint in Sr *koji* mit einem reflexiven Verb oder im Passiv, was in Hr im Passiv seltener der Fall ist: *korren dlake podseća na neku vrstu zavrtnja koji je utisnut u potkožno tkivo – korijen dlake podsjeća na neku vrstu zavrtnja utisnut u potkožno tkivo.* Es gibt wenige Beispiele für Paare des Typs *na koji način – kako: na koji način se roditeljska obeležja prenose na dete – kako se roditeljska obilježja prenose na dijete*, ♦ *onaj koji – onaj t/ko: instinkt je u stvari radnja kojom se postiže određeni cilj bez učešća mišljenja onoga koji vrši radnju – instinkt je zapravo radnja kojom se postiže određeni cilj bez sudjelovanja mišljenja onoga tko obavlja radnju*, ♦ *koji – kakav: tokom puberteta ovaj dlakavi pokrivač se menja u konačni kosmati pokrivač koji imaju odrasli – tijekom puberteta ovaj dlakavi pokrivač mijenja se u konačni kosmati pokrivač kakav imaju odrasli*, ♦ *koji – kao: pojavljuje se kao stabljika dlake koja viri iznad ko-*

že – pojavljuje se iznad kože *kao* stabljika dlake, ♦ *bilo koji* – *neki*: bez preferiranja *bilo koje* posebne grupe – bez davanja prednosti *nekoj* određenoj skupini, ♦ *koji pomažu* – *za pomoć*: Albanija ima četiri socijalna centra *koja pomažu* žrtvama – Albanija ima četiri socijalna središta *za pomoć* žrtvama, ♦ *ni u kom slučaju* – *nikako*: *ni u kom slučaju* ne bih hteo da se rastanem od vas – *nikako* ne bih htio da se s vama rastanem, *ni u kom slučaju*, prokuratore – *nikako*, prokuratore. Nepodudarnost može da nastane zbog različitog strukturiranja konstrukcije tipa *sneg koji je kasno počeo* da pada padao je do jutra – *snijeg je kasno počeo* padati i nije prestao sve do jutra, *mera do koje se* u EU zemljama *poštuju* zakoni – *razina poštivanja* zakona, začu glas *koji* iznenada *postade* prozuckao – čuo je gost iznenada *napukli* glas, služavka gundajući zatvori *vrata koja su vodila na terasu* – sluškinja je gundajući zatvorila *vrata na terasu*. Das Pronomen *koji* ist am häufigsten in Bs (1,0101%), gefolgt von Sr (1,050%) und Hr (0,9728%).

Das Demonstrativpronomen *ovaj* zeigt im Gralis-Korpus folgende Häufigkeiten: Sr 3.160, Hr 2.202, Bs 944. Die relativen Werte lassen ersichtlich werden, dass dieses Pronomen stärkere Verwendung in Sr als in Bs und Hr findet (0,231% – 0,184% – 0,159%). In Hr erscheint häufig *taj* anstelle von *ovaj*: od *ovih* biljaka nastale su mahovine i paprati – od *tih* su biljaka nastale mahovine i paprati. Für andere Beispiele gibt es nur wenige Paare: *ovog časa* – *odmah*: napolje odavde, *ovoga časa* – van odavle, *odmah*, ♦ *ovaj* – *on*: ali *ovoga* nigde ne beše – ali *njega* nije nigdje bilo, ♦ *ovaj* – *takav*: ne znajući šta da radi u *ovoj* situaciji – ne znajući kako da postupi u *takvu* slučaju, ♦ *ovaj* – *ø*: one izvlače *ove* supstancije iz organske materije – one izvlače organske tvari.

Das Personal- und das Demonstrativpronomen *on* bzw. *onaj* besitzen die höchste Häufigkeit in Sr (0,358%), wogegen sie in Bs am seltensten (0,2809%) sind. Die häufigste Form ist *ona* (Sr 1.555 : Hr 1.313), gefolgt von *ono* (771 : 676), *oni* (557 : 652), *one* (584 : 505). Die Ursache für den Unterschied zwischen Hr und Sr liegt darin, dass in Hr statt *ona* sehr oft ein Substantiv, ein anderes Pronomen oder eine andere Konjunktion vorkommt. Vg.: naša domaća mačka ne samo što prede, *ona* i mauče – naša domaća mačka i mijauče osim što prede. Eine zweite Ursache liegt in der Nichtverwendung dieses Pronomens in Hr: uviđa li *ona* – je li zamjećivala, čim je *ona* otišla, ja sam Hajriji rekla – čim je otišla, kazala sam Hajriji.

In Bezug auf die Verwendung des Pronomens *ono* können quantitative Unterschiede ausgemacht werden (Sr 771, Hr 676), die sich in Bezug auf das serbische und das kroatische Subkorpus durch unterschiedliche Konstruktionen erklären lassen: *ono što* – *to što*, *to o čemu*: jer *ono što* bi on video na gornjem spratu nije još uvek bilo sve – jer *to što* je vidio na gornjem katu nije bilo sve, *ono što* pričate doista se i zbilo – *to što* vi pričate sigurno je bilo u stvarnosti, *ono što* je administrator pričao o njemu bilo previše – *to što* je o njemu pričao administrator bilo je previše, upravo *ono što* je tog jutra predosećala – upravo *to o čemu* je jutros govorio pred-

sjećaj, ono što bi on video na gornjem spratu nije još uvek bilo sve – *to što* je vidio na gornjem katu nije bilo sve, ♦ *ono* – *onda*: ako ne u prirodi a *ono* na televiziji – ako ne u prirodi, a *onda* na televiziji, ♦ *ono što* – *što*: sve *ono što* se tamo o meni govori – sve *što* je u njoj kazano o meni, navukao sam *ono što* sam našao – navukao sam *što* je bilo, počeo da beleži *ono što* je govorio u slušalicu – zapisivao je *sve što* je govorio u slušalicu, navukao sam *ono što* sam našao – obukao sam *što* je bilo, ♦ *ono što* – *sve to*: *ono što* se dalje dešavalo Margaritu više nije zanimalo – *sve to* više nije zanimalo Margaritu, ♦ *ono što* + pasiv – pasiv: počeo da ispravlja *ono što je napisao* – počeo je ispravljati *napisano*, Ivan je radio marljivo i precrtavao *ono što je napisao* – Ivan je radio usrdno i precrtavao *napisano*. Es gibt auch Fälle unterschiedlicher Fragekonstruktionen (bei denen in Hr *ono* fehlt): gde smo *ono* stali – *onda* gdje smo stali. In Hr wird mancherorts anstelle von *ono* ein Substantiv verwendet: još se nije desilo da me je *ono* prevarilo – nije bilo slučaja da bi me *predosjećaj* prevario. Wenige Male werden in Sr und Hr unterschiedliche Konstruktionen verwendet: voda poseduje *ono što* se naziva površinski napon – voda ima takozvani površinski napon.

Innerhalb des Systems der Possessivpronomina entfällt die häufigste Verwendung von *njegov* 'sein, ihr' auf Hr (0,3223%; Sr 0,2793%; Bs 0,2733%), wobei dies vor allem auf die Formen *njegova* (695 : 393), *njegove* (497 : 453) und *njegovu* (483 : 261) zutrifft. Die Formen *njezin*, *njezina*, *njezino*... kommen fast ausschließlich in Hr (1127 : 1) vor. Im Rahmen des ganzen Paradigmas steht die weibliche Form *njezina* in Hr an der fünften Stelle (*njegova* 695, *njegov* 521, *njegove* 497, *njegovu* 483, *njezina* 277, *njezine* 205, *njezinu* 203, *njezino* 135, *njezinim* 103, *njezinih* 74, *njezinoj* 59, *njezinom* 34, *njezini* 31, *njezinog* 3, *njezinima* 1, *njezinoga* 1, *njezinome* 1). Die Häufigkeit dieser Form ist in Bs ist deutlich geringer (*njezina* 24, *njezine* 20, *njezinu* 12, *njezino* 10, *njezinih* 10, *njezinim* 9, *njezinoj* 6, *njezinom* 5, *njezinog* 2, *njezini* 1, *njezinome* 1), während es in Sr nur ein einziges Beispiel gibt (*njezine*).

Auch ein anderes Possessivpronomen – *svoj* zeigt Unterschiede hinsichtlich der Frequenz seines Gebrauchs: Hr 3.414 vs. Sr 3.142). Dazu sei festgehalten, dass a) manche Formen einzig in Hr erscheinen: *svojem* (67), *svojega* (36), *svojemu* (21), *svojima* (12) und b) andere in Hr häufiger als in Sr sind: *svoje* (1.345 : 1.319), *svojim* (772 : 724), *svoj* (716 : 660), *svojih* (318 : 304), *svoja* (115 : 112).

In Bezug auf das Pronomen *šta/što* bzw. die Konjunktion *što* lässt sich erkennen, dass die Form *što* häufig bei kroatischen Fragekonstruktionen des Typs *Šta/Što* radiš? und in Nebensätzen mit *koji/što* auftritt (...učenik, *koji* čita... – ...učenik, *što* čita...): *što* smo jeli prije spavanja – *šta* smo jeli pre spavanja. In Sr und Bs befindet sich *šta/što* an 16. Stelle (7.285 : 2.338) und in Hr an 17. (6.951). Die Beziehung zwischen *šta* und *što* stellt sich in Hr mit 294 : 6.823 und in Sr mit 5.797 : 1.488 dar. Auch Bs zeigt einen häufigeren Gebrauch von *što* als von *šta*

(2.052 : 286). Diese Unterschiede erklären sich in vielen Fällen durch den Umstand, dass in Hr häufig die relative Konjunktion *što* verwendet wird, in Sr hingegen *koji*: hrana *što* ju je drvo nagomilalo u lišću počinje prelaziti u grane i stablo – hrana *koju* je drvo nagomilalo u lišću počinje da prelazi u grane i stablo. Daneben gibt es weitere kroatisch-serbische Korrelationen: *što* – *da*: potpuno prirodno *što* vas drže luđakom – sasvim je prirodno *da* vas smatraju ludim, ♦ *što* – *zašto*: mnogi su razlozi *što* sisavci imaju dlake – mnogobrojni su razlozi *zašto* sisari imaju dlake, ♦ *nakon što* – *pošto*: *nakon što* je utvrđeno – *pošto* je utvrđeno, ♦ *nakon što* – *kad(a)*: *nakon što* su ispisali o Ivanu cijelu stranu – *kad* su ispisali čitavu stranicu, *nakon što* je pojeo i popio sve *što* su mu ponudili – *kada* je pojeo i popio sve *što* mu je bilo ponuđeno, ♦ *nakon što* – *nakon*: četiri mjeseca *nakon što* sam Kari poslao pismo – da se Crni vratio u Istanbul četiri meseca *nakon* mog pisma, ♦ *nakon što* – glagolski prilog: *nakon što* je odahnuo na stepeništu – došavši do daha na odmoru, ♦ *nego što* – *nego da*: bit će vam se teže prisjetiti obrađene teme, *nego što* bi vam bilo u slučaju da je spomenuo temu – biće vam teže da se prisetite obrađivane teme, *nego da* je pomenuo temu, ♦ *nego što* – *nego kad*: ali se manje znojimo po dlanovima i tabanima, *nego što* je to slučaj dok smo budni – znojenje je manje na dlanovima i na tabanima *nego kad* smo budni, ♦ *zato što* – *jer*: uspjeh vam neću poželjeti *zato što* u taj uspjeh ne vjerujem – neću vam poželeti uspeha, *jer* u taj uspjeh ni najmanje ne verujem, ♦ *kao što* – *kao*: *kao što* je kod mnogih životinjskih vrsta – *kao* u mnogih životinjskih vrsta, ♦ *to što* – *to da*: još je čudnije *to što* će se uskoro početi kretati u širokom krugu – još je čudnije *to da* će uskoro početi da se kreću u širokom krugu, ♦ *osim što* – *pored*: djeci je potrebno mnogo više energije jer ona, *osim što* rade, još i rastu – deci je potrebno mnogo više energije, jer ona *pored* rada još i rastu, ♦ *prije nego što* – *a da*: strah me je da ću umrijeti *prije nego što* dovršim knjigu – ono čega se bojim jeste da umrem *a da* ne završim knjigu. Zudem trifft man auf einige wenige Fälle, in denen unterschiedliche Verwendung auf Phraseme zurückzuführen ist: *što* god vi rekli – hteli vi to ili ne.

Zu standardologischen Empfehlungen in Bezug auf diese Pronomina in Grammatiken von B, K und S schreibt Arno Wonisch:

„Wesentlich erscheint das gänzliche Fehlen von *šta* in **K**, zu dem etwa im Hrvatski jezični savjetnik (1999: 174) der Kommentar getätigt wird, dass es sich um keine Standardform handelt, wogegen es in Srpska gramatika 2002 und Bosanska gramatika 2000 als Primärlautung angeboten wird und Gramatika srpskog jezika 2005 und Srpska gramatika 2002 nur *šta* nennt. Osnovi bosanskog gramatika 2004 nimmt auch hier Anleihe bei den beiden Grammatiken des Kroatischen und stellt *što* sogar als primäre Lautung des Bosnischen vor. Die bereits beim Interrogativpronomen (*t*)ko im Genitiv, Dativ und Akkusativ angetroffene Opposition Konsonant vs. Vokal trifft in ähnlicher Weise auch auf *što/šta* zu, indem Bosanska gramatika 2000 und Hrvatska gramatika 1994 im Lokativ die konsonantische Endung

als primär nennen (*čem*), wobei von allen eingesehenen Grammatiken einzig Boksanska gramatika 2000 dies auch für den Dativ tut. Die größte Formenarmut mit Nichtnennung konsonantischer Endungen im Genitiv, Dativ, Akkusativ und Lokativ weist sowohl im Falle von (*t*)*ko* als auch von *što/šta* Srpska gramatika 2002 auf. In akzentueller Hinsicht konnte bei sämtlichen gleichlautenden Formen keine einzige Abweichung angetroffen werden“ (Wonisch 2009: 325–326).

20. Generell und in aller Kürze kann zu dieser Wortart gesagt werden, dass unbestimmte Adjektivformen im Kroatischen häufiger verwendet werden als im Serbischen.

21. Das Serbische und das Kroatische unterscheiden sich hierbei vor allem im Gebrauch der Wörter *hiljada – tisuća* und *milion – milijun* (erstgenanntes Wort ist für Sr, zweites für Hr typisch).

Die Formen *četvero* ‘vier’, *petero* ‘fünf’, *šestero* ‘sechs’... sind typisch für die kroatische Sprache, während *čtvoro*, *petoro*, *šestero* als typisch serbische Numeralia bezeichnet werden können. So etwa wird die Form *petero* in Gralis-Hr viermal verwendet, wogegen sie in Gralis-Sr gänzlich fehlt. Ähnliches gilt für *petoro*, das in Gralis-Sr neunmal, in Gralis-Hr jedoch kein einziges Mal gefunden wird.

Das untersuchte Material zeigt, dass im Kroatischen die Deklinationsformen von *dva* ‘zwei’, *tri* ‘drei’, *četiri* ‘vier’ häufiger erscheinen als im Serbischen. Dazu werden für das Kroatische zwei Regeln unterschieden, die Folgendes besagen: 1. Wenn diese Zahlwörter ohne Präposition vorkommen, muss unbedingt dekliniert werden: Nema *dvaju*, *triju*, *četiriju* dječaka. – Idem *dvama*, *trima*, *četirima* dječaci-ma, 2. Wenn vor *dva*, *tri* und *četiri* eine Präposition erscheint, ist auch der Nominativ zulässig: Iz *dva* izvora dotječe voda. – Na *tri* konja prenoše terete. – Nakon *četiri* sukoba, otpuštene je s posla. – Šeta s *dvije* cure, wird aber empfohlen: Iz *dvaju* izvora dotječe voda. – Na *trima* konjima prenoše terete. – Nakon *četiriju* sukoba, otpuštene je s posla. – Šeta s *dvjema* curama (Prođur 1998: 27).

22. Hinsichtlich dieser Wortart lässt sich erkennen, dass der Infinitiv in Hr häufiger als in Sr ist (104 : 32). Ein Grund dafür liegt in der unterschiedlichen Frequenz der Konstruktion *da* + Präsens, die in Sr verbreiteter ist. Einige Verbalformen weisen verschiedene Häufigkeiten auf, was etwa auf die Perfektform *mislio* (von *misлити* ‘denken’) zutrifft, die in Hr häufiger ist (159 : 99). Analoges gilt auch für das Verb *početi* ‘beginnen’ (Hr 692, Sr 631, Bs 178).

23. Unterschiede treten bei der Verwendung einzelner Adverbien auf, von denen in erster Linie *kako* ‘wie’, *poput* ‘wie’, *opet* ‘wieder’, *zaista* ‘tatsächlich’, *doista* ‘tatsächlich’ und *takođe(r)* ‘auch’ genannt seien.

Im Falle des Adverbs / der Konjunktion *kako* (Hr 4.121, Sr 2.841, Bs 1.492) gilt es auf die Verwendung von Äquivalenten in Sr (Konjunktionen, Adverbien und Wortverbindung) hinzuweisen: *kako* + Konjunktiv des Verbs *biti* – *da* + Konjunk-

tiv des Verbs *biti*: ovi mišići su zategnuti *kako bi* nam oči bile zatvorene – ovi mišići su zategnuti *da bi* nam oči bile zatvorene, ♦ *kako – pošto*: međutim, *kako* je dublji, nema toliku pokretljivost – međutim, *pošto* je dublji, nema toliku pokretljivost, ♦ *kako – zato*: možda sinusi, ispunjeni zrakom, postoje samo *kako bi* lubanja bila lakša – možda sinusi ispunjeni vazduhom postoje samo *zato da bi* lobanja bila lakša, ♦ *kako + Konjunktiv vom Verb biti – za*: da je tijelu potreban odmor *kako bi* obnovilo tjelesnu energiju . – da je telu potreban odmor *za* obnavljanje telesne energije, ♦ *kako – na koji način*: još nije jasno *kako* se događa to čudesno slaganje – još nije utvrđeno *na koji način* se odigrava to čudesno slaganje.

Auch das Adverb *posve* 'ganz, gänzlich, völlig' ist am typischsten für Hr (Hr 399, Sr 4, Bs 66 bzw. in relativen Zahlen: Hr 0,0288%, Sr 0,0003%, Bs 0,0129%). Statt *posve* treten in Sr folgende Äquivalente auf: *skoro*: pjeskovito dno u koje se riba gotovo *posve* ukopa – peskovito dno u koje se riba *skoro* ukopa, *čisto*: pravi razlog je *posve* praktične prirode – pravi razlog je *čisto* praktične prirode, ♦ *do kraja*: moja duša nije mogla *posve* napustiti tijelo – moja duša nije mogla *do kraja* da napusti moje telo, ♦ *gotovo*: on *posve* otvoreno krene prema postaji – on se *gotovo* otvoreno uputi ka stanici, ♦ *naročiti*: zaključio sam da su planirani *posve* obični užici – zaključio sam da su bila u planu *naročita* uživanja, ♦ *naročito*: ne želi reći *kako* je on u *posve* naročitoj mjeri bio nesretan – nije rečeno da je bio *naročito* nesrećan, ♦ *odjednom*: [ona] je *posve* iznenada iz najdublje ozbiljnosti znala prijeći u najšaljiviju veselost – [ona] je *odjednom* iz najveće ozbiljnosti mogla da pređe u lakrdijašku veselost, ♦ *odlično*: vjerovao sam *kako posve* dobro znam što je ljubav – verovao sam da *odlično* znam šta je ljubav, ♦ *potpuno*: *posve* samostalno – *potpuno* samostalno, rast *posve* prestaje – raste *potpuno* prestaje, bili bismo *posve* nepomični – bili bismo *potpuno* nepomični, druge su *posve* bezopasne – druge su *potpuno* bezopasne, zvučni izvor šalje valove u *posve* jednakim intervalima – zvučni izvor šalje talase u *potpuno* istim intervalima, svemir je *posve* tih – svemir je *potpuno* tih, ♦ *prosto*: ima ih toliko da na trenutke *posve* zaklone nebo – ima ih toliko da na momente *prosto* zaklone nebo, ♦ *samo još*: a sad samo preostaje da izvedemo *posve* mali, veseli obred – a sada treba da obavimo *samo još* jednu malu, veselu ceremoniju, ♦ *sasvim*: površina izdanka *posve* je glatka – površina izdanka je *sasvim* glatka, te ovaj postane *posve* nemoćan – te ovaj postane *sasvim* nemoćan, *posve* je razumljivo – *sasvim* je razumljivo, ♦ *sav*: gotovo je *posve* sastavljen od čistog vapnenca – gotovo je *sav* od čistog krečnjaka, ♦ *savršeno*: bogomoljka se može vidjeti *kako posve* nepokretno stoji na vlati trave – bogomoljka se može videti *kako savršeno* nepokretno stoji na vlati trave, ♦ *sigurno*: možda imate *posve* pravo – vi ste *sigurno* u pravu, ♦ *skoro*: izgovorila je opet *posve* tiho – izgovorila je opet *skoro* nećujno, gotovo *posve* prazna – *skoro* sasvim prazna, ♦ *u celosti*: moguće je da moj duhovni život možda i nije *posve* shvaćala – možda ona ne bi bila kadra da *u celosti* shvati moj duhovni život, ♦ *u potpunosti*: ali su zato unutarnji dijelovi dr-

veta ostali *posve* očuvani – ali su zato unutrašnji delovi drveta ostali *u potpunosti* sačuvani, jer su im vanjski dijelovi brodskih korita bili *posve* prekriveni loparima – jer su im spoljni delovi brodskih korita bili *u potpunosti* prekriveni, sve dok se površina matice *posve* ne pokrije slojem bakra – dok se površina zavrtnja *u potpunosti* ne pokrije slojem bakra, ♦ *uopšte*: Anuška je ovdje *posve* nevažna – Anuška *uopšte* nije važna, ♦ *upravo*: u kojem sam pisala *posve* suprotno – u kojem sam napisala *upravo* suprotno, ispružih ruku, ne bih li uzeo nožicu što me činila *posve* zaljubljenim – pružio sam ruku da uzmem nožicu, u koju sam se *upravo* zaljubio, ♦ *veoma*: gledala me na silu i nastavljala *posve* hladnim glasom – pogledala me oštro i nastavila *veoma* hladnim glasom, *s posve* mladim djevojkama – sa *veoma* mladim devojkama, ♦ *vrlo*: smijao se *posve* prepredeno – smeškao se *vrlo* prepredeno, ♦ *posve uobičajeno* – *normalna stvar*: po nekoliko padova tijekom vožnje bilo je *posve uobičajeno* – po nekoliko padova tokom vožnje bila je *normalna stvar*. In manchen Fällen fehlt in Sr ein formales Äquivalent: reče ona *posve* majčinski – reče ona materinski.

Das Adverb *poput* 'wie' wird in Hr deutlich häufiger gebraucht als in Sr und Bs (Hr 557, Sr 250, Bs 171 bzw. in relativen Werten: Hr 0,0402, Sr 0,0183%, Bs 0,0333%). In Sr steht anstelle dieses Adverbs als korrespondierende Alternative meist *kao*: *poput* munje – *kao* munja gmižu ili pužu, *poput* guštera – gamižu ili puze *kao* što su gušteri, vrane ne moraju migrirati *poput* drugih ptica – vrane nemaju nikakve potrebe *kao* druge ptice da migriraju, majušni *poput* vrapca – majušni *kao* vrabac, torbari, *poput* klokana, imaju jednu vreću – torbari, *kao* što su kenguri, imaju jednu kesu, ugljen postaje *poput* tijesta – ugalj postaje *kao* testo, ♦ *u vidu*: treperi *poput* vatrometa boja – treperi *u vidu* vatrometa boja, ♦ *koliko*: aneroid nije točan *poput* živina barometra – aneroid nije tačan *koliko* živin barometar, ♦ *nalik*: ljske leže jedna preko druge, *poput* crijepova na krovu – ljske leže jedna preko druge, *nalik* na crepove na krovu. Ponekad postoji nulti ekvivalent: otuda imamo prezimena *poput* Kovačević – otuda imamo prezimena Kovačević, Pandurović. S druge strane, prilog *kao* je frekventiji u Sr (Sr 5561, Hr 4.978, Bs 2087).

Statt des Adverbs *opet* 'wieder; abermals', das ebenfalls seine höchste Frequenz in Hr genießt (in absoluten Zahlen: Hr 613, Sr 359, Bs 206 Hr 0,0443%; in relativen Ziffern: Bs 0,0402%, Sr 0,0262%), werden in Sr vielfach andere Formen verwendet ♦ *ponovo*: ići ćete *opet* u Veneciju – *ponovo* ćete ići u Veneciju, *opet* pomislih – *ponovo* pomislih, zato što ga je *opet* pustilo – što ga je *ponovo* pustilo, gdje je *opet* mogu vidjeti – gde bih mogao *ponovo* da je vidim, možda bih mogao *opet* postati čovjekom – možda sam *ponovo* mogao da postanem čovek, hoću li je *opet* vidjeti – da li ću je *ponovo* videti, i već sam *opet* spavao – i već sam *ponovo* spavao, uto se *opet* pojavila Hermina – uto se Hermina *ponovo* pojavi, ♦ *kao i obično*: od bijesa sam *opet* ogrebao vječno isto mjesto na bradi – razjaren, ogrebao sam se po bradi *kao i obično* na istom mestu, ♦ *uskoro*: već sam pomišljao kako će mi možda brzo *opet* trebati – pomislio sam da će mi možda *uskoro* zatrebati.

Einige Adverbien sind oppositionell entweder nur für Sr oder nur für Hr typisch. Dazu gehört etwa *takođe* 'auch, ebenfalls' für Sr (Hr 4 : Sr 467, Bs 9) und *također* für Hr (Hr 508 : Sr 4, Bs 152): mlečni zubi se *takođe* zamenjuju stalnim – mliječni se zubi *također* zamjenjuju trajnim, ona se *takođe* neće zgrušati – ona se *također* neće zgrušati, voda se *takođe* može smatrati hranom – voda se *također* može smatrati hranom, ♦ *zaista* für Sr (Hr 179 : Sr 340, Bs), *doista* für Hr (Hr 181 : Sr 6, Bs 25): možemo da osetimo i izrazimo ono što *zaista* želimo – možemo osjetiti i izraziti ono što *doista* želimo, neke vrste žive *zaista* po celom svetu – neke vrste žive *doista* po cijelom svijetu, da li zmije *zaista* nemaju noge – zar zmije *doista* nemaju noge, ♦ *veoma* für Sr (Hr 427, Sr 911, Bs 112), *vrlo* für Hr (Hr 832, Sr 370, Bs 171): čovek ima *veoma* složen organizam – čovjek ima *vrlo* složen organizam, neke stvari su *veoma* zanimljive – neke stvari *vrlo* su zanimljive, on je *veoma* slabo razvijen on je on *vrlo* slabo razvijen.

Man trifft auch auf Fälle, in denen in einem bestimmten Subkorpus des Gralis-Korpus Beispiele für bestimmte Adverbien fehlen. Ein solches ist *uopšte* 'überhaupt; gewöhnlich, immer, generell; im Allgemeinen, im Ganzen, eigentlich', das in Hr nicht vorhanden ist (Sr 512, Hr 0, Bs 54), während *uopće* in Sr fehlt (Sr 0, Hr 418, Bs 51). Dieses Adverb nimmt mit seinen beiden Formen eine gänzliche Differenzierung von Sr und Hr vor. Vgl. dazu: organizmi niže vrste *uopšte* nemaju mozak – organizmi niže vrste *uopće* nemaju mozak, to je grupa riba koja *uopšte* ne podseća na ribe – to je skupina riba koja *uopće* ne podsjeća na ribe, što se *uopšte* ne isplati – što se *uopće* ne isplati.

Als ein quantitatives Differenz zwischen Sr und Hr erscheint das Paar *vrlo* – *veoma* 'sehr'. *Vrlo* ist häufiger in Hr (955 : 431), wie etwa bei *Zašto su neki ljudi vrlo niskoga rasta?* – *Zašto su neki ljudi veoma malog rasta?* Auf die Frage „Sind *veoma* und *vrlo* kroatisch?“ gab Ilija Protuder eine positive Antwort (wobei er unter anderem die Note *vrlo dobar* 'gut' erwähnte, die im NDH-Staat als *veoma dobar* bezeichnet wurde), sieht dabei aber einen semantischen Unterschied vorliegen: „Das Adverb *vrlo* wird verwendet, wenn man die Größe hervorhebt und *veoma* dann, wenn man auf Entschiedenheit, Wertigkeit und Rechtschaffenheit“ verweist, vgl.: *Ovo je stablo veoma visoko. – Ovo su vrlo ukusni kolači.*

Es gibt eine weitere Gruppe von Adverbien, die sich durch unterschiedliche Werte im Gralis-Korpus auszeichnen: *gotovo* (Sr 293 : 557), *kuda* (158 : 24), *juče* (124 : 11), *jučer* (14 : 90), *znatno* (86 : 107), *direktno* (50 : 14), *izravno* (3 : 64), *nekuda* (49 : 1), *drukčije* (34 : 86), *drugačije* (110 : 31), *badava* (28 : 5) usw.

24. Im Rahmen der Präpositionen trifft man auf einige Beispiele, in denen bloß eine quantitative Differenzierung von Sr, Hr und Bs besteht. Eine solche Präposition ist *o*, die in Hr wesentlich häufiger ist als in Sr und Bs (3.405 : 2.912, bzw. Hr 0,2459%, Sr 0,2114%, Bs 0,292%). Der Hauptgrund liegt im üblicheren Gebrauch des Substantivs *ovisnost* 'Abhängigkeit', des Verbs *ovisiti* 'abhängen',

des Adjektivs/Partizips *ovisan* 'abhängig' und des Adverb *ovisno* 'abhängig' begründet, auf die die Präposition *o* folgt (im serbischen Subkorpus findet man demgegenüber *zavisnost*, *zavisiti*, *zavisan*, *zavisno* mit der Präposition *od*). Vgl.: *ovisnost*: povećanje ovisnosti *o* uvozu energije – povećanje zavisnosti *od* uvoza energije, ♦ *ovisiti*: *o* čemu *ovisi* čovječja boja kože – *od* čega *zavisi* boja kože, ♦ *ovisan*: koji je bio ovisan *o* njemu – koji je zavisio *od* njega, ♦ *ovisno*: to događa *ovisno o* predmetu – to se zbiva *zavisno od* predmeta.

Als ebenfalls typischer für Hr kann die Präposition *prema* 'zu' bezeichnet werden (Hr 1.427, Sr 1.163, Bs 450, in Prozentzahlen: Hr 0,1031%, Bs 0,0877%, Sr 0,085%), für die als Äquivalente in Sr vor allen die Präpositionen *k/a/* (Hr – 667; Sr ima 559, a Bs 112) dient, z. B. oni kreću *prema* sjevernijim krajevima – oni kreću *ka* severnijim krajevima. Die Verbindung *prema dolje* 'nach unten; hinab', *prema gore* 'nach oben, hinauf', *prema naprijed* 'vorwärts, voran, voraus,' wird in Sr in manchen Fällen durch *naniže*, *naviše*, *napred* (zrak brzo prolazi *prema dolje* – vazduh brzo prolazi *naniže*) zum Ausdruck gebracht.

Mancherorts scheint ein oppositionelles kroatisch-serbisches Paar *prema* – *u* auf: jedna podjela mirisa dijeli ih *prema* četiri osnovne kvalitete – jedna podjela mirisa deli ih *u* četiri osnovna kvaliteta, ♦ *prema* – *po*: pojmovi uskladišteni *prema* određenom redu – pojmovi uskladišteni *po* određenom redu, ♦ *prema* – *na osnovu*: mogu već u ranom djetinjstvu naučiti razlikovati ove dvije boje *prema* nijansama – mogu već u ranom detinjstvu naučiti da razlikuju ove dve boje *na osnovu* nijansi, ♦ *prema* – *ø* [bez prijedloga]: unutrašnja strana bubnjića okrenuta je *prema* šupljini srednjeg uha – unutrašnja strana bubne opne okrenuta je šupljini srednjeg uha.

Ein weiterer Unterschied liegt im Gebrauch der Präpositionen *uz(a)* 'mit, in der Nähe' (Hr 906, Sr 611, Bs 298), wobei gemäß den relativen Werten *uz* am häufigsten in Bs erscheint (92,95), gefolgt von Sr (90,18%) und Hr (89,85%). Bei der Verwendung der Variante *uza* sieht die Frequenz wie folgt aus: Hr 10,15%, Sr 9,82% und Bs 7,05%. Diese Nichtübereinstimmung lässt sich in erster Linie dadurch erklären, dass in Sr statt dieser Präposition folgende Alternativen erscheinen: *za* – snovi su uglavnom vezani *uz* naše osjećaje – snovi su uglavnom vezani *za* naša osećanja. Vrlo često umesto spoja *uz pomoć* stoji u Sr *pomoću* – elektroni se oslobađaju *uz pomoć* svetlosti – elektroni se oslobađaju *pomoću* svetlosti. Es gibt eine weitere Besonderheit: anstelle von *za* wird Sr verwednet: *pored* – *uz* ove suvremene metode – *pored* ovih savremenih metoda. Selten wird *sa* gebraucht: mužjak se redovito vezuje *uz* više ženki – mužjak se redovno povezuje *sa* više ženki.

Auch eine zweite Präposition mit fakultativem *a* – *k(a)* 'zu' – stellt sich als zum Teil differenzierend dar, indem *ka* erheblich häufiger in Sr (Hr 63 : Sr 458, Bs 70) angetroffen wird, wogegen *k* eine höhere Frequenz in Hr (Hr 604 : Sr 101, Bs 42) aufweist. Vgl.: pa joj se leđa spuštaju od vrata *ka* repu – a joj se leđa spuštaju od vrata *k* repu, talasi jurnu *ka* obali – valovi jurnu *k* obali, on kreće *ka* kičmenoj

moždini – on kreće *prema* leđnoj moždini, oni kreću *ka* severnijim krajevima – oni kreću *prema* sjevernijim krajevima.

Eine deutliche Ungleichheit tritt auch bei der Verwendung der Präposition *s* bzw. *sa* auf: Die erste Form überwiegt in Hr (*s* 7.672, *sa* 2.004) und Bs (*s* 2.099, *sa* 1.172), während die zweite in Sr häufiger ist (*sa* 6.381, *s* 2.462).

In alle drei Subkorpora kommt *iz* 'aus' öfter vor als *iza* (Sr 3.743 : 465, Hr 3.860 : 486, Bs 1.440 : 159).

Für das Kroatische können folgende Präpositionen als typisch angesehen werden: *glede* (Hr 131 : Sr 0), *unatoč* (123 : 0), *osim* (Hr 631 : Sr 461), *poput* (602 : 280), *izvan* (149 : 54), *spram* (33 : 10), *tijekom* (305 : 1), *polovicom* (10 : 0), *usprkos* (50 : 0); primär serbische Präpositionen wären *tokom* (332 : 20), *uprkos* (116 : 1), *po-kraj* (100 : 64), *sem* (59 : 2), *povodom* (28 : 6), *shodno* (13 : 2), *polovinom* (8 : 0).

25. Zu den Konjunktionen sei gesagt, dass manche Konjunktionen in Sr, Hr und Bs eine unterschiedliche Frequenz besitzen. Dazu gehören *da* 'ø, um', *i* 'und', *ili* 'oder', *ali* 'aber'. *nego* 'sondern', *već* 'sondern'.

Das Wort *da* 'ø, um' kann drei Wortarten angehören – Konjunktionen, Partikeln und Verben (3. Person Präsens von *dati* 'geben'). Es erscheint am häufigsten in Sr (Sr 32.769, Hr 19.193, Bs 8.321 bzw. prozentuell Sr 2,3958%, Bs 1,6219%, Hr 1,3862%). Diese mit Abstand häufigste Verwendung in Sr erklärt sich in erster Linie durch die Konstruktion *da* + Präsens (*hoću da čitam*), der in Hr gewöhnlich die Infinitivkonstruktion (*hoću čitati*) entspricht. Dabei können sich zwischen Sr und Hr unterschiedliche Oppositionen ergeben, z. B. *da* + Präsens – Infinitiv: *posle toga čovek prestaje da raste* – *nakon toga čovjek prestaje rasti*, ♦ *da* + Präsens – Verbalsubstantiv ohne Präposition: *ove ćelije imaju sposobnost da prihvataju delove mrtve materije* – *ove stanice imaju sposobnost prihvata dijelova mrtve tvari*, ♦ *da* – *kako*: *mislim da su ovo čudne vesti* – *mislim kako su ovo čudne vijesti*, ♦ *da bi* – *kako bi*: *zabranjuje se uzimanje soli da bi se taj način olakšao rad bubrega* – *bubrežnim se bolesnicima zabranjuje uzimanje soli kako bi im se na taj način olakšao rad bubrega*, ♦ *tako da* – *pa*: *stvaranje sinovijalne tečnosti je smanjeno tako da se može čuti škriputanje zloba* – *stvaranje sinovijalne tekućine je smanjeno, pa se može čuti škripanje zglobova*, ♦ *da li ste* *primetili* – *jeste li primijetili*, ♦ *da li* – *li*: *da li znate i to da postoje mravi koji drže robove* – *znate li i to da postoje mravi koji drže robove*, ♦ *da* + Präsens – *za* + Substantiv: *on je sposoban da radi* – *on je sposoban za rad*, ♦ *da* + Präsens – *za* + Infinitiv: *imala sam sat vremena da se spremim i stignem do posla* – *imala sam sat vremena za spremiti se i stići do posla*, ♦ *da* + Präsens – *na* + Substantiv: *dnevnik poziva turiste da obiđu plaže* – *dnevnik poziva turiste na obilazak plaža*, ♦ *to da* – *to što*: *još je čudnije to da će uskoro početi da se kreću u širokom krugu* – *još je čudnije to što će se uskoro početi kretati u širokom krugu* usw.

In einigen Fällen muss jedoch auch in Hr das Wort *da* (anstelle des Infinitivs) verwendet werden, und zwar (A) mit Verben des Typs ♦ *omogućiti* – *onemogućiti* ‘ermöglichen – verhindern, unmöglich werden lassen’: hrskavica onemogućava *da* se kosti direktno taru jedna o drugu – hrskavica onemogućuje *da* se kosti direktno taru jedna o drugu, ♦ *ukazivati* ‘verweisen’: sve to ukazuje na to *da* je struktura mišića u našem organizmu asimetrična – sve to ukazuje na to *da* je struktura mišića u našem organizmu asimetrična, ♦ *predložiti* ‘vorschlagen’: predložite im *da* vezanih očiju pokušaju da idu po nacrtanoj pravoj liniji – predložite im *da* vezanih očiju pokušaju hodati po nacrtanoj ravnoj crti, ♦ *vj/erovati* ‘glauben’: verujte nam *da* je tako – vjerujte nam *da* je tako, ♦ *značiti* ‘bedeuten’: čelavost jednostavno znači *da* čovek gubi kosu – čelavost jednostavno znači *da* čovjek gubi kosu, ♦ *tj/erati* ‘treiben’: ovo grčenje *tera* krv *da* nastavi svoj put kroz krvotok – ovo grčenje *tjera* krv *da* nastavi svoj put kroz krvotok, ♦ *usmj/eravati* ‘richten’: pritisak na zglobove i mišiće usmerava telo *da* zauzme odgovarajući položaj – pritisak na zglobove i mišiće usmjerava tijelo *da* zauzme odgovarajući položaj, ♦ *stimulisati/stimulirati*: možda će oni stimulisati drugu stranu *da* uradi nešto više – možda će on stimulirati drugu stranu *da* učini nešto više, (B) in Verbindungen des Typs ♦ *moguće je da* ‘es ist möglich, dass’: moguće je *da* je i golf nastao kao varijanta bilijara – moguće je *da* je i golf nastao kao varijanta bilijara, ♦ *s obzirom (na to) da*: s obzirom *da* je površina tela isuviše mala – s obzirom *da* je površina tijela suviše mala, ♦ *bolje da* ‘besser ist’: no i pored toga bolje je *da* i davalac i primalac krvi pripadaju istoj krvnoj grupi – no ipak je bolje *da* i davatelj i primatelj krvi pripadaju istoj krvnoj grupi, ♦ *indicija/indicije da* ‘Indiz(ein), dass...’: postoje *indicije da* se bilijar igrao još u starom Egiptu – postoje *indicije da* se bilijar igrao još u starom Egiptu, ♦ *kao da* ‘als, als ob, als wenn’: Đirokastra je izgrađena na klizavim kaldrmisanim uzbrdicama, tako strmim *kao da* se opiru nastanjivanju ljudi – Gjirokastra je izgrađena na klizavim popločanim ulicama, tako strmim *kao da* se opiru nastanjivanju ljudi, ♦ *kako to da* ‘wie kommt es, dass...’: kako to *da* ne možemo da idemo pravo – kako to *da* ne možemo hodati ravno, ♦ *način da* ‘Art, dass...’: najbolji *način da* se taj deo osveži jeste aktiviranje ostalih delova tela – najbolji *način da* se taj dio osveži jest aktiviranje ostalih dijelova tijela, ♦ *tako da* ‘so dass’: svako krvno zrnce je tako malo *da* može da se vidi samo pod mikroskopom – svako krvno zrnce je *tako* malo *da* se može vidjeti samo pod mikroskopom, ♦ *vr/ij/eme da* ‘(es ist) Zeit, dass...’: još uvek ima *vremena da* premijer Sali Beriša ponovo pokrene razgovore – još uvijek ima *vremena da* premijer Sali Berisha ponovno pokrene razgovore.

Die Konjunktion *i* erscheint am häufigsten in Hr (Hr 43.449, Sr 41.187, Bs 14.851 bzw. prozentuell: Hr 3,138%, Sr 3,0113%, Bs 2,8947%), wobei sich folgende heterogene Paare zwischen Sr und Hr ergeben: *i* – *te*: oni imaju široke ravne zube *i* lako grizu – oni imaju široke ravne zube, *te* lako grizu, ♦ *i* – *pa*: *i* ako je riječ o zločincu, sve će se objasniti vrlo brzo – *pa* ako se radi o zločincu, sve će se vrlo br-

zo razjasniti, *i* ja vam evo javljam – *pa* vas sada izveštavam, konačno mi je dojadio *i* ja sam ga izravno pitao – na kraju mi je sasvim dojadio, *pa* sam ga otvoreno upitao, ♦ *pa i – a: pa i ja* sam preksinoć dokazivao Ivanu – *a* ja sam, još koliko prethodne noći, dokazivao Ivanu, ♦ *i – a: bila* je vrlo uporna *i ja* sam joj obećao – bila je veoma uporna, *a* ja sam joj obećao, ♦ *i – a i: i ja* ću s vama za društvo – *a i* ja ću sa vama, društva radi, ♦ *i stoga što – zato: možda* je djeca *i* neće uvijek poslušati *i stoga što* jednoga dana zna pretjerati u strogosti – možda je deca neće uvek poslušati *zato što* može da se desi da jednog dana preteruje u strogosti, ♦ *već i zato – već stoga: ne* samo kako bi zaštitile tijelo od hladnoće, *već i zato* što površina obrasla perjem umnogome olakšava let – ne samo radi zaštite tela od hladnoće, *već stoga* što površina obrasla perjem umnogome olakšava let, ♦ *nego i stoga – već zato: ne* samo zato što će umrijeti *nego i stoga* što nikada nije upoznao sreću – ne samo zato što će umreti, *već zato* što nikakvu sreću doživeo nije, ♦ *i onda – tada: i onda* neće biti ni mučnine – *tada* neće biti muke. Postoje slučajevi ♦ kada do nepodudarnosti dolazi zbog strukturiranja različite konstrukcije: mnogi se Blizanci više puta žene, *možda i stoga* što se prerano ožene ne sačekavši prvu zrelost – mnogi Blizanci se više puta žene, *mada do toga* najverovatnije dolazi *zato* što se prerano žene a ne čekaju da budu zreli, plač moje žene pogađao me u srce te *i* ja počeh plakati – plač moje žene duboko me je pogađao.

Die Konjunktion *nego* 'sondern' ist häufiger in Hr (Hr 1.674, Sr 1.229, Bs 572 – prozentuell Hr 0,1209%, Sr 0,0899%, Bs 0,1115%), während *već* in Sr überwiegt (Sr 1.883, Hr 1.523, Bs 495), z. B. *sipa* nije riba *nego* mekušac – *sipa* nije riba, *već* mekušac.

Die Konjunktion bzw. das Adverb mit dem fakultativen Vokal *a* *kada* 'wann' steht in Sr in höherem Gebrauch (Sr 1.985, Hr 631 : Bs 258), wogegen sie in Hr häufiger als *kad* auftritt (Hr 2.497 : Sr 1.190), z. B.: *kada* njima mašu – *kad* njima mašu.

Die Konjunktion *ili* 'oder' weist eine höhere Frequenz in Hr auf (Hr 4.120, Sr 4.045), was auch für *ali* 'aber' gilt (Hr 3.290, Sr 3.245).

26. Im Gralis-Korpus lassen sich zwischen dem Serbischen und Kroatischen einige quantitative Unterschiede im System der Partikel erkennen: *međutim* (803 : 633), *pak* (116 : 469), *naime* (92 : 242), *baš* (618 : 471).

27. Nachfolgende Interjektionen zeigen im Gralis-Korpus quantitative Unterschiede zwischen Sr und Hr: *ala* (42 : 16 mal), *dede* (15 : 1), *pih* (10 : 0), *bre* (8 : 1), *deder* (8 : 1), *avaj* (7 : 0), *mori* (7 : 4), *mašala* (6 : 0), *uhu* (5 : 27), *ajme* (0 : 3), *juhu* (0 : 16). Die Begrüßung *bok* 'Grüß dich' steht nur im Kroatischen im Gebrauch. Vor kurzem entspann sich in der kroatischen Sprachwissenschaft eine Diskussion über einige Interjektionen und Begrüßungsformeln, im Rahmen derer unter anderem darüber debattiert wird, ob z. B. *pomoz(i) bog* 'Grüß Gott' als der kroatischen Sprache zugehörig bezeichnet werden kann. Auf diese Frage erteilte Alenko Gluhak eine bejahende Antwort (Gluhak 1997).

28. Im Hinblick auf syntaktische Konstruktionen kann gesagt werden, dass hierbei vor allem quantitative Unterschiede zwischen dem Serbischen und Kroatischen beobachtet werden können.

29. Während für das Serbische *da* + Präsens (*hoću da čitam* 'ich will lesen') als typisch bezeichnet werden kann, überwiegt im Kroatischen Präsens + Infinitiv (*hoću čitati*). Diese unterschiedliche Verwendung ist Thema zahlreicher Publikationen (Brozović 1953, Ćirković 1985, Kravar 1953, 1954, Kunzmann-Müller 1999, Stevanović 1952, 1953, 1954, Moskovljević 1953, Walter 1981 usw.) und auch Gegenstand von Erörterungen im Komitee für die Standardisierung der serbischen Sprache, der in der Herausgabe eines Beschlusses mit dem Titel „Über die Beziehung zwischen der *da*-Konstruktion und dem Infinitiv in der serbischen Sprache“ mündete (Srpski jezik 2006: 149–153). In diesem Beschluss vom 10. April 2002 wird darauf verwiesen, dass beide Möglichkeiten als zulässig zu erachten sind. Auf kroatischer Seite wird eher die Konstruktion mit Infinitiv bevorzugt, wozu angemerkt sei, dass ein auf die 1950er Jahre zurückgehender Versuch darauf abzielte, einen semantischen Unterschied zwischen den beiden Konstruktionen zu finden (Moskovljević 1952, Brozović 1953). Als Beispiel wurden die Sätze *Učenici ne smiju pušiti*. 'Die Schüler dürfen nicht rauchen.' – *Učenici ne smiju da puše*. 'Die Schüler getrauen sich nicht zu rauchen.' angeführt, wobei der von Moskovljević ausgemachte Bedeutungsunterschied von Miroslav Kravar mit stichhaltigen Argumenten bestritten wurde (Kravar 1954).

30. In letzter Zeit nahm in Kroatien eine Kampagne gegen den possessiven Genitiv ihren Anfang, als deren Hauptexponent Stjepan Babić gilt. Er ist der Meinung, dass diese Form einen politischen Hintergrund aufweise (Babić 2001: 187) und bezeichnet sie als „Krebsgeschwür unserer Sprache“. Zur Untermauerung seiner Aussage führt er Beispiele an, die ihn besonders stören, wie etwa die Benennung der Verteidigungsinstitution der kroatischen Herzegowiner als *Hrvatsko vijeće obrane* anstelle von *Hrvatsko obrambeno vijeće*. Einer seiner Aufsätze trägt auch den Titel „Im Joch des possessiven Genitivs“ („U jarmu genitiva posvojno-ga“; Babić 2001: 191), wobei Babićs diesbezügliche Meinung negative Reaktionen (besonders von Snježana Kordić⁷ und Ivo Pranjković) hervorrief. Aus diesem

⁷ „Nachdem er selbst ein Problem herbeiführte, indem die Verwendung des possessiven Genitivs untersagte, kam es dazu, dass die Menschen in manchen konkreten Fällen nicht wussten, wie sie ohne diesen Genitiv bestimmte Institutionen bezeichnen sollten und von ihm eine Antwort erbat, woraufhin er ihnen sagte, dass 'man nicht bei allen sprachlichen Fragen mich um Hilfe ersuchen kann, weil ich, auch wenn ich wüsste wie, nicht alles entscheiden kann' (195). Zuerst erklärt er also den Genitiv für unzulässig, und wenn als Folge dessen Probleme auftreten, lässt er jene, die eine Lösung ohne Genitiv suchen, wissen, dass sie 'sich ein wenig anstrengen sollen' und 'sich nicht bei allem auf die Sprachwissenschaftlern verlassen sollen' (195). In einer solchen Situation beruft er sich auf die Beha-

Grunde ließ er in weiterer Folge größere Vorsicht walten und revidierte einige seiner Ansichten: „Bei der Jagd auf den possessiven Genitiv dürfen wir nicht vergessen, dass auch er seinen Platz in der kroatischen Standardsprache hat [...]“ (Babić 2001: 191). Weiters lässt er wissen, dass zahlreiche Gründe für dessen Gebrauch gebe, besonders wenn kein possessives Adjektiv (*plamen svijeće* ‘die Flamme der Kerze’, *osjećaj olakšanja* ‘das Gefühl der Erleichterung’) vorhanden ist. Damit im Zusammenhang erscheint es sonderbar, dass sich dieser Autor derart entschieden äußert, obwohl er zugibt, nicht genügend über diese Erscheinung zu wissen („Auch ich weiß nicht alles darüber.“, Babić 2001: 191; – „Ich weiß nicht alles über, was man wissen müsste.“, Babić 2001: 193). Im Zweifel, wie etwa der Staat *Elfenbeinküste* zu benennen sei, erteilt Babić der Bezeichnung *Bjelokosna Obala* den Vorzug gegenüber *Obala Bjelokosti* (serb. *Obala Slonovaće*) – Babić 2001: 197. In einen anderen Aufsatz tätigt er den Aufruf: „Spriječimo izložbu *Put svile* u Mimarri.“ („Verhindern wir die Ausstellung ‘Die Seidenstraße’ im (Museum) Mimara.“ (Babić 2001: 198) und teilt dabei Folgendes mit: „Der Kommunismus hat uns Jahrzehnte lang den possessiven Genitiv aufgezwungen, aber ich kann nur schwer glauben, dass er unser Sprachgefühl so nachhaltig ruiniert hat, dass ich nicht weiß, dass *Put svile* nicht dem Geiste der kroatischen Sprache entspricht“ (Babić 2001: 198–199). Diese Äußerung wurde von einem kroatischen Schriftsteller aufgegriffen und wie folgt kommentiert: „Das heißt, dass ich den possessiven Genitiv ab jetzt nicht mehr verwenden darf“ (Babić 2001: 200). Im Rahmen dieser Debatte ließ Snježana Kordić unter anderem auch Folgendes wissen:

„Der Genitiv als Mittel zum Ausdruck der Possessivität besitzt eine viel längere Tradition als uns die Arbeiten von S. Babić erahnen ließen: In im 13. Jahrhundert entstandenen Texten, als es noch nicht einmal die Possessivpronomina *njegov*, *nje(zin)*, *njihov* gab, wurde an deren Stelle ausschließlich der possessive Genitiv verwendet. Das heißt, dass der possessive Genitiv sogar älter ist als diese Possessivpronomina und er ein ursprüngliches Mittel zum Ausdruck der Possessivität darstellt [...] Man kann sich daneben auch die Texte der alten Kroatisch-glagolitischen Legende über den Hl. Paul den Einsiedler ansehen, die in Abschriften aus dem 15. und 16. Jahrhundert erhalten sind [...], um erkennen zu können, wie es in dieser frühen Zeit von possessiven Genitiven wimmelte [...]“ – Kordić 2003/5–6: 166–167.

Diese Meinung von Snježana Kordić führte zu zahlreichen Reaktionen, unter anderem von S. Slamig, A. Gluhak und F. Tanocki⁸. Von Branko Kuna stammt et-

uptung: ‘Es wäre dies eine arme Sprache, in der alle Probleme bloß ein einziger Mensch löst’ (195). Angesichts dessen, dass der Autor sonst stets aus der Position eines Menschen schreibt, der die Probleme der ganzen Sprache selbst erkennt und löst, ist es überraschend, dass er sich dessen bewusst ist, dass die Sprache dadurch arm wird“ (Kordić 2003/5–6: 172).

⁸ Eine frühere Diskussion über den possessiven Genitiv geht auf die 1970er Jahre zurück (siehe z. B. Jonke 1965: 360–362). Stjepko Težak schrieb später von einem An-

wa folgende Einschätzung: „Im Einklang mit der kroatischen normativen Tradition, muss dem possessiven Adjektiv stets der Vorzug eingeräumt werden, während der Gebrauch des possessiven Genitiv einzig in zwei Fällen beglaubigt ist: Erstens, wenn sich neben dem Genitiv eine Bestimmung: ein Attribut – *ruke moga oca* oder eine Apposition – *knjige pisca Kovačića* – befindet, und zweitens, wenn Schwierigkeiten bei der Bildung eines Adjektivs vorliegen, die semantischer oder derivativer Natur sein können (*stanovnici mlake* und *mlačni stanovi* sind nicht gleichwertig)“ – Kuna 1999: 1.

Im Bezug auf die Position des Genitivs in der kroatischen Sprache gibt es eine Erscheinung, die in der kroatischen Sprachwissenschaft umstritten ist und die die kurze oder lange Endung bei Possessivpronomina betrifft, wie etwa im Falle von *njena brata* bzw. *njenog brata* 'ihres Bruders'. Snježana Kordić kritisiert die Äußerung von Dalibor Brozović, wonach man anstelle von *njenog brata* ausschließlich *njena brata* verwenden müsse:

„Es entspricht zum einen überhaupt nicht der Wahrheit, dass 'die kroatische Norm nur '*njena brata*' erlaubt: In der „*Hrvatska gramatici*“ des Institutes für die kroatische Sprache (Barić et al. 1997: 214) sind *njenog brata* und *njena brata* völlig gleichberechtigt. Zweitens würde jene Norm, die von Brozović als kroatische darzustellen gewünscht wird, nicht auf der tatsächlichen Sprachpraxis fußen, weil die Grammatik der Akademie (Babić et al. 1991, 629-630, 655) sogar eingesteht, dass der Genitiv *njenog brata* häufiger verwendet wird als der Genitiv *njena brata*: In der Grammatik steht geschrieben, dass sich der Deklinationstyp *njena brata* 'nur auf den Nominativ Singular im Maskulinum und auf den Akkusativ Singular im Maskulinum bezieht, wenn das Substantiv etwas Unbelebtes bezeichnet'“ (Kordić 2003/7-8: 190).

Für die serbische Sprache kann die Konstruktion *da li* als typisch bezeichnet werden, für das Kroatische hingegen *je li*: *da li je kartica jedna – je li kartica jedna*. Dazu gehören auch die Fragekonstruktionen *da li ste – jeste li*: *Da ste ikada pomislili da je jedan od organa ljudskog tela i koža? – Jeste li ikada pomislili da je jedan od organa ljudskog tijela i koža?*

31. Abschließend sei gesagt, dass man bei der Analyse der Unterschiede zwischen Bs, Hr und Sr stets zwischen intersprachlichen grammatikalischen Differenzen einer- und Frequenzdifferenzen andererseits unterscheiden muss. Erstere umfassen Einheiten, die in Bs, Hr und/oder Sr über unterschiedliche Formen verfügen, während sich die zweite Gruppe nur hinsichtlich einzelner Frequenzen differenziert. Werden quantitative Unterschiede als qualitative Unterschiede interpretiert, kommt es zur Entstehung von Pseudodifferenzen. In anderen Fällen handelt es sich um Fre-

sturm des Genitivs überall dort, wo ältere Schriftsteller seinerzeit dem possessiven Adjektiv den Vorrang eingeräumt hätten (Težak 1991: 152).

quenzdiffereme gleicher Bedeutung, die jedoch – durch Hinzufügen oder Entfernen eines Zeichens – in unterschiedlichen Varianten auftreten können.

Abkürzungen

Bs – Bosni(aki)sch, bosni(aki)sche Sprache
Hr – Kroatisch, kroatische Sprache
Sr – Serbisch, die serbische Sprache
Gralis-Bs – das bosni(aki)sche Gralis-Subkorpus
Gralis-Hr – das kroatische Gralis-Subkorpus
Gralis-Sr – das serbische Gralis-Subkorpus

Literatur

- Ajanović 1979: Ajanović, Mustafa. *Upotreba i značenje instrumental bez predlo-
ga i sa predlogom u dve knjige (izdanje Sprski pisci) Janka Veselinovića*. Beo-
grad. [Handschrift]
- Aleksić/Stanić 1975¹⁰: Aleksić, Radomir; Stanić, Milija. *Gramatika srpskohrvat-
skog jezika za učenike gimnazije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenike i na-
stavna sredstva.
- Ančić-Obradović 1971: Ančić-Obradović, Marija. *Izvedene imenice sa značenjem
lica muškog roda u srpskohrvatskom i ruskom jeziku*. Sarajevo: Filozofski fa-
kultet. [Habilitationsschrift]
- Anić 2003: Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Anić/Silić 2001: Anić, Vladimir; Silić, Josip. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb:
Liber.
- Antonić 2001: Antonić, Ivana. *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci – Novi Sad:
Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Arandelović 2002: Arandelović, Mirjana J. *Gramatičke vežbe: novi primeri*. Beo-
grad: Itaka.
- Babić 1986: Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za
gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Babić 1995: Babić, Zrinka. *Fonetika i fonologija hrvatskog jezika: udžbenik za 1.
razred gimnazije i tehničkih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić 1996: Babić, Stjepan. *Vraćeni nazivi osobna i osobne zamjenice*. In: *Jezik*.
Zagreb. Br. 43/4. S. 160.
- Babić 2001: Babić, Stjepan. *Genitiv posvojni kao predmet prenja*. In: *Babić Stje-
pan. Hrvatska jezikoslovna prenja*. Zagreb: Globus. S. 185–226.
- Babić 2003: Babić, Stjepan. *O licu, osobi i pogreškama u jeziku*. In: *Jezik*. Zagreb.
Br. 50/1. S. 37–39.

- Babić/Brozović/Moguš/Pavešić/Škarić/Težak 1991: Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepan. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Babić/Brozović/Škarić/Težak 2007: Škarić, Ivo; Težak, Stjepko; Brozović, Dalibor; Babić, Stjepan. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Globus.
- Babić/Finka/Moguš 2005: Babić, Stjepan; Finka Božidar; Moguš Milan. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić 1980: Barić, Eugenija. *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*. Zagreb: Liber.
- Batistić 1972: Batistić, Tatjana. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Belić 1933: Belić, Aleksandar. Benešićeva gramatika. In: *Naš jezik*. God. II, sv. 9–10. S. 257–268.
- Belić 1951: Belić, Aleksandar. *Savremeni srpskohrvatski jezik. Prvi deo: Glasovi i akcenat*. Beograd: Naučna knjiga.
- Belić 1999/4: Belić, Aleksandar. *Istorija srpskog jezika: fonetika, reči sa deklinacijom, reči sa konjugacijom*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenike i nastavna sredstva. [Izabrana dela, t. 4]
- Belić 2000/12: Belić, Aleksandar. *Gramatike: O gramatikama*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenike i nastavna sredstva. [Izabrana dela, t. 12]
- Berlaković 1995: Berlaković, Mirko. *Mali pregled gramatike gradišćanskohrvatskoga i hrvatskoga jezika (usporedna gramatika)*. Großpetersdorf: Verlag Benua.
- Bošković 1864: Bošković, Jovan. *Izvod iz srpske gramatike. Knjiga druga, sveska I. i 2: Srpska sintaksa*. Beograd: Državna štamparija.
- Bošković 1935: Bošković, Radoslav. O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika. In: *Naš jezik*. Beograd. God. III. S. 277–282.
- Bošković 1985: Bošković, Radosav. *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika II. Morfologija*. Nikšić: Univerzitetska riječ.
- Bošković 1999: Bošković, Radosav. *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika: Fonetika, morfologija, građenje reči*. Beograd: Trebnik.
- Brabec/Hraste/Živković 1970: Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brodnjak 1992a: Brodnjak, Vladimir. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Brozović 1953: Brozović Dalibor. O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom da. In: *Jezik*. Zagreb. – II. Br. 1, S. 13–18. Br. 5, S. 153–154.

- Brozović 1997: Brozović, Dalibor. Gramatičke značajke hrvatskoga jezika. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 44. S. 127–135.
- Brozović 2007: Brozović, Dalibor. *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Globus.
- Čarkić 1992: Čarkić, Ž. Milosav. *Fonika stiha*. Beograd: Naučna knjiga.
- Čarkić 1995: Čarkić, Ž. Milosav. *Fonostilistika stiha*. Beograd: Naučna knjiga.
- Čedić 2004: Čedić, Ibrahim. *Osnovi gramatike bosanskog jezika*: Priručnik za osnovne škole. Sarajevo: Bosna leksika.
- Ćirković 1985: Ćirković, Milorad. Negacija uz infinitiv i rječcu *da* + prezent. In: *Naš jezik*. Beograd. XXVI/4–5. S. 261–263.
- Ćorić 1998: Ćorić, Božidar. Anatomija naopake hrvatske politike. In: *Srpski jezik*. Beograd. Br. 3/1–2. S. 554–559.
- Ćorić 2008: Ćorić, Božo. *Tvorba imenica u srpskom jeziku: Odabrane teme*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Daničić 1851: Daničić, Đuro. *Srpski akcenti*. Beograd – Zemun: Grafički zavod „Makarije“. [Posebna izdanja SANU, knj. LVIII: Filozofski i filološki spisi, knj. 16, 1925]
- Daničić 1869: Daničić, Đuro. *Akcenti u glagola*. Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare). [Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – Opera Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium; knj. 17]
- Dešić 1992: Dešić, Milorad. *Srpski akcenat s lakoćom*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva.
- Dešić 2002: Dešić, Milorad. *Pravopis srpskog jezika*. Zemun: Nijansa.
- Divković 1917¹²: Divković, Mirko. *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika za srednje škole*. Zagreb: Tisak Kr. zemaljske tiskare.
- Đorđević 1889: Đorđević, Petar P. *O padežima bez predloga u srpskom jeziku*. Beograd: Štamparija Kraljevine Srbije.
- Đorđević 1975²: Đorđević, Branivoj. *Akcentat, retorika, versifikacija*. Beograd Univerzitet umetnosti.
- Đorđević 1984: Đorđević, Branivoj. *Gramatika srpskohrvatske dikcije sa praktikumom*. Beograd: Univerzitet umetnosti.
- Đorđević 1996⁴: Đorđević, Branivoj. *Elementi dikcije: akcentat, retorika, versifikacija*. Beograd: Univerzitet umetnosti.
- Đurović 2004: Đurović, Radosav, J. *O akcentu i dijalektima*. Niš: Filozofski fakultet, Prosveta.
- Engel/Mrazović 1986: Engel, Ulrich; Mrazović, Pavica. *Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch*. Bd. 1–2. Mannheim – Novi Sad: Institut für deutsche Sprache – Philosophische Fakultät der Universität Novi Sad.

- Florschütz 1916³: Florschütz, Josip. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Zagreb: Naklada Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade.
- Florschütz 1940⁴: Florschütz, Josip. *Gramatika hrvatskoga jezika za srednje i slične škole*. Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskarnica Banovine Hrvatske
- Frol/Brabec 1951: Frol Ivo; Brabec, Ivan. Naš jezik. *Gramatika i pravopis za V. razred osmogodišnje škole i I. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gačević/Tasić 2009: Gačević, Radojko; Tasić, Milan. *Srpski jezik*: Priručnik za osnovnu školu. Beograd: Beogradska knjiga.
- Gluhak 1997: Gluhak, Alenko. Je li pozdrav *pomoz(i) bog* hrvatski? In: *Jezik*. Zagreb. Br. 44/3. S. 109–111.
- Gojmerac 1980: Gojmerac, Mirko. *Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom jeziku i njemačkom jeziku*. Zagreb: Filozofski fakultet. [Doktorska disertacija]
- Gortan-Premk 1971: Gortan-Premk, Darinka. *Akuzativne sintagme bez predloga u srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka južnoslovenskog filologa. Knj. 2.
- Govor*: Časopis za fonetiku. Zagreb: Odjek za fonetiku Hrvatskoga filološkog društva.
- Halilović 1996: Halilović, Senahid. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Ham 1999: Hamm, Sanda. Osoba, osobno. neosobno. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 46. S. 94–104.
- Ham 2001: Hamm, Sanda. Može li *osoba* umjesto *lica* biti glagolska kategorija. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 48. S. 19–27.
- Ham 2002a: Hamm, Sanda. O licu osobe, posljednji put. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 49/2. S. 66–71.
- Ham 2002b: Ham, Sanda. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ham 2002c: Ham, Sandra. *Putom ili putem, putovima ili putevima*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 49/4: s. 134–143. Br. 49/5: s. 183–191.
- Hamm 1947: Hamm, Josip. *Gramatika starocrkvenoslavenskog jezika*. I. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Hamm 1967: Hamm Josip. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga.
- HER 2002: *Hrvatski enciklopedijski rječnik* / Urednici Ranko Matasović, Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.
- Horga 1974: Horga, Damir. *Faktori koji strukturiraju visinsku optimalu riječi*. Zagreb: Filozofski fakultet. [Dissertation]
- Horga 1996: Horga, Damir. *Obrada fonetskih obavijesti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

- Hrvatska gramatika 1995: Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivić 1981 Pavle, Ivić (Ur.). *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: ANUBIH, posebna izdanja, knj. LV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9.
- Ivić 1998: Ivić, Pavle. *O fonologiji*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [Celokupna dela Pavla Ivića: Rasprave, studije članci: 1]
- Ivić 2005: Ivić, Milka. *Značenja srpskohrvatskog instrumental a i njihov razvoj*. – Fototipsko izdanje. Beograd: Beogradska knjiga, Institut za srpski jezik SANU.
- Ivić/Lehiste 2002: Ivić, Pavle. *O srpskohrvatskim akcentima*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [Celokupna dela Pavla Ivića: Tom VII/1]
- Ivšić 1970: Ivšić, Stjepan. *Slavenska poredben a gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jagić 1870: Jagić, Vatroslav. *Paralela k hrvatsko-srbskomu naglasivanju*. Rad JAZU. Knj. XIII. S. 1–17.
- Jahić/Halilović/Palić 2000: Jahić, Dževad. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Jelaska 2004: Jelaska, Zrinka. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jokanović-Mihajlov 2007: Jokanović-Mihajlov, Milica. *Akcent a i intonacija govora na radiju i televiziji*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Jovanović 2005: Jelena Jovanović. *Sintaksa i stilistika srpskih narodnih poslova*. Beograd – Nikšić: Filološki fakultet – Jasen.
- Karadža 1984: Karadža, Mevlida. *Izvor srpskohrvatske gramatičke terminologije – uloga i mjesto Vuka Karadžića u njenom formiranju i standardizaciji*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik. [Radovi, br. 10]
- Katičić 1981: Katičić, Radoslav. Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 1. S. 3–13.
- Katičić 1986: Katičić, Radoslav. *Sintaksa hrvatskog književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Klajn 2002: Klajn, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Deo 1: Slaganje, Prefiksacija*. Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klajn 2003: Klajn, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Deo 2: Sufiksacija i konverzija*. Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klajn 2005: Klajn, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Klikovac 2000: Klikovac, Dušanka. *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Klikovac 2002: Klikovac, Duška. *Gramatika srpskog jezika za osnovnu školu*. Beograd: Srpska školska knjiga.
- Kordić 1993: Kordić, Snježana. *Koji i kojega*. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 46/3. S. 94–103.
- Kordić 1995: Kordić, Snježana. *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Kordić 1997: Kordić, Snježana. *Serbo-Croatian*. München et al.: LINCOM Europa.
- Kordić 2003/5-6: Kordić, Snježana. *Vlast nad jezikom*. In: *Književna republika*. Zagreb. Br. 5–6. S. 161–173.
- Kordić 2003/7-8: Kordić, Snježana. *Demagogija umjesto znanosti (Odgovor Daliboru Brozoviću)*. In: *Književna republika*. Zagreb. Br. 7–8. S. 176–202.
- Kovačević 1988: Kovačević, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Svjetlost. Sarajevo.
- Kovačević 1993: Kovačević, Miloš. *Sistem sintaksičkih jedinica za obilježavanje uzroka u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Sarajevo: Filozofski fakultet. [Habilitationsschrift]
- Kovačević 1998: Kovačević, Miloš. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Društvo „Raška škola“.
- Kovačević 2002: Kovačević, Miloš. *Sintaksička negacija u srpskom jeziku*. Niš: Izdavačka jedinica Univerziteta.
- Kovačević 2004: Kovačević, Miloš. *Ogledi o sintaksičkoj negaciji*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kravar 1953: Kravar, Miroslav. O „razlici“ između infinitiva i veze *da* + prezent. In: *Jezik*. Zagreb. God. II. Br. 3. S. 70–74.
- Kravar 1954: Kravar, Miroslav. Još jednom o razlici. In: *Jezik*. Zagreb. God. II, 3. Br. 5. S. 153–154.
- Krmpotić 2001: Krmpotić, Marijan. *Hrvatski jezični priručnik*. Kloštar Ivanić: Agapa.
- Kuna 1999: Kuna, Branko. Norma i posvojni genitiv bez odredbe. In: *Jezik*. Zagreb. Br. XLVII/1. S. 1–9.
- Kunzmann-Müller 1999: Kunzmann-Müller, Barbara. Der Infinitiv in den südslawischen Sprachen: Bestand und Gebrauchsweisen. In: *Ars Philologica*. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang. S. 295–305.
- Mamić 1997²: *Jezični savjeti*. Zadar: Vlastita naklada.
- Maretić 1899: Maretić, Tomo. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Maretić 1963: Maretić, T. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

- Martinović 2008: Martinović, Blaženka. *Naglasna kolebanja imenica u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Filozofski fakultet. [Habilitationsschrift]
- Menac 1978: Menac, Antica. *Padež direktnog objekta s negacijom u suvremenom ruskom i hrvatskom ili srpskom jeziku*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta. [auf Russisch]
- Mihaljević 1991: Mihaljević, Milan. *Generativna i leksička fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mihaljević 1998: Mihaljević, Milan. *Generativna sintaksa i semantika*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Mihaljević 2002: Mihaljević, Milan. *Slavenska poredbena gramatika. 1. dio: Uvod i fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Miletić 1933: Miletić, Branko. *Izgovor srpskohrvatskih glasova (eksperimentalno-fonetska studija)*. Beograd: Štamparija Slovo.
- Miletić 1960: Miletić, Branko. *Osnovi fonetike srpskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Milinković 1988: Milinković, Ljubo. Dativ u savremenom ruskom i srpskohrvatskom jeziku: konfrontativna analiza. Beograd: Naučna knjiga.
- Miloradović 2003: Miloradović, Sofija. *Upotreba padežnih oblika u govoru Paraćinskog Pomoravlja: balkanistički i etnomigracioni aspekt*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Moguš 1971: Moguš, Milan. *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Moskovljević 1953: Još o upotrebi svezice „da“ s prezentom mesto infinitiva. In: *Naš jezik*. Beograd. God. IV. Sv. 1. Br. 107–113.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Mrazović, Pavica. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Muljačić 1972: Muljačić, Žarko. *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Ničković/Cvijović 1977: Ničković, Radisav; Cvijović, Milka. *Dečji govor: Rečnik i rečenica*. Drugi razred osnovne škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nikčević 2001: Nikčević, Vojislav. *Gramatika crnogorskog jezika*. Podgorica: Dukljanska akademija nauka i umjetnosti.
- Novaković 1873: Novaković, Stojan. *Fiziologija glasa i glasovi srpskog jezika*. Beograd: Državna štamparija.
- Ostojić 1999: Ostojić, Branislav. *Kratka pregledna gramatika srpskog jezika*. Priručnik za škole. Zemun: Nijansa.

- Palić 2006: Palić, Ismail. *Dativ u savremenom bosanskom jeziku (sintaksičko-semantički opis)*. Sarajevo: Filozofski fakultet. [Habilitationsschrift]
- Paunović 2003: Paunović, Tatjana. *Fonetika i/li fonologija: kritički prikaz fonoloških teorija XX veka*. Niš: Filozofski fakultet, Prosveta.
- Pavešić 1971: Pavešić, Slavko. *Jezični savjetnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Peco 1971: Peco, Asim. *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Peruško 1957: Peruško, Tone. *Pravopisni priručnik za riječi s glasovima č, ć, dž, đ, ije, je*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pešikan/Jerković/Pižurica 1995: Pešikan, Mitar; Jerković, Jovan; Pižurica Mato. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Peti 1998: Peti, Mirko. Jesu li lične zamjenice osobne? In: *Suvremena lingvistika*. Zagreb. Br. 45–46/1–2. S. 39–55.
- Peti 2004: Peti, Mirko. Oblici nebrojivosti u hrvatskom jeziku. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Peti 2005a: Peti, Mirko. I lice i osoba. In: Pranjković, Ivo (Ur.). *Of fonetike do etike: Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića*. Zagreb: Disput. S. 133–142.
- Peti 2005b: Peti, Mirko. *Što se i kako u jeziku broji: Rasprave o semantici kategorije broja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Peti-Stantić 2002: Peti-Stantić, Anita. Funkcionalno preslojavanje suvremenoga standarda. In: *Riječki filološki dani*. Rijeka: Filozofski fakultet. S. 365–374.
- Petrović/Dudić 1989: Petrović, Vladislava; Dudić, Kosta. *Rečnik glagola sa dopunama*. Beograd – Novi Sad – Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Zavod za izdavanje udžbenika.
- Piper 1983: Piper, Predrag. *Zamjenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi)*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti.
- Piper 1997: Piper, Predrag. *Ogled srpske morfosintakse (u poređenju sa makedonskom)*. Seul: Hankuk univerzitet za strane jezike – Katedra za jugoslovenske studije.
- Piper/Antonić/Ružić/Tanasić/Popović/Tošović 2005: Piper, Predrag; Antoniće, Ivana, Ružić, Vladislava; Tanasić, Sreto; Popović, Ljudmila; Tošović, Branko. *Sintaksa savremenog srpskog jezika*: Prosta rečenica. Beograd: Institut za srpski jezik SANU Beogradska knjiga – Matica srpska. [U redakciji Milke Ivić]
- Plankoš 1999: Plankoš, Judita (gl. urednik). *Aktuelni problemi gramatike srpskog jezika*. Subotica – Beograd: Gradska biblioteka – Narodna biblioteka Srbije – Institut za srpski jezik SANU.

- Popović 1997: Popović, Ljubomir. *Red reči u rečenici*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Pranjeković 1984: Pranjeković, Ivo. *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Liber.
- Pranjeković 1997a: Pranjeković, Ivo. *Jezikoslovna prenja*. Zagreb: Konzor.
- Pranjeković 1997b: Pranjeković, Ivo. Hrvatski standarni jezik i srpski standardni jezik. In: *Język wobec przemian kultury*. Katowice: Wadawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. S. 50–60.
- Pranjeković 2001: Pranjeković, Ivo. *Druga hrvatska skladnja. Sintaksičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjeković 2002²: Pranjeković, Ivo. *Hrvatska skladnja: rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Protuder 1998a: Protuder, Ilija. Lično ili osobno? In: *Protuder, Ilija. Pravilno govorim hrvatski 2: Praktični jezični savjetnik*. Split: Naša ognjišta (Tomislavgrad). S. 54.
- Protuder 2006a: Protuder, Ilija. *Memento ili podsjetnik: Morfologija hrvatskog jezika*. Split: Naklada Protuder.
- Protuder 2006b: Protuder, Ilija. *Memento ili podsjetnik: Sintaksa jezika*. Split: Naklada Protuder.
- Protuder 2006c: Protuder, Ilija. *Podsjetnici ili mementa: Jezik (gramatika) u osnovnoj školi*. Za 5. 6, 7. i 8. razred (komplet četiri podsjetnika). Split: Naklada Protuder.
- Protuder 2006d: Protuder, Ilija. *Podsjetnik hrvatske slovnice: Memento hrvatske gramatike*. Split: Naklada Protuder.
- Raguž 1994: Raguž, Dragutin. *Odnosne rečenice sa veznikom što*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Raguž 1997: Raguž, Dragutin. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Rakonjac 1948: Rakonjac, Miloš M. *Gramatika srpskog jezika za niže stručne škole*. Beograd: Vesnik rada.
- Rešetar 1922: Rešetar, Milan. *Elementar-Grammatik der Kroatischen (Serbischen) Sprache*. Zagreb: Mirko Breyer's Verlagsbuchhandlung.
- Riđanović 2003²: Riđanović, Midhat. Totalni promašaj: Prikaz Gramatike bosanskog jezika Dž. Jahića, S. Halilovića, I. Palića. Sarajevo: Šahinpašić.
- Ristić 1990: Ristić, Stana. *Načinski prilozi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rosandić/Silić 1979: Rosandić, Dragutin, Silić, Josip. *Radna bilježnica iz morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

- Semantičko-derivacioni rečnik 2003: *Semantičko-derivacioni rečnik*. Sv. 1: Čovek – delovi tela / Redaktorke Darinka Gortan-Premk, Vera Vasić, Ljiljana Nedeljkov. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku.
- Silić 1984: Silić, Josip. *Od rečenice do teksta (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*. Zagreb: SNL.
- Silić 1995: Silić, Josip. *Morfologija hrvatskoga jezika: udžbenik za 2. razred gimnazije i tehničkih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
- Silić 1998: Silić, Josip. Jezik i norma. In: *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. Zagreb. Br. 32. S. 165–175.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga
- Silić/Rosandić 19792: Silić, Josip; Rosandić, Dragutin. *Osnovi morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*: Knj. 1–2. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Simić 1998: Simić, Radoje. *Pravopisni priručnik srpskoga književnog jezika*. Priredila Pravopisna komisija. Beograd: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Simić 2002a: Simić, Radoje. *Srpska gramatika I: Uvod, fonologija, morfologija*. Beograd – Nikšić: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika – Jasen.
- Simić/Jovanović 2007: Simić, Radoje; Jovanović, Jelena. *Mala srpska gramatika*: Ekavsko izdanje. Beograd: Jasen.
- Simić/Jovanović 2002: Simić, Radoje; Jovanović, Jelena. *Srpska sintaksa I, II*. Beograd: Jasen.
- Simić/Ostojić 1996: Simić, Radoje; Ostojić, Branislav. *Osnovi fonologije srpskog književnog jezika*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Spisi 2007/IX: Spisi Odbora za standardizaciju srpskog jezika. Priredili Jovan Vukсанović, Radojko Gačević, Milan Tasić. Beograd: Institut za srpski jezik.
- Srpski jezik 2006: *Srpski jezik u normativnom ogledalu: 50 Odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika* / Priredili Branislav Brborić, Jovan Vuksanović, Radojko Gačević. Beograd: Beogradska knjiga.
- Stakić 1988: Stakić, Milan. *Derivaciona fonetika imenica i prideva u južnoslovenskim jezicima*. Beograd: Filološki fakultet.
- Stanković 1979: Stanković, Bogoljub. *Interferencija u predikatskim sintagmama ruskog i srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Stanojčić 1967: Stanojčić, Živojin S. *Jezik i stil Iva Andrića (funkcije sinonimskih odnosa)*. Beograd: Filološki fakultet.

- Stanojčić/Popović 2002⁸: Stanojčić, Živojin; Popović, Ljubomir. *Gramatika srpskoga jezika*: Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stanojević 2001: Stanojević, Željko. *Srpski u džepu – gramatika*. Beograd: Divit.
- Stevanović 1952: Stevanović Mihailo. Infinitiv i svezica „da“ sa prezentom. In: *Naš jezik, nova serija*. Beograd. God. III. Sv. 9 i 10. S. 282–288.
- Stevanović 1953: Stevanović Mihailo. Naporedna upotreba infinitiva i prezenta sa svezicom „da“. (1). In: *Naš jezik, nova serija*. Beograd. V/3–4. S. 85–102.
- Stevanović 1954: Stevanović Mihailo. Naporedna upotreba infinitiva i prezenta sa svezicom „da“. (2). In: *Naš jezik, nova serija*. Beograd. Br. 5–6. S. 165–185.
- Stevanović 1970²: Stevanović, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojezička norma): I – Uvod, Fonetika, Morfologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stevanović 1991: Stevanović, Mihailo. *Knjiga o akcentu književnog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stojanović 1996: Stojanović, Smiljka. *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Sučić 2003: Sučić Ivo (gl. urednik). *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*. Željzni: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov.
- Šarić 2002: Šarić, Ljiljana. *Kvantifikacija u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šipka 1999²: Šipka, Milan. *Zanimljiva gramatika*. Beograd – Novi Sad: CPL – Prometej.
- Škarić 2009: Škarić, Ivo. *Hrvatski izgovor*. Zagreb: Globus.
- Tafra 1993: Tafra, Branka. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tafra 2001: Tafra, Branka. Lice osobe. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 48/4. S. 145–147.
- Tafra 2003: Tafra, Branka. Neosobno o licu. In: *Jezik*. Zagreb. Br. 50/1. S. 35–37.
- Tanasić 1996: Tanasić, Sreto. *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. Nova serija. Knj. 12. Taso 1998: Taso, Jasmina. *Semantičke relacije u vezi sa kolebanjem u rodu imenica srpskohrvatskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Terzić 1995: Terzić, Aleksandar. *Sintagma sa genitivom bez predloga u sintaksičkim varijantnim redovima u ruskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet. [Monografije, knj. 71]
- Tešanović 2003: Tešanović, Drago. *Tvorbene kategorije i potkategorije u jeziku Branka Ćopića*. Sarajevo: Filozofski fakultet.

- Težak 1984² Težak, Stjepko. *Gramatika u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Težak 1991: Težak, Stjepko. Posvojni genitiv i pridjev. In: *Težak Stjepko. Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine. S. 152–154.
- Težak/Babić 1994¹⁰: Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Tošović 1988a: Tošović, Branko. *Ruska gramatika u poređenju sa srpskohrvatskom*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tošović 1995: Tošović, Branko. *Stilistika glagola. Stilistik der Verben*. Wuppertal: Lindenblatt.
- Tošović 1998: Tošović, Branko. Теория индикатива и релятива как инновация в темпусологии XX века. In: *Ślowo i czas*. Opole: Uniwersytet Opolski. S. 11–36.
- Tošović 2001: Tošović, Branko. *Korelaciona sintaksa: Projekcional*. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.
- Tošović 2002b: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi. Funktionale Stile*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Tošović 2006: Тошович Бранко. *Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского/хорватского языков*. Москва: Языки славянской культуры.
- Tošović 2008: Tošović, Branko. Gramatičke razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika (preliminarium). In: Tilman Berger & Biljana Golubović. In: *Morphologie – Mündlichkeit – Medien: Festschrift für Jochen Raecke*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. S. 311–322.
- Tošović 2009a: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen: Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al.: LitVerlag.
- Tošović 2009b: Тошович Бранко. *Способы глагольного действия в сербском, хорватском и бошняцком языках*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tošović 2009c: Тошович Бранко. *Трансакционал русског и сербског/хорватског/бошнячког языков*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Tošović 2009d: Tošović, Branko. Leksička distanca između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog u Gralis-Korpusu. In: Tošović, Branko (Hg.) *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen: Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al.: LitVerlag. S. 17–64.
- Turk 1992: Turk, Marija. *Fonologija hrvatskog jezika (raspodjela fonema)*. Rijeka – Varaždin: Izdavački centar Rijeka – Tiskara Varaždin.
- Vajzović/Zvrko 1994: Vajzović, Hanka; Zvrko, Husein. *Gramatika bosanskog jezika: I.–IV. razred gimnazije*. Sarajevo: Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture.
- Varošanec-Škarić 2005: Varošanec-Škarić, Gordana. *Timbar*. Zagreb: FF press.

- Vasić 1988: Vasić, Smiljka. *Definicije, definisanje i priroda rečenica i jezika: prilog psiholingvističkim istraživanjima*. Beograd: Prosveta. Vićentić/Paprić/Milojević/Mančić 2001: Vićentić, Biljana; Paprić, Marijana; Milojević, Dragan; Mančić, Časlav. *Građa za bibliografiju srpske sintakse*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Vlašić i dr. 1972²: Vlašić, Nadežda; Tomić, Ljiljana; Vojinović, Miodrag; Radosavljević, Dragoslav. *Gramatika u osnovnoj školi*. Čačak: Litopapir.
- Vujović 2003²: Vujović, Dušanka. *Gramatolomija: pregledna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad – Kruševac: Liber – Teatar Za.
- Vuković 1962: Vuković, Jovan. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za VIII razred*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Vuković 1966: Vuković, Jovan. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za VII razred*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Vuković 1967: Vuković, Jovan. *Sintaksa glagola*. Sarajevo. Zavod za izdavanje udžbenika.
- Vuković 1974: Vuković, Jovan. *Istorija srpskohrvatskog jezika. I dio: Uvod i fonetika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vukušić/Zoričić/Grasselli-Vukušić 2007: Vukušić, Stjepan; Zoričić, Ivan; Grasselli-Vukušić, Marija. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Globus.
- Vuletić 1976: Vuletić, Branko. *Fonetika književnosti*. Zagreb: Liber.
- Vuletić 1980: Vuletić, Branko. *Gramatika govora*. Zagreb: GZH. [Biblioteka Tekla]
- Vuletić 1986: Vuletić, Branko. *Sintaksa krika. Govorna organizacija Krležine ratne lirike*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Vuletić 1987: Vuletić, Dušanka. *Govorni poremećaji*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vuletić 2005: Vuletić, Branko. *Fonetika pjesme*. Zagreb: FF press.
- Vuletić 2006: Vuletić, Branko. *Govorna stilistika*. Zagreb: FF press.
- Vuletić 2007: Vuletić, Branko. *Lingvistika govora*. Zagreb: FF press.
- Walter 1981: Walter, Hilmar. Konstrukcije sa *da* u savremenom srpskohrvatskom jeziku sa konfrontativnog gledišta. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Beograd: MSC. Br. 7. S. 331–341.
- Wonisch-www1: Wonisch, Arno. Pronomina. In: *Gralis* – http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/3.Linguistikarium/Morphologie/04.Pronomen/Wonisch_Pronomina_24_3_09.doc.
- Wonisch 2009: Wonisch, Arno. Morphonologische Unterschiede im Pronominalsystem des Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbische. In: Tošović, Branko. *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen: Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Wien – Münster – Berlin: LitVerlag. S. 316–338.

- Zečević 1993: Zečević, Vesna. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik.
- Znika 2002: Znika, Marija. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Zoričić 1990: Zoričić, Ivan. *Naglasni odnosi i norme*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zoričić 1998: Zoričić, Ivan. *Naglasak pridjeva u hrvatskome književnom jeziku*. Pula: Pedagoški fakultet.
- Zubčić 2001: Zubčić, Sanja. *Akcentirani tipovi u grobničkoj skupini govora*. Rijeka: Filozofski fakultet. [Magistarski rad]
- Žepić 1991: Žepić, Stanko. *Osnovni pojmovi fonologije i usporedba fonoloških sustava njemačkoga i hrvatskoga*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta. [Hrvatsko-njemačke kontrastivne studije, sve-zak 6]

Quellen

- Gralis-Korpus www: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>.
- Bos-Kor: Korpus bosanskih tekstova na univerzitetu u Oslu: <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus2.html>. – Stanje 20. avgust 2006.
- Kro-Korp1: Hrvatski nacionalni korpus: <http://www.hnk.ffzg.hr/>. – Stanje 20. avgust 2006.
- Kro-Korp2: Hrvatska jezična mrežna riznica: <http://riznica.ihj.hr/> – Stanje 20. avgust 2006.
- Putom 01– www: <http://www.kozarskadubica.net/aktuelno/aktuelno20.html>
- Putom 02– www: (http://www.suc.org/news/tanjug/b151100_s.html)
- Pozdrav- www: http://forum.gofeminin.de/forum/recherchepersonne/_f314_r982_re-cherchepersonne-Zdravo-Marja.html
- Serb-Korp: Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/prezentacija/korpus.html>. – Stanje 20. 8. 2006.
- Severina-www: <http://www.cuspajz.com/tekstovi-pjesama/pjesma/severina/sta-me-sada-pitas-sta-mi-je.html>
- Zeka 01: <http://kumfather.blog.hr/arhiva-2006-03.html>

Branko Tošović

**Gramatičke razlike između bosanskog/bošnjačkog
hrvatskog i srpskog jezika**

Analiza se sastoji od četiri dijela. U prvom se govori o istraženosti gramatičkog sistema bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika. U drugome se razmatraju terminološke nepodudarnosti. Treći dio sadrži napomene u vezi sa normiranjem gramatičkih fenomena, njihovom stilističkom vrijednošću i istraživačkim korpusom. Glavni dio odnosi se na gramatičke razlike (morfološke i sintaksičke). Kao osnova za istraživanje poslužio je višejezički paralelni Gralis-korpus, koji je razvijen na Univerzitetu u Gracu. Za ovo istraživanje posebno je bio od koristi njegov dio MorhoGenetaror, koji omogućuje da se traži i dobija široka gramatička informacija na osnovu morfosintaksičke anotacije. Autor smatra da postoje dvije vrste diferema: prave i lažne. Prave mogu biti kvalitativne (kada postoje razlike u gramatičkoj strukturi), kvantitativne (kada ista gramatička jedinica ima različitu upotrebnu vrijednost) i stilističke (kada dolazi do diferencijacije na ravni neutralno – ekspresivno). Lažne difereme su one jedinice kod kojih se uzima u obzir jedan kriterij a zanemaruje drugi ili se rezultati jednog nivoa analize (npr. kvantitativnog) prebacuju na drugi (npr. kvantitativni ili stilistički). U analizi autor dolazi do zaključka da se najveći broj razlika između Bs, Hr i Sr tiče nejednake upotrebe (frekvencije) gramatičkih jedinica.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/>

Синтакса – Sintaksa – Syntax

Исидора Бјелаковић – Маја Марковић (Нови Сад)

Партиципски и рефлексивни пасив у српском и хрватском језику (публицистички и административни стил)

У раду се анализирају оне партиципске и рефлексивне пасивне конструкције у српском и хрватском језику чије реченичне предикације реферишу о перфективној и имперфективној (трајној) прошлој радњи и о радњи у садашњости. Приликом упоређивања пасивних конструкција у овим језицима посебна пажња обрађена је на структуру, међусобни однос, функционалностилску обележеност и исказивање агенса.

1. Увод. Пасив¹ је термин за граматички систем промене улоге субјекта и објекта у неком исказу, чиме се денотира ситуација у којој је ентитет у субјекатској позицији обухваћен глаголском радњом, добијајући значење пацијенса, а вршилац радње, тј. агенс, прелази у неки зависни падеж (у српском, на пример, у генитив с предлогом *од*) и заузима позицију агентивне одредбе (Granger 1983: 3; Мразовић/Вукадиновић 1990: 85; Kristal 1995:431; Кристал 1985: 182; Милошевић 1972: 64). Према Р. Катичићу (1986: 143), пасив је врста 'преоблика' („промјене које се врше на заданим реченицама по одређеним и опћеним правилима“; 1986: 17), која мења реченично устројство, али без последица на семантичком плану. Пасивне конструкције јесу синтаксичко средство које омогућује дефокусирање, рематизацију агенса и његово постављање у периферну позицију зависне агентивне одредбе и, истовремено, померање објекта у позицију теме, тј. експлицирање објекта речју која се налази у приоритетној позицији субјекта (Бондарко 1991: 164; Silić/Pranjković 2005: 196).

У стандардном српском језику, према формалносинтаксичкој класификацији, постоје две пасивне конструкције, тзв. партиципски и рефлексивни пасив.

Партиципски пасив образује се помоћним глаголом *јесам*, *бити*, *бивати* у одговарајућем глаголском облику и неодређеним видом трпног глаголског придева изведеног од прелазног глагола свршеног и несвршеног вида (NP (N_{Nom}) + VP (Cop [←jesam/biti/bivati] + Part pas): *Пепа је упозорен / упозораван [од пријатеља]*.

Под рефлексивном пасивном конструкцијом подразумева се она синтаксичка структура са предикатом оформљеним од транзитивног глагола и морфеме *се* – NP (N_{Nom}) + VP (se + V_{tranz}): *Занимљиве се књиге радо читају*. У њима је увек

¹ „Passivus, verbum passivum < patior, passus sum – трпјети; дословни пријевод с грчкога παθητικός, ρῆμα παθητικόν (pathetikos, rhema pathetikon) 1. vox vel forma passiva; нем. leide form, leidende Form, Passiv; енгл. passive voice, passive; рус. страдательный залог, пассив“ (Симеон 1969: 31–33).

присутно обележје динамичности, а самим тим и релационо значење. Код рефлексивног пасива парадигма временских форми ни формално ни семантички не разликује се од одговарајуће парадигме временских форми актива (Мразовић/Вукадиновић 1990: 133). Обе пасивне конструкције стоје у трансформационој вези са активном реченичном структуром на тај начин што граматички субјекат пасивне конструкције функционише као директан објекат у акузативу без предлога одговарајуће активне реченице (Милошевић 1978: 10; Мразовић/Вукадиновић 1990: 133): *Пера је упозорен од пријатеља* → Пријатељи су упозорили Перу; *Занимљиве се књиге радо читају* → Људи радо читају занимљиве књиге.

У **хрватском** језику *прави (придјевски) пасив* (према Silić/Pranjković 2005: 196) гради се од помоћног глагола *бити* и трпног глаголског придева: *читан је; био је читан; бит ће читан* и сл., а тзв. *се пасив* од повратне заменице *се* и активних форми глагола (Silić/Pranjković 2005: 196): *Ослобађају се сви заточеници* и сл.

2. Предмет овог рада јесте синтаксичко-семантичка анализа пасивне дијатезе, репрезентоване партиципском и рефлексивном пасивном структуром у српском и хрватском језику у публицистичком и административном стилу (према Б. Тошовићу 2002). Реч је о пилот истраживању које је спроведено на релативно малом корпусу (на око 200 страна грађе на српском и хрватском језику) како би се уочиле евентуалне сличности односно разлике у погледу заступљености пасива у двама наведеним функционалним стиливима. Анализирани су само примери у којима реченична предикација реферише (1) о перфективној реализованој радњи, дакле, о дејству за које је извесно да је реализовано у неком временском тренутку у прошлости, (2) о прошлој трајној радњи, дакле о дејству које је било у процесу реализације у неком периоду у прошлости и (3) о радњи у садашњости. Забележена грађа класификована је с обзиром на (1) структуру предиката (време глагола у позицији реченичног предиката), на (2) видско-временски однос пасивне и корелативне предикације и, на крају, (3) с обзиром на однос семантике глагола у позицији реченичног предиката и објекта глаголске радње (пацијенса).² Приликом анализе упоре-

² Приликом семантичке класификације глагола прихваћена су решења која нуде Д. Гортан-Премк (1971), К. Милошевић (1978), С. Танасић (1982: 79–105), А. В. Бондарко (1991), В.С. Храковски (Бондарко 1991), М.В. Всеволодова (2000: 144–145). Глаголи су подељени на следеће семантичке категорије: 1. трансформативни глаголи (објекат глаголске радње мења се квалитативно или мења положај, али не и место – *ишарати, обесити, прекрити нешто* и сл.); 2. креативни глаголи (објекат глаголске радње настаје – *основати библиотеку, сазидати нешто* и сл.); 3. деструктивни глаголи (објекат глаголске радње нестаје, бива уништен након њене реализације – *разорити, обесити неког* и сл.); 4. објектномотивни глаголи (објекат мења локализацију – *пренети, продати, одузети, избацити* и сл.); 5. релациони глаголи (након реализаци-

ђен је однос партиципских и рефлексивних структура у сваком језику посебно³, као и њихов међусобни однос у погледу заступљености и средстава за исказивање агенса.⁴

Будући да је пасив средство које је врло фреквентно у публицистичком функционалном стилу (Silić/Pranjković 2005: 196) корпус за овај рад представљали су углавном новински текстови различитих публикација, објављени на интернету. Поред тога, анализирани су и текстови појединих закона.⁵ За хрватски језик грађа је ексцерпирана са 117 страна: из *Vjesnika* (9.2.2008, и 1.1.2009, укупно 61 страна), из часописа *Gloria* (поједини текстови из бројева од 2007. до 2009, 15 стр.), из 24 *sata* (поједини текстови из бројева из 2008. и 2009. г., 10 страна), из текстова објављених на порталу *www.javno* (20 страна) и *www.naslov.hr* (3 стране) и из *Zakona o izmjenama i dopunama zakona o mirovinskim osiguravajućim društvima i isplati mirovina na temelju individualne kapitalizirane štednje* (8 страна). Анализирано је 118 страна грађе на српском језику. Ексцерпирана је грађа из листа *Blic* (1.1.2009, 9.2.2009, 19.2.2009, укупно 53 стране), 24 *sata* (2.3.2009; 10 страна) и *Gloria* (поједини текстови из бројева 294 и 297 из 2009, 12 стр.), из текстова објављених на веб страници *www.svevesti* (35 страна) и из *Закона о раду РС* (првих 10 страна).

је глаголске радње објекат успоставља нов или одржава ранији однос са агенсом, нпр. *казнити*, *ослободити*, *сачувати* и сл.); б. перцептивни, афективни и комуникативно-интелектуални глаголи (објекат глаголске радње пројектује се у човекову свест путем вида, слуха, мириса, додире – *чути*, *саслушати*; објекат доживљава неко стање које је настало без утицаја његове воље – *увредити*, *утешити*; објекат настаје или се мења као резултат неког менталног процеса или говора – *измислити*, *заповедити*, *рећи*); 7. десемантизовани и глаголи непотпуног значења (објекат глаголске радње носилац је семантичког потенцијала глагола – а. оперативни глаголи: *учинити*, *урадити*; б. фазни глаголи). Више о овим класама глагола у оквиру пасивних структура в. у Бјелаковић (2008: 30–39).

³ У намери да упоредимо однос заступљености партиципских и рефлексивних пасивних структура предмет овог рада не односи се и на кондензоване партиципске структуре јер се оне врло често могу развити и у рефлексивну и у партиципску пасивну конструкцију, на пример: *ali veseli ga što su rukometaši učinili za Hrvatsku i hrvatski sport stoga im je obećao izgradnju toliko iščekivanog Rukometnog doma* (*javno*, 2.2.2009) → стога им је обећао изградњу рукометног дома који је толико ишчекиван / → стога им је обећао изградњу рукометног дома који се толико ишчекивао.

⁴ Приликом ексцерпирања грађе забележен је релативно велик број пасивних структура, али су у раду наведени само поједини примери ради илустрације.

⁵ Будући да је корпус ограничен на два функционална стила, приликом истраживања грађа није ексцерпирана из електронског корпуса српског и хрватског језика, него из текстова појединих часописа и закона постављених на интернету.

3. Анализа. Ексерпирана грађа показује да су партиципске структуре далеко бројније у односу на рефлексивне у случају када се њима реферише о прошлој перфективној радњи. У анализираној грађи за српски језик забележена су 123 примера оваквих реченичних структура са партиципским пасивом и само 1 кореспондентан пример са рефлексивним пасивом. Слична ситуација забележена је и у текстовима на хрватском језику, где је регистровано 130 примера перфективних партиципских структура које реферишу о прошлости и само 3 одговарајуће рефлексивне структуре.

Већа фреквентност партиципских структура у случају реферисања о прошлој перфективној реализованој радњи могла би се објаснити чињеницом да партиципске конструкције истичу више резултат, могуће последице реализоване радње, дакле, постављају у први план резултативност, док се рефлексивним конструкцијама више упућује на само дејство, акцију у развоју. Будући да је овде реч о прошлим реализованим радњама, висока фреквенција партиципских структура у потпуности је очекивана.

Када је реч о прошлим имперфективним радњама, уочава се веома мали број структура, и партиципских (у српском 6, у хрватском ниједна) и рефлексивних (1 на српском језику). Овако мали број структура које денотирају трајну прошлу радњу може се објаснити функцио-налностилском природом анализираних текстова (новинских и административних). Док је у новинским текстовима углавном реч о резултатима реализованих прошлих радњи, дакле, о чину, исходу неког дрјства, а не о процесу, самој акцији (убијен је, опљачкан је и сл.), у тексту закона у питању су најчешће начелне, опште тврдње, које се углавном исказују презентом.

С друге стране, међу рефлексивним структурама најфреквентније су оне чије реченичне предикације реферишу о радњи у садашњости (нпр. у српском језику: *sada se izriču kritike i na Ahtisarijev račun* – Blic, 9.2.2009; *Najavljuje se i zakonsko reguliranje javno-privatnog partnerstva kako bi se stvorili poticajni uvjeti za investicije privatnog sektora u javnu infrastrukturu* [...] Vjesnik, 9.2.2008). У текстовима на српском језику забележено је 55, а на хрватском 53 рефлексивне структуре које реферишу о садашњости. У свим регистрованим примерима предикат је у 3.л. једине или множине.⁶ Није забележена ниједна структура

⁶ Ово је, наравно, очекивано, јер већина прелазних глагола означава дејство на неком предмету и код таквих глагола и не може бити пасивних форми првог или другог лица (в. Бондарко 1991: 157–159). Сва три лица могу бити заступљена код оних транзитивних глагола код којих се акција врши над људима, и то само код оних код којих одговарајућа рефлексивна форма има само пасивно значење, како не би дошло до двозначности (пасивност или рефлексивност).

са партиципским пасивом која реферише о радњи у садашњости ни у текстовима на српском ни на хрватском језику.⁷

4. Класификација. Пасивне се структуре могу поделити с обзиром на то да ли њихове реченичне предикације реферишу о перфективној или имперфективној (дуративној или итеративној) радњи. Свака од њих може се, с обзиром на степен реализације глаголске радње, поделити на реализоване/радње у реализацији, потенцијалне (будућност, модалност, кондиционалност), облигаторне и нереализоване (в. Бјелаковић 2008: 28). У раду су, као што је речено, анализиране перфективне пасивне предикације које реферишу о реализованој радњи, имперфективне пасивне предикације које реферишу о трајној радњи у прошлости и имперфективне пасивне предикације које реферишу о радњи у садашњости (индикативној).

⁷ Питање које је до сада највише привлачило пажњу односи се на то да ли пасивне копулативне конструкције са помоћним глаголом *јесам* и трпним придевом изведеним од имперфективног глагола могу да реферишу о садашњој радњи, односно, да ли пасив презента постоји. Ово питање, нажалост, није до краја решено и данас постоје неслагања међу лингвистима. Будући да у савременом српском језику нема некадашњег партиципа презента, пасив са обележјем актуелне садашњости не може се изразити конструкцијом с партиципом. Неки, међутим, сматрају да овде ипак изузетак чине партиципске конструкције са једном одређеном семантичком класом глагола (Милошевић 1974). Утврђено је, наиме, да неки имперфективни прелазни глаголи нису лексички репрезентати «неког по начину манифестовања одређеног ангажовања субјекта радње или емоције, него означавају општи однос између партиципијената који подразумева различите конкретне манифестације или, чак, могућност њиховог одсуства, особито: поштовати, вољети, чувати, прогонити, одржавати» (в. Милошевић 1974: 149). Сматра се, исто тако, да ови глаголи често припадају глаголима *imperfectiva tantum* (нпр. *следи*, *цени*, *води* државу, *поштовати*, *вољети*). Сви су они обележени својством атерминативности односно алимитативности⁷. За разлику од лимитативних имперфективних глагола, који реферишу о акцији која је започета како би се реализовала (нпр. *плаћати*), код алимитативних глагола тог податка нема и ту се углавном убрајају глаголи осећања и психолошких стања (*states of mind*), којима се реферише о релацији, општем односу између партиципаната у садашњости: *Он је поштован* → *Њега поштују* (Ивић 1968: 215). С друге стране стране, ове конструкције могу бити интерпретиране и у квалификативном смислу, при чему реферишу о трајном статусу појма у позицији субјекта, чиме цела конструкција добија обележје [–D], а трпни придев функционише као лексичко језгро предиката (нпр. *Тај је писац много читан* – може да буде схваћено као пасив презента, дакле, у значењу *људи много читају тог писца*, али и као адјективска конструкција у презенту у којој се истиче однос, став читалаца према писцу, што значи: он је сада омиљен међу читаоцима). Овакав став заступа М. Стевановић (1956).

4.1. Перфективна пасивна предикација (реализована радња)

4.1.1. Партиципски пасив

У анализираној грађи забележене су структуре са помоћним глаголом *јесам* и глаголом *бити* у перфекту.

Сор[←*јесам*] + Part pas

Поред финитних структура, у новинским насловима забележене су и структуре са тзв. крњим облицима пасива (Silić/Pranjković 2005: 196), тј. конструкције са редукованим предикатом, којима су семантички еквивалентне активне структуре са крњим перфектом (Мразовић/Букадиновић 1990: 111; Станојчић/Поповић 2005: 403). Забележено је по 8 примера и на српском и на хрватском језику. У свим забележеним примерима реч је о насловима из новинских чланака: (1) **српски језик**: *Lider Hamasa ubijen u vazдушном napadu* (Blic, 1.1.2009); *Autobus za Barajevo pogoden sa dva metka* (Blic, 1.1.2009); *Starac mučen i zaklan nožem* (Blic, 9.2.2009); *Uhapšen mladić zbog pucnjave u autobusu* (Blic, 19.2.2009); *Ubijen predsednik Gvineje Bisao* (24 sata, 2.3.2009); *Ugašen najstariji američki dnevni list* (24 sata, 2.3.2009); *Otkupljeni svi radovi sa konkursa* (24 sata, 2.3.2009); (2) **хрватски језик**: *Smjena godine proslavljena bučno, veselo i bez incidenata* (Vjesnik, 1.1.2009); *Za 14. veljače najavljeni masovni prosvjedi protiv Irana i Sirije* (Vjesnik, 9.2.2008); *Kuzmanović pušten jer ga se nema za što teretiti* (www.javno, 28.12.2008); *Hrvoje Petrač prebačen u Svetošimunsku bolnicu* (www.javno, 2.2.2009); *Na početku utakmice opljačkana kladionica u Splitu* (www.javno, 1.2.2009); *Kamionima iz Srbije zabranjen ulazak u Grčku* (www.javno, 1.2.2009); *Odvjetnik i novinarka ubijeni usred bijela dana* (www.javno, 1.2.2009); *Nasmrt izboden pred trogodišnjom kćerkom* (www.javno, 30.1.2009).

С обзиром на видско-временски однос пасивне и корелативне предикације, у анализираној се грађи може уочити неколико типова.

1. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи (Spas_{prošlost perf}). У грађи на српском језику регистрован је 21, а на хрватском 33 примера.

Српски језик: а. трансформативни глаголи – *Tokom ta dva meseca, narudžbine su povećane za „neverovatnih 12 odsto“* (Blic, 9.2.2009); б. креативни глаголи: *Mnogobrojnoj posluži sašivena su nova odela i livreje* (www.svevesti, 3.2.2009); в. деструктивни глаголи – *Visoki politički lider Hamasa Nizar Rajan ubijen je danas u izraelskom vazдушном napadu na njegovu kuću u pojasu Gaze* (Blic, 1.1.2009); г. објектномотивни глаголи: *Pored droge, zaplenjene su i značajne količine automatskih pušaka, mitraljeza i raketnih lansera* (Blic, 19.2.2009); д. релациони глаголи: *Argentinski internacionalac Huan Sebastian Veron izabran je za najboljeg fudbalera Južne Amerike* (Blic, 1.1.2009); ђ.

перцептивни глаголи: *na internet stranici [...] uočen je podatak o upućivanju relativno velike količine avionskog goriva upravo u Šamsi* (Blic, 19.2.2009); е. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Pored dvojice vlastelinskih kuvara, iz Beča je pozvan jedan od najboljih dvorskih kuvara* (www.svevesti, 3.2.2009).

Хрватски језик: а. **трансформативни** глаголи: *Također, izmjenama Zakona o porezu na dohodak povećan je osnovni osobni odbitak, odnosno neoporezivi dio dohotka s 1600 na 1800 kuna* (Vjesnik, 1.1.2009); б. **креативни** глаголи: *Izgrađen je [hotel] prema rješenju arhitekta Josipa Kodla* (Vjesnik, 1.1.2009); в. **деструктивни** глаголи: *Jedan je muškarac ubijen u zračnom napadu na kuću u Jabalji* (Vjesnik, 1.1.2009); г. **објектномотивни** глаголи: *U uredima zavoda postavljani su za to posebni sandučići ili kutije* (Vjesnik, 1.1.2009); д. **релациони** глаголи: *Ovog četvrtka na Županijskom sudu u Rijeci, nakon 11 godina, za pogibiju prvog časnika palube prilikom eksplozije na „Tomislavgradu“ na dvije godine zatvora osuđen je vlasnik broda Čedo Blašković iz Rijeke* (Vjesnik, 9.2.2008); ђ. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Ambasador je zamišljen kao cjelogodišnji „boutique“ i dizajn hotel sa šest međunarodnih zvjezdica* (Vjesnik, 1.1.2009).

2. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, антериорној у односу на радњу у садашњости, означену корелативном предикацијом. У српским изворима забележене су 23 овакве структуре, а у хрватским 13.

Српски језик: а. **трансформативни** глаголи: *Renovirana je i čuvana česma „Četiri lava“, zaštitni znak Sremskih Karlovaca, a u ponudi je i hotel „Dunav“ i novi pansioni na putu ka Stražilovu* (www.svevesti, 2.3.2009); б. **креативни** глаголи: *Kuća je novija, ali je zanimljivo da je sazidana oko furune iz stare kuće podignute pre više od veka* (www.svevesti, 18.2.2009); в. **деструктивни** глаголи: *Rajan je najviši lider Hamasa koji je ubijen u šestodnevnoj izraelskoj vazdušnoj ofanzivi* (Blic, 1.1.2009); г. **објектномотивни** глаголи: *očekuje se da će oni biti i duži jer su pozivi za potpisivanje ugovora poslati na adrese 27 banaka i svih lizing kuća* (Blic, 19.2.2009); д. **релациони** глаголи: *[...] a od kada je Vieira izabran za predsednika 2005. godine on je njegov veliki kritičar* (24 sata, 2.3.2009); ђ. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Postoje sklopljeni dogovori sa Svetskom bankom, ali su te pare već određene za koridor* (Blic, 19.2.2009); е. **десемантизовани оперативни** глагол: *[...] bez obzira na to što smatramo da je to učinjeno nepravedno i nezakonito – rekao je Gigov* (24 sata, 2.3.2009).

Хрватски језик: а. **објектномотивни** глаголи: *Cijela je zona evakuirana i nema ozlijeđenih* (Vjesnik, 1.1.2009); б. **релациони** глаголи: *Sirija je optužena za taj atentat, što ona poriče* (Vjesnik, 9.2.2008); в. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *»Na ovaj način stvorene su sve pretpostavke da investitor zatraži lokacijsku dozvolu«, kaže Branko Poljanić, član Gradskog poglavarstva zadužen za urbanizam, ističući da je rekonstrukcija i dogradnja Ambasadora predviđena Generalnim urbanističkim planom* (Vjesnik, 1.1.2009).

3. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, антериорној у односу на прошлу перфективну/имперфективну радњу, означену корелативном предикацијом. У анализираној грађи уочено је 25 оваквих структура на српском и 23 на хрватском језику.

Српски језик: а. **деструктивни** и б. **трансформативни** глаголи: *Bezbednosni zvaničnici Hamasa su rekli da su zgrade ministarstva obrazovanja i transporta skoro sasvim uništene, a pogodena je i zgrada parlamenta i dečja bolnica* (Blic, 1.1.2009); в. **креативни** глаголи: [...] *kao i „Berov podrum“ nedavno revitalizovan u duhu 19. veka kada je i sagrađen (1875. godina)* (www.svevesti, 18.2.2009); г. **објектномотивни** глаголи: *Direktor „Zvezda filma“ Boris Gigov izjavio je da je sva pokretna oprema izneta iz dela „Arene“ u kojem se nalazi velika sala* (24 sata, 2.3.2009); д. **релациони** глаголи: *Bivši predsednik Udruženja američkih berzi (NASDAQ), kontroverzni biznismen koji je nedavno uhapšen zbog pronevera, Bernard Mejdof poneo je neslavnu titulu „Najgori Amerikanac u 2008. godini“* (Blic, 1.1.2009); ђ. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Komunikacija sa Gornjim gradom je predložena liftom, ali je odložena za dodatno razmišljanje* (24 sata, 2.3.2009).

Хрватски језик: а. **трансформативни** глаголи: *Tijekom posjeta južnom izraelskom gradu Beershebi, koji je prvi put pogoden Hamasovim raketama u uto-rak, Olmert je izrazio nadu da će Izrael uspjeti završiti svoju ofenzivu* (Vjesnik, 1.1.2009); б. **деструктивни** глаголи: *Nekoliko stotina prosvjednika okupilo se u nedjelju u središtu Moskve u znak sjećanja na odvjetnika Markelova i novinarku Baburove, koji su ubijeni u središtu Moskve 19. siječnja* (www.javno, 1.2.2009); в. **објектномотивни** глаголи: *I njemu je pirotehnika oduzeta te je protiv njega podnesen optužni prijedlog zbog kršenja Zakona o eksplozivnim sredstvima* (Vjesnik, 1.1.2009); г. **релациони** глаголи: *Kao službena himna BiH ta je skladba usvojena 10. veljače 1998. godine, skupa s »daytonskom« zastavom BiH, a rješavanje pitanja teksta ostavljeno je za kasnije* (Vjesnik, 1.1.2009).

4. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, симултаној у односу на корелативну предикацију, имперфективну или перфективну, у прошлости. У грађи на српском језику регистровано је 10 оваквих примера, а на хрватском 9.

Српски језик: а. **трансформативни** глаголи: *„U tom napadu su poginula dva naša borca, a četvorica su ranjena“*, naveo je on (Blic, 1.1.2009); б. **креативни** глаголи: *Evo sada je formiran sindikat za infrastrukturu, a planirano je formiranje još jednog sindikata* (Blic, 9.2.2009); в. **релациони** глаголи: *Vatrometom koji je nebo iznad sidnejske luke obojio u hiljade boja obeležen je dolazak nove 2009. u Australiji* (Blic, 1.1.2009).

Хрватски језик: а. **трансформативни** глаголи: *Dok su točno u ponoć s balkona Radio Rijeke na Korzu snimali novogodišnji vatromet, pirotehničkim sred-*

stvom *ozlijeđeni su novinarka Hrvatske televizije Ivana Bilen i tehničar Mario Knežević* (Vjesnik, 1.1.2009); б. **креативни** глаголи: *Podsjetio je i da je tijekom ove godine donesen niz zakona kojima se regulira finansijsko tržište te da je pripremljen jedan od možda najvećih projekata državne uprave – uvođenje osobnog identifikacijskog broja (OIB), o kojem zakon stupa na snagu 1. siječnja 2009. godine* (Vjesnik, 1.1.2009); в. **објектномотивни** глаголи: *Naime, **privedena su četvorica izgređnika**, koji su bili dobrano pijani* (Vjesnik, 1.1.2009); г. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *I do sada su Česi uvijek naglašavali potrebu daljnjeg proširenja Unije, pogotovo na jugoistok, a **najavljena je i mogućnost dobivanja kandidatskog statusa** za zemlje koje budu ispunjavale kriterije* (Vjesnik, 1.1.2009).

5. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, постериорној у односу на корелативну предикацију, имперфективну и перфективну, у прошлости. У текстовима из српских извора уочена су 23, а из хрватских 31 овакав пример.

Српски језик: а. **трансформативни** глаголи: *Uklonjen je saobraćaj, podignuta je česma, vraćena je stara kaldrma, fenjeri, **dograđene i preuređene pojedine kafane*** (24 sata, 2.3.2009); б. **креативни** глаголи: *Broj kratkih zbirki poezije koje pristižu svake godine Poetskom društvu T. S. Eliot, narastao je u poslednje dve godine sa 37 na 90 pa je kao doprinos ovoj prastaraj formi ove godine **ustanovljena nova nagrada*** (24 sata, 2.3.2009); в. **објектномотивни** глаголи: *Naime, vatromet je bio planiran i za doček 2005, ali je neposredno pred održavanje otkazan zbog cunamija, a **novac predviđen za tu svrhu upućen je** žrtvama u Aziji* (Blic, 1.1.2009); г. **релациони** глаголи: ***Napadnuta je i grupa Palestinaca** koja je ispalila rakete tipa „grad“ na Izrael* (Blic, 1.1.2009); д. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Zamak je bio svedok i brojnih ljubavnih priča, sa srećnim ili tragičnim krajem, a **jedna od njih ispričana je i nedavno na novogodišnjem dočeku*** (www.svevesti, 3.2.2009).

Хрватски језик: а. **креативни** глаголи: [...] *rekavši da je ugovoreno 94 posto sredstava te je **stvoren sustav s administrativnim kapacitetom, odnosno ljudima koji će iduće godine omogućiti da Hrvatska povuče iz tih fondova EU-a što više novca*** (Vjesnik, 1.1.2009); б. **деструктивни** глаголи: ***Muškarac** koji je sa svojom trogodišnjom kćerkom krenuo u posjet svojoj ženi i njihovom novorođenom sinu nasmrtno je **izboden** pred očima svoje kćeri* (www.javno, 30.1.2009); в. **објектномотивни** глаголи: *Život je izgubio 17-godišnji vozač L. Č., sin gradonačelnika Vrlike Ivana Čorića, i njegov vršnjak D. B., dok je **16-godišnji A. I. R.** vozilom Hitne pomoći **prevezen u Split*** (Vjesnik, 1.1.2009); г. **релациони** глаголи: *U prosincu 2007. godine **42-godišnji muškarac ostavljen je da se bori za život nakon što je proboden na istom dijelu ceste*** (www.javno, 30.1.2009); д. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Također su **predstavljeni i neki novi pojmovi i sudionici trgovanja** kojih dosad nije bilo* (Vjesnik, 1.1.2009).

6. Пасивна предикација, која реферише о прошлој перфективној радњи, налази се у корелативном односу са предикацијом која је смештена у будућност. У анализираној грађи на српском језику забележена су 4, а на хрватском 2 примера.

Српски језик: а. **објектномотивни** глаголи: *Na glavnim vratima „Arene“ promenjena je brava, a radnici Zvezda filma dobiće jedan primerak ključa kako bi mogli da ulaze do svoje prostorije* (24 sata, 2.3.2009); б. **релациони** глаголи: *Dragan J. je zadržan u pritvoru i danas će biti sproveden istražnom sudiji* (Blic, 19.2.2009); в. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *portparol UNMIK-a Rasel Giki je rekao da će šef UNMIK-a saslušati gledišta Beograda o ulozi UNMIK-a [...] i razgovarati o mnogim pitanjima koja su pomenuta u izveštaju generalnog sekretara UN* (Blic, 19.2.2009); *Kako saznajemo, poznatoj pevačici neće biti izvađen jajnik, već će tumor biti odstranjen sa jajnika, jer je na vreme dijagnostikovан* (Blic, 19.2.2009).

Хрватски језик: а. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Uskladjivanje je predviđeno u dva koraka – od početka ove godine razlike se smanjuju za 50 posto, a u potpunosti bi se otklonile od početka 2010* (Vjesnik, 1.1.2009)

7. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, антериорној у односу на корелативну предикацију, потенцијалну и временски неконкретизовану. У грађи на српском језику уочене су 3 овакве структуре, а на хрватском 4.

Српски језик: а. **трансформативни** глаголи: *U nastojanju da se taj deo starog Beograda sačuva, Skadarska ulica je rekonstruisana i revitalizovana* (24 sata, 2.3.2009); б. **креативни** глаголи: *Ako lekar vidi da je upala izazvana bakterijama, preporučuje antibiotike* (Blic, 19.2.2009); в. **релациони** глаголи: *Posmatrači prilika u Izraelu smatraju da je ovaj intervju baš sada objavljen u celini da bi doprineo povećanju njenog ugleda neposredno posle izbora* (Blic, 19.2.2009)

Хрватски језик: **комуникативно-интелектуални** глаголи: *govorio je i potpredsjednik češke vlade za europske poslove Alexandr Vondra koji je kazao da će Češka učiniti sve da se ukloni slovenski veto i da se nastave pregovori tempom koji je zacrtan* (Vjesnik, 1.1.2009).

Соп[←biti_{perfekat}] + Part pas

С обзиром на видско-временски однос пасивне и корелативне предикације, у грађи на српском и на хрватском језику може се уочити неколико типова.

1. Регистрован је само један пример на српском језику у којем пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи.

Српски језик: **трансформативни** глаголи: *Ove godine trasa za žurku pod vedrim nebom bila je obogaćena za jednu novu lokaciju i spektakl* (Blic, 1.1.2009).

2. Регистрован је само један пример на хрватском језику у којем пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, антериорној у односу на радњу у садашњости, означену корелативном предикацијом:

Хрватски језик: релациони глаголи: *Policijska ispitivanja kojima su bila podvrgnuta dvojica članova SABA sličje na ustaška ispitivanja, rekla je Vesna Čulinović Konstantinović novinarima u petak, nakon primanja kod predsjednika Stjepana Mesića* (Vjesnik, 9.2.2009).

3. У највећем броју примера пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, антериорној у односу на радњу у прошлости, означену корелативном предикацијом. У анализираној грађи забележена су по 4 овакве структуре у оба језика.

Српски језик: а. креативни глаголи: *могуће је да је пожар изазвао ватромет који је у поноћ био организован у клубу* (Blic, 1.1.2009); б. објектномотивни глаголи: *Према наводима телохранитеља, бомба „велике јачине“ експлодирала је синоћ око 20.00, а била је постављена испод степеништа које је водило до канцеларије начелника* (24 сата, 2.3.2009); в. релациони глаголи: *Пре него што је славије кренуло према Европи, Nova година је била прослављена у Токију, на далеком истоку Русије, у Kini, и земљама јужне Азије* (Blic, 1.1.2009); г. десемантизовани фазни глагол: *Тako сазнајемо да су већ месец дана пре овог догађаја били закључени спискови око три стотине званика и одређен план њиховог боравка* (www.svevesti, 3.2.2009).

Хрватски језик: а. креативни глаголи: *Пomoћник министра за инфраструктуру Borislav Borović казао је да је током прошле године био организован састанак мјеђовите комисије* (www.javno, 1.2.2009); б. објектномотивни глаголи: *Milovec је с тежким озлједата био пребаћен у varaždinsku болницу, no brzo се опоравио и сјео на оптуженичку клупу* (Vjesnik, 1.1.2009).

4. Регистрован је само један пример на српском језику у којем пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, симултаној у односу на радњу у прошлости, означену корелативном предикацијом: **креативни** глаголи: *Na tri pozornice goste је, na temperaturi od skoro minus 10 stepeni, забављало више певача и музичких група, а програм је био припремљен и у осам великих шатри* (Blic, 1.1.2009).

5. Забележен је само један пример на српском језику у којем пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, постериорној у односу на радњу у прошлости, означену корелативном предикацијом. У питању је структура са предикатом декомпонованим по моделу десемантизован глагол (у форми трпног придева *одређен*) и девербативна именица *план*, која је у пасиву употребљена у номинативу: *Tako сазнајемо да су већ месец дана пре овог догађаја били закључени спискови око три стотине званика и одређен план њиховог боравка* (www.svevesti, 3.2.2009).

4.1.2. Рефлексивни пасив

У анализираној грађи забележена су само 4 примера са рефлексивним пасивом у којима је предикат оформљен од перфективног глагола, и чије предик-

кације реферишу о радњи која се реализовала у неком временском тренутку у прошлости. На српском језику забележена је само једна оваква структура, а на хрватском три.

NP (N_{Nom}) + VP (se + V_{perfekat})

С обзиром на видско-временски однос о којем реферишу реченичне предикације забележених рефлексивних пасивних и одговарајућих корелативних структура може се уочити неколико типова.

1. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, anteriornoј у односу на радњу у садашњости, означену корелативном предикацијом. У оба забележена случаја реченична структура може да се интерпретира и као активна са глаголима *трансформисати се, развити се*.

Српски језик: трансформативни глаголи: *Kao što vidite, tokom vašeg života mnoge društvene norme su se transformisale i verujem da iz vaše današnje perspektive nemili događaj koji vam je obeležio život izgleda sasvim drugačije* (Gloria, 11.2.2009).

Хрватски језик: креативни глаголи: *No, to je samo privid: japansku bori-lačku vještinu kendo, koja se razvila u 6. stoljeću iz tradicionalnih škola mačevanja [...] treniraju i muškarci i žene, i djeca i odrasli* (Gloria, 15.1.2008).

2. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, anteriornoј у односу на прошлу перфективну радњу, означену корелативном предикацијом.

Хрватски језик: релациони глаголи: *Brisevi koji su se uzeli s tipkovnica i radnih stolova u uredima pokazali su da ta mjesta imaju 150 puta više bakterija od dopuštene, bezopasne količine* (www.javno, 17.6.2008).

3. Пасивна предикација реферише о прошлој перфективној радњи, симултаном у односу на корелативну предикацију, имперфективну или перфективну, у прошлости.

Хрватски језик: фазни глаголи: *U međuvremenu izraelska ofenziva protiv Hamasa u Pojasu Gaze nastavila se šesti dan napadima iz zraka i s mora, dok se izraelska ministrica vanjskih poslova Tzipi Livni spremala otputovati u Pariz na razgovore o krizi, prenose agencije* (Vjesnik, 1.1.2009).

4.2. Имперфективна пасивна предикација

Као што је речено, у раду су анализиране оне имперфективне пасивне предикације које реферишу о радњи која се у континуитету реализовала у неком временском периоду у прошлости или се реализује у садашњости.

4.2.1. Прошлост

4.2.1.1. Партиципски пасив

Сop[←jesam] + Part pas

С обзиром на видско-временски однос о којем реферишу реченичне предикације забележених рефлексивних пасивних и одговарајућих корелативних структура (уколико их има), може се уочити неколико типова.

1. Пасивна предикација реферише о прошлој имперфективној радњи, anteriornoј у односу на радњу у садашњости, означену корелативном предикацијом.

Српски језик: а. **трансформативни** глаголи: *Na pojedinim delovima tela vi-dela sam tragove nasilja, što navodi na zaključak da je pre ubistva satima mučen i prebijan* (Blic, 9.2.2009); б. **креативни** глаголи: *U početku je lopta pravljena od jeftinog materijala, dok se danas ukrašava luksuznim „voterford“ kristalima* (Blic, 1.1.2009).

2. Пасивна предикација реферише о прошлој имперфективној радњи, anteriornoј у односу на прошлу перфективну радњу, означену корелативном предикацијом.

Српски језик: **релациони** глаголи: *Simpatičnu kontroverzu je izazvala kampanja češkog predsedavanja pod nazivom „Zasladićemo Evropu“, u kojoj je korišćen motiv „kockice šećera“, koja je inače češki izum* (Blic, 1.1.2009).

3. Пасивна предикација реферише о прошлој имперфективној радњи, simultanoј у односу на корелативну перфективну предикацију у прошлости.

Српски језик: а. **релациони** глаголи: [...] *a zvaničnici u bolnici su rekli da je najmanje 25 ljudi ranjeno u gradu Gazi, kada su građani ciljevi Hamasa* (Blic, 1.1.2009); б. **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Evo sada je formiran sindikat za infrastrukturu, a planirano je formiranje još jednog sindikata* (Blic, 9.2.2009).

Соп[←biti/perfekat] + Part pas

У анализираној грађи забележена је само једна структура са предикатом у перфекту. Пасивна предикација реферише о прошлој имперфективној радњи, anteriornoј у односу на радњу у прошлости, означену корелативном предикацијом.

Српски језик: **комуникативно-интелектуални** глаголи: *Naime, vatromet je bio planiran i za doček 2005, ali je neposredno pred održavanje otkazan zbog cunamija, a novac predviđen za tu svrhu upućen je žrtvama u Aziji* (Blic, 1.1.2009).

4.2.1.2. Рефлексивни пасив

NP (N_{Nom}) + VP (se + V_{perfekat})

У анализираној грађи забележена је само једна структура на српском језику чија предикација реферише о прошлој имперфективној радњи, posteriornoј у односу на корелативну перфективну предикацију у прошлости: *Fan je organizovao pravo takmičenje na kojem se ocenjivao „opšti izgled“, „veština vođenja razgovora“ i „takmičenje u piću“* (Blic, 19.2.2009).

4.2.2. Садашњост

Рефлексивни пасив

NP (N_{Nom}) + VP (se + V_{present} – sadašnjost)

Требало би нагласити да су у раду анализиране само оне конструкције са рефлексивним пасивом у презенту чија је употреба индикативна (према Стевановићу 1991: 581–598), дакле, само оне конструкције чије предикације реферишу о радњи која се реализује у временском периоду о којем се говори. Овај период времена може почети пре момента говора и трајати и после њега (Стевановић 1991: 583). У том смислу, под индикативно употребљеним рефлексивним пасивним структурама у презенту подразумевају се и конструкције у којима се презентом реферише о свевременским, начелним тврдњама (гномско значење – *Odnosi se grade i neguju* – Gloria, 11.2.2009), о сталном присуству неке особине, умећу или знању неког ентитета (квалификативно значење – *Pojedine odredbe ugovora o radu kojima su utvrđeni nepovoljniji uslovi rada od uslova utvrđenih zakonom i opštim aktom, odnosno koje se zasnivaju na netačnom obaveštenju od strane poslodavca o pojedinim pravima, obavezama i odgovornostima zaposlenog – ništave su* – Закон). Процесуалност денотиране радње условљава искључиво употребу глагола имперфективног вида.

Српски језик: а. трансформативни глаголи: *Odnosi se grade i neguju* (Gloria, 11.2.2009); б. објектномотивни глаголи: *Kao pomoć za rast i jačanje kose daje se vitamin H, odnosno biotin* (24 sata, 2.3.2009); в. релациони глаголи: *Zdravković je izneo da je savet mesne zajednice prigradskog naselja Cvetojevac za izgradnju aerodroma dao gradu 100 hektara zemljišta, pa se sada od ministarstva za infrastrukturu čeka saglasnost da li to zemljište odgovara tehničkim uslovima* (Blic, 1.1.2009); г. комуникативно-интелектуални глаголи: *Mekonek je dodao da mnogi analitičari procenjuju da plan koji se razmatra u Kongresu, verovatno, neće omogućiti otvaranje novih radnih mesta* (Blic, 9.2.2009).

Хрватски језик: а. трансформативни глаголи: *Nakon toga slijede dinamičke vježbe zagrijavanja, kojima se opuštaju stegnuti mišići, povećavaju budnost i koordinacija pokreta, poboljšava gipkost i kontrakcija mišića te jača dišni i srčano-krvožilni sustav* (Gloria, 28.1.2008); б. објектномотивни глаголи: *Međutim, kako preko Ukrajine prelazi plinovod kojim se transportira najveći dio ruskog plina za Europu, moglo bi doći do problema u opskrbi Starog kontinenta tim energentom ako se taj spor uskoro ne riješi* (Vjesnik, 1.1.2009); в. релациони глаголи: *Iako je isprva odbijao liječničku pomoć, ipak je premješten u Zagreb, gdje mu se pruža pomoć* (www.javno 2.2.2009); г. перцептивни глаголи: *Ako samo improvizirate, ne u onom kreativnom smislu da improvizacijom oplemenjujete poznato jelo, i kuhate tek toliko da biste nešto skuhalo, to se osjeti i u tanjuru* (Gloria, 20.1.2009); д. комуникативно-интелектуални глаголи: *no ta se mogućnost još uvijek razmatra s Hrvatskom agencijom za nadzor finansijskih usluga* (Hanfa)

koja mora odobriti izmjene u cjenicima osiguravatelja, izjavio je direktor Hrvatskog ureda za osiguranje (HUO) Hrvoje Pauković (Vjesnik, 1.1.2009).

Само у једном примеру (на српском) појам у позицији реченичног субјекта, дакле, пацијенс има обележје [+ живо]: **Muškarci s problemom opadanja kose [...]** **se dele** u dve kategorije (24 sata, 2.3.2009). У свим осталим случајевима предикат је у 3.л. сг. или пл., а пацијенс има обележје [- живо]. У том смислу, требало би нагласити да једна од маркантних разлика у односу на примере забележене у текстовима на српском језику јесте свакако изванредан број имперсоналних структура са транзитивним глаголима и морфемом *se*, при чему је објекат глаголске радње у акузативу без предлога. Ове су структуре у хрватском језику стилски обележене и представљају одлику разговорног и административног стила (Silić/Pranjeković 2005: 318). У готово свим структурама објекат глаголске радње има обележје [+живо]. На тај начин избегава се евентуална двосмисленост коју би омогућила кореспондентна рефлексивна пасивна структура (*ne želi da je se ubuduće zove Kate* : не жели да се зове Кејт; *Njega se ne smije ubiti da bi se netko izliječio* : Он се не сме убити да би се неко излечио и сл.). За разлику од хрватског у српском језику не постоји посебно средство којим би се избегла могућност различите интерпретације у оваквим случајевима. Како наводи К. Милошевић (1981: 280–281), различите интерпретације често зависе од семантичковоалентног потенцијала глагола у позицији предиката, његовог падежног оквира и могуће реализационе варијанте тог потенцијала на синтаксичком нивоу, од додатних информација које модификују смисао реченичног исказа, од дезактуализације реченичног исказа (код детерминационе дијатезе), као и од екстралингвистичког – социјалног фактора, односно уобичајености да се нека радња одвија на себи, другима, и сл., који своди смисао, од неколико потенцијалних, на један. За рефлексивну интерпретацију био би неопходан пун облик рефлексивне заменице којом би се несумњиво указивало на идентичност референта у обема семантичким позицијама. Често се, међутим, чак ни на основу контекста не може са сигурношћу утврдити тип дијатезе.

У анализираној грађи забележени су следећи примери: *Podsjetimo, neposredno prije izbora, Janšu se teretilo za nelegalno nabavljanje oklopnih vozila iz Finske* (www.javno 2.2.2009); *Djevojka princa Williama ne želi da je se zove Cate* (24 sata, 26.5.2008); *Djevojka princa Williama ne želi više da ju se zove Kate* (www.naslov.hr, maj, 2008); *Međutim, Williamovoj se djevojci ne sviđa naziv „kraljica Kate“ i htjela bi da je se zove „kraljica Catherine“* (24 sata, 26.5.2008); *Djevojka britanskog kraljevića Williama, Kate Middleton (26), navodno ne želi da je se ubuduće zove Kate te se poziva na svoju buduću ulogu na britanskom dvoru. Kate bi radije da je se oslovljava s „Catherine“* (24 sata, 26.5.2008); *Kate Middleton, 26-godišnja djevojka princa Williama, radije bi da ju se oslovljava s Catherine, izvijestio je list Daily Mail* (www.naslov.hr, maj, 2008); *Tipkovnica koja sama traži da ju se čisti* (www.javno 17.6.2008); *Kuzmanović pušten jer ga se nema za*

što **teretiti** (www.javno 28.12.2008); a *ugrađeni su im i skriveni senzori koji reagiraju ukoliko se tipkovnicu ne čisti pravilno alkoholnim sredstvom*, piše Daily Mail (www.javno 17.6.2008); *Njega se ne smije ubiti da bi se netko izliječio* (WWW.HKLD⁸.HR); *Od 4. siječnja odvjetnike se prima i petkom, a po potrebi na temelju pismenog zahtjeva* (Vjesnik, 9.2.2008); *Da je osoblje posjedovalo minimum poslovne etike, bilo malo nježnije u naplati astronomskih računa, te diskretnije u svojoj namjeri da se goste u doslovnom smislu riječi odere do gole kože prije napuštanja kluba, rumunjske plesačice bi i dalje nesmetano, i bez radne dozvole uveseljavale „visoke“ mase* (www.politika, 26.8.2007); *Hotel Ambasadador počelo se graditi 1935. godine na mjestu nasute obale, uz sjevernu stranu nekadašnjeg drugog u nizu od devet rtova zapadne obale splitske luke* (Vjesnik, 1.1.2009).

5. Исказивање агенса. Под агенсом се подразумева појам којем се вршење радње приписује, без обзира на то да ли је он само покреће или спроводи до краја, да ли је вољно ангажован или не (Ивић 1963: 23; Алановић 2004: 193–194).

У српском и хрватском језику у партиципским пасивним структурама агенс, уколико је експлициран, исказан је агентивном одредбом у генитиву с предлогом или предлошким изразом *од (стране)* (Станојчић/ Поповић 2005: 253; Silić/Pranjković 2005: 196). Рефлексивне пасивне конструкције су деагентизоване јер морфема *се* јесте сигнализатор уопштеног агенса (Станојчић/Поповић 2005: 254). Треба, ипак, напоменути да се агентивна допуна у рефлексивним конструкцијама искључује у случају када она упућује на ефективног агенса, док то није случај, рецимо, у погледу инструмента (Тиме се гром привлачи: Тиме човек привлачи гром).

Будући да је у овом раду агенс схваћен у ширем смислу те се не односи само на активног, свесног, вољног иницијатора и финализатора неке акције, може се рећи да је у анализираној грађи агенс пасивних реченица експлициран следећим конструкцијама: 1. (бес)предлошким инструменталом, 2. генитивом са предлогом *од (стране)*, 3. локативом са предлогом *на, у*.

Када је реч о односу између беспредлошког инструментала и овог типа генитива раније је у науци уочено да се разлика приликом њиховог избора односи на то да ли је у питању активни покретач денотиране акције, њен иницијатор и/или реализатор (генитив), или средство, оруђе помоћу којег се врши наведена радња, као и акцидентни узрочник неког дејства (инструментал) (Стевановић 1937: 160–161).⁹

⁸ Hrvatsko katoličko liječničko društvo.

⁹ У хрватском језику код правог придјевског пасива агенс у значењу активног иницијатора и реализатора радње може бити експлициран генитивном структуром са предло-

Конструкције са локативном, блокираним предлогом *на*, у у функцији агенса имају метонимијски карактер (нпр. *У скупштини је донесен закон*) (Батистић 1967).

У овом раду класификација агентивних улога извршена је према решењима која су понудили В. Comrie (1981), R.D. Van Valin (1996), М. Ивић (2002) и М. Алановић (2004).¹⁰ У том смислу говоримо о једној семантичкој макроулози – о актеру, тј. агенсу у нашој терминологији и о неколико његових подтипова: ефектор, иницијатор, експеријенсер, инструмент, акцидентни и симулативни агенс. Класификација је извршена с обзиром на неколико параметара који су се показали као релевантни приликом идентификације семантичких улога учесника неке ситуације: [+/- живо], [+/- вољност], [+/- иницијација], [+/- самоактивност], [+/- реализација], [+/- конкретно]. Нису сви параметри истог ранга. Тако се, рецимо, обележје самоактивности подразумева уколико је реч о агенсу типа [+ живо], [+ вољност]. У анализираној грађи забележене су само агентивне одредне у значењу ефектора, инструмента и акцидентног агенса.

(1) Ефектор: [+ живо], [+ вољност], [+ иницијација], [+ реализација]

Под **ефектором** односно **ефективним агенсом** (чије је примарно обележје [+ живо]) подразумева се вољни, свесни и намерни односно ненамерни изазивач, и иницијатор и реализатор неке акције, који контакт са објектом радње остварује у току целе радње. Забележен је само један пример ефективног агенса који је на формалном плану заступљен конструкцијом *од стране + генитив*. Реч је о примеру из текстова на српском језику: *Odredbe ovog zakona primenjuju se na zaposlene koji rade na teritoriji Republike Srbije, kod domaćeg ili stranog pravnog, odnosno fizičkog lica (u daljem tekstu: poslodavac), kao i na zaposlene koji su upućeni na rad u inostranstvo od strane poslodavca ako zakonom nije drukčije određeno* (Закон).

Поред тога, регистроване су и структуре у локативу блокираним предлогом *у, на*, које представљају резултат метонимијске транспозиције значења типа *институција: припадници те институције*.

Српски језик: *Mekonel je dodao da mnogi analitičari procenjuju da plan koji se razmatra u Kongresu, verovatno, neće omogućiti otvaranje novih radnih mesta* (Blic, 9.2.2009).

гом *од* и везом *од стране* (*Svi će oni biti odlikovani od predsjednika države; Strogo su na to upozoreni od strane međunarodne zajednice*), док у значењу изазивача радње, најчешће у виду неке силе, спољашње и унутрашње, може бити употребљен и беспредлошки инструментал (Dijelovi Dalmacije opet su zahvaćeni požarom) (Silić/Pranjeković 2005:196, 234).

¹⁰ Приликом класификације наведене су само оне семантичке улоге агенса и конструкције које су забележене у анализираној грађи, што не значи да је то њихов коначан списак.

Хрватски језик: *Ovog četvrtka na Županijskom sudu u Rijeci, nakon 11 godina, za pogibiju prvog časnika palube prilikom eksplozije na „Tomislavgradu“ na dvije godine zatvora osuđen je vlasnik broda Čedo Blašković iz Rijeke* (Vjesnik, 9.2.2008).

(2) **Инструмент:** [живо –], [конкретно +], [самоактивност –]

Инструментом ефективни агенс манипулише приликом извођења неке акције (Перцов 2003: 65; Алановић 2004). Овом проблематиком бавила се М. Ивић (2002: 19) и истакла да агентивну улогу може преузети онај инструмент који је предодређен својим квалитетима за спроводничку функцију радње о чијем је вршењу реч. Дакле, његова основна намена кључни је фактор приликом његовог граматичког понашања у реченици. Реч је заправо о метонимијском транспоновању значења типа *инструмент: корисник тог инструмента*, при чему се у површинској структури појављује први агентивни тип – инструмент, а у дубинској структури стварни реализатор – дакле ефективни агенс.

Ово значење је у стандардном српском језику резервисано за спроводнички инструментал, који означава појам којим је, било у буквалном, било у пренесеном смислу, неки неодређен или одређен агенс са обележјем [живо +] извршио наведену радњу.

Српски језик: *Autobus za Barajevo pogođen sa dva metka* (Blic, 1.1.2009); *Starac mučen i zaklan nožem* (Blic, 9.2.2009); *Vatrometom koji je nebo iznad sidnejske luke obojio u hiljade boja obeležen je dolazak nove 2009. u Australiji* (Blic, 1.1.2009); *Dežurni dispečer u „Lasti“ Ljubomir Riznić rekao je da je oko jedan sat posle ponoći autobus tog preduzeća pogođen sa dva metka, a policija je izvršila uviđaj* (Blic, 1.1.2009); *Krstić je juče izjavio da se oseća bolje i da je prvi put od subote, kada je izboden nožem, prošetao po bolničkoj sobi* (Blic, 19.2.2009); *Dobio sam nekoliko udaraca, a onda sam osetio jak udarac u stomak, ali u tom trenutku nisam znao da sam uboden nožem* (Blic, 19.2.2009); *Pojedine odredbe ugovora o radu kojima su utvrđeni nepovoljniji uslovi rada od uslova utvrđenih zakonom i opštim aktom [...] ništave su* (Закон); [...] *ultimativno su tražili od Hrvatske da iz dokumenata koje je koristila u pristupnim pregovorima sa EU izbac* „zemljopisne karte i dokumente *kojima se prejudicira granica“ jer se time, navodno, zadi*re u „vitalne slovenačke nacionalne interese“ (Blic, 9.2.2009); *Prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa, odnosno po osnovu rada, uređuju se ovim zakonom i posebnim zakonom, u skladu sa ratifikovanim međunarodnim konvencijama* (Закон); *Kolektivnim ugovorom kod poslodavca, u skladu sa zakonom, uređuju se prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa i međusobni odnosi učesnika kolektivnog ugovora* (Закон); *Pravilnikom o radu, odnosno ugovorom o radu, u skladu sa zakonom, uređuju se prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa* (Закон); *Pravilnikom se utvrđuju organizacioni delovi kod poslodavca, vrsta poslova, vrsta i stepen stručne sprema i drugi posebni uslovi za rad na tim poslovima* (Закон).

Хрватски језик: *Tijekom posjeta južnom izraelskom gradu Beershebi, koji je prvi put pogođen Hamasovim raketama u utorak, Olmert je izrazio nadu da će Izrael uspjeti završiti svoju ofenzivu, koja traje već šest dana, „što je prije moguće“ (Vjesnik, 1.1.2009); Dok su točno u ponoć s balkona Radio Rijeke na Korzu snimali novogodišnji vatromet, **pirotehničkim sredstvom** ozlijeđeni su novinarka Hrvatske televizije Ivana Bilen i tehničar Mario Knežević (Vjesnik, 1.1.2009); Život je izgubio 17-godišnji vozač L. Č., sin gradonačelnika Vrlike Ivana Čorića, i njegov vršnjak D. B., dok je 16-godišnji A. I. R. **vozilom Hitne pomoći** prevezen u Split (Vjesnik, 1.1.2009); „Na ovaj način stvorene su sve pretpostavke da investitor traži lokacijsku dozvolu«, kaže Branko Poljanić, član Gradskog poglavarstva zadužen za urbanizam, ističući da je rekonstrukcija i dogradnja Ambasadora predviđena **Generalnim urbanističkim planom** (Vjesnik, 1.1.2009); **Uplatom** 36 milijuna kuna tvrtki Ljekarne Zagreb podmireni su svi zahtjevi uneseni u Državni riznicu i time je država podmirila sve svoje obveze za 2008. godinu (Vjesnik, 1.1.2009); **Zagrebačkim generalnim urbanističkim planom** lokacija za Vladinu zgradu predviđena je uz obalu Save (Vjesnik, 9.2.2008); 25. dodatna mirovina – znači starosnu mirovinu ili invalidsku i obiteljsku mirovinu koje su predviđene **pravilima** dodatnoga mirovinskog osiguranja (Zakon, 2007); Međutim, kako preko Ukrajine prelazi plinovod **kojim** se transportira najveći dio ruskog plina za Europu, moglo bi doći do problema u opskrbi Starog kontinenta tim energentom ako se taj spor uskoro ne riješi (Vjesnik, 1.1.2009); Ono što će posebno zanimati „obične“, male ulagače jest da se **temeljem** MiFID-a uvodi čitav niz novih pravila poslovanja investicijskih društava kojima se povisuju standardi za pružanje usluga (Vjesnik, 1.1.2009); stoji se na jednoj nozi, a druga se **stopalom** podloži na unutrašnju stranu bedra (Gloria, 4.6.2008).*

(3) Акцидентни агенс: [живо –]~[живо +], [конкретно –]~[конкретно +], [самоактивност +]~[самоактивност –]

Под акцидентним агенсом подразумевамо ненамерног, случајног иницијатора, којим се, за разлику од инструмента, не може манипулисати. Ови узрочници могу се поделити: на (а) *природне појаве* које „не ступајући директно ни у какву акцију, изазивају, самом природом својом, дато стање (Ивић 1954: 63); оне дакле имају обележја [живо –], [конкретно –], [самоактивност +]; на (б) *предмете* – који изазивају неку неочекивану радњу, која се не може никоме приписати, а није ни типична за сам предмет (Алановић 2004: 24) – [живо –], [конкретно +], [самоактивност –]; на (в) *више силе* које имају обележја [живо +/-], [конкретно +/-], [самоактивност +]. У анализираној грађи за овај агентивни подтип употребљен је инструментал.

Српски језик: *Osim toga, antibiotici ne pomažu kod infekcije koje su izazvane virusom (Blic, 19.2.2009).*

Хрватски језик: *Ako lekar vidi da je upala izazvana bakterijama, preporučuje antibiotike (Vjesnik, 19.2.2009).*

Иако у анализираној грађи има веома мало агентивних реченичних структура, требало би напоменути да се у многим безагентивним пасивним реченицама агенс може реконструисати. Тако је у грађи веома чест случај (1) контекстуално условљене неагентивности јер је агенс експлициран у ширем контексту: *Svim državnim tajnicima u Ministarstvu produžen je mandat. Spekulacije o navodnom odlasku direktora Fonda Vinka Mladinea nisu točne jer njegov mandat još traje. Osim toga, Fond radi sjajno i usklađeno s Ministarstvom, jako smo zadovoljni njihovim rezultatima pa tu nisu potrebne nikakve promjene. Vlada je prije nekoliko mjeseci produžila mandat i ravnateljici Agencije Savki Kučar Dragičević (Vjesnik, 9.2.2008); (2) појаве уопштеног агенса: Zbog preprodaje heroina u srijedu je istražnom sucu Županijskog suda u Zadru Anti Aniću приведен 46-godišnji Davor Valčić iz Zadra (Vjesnik, 1.1.2009) → у среду је *полиција* привела [...]; Operacija tumora na jajniku Nataši je zakazana za 24. februar u novosadskoj bolnici (Blic, 19.2.2009) → *Лекари* су заказали операцију и сл.*

6. Закључак. На основу забележених примера могу се уочити бројне сличности и извесне разлике у српском и хрватском језику.

6.1. У анализираној грађи забележен је приближан број примера у оба језика. Исто је и њихово понашање у погледу видско-временских односа пасивне и корелативних предикација. Податак да у грађи на хрватском језику није регистрован ниједан пример партиципске структуре чија предикација реферише о прошлој трајној радњи, не значи да овакве структуре не фунгирају у хрватском језику. Резултати након анализе и класификације који показују заступљеност појединих типова пасивних структура приказани су у табелама.

Перфективна пасивна предикација (реализована радња)			
Партиципски пасив		српски	хрватски
Cop[←jesam] + Part pas	Констр. са редуковани предикатом	8	8
	Прошла перф. радња	21	33
	Перф. радња антер. у односу на радњу у садашњости	23	13
	Перф. радња антер. у односу на радњу у прошлости	25	23
	Перф. радња симултана у односу на радњу у прошлости	10	9
	Перф. радња постериорна у односу на радњу у прошлости	23	31

	Перф. радња корелативна у односу на будућу радњу	4	2
	Перф. радња корелативна у односу на потенц. радњу, временски неконкр.	2	4
	Укупно	116	130
Cop[←biti /perfekat/] + Part pas	Прошла перф. радња	1	-
	Перф. радња anteriorna у односу на радњу у садашњости	–	1
	Перф. радња anteriorna у односу на радњу у прошлости	4	4
	Перф. радња simultana у односу на радњу у прошлости	1	–
	Перф. радња posteriorna у односу на радњу у прошлости	1	–
	Укупно	7	5
Рефлексивни пасив			
NP (N _{Nom}) + VP (se + V _{perfekat})	Перф. радња антер. у односу на радњу у садашњости	1	1
	Перф. радња антер. у односу на радњу у прошлости	–	1
	Перф. радња сим. у односу на радњу у прошлости	–	1
	Укупно	1	3

Табела 1

Имперфективна пасивна предикација (трајна радња)			
Прошлост			
Партиципски пасив		српски	хрватски
Cop[←jesam] + Part pas	Имперф. радња антер. у односу на радњу у садашњости	3	–

	Имперф. радња антер. у односу на радњу у прошлости	1	–
	Имперф. радња сим. у односу на радњу у прошлости	2	–
	Укупно	6	0
Рефлексивни пасив		српски	хрватски
NP (N_{Nom}) + VP (se + V_{perfekat})	Имперф. радња постер. у односу на радњу у прошлости	1	–
	Укупно	1	–
Садашњост		српски	хрватски
NP (N_{Nom}) + VP (se + V_{prezent})	Укупно	55	53

Табела 2

6.2. Кад год, наиме, реченична предикација не реферише о некој акцији у развоју, него о реализованој перфективној радњи, партиципска пасивна конструкција у потпуности доминира, док се одговарајућа рефлексивна конструкција, забележена само у 4 примера, понекад чини (1) интерпретативно флексибилна (нпр. у хрватском: *No, to je samo privid: japansku borilačku vještinu kendo, koja se razvila u 6. stoljeću iz tradicionalnih škola mačevanja [...] treniraju i muškarci i žene, i djeca i odrasli* – Gloria, 15.1.2008) → коју су људи развили [...] / → која је настала [...]; у српском: *Kao što vidite, tokom vašeg života mnoge društvene norme su se transformisale i verujem da iz vaše današnje perspektive nemili događaj koji vam je obeležio život izgleda sasvim drugačije* – Gloria, br. 297, 11.2.2009) → многе друштвене норме променили су људи / → многе друштвене норме постале су другачије); (2) уобичајенија у партиципској структури (нпр. у хрватском: *Brisevi koji su se uzeli s tipkovnica i radnih stolova u uredima pokazali su da ta mjesta imaju 150 puta više bakterija od dopuštene, bezopasne količine* – www.javno, 17.6.2008).

6.3. Интересантно је да је у анализираној грађи забележен само један пример, на српском језику, у којем рефлексивна структура реферише о прошлој трајној радњи (Fan је organizovao pravo takmičenje na kojem *se ocenjivao „opšti izgled“, „veština vođenja razgovora“ i „takmičenje u piću“* – Blic, 19.2.2009). Могуће је да је функционалностилска природа анализираних текстова наметнула овакву ситуацију (у законима се готово доследно реферише о садашњости, а

у новинским текстовима пре о неком догађају, чину, исходу неког дејства него о самој акцији, процесу.

6.4. Иако у врло малом броју, у анализираној грађи регистроване су и рефлексивне структуре у којима пацијенс има обележје [+ живо]: српски језик – *Muškarci s problemom opadanja kose [...] se dele u dve kategorije* (24 sata, 2.3.2009). У овом примеру не доводи се у питање пасивна интерпретација што омогућује семантичковаљентни потенцијал глагола у позицији предиката, додатне информације које модификују смисао реченичног исказа, ванјезички – социјални фактор, односно уобичајеност да се нека радња одвија на себи, другима и сл. (в. Милошевић 1981: 280–281). Избегавање двосмислености у хрватском језику остварено је и формално – употребом имперсоналних структура са транзитивним глаголима и морфемом *се*, при чему објекат глаголске радње, у акузативу без предлога, у забележеним примерима најчешће има обележје [+ живо].

6.5. Док су у новинским текстовима забележене и партиципске и рефлексивне структуре, чије предикације реферишу и о радњи у прошлости и у садашњости, у језику закона пасивне реченичне структуре углавном реферишу о садашњости, што је и очекивано будући да је реч о начелним, свевременим тврдњама.

6.6. Прилично мали број примера агентивних пасивних реченица може се, такође, објаснити особеностима публицистичког и административног стила. Ни у једној рефлексивној пасивној структури није експлициран агенс са обележјем [+ живо]. Ипак, иако се рефлексивне пасивне конструкције сматрају деагентизованим, јер је морфема *се* сигнализатор уопштеног агенса, агенс може у њима бити експлициран уколико има значење инструмента. Значење ефективног агенса резервисано је за структуре *од стране + генитив*, која је забележена само у једном примеру са партиципским пасивом (у српском извору), и структуре *у, на + локатив*. Значење инструмента забележено је у оба језика, у обе пасивне структуре и формализовано је беспредлошким инструменталом, односно инструменталом блокираним предлогом *с(а)* уколико је реч о квантификатору (*погођен са два метка*). Семантичка компонента самоактивности утицала је на избор беспредлошког инструментала приликом упућивања на акцидентни агенс (*изазван бактеријама, вирусом*).

6.7. Може се закључити да је у анализираној грађи употреба партиципских и рефлексивних пасивних структура, њихов међусобни однос и заступљеност, као и начин исказивања агенса у принципу подједнака. Једина маркантна и структурална разлика односи се на употребу имперсоналних структура са транзитивним глаголима и морфемом *се*, при чему је објекат глаголске радње у акузативу без предлога у хрватском језику, која не фунгира у српском. На крају би ипак требало нагласити да су овде изнесени резултати добијени на основу истраживања релативно малог корпуса те да би се релевантнији резултати могли изнети тек на основу исцрпније анализе.

Литература

- Алановић 2004: Алановић, Миливој. Прилог типологији агенса. In: *Прилози проучавању језика*. Нови Сад. Nr.35. S. 193–204.
- Батистић 1967: Батистић, Татјана. Улога конструкције у + локатив у конституисању извесних типова српскохрватских реченица. In: *Прилози проучавању језика*. Нови Сад. Nr. 3. S. 29–43.
- Бјелаковић 2008: Бјелаковић, Исидора. *Партиципски пасив у књижевном језику код Срба у XIX веку*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бондарко 1991: Бондарко, А.В. и др. *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость*. Санкт-Петербург: Академия наук СССР.
- Comrie 1989: Comrie, Bernard. *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Гортан-Премк 1971: Гортан-Премк, Даринка. *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога. Нова серија. Књига 2.
- Granger 1983: Granger, Sylviane. *The be + past participle construction in spoken English with special emphasis on the passive*. North-Holland Linguistic series. Amsterdam. New York. Oxford.
- Ивић 1961–62: Ивић, Милка. Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационим методом (граматичка улога морфеме *се* у српскохрватском језику). In: *Јужнословенски филолог*. Београд. Nr. XXV. S. 137–151.
- Ивић 1963: Ивић, Милка. Основне типолошке карактеристике српскохрватске имперсоналне реченице. In: *Књижевност и језик*. Београд. Nr. 10. Bd. 1. S. 18–24.
- Ивић 1968: Ивић, Милка. О (минималним) реченичним конструкцијама с глаголском копулом. In: *Otázky slovanské syntaxe*. II. Brno. Universita. S. 211–215.
- Katičić 1986: Katičić, Radoslav. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti..
- Кристал 1985: Кристал, Дејвид. *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*. Београд: Нолит.
- Кристал 1995: Кристал, Дејвид. *Кембричка енциклопедија језика*. Београд: Нолит.
- Милошевић 1972: Милошевић, Ксенија. Неки аспекти семантичког односа конструкција пасивне (са трпним придјевом) и рефлексивне у савременом српскохрватском језику. In: *Књижевни језик*. Сарајево. Nr.1. Bd. 3–4. S. 63–84.

- Милошевић 1974: Милошевић, Ксенија. Улога имперфективног вида и неких других елемената глаголског значења у семантичком конституисању и интерпретацији једног типа предиката: конструкција *Cor (praes) + part. pass. (V impf)*. In: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. Нови Сад. Nr. XVII. Bd.1. S. 139–170.
- Милошевић 1978: Милошевић, Ксенија. Форма предиката и семантички тип реченице. In: *Књижевни језик*. Сарајево. Nr. 4. Bd.VII. S. 3–17.
- Милошевић 1981: Милошевић, Ксенија. Један синтаксички модел српскохрватске просте реченице и његове реализације. In: *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд. Nr. VII. Bd. 1. S. 275–285.
- Мразовић/Вукадиновић 1990: Мразовић, Павица и Зора Вукадиновић. *Граматика српскохрватског језика за странце*. Нови Сад-Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Мухин 1999: Мухин, Анатолии Митрофанович. *Функциональный синтаксис*. Санкт-Петербург: Российская академия наук.
- Перцов 2003: Перцов, Н.Н. Возвратные страдательные формы русского глагола в связи с проблемой существования в морфологии. In: *Вопросы языкознания*. Москва: Российская академия наук. Nr. 4. S. 43–72.
- Silić/Pranjeković 2005: Silić, Josip i Ivo Pranjeković. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon 1969: Simeon, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић/Поповић 2005: Станојчић, Живојин и Лјубомир Поповић. *Граматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1937: Стевановић, Михаило. Облик субјекта пасивних реченица. In: *Наш језик*. Београд. Nr. V. Bd. 5–6. S. 157–164.
- Стевановић 1956: Стевановић, Михаило. Глаголски облици пасива. In: *Наш језик*. Београд. Н.с. Nr.VII. Bd.7–10. S. 205–216.
- Стевановић 1991: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик*. II. Београд: Научна књига.
- Танасић 1982: Танасић, Сreto. Пасивне конструкције са трпним придјевом у српскохрватском језику. Синтаксичко-семантичка интерпретација. In: *Радови Института за језик и књижевност у Сарајеву*. Nr. IX. S. 65–124.
- Van Valin 1996: Van Valin, R. D. Jr. Functional Relations. In: *Concise Encyclopedia of Syntactic Theories*. Cambridge. S. 98–110.
- Всеволодова 2000: Всеволодова, Майа Владимировна. In: *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса*. Москва: Издательство Московского университета.

Isidora Bjelaković – Maja Marković (Novi Sad)

Participial and reflexive passive in Serbian and Croatian

The authors analyze the participial and reflexive passive structures in Serbian and Croatian, which have sentence predicates that refer to perfective and imperfective (continuous) past activities and to the activity in the present. When comparing the passive structures in the two languages, the authors pay special attention to the structure, mutual relation, functional and stylistic features and agent expressions.

Исидора Бјелаковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2
21000 Нови Сад
Србија
Тел.: +381 21 459 626
E-mail: nsdora1@yahoo.com

Маја Марковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за англистику
Др Зорана Ђинђића 2
21000 Нови Сад
Србија
E-mail: popmar@EUnet.rs

Јасмина Дражић – Јелена Ајџановић (Нови Сад)

Употреба инфинитива у новинском тексту (паралела српски и хрватски)

Рад се бави употребом инфинитива у различитим синтаксичким позицијама у новинском функционалном стилу српског и хрватског стандарда. У раду се сагледава однос инфинитива и његових комутабилних форми: конструкција *да* + презент, финалне и допунске клаузе, у оба стандарда.

1. Уводне напомене

Рад се бави употребом инфинитива у различитим синтаксичким позицијама у ограниченом броју примера жанровски разноврсних новинских текстова. При том посебна пажња посвећена је семантици управних лексема уз које се везује овај безлични глаголски облик. Такође, сагледава се у којој мери субјекат, односно агенс условљава употребу инфинитива, с једне стране, односно његових комутабилних конструкција *да* + презент и допунске клаузе, с друге стране. Осим овог синтаксичког и семантичког аспекта посматра се исто тако и прагматичка улога инфинитива, с обзиром на то да се њему по правилу даје предност у ситуацијама када је намера аутора да потпуно обезличи и уопшти информацију.

Преглед употребе инфинитива класификоваће се према одређеним синтаксичким позицијама унутар којих се овај облик најчешће везује за поједине глаголске, придевске, именичке, прилошке и друге предикатске изразе као управне делове датих веза. Осим тога, направиће се кратак осврт на улогу инфинитива у творби футура, с обзиром на делимично различит модел творбе овог облика у српском и хрватском стандарду, и што је примећена све доминантнија нестандартна форма *да* + презент у српском разговорном језику.

Анализом ће бити обухваћени примери ексцерпирани из српске и хрватске дневне штампе, жанровски различити, с циљем да се установи мера подударности наведених синтаксичко-семантичких услова употребе инфинитива, односно његових комутабилних конструкција у ова два стандарда. Наведени примери биће статистички обрађени с циљем добијања што је могуће валиднијег прегледа ситуације у погледу употребе инфинитива. Можемо претпоставити да добијени подаци неће бити довољни за извођење свеобухватног закључка, о доминацији инфинитива односно његових комутабилних конструкција у једном, односно у другом стандарду будући да су размотрени примери само из једног функционог стила; међутим, с обзиром на нехомогеност овог функционалног стила, и на то да су примери, иако у ограниченом броју, ексцерпирани из жанровски различитих текстова, на основу добијених података моћи ће се извести ипак довољно поуздани закључци о дистрибуцији инфинитива / *да* + презент у одређеним функцијама и у зависности од управне речи.

Поузданији резултат овакве паралелне анализе подразумевао би обимнији корпус, укључујући и разговорни функционални стил, те ширу прагматичку раван анализе.

Корпусом су обухваћени једни од најрепрезентативнијих дневних листива у Србији и у Хрватској „Блиц“ и „Vjesnik“, у периоду фебруар – април 2009. године. С обзиром на различите стилске особености новинских текстова, анализи су подвргнути сви жанрови заступљени у овим листовима, а као предмет анализе, узимајући у обзир пропорционалну заступљеност појединих конструкција, издвојени су они примери који репрезентују сваки од ових жанрова.

2. Општи преглед литературе

У савременим граматикама српског и хрватског језика (Станојчић/Поповић 2008: „Грамматика српског језика за први, други, трећи и четврти разред средњих школа и гимназија“; Пипер et al. 2005: „Синтакса савременог српског језика“; Silić/Pranjkić 2005: „Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta“) наводи се да се инфинитив може појавити у синтаксичкој позицији предиката, допуне и субјекта, а да на морфолошком плану служи за творбу футура I.

Треба истаћи да се у старијим граматикама српскохрватског језика (Мразовић/Вукадиновић 1990: 104) наводе исте улоге инфинитива, али с напоменом да се уз семикопулативне глаголе паралелно могла реализовати конструкција *да* + презент уместо инфинитива и у говореном и у писаном језику, чешће у источној него у западној варијанти. Међутим, сматра се да то „није нека чврста варијантна одлика јер се конструкција *да* + презент налази и у делима познатих аутора који пишу западном варијантном српскохрватског језика“ (Мразовић/Вукадиновић 1990: 104) (Крлежа, Назор).

У србистици је најобухватнија студија о употребним вредностима инфинитива на синхронном плану студија Милке Ивић – „Проблематика српскохрватског инфинитива“ (1972). Ауторка је издвојила три типа инфинитива с обзиром на то да ли заузима синтаксичку позицију независног предиката (прескриптивни и проскриптивни тип и инфинитив у питањима), да ли се налази у функцији допуне, односно лексичког језгра предиката или у функцији субјекта. Владислава Ружић посебну пажњу посвећује овој проблематици анализирајући инфинитив у функцији кондензатора субјекатске, односно објекатске допунске клаузе, при чему истиче да тип кондензоване допунске клаузе зависи од семантике и валенције управног предиката.

Значајан је број радова посвећених компаративној анализи инфинитива и немобилног презента, односно зависне реченице са финитним глаголским обликом¹. Те се анализе пре свега тичу компарације синхроног и дијахроног

¹ Ирена Грицкат (1975) „Студије из историје српскохрватског језика“, Љиљана Суботић (1996) „Језик Стеријиних правних списа“, Јасмина Грковић-Мејдор и Мари-

стања, као и поређења употребе ових структура код аутора различите регионалне припадности². Општи закључци аутора који се баве поређењем савременог и старог стања што се тиче употребе инфинитива могу се свести на следеће: (1) инфинитив је у ранијим фазама српског књижевног језика био далеко фреквентније синтаксичко средство, (2) имао је превагу у односу на конструкције са немобилним презентом, (3) као средство кондензације није био лексички ограничен него што је то случај у савременом језику. Оваква превага инфинитива у старијем језику углавном се објашњава могућношћу његове употребе како у таутосубјекатским, тако и у хетеросубјекатским ситуацијама, док се у савременом језику појављује углавном уколико су идентични вршиоци радње означене њиме и радње означене управним предикатом.

3. Анализа грађе

Анализа је показала да се инфинитив у посматраној грађи појављује у позицији допуне појединих глагола, придева, именица и прилога као саставних делова предиката. Осим тога, овај безлични глаголски облик забележен је и у синтаксичким позицијама субјекта и, ређе, независног предиката. Овај облик се у грађи јавља и као саставни део императивних и упитних конструкција, те, готово доследно, као конституент футура 1.

3. 1. Инфинитив уз семикопулативне глаголе

Анализирана грађа очекивано показује да се и у српском и у хрватском стандарду инфинитив као допуна појављује уз глаголе који означавају неки вољни, жељни, интенционални моменат њиме означене радње (модални и модалитетни глаголи) или у случајевима када се управном глаголском лексемом истиче само једна фаза у реализацији радње денотиране овим безличним глаголским обликом (фазни глаголи), под условом да су идентични носиоци радњи.

И н ф и н и т и в у з м о д а л н е г л а г о л е . Најочигледнија диференцијација између српског и хрватског у погледу ове конструкције тиче се могућности комплементизирања непунозначног глагола модалне семантике инфинитивом, односно немобилним презентом. Наиме, за разлику од српског стандарда, у којем се, како показују забележени примери, у функцији допуне реализују обе могућности, у хрватском се искључиво употребљава инфинитив.

на Курешевић (2005) „Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета“, Владислава Петровић и Јелена Војновић (2005) „Употреба инфинитива у текстовима с почетка 19. века“, Исидора Ченејац (1999/2001) „Инфинитив у Мемоарима Проте Матије Ненадовића“, Марина Петровски (1999/2001) „Инфинитив и инфинитивне конструкције у Теодосијевом делу Живот светог Саве“.

² Владо Ђукановић (1986) „Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића“, Милица Грковић (1970) „Употреба инфинитива у језику Милана Ђ. Милићевића“.

У корпусу српског језика регистрован је двоструко већи број примера са немобилним презентом као допуном модалног глагола. У забележених 249 примера са модалним глаголом као управном речју у чак 166 случајева јавља се конструкција *да* + презент као комплементизатор, а инфинитив 83.

На основу анализе регистрованих примера из корпуса српског језика, уочљива је тенденција да се инфинитив појављује пре свега у ситуацији анонимног или уопштеног агенса (нпр. *Taj proces otpuštanja ne sme se više odlagati jer ona radna mesta koja su ekonomski neisplativa su cancer krize.* (28. 3. 2009); *Ukoliko njegova vrednost prelazi 200 mg/dl, treba se podvrgnuti detaljnijem pregledu.* (28. 3. 2009). То потврђује и чињеница да се од 83 забележена примера са овим типом допуне само у два случаја ради о експлицираном агенсу (нпр. *Ipak, kad govorimo o odgovornosti, ne smemo smetnuti s uma nekolicino činjenica.* (26. 3. 2009); *Procene glasanja gledaoci TV B92 i čitaoci „Blica“ mogu slati SMS-om za sve mreže na broj 5656.* (26. 3. 2009)³. С обзиром на то да је инфинитив погодно синтаксичко средство за обезличавање исказа, највећи број примера са овом врстом допуне бележи се у текстовима са политичким садржајем (нпр. *Kako „Blic“ saznaje, koalicioni partneri iz DS i G17 plus nisu detaljno razradili plan o tome koja ministarstva treba ukinuti, ali su iznete neke od „logičnih ideja“ o tome koja bi ministarstva trebalo spojiti.* (25. 3. 2009); [...] i dodao da *bi se to u domaćoj političkoj kulturi moglo protumačiti kao Đukanovićev strah.* (4. 4. 2009).

Примери такође показују да се у српском језику инфинитив не употребљава као комплементизатор глагола *треба*ти уколико је носилац радње познат (нпр. *Šta bi sudija trebalo da uradi?* (25. 3. 2009), те се у овим случајевима доследно јавља немобилни презент (нпр. *Takođe je zaključeno da javnost treba da zna da će sudovi donositi odluke u ovim postupcima poštujući Ustav i sve zakone.* (25. 3. 2009); *Smatram da je javnost trebalo da se upozna sa dopisom Ministarstva ekonomije, da bi se jasno video pokušaj mešanja u rad sudova.* (25. 3. 2009), што је условљено безличном формом управног глагола. С друге стране, хрватски стандард допушта личну форму овог глагола, те се стога уз њега потпуно очекивано реализује инфинитив (нпр. [...] *te upozorava da ne trebamo očekivati čudo i preokret od turističke sezone, već prije ljeta otpočeti stvarati podlogu za ono što se mora napraviti kao sljedeći paket antirecesijskih mjera.* (5. 4. 2009).

Инфинитив уз модалитетне глаголе. Посматрајући примере у којима је модалитетни глагол управни део предиката у конструкцији са инфинитивом, односно конструкцијом *да*+презент, уочена је апсолутна доминација немобилног презента као комплементизатора у српском и, с

³ Чини се да се и у овим примерима ради заправо о уопштеном агенсу, што опет погодује употреби инфинитива као безличног глаголског облика.

друге стране, инфинитива у хрватском корпусу (уп. нпр. [...] *a bez naočara nisam uspeo da se snadem*, *on je počeo da me udara, dok ga nisam odgurnuo*. (Блиц, 13. 2. 2009); *Kad god Boris Tadić reši da uradi nešto prljavo prema SRS, on pribegne svojoj štaci – kazao je Todorović*. (Блиц, 13. 2. 2009); *Radnja serije je priča o četiri mlade žene koje vole, pate, spletkare, varaju, lažu i pokušavaju da pronađu način kako treba da žive da bi bile srećne*. (Блиц, 13. 2. 2009); и, с друге стране, *Prvi je i osnovni dojam da svaka članica Unije krizu nastoji riješiti poštujući vlastite okolnosti i tražeći vlastita rješenja*. (Vjesnik, 5. 4. 2009); *Kazao da je da će i pri izradi rebalansa proračuna okupiti stručnjake koji će pokušati dati što preciznije procjene gospodarskih kretanja*. (Vjesnik, 25. 2. 2009); *Velika je promjena u dinamici obiteljskih prihoda i potrebno se znati nositi s time jer bi problem mogao biti i veći za svakoga tko ima ili namjerava imati djecu*, (Vjesnik, 25. 2. 2009); *A nisu niti uspjele napuniti proračun s dostatnim poreznim prihodima*. (Vjesnik, 5. 4. 2009). У граматикама савременог српског језика (Станојчић/Поповић) наводи се да се у функцији допуне модалитетног глагола могу појавити обе наведене форме. Одсуство, међутим, инфинитива у овој позицији у анализираном корпусу могло би се објаснити чињеницом да модалитетни глаголи представљају врсту прелаза од несамосталних ка самосталним глаголима. Ово се померање ка пунозначним глаголима може тумачити могућношћу слободне дистрибуције реченичних додатака која изостаје код модалних глагола (нпр. *Pokušali smo da juče stupimo u kontakt sa Zoricom, ali ona nije želela da daje bilo kakve izjave za novine, jer se ne oseća baš najbolje*. (13. 2. 2009); *Morali smo da juče stupimo u kontakt sa Zoricom*).⁴ Ваљало би напоменути да корпус српског језика бележи оскуднији број модалитетних глагола (*успети*, *покушавати* и *намеравати*), док хрватска грађа бележи већи број ових глаголски лексма (*настојати*, *покушати*, *намеравати*, *успети*).

И н ф и н и т и в у з ф а з н е г л а г о л е . У анализираном корпусу много је мање примера са фазним глаголима које у примерима из српског корпуса доследно употпуњује конструкција да+презент, док у хрватском ту улогу искључиво има инфинитив (уп. нпр. *U Vladi smo već počeli da radimo na proceni koliko je viška ljudi zaposleno*. (Блиц, 28. 3. 2009); *Usvajanjem zakona pretaće da važi Zakon o političkim organizacijama i Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene i političke organizacije, usvojeni 1990. godine*. (Блиц, 4. 4. 2009); *Njime je predviđeno da samo one странке које у року од шест месеци од почетка примене новог закона ускладе свој статут и друге опште акте са законом и поднесу пријаву за упис у Регистар политичких странака могу наставити да делују*.

⁴ У „Граматици српскохрватског језика за странце“ ауторке указују на разлику између модалних и модалитетних глагола, дају исцрпан списак ових глагола, те тумаче могућност комплементизације ових непунзначних глагола (1990: 87).

(Блиц, 4. 4. 2009) и *Onog koji to jednom ili dvaput odbije, **prestaju potpomagati***. (Vjesnik, 5. 4. 2009); [...] *koje upućuju na to da **se** Sienna napokon **počela smirivati***. (Vjesnik, 25. 2. 2009).

Граматику савременог српског језика (Станојчић/Поповић 2009; Пипер и др. 2005) наводе да фазне глаголе равноправно употпуњују обе форме као семантичко језгро дате синтаксичке везе. Одсуство инфинитива као допуне у посматраној грађи ексцерпираној из корпуса српског језика можда би се могло објаснити чињеницом да је у свим регистрованим примерима познат вршилац радње (нпр. *da **bi** **Srbija** **trebalo da počne da primenjuje*** (13. 2. 2009); ***Akteri komada, meštani, govore irski (genk), ali počinju da prihvataju engleski***. (13. 2. 2009); *Naravno, ono što je najbitnije jeste da mi je odeća udobna, tako da je probam pre nego što i zvanično **počnem da je nosim***. (13. 2. 2009).

Инфинитив уз именица, придеве и прилоге. У граматикума савременог српског и хрватског језика и радовима посвећеним употреби комплементизатора уз именичке и друге конструкције (Милка Ивић *О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици са везником ДА*) наводи се да инфинитив осим семикопулативним глаголима може бити допуна уз именске речи и конструкције (нпр. *Strah me je ući, Dužni ste reći, склон веровати, спреман признати* и сл.).

У анализираној грађи инвинитив се ређе појављује као допуна именичких, придевских и прилошких речи. При том се заправо у највећем броју примера ради о именицама, придевима и прилозима као саставним деловима декомпонованих конструкција модалних глаголских лексема.

3.2.1. Инфинитив уз именице

У посматраном корпусу инфинитив и немобилни презент појављују се уз ограничен број именских лексема: *потреба дужност, право, обавеза, прилика*. У свим забележеним примерима именице се појављују уз копулативни глагол *јесам/бити* и десемантизован глагол *имати/немати* и заједно с њима фунгирају као површински репрезенти декомпонованих модалних глаголских лексема:

[...] ***nema potrebe da** Ministarstvo za ljudska prava [...] **bude poseban resor*** [← ***не треба да** Министарство за људска права [...] **буде посебан ресор***] – Блиц, 5. 4. 2009;

*Naša **dužnost je da zaštitimo** identitet žrtava nasilja* [← *ми **морамо да заштитимо** идентитет жртва насиља*] – Блиц, 1. 4. 2009;

*sve странке **će imati obavezu da se ponovo registruju*** [← *све странке **ће морати поново да се региструју***] – Блиц, 3. 4. 2009;

[...] *reкао како НАТО **»nema pravo izgubiti«** u тој земљи* [← [...] *рекао како НАТО **не сме изгубити** у тој земљи*] – Vjesnik, 13. 2. 2009;

[...] *koju smo nedavno imali priliku čuti* [← [...] *коју смо недавно могли чути*] – Vjesnik, 26. 3. 2009.

Стога је и очекивано да се у као допуна у примерима из српског корпуса реализују немобилни презент и, далеко ређе, инфинитив, док се у примерима из хрватског корпуса доследно остварује инфинитив.

3.2.2. Инфинитив уз придеве

Мали је број примера у којима се инфинитив, односно конструкција да+презент јављају као допуна придевима. Семантика ових придева је таква да се сигнализира могућност реализације различитих радњи означених инфинитивом. Носилац датих особина у овим конструкцијама спреман је, вољан или обавезан да врши денотиране радње (нпр. [...] *na ono što je ona kao funkcioner RIK bila dužna da sprovodi* (Блиц, 23. 3. 2009); [...] *вољни смо да прихватимо све постављене услове* (Блиц, 27. 3. 2009); [...] *pokazuju da mladi ljudi sve više osjećaju da su im roditelji dužni davati finansijsku potporu i nakon 18. godine* (Vjesnik, 16. 2. 2009); *Jednostavno, velike su momčadi uvijek spremne napraviti veliki rezultat; Rekli su da su svjesni i spremni sudjelovati i dati doprinos, ali da na stolu moraju vidjeti participaciju i svih drugih* (Blic, 17. 3. 2009).

3.2.3. Инфинитив уз прилоге

Забележена грађа показује да се инфинитив односно конструкција да+презент појављују уз ограничени број прилога (*потребно, могуће, нужно, немогуће*) који су у семантичко-деривационој вези са модалним глаголима *требати, моћи* и *морати*. Као и случају када су у питању именичке везе са овим комплементизаторима, и овде се ради о допуњавању декомпонованих модалних глаголских лексема:

[...] *smatra da je bilo moguće izbeći bombardovanje Srbije 1999* [← [...] *сматра да се могло избећи*] – Блиц, 14. 2. 2009;

Itekako je potrebno voditi računa o pojedinim ranjivim skupinama društva [← *итекако треба водити рачуна о појединим рањивим скупинама друштва*];

Није нужно да разговарамо о томе [← *не морамо да разговарамо о томе*] – Блиц, 15. 3. 2009;

Kopnena granica je naslijeđena i nije je moguće prejudicirati nikakvim crtežima [← *копнена граница је наслијеђена и не може се прејудиирати никаквим цртежима*] – Vjesnik, 28. 3. 2009.

3.3.3. Остале улоге инфинитива

3.3.3.1. Субјекатски инфинитив

Инфинитив у анализираном корпусу заузима субјекатску позицију уз копулативни прилошки предикат. За разлику од горе поменутих прилога, овим се прилошким предикатом квалификује и процењује нешто са општег становишта (уп. Пипер и др. 2005: 550):

Ne razmišljam o sebi na takav način, ali je lepo čuti tako nešto (Блиц, 17. 3. 2009);

Bilo je vrlo naporno postići sve što je bilo po programu u okviru kampa, a i jako teško doći do karata za premijere (Блиц, 21. 3. 2009);

Nezahvalno je prognozirati, ali mogu li se barem znati konture sadašnje gospodarske krize? (Vjesnik, 18. 3. 2009);

Teško je biti prorok (Vjesnik, 2. 3. 2009);

У граматикама савременог српског и хрватског језика истиче се да инфинитив у овој позицији може имати као супституент глаголску именицу у номинативу или клаузу са везницима *да* и *како* и немобилним презентом.

3.3.3.2. Инфинитив у функцији предиката

Инфинитив се у анализираној грађи, потпуно очекивано и у складу са литературом, у позицији самосталног предиката појављује само у неким упитним реченицама и у реченицама са прескриптивном семантиком.

Када је реч о употреби инфинитива у питањима, овај безлични глаголски облик највећим делом је забележен у форми парцијалних питања која одговарају и облику зависно-упитне реченице:

Tako je trenutno Srbija država sa najverovatnije najviše opcija kako izaći iz krize, ali i sa potpuno haotičnom situacijom – ko šta u Vladi radi (Блиц, 4. 2. 2009);

DS i G17 se primera radi u predlogu mera štednje razmimoilaze po pitanju kako rešiti višak ljudi i u državnoj i u lokalnim samoupravama (Блиц, 8. 3. 2009);

Prema saznanjima „Blica“, kako vladom kruže razna rešenja kako uštedeti u državnoj administraciji, na koje će se mere odlučiti vlast prelomiće premijer Mirko Cvetković u dogovoru sa ministarkom finansija (Блиц, 4. 3. 2009);

Hrvatska se mora suočiti s bilancom stanja i mora vidjeti koji su joj deficiti i što učiniti da ih premosti (Vjesnik, 10. 3. 2009);

Ministar Šuker rekao je kako danas svi priznaju anomalije u drugom mirovinskom stupu te da se rasprave kreću u smjeru toga kako ih ispraviti (Vjesnik, 7. 3. 2009).

Прескриптивно значење остварује се инфинитивом у малом броју примера а означава давање подстицаја за остварење именоване радње и честа је карактеристика новинских наслова:

Tači: Problem severa rešavati političkim sredstvima (Блиц, 10. 3. 2009);

Vojin Dimitrijević: Vratiti poverenje u EU (Блиц, 14. 3. 2009);

Američki predsjednik na summitu najviše želi razgovarati o novoj strategiji za Afganistan, a ta nova strategija trebala bi ići u dva smjera: vojno pojačati snage na terenu, a u isto vrijeme osposobiti same Afganistance da s vremenom preuzmu

kontrolu nad vlastitom zemljom i omoguće povlačenje NATO-a iz te zemlje (Vjesnik, 12. 2. 2009);

Значи, **не очекивати** чудо и преокрет од туристичке сезоне, већ prije лjeta **отпоче-ти стварати** подлогу за оно што се мора направити као идући пакет антиреcesijskih мјера (Vjesnik, 10. 2. 2009).

3.3.3.3. Инфинитив као конституент футура 1

Не треба посебно истицати случај познате разлике српског и хрватског језика при творби футура, тј његове синтетиче и аналитичке форме када му следи енклитички облик помоћног глагола хтети (уп. читаћу и читат ћу). Треба напоменути да је комутабилност инфинитива и конструкције да+презент у овом случају искључена у стандарду, али да се у корпусу српског језика у два примера бележи ова нестандартна форма. Ова се појава може објаснити утицајем разговорног функционалног стила, у којем је ова форма у српском језику све присутнија. Примери са конструкцијом *да + презент* забележени су у новинском жанру интервју, што донекле оправдава њено присуство под утицајем разговорног стила, те ограниченошћу лектора да интервенише према правилима норме.

4. Закључак

Анализирана грађа у погледу употребе инфинитива у српском и хрватском стандарду намеће закључке који се тичу његовог формалносинтаксичког и семантичко-прагматичког аспекта.

Синтаксички је инфинитив саставни део предиката као регуларна форма комплементизатора семикопулативним (модални, модалитетни и фазни) глаголима. У хрватском стандарду у овој позицији доследна је употреба инфинитива, док је у српском ограничена типом управне предикатске речи, те алтернира с конструкцијом *да + презент*. Ово се пре свега односи на врло фреквентан модални глагол требати и његову безличну форму у српском, при чему се предикатски израз оличава допуном у презенту. Доминација ове конструкције у вези са фазним глаголима у примерима из корпуса српског језика могла би се објаснити изостанком примера са анонимним агенсом где би инфинитив био регуларна форма обезличавања језичког исказа. Осим семикопулативних глагола, инфинитив се јавља и као допуна копулативном предикату у чијем је саставу ограничен број именица, придева и прилога (нпр. право, дужан, добро), при чему су овакве конструкције највећим делом декомпоноване структуре модалних глаголских лексема. И у овом случају у примерима српског језика превагу има конструкција *да + презент*, дак је у хрватском употреба инфинитива доследна. Уп.: *Није нужно да разговарамо о томе* [← *не морамо да разговарамо о томе*]: *Копнена граница је наслијеђена и није је могуће прејудиирати никаквим цртежима* [← *копнена граница је наслијеђена и не може се прејудиирати никаквим цртежима*].

Семантичка улога инфинитива између осталог јесте анонимизација аген-са те је очекивано забележен у највећем броју имперсоналних структура у оба стандарда. Новински текстови обилују овим примерима, посебно они политичког садржаја. Ова констатација наводи на закључак да је употреба инфинитива жанровски одређена и с тим у вези повезана је са намером говорника да ли жели изнети општи или лични став.

С обзиром на то да је ово истраживање ограничено само на један функционални стил, по свом карактеру нехомоген и жанровски разнолик, немогуће је изводити опште закључке у вези са употребом инфинитива у српском и хрватском стандарду. Ексерпирани примери из корпуса хрватског језика сведоче о доследној употреби инфинитива у свим наведеним синтаксичким позицијама, док у српском, у неким позицијама, условњеним синтаксичко-семантичким разлозима, превагу има његова комутабилна конструкција да + презент.

Да би се добили поузданији резултати, свакако је потребно спровести једну свеобухватнију анализу која би подразумевала, како разноврсност у погледу заступљености свих функционалних стилова, тако и шири регионални простор. Свака површна процена у погледу употребе инфинитива у српском и хрватском стандарду, која нема карактер научне чињенице, у домену је нагађања и као таква, паушална је и безвредна.

Литература

- Грицкат 1975: Грицкат, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд, Народна библиотека СР Србије.
- Грковић 2005: Грковић, Јасмина; Курешевић, Марина. Инфинитив у Вуковом преводу Новог завета. In: *Научни састанак слависта у вукове дане. Реферати и саопштења*. МСЦ. 34/1. Београд. S. 89–102.
- Грковић 1970: Грковић, Милица. Употреба инфинитива у језику Милана Ћ. Милићевића. In: *Прилози проучавању језика 6*. Нови Сад. 67–81.
- Ђукановић 1986: Ђукановић, Владо. Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића. In: *Наш језик*. XXVII/1–2. S. 38–67.
- Ивић 1970: Ивић, Милка. О употреби гласовских времена у зависној реченици: презент у реченици са везником да. In: *Зборник за филологију и лингвистику*. XIII/1. Нови Сад. Матица српска. S. 43–53.
- Ивић 1972: Ивић, Милка. Проблематика српскохрватског инфинитива. In: *Зборник за филологију и лингвистику*. XV/2. Нови Сад. Матица српска. S. 115–138.

- Мразовић/Букадиновић 1990: Мразовић, Павица; Букадиновић, Зора. *Граматика српскохрватског језика за странце*. Сремски Карловци – Нови Сад. Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Петровић/Војновић 2005: Петровић, Владислава; Војновић, Јелена. Употреба инфинитива у текстовима с почетка 19. века. In: *Научни састанак слависта у вукове дане. Реферати и саопштења*. МСЦ. 34/1. Београд. S. 70–89.
- Петровски 1999/2001: Петровски, Марина. Инфинитив и инфинитивне конструкције у Теодосијевом делу „Живот светог Саве“. In: *Прилози проучавању језика*. 30–32. Нови Сад. S. 47–71.
- Пипер et al. 2005: Пипер, Предраг et al. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Silić/Pranjković 2005: Silić, Josip; Pranjković, Ivo. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић/Поповић 2008: Станојчић, Живојин; Поповић, Љубомир. *Граматика српског језика за први, други, трећи и четврти разред средњих школа и гимназија*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Ченејац 1999/2001: Ченејац, Исидора. Инфинитив у „Мемоарима“ Проте Матије Ненадовића. In: *Прилози проучавању језика*. 30–32. Нови Сад. S. 97–121.

Jasmina Dražić – Jelena Ajdžanović (Novi Sad)

**Use of Infinitive in newspaper-style
(comparison between Serbian and Croatian Languages)**

This paper deals with the use of infinitives and *da* + present tense in Serbian and Croatia newspapers „Blic“ and „Vjesnik“.

The analysis shows that in the Croatia language the infinitive is always used with phasal verbs and modal verbs. In Serbian language the infinitive and *da* + present tense with modal verbs are equally used.

Jasmina Dražić
Jelena Ajdžanović
Filozofski fakultet
Dr Zorana Đinđića 2
Novi Sad
+38121459626

Vesna Jovanović (Sosnowiec – Katowice)

Analiza sintaksičkih razlika među glagolima u hrvatskom i srpskom jeziku (na bazi korpusa iz hrvatskog i srpskog prevoda romana Dena Brauna „Da Vinčijev kod“)

U radu se prate sintaksičke razlike između hrvatskog i srpskog jezika koje postoje u glagolima, uzimajući u obzir korpus iz hrvatskog i srpskog izdanja dva prevedena romana Dena Brauna „Da Vinčijev kod“.¹ Rad se najvećim delom bavi razlikama u odnosu na infinitiv i konstrukciju „da + prezent“ kao dopunu glagolima. U vezi sa tim, razmatraju se glagolski predikati u prostim i zavisnim rečenicama. Analizira se takođe red reči u srpskom i hrvatskom jeziku i položaj njihovih enklitika. Zatim se ukazuje na rekijske razlike hrvatskih i srpskih glagola. Razmatra se da li se razlike u rekciji tiču istih ili različitih leksema, a takođe da li upotrebljene u jednom prevodu lekseme mogu da postoje i u drugom jeziku.

1. Istorijat *da*-konstrukcije prema infinitivu

1.1. Pitanja da li postoje ili ne postoje razlike u značenju između infinitiva i zavisne rečenice „da + prezent“, kada se koriste kao dopuna glagolima i izrazima nepotpunog značenja, odavno su u centru pažnje hrvatskih i srpskih lingvista. Predmet diskusije je u kom se jeziku jedna konstrukcija koristi češće od druge. Značajnu ulogu u proučavanju ovih pitanja imaju dva stručna časopisa – beogradski „Naš jezik“ i zagrebački „Jezik“. U XX veku u „Našem jeziku“ pisali su o tome M. Stevanović (1935: 282–288; 1953/54: 85–102 i 165–285), M. S. Moskovljević (1936: 107–113), dok su u hrvatskom „Jeziku“ o tome raspravljali autori kao D. Brozović (1953: 13–18), M. Kravar (1953: 42–47) itd. Kao što je zabeležio Stevanović (1954: 85), gramatičari A. Belić i T. Maretić smatraju da nema nikakve ni sintaksičke, ni stilske razlike u značenju između neposredne upotrebe infinitiva i „prezenta sa veznikom da“ kao dopunu glagolima i izrazima nepotpunog značenja.

1.2. U svom članku „Infinitiv i svezica da sa prezentom“ Stevanović (1935: 286) pokazuje da je ranije u naučnom stilu bio češće korišćen infinitiv i kod srpskih pisaca, a ne samo kod hrvatskih. Zapaža to u tekstovima A. Belića i Lj. Popovića, ali skreće pažnju da je on ređi od opisne konstrukcije u esejistici i pripovetkama. Zato je razumljivo zbog čega je i srpski pisac A. Krstić vrlo retko koristio infinitiv. Stevanović naglašava da, čitajući jednu od pripovedaka srpskog pripovedača Krstića, Krstić u nekoliko slučajeva umesto infinitiva u futuru koristi konstrukciju „da sa prezentom“. Budući da je Krstić bio iz krajeva gde u narodu konstrukcija futura sa infinitivom nije bila poznata, sasvim je jasno što kod njega nailazimo na kaziva-

¹ Hrvatsko izdanje „Da Vinčijevog koda“ (448 strana) prevela je sa engleskog Suzana Sesvečan (Zagreb: 2006). Srpsko izdanje (399 strana) prevela je Nina Ivanović (Novi Sad: 2006).

nje budućih radnji na takav način. Time se samo potvrđuje činjenica da je ovakva futurska konstrukcija u krajevima iz kojih je pisac ulazila iz lokalnog narodnog govora u književnost.

1.3. U drugom svom članku „Karakter razlika u književnom jeziku Srba i Hrvata“ Stevanović (1954: 86) je pažnju usmerio na objašnjenje sintaksičkih mogućnosti upotrebe oblika infinitiva i konstrukcije „*da* + prezent“ u istoj službi. U svom je radu naglasio da „balkanska jezička osobina gubljenja infinitiva imala je jači uticaj na pisce iz oblasti južne i jugoistočne Srbije. Kod njih službu dopune vrši jedino prezent, dok infinitiv je tamo potpuno nestao iz upotrebe. Na osnovu toga pisci iz istočnih krajeva infinitiv ređe upotrebljavaju od pisaca, koji su po rodu iz krajeva, gde infinitiv stalno postoji u širokoj upotrebi.“ Ali je Stevanović u vezi sa tim istakao: „[...] sigurno nema ni jednog srpskog pisca, ma gde da se rodio, koji bi tu kao dopunu upotrebljavao samo prvi (tj. prezent s *da*) a ne i drugi oblik (infinitiv) i da: pisci iz zapadnih krajeva, ne samo pisci Hrvati nego i Srbi, češće od onih prvih u službi ovih dopuna upotrebljavaju infinitiv“.

1.4. Do različitih mišljenja u odnosu između *da*-konstrukcija i infinitiva došlo je između drugih stručnjaka. Po shvatanju Moskovljevića i Brozovića infinitiv uz glagole *moći*, *morati*, *smeti* i sl. svojim prisustvom doprinosi naročitom značenjskom interpretiranju date sintaksičke konstrukcije, dok se Stevanović i Kravar sa time ne slažu. Moskovljević je prvi konstatovao da zamena infinitiva zavisnom rečenicom „*da*+prezent“ ili obrnuto, uz pojedine glagole, izaziva promenu u značenju. Analizirajući, na primer, rečenice: (1) *Trgovački agenti ne smeju nositi sobom robu* (2) *Trgovački agenti ne smeju da nose sobom robu*, autor teksta naglašava: „Prvom rečenicom se kazuje da je agentima uopšte *zabranjeno nositi robu*, a drugom da se oni *sad, u određenoj prilici ne usuđuju da nose robu*“. Iako je izvesno da *smeti* može u načelu imati dve semantičke interpretacije: (1) „nekome je dopušteno“ i (2) „neko se usuđuje“, u zabeleženim primerima nema dovoljno potvrda za to da značenja (1) i (2) bivaju signalizovana upravo gramatičkim karakterom zavisne dopune. Ovaj nedostatak brojnijih potvrda bio je i glavni argument Moskovljevićevih oponenta u diskusiji. Stevanović se nije složio sa pogledima Moskovljevića i Brozovića u odnosu na sintaksičke vrednosti. Ipak, Moskovljević je došao do nekih zaključaka o razlici između infinitiva i „prezenta sa *da*“ u istoj službi koje je i Stevanović izveo, na primer, na njihovu razliku u službi dopune odričnim oblicima glagola *hteti*. Ali Brozović, kao i Moskovljević, nalazili su i dalje sintaksičke razlike i tamo gde ih Stevanović nije primećivao.

1.5. U vezi sa razlikama i sličnostima između srpskih i hrvatskih lingvista u pogledu upotrebe infinitiva i „prezenta sa veznikom *da*“, nastavili su da pišu o tome i drugi stručnjaci. V. Frančić (1963: 82) se nadovezuje na teoriju postojanja razlika u značenju između infinitiva i „prezenta sa *da*“ za građenje futura. Po njegovom mišljenju ponekad postoje nejasnosti sa interpretacijom date rečenice, jer infinitiv nalazimo u obliku futura kod Hrvata, dok Srbi konstrukcijom „*da* + pre-

zent“ mogu da izraze sadašnjost i budućnost. Kod Srba upotreba konstrukcije sa „da + prezent“ u rečenici: *On neće da dođe*, može da se odnosi na sadašnjost, u značenju: *on ne želi doći*, i na futur, u značenju: *on se sigurno neće pojaviti*, što ponekad može izazvati nesporazum. Međutim, Hrvati uz istu rečenicu koja se odnosi na sadašnjost mogli bi upotrebiti konstrukciju sa „da + prezent“, ali u odnosu na futur poslužili bi se samo infinitivom: *On ne će doći*.

1.5.1. Međutim, autor ne ističe da može postojati razlika u značenju između hrvatskog i srpskog jezika pri građenju futura samo u službi dopune odričnim oblicima glagola *hteti* (u čemu su se slagali Stevanović i Moskovljević). Jedino u takvim slučajevima mogu da postoje „poteškoće“ u odnosu na upotrebu jedne ili druge konstrukcije i interpretacije značenja.

1.5.2. Na osnovu provedenog komparativnog istraživanja mogu se potvrditi Frančičevi zaključci na četiri uporedne rečenice iz „Da Vinčijevog koda“, u kojima, radi izražavanja budućnosti u obliku futura, oba prevodioca koriste infinitiv:

hrvatski: „*Fache neće olako odustati*“, rekla je Sophie. „*Previše mu toga ovisi o ovom hapšenju*“ (DVK: 339);²

srpski: „*Faš neće tako lako odustati*“, reče Sofi. „*Suviše se angažovao na ovom hapšenju*“ (DVK: 300);

hrvatski: *Langdon nikada neće zaboraviti svoju reakciju kad je, nakon dugog čekanja u redu, napokon vidio taj neprocenjiv pergament* (DVK: 300);

srpski: *Langdon nikada neće zaboraviti svoju reakciju nakon što je čekao u redu i konačno ugledao pergament od neprocenjive vrednosti* (DVK: 265).

1.6. Prema Ivić (2005: 329) „razlog za negovanje i *da*-konstrukcija i infinitiva jeste i u činjenici da postoji neprekinuta tradicija upotrebe oba ta oblika na čitavom novoštokavskom prostoru, s tim što postoje regionalne ili individualne razlike u učestalosti upotrebe jednog ili drugog oblika“. Međutim, u jednim slučajevima u savremenom srpskom jeziku *da*-konstrukcija ne može biti zamenjena infinitivom (npr. *Hajde da pronađemo vodiča*: DVK: 350), niti infinitiv *da*-konstrukcijom (npr. *Razumeti znači oprostiti*), što se naziva odnosom dopunske distribucije. U drugim slučajevima takva zamena je moguća, pri čemu rečenica sa *da*-konstrukcijom ili infinitivom ostaje pravilna i ne menja značenje (npr. *Može ući / Može da uđe*), što se naziva odnosom fakultativne distribucije. (Ivić 2005: 324)

1.7. Prema E. Fekete „u srpskom jeziku konstrukcija ‘*da* plus prezent’ više je u upotrebi nego u zapadnim govorima, mada je infinitiv ekonomičniji, što nije bez značaja u jezičkoj komunikaciji“ (Ivić 2005: 324). Šta se podrazumeva pod tim da

² Pri navođenju u tekstu primera iz romana, posle rečenica, hrvatske i srpske verzije prevoda, korišćena je skraćenica DVK – „Da Vinčijev kod“.

infinitiv povremeno omogućuje veću ekonomičnost izražavanja, odnosno uštedu sloga? Posebno je bitna u administrativnom i naučnom stilu, gde su stoga uslovi za upotrebu infinitiva načelno povoljniji, iako se ni u tim stilovima da-konstrukcija ne može smatrati isključivo rezervnim oblikom.

1.8. Hrvati su oponašali latinske i nemačke konstrukcije. Kod Srba je bila tendencija ka balkanizaciji srpskog jezika, na koju su uticali jezici tzv. b a l k a n - s k e l i g e . U zajedničke osobine balkanske lige ubraja se, na primer, nestanak infinitiva; naime, srpski jezik koristi konstrukciju „da + prezent“. Suprotno, u hrvatskom jeziku preovladava konstrukcija sa infinitivom. Hrvatska jezička norma ne prihvata osobine balkanske lige, ali ipak nije u mogućnosti da ih sasvim eliminiše. U njoj nailazimo na nekoliko osobina karakterističnih zapravo za jezike balkanskog areala. Na primer, takva je osobina formiranje futura pomoću glagola *hteti*. To je jedna od osobina balkanske lige koja je vidljiva i u starocrkvenom jeziku, stvorena od oblika **hotěti*.

1.8.1. Uzimajući u obzir naša istraživanja, u prevodima „Da Vinčijevog koda“ u obliku futura nalazimo u srpskom prevodu upotrebu dvojakih konstrukcija: „da + prezent“ i infinitivnu konstrukciju bez promene značenja i nesporazuma. U hrvatskom je jeziku za formiranje oblika futura korišćena konstrukcija sa infinitivom. Primeri:

hrvatski: *Morat ćemo pažljivo pregledati svaku od deset grobnica* (DVK: 338);

srpski: *Moraćemo da pregledamo svaki od deset grobova i to pažljivo* (DVK: 300);

hrvatski: *Parkiraj limuzinu na Horse Guards Parade. Tamo ćemo razgovarati* (DVK: 372);

srpski: *Možeš da parkiraš limuzinu na Hors Gards Parejd. Tamo ćemo razgovarati* (DVK: 330);

hrvatski: *Predstavnici francuske policije sletjet će svakog časa* (DVK: 333);

srpski: *Predstavnici francuske policije će uskoro sleteti*. (DVK: 295).

2. Infinitiv i da-konstrukcije u hrvatskom i srpskom jeziku

Upotreba dva ili više glagola u funkciji predikata, kao što beleži Ivić (2005: 324), otvara pitanje odnosa između infinitivnog glagolskog oblika i da-konstrukcije. „Da-konstrukcija u sklopu složenog predikata u čijem su sastavu semantički i sintaksički nepotpuni glagoli nije signal posebnog predikata i posebne rečenice nego je, najčešće, poziciona ili fakultativna alternativa infinitivnom obliku u predikatu“. Prema tome, rečenice delimo na: proste rečenice sa glagolskim predikatom i složene rečenice, jer u njima nije u pitanju da-konstrukcija nego veznik *da* kao signal zavisne klauze.

2.1. Glagolski predikat složeni u prostim rečenicama

2.1.1. U našem istraživanju potvrđuju se teorijske teze Stevanovića i Kravara, suprotno od tvrdnji Moskovljevića i Brozovića, koji smatraju da zamena infinitiva da-konstrukcijom ili obrnuto, uz glagole kao *moći*, *morati*, *smeti*, izaziva promenu u značenju. Zbog različitih mišljenja stručnjaka, neophodna su i dalja istraživanja, koja ukazuju na najnovije stanje konstrukcija da + prezent/infinitiv, među kojima bi se našla i istraživanja savremenih tekstova u različitim stilovima. Sledeće rečenice, iz dva prevoda „Da Vinčijevog koda“, sa upotrebom dopunskog infinitiva u hrvatskom prevodu, a u srpskom upotrebljene obeju dopuna: „da + prezent“ i infinitiv, u poziciji sintaksičke dopune modalnih glagola, pokazuju da nema razlika u značenju među prostim rečenicama:

hrvatski: *Moram odvesti* Langdona u američko veleposlanstvo (DVK: 82);

srpski: *Moram da odvedem* Langdona u Američku ambasadu (DVK: 78);

hrvatski: *Ti moraš ostati* anonimn (DVK: 356);

srpski: *Ti moraš da ostaneš* anonimn (DVK: 316);

hrvatski: „*Mogu pročitati* prvih nekoliko riječi“, rekla je. „Na engleskom su“ (DVK: 301);

srpski: „*Mogu da pročitam* prvih nekoliko reči“, reče ona. „Na engleskom su“ (DVK: 266);

hrvatski: *Francuskoj policiji ne može se vjerovati* (DVK: 335);

srpski: *Francuskoj policiji se ne može verovati* (DVK: 296);

hrvatski: „*Želim razgovarati* s njim u vezi jednog novinskog članka koji je napisao.“ *Svećenik je podigao novine* (DVK: 218);

srpski: „*Želim da sa njim razgovaram* o članku koji je napisao.“ *Sveštenik podiže novine* (DVK: 248).

2.2. Glagolski predikat složeni u zavisnim rečenicama

2.2.1. U hrvatskom i srpskom prevodu romana „Da Vinčijev kod“, u odnosu na zavisno-složene rečenice, tj: izrične rečenice, uočava se u mnogim primerima da nije u pitanju da-konstrukcija nego veznik *da* kao signal dopunske klauze.

hrvatski: *Mislim da znam* o čemu je riječ (DVK: 204);

srpski: *Mislim da znam* šta je to (DVK: 182);

hrvatski: *Vrijeme je da porazgovaram* s Remyjem (DVK: 371);

Vreme je da razgovaram sa Remijem (DVK: 329);

hrvatski: *Znam, rekao sam mu da me odveze* (DVK: 333);

srpski: *Ja sam mu rekao da umesto toga dođe* (DVK: 295);

hrvatski: *U poruci piše da idemo u Chapter House prema južnom izlazu* (DVK: 398);

srpski: *U poruci stoji **da** prođemo kroz Skupštinski dom ka južnom izlazu* (DVK: 355);

hrvatski: „*Jedino što vas treba zanimati*“, rekao je mirno Silas, „*jest **da** izadem odavde s kamenom*“ (DVK: 355);

srpski: „*Jedino oko čega treba da se brinete jeste to*“, mirno reče Sajlas, „***da** odem odavde sa kjučnim kamenom*“ (DVK: 315);

hrvatski: *Jeste li sigurni **da** želite da Silas izvrši zadatak?* (DVK: 356);

srpski: *Da li ste sigurni **da** želite da Sajlas izvrši ovaj zadatak?* (DVK: 316)

hrvatski: *Visina sjenika odgovara visini ljestava pa sam ih podigao i popeo se **da** pogledam što ima gore* (DVK: 361);

srpski: *Visina tavana za seno odgovarala je visini merdevina, pa sam ih podigao i popeo se **da** pogledam* (DVK: 320);

hrvatski: *Na trenutak, Langdon je pomislio **da** sanja* (DVK: 400);

srpski: *Za trenutak, Langdon je mislio **da** sanja* (DVK: 357);

hrvatski: *Ne želimo da Langdon zna **da** dolazimo* (DVK: 242)

srpski: *Langdon ne sme da zna **da** dolazimo* (DVK: 213).

2.3. Na osnovu uporednog istraživanja dva prevoda romana „Da Vinčijev kod“ možemo da zaključimo da umesto karakterističnijeg za hrvatski jezik infinitiva, u srpskom je u upotrebi konstrukcija *da* + prezent. U prevedenoj srpskoj verziji novosadskog izdanja uočava se da je upotreba „prezenta sa veznikom *da*“ češća u odnosu na infinitiv, koji dominira u prevodu hrvatske prevoditeljke. S jedne strane, bilo bi ipak preterano tvrditi da konstrukciju *da* + prezent upotrebljavaju isključivo Srbi. Brojni su slučajevi u kojima i Srbi koriste infinitiv. Uzimajući u obzir celu istočnu teritoriju standardnog srpskog jezika, infinitiv je i dalje vrlo aktivno prisutan u prozi, administrativnom jeziku, a takođe u samostalnoj upotrebi. S druge strane, Ivić (1972: 126) ističe da „razlozi dobrog stila, koji se, pored ostalog, protive nagomilavanju veznika „*da*“, često su opredelili pisca – „dakavca“ za infinitiv. Isti motivi stoje i iza prekidanja monotonog niza infinitiva ubacivanjem zavisne rečenice.“ Pored toga, tvrdi Ivić (2005: 328) da „ne treba isključiti mogućnost *da* u slučajevima kada jedan od data dva oblika može biti zamenjen drugim, to bude stvar individualnog stila koji ostaje u okvirima jezičkog standarda. To omogućuje da govorni predstavnici sa dijalekatskih područja gde preovladavaju bilo *da*-konstrukcije bilo infinitivi nešto češće koriste oblike koji su im bliži, onoliko koliko to dopušta elastična stabilnost jezičkog standarda.“

Navedeni primeri svedoče o upotrebi infinitivne konstrukcije u srpskom prevodu romana „Da Vinčijev kod“:

hrvatski: *Ne moraš se bojati* (DVK: 357);

srpski: *Stoga se nemoj **plašiti*** (DVK: 316);

hrvatski: *Osим toga, mogao bi nam biti od koristi* (DVK: 358);

srpski: *Pored toga, još bi se **mogao pokazati** korisnim* (DVK: 318);

hrvatski: *Francuskoj policiji ne može se vjerovati* (DVK: 335);

srpski: *Francuskoj policiji se ne **može verovati*** (DVK: 296);

hrvatski: *To je definicija vjere – prihvaćanje onoga za što mislimo da je istina, a što ne možemo dokazati* (DVK: 340);

srpski: *To je definicija vere – prihvatanje onoga za šta mislimo da je istina, a što ne **možemo dokazati*** (DVK: 302).

3. Red reči u srpskom i hrvatskom jeziku i položaj zameničke enklitike u vezi sa neposrednom upotrebom infinitiva i prezenta sa veznikom *da*

3.1. Sv. Marković (1955: 33) skrenuo je pažnju na članak hrvatskog jezikoslovca D. Brozovića „O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom *da*“. U njemu su navedena Moskovljevićeva pravila o razlici u upotrebi infinitiva i *da* + prezent u odnosu na položaj zameničke enklitike. Autor navodi ova dva primera: *Ovde se ne sme pušiti* i *Ovde ne sme da se puši*. Iz njih vidimo da enklitika *se* ima različita mesta u rečenici, zavisno od toga da li je dopuna infinitiv ili *da* + prezent. U prvoj rečenici enklitika *se* naslanja na prvu naglašenu reč *ovde*. U drugoj taj odnos je poremećen upotrebom još jednog ličnog glagolskog oblika – prezenta i infinitiva (*ne sme pušiti*). Gramatički je to jedna rečenica sa predikatom načinjenim od dva glagola, jednog nepotpunog značenja i drugog dopunskog i istovremeno glavnog glagola. Ovakva rečenica je, međutim, slična složenoj rečenici u kojoj druga, zavisna, počinje veznikom „*da*“. Na primer: *Pisao mi je da se sutra vraća*. To znači da se u ovom drugom primeru *da* + prezent oseća kao posebna rečenica u kojoj je *da* na prvom mestu. Istovremeno enklitika *se* teži da se nasloni na nju, odnosno da zajedno sa njom čini akcenatsku celinu sa glagolom. Tako je enklitika *se* sa drugog mesta u rečenici sa infinitivom dospela na peto mesto u rečenici sa *da* + prezent, neposredno iza veznika *da*. Takav je red reči u jezičkom osećanju ekavaca, kod kojih je češća upotreba *da* + prezent umesto infinitiva. Ali nije takav kod onih u čijem jezičkom osećanju infinitiv predstavlja još vrlo živu kategoriju.

Primeri koji svedoče o češćoj upotrebi zameničke enklitike u srpskom jeziku stavljene iza veznika *da* nalaze se u sledećim rečenicama uzetim iz „Da Vinčijevog koda“:

hrvatski: *Langdon **se** jedva uspio uvući na suvozačevo sjedalo, a Sophie je već pojurila Smartom preko rubnjaka* (DVK: 138);

srpski: *Langdon jedva da je stigao da **se** baci na suvozačko sedište pre nego što je Sofi pokrenula kola, nateravši ga na ivičnjak a potom preko njega na šljunčanu stazu* (DVK: 125);

hrvatski: *Nosio ju je sa sobom kad god bi putovao i kad bi ga netko pitao zašto, odgovorio bi da mu je teško rastati **se** od najuzvišenijeg izražaja ženske ljepote* (DVK: 120);

srpski: *Nosio je sliku sa sobom kad god je putovao i, ako bi ga pitali zašto, odgovarao bi da mu je teško da se odvoji od svog najuzvišenijeg izraza ženske lepote* (DVK: 109);

hrvatski: *Nije mogao zamisliti ništa toliko važno što je moglo prisiliti Colleta da prekine ovaj surveillance cachée – pogotovo u ovom odlučujućem času* (DVK: 53);

srpski: *Nije mogao da se seti ničega dovoljno važnog zbog čega bi Kole prekinuo surveillance cachée – naročito u ovom kritičnom trenutku* (DVK: 52);

hrvatski: *Aringarosa je pogledao prsten Njega vam nikako ne mogu dati* (DVK: 313);

srpski: *Aringarosa pogleda prsten. Nikako ne bih mogao da vam ga dam* (DVK: 276);

hrvatski: *Langdon mu je odlučio prešutjeti najzanimljivije svojstvo pentagrama – grafičko porijeklo njegove veze s Venerom* (DVK: 41);

srpski: *Langdon odluči da mu ne priča o onome što je ljude najviše zaprepasćivalo kada je reč o pentagramu – o grafičkom poreklu njegove povezanosti sa Venerom* (DVK: 41);

hrvatski: *Gospodine Fache, očigledno vam ne mogu reći zašto je gospodin Saunière nacrtao taj simbol na sebi i namjestio se na taj način, ali mogu vam reći da bi čovjek poput Jacquesa Sauniéra smatrao pentagram znakom ženskih božanstava* (DVK: 43);

srpski: *Gospodine Faš, očigledno ne mogu da vam kažem zašto je gospodin Sonijer nacrtao taj znak na sebi, niti zašto je zauzeo takav položaj, ali ono što mogu da vam kažem jeste to da bi čovek poput Žaka Sonijera pentagram smatrao simbolom ženskog božanstva* (DVK: 42);

hrvatski: *Ispričavam se što sam vas probudio, sestro, rekao je opat, a i njegov glas je zvučao pospano i umorno. Moram od vas zatražiti uslugu* (DVK: 45);

srpski: *Izvinjavam se ukoliko sam vas probudio, sestro, reče opat, pospanim i nervoznim glasom. Moram da vas zamolim za uslugu* (DVK: 45);

3.2. „Od druge polovice XX. stoljeća intenziviraju se jezični dodiri hrvatskoga jezika s drugim, osobito strukturno drukčijim jezicima. Krajem XX. stoljeća, pod utjecajem tih jezika, zamjetne su i u hrvatskom jeziku neke promjene, u odnosu na srpski jezik, na sintaktičkom planu (Znika 2005: 128)“. U hrvatskom jeziku položaj enklitika je striktan. Često se enklitika stavlja na drugo mesto u rečenici posle subjekta ili posle predikata. U srpskom jeziku, u pisanom standardu kao i u usmenom, položaj enklitika je slobodan.³ Valja dodati da kad se kaže da je red reči slo-

³ Naravno, postoji nekoliko ograničenja, na primer, zamenička enklitika u srpskom jeziku može da se nađe najdalje iza glagola, ali ne dalje prema kraju rečenice. Šire o tome v. Klajn 2005: 259–263.

bodan, misli se sa gramatičkog gledišta.⁴ Mnogo takvih primera nalazimo u prevodima romana „Da Vinčijev kod“. Enklitike *je*, *su* i *će* u hrvatskom jeziku imaju konkretan položaj, a u srpskom slobodan:

- hrvatski: *Osiguranje Louvrea odgovorilo **je** istog časa na alarm* (DVK: 39);
 srpski: *Obezbeđenje Luvra **je** reagovalo istog momenta kada se oglasio alarm* (DVK: 38);
 hrvatski: *Istina **je** dovoljno dugo ušutkovana!* (DVK: 415);
 srpski: *Dovoljno dugo **je** istina bila ućutkivana!* (DVK: 369);
 hrvatski: *Ova fotografija snimljena **je** prije manje od sat vremena* (DVK: 16);
 srpski: *Ova fotografija **je** bila potpuno drugačija* (DVK: 18);
 hrvatski: *Leigh Teabing lukavo **je** štitio svoj identitet* (DVK: 423);
 srpski: *Li Tibing **je** lukavo štitio svoj identitet* (DVK: 377);
 hrvatski: *Njihova djeca predstavljala **su** najizravniju preživjelu kraljevsku lozu i stoga su bili pod budnom zaštitom Priorata* (DVK: 436);
 srpski: *Njihova deca **su** nastavljala kraljevsku lozu i stoga ih je Priorat predano čuvao* (DVK: 389);
 hrvatski: *Srećom, u zadnji čas smo promijenili planove i tvoji roditelji otišli **su** sami* (DVK: 437);
 srpski: *Na sreću, u posljednjem trenutku smo promenili planove, i tvoji roditelji **su** otputovali sami* (DVK: 389);
 hrvatski: *Ta **će** suma Aringarosi kupiti moć puno veću od one koju ima novac* (DVK: 213);
 srpski: *Ova suma **će** Aringarosi kupiti moć mnogo vredniju od samog iznosa* (DVK: 191);
 hrvatski: *Svaki vitez ležao **je** na leđima* (DVK: 351);
 srpski: *Svaki vitez **je** ležao na leđima* (DVK: 311).

Bitno je takođe spomenuti da su u hrvatskom prevodu pokazani primeri u kojima položaj enklitike u redu reči nije predstavljen prema hrvatskoj književnoj normi. Hrvatska prevoditeljka je prevela neke rečenice prema slobodnom položaju enklitike u rečenici, položaju tipičnijem za srpsku, a ne za hrvatsku književnu normu.

U hrvatskom prevodu romana „Da Vinčijev kod“ enklitike *je*, *će* i *su* nisu u položaju u kom bi teorijski trebale da budu, jer u pisanoj književnoj normi hrvatskog jezika enklitika se češće stavlja između imenice i atributa. Nekoliko primera:

⁴ Drugačije je sa stilskog gledišta, jer tada red reči zavisi od toga šta se želi da naglasi u konkretnom kontekstu u kojem je data rečenica upotrebljena.

hrvatski: *Moj djed **je** govorio jezik toliko opskuran da ga čak ni simnolog ne može identifikirati* (DVK: 298).

U srpskom položaju enklitike u rečenici je i dalje slobodan:

srpski: *Deda **je** govorio jezik toliko nepoznat da čak ni simnolog ne može da ga identifikuje* (DVK: 264);

hrvatski: *Ta priča **će** morati pričekati* (DVK: 206);

srpski: *Ta **je** priča morala da sačeka* (DVK: 184);

hrvatski: *Ovu crkvu **su** izgradili Templari, vojnici Priorata* (DVK: 354);

srpski: *Ovu **su** crkvu izgradili Templari, vojni ogranak Priorata* (DVK: 313).

4. Rekcijske razlike među hrvatskim i srpskim glagolima

Naredni zadatak koji smo sebi postavili u ovom radu jeste analiza rekcijskih razlika između hrvatskog i srpskog jezika.

4.1. Rekcijski odnosi su toliko razvijeni i različiti u flektivnim jezicima, kao što su srpski i hrvatski, da je skoro nemoguće sačiniti iscrpan registar glagola u svim značenjima sa odgovarajućim imenskim oblicima. To je utoliko teže što isti glagol u različitim svojim značenjima i pozicijama može negirati druge oblike imenskih reči.

U većini slučajeva, rečenice iz hrvatskog i srpskog prevoda „Da Vinčijevog koda“, kao i njihovi rekcijski odnosi u glagolskoj sintagmi prevedene su prema jezičkom osećanju svake prevoditeljke. Prevoditeljke su prevele mnogo rečenica svaka na svoj način, koristeći ponekad iste, ali češće različite lekseme. Zato nije lako predstaviti opširnije rekcijske razlike samo na osnovu ova dva prevoda u kojima je prisutan i individualni stil hrvatske i srpske prevoditeljke.

Ponekad se određene lekseme u srpskom i hrvatskom jeziku međusobno razlikuju, zato su i njihovi rekcijski odnosi različiti. To se jasno primećuje u nekoliko rečenica uzetih iz „Da Vinčijevog koda“:

hrvatski: **ovisiti o** kome / čemu

*Gospodine Langdon, rekla je u žurbi, moram vam postaviti još jedno, zadnje pitanje. I o njemu bi mogla **ovisiti** vaša budućnost* (DVK: 82);

srpski: **zavisiti od** koga / čega

*Gospodine Langdon, reče ona brzo, moram da vam postavim poslednje pitanje. I možda čitava vaša budućnost **zavisi od** njega* (DVK: 77);

hrvatski: **prisjetiti se** čega, koga

*Langdon **se prisjetio** Leigha Teabinga i Westminsterске opatije* (DVK: 438);

srpski: **pomisli na** koga

*Langdon **pomisli na** Lija Tibinga i Westminsterску opatiju* (DVK: 390);

Valja dodati da u oba jezika može postojati određena grupa glagola kao, na primer, glagoli *hodati* i *prolaziti*, ali prevoditeljke u svojim prevodima koriste različite lekseme i zato je vidljiva drugačija rekcija. Primeri:

hrvatski: **Hodajući** raskošnim hodnikom, Collet je ušao u ogromnu plesnu dvoranu pretvorenu u radnu sobu u kojoj je glavni istražitelj ekipe za očevid bio zaposlen prašenjem otisaka prstiju (DVK: 324);

srpski: **Proлазећи** kroz raskošan hodnik, Kole uđe u prostranu balsku dvoranu – kancelariju, u kojoj je glavni istraživač kriminalističko-istraživačke tehnike tragao za otiscima (DVK: 287).

Postoje takođe i u jednom i drugom jeziku glagoli *otići* i *napustiti*, ali su prevoditeljke ponovo prevele rečenice na svoj način koristeći različite lekseme, usled čega je i rekcija različita:

hrvatski: **otići iz** čega

Žao mi je što ćete, nakon toliko muka **otići iz** Rosslyna praznih ruku (DVK: 441);

srpski: **napustiti** koga / što

Žao mi je što ćete, nakon vašeg napornog rada, **napustiti** Roslin bez pravih odgovora (DVK: 393);

hrvatski: **skidati pogled sa** nečega

Langdon nije **skidao pogleda sa** svjetlucavog ljubičastog teksta nažvrljanog po parketu (DVK: 47);

srpski: **odvojiti pogled od** nečega

Langdon nije mogao da **odvoji pogled od** svetlećeg purpurnog teksta napisanog na parketu (DVK: 47).

Sledeći primer odnosi se na glagole *kleknuti*, u hrvatskom jeziku je oblik *klećeći* (glagolski prilog sadašnji), u srpskom u obliku *kleknuvši* (glagolski prilog prošli), a različiti oblici zahtevaju različitu rekciju:

hrvatski: **Klećeći** na mokroj travi, osjećao je topli potok krvi kako curi iz rane od metka koji mu se zabio ispod rebara (DVK: 421);

srpski: **Kleknuvši** na mokru travu, mogao je da oseti topli mlaz krvi kako teče iz rane od metka tik ispod rebara (DVK: 375).

U prevodima „Da Vinčijevog koda“ ne mogu da se nađu različiti primeri upoređujući rekcijske razlike između srpskog i hrvatskog jezika, jer su, hrvatska i srpska prevoditeljka prevele rečenice na svoj način i svaka prema svom sopstvenom jezičkom osećanju.

Zaključak

U ovom radu postavili smo sebi za cilj da se predstavie razna mišljenja stručnjaka u odnosu na *da*-konstrukciju prema infinitivu, a takođe da se na bazi rečenica uoči da li postoje sintaksičke razlike između srpskog i hrvatskog prevoda „Da Vinčijevog koda“. Leksički fond, koji čini mešavinu razgovornog i stručnog jezika, karakteriše visoka frekvencija u dva analizirana prevoda „Da Vinčijevog koda“. Zato je razumljivo što ni hrvatska ni srpska prevoditeljka ne koristi u svojim prevodima isključivo jednu određenu konstrukciju.

U funkciji glagolske dopune ili tzv. složenog predikata u hrvatskom jeziku, sa normativnog gledišta, davala se i daje prednost infinitivnoj dopuni nad konstrukcijom *da* + prezent. Posle raspada jezičke zajednice i odvajanja normi hrvatskog i srpskog jezika, a takođe širenja purizma u hrvatskom, upotreba infinitiva se još više pojačala i dominira u odnosu na konstrukciju *da* + prezent, tipičniju za srpsko govorno područje. Međutim, u srpskom jeziku proces potiskivanja i n f i n i t i v a konstrukcijom *da* + prezent, i to ne samo uz glagole nepotpunog značenja, postaje uobičajeniji tamo gde infinitiv predstavlja deo složenog glagolskog oblika, tj. futura. Ipak, ne može se negirati činjenica da se upotreba konstrukcije *da* + prezent i infinitiva uočava kod govornika oba štokavska jezika. To potvrđuju brojni primeri iz dvaju prevoda romana Dena Brauna.

Literatura

- Braun 2006: Braun, Den. *Da Vinčijev kod* (prevod sa engleskog na srpski: Nina Ivanović). Novi Sad: Solaris.
- Brown 2006: Brown, Dan. *Da Vinčijev kod* (prevod sa engleskog na hrvatski: Suzana Sesvečan). Zagreb: V.B.Z.
- Brozović 1953: Brozović, Dalibor. O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom *da*. In: *Jezik*. II/1. Zagreb. S. 13–18.
- Frančić 1963: Frančić, Vilim. *Gramatyka opisowa języka serbochorwackiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Ivić 1972: Ivić, Milka. Problematika srpskohrvatskog infinitiva. In: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. XV/2. S. 115–139.
- Ivić 2005: Ivić, Milka et al. (Ur.). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*. Prosta rečenica. Beograd: Institut za srpski jezik – Beogradska knjiga – Matica srpska.
- Klajn 2005: Klajn, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd.
- Marković 1955: Marković, Svetozar. Položaj zamjeničke enklitike u vezi sa naprednom upotrebom infinitiva i prezenta sa svezicom „*da*“. In: *Naš Jezik*. VI. Nr. 1–2, S. 33.
- Moskovljević 1936: Moskovljević, Miloš. Još o upotrebi svezice „*da*“ s prezentom mesto infinitiva. In: *Naš Jezik*. IV. Nr. 4. Beograd. S. 107–113.

Stevanović 1954: Stevanović, Mihailo. *Naporedna upotreba infinitiva i prezenta sa svezicom da*. Beograd.

Znika 2005: Znika, Marija. Sintaktička norma hrvatskoga jezika u XX. stoljeću. In: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb. S. 128.

Vesna Jovanović (Sosnowiec – Katowice)

The analysis of syntactic differences between Croatian and Serbian verbs (based on the Croatian and Serbian translations of „The Da Vinci Code“ by Dan Brown)

The paper analyses the differences on the syntactic level based on the examples taken from the Croatian and Serbian translations of „The Da Vinci Code“ by Dan Brown. The Croatian examples are taken from the translation from English into Croatian by Suzana Sešvečan; the Serbian translation is provided by Nina Ivanović.

The Croatian and Serbian languages have functioned as separate standard varieties. After the dissolution of the common norm the Serbian literary language, so as to say, „returned to itself“. This means that on the one hand the range of its usage has diminished but on the other it has not been changed in the normative aspect after 1991.

The main object of analysis is to demonstrate the differences between the form „da + present“ used mainly by Serbs and the form of the infinitive used more often by Croats. The differences in both languages derive from the fact that the two languages were influenced by different historical and political events, cultural and religious traditions, social mentality and traditional systems of values. This paper also presents the dissimilarities in word order between the Croatian and Serbian languages and the order of their enclitics. Finally, the discrepancies in the government of verbs in Croatian and Serbian are examined.

Vesna Jovanović
University of Silesia, Katowice
Faculty of Philology, Grota Roweckiego 5
41-205 Sosnowiec
Poland
Tel.: + 48 (032) 36-40-819
Fax: + 48 (032) 36-40-841
Private phone: + 48 605 729 397
E-mail: vesna19@wp.pl

Marina Nikolić (Beograd)

Deverbativna imenica kao kondenzator rečeničnog sadržaja u jeziku novina (na BKS materijalu)

U radu se razmatra ponašanje glagolske imenice kao površinskog eksponenta dubinske rečenične strukture u novinskim tekstovima. Sistematizacija kondenzovanih iskaza pomoću deverbativne imenice vrši se na osnovu semantičkog (značenjskog) kriterijuma. Budući da se deverbativne imenice odlikuju kondenzovanjem velikog broja različitih rečeničnih značenja i sintaksičkih funkcija, moramo ih podeliti na bar četiri oblasti: deverbativne padežne konstrukcije adverbijalnog tipa, deverbativne padežne konstrukcije kao semantičke dopune, nominativne deverbativne konstrukcije i deverbativne imenice u dekomponovanom predikatu. Osim toga, biće reči i o problemu leksikalizacije i promene značenja deverbativnih imenica, koje na taj način prestaju da budu kondenzatori rečeničnog značenja i dobijaju, odnosno imaju svoja autonomna značenja.

Uvod. Pojam sintaksičke kondenzacije u lingvistiku su uveli češki lingvisti praške lingvističke škole, pre svega V. Matezijus, a razrađuju ga njegovi idejni nastavljači. Nezavisno od teorijskih razmatranja pražana, o pojavama srodnim rečeničnoj kondenzaciji raspravljaju i teoretičari generativističke lingvističke orijentacije koristeći pri tom drugu terminologiju. U srpskoj, hrvatskoj i bošnjačkoj lingvistici tek poslednjih decenija XX veka javljaju se interesovanja za teorijska pitanja ove vrste, pa i za pojam rečenične kondenzacije.

Rečenična kondenzacija definiše se kao pojavljivanje nerečeničnih jezičkih sredstava u funkciji saopštavanja rečeničnog sadržaja.¹ Površinska, nerečenična predikacija, predstavljena rečeničnim kondenzatorom, neposredno je derivirana iz odgovarajućeg dubinskog semantičkog ekvivalenta, predikata u finitnom glagolskom obliku. Takvi rečenični kondenzatori jesu: verbidi (infinitiv i participi), deverbativne imenice, deverbativni pridevi i dadjektivne imenice.

Problem jezičke kondenzacije treba posmatrati kao oblik ispoljavanja opšte aktuelne tendencije ka nominalizovanju iskaza² u modernim evropskim jezicima. Potvrđen je i opšti princip žanrovske varijacije u pogledu stepena produktivnosti i frekvencije rečeničnih kondenzatora. Pojavljivanju nominalizacija naročito pogoduju specijalni funkcionalni stilovi standardnog jezika, kao što su: novinarski, administrativni, naučni. Ovo se tumači ekstralingvističkim momentima kao što su intelektualizovanost, uopštenost i apstraktnost tematike tekstova datog funkcionalni stila, što podrazumeva i posebne procedure mišljenja, koje od jezičkog iskaza zahtevaju

¹ Radovanović 2007: 28.

² Nominalizacije su procesi koji vode pojavljivanju nominalnih sredstava umesto verbalnih u iskazima prirodnih jezika. (Radovanović 2007: 78)

ekonomičnost, sintetičnost, bezličnost (anonimnost), neovremenjenost, nemodalnost, statičnost i sl. Postoje i lingvističke pogodnosti za upotrebu nominalizovanih struktura (a to je potvrđeno i u drugim indoevropskim jezicima). Nominalizovani iskazi pokazuju slobodniju mobilnost u iskazu, pa i mogućnost većeg distanciranja u odnosu na neposredno dominirajući sintaksički centar nego što to pokazuju ekvivalentne rečenične strukture.

Najnovija istraživanja Duške Klikovac (Klikovac 2008) pokazuju da, pored onih koje među prvima u serbokroatističkoj lingvistici identifikuje Milorad Radovanović, postoje još neke važne osobine nominalizovanih iskaza. Prihvatajući sve ono što je o kondenzaciji u literaturi već rečeno, a nadovezujući se na proučavanja birokratskog jezika, D. Klikovac se bavi stilskim, ideološkim i utilitarnim aspektima nominalizovanih izraza.

Kao što je pomenuto, nominalizacija se tradicionalno smatra stilskim postupkom koji treba izbegavati, budući da su imenice, za razliku od glagola, statične i da čine tekst monotonim. Pošto tekstu oduzima konkretnost, dinamičnost i slikovitost, imenički način izražavanja nepoželjan je u običnoj, svakodnevnoj komunikaciji, te joj nije ni svojstven. Zbog toga je, za svest prosečnog govornika, neprirodan i izveštačen.

Nominalizacija je povezana sa birokratizacijom jezika. Mogli bismo reći da je svaka birokratska rečenica nužno nominalizovana, ali obrnuto ne važi: kad joj se pribegava s razlogom, nominalizacija ne znači da će iskaz zvučati birokratski.

U okviru birokratskog izražavanja nalazi se još jedan aspekt nominalizacije. Govornici sa slabom jezičkom kulturom često koriste birokratizovni jezik, čija je karakteristika neograničena upotreba nominalizacija. Taj aspekt ne treba ignorisati onda kada govorimo o nominalizaciji.

Nominalizacija ispunjava mnoge zadatke savremenog društva: pomoću nje se zvanični govor distancira od običnog, svakodnevnog, institucije izražavaju svoju moć, pojedinac gradi imidž obrazovanog i kompetentnog čoveka, neka situacija se može iskazati tako da se neki njeni delovi prikriju. Razlozi zbog kojih se iskaz nominalizuje najčešće se prepliću. Pomenuti aspekti nominalizacije nisu karakteristični samo za srpski jezik, nego su univerzalni.

Nominalizacija je jezički postupak koji se, pored toga što se upotrebljava, često i zloupotrebljava, te može biti pokazatelj društvenog razvoja i društvene patologije.

Za deverbativnu imenicu u različitim padežnim konstrukcijama može se reći da u jeziku funkcioniše kao glavni kondenzator rečeničnog značenja, pa i da predstavlja najviši stepen mogućeg nominalizovanja iskaza. Same deverbativne imenice u toj ulozi obično su veoma apstraktnog značenja.

Deverbativna imenica retko se može naći u sintaksički izolovanom položaju,³ već se najčešće nalazi u nekom odnosu sa korelativnom predikacijom.

³ Npr. u novinskim naslovima (*Skidanje maski*, *Prevazilaženje krize*).

Deverbativna imenica se ponaša kao izrazito neobeleženo jezičko sredstvo, pošto uz nerečeničnu predikaciju o kojoj referiše ne saopštava podatke o licu, vremenu, broju, rodu, fazi, aspektu, modusu i sl., pa je opredeljivanje za iskaze sa deverbativnom imenicom rešenje nametnuto razlozima ekonomije u komunikacijskim situacijama kada je isticanje podataka o navedenim gramatičkim značenjima i odnosiima informaciono redundantno. Treba naglasiti da je deverbativna imenica izrazito pogodno sredstvo za sintaksičko-semantičke situacije anonimnosti, uopštenosti agensa u iskazima u kojima se pojavljuje.

Interpretacija deverbativne imenice, za razliku od ekvivalentnih rečeničnih obrazovanja, neposrednija je i u većem stepenu zavisna od lingvističkog i ekstralingvističkog konteksta. Ovo na prvi pogled nameće ideju o većoj potencijalnoj dvosmislenosti konstrukcija s deverbativnom imenicom od iskaza sa rečenicom. Međutim, istraživanja su pokazala da je problem dvosmislenosti u sintaksi zanemarljiv, jer ispitivanje jezika u kontekstu pokazuje da potpune i prave izolacije i nema, te da su pojave dvosmislenosti samo teorijski konstrukti. Konstrukcije sa deverbativnom imenicom nisu u ovom smislu nimalo semantički hendikepirane.⁴ Interpretaciju rečeničnih kondenzatora često pri tom određuje i inherentna leksička semantika ostvarenih jezičkih jedinica.

Na osnovu osobina koje imaju kao kondenzatori rečenice, deverbativne imenice se često upotrebljavaju u publicističkom stilu, kada autori nastoje da svoj iskaz učine statičnim, uopštenim, apstraktnim, intelektualizovanim i ekonomičnim. Kondenzovanje iskaza pomoću deverbativne imenice jeste standardno sintaksičko sredstvo koje novinar upotrebljava da na najsažetiji i najobjektivniji način prenese do čitalaca tačnu, preciznu i jasnu informaciju. Upotrebom ovakvih sredstava, novinar prenosi informaciju, pri tom često ne navodeći podatke o agensu, objektu, licu, vremenu, rodu, broju, aspektu i sl., što svakako doprinosi ekonomisanju i apstrahovanju iskaza. Dešava se da novinar to čini i nesvesno, preuzimajući nepisane obrasce za pisanje tekstova.

Predmet rada jesu deverbativne imenice kao kondenzatori rečeničnog sadržaja.⁵ Iako deverbativne imenice upućuju na implicitnu predikaciju, postoje među njima i takve koje nemaju parnjaka među glagolima u srpskom jeziku. Takve imenice neće biti izuzete iz istraživanja.

Kao što je rečeno, pored deverbativnih imenica, čija je osobina kondenzovnje rečeničnog značenja, u publicističkom funkcionalnom stilu (kao i u jeziku uopšte)

⁴ Čak ni pojavljivanje deverbativne imenice u naslovima nije kontekstualno izolovano, jer tu redovno moramo računati sa ekstralingvističkim kontekstom tipa prethodnog iskustva, pretpostavke, očekivanja, predznanja ili zainteresovanosti, ali i sa onim lingvističkim, gde naslovu kontekst predstavlja sadržina teksta koji sledi.

⁵ Iz istraživanja su izuzete deverbativne imenice koje označavaju vršioca radnje (*nomena agentis*) i deverbativne imenice u dekomponovanom predikatu.

postoje i neka druga sredstva za kondenzovanje rečenice, ali se deverbativna imenica zbog svojih karakteristika (neutralnost, mobilnost, kombinalnost, neobaveznost identičnosti agensa sa agensom korelativne predikacije, neobaveznost određenog vidskog oblika itd.) izdvaja kao jedan od najvažnijih (ako ne zbog drugog, onda bar zbog visoke frekvencije) kondenzatora rečeničnog značenja.

Analiza u radu vrši se na sledeći način: opisujemo i rekonstruišemo primere padežnih konstrukcija u kojima deverbativna imenica kondenzuje značenje rečenice.⁶ Analiza se neće vršiti strogo sintaksički već će se pažnja usmeriti na semantiku, tj. na sve one nijanse koje su bitne za značenje i tumačenje, kao i za pravilno rekonstruisanje dubinske strukture iskaza, što je osnovni metodološki pristup u radu. Za semantičku analizu tih sredstava najpogodnijim se čine postupci dubinske interpretacije, koju u lingvistička istraživanja uvodi generativna gramatika, pa se rečenični kondenzatori ovde posmatraju kao površinska, sekundarna jezička obrazovanja, čiju semantičku bazu u dubinskoj strukturi iskaza zastupaju primarna, razvijena rečenična obrazovanja. Znači, biće rekonstruisane dubinske strukture iskaza sa deverbativnom imenicom u funkciji kondenzatora rečeničnog značenja u površinskoj strukturi. Time se utvrđuje semantička baza iskaza.

U analizi će se, kao tehnički postupak, pojaviti interpretacioni transformacioni tekst simbolizovan strelicom i uglastom zagradom [←...].

Kao izvori za ovo istraživanje poslužili su dnevni listovi „Politika“ (P) za srpski jezik (12. 03. 2009), „Oslobođenje“ (O) za bošnjački (12. 03. 2009) i „Vjesnik“ (V) za hrvatski jezik (12. 03. 2009)⁷.

Korpus je reprezentativan i obuhvata iz svakog od navedenih listova po stotinu rečenica iz žanrovski i tematski različitih novinskih tekstova, koje u svojoj strukturi sadrže bar jednu deverbativnu imenicu koja kondenzuje rečenično značenje. U radu se, zbog brojnosti, neće naći svi pronađeni i analizirani primeri, već će ih biti samo onoliko koliko je dovoljno da se reprezentuju navedena značenja. To znači da će svako pobrojano značenje biti pokazano na nekoliko primera u kojima se ta značenja uočavaju.

Kondenzovanju pomoću deverbativne imenice podložna su različita adverbijalna značenja, a osim toga imenica može imati funkciju semantičke dopune, kao i centralne sintaksičke funkcije.⁸

⁶ Isti metod korišćen je u studiji Milorada Radovanovića „Imenica u funkciji kondenzatora“ (Radovanović 1977).

⁷ Izvori za istraživanje preuzeti su sa Interneta.

⁸ To su pokazala istraživanja M. Radovanovića (Radovanović 1977) i M. Nikolić (Nikolić 2005), na koja se poziva, i koja nastavlja i ovo istraživanje.

U radu primeri će biti klasifikovani prema navedenim osnovnim rečeničnim značenjima i sintaksičkim funkcijama.

Ciljevi rada jesu utvrditi u kojoj meri su navedena sintaksička sredstva frekventna u jeziku novina; koji modeli preovlađuju; koja značenja se najčešće kondenzuju i u kojoj meri. Jedan od ciljeva bio je pokazati odnos u distribuciji nominalizovanih iskaza koji kondenzuju određena značenja.

Pored toga, osvrnućemo se na kraju rada i na problem leksikalizacije i promene značenja deverbativnih imenica, koje na taj način prestaju da budu kondenzatori rečeničnog značenja i imaju, odnosno dobijaju svoja autonomna značenja.

Analiza upotrebe deverbativnih imenica u jeziku novina

I. Deverbativne padežne konstrukcije adverbijalnog tipa

a) Konstrukcije sa temporalnim značenjem. Padežne konstrukcije sa deverbativnom imenicom i različitim predloškim rešenjima čine stabilan sistem jezičkih sredstava za isticanje temporalnih distinkcija tipa anteriornost, posteriornost, simultanost:

*У сваком случају, ова седница мора бити завршена **пре почетка** редовног пролећног заседања (P). [← Pre nego što počne zasedanje]*

*Опозиционари су све до касних поподневних сати рекламирали повреде Пословника, указујући на, како су тврдили, пропусте у процедури, па су дате три паузе, да би, тек сат **пред истицање** радног времена, почела дебата о предложеним изменама (P). [← Pre nego što je isteklo radno vreme]*

*Јелена Триван каже за „Политику“ да очекује да оставке чланова РИК-а из ДС-а буду на дневном реду прве наредне седнице парламента, одмах **по завршетку** текуће (P). [← Nakon što se završi tekuća sednica]*

*Руководилац специјалне јединице задужене за хватање Стојке и начелник Одељења за криминал Полицијске капетаније жупаније Веспрем Петер Держи је изјавио да је сада, **након сагледевања** снимка унутрашње камере постављене у бару „Шкорпија“, познатом и као „Патриот“, односно исказа сведока могуће реконструисати читав трагични догађај (P). [← Nakon što su sagledali snimak]*

*Gotovac i Stanić kazneno su prijavljeni u sklopu velike Uskokove akcije „Maestro“ prije 20 mjeseci, no **nakon podizanja** optužnice, postupak protiv Gotovca i Stanića je razdvojen (V). [← Nakon što je podignuta optužnica]*

*„Hrvatska će ukinuti vize Albaniji ove godine“, najavio je premijer Sanader **nakon razgovora** s predsjednikom albanske vlade Salijem Berishom (V). [← Nakon što su razgovarali]*

***Nakon zatvaranja** Wall Streeta, Senat je završio raspravu o prijedlogu zakona o poticajnim mjerama i o njemu je trebao glasati u utorak (V). [← Nakon što se zatvorio Wall Street]*

Ухапшени се сумњиче за више кривичних дела разбојништва, пљачки банака и пошта, изнуде и покушаја убиства **при наплати дуга** (О). [← *Dok su naplaćivali dug*]

Друга двојица, Шандор Рафаел и Беше Немет, које је ухватила аустријска полиција **приликом бекства**, налазе се и даље у затвору у Грацу и чекају изручење (Р). [← *Dok su bežali*]

Двојица премијера изјавила су да су **tijekom razgovora** posebnu pozornost posvetili energetici, i to vrlo konkretno suradnji na projektu trans-jadranskog plinovoda (ТАР) који би išao od Irana i kaspijske regije preko Albanije i Jadrana do Italije (V). [← *Dok su razgovarali*]

b) Konstrukcije sa kauzalnim značenjem. Varijacija kauzalnih konstrukcija s deverbativnom imenicom сведочи о развијености овог система средстава рећеничне кондензације.

Сређином јануара заступници оптужбе су тражили да процес буде прекинут **због тврђњи** једног заштићеног сведока да су му Шешељеви сарадници претили, али су се томе у судници успротивили и председавајући судија и оптужени Шешељ (Р). [← *Zato što je jedan svedok tvrdio*]

Sarkozy, који је добио nadimak Sarko l'Americain **zbog svog divljenja i podrške** Sjedinjenim Državama, nastoji obnoviti veze s Irakom i popraviti odnose s Vašingtonom који су били теško затегнути **zbog protivljenja** njegovog prethodnika iračkom ratu (О). [← *Zato što se divio i podržavao Sjedinjene Države, zato što se njegov prethodnik protivio*]

Оптужница је Готовца и Станића теретила **za davanje i primanje** mita те злупоробе положаја и овласти, а Ускок је најавио жалбу на пресуду (V). [← *Zato što su davali i primali mito*]

Prema liječničkom priopćenju које преноси Ansa, Eluanina смрт је наступила у 20.10 sati по средњоевропске времењу „најvjeroјатније“ **zbog zatajenja rada** bubrega које је довело до затајења рада плућа и срца (V). [← *Zato što su zatajili bubrezi*]

Судско веће Хашког трибунала одлучило је да, **на захтев** Тужилаштва, до даљег прекине суђење Војиславу Шешељу, саопштио је суд у Хагу (Р). [← *Zato što je Tužilaštvo zahtevalo*]

Kako је приопћено из EUFOR-a, ова операција потраге проведена је **na захтев** Хашког трибунала с циљем прикупљања информација које би могле бити корисне за проналажење најтраженијег хаашког бјегунца (V). [← *Zato što je Haški tribunal zahtijevao*]

c) Konstrukcije sa intencionalnim značenjem. Често је у овим примерима теško разграничити intencionalno значење од значења семантичке допуне јер нека решења не морају имати потенцијал у реконструисаној клаузи већ неки други глаголски

oblik, što onda označava semantičku dopunu. Za proveru upotrebljavamo drugo rešenje *S ciljem da* + glagolski oblik, koje je nedvosmisleno signal da se radi o značenju namere. Isto tako ponekad se uočava i značenje namene.

Predstavnici komercijalnih banaka su dali kvalitetne preporuke za rješenje ovih problema i istaknuli zadovoljstvo što su pozvani od strane ministra finansija na radno-konsultativni sastanak, te podržali ideju da se ovakvi sastanci redovno održavaju, što će pomoći u kvalitetnijem prevazilaženju problema koje nosi finansijska kriza, saopćeno je iz Ministarstva finansija FBiH (O). [← Da bi se rešili ovi problemi]

Kako je priopćeno iz EUFOR-a, ova operacija potrage provedena je na zahtjev Haškog tribunala s ciljem prikupljanja informacija koje bi mogle biti korisne za pronalaženje najtraženijeg haškog bjegunca (V). [← Da bi se pronašao najtraženiji haški bjegunac]

U utorak će se u Udinama održati sastanak na kojemu će se utvrditi način obdukcije radi utvrđivanja točnih uzroka smrti Eluane koja je nastupila ranije nego su to liječnici očekivali (V). [← Da bi utvrdili točne uzroke smrti]

Kasno u ponedjeljak, Senat je sa 61 glasom za i 36 protiv, odlučio o završetku rasprave i stavljanju zakona na izglasavanje u utorak, čime je potvrđeno da Demokrati imaju 60 glasova potrebnih da se onemogućí proceduralno opstruiranje donošenja zakona (V). [← Da se izglasaju]

d) Konstrukcije sa značenjem „osnov“, „kriterijum“

Gotovo četiri godine, prema vlastitome priznanju, Koroman je pisao ovu zbirku od četrdesetak pjesmotvora razvrstanih u deset tematskih ciklusa, primjerenih za isto toliko Božjih zapovijedi, s tim da se pjesnikovo duhovništvo ne ističe pred njegovim opisno, promatračko svjetovnim bićem (O). [← Na osnovu toga što je sam priznao]

Prema liječničkom priopćenju koje prenosi Ansa, Eluanina smrt je nastupila u 20.10 sati po srednjoeuropskome vremenu „najvjerojatnije“ zbog zatajenja rada bubrega koje je dovelo do zatajenja rada pluća i srca (V). [← Na osnovu toga što su liječnici priopćili]

e) Konstrukcije sa instrumentalnim značenjem. Neki od ovih primera imaju značenje načina, ali ćemo i njih svrstati u ovu grupu. Rekonstruisana klauza sa semantičkom nijansom načina je po modelu *Tako što*, dok klauza koja nema ovakvu semantičku nijansu ima veznik *Time što*.

У Министарству одбране истичу да се у њиховом саставу обезбеђује демократски принцип контроле у раду, учењем представника органа локалне самоуправе из области рада и социјалне политике и здравствених установа у првостепеним, односно представника Министарства правде, Министарства за рад и социјална питања и Министарства здравља у другостепеним комисијама (P). [←Time što predstavnici [...] učestvuju]

Vraćanjem pregovora u institucije dalo bi se, prije svega, na značaju državi, a iz parlamentarne rasprave prve naše političke garniture bilo bi definitivno jasno tko i kako, zapravo (i) da li uopće, vidi budućnost Bosne i Hercegovine (O). [←Time što se pregovori vraćaju]

*Posjećenost stranica dobit će se stalnim **dopunjavanjem, objavljivanjem** aktualnih vijesti iz područja koje pokriva izložba, **objavom** sličnih događanja kod nas i u svijetu (V). [←Time što se stalno dopunjuju, objavljuju aktualne vijesti [...], objavljuju slični događaji]*

*Goran Golovko, redatelj predstave koja je spojila Krležinu „Ledu“ i Genetove „Sluškinje“, odlučio je ispitnu produkciju studenata četvrte godine Akademije ostvariti **u suradnji** sa šibenskim kazalištarcima kojima je ovaj projekt značajan zbog procesa profesionalizacije u kojeg su zakoračili prošle godine, dok je, s druge strane, mladim splitskim glumcima omogućen izravan kontakt s publikom pred kojom su se pokazali u zavidnom svjetlu (V). [←Tako što je surađivao sa šibenskim kazalištarcima]*

Značenja prapratne okolnosti, koncesivnosti i kondicionalnosti nisu potvrđena u ovom korpusu.⁹

II. Deverbativne padežne konstrukcije kao semantičke dopune

Padežne konstrukcije s deverbativnom imenicom kao kondenzatori rečeničnog značenja u ulozi semantičke dopune ne kondenzuju određenu vrstu rečeničnog značenja već samo ekspliciraju objekat, sadržaj ili neki sličan semantički element. U poziciji glavne predikacije javljaju se glagoli nepunoznačnog karaktera, često fazni, ali i oni iz semantičkih klasa komunikativnih, modalno-komunikativnih, modalnih, kognitivnih, perceptivnih, i uopšte glagola intelektualnih i emocionalnih stanja i procesa, kao i glagoli psihološkog distanciranja (glagoli psiholoških i fizioloških stanja odnosno procesa). Semantičku bazu dopunskih padežnih konstrukcija o kojima je reč zastupaju dopunske klauze različitog tipa (Da, Šta, Što, Kako, Koliko, O tome da, O tome šta, O tome što, O tome kako / koliko, Time da, Time što, Time kako / koliko, Tome da, Tome što, Tome kako / koliko i sl. Tu promjenljivi deo složenog vezničkog elementa saopštava dodatni podatak koji se priključuje opštoj informaciji o objektu odnosno sadržaju korelativne predikacije, npr. način, kvalitet, kvantitet.

a) Deverbativna imenica uz glagol

***Најаву** да би РИК могао бити замењен државном комисијом комплетна опозиција одбацује као неприхватљиво решење (P). [← Da najavi]*

⁹ U istraživanju sprovedenom 2005. godine (Nikolić 2005) na većem novinskom korpusu srpskog jezika navedena značenja jesu zabeležena, ali na vrlo malom broju primera.

Представници ДС-а су оставкама изразили став о догађајима у РИК-у и о неодговорном трошењу новца, иако нису учествовали у **креирању** процедура, којима је омогућено то неодговорно трошење новца (Р). [← (U tome) Da kreiraju]

Велимир Илић, лидер Нове Србије, казао је да власт на силеџијски начин хоће да промени Пословник и додао да ће Нова Србија прекинути сваки **контакт** са владајућом коалицијом и да ће се борити за ванредне парламентарне изборе (Р). [← Da kontaktira]

Уводи се обавезна **обука** „цивилних“ регрута за послове цивилне заштите (Р). [← (To) Da se običe]

Закон ће бити јасан: неће бити ни **распоређивања** на позиције које су непопуњене по постојећој систематизацији организације или установе, као и на послове чијим би обављањем дошло до отпуштања запослених радника – истиче Карановић (Р). [← (Toga) Da se (neko) rasporedi]

Друга двојица, Шандор Рафаел и Ђезе Немет, које је ухватила аустријска полиција приликом бекства, налазе се и даље у затвору у Грацу и чекају **изручење** (Р). [← Da budu izručeni]

Према наводима Держија, играчи мађарског рукометног шампиона и чланови њихових породица су на трећем спрату локала прослављали **рођење** сина Гергеа Иванчика (Р). [← (To) Što se rodio sin]

Овогодишњи „Сајам брендова“, пети по реду, биће одржан на простору од 6.000 метара квадратних, трајаће до 14. фебруара, а очекује се **долазак** око 50.000 посетилаца (Р). [← Da dođu]

Tim je slijedom poruka Raffija Gregoriana kako bi propast prudskog procesa (Prud – Sarajevo – Banja Luka) značio **stagnaciju** ove zemlje sve do izborne 2010. godine, upozoravajuća, gotovo prijeteća – oponentima ovoga plana (О). [← Da će zemlja stagnirati]

Cilj sastanka je bio da se omogući bolje **poslovanje** komercijalnim bankama, te da se pozitivno utiče na tretman štediša i korisnika kredita (О). [← Da bolje posluju]

Turističko vijeće Hrvatske turističke zajednice (HTZ) na izvanrednoj je sjednici u utorak u prostorijama HTZ-a na Iblerovu trgu izglasalo **povećanje** novca za ovogodišnju promidžbu, tako da će se umjesto planiranih 173 milijuna kuna potrošiti 185,5 milijuna kuna (V). [← Da se poveća]

Kasno u ponedjeljak, Senat je sa 61 glasom za i 36 protiv, odlučio **o završetku** rasprave i **stavljanju** zakona na izglasavanje u utorak, čime je potvrđeno da Demokrati imaju 60 glasova potrebnih da se onemogući proceduralno **opstruiranje** donošenja zakona (V). [← Da se završi rasprava, i da se stavi zakon na izglasavanje, [...] da se opstruira donošenje zakona]

„Nova američka administracija objavila je da želi **promjene i pregovore** (V). [← Da (se) promjeni i pregovara]¹⁰

Slikari će pak nastaviti s **izvođenjem** praktične nastave izvan školskih prostorija (V). [← Da izvode]

Najavio je i **povećanje** iznosa studentskih kredita i stipendija, te **usklađivanje** pravilnika s Bolonjskim procesom (V). [← Da će se povećati iznos [...], i uskladiti pravilnik]

b) Deverbativna imenica uz imenicu

Konstrukcije ove vrste pojavljuju se, osim uz dominirajući glagol, i uz dominirajuću imenicu¹¹ ili pridev¹², kao njihova semantička dopuna. Dominirajuća imenica i subordinirana deverbativna imenica kao njena semantička dopuna u ovakvim slučajevima najčešće su vrlo apstraktnog značenja. Karakteristično je da je upravna imenica često i sama iz klase deverbativnih ili deadjektivnih imenica (čak i kao nominalni elemenat dekomponovanog predikata). Kada se ostvare takvi slučajevi, oni ilustruju situaciju dvostruke (čak višestruke) semantičke nominalizacije.

Што се тиче трошкова, енормне суме су и раније одлазиле равномерно представницима свих партија, па уколико неко жели да покрене иницијативу за штедњу, СПС ће то подржати“ (P). [← Da se štedi]

„Додатак на примања имали су и они чланови РИК-а, који су били задужени за спровођење локалних избора на Косову и Метохији и отуда разлика у њиховој заради од оних чланова РИК-а који нису путовали на Космет (P). [← (Na to) Što primaју, (Na to) Što zarade]

Лакше је полагати испите и завршити школовање ако боравите код куће, у месту становања (P). [← Gde (neko) stanuje]

Цивилна служба траје девет месеци, они који изаберу овај начин регулisaња војне обавезе имају право на одсуство од 13 дана, рачунајући и нерадне дане (P). [← Da regulišu]

¹⁰ Ovom nominalizacijom zamagljeno je pravo značenje rečenice. Zbog anonimnosti agensa, ne može se s preciznošću rekonstruisati rečenica na dubinskom nivou. Anonimnost agensa postignuta upotrebom deverbativne imenice dovodi do dvosmislenosti. Nerazumevanje mogu otkloniti vanlingvistički faktori kakvi su npr. prethodno iskustvo, predznanje ili očekivanje.

¹¹ Dominirajuća imenica je najčešće iz klase deverbativnih. Takve padežne konstrukcije rekonstruišemo u dopunske klauze uz imenicu kao upravnu reč. Takvi primeri su vrlo česti u novinarskom stilu.

¹² Pojavljuje se najčešće uz prideve sa značenjem spremnosti, sposobnosti, potrebe i sl. Karakteristično je da se ovim modelom najčešće dopunjuje trpni pridev.

„Amerika vidi priliku **za diplomatsko otvaranje** prema Iranu (V). [← Da se otvori]

Francuski predsjednik Nicolas Sarkozy objavio je u ponedjeljak odluku njegove vlade **o dodjeli** šest milijardi eura tamošnjim proizvođačima automobila, Renaultu, Peugeotu Citroënu (V). [← Da dodijeli]

c) Deverbativna imenica uz pridev

„Мислим да ће морални људи поднети оставку, јер ће схватити да су били увучени у енормно **трошење** новца и да им ту није место“, каже он (P). [← Da troše]

Додатак на примања имали су и они чланови РИК-а, који су били задужени **за спровођење** локалних избора на Косову и Метохији и отуда разлика у њиховој заради од оних чланова РИК-а који нису путовали на Космет (P). [← Da sprovode]

Руководилац специјалне јединице задужене **за хватање** Стојке и начелник Одељења за криминал Полицијске капетаније жупаније Веспрем Петер Держи је изјавио да је сада, након сагледавања снимка унутрашње камере постављене у бару „Шкорпија“, познатом и као „Патриот“, односно исказа сведока могуће реконструисати читав трагични догађај (P). [← Da uhvati]

„Iran je spreman **na pregovore** ali samo ako su utemeljeni **na međusobnom poštovanju**“ (V). [← Da pregovara, Da se međusobno poštuju]

Gradonačelnik je uvjeren da su većini njih ta prijevozna sredstva dovoljna **za obavljanje poslova** (V). [← Da se obave poslovi]

U jezičkom materijalu, koji je proučen za potrebe ovog istraživanja, najveći broj, skoro polovina, kondenzovanih struktura nalazi se u značenju semantičkih dopuna, s tim da je među njima najviše semantičkih dopuna glagola, zatim imenica i najređe prideva.

III. Nominativne deverbativne konstrukcije

Kao i konstrukcije u ulozi semantičkih dopuna, i konstrukcije s deverbativnom imenicom u centralnim sintaksičkim funkcijama ne referišu o nekom određenom tipu bazičnog rečeničnog značenja, već služe označavanju dubinske rečenične predikacije. Takve primere u površinskoj strukturi iskaza zastupa nominativna padežna konstrukcija s deverbativnom imenicom u jednoj od centralnih sintaksičkih uloga.¹³ Deverbativna imenica u nominativu, kao kondenzator rečeničnog značenja, poja-

¹³ Pri tome je deverbativna imenica uvek u nominativu. Interesantno je da se model sa deverbativnom imenicom u nominativu javlja samo u poziciji centralne sintaksičke funkcije. Na osnovu obrađenog jezičkog uzorka vidimo da je ovaj model za kondenzovanje rečeničnog značenja veoma produktivan. Rekonstruisana klauza ima veznike *da, kako*.

vljuje se u osnovnim sintaksičko-semantičkim funkcijama, tako da ćemo govoriti o subjekatskoj funkciji, odnosno poziciji subjekta i funkciji leksičkog jezgra predikata, tj. njegovog imenskog dela.

Deverbativna imenica, pored toga što može zauzeti pozicije rečeničnog subjekta ili leksičkog jezgra kopulativnog predikata, može se upotrebiti i samostalno, u novinskim naslovima.

a) Deverbativna imenica u poziciji subjekta

*Према досадашњој пракси, **разређење** чланова РИК-а и **избор** нових увек је ишло у пакету, на треба очекивати да ће тако бити и сада (P). [← То што су разређени чланови РИК-а и изабрани нови]*

***Објављивање** података да су чланови РИК-а прошле године поделили између себе 77.235.912 динара, при чему је свако ставио у џеп минимум два милиона динара, изненадило је (или барем тако тврде) странке које су их на ту функцију предложиле (P). [← То што су објављени подаци (То што је неко објавио податке)]*

*Тим је сlijedom порука Рађија Григоријана како би **propast** прудског процеса (Prud – Сарајево – Бања Лука) значао стагнацију ове земље све до изборне 2010. године, упозоравајућа, готово пријетећа – опонентима овога плана (O). [← То што је propao прудски процес]*

*Босна се још није пробала нити у бруџелско предворје и свако **tavorenje** у тренутачном политичком статусу quo значило би крах европских амбиција (O). [← То што тавори]*

*А, када ће бити **гласање**, то нико не може да предвиди (P). [← Када ће се гласати]*

***Ponašanje** Готовца у контексту његових разговора са Станићем показује само да је поступао неетично (V). [← То како се понаша]*

b) Deverbativna imenica u poziciji leksičkog jezgra predikata

Deverbativna imenica se može naći i u leksičkom jezgru predikata rečenice, ali takva obrazovanja nisu česta. Predikat takve rečenice je kopulativno-imenski, to jest sastoji se od glagolske kopule i leksičkog jezgra koji predstavlja deverbativna imenica.

*Јовановић истиче: „То је **бежање** од одговорности, не требају нам оставке представника ДС-а у РИК-у, већ јасна правила“ (P). [← То се бежи (Неко бежи)]*

c) Deverbativna imenica u novinskim naslovima

U novinskim naslovima često nalazimo deverbativnu imenicu. Više od trećine analiziranih primera nominativnih deverbativnih konstrukcija nalazi se u novinskim naslovima. Razlozi za to su ekstralingvističke prirode: deverbativna imenica

se često upotrebljava u naslovima zato što oni moraju biti kratki i koncizni, radi sažimanja sadržaja, njegovog uopštavanja, anonimizacije itd. Primere sa deverbativnom imenicom u naslovu možemo interpretirati pomoću određene predikacije, što će zavisiti od konteksta, lingvističkog i ekstralingvističkog (predznanja, očekivanja, pretpostavke).

Dogovor o investicijama (O) [← *Dogovaraju se da investiraju*]

Skidanje maski (O) [← *Skidaju maske*]

Poziv Evropi da pomogne Iraku (O) [← *Poziva se Evropa*]

Prevazilaženje krize (O) [← *Prevazilazi se kriza*]

Moguća gradnja nuklearne elektrane u Albaniji (V) [← *Da će se graditi*]

Pad tranzita tereta kroz Panamski kanal (V) [← *Pao je tranzit*]

Posjet francuskog predsjednika Bagdadu (V) [← *Francuski predsjednik je posjetio Bagdad*]

Deverbativna imenica se u srpskom jeziku pojavljuje kao kondenzator rečeničnog značenja u različitim slobodnim i vezanim padežnim konstrukcijama, s napomenom da su predložki modeli u ovoj ulozi češći i običniji. To upućuje na specifičnu ulogu predloga kao svojevrsnog površinskog signala određene vrste bazičnog rečeničnog značenja. Predlog se javlja kao kombinatorička varijanta dubinskog veznikog elementa. Slobodne padežne forme dobijaju ulogu semantičke dopune ili označavaju nrečeničnu predikaciju u centralnim sintaksičkim funkcijama.

U ulozi kondenzatora rečeničnog značenja deverbativna imenica se pojavljuje najčešće u lokativu ili genitivu (dva padeža sa najširom varijacijom predložkih i značenjskih mogućnosti), zatim slede instrumental i akuzativ. Na periferiji polja čije granice obeležavaju područje rasprostiranja deverbativne imenice u ulozi kondenzatora rečeničnog značenja nalaze se nominativ i dativ. Pri tom su za nominativ po pravilu rezervisane situacije referisanja o predikaciji u jednoj od centralnih sintaksičkih funkcija (subjekat ili leksičko jezgro predikata).

Proces nominalizovanja jezičkih iskaza pomoću deverbativne imenice prati i proces dekomponovanja predikata.

U jeziku se nekada ostvaruju dve ili nekoliko uzastopnih nominalizacija. Pojava nagomilavanja nominalizovanih iskaza naročito se vezuje za intelektualizovani tip komunikacije odnosno, za one specijalne domene upotrebe jezika u kojima su nominalizacije najfrekventnije:

Милош Алигрудих, шеф посланичке групе ДСС-а, у „наглом појављивању приче о трошковима“ види намеру владајуће коалиције за неке драстичне потезе (P).

Регрути ће као и до сада уз сваки појединачни позив обавезно добијати и обавештење о праву на приговор савести, али ће оно убудуће бити допуњено и конкретним поступком за остваривање тог права (P).

У досадашњој пракси су примећени **покушаји злоупотребе и притисака** на чланове комисија које врше распоред да регрути буду распоређени управо на таква места (P).

У тренутку **доношења одлуке о прекиду**, тужиоцима је остало мање од седам сати за извођење доказа против Шешеља (P).

Да би се barem ublažila teška dubioza (samo ove godine Federacija BiH mora servisirati 340 miliona maraka), izgleda da je jedini **lijek prodaja ostataka** porodičnog srebra (O).

Улагаči су у понедељак били на опрезу **у очекивању расpleта расправе** у америчком Сенату о приједлогу потицајних господарских мјера владе Баракка Обама (V).

На примерима који следе види се како неке реченице могу бити презасићене номинализацијама:

Bagdadi je naglasio da je Libija spremna, **pored interesa za investiranje i zajednička ulaganja**, uložiti depozite u određene banke u BiH s ciljem **jačanja** finansijskog sektora, te je dogovoren **sastanak** direktora bh. banaka sa partnerima u Libiji, kao i **posjeta** članova Vlade i zainteresovanih privrednika u drugoj polovini marta, saopšteno je iz Silajdžićevog kabineta (O).

Na sastanku su razmijenjena **mišljenja po pitanju prevazilaženja** globalne finansijske krize, a ministar Bevanda je prisutne upoznao sa **aktivnostima** Vlade FBiH, odnosno federalnog Ministarstva finansija **na izmjenama propisa** koji regulišu porez na dobit, što je u vezi sa **relaksiranjem banaka po pitanju obezbjeđenja** otplate kreditnih **dugovanja** fizičkim licima (O).

Лексикализација и промене значења deverбативних именца у језику новина. Константне промене у језику имају за последицу и промене значења речи. Када је реч о кондензовану исказа, треба обратити пажњу на deverбативне именце које су лексикализоване, тј. deverбативна именца је претворена у праву, па она више не означава само име радње, *nomen actionis*, него означава резултат радње или неке друге појмове који имају извесне семантичке везе са глаголом.

Тako, deverбативна именца често означава неки резултативни институционализовани чин лишен компоненте динамичности (*razgovor, govor, rasprava, sastanak i sl.*). Тада се може говорити о семантичкој аутономности поменутих deverбативних образовања до којих долази губљењем везе са одговарајућим глаголом. То се посебно односи на именце које означавају материјализовани резултат неке радње – акт, документ (*prijava, molba, žalba, odluka, zaključak, ugovor, dogovor, sporazum, izveštaj, predlog i sl.*).

Иsto тако, у правним наукама, политици и економији велики број термина је по по-реклу deverбативна именца:

Он, међутим, мисли да је „цела прича **са зарадама** ујдурма ДС-а и оних који су први изашли са том причом **о зарадама**, како би био укинута РИК и уведена нека државна комисија, то им проћи неће“ (P).

*Николић додаје да убудуће треба наћи решење које ће, на неки начин, лимитирати **примања** у РИК-у (Р).*

*Врло је важно да РИК може да ради, пошто се његов посао не завршава са **изборима**. РИК је надлежан и да утврди ко ће заменити посланика који поднесе **оставку** (Р).*

*У сваком случају, ова седница мора бити завршена пре почетка редовног пролећног **заседања** (Р).*

*Регрути ће као и до сада уз сваки појединачни **позив** обавезно добијати и **обавештење** о праву на **приговор савести**, али ће оно убудуће бити допуњено и конкретним **поступком** за остваривање тог права (Р).*

*Tokom **uviđaja** policija je, vjerovatno, uzela **snimke** kamera videonadzora na Hipo Alpe Adria banci, te će tek nakon pregleda ovih **snimaka** biti jasnije šta se desilo i ko je počinilac (О).*

***Optužnica** je Gotovca i Stanića teretila za davanje i primanje mita te zloporabe položaja i ovlasti, a Uskok je najavio **žalbu na presudu** (V).*

Zaključci

Kao što je rečeno, rečenična kondenzacija predstavlja pojavljivanje nrečeničnih jezičkih sredstava u funkciji saopštavanja rečeničnog sadržaja. Po velikom broju primera sa deverbativnom imenicom kao jednim od čestih kondenzacionih sredstava u jeziku novina, zapaža se opšta tendencija ka nominalizovanju iskaza.

Kako je istraživanje pokazalo, veliki je broj konstrukcionih modela u kojima se javlja deverbativna imenica kao nominalizacijsko sredstvo. Najšarolikije konstrukcije mogućiosti imaju genitiv i lokativ, zbog najvećeg broja predloga, zatim slede akuzativ i instrumental i, na kraju dativ. Postoji široki dijapazon različitih značenja koja pokrivaju predložko-padežne konstrukcije, to jest predložko-padežne konstrukcije sa deverbativnom imenicom kondenzuju sva navedena značenja, osim značenja centralnih sintaksičkih funkcija. Češće od slobodnih javljaju se oni modeli u kojima je padež vezan predlogom.¹⁴

Što se tiče padeža koji se javljaju slobodno, bez predloga, najfrekventniji je nominativ, i to isključivo u značenju centralnih sintaksičkih funkcija, potom slede slobodni akuzativ, u značenju semantičke dopune, pre svega, glagola, gde je deverbativna imenica u bespredložkom akuzativu u funkciji direktnog objekta, zatim slobodni genitiv, najčešće kao semantička dopuna apstraktnih imenica, a najređe se javljaju, kao slobodni, instrumental (najčešće u značenju sredstva) i dativ.

¹⁴ Isti zaključak iznet je i u analizi M. Radovanovića (Radovanović 1977) i M. Nikolić (Nikolić 2005).

Uočeno je da deverbativne padežne strukture kao površinski adverbijalni determinatori mogu kondenzovati različita rečenična značenja, najčešće temporalno, zatim kauzalno, slede značenja namere, sredstva i osnova, dok u našem korpusu nismo zabeležili nijedan primer koncesivnog i kondicionalnog značenja i značenja propratne okolnosti. Znatnim brojem primera posvedočene su raznolike mogućnosti semantičkog dopunjavanja upravnog glagola, imenice i, ređe, prideva. Visoka produktivnost potvrđena je i za nominativna deverbativna obrazovanja, kada glagolska imenica u nominativu zauzima poziciju subjekta, leksičkog dela predikata i kada kondenzuje predikacije u novinskim naslovima.

U ovom jezičkom korpusu najviše su zastupljeni primeri u značenju semantičke dopune, kao i oni sa deverbativnom imenicom u centralnim sintaksičkim funkcijama.¹⁵

Često se dešava da se u jednom iskazu ostvaruju dve ili više uzastopnih nominalizacija.

Primećuje se i opšta tendencija leksikalizacije deverbativnih imenica u jeziku novina. To znači da deverbativne imenice teže da dobiju sopstvena, samostalna značenja na taj način što postepeno gube semantičku vezu sa glagolima od kojih su nastale. Razlozi za to su različite prirode. Često deverbativna imenica predstavlja materijalizovani rezultat neke radnje – akt, dokument (*prijava, molba, žalba, odluka, zaključak, ugovor, dogovor, sporazum, izveštaj, predlog* i sl.). Isto tako, u pravnim naukama, politici i ekonomiji veliki broj termina je po poreklu deverbativna imenica.

Postoji i veliki broj pozajmljenica iz stranih jezika koje su po poreklu glagolske imenice: *transakcija, sistematizacija, integracija, restrukturiranje, obdukcija, privatizacija*¹⁶ itd.

Na kraju, uočili smo da je pojava kondenzovanja rečeničnog značenja u jeziku novina česta. Razlozi za to su mnogobrojni, počev od težnje novinara da iskaz učine statičim, sažetim i objektivno tačnim, do toga da svom jeziku daju još veći prizvuk ozbiljnosti i intelektualizovanosti¹⁷. Upotreba konstrukcija sa glagolskom imenicom u cilju kondenzovanja predikatskog izraza svakako da je potrebna, čak i neophodna, kao što smo videli, ali bi i tu upotrebu trebalo ograničiti do izvesne mere, da se iskaz ne bi učinio nerazumljivim i njegov smisao potpuno izostao.

¹⁵ Za razliku od zaključaka M. Radovanovića (Radovanović: 1977), u čijem korpusu se našlo najviše primera sa temporalnim značenjem.

¹⁶ Svi ovi primeri zabeleženi su u korpusu.

¹⁷ Ovo najčešće zavisi od stručnosti novinara i njegovog osećaja za jezik. U posmatranim listovima vrlo retko nailazimo na lošu upotrebu ovih konstrukcija. Takve greške najčešće se dešavaju novinarima amaterima i nalazimo ih više u jeziku elektronskih medija.

Poređenjem pojava rečenične kondenzacije u jeziku novina pisanih na srpskom, hrvatskom i bošnjačkom jeziku nismo uočili razlike ni u jednom segmentu. Postoje neznatne razlike u frekvenciji pojavljivanja određenih modela, no one su zanemarljive.¹⁸ Deverbativna imenica kao kondenzator rečeničnog sadržaja u jeziku novina funkcioniše gotovo istovetno u sva tri jezika.

Literatura

- Ajdžanović 2008: Ајдановић, Јелена. *Кондензација адвербијалних значења у књижевном језику код Срба у XIX веку*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ivić 1972: Ивић, Милка. Проблематика српскохрватског инфинитива. In: *Зборник за филологију и лингвистику XV/2*. Novi Sad. S. 115–138.
- Ivić 1988: Ivić, Milka. Još o dekomponovanju predikata. In: Poseban otisak iz *Južnoslovenskog filologa XLIV*. Beograd. S. 1–5.
- Ivić 1995: Ivić, Milka. O srpskohrvatskim gerundima. In: *Lingvistički ogledi I*. Beograd: Biblioteka XX vek. S. 155–176.
- Klajn 1998: Klajn, Ivan. Gramatički i leksikografski status glagolskih imenica. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 27/2*. Beograd. S. 149 – 159.
- Klikovac 2008: Кликовац, Душка. О стилским, идеолошким и утилитарним аспектима номинализације у српском језику. In: *Јужнословенски филолог LXIV*. Beograd. S. 177–188.
- Knežević 2001: Knežević, Konstantin. Nominalizacija u jeziku informativnog programa Televizije Novi Sad. In: *Прилози проучавању језика 30–32*. Нови Сад: Катедра за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду. S. 233–263.
- Nikolić 2005: Nikolić, Marina. *Deverbativna imenica kao kondenzator rečeničnog sadržaja u jeziku novina*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet u Novom Sadu. Novi Sad: Univ.-DA.
- Piper et al. 2005: Пипер, Предраг. *Синтакса савременог српског језика*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska.
- Radovanović 1977: Radovanović, Milorad. Imenica u funkciji kondenzatora. In: Poseban otisak iz *Zbornika za filologiju i lingvistiku XX/1*. S. 65–144. XX/2. S. 81–160. Novi Sad: Matica srpska.

¹⁸ Izvesno je da u ova tri jezika određene razlike postoje, što u frekvenciji pojavljivanja pojedinih modela, što u tendenciji širenja jedne vrste modela na uštrb drugih, međutim, te razlike su male. Da bi se to objektivno pokazalo, kao i to da se materijal statistički obradi, potrebno je jedno obimnije istraživanje, koje bi obuhvatilo veći korpus (uzorak), što podrazumeva veći broj primera ekscerpiranih iz novinskih tekstova različitih pisanih medija u sva tri jezika.

- Radovanović 1990a: Radovanović, Milorad. Nominalizacija i negacija. In: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 33. Novi Sad. S. 407–416.
- Radovanović 1990b: Radovanović, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Radovanović 2007: Radovanović, Milorad. *Стари и нови списи (огледи о језику и уму)*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Marina Nikolić (Belgrade)

**Deverbative noun as the condenser in a sentence content
in the journalistic language
(in BKS material)**

The function of a deverbative noun as an external exponent of the bottom sentence structure, appearing in the journalistic articles which entered the corpus of the research, is considered in this work. The systematization of the condensed sentences with the help of the deverbative noun is done based on the semantic criteria. Since the deverbative nouns have the quality of condensating a large number of different sentence meanings and syntactic functions, we have to divide them in four areas at least: deverbative case constructions of the adverbial type, deverbative case constructions as semantic supplements, nominal deverbative constructions and deverbative nouns in a decomposed predicate. Besides, there will be a word both about a lexicalization problem and the changes in the meaning of the deverbative nouns, which, in this manner, seize to function as the abridgement of the sentence meaning and obtain their autonomous value.

Marina Nikolić
Institut za srpski jezik SANU
Knez Mihailova 36
11000 Beograd
Srbija
Tel. +381 11 320 8 230
marinani@ptt.rs
marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs

Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz)

O konektorima u srpskim i hrvatskim novinskim komentarima

U radu se raspravlja o kohezivnim sredstvima na tekstnoj razini, njihovom morfosintaksičkom karakteru (ustroju) i raznovrsnosti a sve na korpusu srpskih i hrvatskih novinskih komentara. Zatim se govori o tipologiji konektorskih sredstava (prema semantičkom kriterijumu) i daje se pregled njihove učestalosti u tekstu, te se pokušava utvrditi postoji li uslovljenost između uvodnika (redakcijskog komentara) kao žanra i registrovanih (ekscerpiranih) konektora.

I. Uvod

I.1. Ovaj bi rad trebalo da ispuni dva cilja. Prvo, kontrastivno-komparativnim pristupom morali bismo ukazati na sličnosti i eventualne razlike u upotrebi konektora u srpskim i hrvatskim redakcijskim komentarima, te bi trebalo da obrazložimo tipologiju ekscerpiranih konektora, i drugo, a što je, čini nam se, važnije i interesantnije (barem sa pozicija suprasintakse, odnosno tekstne lingvistike), valjalo bi da objasnimo zašto su baš određeni semantički tipovi konektora frekventni u redakcijskim komentarima, dok se drugi retko (i u gotovo zanemarljivom broju) pojavljuju. Time bismo doprineli istraživanju publicističkog funkcionalnog stila, barem onog njegovog segmenta koji se tiče konstituisanja i „izgleda“ suprasentencijalne razine (i to specifičnog žanra – uvodnika)¹, a doprineli bismo i davanju odgovora na pitanje o međuzavisnosti i međuslovljenosti žanra i ovih jezičkih elemenata.

I.2. Da bismo se uopšte mogli baviti konektorima, potrebno je prethodno bliže odrediti dva lingvistička pojma (odnosno termina) – a to su t e k s t i k o h e z i j a, jer su, prema shvatanju koje zastupamo u ovom radu, konektori isključivo tekstna (diskursna)² vez(iv)na sredstva, a ne (unutar)rečenička, koja omogućavaju koheziju u tekstu. Tako npr. Halidej određuje tekst kao „jedinicu govora u upotrebi i to semantičkog tipa“, koja se nikako ne može redukovati na jedinice sen-

¹ A već to bi, čini nam se, bio sasvim dovoljan zadatak, ako se ima u vidu nedovoljna ispitnost publicističkog stila, a posebno nadrečeničnih struktura i njihovih karakteristika. Zato Kovačević i ističe potrebu za radom na funkcionalnostilski raznovrsnom korpusu – nikako samo beletrističkom – jer se samo tako može spoznati sistem, i to ne samo njegova potencija (mogućnost), nego i njegova realizacija. Stoga ovaj rad nije samo kontrastivan, tačnije komparativan, nego i deskriptivan, barem u onolikoj meri u kojoj doprinosi opisu sistema konektora jednog publicističkog žanra (komentara odnosno uvodnika).

² O distinkciji između pojmova t e k s t i d i s k u r s ovde neće biti posebne diskusije i ti će termini biti tretirani kao sinonimi (jer je rad tako koncipiran), ali bi trebalo imati u vidu da bi ipak s obzirom na našu problematiku, a imajući u vidu anglosaksonsku i nemačku lingvističku tradiciju, prikladniji bio termin tekst nego diskurs.

tencijalnog (formalnog) tipa.³ Međutim, nasuprot ovakvom (isključivo) semantičkom određenju, kod K. Brinkera nailazimo na stav prema kome je tekst (2005: 12) „(pismom ustanovljena, fiksirana) jezička jedinica, koja po pravilu obuhvata više od jedne rečenice“. Nešto dalje pak autor objašnjava i precizira pojam teksta ističući kao njegovu najznačajniju karakteristiku – k o h e r e n t n o s t . Tekst moraju činiti rečenice koje su među sobom koherentne,⁴ a Diter Vunderlih zaključuje da je „tekst koherentan slijed konačnog broja rečenica [...]“ (cit. prema Glovacki-Bernardi 2004: 22).⁵

Kohezija je dakle drugi pojam značajan za našu analizu. Za Roberta de Bo-grandeia i Volfganga Dreslera ona je jedan od sedam p a r a m e t a r a t e k -

³ „Tekst je jez. jedinica sa 'upotrebnom' vrednošću. To nije gramatička jedinica, poput klauze ili rečenice; i nije definisana na osnovu svoje veličine. [...] Tekst je najpravičnije promatrati kao semantičku jedinicu: jedinicu značenja, a ne forme“ [prev. aut.] – Halliday/Hasan 1976: 1–2. Nešto dalje, objašnjavajući opšte koncepte koji konstituišu kontekst situacije ('context of situation'), a to su FIELD (p o l j e / d o m e n), MODE (n a č i n) i T E - N O R (u l o g e), nalazimo i ovakvo određenje teksta (1976: 23): “A text is a passage of discourse which is coherent in these two regards: it is coherent with respect to the context of situation, and therefore consistent in register; and it is coherent with the respect to itself, and therefore cohesive“ [Tekst je deo diskursa čija koherencija počiva na dvema osnovama: koherentan je u odnosu na kontekst situacije, i stoga registarski (stilski) konzistentan; takođe, tekst je koherentan u odnosu na sebe samog, pa je prema tome i kohezivan (prev. aut.)].

⁴ „Ova međuzavisnost jasno se očitava u određenju termina *tekst*: 'Tekst' se definiše kao koherentan sled rečenica“ (prev. aut.) – Brinker 2005: 14.

⁵ U „Gramatici srpskohrvatskog za strance“ (Mrazović/Vukadinović 1990: 597) navode se četiri, po autorkama osnovne, karakteristike teksta – a) tekstovi se moraju sastojati od iskaza, b) konektori povezuju iskaze u celinu, c) tekst se segmentira u veće ili manje celine, te kao posledica prethodnih obeležja d) postoje različiti tipovi teksta, jer možemo u svakom tekstu uočiti neku nameru govornika. Zrinjka Glovacki-Bernardi (2004: 19–20) kaže da „jezik uobličen u tekst jest stanje jezika kao spoznatljivog jezika. [...] ili, drugim riječima, *jezik se nikada ne pojavljuje u drugom obliku doli kao tekst*“. U „Hrvatskoj gramatici“ nailazimo na pojam d i s k u r z a , čije je, kako ovi autori zapažaju, temeljno svojstvo jezička dovršenost, i zaključuju da „diskurz traje sve dok izbor novih jezičnih jedinica ovisi o prethodno izabranima. Gdje ovisnost prestaje, nastupa kraj diskurza“ (Barić et. al. 1995: 392). U gramatici Josipa Silića i Ive Pranjkovića ne definiše se posebno tekst, nego se samo ističe kako on (tekst) nastaje (odnosno kako se ustrojava), i kao najvažnije ističe se m e đ u p u ć i v a n j e između surečenica (tzv. f o r i č n o s t), te način kako se ono ostvaruje (p a r a l e l n e i l i n e a r n e tekstne veze), dok Mirna Velčić (1987: 21) u svojoj poznatoj studiji raspravlja o konektorima kao vezivnim sredstvima čije „strukturne i semantičke posebnosti tekst objedinjuje tako što ih sve usmjerava ka aktualizaciji jedinstvene poruke“ (a što je u saglasju s razmatranjima i zaključcima J. Silića iznetim u njegovoj monografiji posvećenoj problematici (među)odnosa rečenice i teksta).

stualnosti⁶, koja čini tekst transsistemskom jezičkom jedinicom (sram rečenice koja je monosistemska). Kohezija predstavlja odnos između dva ili više elemenata (jedinica), tj. površinskih struktura određenog teksta, time što npr. povezuje, spaja rečenice (iskaze) u tekst (diskurs). Zato neki istraživači kažu da su kohezivna sredstva (*cohesive devices*) „like the glue which holds different parts of a text together“ (Salkie 1995: xi-xii). Kohezivna sredstva mogu biti raznovrsna – npr. Halidej u njih ubraja referenciju, supstituciju, elipsu, konjunkciju i leksičku koheziju. Neki drugi autori govore o dvema vrstama kohezivnih sredstava – a) konektivnog (vezivnog) i b) rekurencijskog (leksičkog) tipa. Kako god definisali i klasifikovali kohezivne jedinice, i uvažavajući svu (potencijalnu) heterogenost ovog tekstualnog parametra, povezujuća (konektivna) funkcija nekih jezičkih elemenata – neporeciva je.

I.3. Pod konektorima (ili, prema anglosaksonskoj terminologiji – konektivima, eng. *connectives*)⁷ podrazumevaćemo „izraze u funkciji povezivanja“ na nadrećeničnom (tekstnom) nivou i fokusiraćemo se ne samo na veznike i vezničke konstrukcije, nego i na priloge i priloške konstrukcije, zatim partikule, ali i na neke klišeizirane (okamenjene) propozicionalne strukture.⁸ Dakle, mi ćemo posmatrati i napraviti tipologiju onih jezičkih jedinica koje „imaju ulogu verifikatora smisla onog međudodosa sadržaja dviju ili više u tekst ulančanih rečenica“ (Kovačević 1998: 236), ili, drugim rečima, onih jedinica koje se u stručnoj literaturi određuju kao leksički i gramatički konektori. Iako mogu biti različitog morfo-

⁶ A uz koheziju kao parametri tekstualnosti se spominju još i koherencija (*coherence*), namera i prihvatljivost (*intentionality and acceptability*), informativnost (*informativity*), situativnost (*situationality*) i intertekstualnost (*intertextuality*).

⁷ U anglosaksonskoj literaturi nalazimo još i termine *diskursni markeri* (*discourse markers*) ili *diskursni operatori* (*discourse operators*), *pragmatičke partikule* (*pragmatic particles*) i sl., a na kraju (ne samo terminološke nego i sadržajne analize) Lenkova piše (1998: 52) (prev. aut.): „diskursni markeri su manje leksičke jedinice, povezane s pragmatičkim značenjem na metajezikom nivou diskursa, a s ciljem signaliziranja da ono što govornik u tom momentu izriče bude povezano s prethodnim i/ili narednim delom diskursa [...]“. Ne ulazeći u analizu ovakve definicije konektiva odnosno diskursnih markera, mi ipak zapažamo da je neusaglašenost i oko termina, i oko sadržaja i oko obima ovih jezičkih jedinica i dalje u lingvistici prisutna.

⁸ Dakle, ovako definisanom, suženom konceptu konektora izmiču sledeće jedinice na koje nailazimo u „Gramatici srpskohrvatskog jezika za strance“ (u poglavlju – ‘Konektori’): lične, pokazne, prisvojne, odnosne, upitne, neodređene i odrične zamenice, te zamenica *sebe/se*. Ono što bi odgovaralo ovom pristupu, tj. ovakvom shvatanju konektora, u spomenutoj gramatici se obrađuje u poglavlju ‘Organizatori teksta’ (Mrazović/Vukadinović 1990: 646–650).

sintaksičkog ustroja, „njihove [konektorske] strukturne i semantičke posebnosti tekst objedinjuje tako što ih sve usmerava ka aktualizaciji jedinstvene poruke – ka oblikovanju cjelovitog i neponovljivog smisla“ (Velčić 1987: 21). Iz svega rečenog proizilaze dva zaključka: prvo, naša se analiza ograničava samo na nadrečenični nivo (a veza između surečenica /klauza/ u okviru složene rečenice – bilo subordinativnog bilo koordinativnog tipa – neće biti predmet analize), i drugo, konektori se definišu dominantno funkcionalno, a ne (tradicionalno) morfološki (dakle, s obzirom na status u konstituisanju teksta, a ne na njihovo poreklo kao vrste reči).⁹

I.3.1. Prema morfološkoj strukturi, konektore možemo distingvirati na vezničke, priloške, frazeologizirane i propozicione.¹⁰ Veznički konektori (conjunctive relations) „pojačavaju unutrašnju teksturu“ (Velčić 1987: 25), priloški konektori modifikuju „sadržinu date rečenice i postavljaju je u određeni semantički odnos prema prethodnom saopštenju ukazujući time ujedno na njihovu međusobnu povezanost“ (Ivić 1978: 4).¹¹ Složenije i lek-

⁹ Još bi jednu metodološku napomenu valjalo istaći pre same analize tekstova – naime, iako pojam teksta, kao što smo videli, nije jedinstveno prihvaćen od svih naučnika u istom značenju, pa bi se, prema tome, i složena (polipredikatska), i prosta (monopredikatska) rečenica mogle smatrati za tekst (u određenom kontekstu), a sledstveno tome konjunktori i subjunktori kao tekste veze, takav pristup nije primenjen u ovoj analizi, jer se čitav uvodnik posmatra kao tekst, a kao njegovi tvoreći elementi – rečenice, pa su, saglasno tome, jedino konektori veze između tih jezičkih jedinica.

¹⁰ M. Velčić u svojoj studiji posvećenoj konektorima i tekstnoj lingvistici izdvaja i petu grupu konektora – relativne konektore – koje čine relativne zamenice (i neki zamenički prilozi), ali ja ih ovde neću analizirati, jer su oni, pre svega, veze na unutarrečeničnoj razini, pa saglasno prethodno rečenom, predstavljaju subjunktore, a ne konektore.

¹¹ Zanimljivo je ipak da je autorka ovom tipu konektora dala naziv priložni odnosno priloški, iako se, kao vrsta reči koja dominira, među njima najčešće javljaju partikule. Doduše, te partikule su vrlo heterogene, nalikuju veznicima i prilozima (u njihovoj tekstnoj ulozi), i jedino što ih „drži na okupu“ jeste zapravo zajednička komponenta kategorijalnog značenja (Ristić 1993: 76). Ristićeva ističe da funkcija modifikacije ovih partikula jeste specifična u odnosu na funkciju modifikacije nekih priloga – „partikule funkciju modifikacije realizuju ne vezujući se u sintagmatsku vezu sa jedinicama koje modifikuju, a u rečenici se uključuju kao njeni fakultativni uvodni ili umetnuti delovi“ (Ristić 1993: 77). Badurina/Matešić (2006) nalaze da izrazi poput – naprotiv, međutim i sl. – nesporno imaju konektorsku funkciju (signali su kontekstualne uključenosti iskaza), ali, ujedno i izvesna pridodata (dodatna) modalna (ilokuciona) svojstva. Na taj se način tekstna lingvistika vezuje za pragma domen i konektori se povezuju ne samo sa tekstem nego i s kontekstom. O problematici definisanja i određivanja partikula detaljno je i konsekvantno pisao M. Kovačević uspevši da uspostavi jasne kriterijume na osnovu kojih se mogu diferencirati partikule i homofornni veznici [v. članak „Diferencijacija partikula i homofornnih

sikalizovanije konektore predstavljaju frazeologizirani i propozicionalni konektivi (naspram vezničkih i priloških, koji su gramatikalizovaniji). Frazeologizirani konektori su zapravo (morfosintaksički posmatrano) predložko-padežne konstrukcije (sastavljene od predloga, prideva, imenica s ustaljenom linearnom strukturom). Ono što ih razlikuje od priloških konektora jeste što u njihovoj morfološkoj strukturi (neizostavno) figurira i imenica. Propozicionalni su konektori čitave rečenice (oglagoljeni izrazi), najčešće u impersonalnom obliku: *važno je da, treba reći da, to bi značilo da* itd. U njima se pojavljuju semantički specifični glagoli – to su glagoli govorenja, pokazivanja ili upozoravanja, npr.: *to će reći da; treba imati na umu da; to znači da*. Takve (proste) strukture mogu biti proširene raznim rečeničnim dodacima (obično priložima i priloškim izrazima): *uvek je važno da; što se toga tiče valja u prvom redu reći da* [...]

I.3.2. Za nas je ipak značajnija klasifikacija konektora na osnovu semantičkog kriterijuma. Prema tom kriterijumu neki autori izdvajaju npr. aditivne, opozitivne, kauzativne i temporalne konektore (konektive).¹² S druge strane, Fabricius-Hauser povodeći se za parataksičkim i hipotaksičkim odnosima, i relacije na nivou teksta određuje na sličan način. Budući da će nam podela konektora prema semantičkom kriterijumu biti u osnovi drugog dela rada, te da će igrati značajnu ulogu u pokušaju da se odgovori na pitanje o vezi (i uslovljenosti) između tipa teksta (žanra) i učestalosti pojedinih konektorskih vrsta, ovom klasifikacijom baviću se detaljnije u tom segmentu rada.

I.4. U funkcionalnostilističkom pristupu najčešće se konstatuje da novinski komentar pripada tzv. elitnom (visokom) tipu publicističkog stila, dakle, onom koji konvergira prema književnom (beletrističkom) stilu. Uvodnik je „vrsta komentara kome redakcija daje, i plasmanom, jasnim obeležavanjem ili najavom u emisiji, značaj redakcijskog stava prema društvenim problemima“ (Đurić 1997: 740).¹³ Uobičajeno se u žurnalistici i teoriji žanrova ističe da komentar razmatra neku (najčešće aktuelnu) vest (ili problem) i argumentovano (logički konsekventno) obrazlaže mišljenje i zaključak koji (bi mogao da) vodi k rešenju datog problema (odnosno k razrešenju neke dvojbe). Tako novinar „tumačeći uzroke, razloge, okolnosti, otvara pogled na suštinu, izolovane činjenice povezuje u celinu objašnjenja, i tako

(dijelova) veznika“ u knjizi „Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku“; v. studije I. Stevovića (1974–75) i S. Ristić (1993) o priložima, u kojima se, između ostalog, delimično razmatraju i ovi problemi].

¹² Tako radi npr. Salki u svom udžbeniku.

¹³ U žurnalistici se izdvajaju najčešće sledeći tipovi komentara: *u v o d n i k*, *s t a n d a r d n i k o m e n t a r*, *o s v r t* (*g l o s a*), *b e l e š k a* i *m i n i k o m e n t a r*, a prema „tonu“ komentara izdvajaju se *p o l e m i č k i*, *a n a l i t i č k i* i *h u m o r i s t i č k i* komentar (Valić-Nedeljković 2002: 177).

se približava istini“ (Đurić, isto). Uvodnik karakteriše razvijen(ij)a struktura, leksičke i morfosintaksičke osobenosti (izraženija „nijansiranošć“ u poređenju s drugim novinarskim žanrovima), kao i kontekstualna posebnost – pa nas sve to podstiče da istražimo njegovu tekstnu strukturu – pritom se zadržavajući samo na jednom (mogućno najneznatnijem) segmentu teksta (pokazatelju tekstnosti) – konektorima.

I.5. Korpus koji je poslužio za ekscerpciju građe čini 50 redakcijskih komentara objavljenih u beogradskom nedeljniku NIN (iz 2006. godine) i 50 red. komentara iz hrvatskog *Vjesnika* (iz 2003. godine).

II. Analiza

II.1. A d v e r z a t i v n i k o n e k t o r i su (među)tekstne veze koje spajaju dve rečenice (iskaze) upućujući na njihovu međusobnu različitost ili suprotnost (Velčić 1987: 56).

Adverzativnost se može iskazati na nekoliko nivoa, odnosno na različitim rečeničnim konstituentima dveju rečenica. Između dve rečenice u odnosu suprotnosti mogu biti p r e d i k a t i , s u b j e k t i , d o p u n e i l i d o d a c i . Adverzativni (gramatički i leksički) konektori potvrđuju (formalizuju) tako suprotnost (ili konfrontativnost) koja je u tim dvema rečenicama iskazana i na neki drugi način – na primer: leksičkom antonimijom, hipero-hiponimskim odnosom, negacijom, emfazom pomoćnog glagola, različitom dijatezom itd. Budući da adverzativi (kao i eksplikativi i konkluzivi, što ćemo docnije videti) dominiraju u našem korpusu, mi ćemo navoditi samo po nekoliko primera.

II.1.1. Od vezničkih adverzativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo sledeće konektore – *ali*, *a*, *no*. Pogledajmo prvo primere s konektorom *ali*:

Fokusira se suprotnost subjekta i predikata:

(1) *Niko od domaćih novinara nije primetio da je eksjugoslovenski muzičar Goran Bregović i njegov Orkestar za svadbe i sahrane održao božićni koncert u jednoj od najvećih katoličkih svetinja, crkvi Svetog Franje u Asiziju. Ali jedan od najboljih hrvatskih kolumnista to jeste primetio pošto je taj koncert na veliki praznik prenosila Hrvatska državna televizija [...].*

Tako je u primeru (1) odrična imenička zamenica *niko* u prvoj rečenici kombinovana s negiranom formom perfekta glagola *primetiti* (*nije primetio*), dok je u drugoj rečenici upotrebljen osnovni broj *jedan* s afirmativnom (perfekatskom) formom glagola *primetiti* (*jeste primetio*). No, ne radi se o nemarkiranom afirmativnom perfekatskom obliku (koji bi glasio *je primetio / primetio je*) nego o naglašenom, emfatičkom obliku *j e s t e primetio*, dakle, sa punim (akcentogenim) oblikom pomoćnog glagola *jesam*. To doprinosi isticanju potpune suprotnosti između prve i druge rečenice (tvrdnje).

Moguće je da se fokusira suprotnost čak i atributskog elementa:

(2) *Postoje raznovrsna objašnjenja. Ali zajednički imenitelj svih je da se u različitim fazama razvoja civilnog društva u tranzicionim zemljama držalo da ovi narodi nisu zreli pa malo „ružnja“ njihovog prostakluka i njihovih neukih elita nije na odmet.*

Možemo govoriti i o implicitnoj suprotnosti, tj. o onoj koja se može iščitati iz konteksta:

(3) *Hvarska ratna sjekira je zakopana. Ali vrlo plitko.*

Implicitnost je u ovom primeru bazirana na frazeologizmu 'zakopati ratnu sekiru', koji znači 'pomiriti se'. Međutim, u nastavku, doslovnom (nefrazeološkom) interpretacijom datog idioma ('plitko zakopati nešto'), stavlja se zapravo do znanja da je ta pomirba krhka i ne naročito postojana. Tako se ostvaruje implicitna (ili implicirana) suprotnost u datom slučaju.

Dajemo još neke primere s adverbativnim konektorom *ali*:

(4) *Doduše, još je moguć dogovor do jučer nepomirljivih strana u svađi zbog Sunčanog Hvara. Ali na to ih mogu natjerati samo izborne računice a ne nacionalni interes u koji su se do jučer svi zaklinjali.* (5) *Tomčić je takve priče prekinuo u izjavi nakon večernje sjednice Predsjedništva HSS-a. Ali nije propustio izraziti čuđenje HSS-a zbog izostanka oštrijih sankcija, iako su utvrđene nepobitne pogreške i nepravilnost.*

Drugi tipični veznički adverbativ je konektor *a*. Radi ilustracije, navodimo nekoliko primera eksplicitne:

(1) *Iako zbog toga možemo samo da žalimo, važnija je činjenica da je i takav, ovaj skup ministara pokazao da se od vremena Nade Popović-Perišić i političko-marketingške akcije koju je organizovala „Lepše je s kulturom“, do danas, nismo mnogo nalepšali. A ni kulturi nije baš dobro sa nama.* (2) *No, sumnjičava kontrola i dodatni ispiti su u međunarodnoj politici, baš kao i u školi, cijena koju plaćaju oni koji gradivo ne svladaju na vrijeme. A Hrvatska ga nije svladala.* (3) *Pa onda zabilježe još jedan milijun predmeta u godišnjim zaostacima, sve ugleda radi. A doktorima za vrijeme štrajka na nos nabijaju otprilike 250.000 odbijenih pregleda i strovale sumnju za jedanaest smrti pacijenata u izravnoj vezi sa štrajkom.*

i implicitne suprotnosti:

(4) *Problem je, dakle, u sledećem: nema drugog načina da Srbija održava dobre odnose sa Crnom Gorom osim tako što će da održava dobre odnose sa njenim rukovodstvom. A to rukovodstvo sačinjavaju Filip Vujanović i Milo Đukanović [...].* – implicitnost je u sledećem: Srbija želi da održava dobre odnose s Crnom Gorom održavajući dobre odnose s njenim rukovodstvom, a njeno rukovodstvo čine Vujanović i Đukanović, a kao što je poznato, oni ne žele da održavaju dobre odnose sa Srbijom [...].

U našem je korpusu registrovan i konektor *no*:

(1) *Razlog početnog oklijevanja kod upisa, prema ocjeni Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, bilo je tradicionalno nepovjerenje seljaka u državu, no to se nepovjerenje u Upisnik, kako se približavao kraj upisnog roka, uspjelo razbiti. No, više se nije moglo nadoknaditi izgubljeno vrijeme, cijeli prosinac i veći dio siječnja, iako se u nekoliko posljednjih dana upisa dnevno upisivalo po 10.000 poljoprivrednika.* (2) *Istina, za HSS-ovu se reformu založio još jedan čovjek koji nije „njihov“.* (Govorimo o Zlatku Canjugi). *No, s obzirom na njegov argument da je radikalna reforma hrvatskog školstva ključna za priključivanje suvremenom svijetu, njegov zalag nitko ne treba ozbiljno.*

II.1.2. Od priloških adverbzativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo konektore *međutim* i *naprotiv*:

Svakako dominira konektor *međutim*. Iako najčešće u inicijalnoj rečeničnoj poziciji, upravo zbog svoje veće leksikalizovanosti, konektor *međutim* može biti i pomeren dalje od početka rečenice:

(1) *Ambicije kosovskih Albanaca biće zadovoljene davanjem države, a neumerene želje ograničene zabranom da se priključe drugim zemljama (čitaj: da stvore Veliku Albaniju). Ko, međutim, može nezavisnu državu Kosovo sprečiti da se ujedinjuje sa bilo kim?* (2) *Kao da je istraga jedini način da se istina sazna i kao da u već više navrata nisu objavane verzije o izvršiocima ubistva koji su kasnije izginuli u mafijaškim obračunima. Nikad, međutim, te verzije nisu imale dovoljnu verodostojnost da bi se sa pouzdanošću moglo verovati da je baš tako bilo.* (3) *Sisak nije Hvar, željezara nije mondeno ljetovalište, nego je dugo neuspješna i, za razliku od Sunčanog Hvara, prilično upitnih izgleda u budućnosti. Međutim, unatoč tom potpunom nedostatku glamura, o Željezari ovisi više sudbina nego što cijeli Hvar ima stanovnika.*

Prvi primer predstavlja primer dvousmerenosti (bidirektivnosti) suprotnosti: bez priključenja drugoj državi ↔ davanje nezavisne države ↔ priključena drugoj državi. Centralni element (davanje nezavisne države) konfrontiran je konektorom *a* (s tezom o priključenju nekoj drugoj državi – u sadašnjosti), a ta je teza (bez priključenja drugoj državi) konektorom *međutim* suprotstavljena tezi o priključenju drugoj državi (u budućnosti). Ostali primeri predstavljaju tipične slučajeve tekstualne adverbzativnosti (verodostojne objavane verzije : nedovoljno verodostojne verzije itd.).

Drugi tipičan priloški adverbzativni konektor je *naprotiv*¹⁴:

¹⁴ Milka Ivić kaže da *naprotiv* i *međutim* modifikuju date rečenice postavljajući te rečenice u „određeni semantički odnos prema prethodnom saopštenju ukazujući time ujedno

(1) *Sve ovo, naravno, ne znači da kad prođe sahrana kako dolikuje i „četrdeset dana“ upokojavanja duše ne smemo i ne treba da sudimo o delima naših (istorijskih) ličnosti. **Naprotiv**, mereći njih mi merimo svoje vreme, svoj učinak. Jedino je izvesno da neće biti koristi od potrebe da ubijamo ili ponižavamo druge zbog svojih trenutnih uverenja.*

II.1.3. Od frazeologiziranih adverbzativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo sledeće konektore – *za razliku od (njih), sa tom razlikom, s jedne strane – s druge strane, na jednoj strani – na drugoj strani*:

(1) *Svetski političari polaze od toga da skoro sedam godina Srbi faktički, osim na papiru, nemaju Kosovo, što kao posledicu nije proizvelo ni jačanje, a kamoli iskazivanje, ratničkih namera. **A, za razliku od njih**,¹⁵ Albanci su nekoliko puta pokazali zube, što, opet, znači da su oni agresivni element koji treba umiriti. (2) Oni koji kažu da je sve isto pre Petog oktobra utoliko su u pravu: sasvim je svejedno da li vas goni Patriotski savez zbog fotografije pripadnika UČK ili Jukom zbog slike Ratka Mladića. **Sa tom razlikom** da efekti tog progona ni izdaleka nisu efikasni kao 1998. godine, svakako na veliku žalost Jukoma. (3) Naravno da se u vezi s američkom politikom Busha i njegovih republikanaca može navesti mnogo primjera koji urušavaju međunarodni poredak: tretman zatočenika u zaljevu Guantanamo, odbijanje jurisdikcije Međunarodnog kaznenog suda (ICC), teorija o preventivnim napadima [...] **S druge strane**, Ujedinjeni narodi također su suočeni s drugim načelima poput onoga treba li omogućiti iračkom narodu da pokuša osjetiti poštivanje ljudskih prava i osobnih sloboda.*

II.1.4. *Razlike između adverbzativnih veznika* – jasno je da, iako sve navedene konektore svrstavamo u adverbzative (kontrastive), između njih postoje razlike, tj. ne postoji apsolutna komutabilnost među njima. To otuda što jednim iskazujemo suprotnost „izdvajanjem različitog unutar postojećeg“ (Velčić 1987: 58) – *ali, međutim, s jedne strane / s druge strane, na jednoj / drugoj strani* –, a drugima „sučeljavanjem razlika u različitostima“. Ta nemogućnost supstitucije jednog konektora drugim vidljiva je u ovim primerima: *Hvarska ratna sjekira je zakopana. **Ali** vrlo plitko* bila bi neoverena s izmenjenim konektorom – *Hvarska ratna sjekira je zakopana. **A** vrlo plitko*.

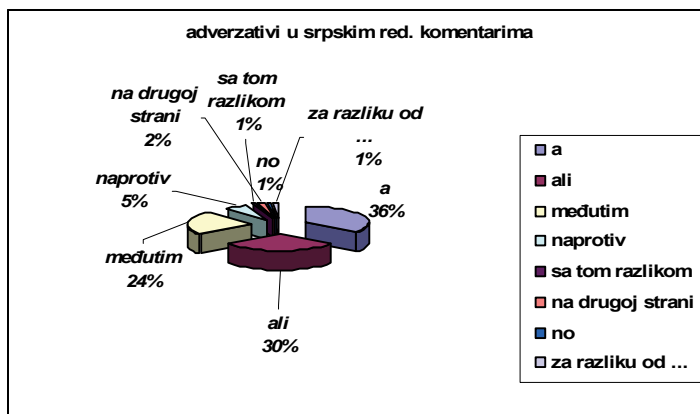
na njihovu međusobnu povezanost“ (Ivić 1977: 4). Pritom *naprotiv* ima (ukazuje na) izrazito adverbzativnu semantiku, dok *međutim* naglašava samo različitost prema informaciji koja prethodi.

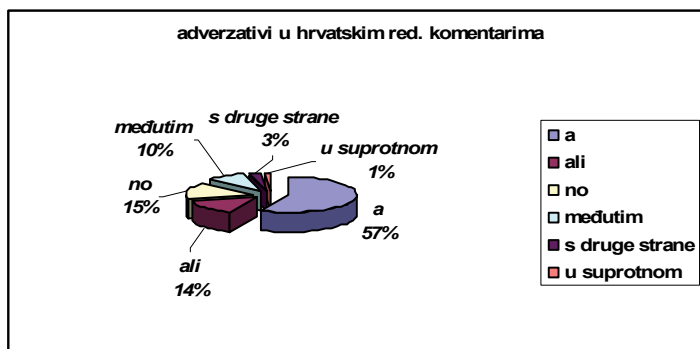
¹⁵ Ovde, čini se, leksički konektor – *za razliku od njih* – značenjski verifikuje ono što već adverbzativni veznički konektor – *a* – prethodno gramatikalizuje.

Kao što se iz prethodnih primera vidi, adverbzativi se mogu naći najčešće u inicijalnoj poziciji (*S druge strane, Ujedinjeni narodi također su suočeni s drugim načelima poput onoga...*) i u medijalnoj (neinicijalnoj) poziciji (*Kada su, međutim, konflikti u pitanju, vreme je da se kaže...*).

Adverbzativi u srpskim komentarima		Adverbzativi u hrvatskim komentarima	
<i>a</i>	33	<i>a</i>	41
<i>ali</i>	28	<i>no</i>	11
<i>međutim</i>	23	<i>ali</i>	10
<i>naprotiv</i>	5	<i>međutim</i>	7
<i>s druge strane / na drugoj strani</i>	2	<i>s druge strane</i>	2
<i>no</i>	1	<i>u suprotnom</i>	1
<i>za razliku od [...]</i>	1		
<i>sa tom razlikom</i>	1		
ukupno:	94	ukupno:	72

Apsolutne vrednosti iz tabele, prikazujemo grafički (u procentima):

II.2. Eksplikativni (eksplicativni) konektori su (među)tekstne veze i njima se povezuju dve rečenice (dva iskaza) signalizirajući da se radi o *objašnjenju* prethodnog sadržaja (propozicije).

Kako je već M. Velčić zapazila (1987: 74), eksplikativi povezuju rečenice tako što se pri linearizaciji pojavljuju u inicijalnoj (početnoj) sintaksičkoj poziciji. No, autorka ipak nije bila u pravu kada je konstatovala da se „za razliku od adverzativa kojima se funkcija može potvrditi i na razini formalnosloženih struktura (veznički adverzativi), eksplikativi [...] u svojoj ulozi očituju jedino u tekstu. Oni su tekstne veze *par excellence*. Njima se otvaraju sadržaji koji pojašnjuju, njime se upućuje i dovršuju diskursi“ (Velčić 1987: 74). Naime, izrazi *to jest / tj.* i *odnosno* realizuju se i na razini formalnosloženih (a i sintagmatskih) struktura, pa prema tome nisu jedino vezani za odnose na nivou teksta.¹⁶

Eksplikativi mogu imati otvaračku (inchoativnu) i zatvaračku (finitivnu) ulogu u nekom tekstu. Iako se zatvaračka uloga može realizovati i kao sažimanje, i kao korigovanje (prethodno rečenog), ili kao jednostavno objašnjenje, uopšteno posmatrano, razlikujemo eksplikaciju koja je a) proširenje prethodnog sadržaja ili b) njegovo sažimanje. Eksplikativi mogu, prema tome, povezivati rečenice (iskaze) ili segmente od kojih je ona kojoj sintaksički pripadaju ekstenziv ili komprimativ prethodnog iskaza.

II.2.1. Od vezničkih eksplikativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo konektor *odnosno* (koji se ipak daleko češće pojavljuje kao kohezivno sredstvo na razini formalnosloženih, parataksičkih rečenica):

(1) *Politikantska ispraznost je toliko prekrila javnu scenu da se partije (vrhovi partija!) doživljavaju kao mera svih stvari, da partijski um danas zamenjuje i Hegela i Andrića, da se čini kako čitavo društvo i nema drugu svrhu postojanja*

¹⁶ O tome više i detaljnije (pre svega sa pozicije paratakse) piše M. Kovačević (1998: 58–79).

*nja nego da bude oblada u koju će se smestiti partijske strukture. To što se čini, svakako ima neke veze sa stvarnošću. **Odnosno**, proizlazi iz prirode partijske uloge i organizacije u „društvu u tranziciji“.*

Možemo reći da rečenica uvedena eksplikativom *odnosno* donekle funkcioniše kao korekcija, preformulacija prethodno rečenog.

II.2.2. Od priloških eksplikativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo sledeće konektore:

(1) *Izgledalo je kao priča o Srbima, ali nije. Problem Nemaca sa Peterom Handkeom je – unutrašnji. Duboko nemački. (Pa onda i evropski.) On se, **naime**, usuđuje da retušira slike koje su duboko utetovirane u nemačke mozgove. I musavi Srbi, i sve te balkanske priče – iz sveta koji čitav nije vredan kostiju ni jednog jedinog nemačkog vojnika (Bizmark) – imaju značaj samo zato što „tumačenje rata u bivšoj Jugoslaviji može i 15 godina posle izbijanja rata da izazove žestoke rasprave u Zapadnoj Evropi“ (švajcarski Vohencajtung).* (2) *Račan će svojem grčkom kolegi Simitisu predati službeni zahtjev. Riječ je, **naime**, doslovce o nekoliko rečenica ispisanih na jednoj strani formata A-4.* (3) *Držanje po strani teško bi joj donijelo bilo kakve koristi, a s druge strane će joj potpis na dokument donijeti politički poen koji je neće ništa stajati. Teško je, **naime**, zamisliti da će od Hrvatske biti zatražena aktivna uloga u slučaju napada na Irak.* (4) *Da nisu pognuli glavu, tvrde, Tomčićev bi HSS mrtvo-hladno zanemario tu šansu i izazvao izbore. U SDP-u, **naime**, smatraju da je upravo izazivanje prijevremenih izbora već ovog proljeća bio pravi cilj „afere Sunčani Hvar“.*

Priloški konektor *naime* je eksplikativ koji ima otvaračku ulogu, tj. ide ka proširenju sadržaja. Pritom on razvija i konkretizuje prethodno (sličan je po tome eksplikativu *na primer*): nemački problem – objašnjenje tog unutrašnjeg problema, njegova konkretizacija i eksplikacija: *retuširanje slike koje su duboko utetovirane u nemačke mozgove*. Zanimljivo, u ovom primeru je moguće *naime* zameniti uzročnim subjunktorom *jer* (*problem Nemaca sa Handkeom je duboko nemački jer se usuđuje da retušira slika...*), što je zapravo posledica toga da je „vremenska anteorisnost uzročnih sadržaja analognu trenutku začinjavanja (otvaranja) sadržaja koji pojašnjaju“ (Velčić 1987: 77).

Izdvajamo i priloške konektore *primjerice* (karakterističan isključivo za hrvatske tekstove) i *ukratko*:

(1) *Nakon što se upišu i odluče hoće li u komercijalnu ili dohodovnu skupinu, poljoprivredni će proizvođači morati podnositi zahtjeve za poticaje. No, osim novih datuma za podnošenje zahtjeva (dohodovna potpora, primjerice, od 20. veljače od 20. ožujka, to stoke do 30. travnja..), domaće poljoprivrednike koji su se upisali u upisnik očekuje niz novina. **Primjerice**, kod izračuna ukupnog*

obujma poslovanja poljoprivrednog gospodarstva država će uzeti u obzir samo prijavljene površine pod određenom kulturom u trenutku upisa te broj i kategorije stoke iz prethodne godine.

(2) *Mi smo u Nemačkoj morali skupo da platimo zlodela koja su vršena u naše ime, tako i Srbi moraju da se suoče sa onim što je Milošević radio u njihovo ime*“, rekla je. **Ukratko**, šansu za Srbiju je upropastio Slobodan Milošević koji je sprovodio progon Albanaca na Kosovu i time trajno diskreditovao srpsku vlast na tom području.

Konektor *ukratko* može se shvatiti i kao *konkluziv* (kao i *dakle*), međutim, mi smo ga uvrstili u eksplikative jer je u datom primeru rečenica koju uvodi po svom smislu bliža rezimiranju, objašnjenju prethodnog sadržaja nego izvođenju zaključka (to možemo proveriti i zamenom ovog konektora drugim eksplikativnim konektorima: *rečju, drugim rečima...*).

II.2.3. Od frazeologiziranih eksplikativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo sledeće konektore – *u suštini, na prim(j)er, pojednostavljeno rečeno, najblaže rečeno, (jednom) rečju/reči, drugim rečima* itd. Kao što se primeti, kod frazeologiziranih eksplikativa dominiraju oni konektori koji su vezani za leksemu *reč* ili glagol (particip) *reći* (*rečeno*):

Poruka koju je Svetozar Marović poslao, jednako kao i Stjepan Mesić svoje vreme, glasi: eto kakva vam je ta država kada sam i ja, koji sam njen predsednik, protiv nje. U suštini, ista vrsta ponižavanja kao kada su iz Podgorice poslali za Beograd na usvajanje tekst himne za koji se ispostavilo da ga je napisao Sekula Drljević, ustaški ideolog i ličnost koju je Milo Đukanović u svom prethodnom političkom životu ocenio kao jednu od najmračnijih u crnogorskoj istoriji.

Za dva meseca u drugoj polovini 2005. godine Njujork tajms, najuticajniji svetski dnevni list, 229 puta je koristio anonimne izvore. U vreme priprema za rat u Iraku taj broj je bio nekoliko puta veći. Neki od važnih tekstova u istoriji novinarstva, a posebno neki od ključnih tekstova koji su se bavili ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, pisani su na osnovu anonimnih izvora. (Na primer, značajan tekst Džefrija Smita u Vašington postu, objavljen [je] 28. januara 1999. a u kome se događaji u Račku rekonstruišu na osnovu neimenovanih izvora – izbrojano devet.) (2) Ali, sve su ankete poslednjih dana pokazale da se većina građana protivi privatizaciji. U jednoj Pulsovoj anketi, na primer, prodaji hvarskih hotela Termama Čatež protivi se oko 70 posto ispitanika, a nešto više od 60 posto smatra da bi trebalo odgoditi sve veće privatizacijske projekte, počevši od Ine.

Konektorom *na prim(j)er* objašnjavamo ili, preciznije rečeno, primerujemo ono što je fokusirano u prethodnoj rečenici. Jasno je da ovaj konektor (očigled-

nije nego drugi) konkretizuje neku radnju i da ne mora biti u rečeničnoj linearizaciji inicijalno pozicioniran.

(1) *Problem da se tome pridruže jer se ispostavilo da glavnu reč u ovim evokacijama imaju oni koji su za Čuruvijinog života pokojnika označavali kao udbaša (zbog prethodne karijere u SDB, što nikad nije krio), gnušali se njegove uloge u srpskom novinarstvu kao pokretača tabloida i tome slično. Rečju, nekoliko narednih godina zapazen deo skupine koja je 11. aprila zatvarala saobraćaj u Ulici Lole Ribara, danas Svetogorskoj, činili su vaskoliki antimiloševićevski fundamentalisti.* (2) *Može se mnogo naučiti o nedaćama koje je Crna Gora pretrpela od Srbije i da Crna Gora, uglavnom, većeg neprijatelja od Srbije nije imala. Rečju, događa se ono što se i predviđalo da će se dogoditi – očevi Nove Crne Gore jasan državni identitet mogu izgraditi samo potenciranjem različitosti u odnosu na Srbiju i srpsku istoriju – i tako dobijamo antisrpsku kampanju i istorijski revizionizam koji je odavno već pripremljen u aktivnostima dukljanskih akademija i ostale ekipe koja je svoje mesto na sunčanoj strani našla zahvaljujući državnim projektima Đukanovića, Vujanovića itd.*

Ovim se eksplikativom uvodi rečenica čiji sadržaj zatvara (i sažima) ono što je prethodno rečeno (upravo *jednom* rečju). U prvom primeru njime se konkretizuju ili, bolje reći, imenuju *oni koji su za Čuruvijinog života pokojnika označavali kao udbaša*, dakle *neki oni* postaju *antimiloševićevski fundamentalisti*. Pitanje je ovde zapravo da li se radi o konkretizaciji, ili pre o gledanju na istu stvar sa različitih pozicija, što bi onda bila vešta i suptilna reformulacija i reevaluacija prethodnog sadržaja. U drugom primeru rekli bismo da je pre u pitanju reformulacija (preformulacija) prethodnog sadržaja.

Ako proces prolazi kroz usta svih partija onda i njegov tok i trajanje poprimaju političku boju i tempo. Nešto poput filma Jiržija Mencela „Strogo kontrolisani vozovi“. Drugim rečima, koliko mu gasa daš, proces će toliko i da traje.

Eksplikativom *drugim rečima* utvrđuje se prethodno rečeno i zatvara taj diskurs. Tome na efektan i stilski upadljiv način u našem primeru doprinosi i proverbijalnost date rečenice (*koliko mu gasa daš – proces će toliko trajati*) i pozivanje na umetničko delo (intertekstualnost), što bi trebalo da verifikuje prethodni sadržaj kao „neopozivo“ istinit.

I kao poslednji navodimo frazeologizirani konektor *tačnije*, kojim se rektifikuje značenje prethodnog iskaza, s tim što se u našem primeru ne radi o potpunoj rektifikaciji nego pre o isticanju (fokalizaciji) (i preciziranju) prethodno izrečenog (*mnogo bolje* „postaje“ *jedino mogući način*).

*Neka nam oprostite eksperti, ali nama se čini da su dr Zoran Lončar i Zoran Balinovac sve ovo rešili mnogo bolje. **Tačnije**, [rešili su] na jedino mogući način.*

II. 2.4. Od propozicionalnih eksplikativa u ekscerpiranom materijalu registrovali smo konektor – *to / što znači da*.

*(1) Zanimljivo je da će se, i posle usvajanja novoga Ustava, izbori održati prema starom zakonu, usvojenom posle petooktobarskih promena, gde za ulazak u parlament važi cenzus od pet odsto, za „srpske“ stranke i grupe građana, dok je za manjine predviđen – prirodni prag. **To znači da** svaka stranka koja pređe pomenuti cenzus osvaja najmanje dvanaest mandata. Izuzetak su stranke i koalicije nacionalnih manjina, za koje važi prirodni prag. (2) U Nacrtu vladinog ustava pisalo je da se mandat obavezno daje kandidatu koga predloži skupštinska većina, u Ustavu danas piše da predsednik Republike, posle razgovora sa predstavnicima poslaničkih lista koje su ušle u Skupštinu, predlaže kandidata. **To znači da** može da predloži koga hoće! To znači da mandatar ne mora iza sebe imati skupštinsku većinu. (3) Nakon što je za vrijeme »pauze za ručak« dogovoren kompromis, neki od njih i dalje su tvrdili da će njihova stranka ustajati na nekim zahtjevima izostalih ih kompromisa, točnije na smjeni Pave Župan Rusković s mjesta ministrice turizma. **A to znači** – rat do kraja odnosno skorih prijevremenih izbora.*

U naredna dva primera imamo modalizovane (relativizovane) oblike ovog propozicionalnog eksplikativa (pomoću različitih leksičkih izraza):

*(1) Razume se, kao i Milo Đukanović a uostalom i Franjo Tuđman u Hrvatskoj svojevremeno, i Marović u svojim obraćanjima ističe da ishod referenduma, odnosno nezavisnost Crne Gore ne sme da ugrozi potrebu očuvanja dobrih odnosa“. **To bi trebalo da znači da** politička javnost u Srbiji treba da proguta sve te uvrede, i optužbe, gde među nepravednije možemo navesti onu za namećanje velikosrpske državne dominacije, što je Milo Đukanović često i rado izjavljivao. (2) U tom kontekstu, zanimljiva je izjava da u Crnoj Gori [Svetozar Marović] pripada „demokratskoj većini“. **To valjda znači da** oni drugi nisu ni demokratska a nisu ni većina u Crnoj Gori.*

Njih izdvajamo posebno jer, zbog svojih modal(izova)nih elemenata (*trebalo bi, valjda* i dr.), te nesigurnosti koju time signaliziraju, ovi konektori „klize“ iz centra f-polja eksplikativnosti ka periferiji.

II. 2.5. Kao poseban tip eksplikativa izdvojili smo *e n u m e r a t i v e* (*a m p l i f i k a t i v e*). Enumerativi imaju razvijačku, proširivačku ulogu (po tim se karakteristikama i svrstavaju u eksplikative) i izrazito konkretizujuću. Pojavljuju se minimalno u paru (tj. jedan enumerativ je obavezno praćen najmanje još jednim), tako da se u tome može naći i razlog shvatanja da su oni (u tom binarnom

pojavljivanju) adverbzativnog karaktera; međutim, pošto se ne konfrontiraju (tj. isključuju), posmatramo ih u okviru eksplikativa. Enumerativi povezuju rečenice tako što dalje razvijaju (hiper)temu polazeći od nje, zapravo numerički je segmentirajući i objašnjavajući. Inače, amplifikativni konektori (koje u našim tekstovima najčešće reprezentuju *numerički kvantifikatori* ili redni brojevi sa nekom leksemom apstraktnog značenja) ujedno su i gradacionog tipa, pa ih stoga neki nazivaju *gradacionim konektorima*:

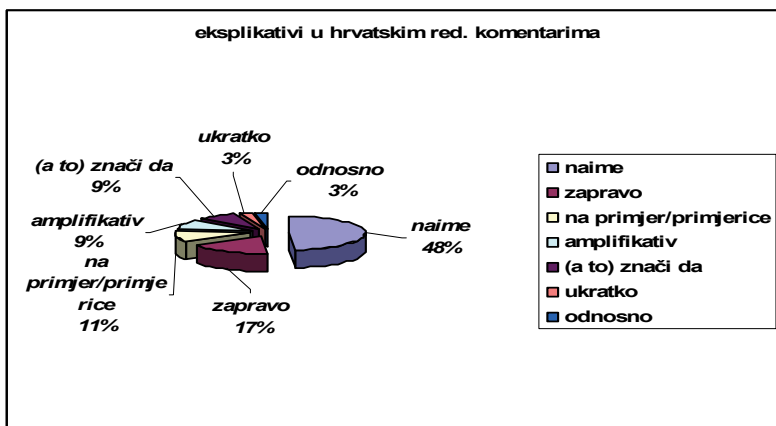
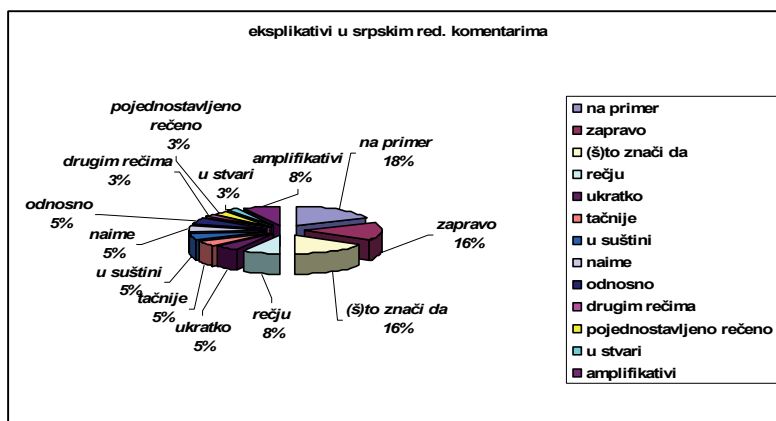
(1) *U stvari, svoje licemerje u odnosu na Srbiju Đukanović i Vujanović mogu sasvim lepo da „legalizuju“ tako što će odnos prema njoj uspostaviti na dva koloseka. **Jedan**, prema Tadiću, na kome će saopštavati sve koliko lepe toliko prazne rečenice o prijateljstvu i regionalnoj saradnji, i **drugi**, prema Koštunici, odnos prema Srbiji koja je kriva za nacionalizam i hegemoniju, koji će biti dobrodošao krivac da se na njega upre prstom kada god se pojavi neka nadaća na unutrašnjem planu.* (2) *Da vidimo, ipak, koji su to nabrojani opravdani razlozi za postojanje strogog viznog režima: **1**) organizovani kriminal; **2**) trgovina drogom; **3**) trgovina belim robljem i **4**) rad na crno. Pored toga, problem je i unutrašnja korupcija koja se ogleda u tome da su se neki od braće Srba već organizovali i osnovali „agencije“ čija je uloga da popunjavaju zahteve za vize neistinitim podacima, pa je i to malo nego se takve agencije još i javno oglašavaju.* (3) *Većina je upisniku okrenula leđa i kalkuli-rala isplati li se upisati iz najmanje dvaju razloga. **Prvi** je razlog ionako tanka državna potpora poljoprivredi, koja se može ostvariti putem zadruga, ako se nositelj obiteljskog gospodarstva i ne upiše. **Drugi** je razlog što za prodaju hrane na sivom tržištu, ionako ne trebaju poljoprivredne iskaznice, kad cijene određuje tzv. zelena mafija.*

Svi gore navedeni amplifikativni konektori razvijaju (konkretizuju) sadržaj idući od glavne teme (a ne prema njoj), i zato se zovu *descendentnim* a *amplifikativima* – razjašnjujući neki pojam iz prethodne rečenice. Ta hipertema je praćena kvantifikatorom koji upućuju na brojnost (*dva koloseka – jedan..., drugi...; nabrojani opravdani razlozi*). Zbog ovakvog „razvijačkog“ karaktera, sa izrazitom otvaračkom, kataforskom ulogom, rečenice u kojima se nalazi hipertema nazivaju se *inhativne* (i predstavljaju suprotnost *finitivnim* rečenicama, koje zatvaraju tekst) – Silić 1984: 133.

Eksplikativi u srpskim komentarima		Eksplikativi u hrvatskim komentarima	
<i>na primer</i>	7	<i>naime</i>	17
<i>zapravo</i>	6	<i>zapravo</i>	6
<i>(š)to znači da</i>	6	<i>na primjer / primjerice</i>	4
<i>rečju</i>	3	<i>(a to) znači</i>	3
<i>ukratko</i>	2	<i>ukratko</i>	1
<i>tačnije</i>	2	<i>odnosno</i>	1
<i>u suštini</i>	2	<i>amplifikativi</i>	3

<i>naime</i>	2		
<i>odnosno</i>	2		
<i>drugim rečima</i>	1		
<i>pojednostavljeno rečeno</i>	1		
<i>u stvari</i>	1		
<i>amplifikativi</i>	3		
ukupno:	38	ukupno:	35

Grafički (izraženo u procentima) predstavljamo raznovrsnost eksplikativa:

II. 3. Treću izrazito frekventnu grupu konektora predstavljaju *k o n k l u - z i v n i k o n e k t o r i*. To su (među)tekstne koje signaliziraju da se radi o konkluzivnom odnosu između dve rečenice (dve propozicije), pri čemu je druga rečenica zapravo zaključak izveden iz prethodne rečenice (prethodnih rečenica odnosno iskaza).

U našem korpusu registrovali smo sledeće priloške konektore – *dakle*, *zato*, *stoga*, *očito* (jedino u hrvatskim komentarima) i *otud*.

(1) „Mi smo u Nemačkoj morali skupo da platimo zlodela koja su vršena u naše ime, tako i Srbi moraju da se suoče sa onim što je Milošević radio u njihovo ime“, rekla je [Doris Pak]. [...] Doris Pak, **dakle**, poredi Miloševićeve i srpske zločine na Kosovu sa nacističkim nemačkim zločinima u Drugom svetskom ratu. (2) Kao „osigurač“ za redakcije i novinare u američkom novinarstvu uzima se zahtevno pravilo „duplog izvora“ ili „ukrštenih citata“. **Dakle**, to je ono što je dalo za pravo NIN-ovom uredništvu da tekst Zorana Ćirjakovića o Latinki Perović objavi bez obzira što je znatan deo informacija dolazio od sagovornika koji su želeli da im se imena ne pominju. (3) Specijalno tužilaštvo, kao strana u postupku, ima pravo da ispoljava nervozu, govori o predviđanjima i očekivanjima, što se moglo videti još pred letnji raspust kada je javno iznelo primedbe da sudija Marko Kljajević sve ređe zakazuje glavne pretese za najvažnije suđenje. Isto to pravo ima i suprotna strana – odbrana, koja smatra da su očekivanja tužilaštva preuranjena a optužnica na „staklenim nogama“, zbog čega proces i traje skoro tri godine. **Dakle**, i jedni i drugi gledaju u sud, koji jedini nema pravo da se javno oglašava i komentariše primedbe, zamerke ili odobravanja. (4) U Požeško-slavonskoj županiji, primjerice, zaprimljeno je tek 2984 zahtjeva za upisnik. **Dakle**, manje nego na području grada Zagreba gdje je dan prije zaključenja upisnog roka predano 3469 zahtjeva, te Vrbovca gdje je predano više od 3000 zahtjeva. (5) A problem u tim odnosima, kaže Račan, nije u nesuglasicama, nego u različitim stajalištima kakva postoje i među drugim strankama koalicije. **Dakle**, nije šija nego vrat.

U prvom i drugom primeru *dakle* jeste pravi zaključni konektor budući da rečenice u kojima figurira predstavljaju zaključke izvedene na osnovu prethodnog sadržaja. U prvom primeru bi se radilo o direktnom (eksplicitnom) zaključivanju, a u drugom o implicitnom (kontekstnom) zaključivanju.¹⁷ Naime, u drugom primeru se prvo govori kako u američkom novinarstvu postoji zahtevno pravilo „duplog izvora“ ili „ukrštenih citata“, i to je ono na šta se novinar NIN-a pozivao (pišući tekst o L. Perović) i što je implicirano. U površinskoj rečeničnoj strukturi, možemo reći, ovu je implikaciju anaforizovala zamenica *to*. U poslednjem primeru (5) reč je o veštoj novinarovoj stilizaciji jer se konkluzivom *dakle* uvodi gnomički iskaz, koji bi pre bio eksplikacija nego zaključak prethodnog sadržaja.

¹⁷ M. Velčić navodi da konektor *dakle* (1987: 88) „nije sasvim primjeren povezivanju eksplicitne strukture (one kojoj formalno pripada) s prethodnom – implicitnom strukturom, a koju uvijek možemo artikulirati i povezati s eksplicitnom kao uzrok s posljedicom. *Dakle* radije povezuje tekstualizirane segmente“. Na osnovu primera koji ona daje to se zaista i može zaključiti.

Navodimo primere i drugih konkluziva iz našeg korpusa – konektori *zato*, *otud*, *stoga* i *očito*:

(1) *Imajući u vidu iskustvo pre svega sa Hejsela, u Engleskoj su sprovedene stroge mere bezbednosti koje predviđaju da u slučaju bilo kakve gužve na tribinama gledaoci lako mogu potražiti spas na terenu. **Zato** tamošnji stadioni već odavno nemaju ogradu.* (2) *Na putu prema EU Hrvatskoj ne stoji nitko osim nas samih. I u NATO-u nisu nezadovoljni hrvatskim planovima za reforme. Jedino što ih treba provesti. **Zato** je Robertsonov pomoćnik Günther Altenburg u Zagrebu kazao da mu je teško zamisliti uspešnost reformi s tako lošom koordinacijom državnih tijela.*

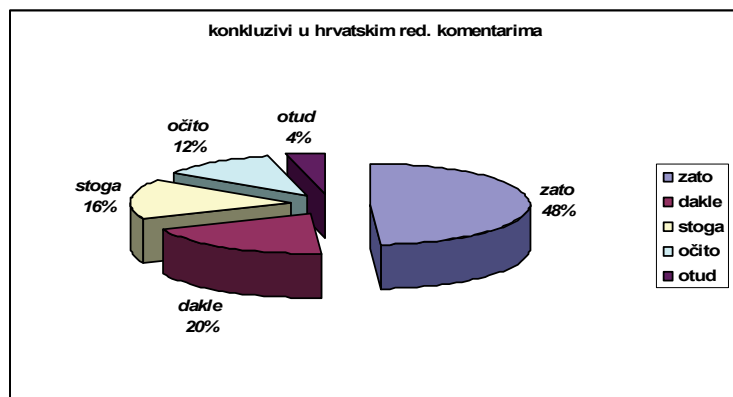
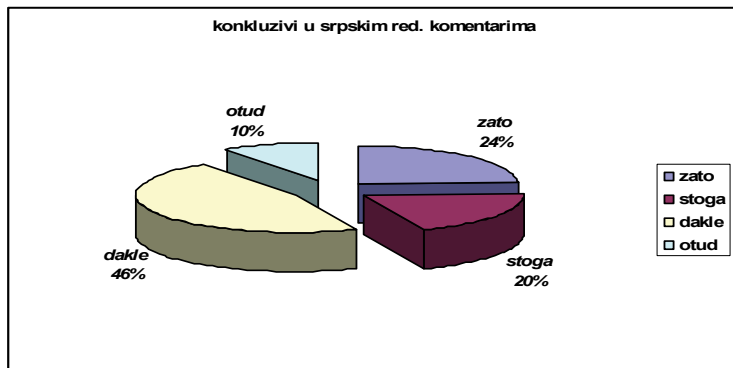
(1) *Hteo je time da kaže kako se u nas Holbrukov značaj precenjuje i kako je posao tog čoveka na Balkanu devedesetih bio da postigne nekakav dogovor sa Miloševićem. Dogovor je stvar s one strane dobra i zla, on po sebi nije ni pravedan ni nepravedan, važno je samo da funkcioniše. **Otud** je i smišljen izraz „holbrukovanje“, kao naziv za ono što se dešavalo na maratonskim sastancima između Slobodana Miloševića i američkog izaslanika, što se ponekad, manje šaljivo, još zvalo i „zavrtanje ruke“.* (2) *HDZ nastoji dokazati kako je reforma u stranci uzela maha i pokazati da je zreo za povratak na vlast. **Otud** njegova potpora koalicijskom svrstavanju uz Ameriku u napadu na Irak, otud i izjava Jadranke Kosor kako javnost ima pravo znati cijelu istinu o onome što se dogodilo s tom nesretnom privatizacijom.*

(1) *Rat u Iraku može zapaliti mnogo veće vatre u okolici, posebice u nestabilnoj situaciji u Sjevernoj Koreji i u Iranu. **Stoga**, europska diplomacija s punim pravom govori SAD-u da je suludo krenuti u rat s Irakom, a da se prije ne riješi sukob između Izraela i Palestine.* (2) *U svoje pak članstvo poziva one koji su završili proces reformi, prihvatili pravila ponašanja i počeli ih provoditi. **Stoga** prava formula ne govori o tome kada će Hrvatska ući u EU, nego kada će EU doći u Hrvatsku.*

(1) *U jednoj Pulsovoj anketi, na primjer, prodaji hvarskih hotela Termama Čatež protivi se oko 70 posto ispitanika, a nešto više od 60 posto smatra da bi trebalo odgoditi sve veće privatizacijske projekte, počevši od Ine. Hrvatska, **očito**, pojma nema što znači članstvo u EU. Jer, razlozi zbog kojih se javnost usprotivila prodaji Sunčanog Hvara Termama Čatež u suprotnosti su s principom slobodnog protoka kapitala, kao jednog od temelja EU-a.*

Konkluzivi u srpskim komentarima		Konkluzivi u hrvatskim komentarima	
<i>dakle</i>	19	<i>zato</i>	25
<i>zato</i>	10	<i>dakle</i>	10
<i>stoga</i>	8	<i>stoga</i>	8
<i>otud</i>	4	<i>očito</i>	6
		<i>otud</i>	2
ukupno:	41	ukupno:	51

Grafički predstavljamo učestalost različitih konkluziva u komentarima:

II. 4. Preostale konektore nećemo dalje semantički distingvirati budući da su daleko manje zastupljeni u korpusu, nego ćemo ih predstaviti skupno kao preostalu (rezidualnu) grupu konektiva, a takođe nećemo navoditi primere jer, kako je rečeno, nisu ni toliko frekventni, a nisu ni presudni za našu analizu i zaključke koje ćemo izvesti.

U tabeli su dati, u prvoj koloni, konektori, a potom broj pojavljivanja tih konektora u srpskim i hrvatskim red. komentarima (SK i HK).

Vidimo da se pojavljuju najčešće kauzativ *jer* i temporalni konektori *onda* i *tada*. Uz njih, nalazimo u korpusu i koncesive (*i pored toga*), aditive (*osim toga*, *pored toga*, *na kraju*, *i još, k tome*), komitativne (*pritom*), intenzifikative (konektore emfaze; *štaviše/štaviše*), druge temporalne i kauzativne konektore itd.

Konektori	SK	HK
<i>jer</i>	5	8
<i>onda</i>	3	12
<i>štaviše/štaviše</i>	3	1

<i>osim toga</i>	2	2
<i>i pored toga</i>	1	–
<i>pre toga</i>	1	1
<i>posle toga/nakon toga</i>	1	2
<i>k tome</i>	–	1
<i>uzgred</i>	1	1
<i>pritom</i>	1	1
<i>na kraju</i>	1	1
<i>pored toga</i>	1	1
<i>i još</i>	1	–
<i>najzad</i>	1	–
<i>razlog je taj što</i>	1	–
<i>tada</i>	–	5
ukupno:	24	36

II. 5. Na kraju dajemo grafikone koji pokazuju odnos između različitih semantičkih tipova ekscerpiranih konektora u srpskim (grafik 1) i hrvatskim (grafik 2) redakcijskim komentarima:

III. Zaključak

III. 1. Ako pođemo od toga da su konektori „znakovi uljudnosti koji pospješuju recepciju teksta“ (Badurina/Matešić), postavlja se pitanje šta naši rezultati govore, tj. kakav se zaključak o uslovljenosti konektora od žanra (odnosno tipa teksta) može izvesti, odnosno koliko je tekst s konektorima „receptabilniji“. Nesporno je da svaki žanr poseduje (svoje) specifične stilske karakteristike i „kompozicijske odlike“. Parafrazirajući M. Mladenova (1980: 35), možemo zaključiti da nije bitno samo šta, nego i kako i ko i m r e d o m se nešto izlaže.

Konektori (posebno leksički konektori) kao svojevrсни smisaoni verifikatori „upućuj[u] na ovaj ili onaj tip logičkog odnosa, na ovakav ili onakav intenzitet veze, na ovaj ili onaj kod [...]“ – Velčić 1987: 111. Na (samo)pitanje da li konektor utiče na smisao teksta ili pak obratno, M. Velčić zaključuje da su mogućna oba pozitivna odgovora. Mi dodajemo da zaista konektori verifikuju/overavaju određeni smisaoni (semantički) odnos među jedinicama teksta, da oni uistinu zavise od koda, odn. žanra i funkcionalnog stila, ali da ujedno, s druge strane, i utiču na oblikovanje smisla.

Ne idući toliko daleko u pozivanju na Bahtina i njegov koncept metateksta, odnosno „okvira“, jer je to (mnogo) širi pojam od konektora i povezivanja (Velčić 1987: 120), mi se slažemo da „metatekst ne može odgovoriti na pitanje o tome koji je identitet subjekta, već signalizira njegove obrise u kojima nikad nije jasno što je nametnuto i stoga lažno, a što izvorno“ (Isto, 128).

Napomenuto je u uvodu kako se u publicističkom funkcionalnom stilu izdvaja analitički podstil (kao onaj u koji spadaju i komentari), ali da nema podataka o tekstnim vezama, tj. konektorima (postoje podaci o leksičko-stilskoj, morfološkoj i sintaksičkoj strukturi). U komentarskom (uvodničkom) žanru konektori imaju jasnu primarnu funkciju – k o n t e k s t u a l i z a c i j e , a k t u e l i z a c i j e i f o r m a l i z a c i j e (z n a č e n j a) . Komentar kao argumentacijski strukturiran tekst, i sa ilokucionom (pragmatičkom) funkcijom njegovom – da ubedi, predstavljao je interesantan korpus za istraživanje, jer smo mogli uočiti koliko struktura teksta utiče na upotrebu i učestalost leksičkih i gramatičkih konektora koji „podastiru i podržavaju“ takvu strukturu. Kako bi se recipijent (čitalac) ubedio u glavnu tezu autora, novinar mora (ili bi trebalo) tekst tako da ustroji da argumentacija bude validna i konsekventna. Dakle, m i k r o i l o k u c i j e se vezuju po principu hijerarhije u m a k r o i l o k u c i j u tvoreći komentar kao zaokruženu, jasno hijerarhizovanu argumentacijsku celinu. Šta nam govori visoka učestalost a d v e r z a t i v n i h , k o n k l u z i v n i h i e k s p l i k a t i v n i h konektora?

III. 2. Visoka učestalost adverzativnih konektora sugerše da komentator navodi argumente i kontraargumente po principu *pro et contra* (na nivou teksta), sučeljavajući ih i potom razrešujući dilemu (dvojbu). Kako objasniti raznovrsnost samih adverzativnih konektora? Ako se ima u vidu da uvodnik ima za cilj da predsta-

vi, oceni, prokomentariše neki događaj, pojavu, društveni fenomen ili situaciju i sl., te čitaocu sugerise i skrene pažnju na nešto bitno – onda i to postaje jasno; npr. ako novinar napiše (primer je iz NIN-a): *Oni koji kažu da je sve isto pre Petog oktobra utoliko su u pravu: sasvim je svejedno da li vas goni Patriotski savez zbog fotografije pripadnika UČK ili Jukom zbog slike Ratka Mladića. **Sa tom razlikom** da efekti tog progona ni izdaleka nisu efikasni kao 1998. godine umesto **Ali** efekti tog progona ni izdaleka nisu efikasni [...]* ili ***Međutim**, efekti tog progona nisu ni izdaleka efikasni*, onda on verovatno želi da istakne kako je *sve isto* uz samo jednu malu razliku, dok bi konektorima *ali* i *međutim* naglasio (samo) razliku u kvalitetu (efikasnosti).

III. 3. K o n k l u z i v n i konektori takođe dominiraju, jer sam komentar ima, kako je rečeno, strukturu (ili po van Dijk u s u p e r s t r u k t u r u) argumentacije (čiji je simplifikovani i maksimalno redukovani oblik, zapravo aristotelovski obrazac silogizma (ili entimema), gde se na osnovu premisa izvodi zaključak).

Stoga, gotovo ikonično, i u komentaru dominiraju (uz pomenute adverbzative) i konkluzivi, jer naglašavaju, ili bolje reći s i g n a l i z i r a j u , da se radi o konsekvantnom, „zaključujućem“ procesu, pritom i sami konstituišući tu argumentacijsku strukturu redakcijskog komentara; na primer, možemo reći *Ako proces prolazi kroz usta svih partija, onda i njegov tok i trajanje poprimaju političku boju i tempo. [...]* **Drugim rečima**, *koliko mu gas daš, proces će toliko i da traje* – prema *Ako proces prolazi kroz usta svih partija, onda i njegov tok i trajanje poprimaju političku boju i tempo. [...]* **Dakle**, *koliko mu gas daš, proces će toliko i da traje*. Isti tekst, odnosno, „isti semantički uslovi mogu uticati na razvoj različitog kvaliteta obaveštenja i [...] te „pragmatičke razlike nužno modificiraju prvotne semantičke uvjete“ (Velčić 1987: 115), odnosno upotrebom konektora *drugim rečima* dati odnos dobija smisao eksplikacije, dok bi upotrebom *dakle* to imalo smisao zaključka. Znači, semantički okvir teksta utiče na izbor konektora, ali i izbor određenog konektora utiče na interpretaciju smisla teksta. Zato novinar odlukom da upotrebi jedan, a ne drugi (mogući) konektor sugerise čitaocu način i smer čitanja teksta. Upravo takvim odabirom vezničkog sredstva novinar može suptilno doprineti odluci za jedan tip interpretacije, a ne neki drugi. Tako novinar, praktično, konektorima usmerava recipijenta (čitaoca) ka određenom načinu iščitavanja teksta.

III. 4. Razlog za veću učestalost eksplikativa možemo naći u formi komentara – on, naime, budući da je reprezentant analitičkog podstila, zahteva i objašnjenja, eksplikacije, proširivanja prethodno izrečenih stavova i sadržaja, uopštavanja, konkretizacije, ali i apstraktizacije [...] Tako priloški konektor *naime* ima otvaračku ulogu, tj. ide ka proširenju sadržaja. Pritom on razvija i konkretizuje prethodno. Konektor *ukratko*, s druge strane, sažima prethodno rečeno (po tome ovi leksički konektori podsećaju na inhoativne i finitivne rečenice nekog teksta). Dakle, eksplikativi su potvrda analitičnosti i redakcijskog komentara kao žanra, ili, bolje reći, upravo zbog eksplikativnih rečenica (i, posredno, eksplikativa) komentari i pripadaju ovom (publicističkom) podstilu.

III. 5. Manja učestalost spacijalnih, temporalnih, kondicionalnih, koncesivnih, aditivnih, kauzativnih i drugih vrsta konektora govori da se ovi značenjski (smislaoni) odnosi češće ostvaruju na nivou složene rečenice, i to u obliku subordinacije, i da zapravo za strukturu teksta (ili superstrukturu argumentacije) nisu značajni,¹⁸ koliko prethodna tri značenjska tipa konektora.

III. 6. Svodeći analizu i odgovarajući na početna pitanja – uvidamo da su redakcijski komentari kao žanr, stabilne, invarijantne strukture (argumentacijske) i da stoga i u srpskim i u hrvatskim komentarima nema (značajnije) razlike u (po učestalosti) dominantnim tipovima konektora (to su dakle one tri vrste – adverbzativa, konkluziva i eksplikativa), a takođe ni u njihovoj raznovrsnosti (jedino što se poneki, npr. eksplikativni konektor *primjerice*, ili aditivni konektor *k tome*, uopšte ne pojavljuju u ekscerpiranom korpusu NIN-ovih ili pak *Vjesnikovih* komentara), dok se razlike jedino mogu tražiti u učestalosti pojedinih konektora u okviru određenih semantičkih tipova (što već nije stvar žanra, nego prevashodno manira i stila samog novinara).

Literatura

- Badurina/Matešić 2006: Badurina, L.; Matešić, M. O tekstnim konektorima. In: *Riječki filološki dani*. VI. Rijeka. S. 205–222.
- Barić 1995: Barić, E. et. al. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Beaugrande/Dressler 1981: Beaugrande, R.-A.; Dressler, W. *Introduction to Text Linguistics*. London – New York: Longman.
- Brinker 2005: Brinker, K. *Linguistische Textanalyse*. 6. überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Schmidt.
- Đurić 1997: Đurić, D.. *Novinarska enciklopedija*. Beograd: BMG.
- Glovacki-Bernardi 2004: Glovacki-Bernardi, Z. *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Halliday/Hasan 1976: Halliday, M. A. K.; Hasan, R. *Cohesion in English*. London: Longman.

¹⁸ Dodajmo da Imke Mendoza, proučavajući koordinaciju u ruskom jeziku (i posebno konektore *u*, *a* i *da* – kao pragmatičke konektore) zapaža da (1996: 142) „die Konektoren *к тому же* und *кроме того* bzw. *и к тому же* und *и кроме того* werden ebenfalls oft in Argumentationen verwendet. Sie signalisieren, dass es sich um das letzte einer Reihe von Argumenten handelt“ [„konektori *к тому же* i *кроме того* odnosno *и к тому же* i *и кроме того* često se upotrebljavaju u argumentaciji. Oni signaliziraju da se radi o posljednjem u nizu argumenata“ (prev. aut.)], s čime se možemo u principu složiti, ali što naš korpus ne potvrđuje (što bi dalje moglo da znači da je u posmatranim komentarima argumentacija drugačije /površinski/ iskazana, verbalizovana, eksplicirana).

- Ivić 1977/1995: Ivić, M. *O zelenom konju*. Novi lingvistički ogledi. Zemun: Biblioteka XX vek.
- Kovačević 1998: Kovačević, M. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Društvo „Raška škola“.
- Lenk 1998: Lenk, U. *Marking Discourse Coherence*. Functions of Discourse Markers in Spoken English. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Mendoza 1996: Mendoza, I. *Zur Koordination im Russischen: u, a und da als pragmatische Konnektoren*. München: Verlag Otto Sagner.
- Mladenov 1980: Mladenov, M. *Novinarska stilistika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Mrazović, P. & Z. Vukadinović. *Gramatika srpsko-hrvatskog za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Piper et. al. 2005: Piper, P. et. al. *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd – Novi Sad: Beogradska knjiga.
- Pranjковиć 2004: Pranjковиć, I. Konjunktori, subjunktori i konektori u hrvatskome standardnom jeziku. In: *Riječki filološki dani*. V. Rijeka. S. 457–462.
- Ristić 1990: Ristić, S. *Načinski prilozi u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Ristić 1993: Ristić, S. Partikule i njihovi funkcionalni ekvivalenti (leksičko-semantičke i funkcionalne karakteristike). In: *Južnoslovenski filolog*. XLIX. Beograd. S. 75–94.
- Salkie 1995: Salkie, R. *Text and Discourse Analysis*. London – New York: Routledge.
- Silić 1984: Silić, J. *Od rečenice do teksta: teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Silić/Pranjковиć 2005: Silić, J.; Pranjковиć, I. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stevović 1973: Stevović, I. Prilozi kao vrsta reči I. In: *Južnoslovenski filolog*. XXX. Beograd. S. 615–623.
- Stevović 1974–1975: Stevović, I. Prilozi kao vrsta reči II. In: *Južnoslovenski filolog*. XXXI. Beograd. S. 79–111.
- Todorović 1998: Todorović, N. *Savremeno novinarstvo*. Beograd: Čigoja štampa.
- Tošović 2002: Tošović, B. *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Valić-Nedeljković 2002: Valić-Nedeljković, D. *Praktikum novinarstva*. Drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Privredni pregled.
- Velčić 1987: Velčić, M. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.

Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz)

Konnektoren in serbischen und kroatischen Leitartikeln

Das Thema dieser Arbeit bilden der Status und die Rolle von Konnektoren in serbischen und kroatischen Leitartikeln. Dabei wird untersucht, welche Konnektoren in den analysierten Texten vorkommen, welche Rückschlüsse aus den Unterschieden gezogen werden können und was es zu bedeuten hat, wenn in manchen Texten häufiger als in anderen konklusive, explikative und adversative Konnektoren vorkommen. Untersucht wurden die Abhängigkeit und Verbundenheit zwischen einem distinkten Genre (Leitartikel in Printmedien), dessen Struktur und Konnektoren.

Strahinja Stepanov
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
Österreich
strahinja.stepanov@uni-graz.at

Стилистика – Stilistika – Stilistik

Branko Tošović (Grac)

Srpska stilistika u odnosu na hrvatsku (tumačenja globalnog raslojavanja jezika)

U radu se razmatraju srpska i hrvatska tumačenja globalnog raslojavanja jezika, u okviru koga je jedan od osnovnih oblika stilistička i stilska diferencijacija. U prvom dijelu analize predstavljeni su pogledi srpskih i hrvatskih lingvista, a u drugom autor daje svoje viđenje ove problematike. On razlikuje introvertnu i ekstrovertnu diferencijaciju jezika. U okviru prve izdvaža 18 vidova.

0. U tumačenju stilističkih fenomena postoji nekoliko fundamentalnih pitanja. U nizu od njih izdvojili bismo globalno raslojavanje jezika, u kome dolazi do veoma širokog, kompleksnog i raznorodnog stilističkog raščlanjivanja. U analizi funkcionalnostilske razgradnje došli do zaključka da tumačenje svakog pojedinačnog raslojavanja zahtijeva osmišljavanje globalne diferencijacije jezika i da se priroda jednog raslojavanja može cjelovito sagledati ako se razmotri i u odnosu na druge (Tošović 2002). Nažalost, malo ima pokušaja da se kompleksno osmisli ova problematika. Kad se govori o heterogenosti jezičke realizacije, obično se ističu sljedeće diferencijacije: teritorijalna (dijalekti, narječja, varijate i sl.), socijalna (sociolekti, žargoni itd.), polna (muška i ženska varijanta jezika), starosna (dječji govor, govor omladine, govor odraslih), funkcionalna (funkcionalni stilovi) i individualna (idiolekti). Međutim, ako se dublje uđe u ovu problematiku, dolazi se do spoznaje da je takvo izdvajanje dosta ograničeno i nedovoljno. To nas je ponukalo da se pozabavimo ovim problemom i da pokušamo razjasniti kako se u srpskoj i hrvatskoj lingvistici tumače dati problemi.

1. Postoje četiri kriterija u tumačenju opšteg raslojavanja jezika: utvrđivanje ekstrovertnosti ili introvertnosti jezičke razgradnje, određivanje terpunktualnosti ili monopunktualnosti pristupa, determinisanje relevantnosti raslojavanja, izdvajanje diferencijalnih faktora. Prvi kriterij se tiče raslojava jezika u dva pravca, koje bismo nazvati spoljnim i unutrašnjim. U spoljnjem iz jednog jezika nastaje više jezika, u unutrašnjem iz jednog jezika se formiraju različiti oblici, tipovi, vrste istog jezika. Prema ovom kriteriju izdvajaju se tri vrste tumačenja: jedno orijentisano na spoljnu diferencijaciju, drugo na unutrašnju diferencijaciju, a treće na obje. Drugi kriterij je povezan sa dva osnovna pristupa globalnoj diferencijaciji jezika. U prvom se raslojavanju jezika pristupa kao otvorenom sistemu i ne pokušavaju naći svi tipovi i podtipovi raslojavanja, već izdvojiti tipični ili najizrazitiji. Pošto se u takvom slučaju na kraju može staviti *itd.*, *i sl.*, odnosno tri tačke, takav pristup nazivamo terpunkcijskim. Ovaj metod se najčešće pojavljuje u radovima opšteg tipa kada se ukratko predstavlja razuđenost jezika. On posebno dolazi do izražaja u naučno-popularnim radovima. Drugi pristup pokušava da ontološki otvoreni sistem razuđenosti jezika pretvori u zatvoreni gnoseološki sistem, odnosno da nađe, koliko

je to moguće, konačan skup taksona. Pošto se u ovome pristupu teži stavljanju tačke (do koje se, na žalost, zbog dinamičnosti jezika i neprekidnih promjena u njemu teško može doći), takav pristup nazivamo monopunkcijskim. U njemu se teži jasnoj hijerarhizaciji i razgraničenim saodnosima. Taj metod duboko i široko zadire u diferencijaciju jezika i pokušava otkriti i izdvojiti maksimalan broj taksona. U nekim tipovima diferencijacije može se već na početku staviti tačka. Takav je slučaj sa polnom diferencijacijom, u kojoj postoje samo dvije vrste – jezički izraz žena i jezički izraz muškaraca. Dosta zatvoren sistem ima teritorijalna diferencijacija, jer sadrži ograničen broj dijalekata i narječja. U drugim se pak vrstama raslojavanja uvijek moraju staviti tri tačke. Takva je stilistička, a pogotovo idiolektalna diferencijacija, budući da svako govorno lice ima svoj osobeni način izražavanja. To se takođe odnosi na registarski i diskursivni tip diferenciranja. Treći kriterij podrazumijeva relevantnost raslojavanja jezika i njegovih pojedinih tipova. Ovdje se radi o akciološkom principu na osnovu koja se procjenjuje vrijednost (značaj) određene vrste raslojavanja jezika. Četvrti kriterij polazi od faktora koji utiču na diferenciranje jezika.

U spoznavanju raslojavanja jezika postoje dva metodološka pristupa. Jedan je induktivni, drugi deduktivni. U induktivnom se ide od konkretnih primjera kao opštim shemama, a u deduktivnom obrnuto. Za osmišljavanje ovako složene teme čini se da je u početnoj fazi prikladniji deduktivni pristup.

I

2. Globalno raslojavanje jezika je u srpskoj lingvistici i stilistici nije bilo predmet posebnih studija, ali je zbog sociolingvističke situacije na području bivše Jugoslavije velika pažnja posvećena razgradnji jezika u obliku varijanata. U serbiistici ima nekoliko vrijednih radova o diferencijaciji jezika. Jedan od njih predstavlja knjiga Sociolingvistika, čije osmo poglavlje nosi naslov Raslojavanje jezika (Radovanović 1986: 165–166). U njemu dolazi do izražaja kriterij introvertnosti, budući da autor tumači unutrašnje raslojavanje jezika. Milorad Radovanović piše da nijedan prirodni ljudski jezik (bez obzira da li je normiran) nije homogen i da se ne ostvaruje kao potpuno jedinstvena cjelina.

„[...] jezik i u svom govorenom i u svom pisanom obliku postojanja, ispoljavanja i funkcionisanja varira u pogledu inventara, izbora i upotrebe sredstava kojima potencijalno, kao virtuelni entitet, raspolaže“.¹

¹ O tome su pisali mnogo istraživači. Recimo, Gaetano Beruto je isticao da se jedan te isti jezik na različite načine upotrebljava u zavisnosti od govornog lica, okolnosti, vremena i mjesta, a takođe socijalnih uslova (Berutto 1987: 263). Diter Halvaks konstatuje da se zajednice govornika ne koriste homogenim jezikom, nego se više služe sociokulturno determinisanim, jezičkim (upotrebnim) oblicima ili varijetetima (Halwachs 2001: 199). Po mi-

3. U Radovanovićevu pristupu zapaža se kriterij terpunktualnosti, jer on govorne varijacije svodi na nekoliko osnovnih tipova, tačnije na četiri: funkcionalno, socijalno, individualno i teritorijalno (na drugom mjestu spominje stilsko, varijativno, dijahronijsko, sociolektalno, žargonsko i idiolektatsko). Što se tiče diferencijalnih faktora, Radovanović izdvaja devet osnovnih: ulogu (funkciju), temu, govorno lice, sabesjednika, vrijeme, mjesto, situaciju, cilj i oblast života.

„Svaki posebni prirodni ljudski jezik (u daljem tekstu jezik) raslojava se zavisno od toga kakvu ima ulogu odnosno funkciju u društvu i kulturi, u komunikacijskim, interakcijskim i stvaralačkim procesima, o kojoj temi saopštava, ko njime govori ili piše, s kim, kada, gde, i u kojoj prilici tj. situaciji ga upotrebljava, s kojim ciljem, u kojoj oblasti života, rada ili stvaralaštva, itd.“ (Radovanović 1986: 165–166).²

4. Temeljna pitanja i osnovne probleme u vezi sa raslojavanjem jezika Radovanović dotiče i u knjizi *Srpski jezik i radu Planiranje jezika* (Radovanović 1996: 2004). U prilogu *Srpski jezički standard* jedan dio nosi naslov *Stratifikacija* (raslojavanje jezika), u kome se u centru pažnje nalazi ruralno dijalektatsko raslojavanje srpskog jezika (Radovanović 2009: 207–208). Autor razmatra i raslojavanje standardnog jezika u tri nove varijante, nekadašnje subvarijante srpskohrvatskog jezika (istočna, južna i zapadna).

Ranko Bugarski u prvi plan ističe kriterij relevantnosti konstatacijom da do društveno značajnog jezičkog diferenciranja po raznim dimenzijama dolazi kako unutar tako i između govornih zajednica (Bugarski 1996b: 182). On razlikuje dvije dimenzije jezičkog raslojavanja – jednu unutar jedne govorne zajednice, drugu između govornih zajednica, čime istovremeno primjenjuje kriterij ekstrovertnosti i kriterij introvertnosti. Kad su u pitanju diferencijalni faktori, on izdvaja društveni položaj, obrazovanje, profesiju, pol, uzrast... Očigledno, njegov pristup je terpunkcijski.

šljenju Teodora Levandovskog u okviru jedne veoma ograničene jezičke zajednice pored standardnog varijeteta upotrebljava se više varijanata (Lewandowski 1994). Mario Vandruška tvrdi da ljudski jezik nije u sebe zatvoren i nužno homogen monosistem: on je jedinstven, kompleksan, fleksibilan, dinamičan polisistem, konglomerat jezika, koji se prema unutra prožimaju u neprekidnom kretanju, a izvan se šire na druge jezike (prema Halwachs 2001: 2000).

² Kirsten Nabrings razloge zašto se cjelina jednoga jezika cijepa na različite pojavne oblike i sisteme dovodi u vezi s time ko je govornik, u koje svrhe se govori, u kakvoj situaciji i sa kakvim jezičkim izrazom (Nabrings 1981: 17). Gaetano Beruto ističe da se jedan te isti jezik na različite načine upotrebljava u zavisnosti od govornog lica, okolnosti, vremena i mjesta, a takođe socijalnih uslova (Berutto 1987: 263). Ove „različite vrste igre“ on naziva varijetetom. To je po njegovom mišljenju višeznačan pojam koji označava (a) opšte varijativno svojstvo, interne razlike, b) variranje svakog elementa, svake jezičke jedinice ili pravila.

„U jednoj zajednici, različiti govorni ili pisani tipovi, stilovi ili oblici mogu stajati u vezi sa razlikama u društvenom položaju, obrazovanju, profesiji, polu, uzrastu i drugom. Tako se javljaju ‘viši’ i ‘niži’ varijeteti diglosijskog tipa, ‘otmeni’ i ‘vulgarni’ stilovi, profesionalni žargoni, esnafski i tajni jezici, argo i slične pojave, kao i muški i ženski govor, govor dece, omladine, odraslih i staraca, itd.³ Jezičke razlike mogu, naročito u primitivnijim zajednicama, da odražavaju različite običaje i verovanja vezana s magijom i religijom, putem totema, tabua, čarobnih formula i obrednih jezika. U prelaznim i razvijenijim društvima, u takvim razlikama se ogledaju odnosi između grada i sela i drugi demografski činioci, kao i druge razlike u prirodnoj i društvenoj sredini, načinu života ili stepenu materijalne i duhovne kulture. Ovakvo diferenciranje dolazi do izražaja u ekonomiji, obrazovanju, nauci, tehnici, književnosti, umetnosti, masovnim medijima, reklamama i propagandi. Civilizovan život rađa potrebu za izvesnim neutralizovanjem dijalekatskog šarenila putem normiranja jezičkih sredstava, pa tu veliku ulogu igraju širenje pismenosti, izgrađivanje standardnih idioma, unapređivanje jezičke kulture i drugi aspekti jezičkog planiranja i jezičke politike“ (Bugarski 1996c: 182).

Pri tome se konstatuje da se jezički varijetet može zamisliti kao neki „lekt“.

„Iz datih određenja proističe da se jezički varijetet može zamisliti kao ‘lekt’ određen raznim vrstama horizontalne i vertikalne varijabilnosti, koje daju osnovu za različite klasifikacije. Tako se u vremenskoj dimenziji može govoriti o ‘hronolektima’ ili istorijskim varijetetima kolektivne dijahronije, odnosno ontogenetskim varijetetima individualne dijahronije. Među teritorijalne varijetete ili ‘regiolekte’ idu dijalekti narodnog jezika i varijante standardnog jezika (koje su uz to najčešće i nacionalni varijeteti tipa ‘etnolekta’; Bugarski 1996b: 94).⁴

³ Sličnu poziciju nalazimo kod drugih autora. Recimo, Volf Hartung analizira pojam varijante, varijeteta, dijela jezika, podjezika, podsistema, jezičke forme, oblike postojanja jezika i različite prelazne pojave (Hartung 1981: 73–105). On izdvaja socijalno determinisane varijetete (socijalne dijalekte, sociolekte) i situativno determinisane varijetete (funkcionalni dijalekt, situacioni jezik, funkcionalni stil).

⁴ Niz istraživača izdvaja različite dimenzije raslojavanja jezika. Pod dimenzijama (glavnim parametrima) Beruto podrazumijeva vrijeme, prostor, socijalni sloj i socijalnu situaciju, koji daju četiri velika tipa raslojavanja: dijahronijski, diatopični, diastratični i diafazični (Berutto 1987: 263). Uz njih dolaze geografski, socijalni, odnosno situativni (funkcionalno-kontekstualni) varijeteti. Po njegovom mišljenju poseban tretman zahtijevaju (a) funkcionalno-kontekstualni varijeteti, poznati i kao dijatipovi, koji se ne odnose, za razliku od prethodnih, na grupe govornika, već na pojedine govornike, i (b) specijalni jezici. Eugenio Coseriu je isticao da lingvistika varijeteta ne treba da ima u vidu samo dijalekatske varijetete, već takođe varijetete socijalnih grupa i situativne varijetete (kako je on nazvao jezičke stilove) – Coseriu 1969, 1975a, 1975b. Za oznaku ova tri tipa raslojavanja preuzeo je od

Autor dalje govori o pojedinim vrstama lekata – sociolektu, akrolektu, bazilektu, hiperlektu, metalektu, demolektu, hronolektu, seksolektu, psiholektu.

„U okviru socijalne dimenzije moguće su različite podele, a najopštiji tip varijeteta ovde sociolekt. Tu se javlja opozicija između standardnih i nestandardnih varijeteta, često razvijena u višćčlanu hijerarhizovanu strukturu. Na primer, za situacije tzv. postkreolskih kontinuuma, u rasponu od lokalne aproksimacije standardnog oblika dalog jezika do ‘najdubljeg’ kreola, aktuelna sociolingvistička teorija postulira odnose tipa akrolekt (standardni varijetet) – mezolekti (srednji varijeteti) – bazilekt (ekstremno substandardni varijetet). Tome se nekada dodaje i hiperlekt, kao idealizovani, prenaplašeni i neautentični akrolekt (npr. insistiranje na ekstremnoj i izveštačenoj verziji ‘prihvaćenog izgovora’ engleskog jezika). A u nekim afričkim kontekstima govori se o distribuciji metalekta (službeni varijetet), demolekta (nacionalni varijetet) i htonolekta (domorodački varijetet) – pri čemu se, kada su u pitanju različiti jezici, pojam varijeteta generalizuje do nivoa idioma ili jezika. Socijalno su relevantne i razlike između ‘seksolekata’, a naročito u razvijenim zajednicama nalazimo i ‘profesiolekte’ kao strukovno uslovljene žargone. Za varijetete određene specifičnim načinima mišljenja i verbalizacije na raspolaganju je pojam ‘psiholekta’; ovaj pojam, za koji nam nije poznato da li je nekada već predložen, ovim se nudi za moguću podrobniju identifikaciju i razradu“ (Bugarski 1996b: 94–95).

Bugarski postavlja važno pitanje: kako odrediti donju granicu jezičkog varijeteta. On smatra da je idiolekt dobar kandidat za ulogu graničnog slučaja varijacije, mada se i on pri dubljoj analizi pokazuje kao nehomogena i varijabilna veličina. Teorijski se za minimalne varijetete mogu proglasiti i pojedini govorni činovi. On razmatra pojam i klasifikaciju jezičkih varijeteta. Bugarski ih definiše kao situirane oblike jezika, određene temporalno, regionalno, socijalno, funkcionalno, ili pak nekom kombinacijom ovih elemenata (Bugarski 1996b: 93).

„Apstraktnije gledano, varijeteti jednog jezika su podskupovi formalnih i/ili supstancijalnih obeležja dalog skupa, odnosno jezika. Mogućnost njihove

norveškog lingviste Lejva Flidala termine dijatopska varijacija i dijastratska varijacija te dodao treću – dijafaznu ili stilističku. Problem homogenosti i heterogenosti jezika, posebno jezičkih varijeteta opširno analizira Kirsten Nabrings (Nabrings 1981). On ih definiše kao različite, manje ili više zatvorene, konvencionalne i socijalno povezane tipove jezičke upotrebe u okviru jedne jezičke zajednice. Naslanjajući se na Koseriua, on izdvaja četiri dimenzije: 1. dijahronijsku, 2. dijatopijsku (dijalekt, kolokvijalni govor, visoki jezik), 3. dijastratijsku (specijalni jezici, polno specifični varijeteti), generacijski specifični varijeteti, profesionalni jezici, grupni jezici), 4. dijasituativnu (stručni jezici, stilski nivoi) – Nabrings 1981: 244 ff.

identifikacije i delimitacije počiva na mogućnosli utvrđivanja konstanti u korelacijama takvih jezičkih obeležja sa obeležjima konteksta upotrebe jezika, pri čemu pojam konteksta obuhvata različile pomenute dimenzije varijacije. Tako, na primer, srpskohrvatski jeste jezik ali ne i jezički varijetet, jer po sebi nije situiran, dok među njegove varijetele ulaze istorijske faze ovog jezika, standardni jezik i njegove varijante, dijalekti, idiolekti, stilovi itd. A engleski jezik kao svoje varijetele obuhvata, recimo, staroengleski, srednjoengleski i moderni engleski, zatim britansku, američku i druge nacionalne varijante, kao i varijante engleskog kao nematernjeg jezika i tzv. internacionalni engleski, potom govornici i pisani, opšti i stručni, formalni i kolokvijalni engleski jezik i slično – razume se, uvek sa mogućnošću subklasifikacija“ (Bugarski 1996b: 93).

U tumačenju donje granice jezičkog varijeteta Bugarski zauzima sledeću poziciju:

„[...] ako ovaj pojam počinje odmah ispod nivoa celog jezika, obuhvatajući bilo koji njegov podsistem čija je upotreba regulisana situacionim varijablama, može se pitati gde on prestaje. Kao individualni varijetet, idiolekt izgleda kao dobar kandidat za ulogu graničnog slučaja varijacije, ali pri nešto dubljoj analizi i on se pokazuje kao nehomogena i varijabilna veličina. Kod kolektivnih varijeteta još je teže na neki neproizvoljan način odrediti gde prestaje situaciono uslovljena subklasifikacija (npr. registara ili stilova). Teorijski su moguća razna rešenja, uključujući i ono koje bi za minimalne varijetete na odgovarajućem planu proglasilo pojedine govorne činove – dakako, u kategorijalnom smislu aktuelne pragmatičke teorije i filozofije jezika. U svakom slučaju, u rasponu varijacija ima mesta za veliki broj različito definisanih tipova situirane upotrebe jezika, od već poznatih ‘pravih lekata’ do uslovnih i potencijalnih ‘paralekata’ ili ‘kvazilekata’“ (Bugarski 1996b: 96).

Bugarski daje svoje viđenje jezičkih tipova (Bugarski 1996a: 72–76), govori o jezicima u vremenu, prostoru i društvu (, pri čemu dosta detaljno objašnjava genetsku, arealnu i funkcionalnu klasifikaciju jezika (Bugarski 1997: 36–49, 50–66, 67–91).

Problem varijantske diferencijacije⁵ srpskog jezika razmatra Miloš Okuka u radu *Srpski jezik danas: sociolingvistički status* (Okuka 2009). U njemu govori o varijantskoj raslojenosti (,teritorijalnom i/ili državnom“ raslojavanju, kako kaže) i izdvaja tri varijante koje se praktično poklapaju sa trima srpskim, odnosno srpsko-crnogorskim državama: srpsku/srbijansku, crnogorsku i bosansku.

⁵ Zbog obilja materijala o varijantskoj diferencijaciji srpskohrvatskog jezika i ograničenog prostora za analizu nismo u mogućnosti da ovdje predstavimo tumačenja srpskih i hrvatskih lingvista tog problema.

II

5. Pitanja globalnog raslojavanja jezika dotiču se u hrvatskoj lingvistici u nižu radova. Kao i u srpskoj nauci o jeziku velika pažnja posvećena je teoretskim i praktičnim pitanjima varijanata standardnog jezika.

6. Opšte raslojavanja jezika posredno analizira Dalibor Brozović (Brozović 1970). Njegov pristup ima introlingvistički karakter, jer se koncentriše na raslojavanje jednog (standardnog) jezika u obliku varijanata. U tome pristupu ne zapažaju se jasna razgraničenja između pojedinih vidova raslojavanja pa dolazi do njihovog miješanja (npr. teritorijalnog i socijalnog). On govori o standardnom i nestandardnom jeziku, razgovornom jeziku, dijalektu, interdijalektu, žargonu itd. Njegov polazni pojam je idiom – organski i neorganski. Organski idiomi nastaju u okvirima konkretne etničke zajednice i zadovoljavaju samo njene vlastite komunikativne i ekspresivne potrebe (Brozović 1970: 10–11). Na višem razvojnem stepenu javlja se potreba za idiomima koji će biti jezični instrumenti autonomne civilizacijske nadgradnje. Tako organski idiomi daju materijal za izgrađivanje novih, neorganskih idioma, s tim što organski nastavljaju živjeti paralelno sa njima, odnosno organski idiomi svugdje koegzistiraju s nadređenim neorganskim. Drugi važan pojam o kome govori jeste dijasistem. Mjesni govor kao konkretan organski idiom predstavlja sistem, a organski idiomi višeg ranga apstraktnosti dijasistem.

7. Problemom diferencijacije jezika šire se bavi Dubravko Škiljan (Škiljan 1978: 37–46). On primjenjuje ekstrovertni i introvertni princip. Prvi dolazi do izražaja u tumačenju višejezičnosti, a drugi u razmatranju raslojavanja jezika pojedinačno. Njegov pristup je terpunkcijski, jer ukazuje na nemogućnost zatvorene klasifikacije (taksonomizacije) zbog ogromnog broja pojava oblika, a takođe aksiološki, jer zadatak vidi u izboru relevantne raznolikosti. Kao jedan od problema Škiljan ističe teškoću razgraničavanja oblika raslojavanja. On izdvaja nekoliko bitnih momenata. Prvo, jezička raznolikost je toliko velika i raznorodna da ju je veoma teško opisati. Drugo, ta se raznolikost ne može negirati. Treće, komplikovanost raznolikosti jezika uticala je na to da je lingvistika u njena istraživanja nerado ulazila, „lingvistika se u njih nerado upuštala“, ona ih je, čak i u onim relativno jasnim slučajevima kao što su kulturna i obična višeznačnost, ostavljala na marginama svojih analiza (Škiljan 1978: 40). Škiljan ukazuje na uzroke, posljedice i modalitete raznolikosti te ističe da postoje njeni različiti oblici (višejezičnost, višedijalektalnost, odnosno „višeidiolektalnost“, govoreno i pisano ostvarivanje jezika) i da raznolikost jezičnih upotreba nerijetko uslovljava raznolikost jezičnih sistema i sama je njome uslovljena, odnosno raznolikost jezičnih upotreba proizilazi iz raznolikosti jezičnih sistema (Škiljan 1978: 37–38).⁶ On dodaje da su sve govorne produkcije,

⁶ U tumačenju pitanja homogenosti i(li) heterogenosti jezika razvila su se dva osnovna postulata. Prvi dolazi iz sistemske lingvistike (de Sosir i Čomski), koja nije bila naklonjena

sve upotrebe nekog jezika nužno u skladu sa sistemom toga jezika ili mu uopšte ne pripadaju. Autor podsjeća na stav de Sosira i većine strukturalista da je upotreba jezika – sa svim svojim nesavršenostima – uvijek na određen način nepoželjna agresija na idealno stanje proučavanja sistema (Škiljan 1978: 43). S druge strane, sociolingvisti (a i neki „tradicionalni“ lingvisti) smatraju da raznolikost jezičnih upotreba zavisi od raznolikosti ekstralingvističkih, prije svega sociološki definisanih situacija.⁷ Analize raznolikosti jezičnih upotreba predstavljaju kvalitativno značajan korak naprijed u lingvističkim izučavanjima (Škiljan 1978: 46). U drugom radu Škiljan dublje ulazi u problem raslojavanja jezika (Škiljan 1985, 132–156). Škiljan razlikuje dvije vrste raznolikosti – horizontalnu i vertikalnu. Prva obuhvata raslojavanje u prostoru, druga u socijumu. Najmanjom jedinicom u obje diferencijacije smatra idolekt. Kao jedinicu „vjerojatno najosnovnije razine“ u skupu jezičke raznolikosti izdvaja jezik, i to u smislu pojedinačnog jezičkog sistema. Autor zatim daje kraću analizu konkretnih oblika horizontalne i vertikalne diferencijacije. Što se tiče faktora koji uslovljavaju raslojavanje jezika, on razlikuje varijable i konstante. U prve ubraja učesnike (bilo koji govornik ↔ slušalac), materiju, sadržaj i sistem komuniciranja (jezik), a u druge društveno zadane uslove.

8. U pristupu Josipa Silića dominira introvertni kriterij, i to u tumačenju razlike između (1) hrvatskog jezika kao sistema, (2) hrvatskog standardnog jezika, (3) hrvatskog književnog jezika i (4) jezika hrvatske književnosti (Silić 1996). Na pitanje zašto je jezik polifunkcionalan Josip Silić odgovara: „Zato što je život koji prati polifunkcionalan“. Po njegovom mišljenju hrvatski jezik kao sistem podliježe lin-

konkretnim činjenicama. Postavkom o homogenosti jezika strukturalisti isključuju kao predmet lingvistike raznovrsnost načina upotrebe jezika. Noam Čomski je razvio koncepciju homogenosti jezika, koja je u suprotnosti sa koncepcijom varijativnosti. On je preuzeo poziciju F. de Sosira, a zatim ju je još više radikalizirao. Za njega je predmet lingvističke teorije u prvom redu idealni govornik-slušalac koji živi u potpuno homogenoj zajednici. Čomski je tvrdio da sposobnost, predispozicija za jezičku reakciju, naviku i sl. nije pravi predmet lingvistike i da ova disciplina nije zadužena za praktične jezičke probleme (Chomsky 1969: 20).

⁷ Poziciju suprotnu sistemskoj lingvistici razradila je sociolingvistika, koja se orijentisala na analizu jezičke realnosti. U okviru američkog generativizma u obliku novog američkog empirizma, čiji je jedan od tvoraca Vilijam Labov, težište je prebačeno na jezičku heterogenost i sistemsko istraživanje jezičkih varijacija. Polazna pozicija u njihovoj analizi je gramatički sistem pravila jednog jezika, tačnije različita realizacija u osnovi istih shema. Cilj je bio da se predstavi jezički sistem pravila i opiše različita systemska realizacija obrazaca. U tzv. funkcionalizmu heterogenost jezika dolazi kao neposredni uticaj različitih veza u kojima se jezik koristi tako da isprepletenost jezika i socijalnih struktura, tj. uska povezanost u jednom društvu različitih interakcijskih oblika i različitih jezičkih varijeteta, tvore polaznu osnovu. Pri tome nije u središtu pažnje oblikovanje identičnih shema, već istraživanje tipičnih jezičkih oblika za različite komunikativne orijentacije.

gvističkim (jezičkim) zakonitostima, hrvatski standardni jezik sociolingvističkim (društveno-jezičnim), hrvatski književni jezik takođe sociolingvističkim (društveno-jezičnim), a jezik hrvatske književnosti literarno-lingvističkim (književno-jezičkim) – Silić 1996: 244. Za Silića hrvatski standardni jezik predstavlja jezik hrvatske polifunkcionalne javne komunikacije. Silić smatra da se o varijantama može govoriti samo u okviru jezika kao sistema (Silić 2009: 58).

9. Pitanjima raslojavanja jezika bavile su se Marina Kovačević i Lada Badurina prvo u članku „Temeljna pitanja funkcionalne diferencijacije jezika“ (Kovačević/Badurina 1999), a zatim u knjizi „Raslojavanje jezične stvarnosti“ (Kovačević/Badurina 2001). Iako se u njenom naslovu nalazi pojam koji nagovještava analizu opšte diferencijacije jezika, u analizi se ne govori o globalnoj razgradnji, već samo o funkcionalnostilskoj. Autorice su željele pokazati kako se jezik funkcionalno raslojava, ali ne onako kako to tumači „tradicionalna“ FS-stilistika, nego primjenom diskursne analize i upotrebom pojmovnog aparata teorije diskursa na područje funkcionalne stilistike. Tako je došlo do simbioze dvaju teoretskih pristupa: funkcionalnostilskog i diskursivnog. U osnovnom terminološkom aparatu preferirani su pojmovi iz teorije diskursa, a FS-termini su otišli u drugi plan, ali ne toliko da se nađu na izrazitoj periferiji.⁸

10. Ranko Matasović primjenjuje ekstrovertni kriterij jer razmatra jezičku raznolikost svijeta, ali samo na jednom planu: na području nastajanja različitih jezika (Matasović 2005). On pokušava da odgovori na pitanje zašto ljudi govore različitim jezicima i pri tome razlikuje apsolutnu i relativnu jezičku raznovrsnost. Pod apsolutnom podrazumijeva ukupan broj jezika i konstatuje da ih ima oko 6.000, ali se njihov broj smanjuje jer svake dvije nedjelje izumire po jedan jezik (Matasović 2005: 15).⁹ Objektivna jezička raznolikost dobija se ako se broj jezika podijeli sa površinom pojedinih područja (što je dobiveni broj manji, jezička raznolikost je veća). Posebno se može govoriti o genetskoj ranolikosti¹⁰ (broju jezičkih porodica), koju razvijaju u Evropi indoevropski, uralski i izolovani baskijski jezik. Oni navodi nekoliko modela genetske srodnosti (Matasović 2005: 117–123). Jedan od njih je genealoško stablo, koje u korijenu ima prajezik genetski srodnih jezika. Drugi je

⁸ Detaljnije o ovom pristupu v. Tošović 2008.

⁹ „Na svijetu se danas govori oko 6.000 jezika; točan broj nitko ne zna, i zato što u nekim dijelovima svijeta (poput Nove Gvineje i Amazonije) nisu još svi jezici popisani, i zato što nije jasno što treba brojati: pitanje o tome koliko je jezika na nekom teritoriju sasvim je drukčije od pitanja koliko je ljudi u nekoj sobi. Odluka je o tome što su različiti jezici, a što različiti dijalekti istoga jezika, uvijek pomalo arbitrarna, odnosno zavisna od kriterija koje upotrebljavamo pri identifikaciji jezika“ (Matasović 2005: 105).

¹⁰ Jezici su genetski raznoliki ako su se razvili iz istog izvora, odnosno iz istog jezika-pretku (Matasović 2005: 105).

model talasa, kojim se jezici prikazuju u dvije dimenzije, geometrijskim oblicima koji odgovara području na kome se govori neki jezik ili jezička porodica (granice se nazivaju izoglosama (recimo, granicu između slovenačkog i slovačkog čine Tatre). Treći je prostorno-vremenski, u kome su genetski srodni jezici prikazani površinama u različitim istorijskim fazama razvoja. On, međutim, smatra da je neophodno stvoriti trodimenzionalni model, u kome bi svaki jezik u svakom vremenskom razdoblju bio prikazan trodimenzionalnim geometrijskim tijelom, recimo valjkom. Postoji i tipološka raznolikost: jezici se međusobno razlikuju, ali nisu svi podjednako različiti (hrvatski se manje razlikuje od slovenačkog nego od „egzotičnih jezika“ kakvi su američki indijanski jezici“ (Matasović 2005: 16–17). Tipološka različitost se ispoljava u broju relevantnih strukturnih obilježja (naglasku, rodu, glagolskom vidu i sl.). „Mjera u kojoj se jezici u nekom području razlikuju svakako ovisi o jezičnoj povijesti toga područja i jezika koji se ondje govore: razlog zbog kojeg se hrvatski i slovenski tako malo razlikuju svakako leži u činjenici što su se oba jezika razvila iz zajedničkoga prajezika, koji se govori razmjerno nedavno, i čija su mnoga obilježja naslijedili“ (Matasović 2005: 17).

11. Krešimir Mićanović posmatra ekstrovertno raslojavanje jezika i razmatra ono što bismo mogli nazvati heterogenim tipovima (mješovitom, pomiješanom) diferencijacije (Mićanović 2006). Naime, ako se dovode u odnos više tipova jedne vrste raslojavanja (recimo, dva ili više funkcionalna stila), radi se o homogenom tumačenju, tačnije o interkorelacionom. Ukoliko se pak sučeljavaju oblici različitih tipova diferencijacije (na primjer funkcionalnostilske i socijalne predstavljenih, recimo, publicističkim stilom i žargonom), dobija se tumačenje heterogenih oblika raslojavanja. Kod Krešimira Mićanovića radi se upravo o ovom drugom pristupu. On razmatra odnos standarda, standardnog varijeteta i dijalekta, što pripada različitim vidovima raslojavanja jezika (standardni jezik je oblik kodifikacionog, a standardni varijetet oblik kodifikaciono-teritorijalnog raslojavanja). Dio Mićanovićeve analize posvećen prostoru varijeteta (Mićanović 2006: 9–17) u suštini predstavlja analizu sučeljavanja, prožimanja i distanciranja heterogenih varijacija jezika. Isto se odnosi na razmatranje klasifikovanja varijeteta (Mićanović 2006: 51–70), njihove funkcionalne ravnopravnosti. U ovoj knjizi se ukazuje na značaj razgraničenja triju pojmova: varijacije, varijeteta i varijante.

12. Problem diferencijacije jezika usput spominje Ljudevit Jonke u kraćem tekstu „Kompleksnost književnog jezika“, u kome ukazuje na to da književni jezik nije jedinstvena kategorija za koju bi vrijedili jedinstveni i uvijek apsolutni kriteriji (Jonke 1964: 13–14). Manji prilog analizi jezičkih varijeteta dolazi iz pera Marina Andrijaševića (Andrijašević 1986). Rad je napisan u vezi sa problemima učenja stranih jezika i naslanja se na razmišljanja Dubravka Škiljana. Marina Katnić-Bakaršić se kratko osvrće na ovu problematiku i preuzima Radovanovićevo izdvajanje osnovnih tipova raslojavanja jezika: socijalno, teritorijalno, individualno i funkcionalnostilsko (Katnić-Bakaršić 2001: 57). O opoziciji govorene i pisane komunika-

cije pisala je Mirna Velčić (Velčić 1986). Ona ističe da treba razlikovati pisani jezik (izraz, stil ili kod) od govorenog jezika (izraza, stila ili koda) – Velčić 1986: 19. Autorica smatra da nije opravdano govoriti o pisanom i govornom jeziku, izrazu ili stilu, već o pisanim i govorenim oblicima upotrebe (Velčić 1986: 23).

III

13. Inicijalnu poziciju u našem pristupu¹¹ globalnoj diferencijaciji jezika čini postavka o tome da postoji realno i spoznajno raslojavanje. Realno nije obilježeno subjektivnom ocjenom, teleološkom dimenzijom. Spoznajna diferencijacija polazi od stvarnog raslojavanja, ali ima procjenjivački karakter. Ova je diferencijacija objektivna onoliko koliko je ljudska spoznaja realna i subjektivna u mjeri koja se ne može izbjeći. Ona je obično uramljena u neku disciplinu, naučni pogled, pristup. Njena osnovna osobina jeste modelovanje realne diferencijacije. Različite spoznaje razvijaju različita tumačenja opšteg raslojavanja jezika.

14. U okviru spoznajnog pristupa postoje dva osnovna tipa diferencijacije jezika – ekstrovertni i introvertni. Ekstrovertna diferencijacija predstavlja centrifugalni proces u kome se jezik diferencira prema vani. U jednom slučaju iz određenog jezika nastaje/nastaju novi jezik/jezici (genealoška diferencijacija), u drugom se jezici strukturno udaljavaju (tipološka diferencijacija), u trećem se razilaze prostorno (arealna diferencijacija), u četvrtom jezik dobija poseban status u društvu – postaje međunarodni, svjetski, državni, službeni, radni (prestižna diferencijacija), u petom on postaje izraz naroda, nacije – nacionalni jezik, narodni jezik (statusna diferencijacija), a u šestom dolazi do raslojavanja prema kompetencijskoj sposobnosti pa nastaju različite vrste izražavanja – izvorni govornik se služi materinskim, a neizvorni stranim jezikom (kompetencijska diferencijacija). U ovoj diferencijaciji ne nastaju posebni oblici konkretnog jezika, već se on kao cjelina razgrađuje u odnosu na neki ekstralingvistički faktor (npr. položaj, status u društvu), tačnije on kao cjelina dobija društvenu funkciju (dolazi kao cjeloviti globalni diferecijal).

U drugoj vrsti raslojavanja konkretni jezik ne funkcioniše kao globalni sistem, već kao njegova konkretna manifestacija u kojoj nastaju parcijalni diferecijali. Ono se može definisati kao introvertno, centripetalno generisanje različitih načina izražavanja u zavisnosti od niza faktora (mjesta, vremena, razloga, načina, predmeta, cilja, učesnika komunikacije...). Takav oblik raslojavanja nazivamo introvertnom diferencijacijom. Ona je zasnovana na centripetalnom procesu – na razgrađivanju jednoga jezika unutar samoga sebe. Govorno lice, polazeći od individualnih vrijednosti, osobina, sposobnosti i vokacije te od toga s kim stupa u kontakt, gdje se odvija komunikacija, kada se opšti, koji je cilj i funkcija komuniciranja, na koji se na-

¹¹ On je predstavljen u više radova (Tošović 2002, 2004a, 2004b, 2004c, 2004d, 2006, 2008), iz kojih navodimo osnovne stavove i dijelove (djelimično modifikovane).

čin ono vrši, o čemu se govori pretvara jezik-sistem u konkretne vidove realizacije koji se nazivaju vrstom jezika, načinom izražavanja, varijantom, varijetetom, jezičkim izrazom/iskazom, stilom, registrom, diskursom, oblikom jezika/jezičkim oblikom, oblikom postojanja jezika, jezičkim repertoarom, jezičkim podsistemom, podjezikom itd.

15. Introvertna diferencijacija ima više stupnjeva. U prvom dolazi do razgrađivanja jezika koje iniciraju četiri grupe faktora: 1. mjesto i vrijeme, 2. način, 3. razlog/uzrok, predmet, tema i govornik. Taj prvi stupanj (primarni) čini a) lokaciona, b) modusna, c) personalna d) i orijentaciona diferencijacija. Na drugom stupnju nastaje sekundarno raslojavanje: a) lokaciona diferencijacija daje teritorijalnu, socijalnu i temporalnu, b) modusna stilističku, registarsku, diskursnu, tekstualnu, situativnu i medijsku, c) personalna fiziolološku, psihološku, intelektualnu i individualnu, d) orijentaciona teleološku, kodifikacionu i referentnu. Na trećem stupnju pojavljuju se lekti – realizacije sistemskog tipa u okviru jedne vrste raslojavanja. Svaki vid introvertne diferencijacije daje odgovarajući lekt: 1. lokaciona razvija spaciolekte (teritorijalna diferencijacija), sociolekte (socijalna diferencijacija), hronolekte (temporalna diferencijacija), 2. modusna stilekte (stilistička diferencijacija), registrekte (registarska diferencijacija), diskurslekte (diskursna diferencijacija), tekstlekte (tekstualna diferencijacija), lokuciolekte (situativna diferencijacija), mediolekte (medijska diferencijacija), 3. personalna fiziolekte (fiziološka diferencijacija), psiholekte (psihološka diferencijacija), raciolekte (intelektualna diferencijacija), logikolekte (logička diferencijacija), idiolekte (individualna diferencijacija), 4. orijentaciona teleolekte (teleološka diferencijacija), standardlekte (kodifikaciona diferencijacija), temolekte (referentna diferencijacija). Na četvrtom stupnju pojavljuju se sublekti – a) spaciolekti (varijanta, dijalekt), b) sociolekti (stratolekt, etnolekt, žargon, kriptolekt), c) stilekti (funkciolekt, stil), d) lokuciolekti (ilokutiv, lokutiv, perlokutiv), e) mediolekti (usmeni, pismeni), f) fiziolekti (alterolekt, seksolekt, patolekt), g) normolekti (standardolekt, supstandardolekt). Peti stupanj imaju samo neki globalni diferencijali. On posebno dolazi do izražaja u funkciolektu, koji se razgrađuje na funkcionalni stil, međustil, podstil i FS-kompleks.

Socijalnu diferencijaciju jezika iniciraju pojedini društveni slojevi i grupacije. Njena osnovna vrsta je sociolekt. Jedan se pojavljuje u formi etnolekt – jezičkog izraza etnosa (nacije, naroda). Drugi dolazi kao stratolekt – posebnog način izražavanja društvenih slojeva (klasa, kasti, grupacija). Treći nastaje u cilju raznovrsnog, originalnog, neobičnog i upečatljivog izražavanja (obično se naziva žargonom ili slengom). Četvrti čini kriptolekt – jezički izraz zatvorenih socijalnih grupa koje se nalaze u konfliktu sa društvenim normama (argo i tajni jezik). Njime se služe kriminalci, prostitutke, trgovci narkoticima, narkomani, alkoholičari i dr. Posebnu vrstu čini jezički izraz obavještajne (špijunske) djelatnosti. Jedan od oblika socijalnog raslojavanja dolazi u formi šatrovačkog govora, a takođe jezika mikrosocijalnih grupa (mikrosociolekt) kao što su putnici u vozu, pacijenti u bolnici, kupaci na plaži i sl.

Temporalna diferencijacija nastaje na vremenskoj ravni i razvija hronolekte. Oni mogu biti fazni hronolekti, koji odražavaju periode razvoja jezika (njima se bavi istorija jezika i istorijska gramatika) i neolekti, koji predstavljaju nove oblike izražavanja (novogovori).

Stilistička diferencijacija generira stilolekte – načine izražavanja sa stilističkom/stilskom markiranošću. Postoje dva osnovna stilolekta: stilovi (stilistički izrazi izvan osnovnih ljudskih aktivnosti) i funkcionalni stilovi (načini izražavanja u pojedinim vrstama čovječije djelatnosti). Izdvajaju se dvije vrste takve razuđenosti – stilska i funkcionalnostilska.

Stilska diferencijacija jezika ima više podvrsta, prije svega vertikaliziranu, medijaliziranu, estetiziranu, valoriziranu, globaliziranu, operacioniziranu, hronotipiziranu, personaliziranu, kvaniticiranu i konstruktiviziranu. U vertikaliziranoj diferencijaciji nastaje visoki, srednji i niski stil (u okviru visokog svečani, uzvišeni, paradni). Medijalizirana diferencijacija generiše pismene i usmene stilove. Do estetizirane diferencijacije dolazi na bazi estetske procjene jezičkog izraza. Ona se može ispoljavati u obliku pozitivne ocjene (dobar, raznovrstan, lijep, uzoran, precizan, bogat, jasan stil), negativne ocjene (loš, rđav, ružan, nejasan, siromašan, jednoličan, nezgrapan) i neutralne ocjene (običan, neutralan stil). Valorizirana diferencijacija podrazumijeva objektivni ili subjektivni način izražavanja (objektivni, subjektivni stil). U globaliziranoj diferencijaciji izdvajaju se stilovi u skladu sa dva velika kompleksa – jezikom i govorom (jezički, govorni stilovi). U operacionaliziranoj diferencijaciji dolazi do izdvajanja stilova prema teleološkom pristupu – da li se teži konstrukciji, rekonstrukciji, destrukciji, proskripciji, deskripciji, pri čemu nastaju konstrukcijski, rekonstrukcijski, destrukcijski, proskripcijski, deskripcijski/deskriptivni stilovi. Hronotipizirana diferencijacija odslikava istorijski razvoj stilova (recimo, stil epohe XIX stoljeća, romantičarski, realistički stil i sl.) ili vremensku markiranost (arhaični stil, novi stil). Personalizirana diferencijacija nastaje u odnosu učesnika komunikacije (familijarni, intimni, zvanični, hladni, učtivi, ironični stil). Kvantificirana diferencijacija odražava količinske vrijednosti stila (ekonomični, lakonični, telegrafski).

Funkcionalnostilska diferencijacija je najširi, najsloženiji, najkompleksniji oblik raslojavanja jezika. Do nje dolazi u okviru pojedinih vrsta ljudske djelatnosti – umjetnosti, nauke, publicistike, pravne i administrativne djelatnosti te svakodnevne komunikacije. U ovom raslojavanju izdvajaju se sistemi, nadsistemi, međusistemi i podsistemi. Njih čine korelaciona jedinstva, prije svega funkcionalna integraciona cjelina, vrsta, međuvrsta, podvrsta i žanr. Funkcionalna integraciona cjelina nastaje u opoziciji jednih stilova prema drugim pa je nazivamo funkcionalnostilskim kompleksom. Takav je: 1. pismeni i usmeni (prvi obuhvata pisane oblike funkcionalnih stilova, drugi usmene), 2. strukovni i nestrukovni (strukovni kompleks čini naučni, administrativni i publicistički stil, a nestrukovni književnoumjetnički i razgovorni), 3. profani i sakralni, 4. civilni i vojni itd. Funkcionalni stilovi predstavljaju osnovni

tip funkcionalnostilske diferencijacije jezika. Oni dolaze kao jezički izraz pojedinih vrsta ljudske djelatnosti: umjetničke, naučne, publicističke, administrativno-pravne i svakodnevnog spontanog komuniciranja, odnosno u okviru takvih aktivnosti se razvijaju odgovarajući funkcionalni stilovi: književnoumjetnički, publicistički, naučni, administrativni i razgovorni. Jezički izrazi koji se nalaze na graničnom području funkcionalnih stilova, odnosno koji imaju suštinske elemente dvaju ili više funkcionalnih stilova, ali ne toliko da čine funkcionalnostilske komplekse, obrazuju međustilove. Takvi su epistolarni, oratorski, reklamni, memoarski, esejistički, scenaristički itd. U okviru svakog funkcionalnog stila izdvajaju se podstilovi, recimo u književnoumjetničkom KFS prozni, pjesnički i dramski, u PFS novinarski i monografsko-publicistički, u naučnom akademski, naučno-udžbenički i naučno-popularni, u administrativnom zakonodavno-pravni, društveno-politički, diplomatski, poslovni i personalni. Posljednju funkcionalnu vrstu obrazuje žanr.¹²

Registarsku diferencijaciju čine posebne jezičke realizacije opšteg tipa – registrekti, odnosno njihove konkretne forme – registri. Njima su bliski funkcionalni stilovi, s tim što je prvi pojam sociolingvistički, a drugi stilistički. Registar je, prije svega, sociolingvistički pojam koji označava funkcionalnu jezičku varijantu povezanu sa različitim stručnim zanimanjima i socijalnim grupacijama (npr. registar pilota, religiozni registar) te se često koristi kao sinonim za stručni jezik. Londonska sociolingvistička škola stavlja registar u opoziciju prema dijalektu i sociolektu (Lewandowski 1994). Sljedeći primjeri ilustruju registarske razlike prema stepenu formalnosti i stepenu stručnog znanja: (a) formalno tehnički registar – *Dobili smo natrijumhlorid*, (b) formalni netehnički registar – *Dobili smo so*; (c) neformalni tehnički – *Izvukli smo natrujumhlorid*; (d) neformalni netehnički registar – *Izvukli smo so* (Metzler Sprache 2000). Registar, dijalekt i sociolekt su termini koji se preklapaju.

Diskursna diferencijacija predstavlja model raslojavanja jezika u obliku diskursolekta, odnosno diskursa. Neki diskurs smatraju nadpojmom, koji označava različite aspekte teksta: vezani govor, iskazani tekst (za razliku od teksta kao formalne gramatičke strukture), koherentni tekst, tekst koji je od strane govornika konstruiran za slušaoca, rezultat interaktivnog procesa u sociokulturnom kontekstu (Bußmann 1990). Drugi imaju u vidu proces metakomunikativnog uzajmanog razumijevanja (dogovaranja) o naivno pretpostavljenoj interakciji, tj. o tome šta kao razumljivo, osnovano, razumno razmatramo. Treći podrazumijevaju usmeni dijaloški tekst (Lewandowski 1994). U filozofiji diskurs se koristi kao izraz za (tematsko) razmatranje ili uopšte razgovor, posebno filozofski (Metzler Philosophie 2000). Srpska tumačenja diskursa su posebno orijentisana na razgraničavanje teksta i diskursa (Bugarški 1993, Polovina 1996). U njima se pokušava na osnovu dostupnih izvora razjasniti taj odnos i predložiti rješenje više diskursivnog tipa (ili – ili): tekst je rezultat, statična struktura u pismenoj i/li (monološkoj) formi, diskurs je

¹² Više v. Tošović 2002.

proces, dinamička struktura u usmenoj (dijaloškoj) formi. Hrvatske analize su više sistemskog karaktera (Kovačević/Badurina 1999).

Tekstualna diferencijacija nastaje na bazi činjenice da sve što se kaže predstavlja neki tekst i da se u različitim okolnostima generišu različiti tekstovi. Tako Brinkmann razlikuje linearne i alternirajuće tekstualne jedinice (Brinkmann 1971). U okviru linearnih jedinica izdvaja se vezani govor (komanda, službena komunikacija, formular), govor koji se odnosi na primaoca (predikt, referat, predavanje, izborni govor), govor određenog inicijatora (monolog, zabilješka, obećanje), govor koji se tiče sadržaja (spisak, turistički vodič, uputstvo za upotrebu, esej, opis, pripovijedanje, vijest, reportaža, komentar). Alternirajuće jedinice čine kontakt-razgovori (posjeta), usmjereni razgovori (razgovor prilikom kupovine, informacija, konsultacija, saslušanje, ispit, intervju) i pluraristički razgovori (razmjena mišljenja, diskusija, konferencija, debata, savjetovanje, pregovori).

Situativnu diferencijaciju razvijaju stereotipne komunikativne situacije – govorne činove, u okviru kojih se izdvajaju tri lokuciolekt: ilokutiv, lokutiv i perolokutiv. Drugu vrstu situativnog raslojavanja čine životne situacije (frejmovi): kupovina, intervju, svadba i sl.

Medijsku diferencijaciju generira komunikacijski kanal, i to u obliku dva mediolekt: usmenog i pismenog. Usmena forma jezika obuhvata različite pojavne oblike: govor, usmeni govor, svakodnevni govor, živi govor, usmeni jezik, razgovorni jezik, kolokvijalni jezik/govor, govorni jezik, usmeni/govorni način izražavanja, govorna komunikacija, stil izražavanja u govoru/govornoj komunikaciji, substandard, substandardni jezički izraz i sl. Razgovorni stil se razlikuje od navedenih tipova time što (1) označava jednu od pet vrsta funkcionalnostilske diferencijacije i (2) što se veže za stilistiku. Termin *razgovorni stil* i *razgovorni jezik* (*usmeni govor*) nisu isto: prvi označava način izražavanja koji ima nezvaničan, nepripremljen i neusiljen karakter, a drugi obuhvata bilo koji oblik usmenog izražavanja i pokriva govorne forme ostalih funkcionalnih stilova – književnoumjetnički (radio-dramu, usmenu priču, anegdotu), naučni (naučnu raspravu), publicistički (javno predavanje, nastup na sastanku), administrativni (poslovne pregovore, istup na sudu). Čim dolazi do zvaničnosti, razgovorni stil prelazi u usmenu funkcionalnostilsku formu. S druge strane, on se realizuje i pismenim putem, prije svega u privatnoj prepisci. Drugi izrazi se često koriste bez terminološke preciznosti. Riječ *govor* se upotrebljava u dva značenja: 1. za oznaku bilo koje forme realizacije jezika, usmene i pismene (u dihotomiji jezik ↔ govor), 2. za imenovanje samo usmene forme izražavanja (u opoziciji pismeni/pisani jezik ↔ usmeni govor/jezik).

Do individualne diferencijacije dolazi upotrebom jezika od strane svakog pojedinca osobno. Njen osnovni oblik je idiolekt, koji se ponekad naziva idiostilom.

U intelektualnoj diferencijaciji se na različit način ispoljavaju mentalne sposobnosti. Na to utiče, prije svega, mišljenje, obrazovanje, znanje, kultura, etika i sl. Reci-

mo, postoji konkretni i apstraktni način razmišljanja, koji daju odgovarajuće raciolekte. Najizrazitiji primjer je apstraktolekt, čija je osnovna osobina izražavanje u apstraktnim pojmovima i kategorijama.

Psihološku diferencijaciju iniciraju psihički, odnosno psihološki faktori, koji generišu psiholekte. Svaki tip karaktera (flegmatik, sangvinik, melanholik, holerik) ima osoben izraz pa u jednom slučaju nastaje introvertni način izražavanja, a u drugom ekstravertni i sl. Na jezički izraz posebno se odražava psihološka (ne)stabilnost.

Logička diferencijacija predstavlja odraz određenih logičkih procesa i operacija u kojima nastaju logikolekti. Jedno od osnovnih razgraničenja na ovom planu tiče se istinitosti i lažnosti suda, logičnosti i nelogičnosti iskaza, argumentacije, zaključivanja i sl.

Fiziološka diferencijacija nastaje pod uticajem fizioloških faktora na način izražavanja. Ovo raslojavanje daje tri osnovna tipa: starosni, polni i zdravstveni. Starosna diferencijacija predstavlja jezički izraz u okviru pojedinih starosnih grupa (djece, omladine, odraslih), i to u obliku generaciolekata, prije svega, dječijeg govora, govora omladine i govora odraslih, odnosno juvenolekta (jezika mladih), orfanolekta (jezika djece) i seniorolekta (jezika odraslih). Postoje introduktivni, edukativni, dinamički i statički alterolekti. Introduktivni alterolekt nastaje u fazi usvajanja govora, njegovog prepoznavanja te elementarnog komuniciranja (tipični vremenski okvir je 1–5 godina). Edukativni alterolekt predstavlja jezički izraz u pojedinim vaspitno-obrazovnim fazama (predškolski, školski, studentski). Za njega je karakteristično usvajanje normi i konačno uobličavanje pismenog i usmenog načina izražavanja (tipični vremenski okvir je 6–23 godina). Dinamički alterolekt (dinamolekt) predstavlja jezički izraz aktivnog sloja stanovništva, sloj koja ima izrađenu jezičku normu i koji je njen osnovni nosilac (tipičan uzrast je 24–60 godina). Statični alketolekt (pasivolekt) čini jezički izraz onih koji su završili radnu aktivnost (karijeru), starijih ljudi, penzionera, čiji izraz ne trpi do kraja života važnije promjene. Polna diferencijacija dolazi kao rezultat različitog korišćenja jezika od strane žena i muškaraca pa nastaju dva seksolekta – feminolekt (ženska varijanta jezika) i virilolekt (muška varijanta jezika). Oni imaju poseban značaj u društvima sa izraženim tradicijskim normama i strogom socijalnom diferencijacijom (npr. u Japanu). Zdravstvena diferencijacija razvija patolekte. Oni se odlikuje različitim stepenom patološkog narušavanja jezičke upotrebe (afazijski patolekt, mucanje i sl.). Na ovome planu relevantna je dihotomija jezik zdravih govornika ↔ jezik bolesnih govornika (neafazijskog tipa).

Kodifikaciona diferencijacija nastaje svjesnim ili nesvjesnim djelovanjem na jezik. U prvom slučaju nastaje standardolekt. Ukoliko se reguliše i propisuje jezička upotreba, dobija se normolekt. Ako se pak ne vrši nikakva kodifikacija, pojavljuje se substandardolekt. Na ovome planu jezik se raslojava u tom smislu što se u komunikaciji vrši izbor između norminarnog i nenormiranom jezika.

Teleološku diferencijaciju izaziva cilj komunikacije, odnosno posebno globalno usmjerenje, koje se realizuje u formi teleolekata. Jedan od njih odražava religioznu svijest (sakrolekt), drugi pokriva strukovni sektor (tehnolekt), treći obuhvata vojni kompleks (militarolekt) itd.

Do referentne diferencijacije dolazi prilagođavanjem jezičkog izraza tematici, sadržaju, predmetu opštenja (različite teme daju različit izraz).

16. Svi vidovi introvertnog raslojavanja jezika su međusobno povezani i izukršteni. Da bi se utvrdilo u kakvoj su korelaciji, recimo, teritorijalna i funkcionalnostilska diferencijacija, neophodno je imati globalnu i što potpuniju konstrukciju i jednog i drugog. A to praktično znači da je nužno stvoriti model sa što većom dubinom, odnosno sa izdvajanjem onoliko spratova koliko je u stanju da nosi takva konstrukcija. Ovakav pristup zahtijeva nalaženje rješenja na globalnom planu i teži stvaranju što detaljnije, što konkretnije sheme opšteg raslojavanja jezika. U introvertnom raslojavanju izdvajaju se dva makro-sistema: homogeni i heterogeni. Homogeni su oni koji čine jednu cjelinu i koji imaju hijerarhiziranu strukturu (npr. pojedini dijalekti). Heterogene sisteme čine dvije ili više kompaktne cjeline koje imaju različitu strukturu i taksonomiju, ali im to ne smeta da stupaju u međusobni kontakt, da se prožimaju i stvaraju integrativne cjeline; npr. dijalekt i sociolekt.

U globalnoj diferencijaciji može doći do lektocentrizma: da jedna vrsta razgradnje zauzima dominantnu poziciju i postaje centralna, a druge periferne. Po kompleksnosti, sveobuhvatnosti i složenosti glavni kandidat za centralnu poziciju je, neosporno, funkcionalnostilska diferencijacija. Po jednostavnosti i prisustvu u svim drugim vidovima raslojavanja centralno mjesto može imati medijska diferencijacija. Teritorijalno raslojavanje zauzima središnju poziciju. Kada govorimo o mjestu i interakciji pojedinih vrsta diferencijacije u sistemu globalnog raslojavanja jezika, treba razlikovati dvije vrste odnosa: a) odnose u okviru jedne diferencijacije i b) odnose između diferencijacija. Globalna diferencijacija razvija različite oblike normativnosti. Polazno razgraničenje tiče se pravilnog i nepravilnog. U okviru svake vrste raslojavanja izdvaja se normativna i nenormativna grupa. Recimo, spaciolekti su nenormativni nekodificiran način komuniciranja. Budući da je dijalekt čisti sinergetički mehanizam (djeluje po principu samoorganizacije), on predstavlja suprotnost osnovnoj kodifikacionoj vrsti – standardolektu. Pravac djelovanja ovdje je jasan – dijalekt ne teži da uđe, prođe i ugrozi standardolekt, dok je po prirodi ovaj posljednji orijentiran na razaranje, potiskivanje, razvodnjavanje, neutralizovanje dijalekta. U odnosu teritorijalne i stilske diferencijacije jasno je da je dijalekt kompatibilniji sa niskim stilom, nego srednjim, pogotovo visokim. U korelaciji teritorijalne i funkcionalnostilske diferencijacije dijalekt ima mogućnost da se pojavi samo u nekim funkciolektima, tačnije u književnoumjetničkom stilu, razgovornom i mnogo manje u publicističkom, odnosno u književnpublicističkim žanrovima, dok mu je put zatvoren za druga dva funkcionalna stila – naučni i administrativni. Dijalektizam u književnom tekstu, tim prije u publicističkom, čini markiranu jedinicu, koja

može nositi pozitivnu osobinu (kada se koriste izrazi od milja, odnosno prezentira jezični kolorit date osobe) ili biti negativno obilježen (sa različitim stilskim nijansama – „ironično“, „šaljivo“, „pogrdno“ i sl.). Ali na zatvorenost drugih lekata dijalekt odgovara recipročnim mjerama – on nije otvoren za osnovne jedinice naučnog stila (termine) i administrativnog stila (kancelarizme). U dijalektu se pojavljuju elementi publicističkog stila (zbog uticaja radija i TV). U ovome odnosu odlučujući je faktor djelovanje na dijalekt putem radija, televizije, novina, časopisa i različitih publikacija, sa kojima se, htjeli ili ne, sučeljavaju nosioci dijalekta i logično, ponešto preuzimaju i koriste tako da se može govoriti o funkcionalnostilskoj diferencijaciji dijalekta, ali u mnogo blažoj, ograničenijoj i jednostavnijoj formi. Više je to pasivno, sporadično prihvatanje nego aktivna, kontinuirana i dosljedna uporaba. Stoga tipični nosilac dijalekta nije u stanju da strukturira bilo koji pisani funkcionalni stil potpuno u skladu sa njegovim normama. U odnosu teritorijalne i situativne diferencijacije zapaža se da u dijalektima izostaju institucionalni (ritualni) čino-vi tipa deklarativa (imenovanje na dužnost, smjena sa dužnosti, sudska odluka, objava rata ili mira, vjenčanje i registracija braka) i samo u rijetkim slučajevima se realizuju, recimo, prilikom otvaranja ili zatvaranja sastanka seljaka (zbog zvaničnosti samoga čina dolazi do mješavine dijalekta i standardlekta).

Literatura

- Andrijašević 1986: Andrijašević, Marin. Jezični varijeteti i civilizacijski kontekst. In: *Sol*. Zagreb, 1. S. 33–37.
- Badurina/Pranjković/Silić 2009: Badurina, Lada; Pranjković, Ivo, Silić, Josip. (urednici). *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb: Disput.
- Berutto 1987: Berutto, Gaetano. *Sociolinguistics Soziolinguistik*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. S. 263–267.
- Brinkmann 1971²: Brinkmann, H. *Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung*. Düsseldorf: Schwann.
- Brozović 1970: Brozović, Dalibor. *Standardni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bugarski 1993: Bugarski, Ranko. Jezički nivo, diskurs, tekst: pojmovno-terminološki osvrt. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Br. 21/2. Beograd. S. 14–19.
- Bugarski 1993: Bugarski, Ranko. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Bugarski 1996b: Bugarski, Ranko. *Ka jedinstvu lingvistike*. Beograd: Čigoja.
- Bugarski 1996c: Bugarski, Ranko. *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja.
- Bugarski 1997: Bugarski, Ranko. *Jezici*. Beograd: Čigoja.
- Bugarski 2003: Bugarski, Ranko. *Žargon*. Beograd.
- Bußmann 1990²: Bußmann, H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner.

- Chomsky 1969: Chomsky, Noam. *Aspekte der Syntaxtheorie*. Frankfurt/M: Suhrkamp Vlg.
- Coseriu 1969: Coseriu, Eugenio. *Einführung in der strukturelle Linguistik*. Tübingen: Romanisches Seminar der Universität.
- Coseriu 1975a: Coseriu, Eugenio. Lexikologie und Lexikographie. In: *Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache*. Düsseldorf: Schwann. S. 7–25.
- Coseriu 1975b: Coseriu, Eugenio. System, Norm und Rede. In: Coseriu, E. *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*. München: Fink. S. 11–101.
- Halwachs 2001: Halwachs, Dieter. Sociolingvistika. In: *Uvod u lingvistiku*. Priredila Glovacki-Bernardi Zrinjka. Zagreb: Školska knjiga.
- Hartung 1981 Hartung, Wolfdietrich. Differenziertheit der Sprache als Inhalt kommunikativer Erfahrung. In: *Kommunikation und Sprachvariation*. Berlin: Akademie-Verlag. Bd 17. S. 11–25.
- Jonke 1964: Jonke, Ljudevit. Kompleksnost književnog jezika. In: Jonke, Ljudevit. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje. S. 13–14.
- Katnić 2001: Katnić-Bakaršić, Marina. *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Kovačević/Badurina 1999: Kovačević, Marina; Badurina, Lada. Temeljna pitanja funkcionalne diferencijacije jezika. In: *Teorija i mogućnosti pragmalingvistike*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. S. 405–418.
- Kovačević/Badurina 2001: Kovačević, Marina; Badurina, Lada. *Raslojavanje jezičke stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Lewandowski 1994⁶: Lewandowski, Theodor. *Linguistisches Wörterbuch*. Bd. 1–3. Heidelberg – Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Matasović 2001: Matasović, Ranko. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Metzler Lexikon Philosophie 1999²: Metzler Lexikon Philosophie. Herausgegeben von Peter Prechtel und Franz-Peter Burkard. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Metzler Lexikon Sprache. 2000²: Metzler Lexikon Sprache. Herausgegeben von Helmut Glück. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Mićanović 2006: Mićanović, Krešimir. *Hrvatski s naglaskom: standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.
- Nabrings 1981: Nabrings, Kirsten. *Sprachliche Varietäten*. Tübingen: Narr.
- Okuka, M. 2009. Srpski jezik danas: sociolingvistički status. In: Badurina, Lada; Pranjković, Ivo, Silić, Josip. (urednici). *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb. S. 215–233.
- Polovina 1996: Polovina, Vesna. Teorijski status pojmova diskurs i tekst. In: *Srpski jezik*, Beograd. Br. 1–2. S. 409–414.

- Radovanović 1986: Radovanović, Milorad. *Sociolingvistika*. Novi Sad: Književna zajednica – Dnevnik. [Drugo izdanje 2003]
- Radovanović 1996a: Radovanović, Milorad (redaktor naukowy). *Srpski jezik*. Opole.
- Radovanović 2004: Radovanović, Milorad. *Planiranje jezika i drugi spisi*. Sremski Karlovci – Novi Sad.
- Radovanović 2009: Radovanović, Milorad. Srpski jezički standard. In: Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip (urednici). *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb. S. 199–214.
- Silić 1996: Silić, Josip. Funkcionalni stilovi hrvatskog standardnog jezika. In: *Kolo*. Zagreb. Br. 1. S. 244–247.
- Silić 2009: Silić, Josip. Što hrvatski jezik jest i kako ga opisati? In: Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip (urednici). *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Zagreb. S. 57–70.
- Škiljan 1978: Škiljan, Dubravko. O raznolikosti jezičkih upotreba. In: Škiljan, Dubravko. *Govor realnosti i realnost jezika*. Zagreb: Školska knjiga. S. 37–46.
- Škiljan 1985²: Škiljan, Dubravko. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tošović 2002: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi. Funktionale Stile*. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.
- Tošović 2004a: Tošović, Branko. Funkcionalno raslojavanje jezika u sistemu opšte diferencijacije jezika. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Beograd. Knj. 32/1. S. 25–37.
- Tošović 2004b: Tošović, Branko. Teritorijalna diferencijacija kao vrsta globalnog raslojavanja jezika. In: *Riječ*. Rijeka. Br. 2. S. 84–91.
- Tošović 2004c: Tošović, Branko. Globalna diferencijacija jezika. In: *Riječki filološki dani*. Rijeka. Br. 5. S. 533–546.
- Tošović 2004d: Tošović, Branko. Tipovi globalne diferencijacije jezika. In: *Aktualizacija jezikovrstne teorije na slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana. S. 59–72.
- Tošović 2006: Tošović, Branko. Die globale Differenzierung der Sprache. In: *Zeit – Ort – Erinnerung*. Innsbruck. S. 615–628.
- Tošović 2008: Tošović, Branko. Hrvatska tumačenja funkcionalnostilističkoga raslojavanja jezika. In: *Riječ*. Rijeka. Br. 14/4. S. 34–67.
- Velčić 1987: Velčić, Mirna. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wandruszka 1971: Wandruszka, Mario. *Interlinguistik*. München: Piper.

Branko Tošović (Graz)

**Die serbische Stilistik in Bezug auf die kroatische
(die globale Differenzierung der Sprache)**

Bei einer Interpretation stilistischer Phänomene gibt es mehrere grundlegende Fragen, von denen der Autor für die Analyse die Differenzierung der Sprache wählte, innerhalb derer überaus breite, komplexe und vielfältige stilistische Differenzierungen vorliegen. Die Analyse besteht aus vier Teilen. Im ersten werden methodologische Aspekte betrachtet, wobei im Besonderen Kriterien für die Definition der allgemeinen Gliederung der Sprache besondere Beachtung beigemessen werden. Der zweite Teil handelt von der Deutung der globalen Differenzierung der Sprache in der serbischen Sprachwissenschaft, während der dritte die kroatische betrifft. Der Autor hält sich dabei an die Interpretationen von Milorad Radovanović, Ranko Bugarski, Dalibor Brozović, Dubravko Škiljan, Marina Kovačević, Lada Badurina, Ranko Matasović, Josip Silić, Krešimir Mićanović usw. Im vierten Teil werden die Standpunkte des Autors hinsichtlich der allgemeinen Gliederung der Sprache dargestellt, wobei eine extroverte und introverte Differenzierung unterschieden werden.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Branko Tošović (Grac)

Leksičke stilističke razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika

Markirana leksika bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika (B, K, S) obrazuje tri grupe riječi. U prvoj se nalaze riječi koje su u oba jezika identične, ali su u hrvatskom markirane, a u srpskom (i ponekad bosanskom/bošnjačkom) neutralne. Druga grupa je sastavljena od riječi koje postoje u oba jezika, ali su u srpskom markirane, a u hrvatskom neutralne. Treća grupa obuhvata riječi koje su u hrvatskom markirane, a u srpskom ili ne postoje ili se uopšte/gotovo ne upotrebljavaju.

0. Za istraživanje leksičkih stilističkih razlika neophodno je imati odgovarajuće rječnike. Međutim, srpska i bošnjačka lingvistika ne raspolaže takvim priručnicima, a hrvatska ima dva (Anić 2000, Šonje 2000).¹ Istina, postoji rječnik za bosanski/bošnjački jezik (Isaković 1993), ali je on za ovakvu analizu neupotrebljiv jer ne daje stilističku vrijednost leksema. Što se tiče srpskog jezika, u posljednjih tridesetak godina (tačnije nakon pojavljivanja R-MS/MH 1969) nije objavljen nijedan rječnik koji bi u ove svrhe mogao poslužiti. Srpski akademijin rječnik nije pouzdan jer je koncipiran kao rječnik srpskohrvatskog jezika, i tek u posljednjim tomovima orijentisan je samo na srpski jezik (R-SANU). Osim toga on obuhvata samo leksiku do slova O. Stoga ćemo kao polazni materijal uzeti građu koji nudi Anićev rječnik i pokušati je dovesti u vezu sa srpskim² i bosanskim/bošnjačkim. Za analizu smo uzeli leksiku iz prvog dijela Anićevog rječnika, što je dalo dovoljno materijala da se obuhvate i razmotre osnovni aspekti ove problematike. U radu ćemo moći da ukažemo (1) koliku i kakvu markiranost sadrže lekseme hrvatskog jezika i da djelimično objasnimo (2) kako i koliko se one stilistički vrednuju u srpskom i bosanskom/bošnjačkom jeziku. Zbog neproučenosti problema i nedostatka priručnika, tumačenja koja budemo davali biće često na nivou pretpostavki i hipoteza.

1. Manje ili veće razlike između B, K i S postoje na svim nivoima (fonetsko-fonološkom, ortoepskom, leksičko-semantičkom, idiomatskom, derivacionom, morfološkom, sintaksičkom i tekstualnom). Svaki tip stratusne diferencijacije jezika sadrži u sebi dvije komponente: stilističku markiranost i stilsku izdiferenciranost. U prvom slučaju radi se o binarnoj korelaciji „markirano – nemarkirano“, tačnije „stilistički obojeno (ekspresivno) – stilistički neutralno“. U drugom slučaju riječ je o višestrukoj korelaciji, u kojoj je jezička jedinica obilježena funkcionalnim stilom, kompleksom, podstilom, međustilom, žanrom... Suštinu stilističkih razlika čini opozicija neutralno – ekspresivno.³ Na leksičkim planu postoje dvije osnovne

¹ Rad je pisan u ljeto 2006. godine (napomena urednika).

² U tumačenju srpskih riječi orijentisaćemo se na R-SANU.

³ Više o ekspresivnosti v. Tošović 2004.

mogućnosti: 1. da u jeziku **A** imamo neutralni oblik, a u jeziku **B** i(li) **C** ekspresivni, 2. da u jeziku **A** imamo ekspresivni oblik, a u jeziku **B** i(li) **C**, neutralni. Potpuna razlika nastaje kada u sva tri jezika (B, K, S) postoji ista leksema različite stilističke vrijednosti. Svi ovi slučajevi daju nekoliko osnovnih kombinacija: neutralno ↔ kolokvijalno, neutralno ↔ regionalno, neutralno ↔ sociolektalno, neutralno ↔ arhaično, neutralno ↔ visokoparno, neutralno ↔ ironično, neutralno ↔ vulgarno.

2. Markirana leksika hrvatskog i srpskog jezika obrazuje tri skupine riječi. U prvoj se nalaze riječi koje su u oba jezika identične, ali su u hrvatskom markirane, a u srpskom neutralne. Ovdje postoje dvije podgrupe. U prvu spadaju hrvatske lekseme uz koje Anić daje odrednicu „srp.“ (srpski) tipa: *armenski* (hrvatski jermenski),⁴ *Arnaut* (Albanac),⁵ *berza* (burza), *bioskop* (kino), *bjekstvo* (bijeg), *čaršaf* (plahta), *čitulja* (obavijest o smrti i pomenu), *ćifta* (1. trgovčić, sitničar, 2. lihvar, zelenaš, kaišar), *ćutati* (šutjeti), *dejstvo* (djelovanje, akcija), *delija* (junak, kršan, jedar momak)⁶, *mnogo dobar*, *drvce* (žigica, šibica), *duvati* (puhati), *fabrika* (tvornica), *gas* (plin, petrolej), *gnjurac* (ronilac), *igra* (ples), *igrati* (plesati).

Jednu podgrupu čine riječi koje su u srpskom manje-više neutralne, a u hrvatskom (1) razgovorne: *advokat* (razg. iron. branitelj u kakvoj prilici), *bek* (sport. razg. branič), *bina* (pozornica), *bokal* (pehar, vrč), *borik* (šumica, gaj, četinara), *bubašvaba* (reg. razg. žohar), *buđ* (plijesan), *cigla* (opeka),⁷ *pumpa* (crpka), *cucla* (duda, ćuća razg.), *džigerica* (jetra), *farmerke* (traperice), *fildžan* (šalica), *fišek* (reg. razg. šiljast oblik papirnate vrećice, vrećica šiljasta oblika), *flaša* (boca),⁸ *frižider* (hladnjak), *gazdinstvo* (gospodarstvo), *pegla* (glačalo), *peglati* (glačati), *pečurke* (razg. reg. gljive), *golman* (vratar), *don* (poplat),⁹ *bodi* (razg. žarg. steznik)¹⁰, (2) žargonske (odrednica „žarg.“): *bradonja* (četnik),¹¹ *brusthalter* (grudnjak), *centarhalf* (srednji pomagač), *direktor* (razg. žarg. loza koja nije cijepljena, vino od takve loze)¹²,

⁴ R-SANU ne daje *Armen*, *armenski*, već samo *Jermen*, *jermenski*.

⁵ R-SANU upućuje na *Albanac*.

⁶ Uz ovu riječ dolazi u R-SANU odrednica „reg.“.

⁷ Za *ciglanu* ne postoji kao ekvivalent jedna riječ, već više: *tvornica cigala*, *mjesto gdje se izrađuju cigle*.

⁸ Glagol *flaširati* nema u Anićeve rječniku stilističku oznaku.

⁹ Glagol *pođoniti* ne prati u ovom rječniku markacija. Kaže se „boli me *don*“ (a ne *poplat*) u značenju ‘baš me briga, svejedno mi je, ne tiče mi se’.

¹⁰ Riječ *bek* prati u R-SANU samo „sport.“. Uz *buđ* R-SANU ne daje nikakvu oznaku, jedino uz oblik *buđa* ističe da je to varvarizam. Uz *golman* R-SANU dolazi samo oznaka „sport.“. U R-SANU ne postoji riječ *bodi*.

¹¹ U R-SANU nalazimo neutralno objašnjenje: „naziv za četnika“.

¹² R-SANU daje uz 2. značenje ove riječi (‘vrsta nekalemljene vinove loze’) oznaku „agr. nar.“

gajba (žarg. lokal. košara ili plasnični sanduk, krletka, kavez), **(3)** izrazito ekspresivne, npr. *čedo* (razg. iron. četnik), **(4)** regionalne: *alas* (ribič, ribar na rijeci), *ašikovati* (reg. razg. ekspr. udvarati se djevojci, ljubovati), *baglama* (šarka), *ben* (ma-dež), *bostan* (1. lubenica, 2. zajednički naziv za dinju i lubenicu, 3. mjesto gdje raste bostan), *brojanice*, *brokoli*, *burgija* (reg. razg. svrdlo), *čik* (reg. razg. opušak), *čvoka* (reg. razg. zvrčka, čvrga, frnjokula), *čorsokak* (sporedna slijepa uličica, sokak bez izlaza na jednom kraju), *čuran* (reg. ekspr. puran), *drum* (cesta, put), *dušek* (madrac), *đerdan* (reg. etnol. ognilica), *đubrivo* (reg. etnol. gnojivo), *ekser* (reg. razg. ekspr. čavao, hljeb, ekspr. kruh),¹³ **(5)** ekspresivne („ekspr.“)¹⁴: *brodolomnik* (brodolomac), *buktinja* (baklja), *čistota* (svojstvo nematerijalnih činjenica, stanje bez neželjenih primjesa), *čvoruga* (čvor, kvrga, izraslina), *debakl* (slom), *dželat* (krvnik), *džin* (div, gorostas), *gnjev* (velika ljutina, žestoko izražena srdžba; bijes, jarost), *grotlo* (krater), *hljeb* (1. ekspr. kruh, 2. okrugao oblik kruha),¹⁵ **(6)** podrugljive: najinteresantniji primjeri je imenica *Balkan* – *balkanac*, *balkanski* u značenju ‘primitivno, nekulturno, tipično za Balkan kao nešto loše’,¹⁶ **(7)** neobične („neob.“): *brusač* (brusitelj), *ciglo* (samo, jedino), *cipelar* (postolar, obuçar), *degažman* (oslobođenje ili prekidanje neke obveze vlastitom odlukom ili ispunjenjem kakva propisa, otpustom i sl.), *dostava* (prijava, dojava, denuncijacija), *dostavljač* (dojavljivač, potkazivač, denuncijant), *gledalac* (gledatelj),¹⁷ **(8)** neologizmi („nov.“): *golf* (zaljev),¹⁸ **(9)** ironične: *apoteka* (razg. iron. mjesto gdje je sve skupo,

¹³ R-SANU ne navodi uz *alas* nikakvu oznaku, jedino ističe da se radi o mađarizmu. Riječi *ašikovati*, *baglama*, *ben* (*benk* – varvaziram), *brojanica*, *burgija*, *drum*, *dušek*, *đerdan*, *đubrivo*, *ekser* nemaju markaciju. U ovoj rječniku nismo našli riječ *brokoli*. U vezi sa riječju *bostan* konstatuje se da je oblik *bostanj* varvarizam, a da značenje ‘voćnjak, povrt-njak, bašta, cvetnjak, šumica, zabran’ ima pokrajinsku vrijednost.

¹⁴ Nazivi nekih nacionalnosti mogu dobiti konotaciju i postati ekspresivni etnonimi. Ne mora, recimo, riječ *Srbini* ili *Hrvat* biti stilistički jednaka za Srbina i Hrvata. Postoje različite asocijacije kod pojedinih nacija u odnosu na etnonime, recimo *Crnogorac* za Srbina, *Hercegovac* ili *Dalmatinac* za Hrvata, *Sandžaklija* za Bošnjaka i sl.

¹⁵ U R-SANU tumačenju riječi *brodolomac* upućuje se na *brodolomnika*. Lekseme *buktinja*, *debakl*, *gnjev*, *grotlo*, *hljeb* ne prati oznaka.

¹⁶ One izazivaju pozitivnu i negativnu reakciju. U srpskom i bošnjačkom jeziku distan-ca između te dvije polarne pozicije je manja nego u hrvatskom, u kome one imaju izrazito negativnu ocjenu zbog nastojanja u javnom životu (i ne samo u njemu) da se pokaže i doka-že da Hrvatska nije dio Balkana. Da u srpskom jeziku, može biti i vrlo pozitivna pozicija, pokazuje poznata i popularna pjesma iz 90. godina XX v. Grudi moje *balkanske*, u kojoj se kaže: Vole te grudi moje *balkanske*, Oči tvoje jadranske...

R-SANU ne daje nikakve oznake uz *Balkan*, *Balkanac*, *balkanac*.

¹⁷ Riječi *brusač*, *degažman*, *dostava*, *dostavljač*, *gledalac* nisu u R-SANU stilistički markirane.

¹⁸ R-SANU ukazuje samo na upotrebu u sportu.

gdje se prodaje po visokim cijenama), *dakati* (stalno govoriti *da*, uočljivo često upotrebljavati *da* + prez. na mjestu infinitiva).¹⁹

3. Druga skupina je sastavljena od riječi koje postoje u oba jezika, ali su u srpskom markirane, a u hrvatskom neutralne. Da bismo izvršili njihovu analizu, morali bismo imati odgovarajući srpski rječnik, koji u datom trenutku ne postoji te stoga možemo samo pretpostaviti da riječi tipa *blagdan*, *opeka*, *plin*, *ronilac*, *šibica*, *šutjeti*, *žigica* dolaze u ovu skupinu.

4. Treća skupina obuhvata riječi koje su u hrvatskom markirane, a u srpskom ili ne postoje ili se uopšte/gotovo ne upotrebljavaju. Ovdje spadaju, prije svega, hrvatski regionalizmi (oznaka „reg.“).

5. Najveću podgrupu čine i t a l i j a n i z m i . Neki od njih su bez bilo kakve markacije: *butelja* ž [tal.] boca za vino izdužena grlića. Drugi imaju oznaku „reg.“: *balancana* (plavi patlidžan), *balin* (zrno sačme), *barilo* (bačva), *biž* (1. zrno graška /ob. u jelu/, 2. /mn biži/ grašak priređen kao jelo [janjetina s -ima]), *botilja* (boca od sedam deci; butelja, buteljka), *ćakula* (često u množini: govorkanje, glasinje, brbljarije), *fila* (u kojem se čeka na što, npr. kad se kupuju ulaznice za kazalište), *fumada* (naglo crvenjenje u licu, nastup nervoze i sl. [~e su mi došle]), *ardin* (kultiviran gradski vrt za odmor u primorskim mjestima; perivoj, park), *fjoret* (cvjetić), *fonta* (fant, penj), *frenja* (špekula), *frigati* (pržiti), *fritule* (ušticipci), *gaštapan* (vrsta kućnog termita, rus), *grandeca* (stil života mediteranskog građanina koji se zasniva na smislu za uživanje u lijepom, rijetkom i skupocjenom životu na velikoj nozi uglavnom u granicama svojih mogućnosti), *grop* (čvor).²⁰ Neki su obilježene kao „reg. općejez.“: *grilje* (prozorska krila s pokretnim rebriima, omogućuju stalno zračenje i ujedno zaštitu od sunca; šalaporke, rebrenice).²¹

Pretežni dio hrvatskih italijanizama ima dodatnu markaciju (pored „reg.“). Uz jedne stoji oznaka da su razgovornog karaktera („reg., razg.“): *bagulina* (štap za šetnju, špacirštok), *balancja* (vaga (ob. koja ima dvije plitice, od kojih se na jednu stavlja uteg) [baci na ~u izvaži, da vidimo koliko je to teško]), *barkanj* (često u nazivima dijelova primorskog grada/ brodarica), *berekin* (deran), *barkarijol* (onaj koji barkom na vesla prevozi putnike /na moru, ob. preko užih kanala/), *bakul* (žohar), *betula* (krčma, gostionica), *bevanja* (ispičutura, pijanac), *bicerin* (čašica), *bira* (pivo), *bitva* (stupić na palubi broda koji služi za vezanje, manji stupić na obali), *bjankarija* (bijelo rublje, rublje), *bloketa* (predmet koji služi za gradnju zidova itd., od cementa i drugih smjesa izrađen kvadar i sl., služi ob. za gradnju gospodarskih zgrada), *bocun* (1. trbušasta staklena posuda za vino u ko-

¹⁹ Uz lekseme *apoteka* i *dakati* R-SANU ne dolazi bilo kakva oznaka.

²⁰ Od navedenih riječi samo neke u R-SANU imaju oznaku: *botilja* (pokr.), *butiga* (pokr.), *bulumenta* (uz 4. značenje 'glava sa neočešljanom, prljavom kosom'), *bira* (pokr.).

²¹ R-SANU ističe da je oblik *grilja* varvarizam.

ju se toči iz bačve, grlo zvonasto prošireno i ne začepљуje se (prema zapremnini: litraš, litrenjak, politraš, trolitrenjak), 2. velika staklena opletena posuda od pet do deset litara s ručkom; balon, pletenka, 3. staklena posuda zapremnine ob. tridesetak litara, neopletena, za držanje ulja i rakije), *bonagracija* (zastornica), *botun* (dugme), *bračolet/bračolet* (narukvica), *brikva/brokva* (čavao), *bruškin* (četka), *bukalin* (posuda, vrčina), *butiga* (1. trgovina, trgovanje, 2. trgovačka radnja), *cavata* (natikača), *centura* (remen kao dio odjeće), *centurin* (uži remen kao dio odjeće, npr. ženske haljine), *cerot* (1. značenje zakrpa), *četrun/centrun* (lubenica), *cukar* (šećer), *cukun* (osoba slabe mogućnosti shvaćanja, onaj koji vrlo sporo i malo shvaća, glupan), *dota* (miraz), *duzina* (tuce/t/), *farabut* (onaj koji je na simpatičan način sposoban za razne nevaljalštine), *febra* (tjelesna temperatura), *feta* (kriška [~ kruha]), *fjok* (mašna – ukrasni dio odjeće, način vezanja vrpce, vezice itd.), *fortunal* (naglo, jako nevjeme na moru s vjetrom), *fota* (loša volja, mrzovolja, ljutnja), *franja/frenja* (kuglica od stakla kojom se igraju djeca, špekula, pikula), *fregati* (1. /što/ ribati, 2. /koga/ pren. grditi, karati, čitati lekciju komu, 3. /koga, se/ ob. u šali spolno općiti), *frest* (koji nije iz ovoga kraja, koji nije iz ovoga mjesta, koji nije iz ove zemlje; stran (koji je stranac), *fundać* (talog crne kave), *fudra* (podstava), *gorgeđi* (1. kolorature, 2. lijepo ptičje pjevanje, ptičji pjev koji je nadahnuo stvaranje kolorature), *gratakaža* (ribež, trenica), *grez* (1. grub [~a žbuka], 2. prost, sirov, neugladen, neotesan /o načinu ponašanja i društvenom ophođenju/), *grota* (1. spilja, pećina, 2. (ob. u mn) krupno oštro stjenovito kamenje u tlu, 3. veći grumen čega, tvrd komad čega što nije smrvljeno ili otopljeno [živo vapno u ~ama]), *gulozarija* (specijalitet, poslastica, fino jelo, jelo koje posebno ide u tek i koje se osobito cijeni), *furbarija* (podvala, zamka s prijevarom, postupak onoga koji je „furbo“, izražena loša svojstva koja graniče s pokvarenošću, prefriganost).

Uz druge nalazimo oznaku razgovorno-familijarno („reg. razg. fam.“): *bimbin* (1. dječji muški spolni organ, 2. (u šali) deprec. spolni organ odrasla muškarca). Uz treće se samo ukazuje da regionalizam ima ekspresivnu vrijednost („reg. ekspr.“): *franza* (sifilis). U nizu primjera daje se tročlana oznaka „regionalno – razgovorno – ekspresivno“ („reg. razg. ekspr.“): *baruta* (svađa, galama u prepiranju, vika u prepiranju), *dođa* (radost, veselje koje se čita na licu, zanesenost nečim lijepim ili onim što mnogo obećava, ob. u D pun ~e koji sjaji od veselja, vrlo radostan, oduševljen čime), *fjaka* (stanje oslabljene aktivnosti, pospano stanje, ob. izazvano promjenom vremena ili kao potreba za kraćim popodnevnim odmorom; usporenost), *frajun* (onaj koji troši bez računa, koji se razmeće novcem, koji ne drži do novca).

Posebnu podgrupu čine riječi za žargonskom konotacijom. Najjednostavniji slučaj predstavljaju natuknice uz koje stoji samo oznaka „žarg.“: *finta* (sitno lukavstvo; trik, 2. sport spretna kretnja za zavaravanje protivnika u igri).

Žargonizam italijanskog porijekla može biti (1) regionalno-žargonska riječ („reg. žarg.“): *broštulin* (pržionik), *ferata* (željeznica), *finiti* (svršiti), *bonkulović*

(gurman, sladokusac), (2) žargonsko-regionalna riječ („žarg. reg.“): *frajati* (odavati se jelu, piću i drugim užicima, često ne vodeći računa o troškovima, gostiti se, naveliko se častiti, priređivati gozbe), (3) razgovorno-žargonski riječ („razg. žarg.“): *bokun* (1. jd komad 2. mn zalogaji, dobra hrana), *borša* (1. torba za svaku upotrebu, za kupovanje); rogožar 2. v. torba, torbica), *bušta* (omotnica, koverta 2. platna vrećica), *bušta* (1. žarg. rij. omotnica, koverta 2. platna vrećica), *fit* (stannarina), (4) regionalna riječ žargonskog i opštejezičkog karaktera, što je kontradiktorno („reg. razg. žarg. općejez.“), (5) ekspresivni žargonski regionalizam („reg. žarg. ekspr.“): *fjaba* (bajka na pogrešnom mjestu, izmišljotina, priča bez osnove, prazno obećanje [pričati ~e]), (6) regionalna žargonska leksema pejorativnog karaktera („reg. žarg. pejor.“): *fonja* (onaj koji je najgorih moralnih svojstava).

U nekim slučajevima postoje različite markacije dvaju značenja iste riječi: *fermati* 1. reg. žarg. a. zaustaviti b. naznačiti stavom tijela gdje je divljač; markirati (o lovačkom psu), 2. žarg. poštivati, uvažavati koga, držati do koga ili do čega, uzimati u obzir. Četvrti imaju u jednom značenju regionalni karakter („reg.“), a u drugom razgovorno-žargonski („razg. žarg.“): *fešta* (reg. 1. svečanost na dan sveca, proštenje, 2. razg. žarg. svečana priredba; svečanost, veselje). Peti su žargonskog pejorativnog karaktera („reg. žarg. pejor.“): *fango* (čovjek najgorih karakternih osobina; smeće, đubre, ništarija, gad, svinja, ološ, feca, fonja), *feca* (v. fango), žargonskog familijarnog karaktera („žarg. fam.“): *fumati* (pušiti), lokalnog žargonskog karaktera („lokal. žarg.“): *fetivi* (pravi, rođeni, tipični, ob. u kontekstu: ~ Splićanin pravi itd. Splićanin) ili su ekspresivne pejorativne riječi („ekspres. pejor.“): *bulumenta* (gomila /ljudi/, nemirna amorfn masa ljudi). Postoje takođe riječi i neobične riječi („rij. neob.“): *bastard* (2. vanbračno dijete). Uz neke dolazi tautološka oznaka „reg. lokal.“ (ukazuje se da je riječ regionalna i lokalna): *čaratan* (šarlatan), *fortica* (tvrđava), *friganica* (kriška kruha u jajetu i frigana; prženica). Šeste prati markacija o zanimanju, struci, profesiji – lovačkoj („razg. lov.“): *ferma* (1. stav u kojem pas divljač opaža prije nego što je podigne, 2. položaj lovca kojem hajkači pritjeruju divljač), pomorskoj („pom.“): *bitva* (1. stupić na palubi broda koji služi za vezanje, 2. manji stupić na obali), ribarskoj („rib.“): *fugera* (prenosivo ognjište /najstarije od gline/ za pripremanje hrane /na brodu itd./), ponekad proširenoj „reg. rib.“: *fašin* (snop vriježa vinove loze kojim se love jegulje [loviti ~om, loviti na ~]). Uz sedme se ukazuje da su etnološkog karaktera – 1. „etnol. reg.“: *fuštanj* (platno, u određenoj boji i uzorku, za suknju kao dio dalmatinske gradske i seoske nošnje), 2. „reg. razg. entol.“: *fumar* (dimnjak). Uz osme daje se oznaka o političkoj orijentaciji („reg. pol.“): *fiducijar* (1. povjerenik, 2. onaj koji u raznim postupcima biranja zastupnika ima statutom ili sličnim aktom regulirana posebna prava /ob. u Istri/). Posebnu grupu hrvatskih regionalizama čine riječi koje su istovremeno germanizmi i italijanizmi („njem. tal.“): *cukor* [njem. tal.] reg. razg., šećer, *cukrenica* [njem. tal.] knjiš. posuda u kojoj se poslužuje šećer (uz čaj i sl.); *sladornica*, *šećernica* knjiš., *cukarijera* reg. žarg., doza razg., *cukerenica* [njem. tal.] knjiš. posuda u kojoj se poslužuje šećer (uz čaj i sl.); *sladornica*, *šećernica* knjiš., *cukarijera* reg. žarg., doza razg.

Od svih navedenih italijanizama samo je pokoji tipičan za srpski jezik i ima sličnu stilističku vrijednost. Takvi bi mogli biti: *bira*, *bulumenta*, *botilja*, *butelja*, *butiga*, *ćakula*, *fermati*, *fešta*, *finta*, *frigati*, *fjaka*, *fortunal* i dr.

6. Pored italijanizama, drugu veću spodgrupu obrazuju germanizmi (oznaka „njem.“). Oni u hrvatskom jeziku imaju različitu stilističku oznaku i, koliko ovaj materijal pokazuje, češće su nego u srpskom. Obično se tretiraju kao žargonizmi i obično dolaze bez bilo kakve dodatne oznake (samo „žarg.“). Jedni od njih mogu se naći u srpskom i bosanskom/bošnjačkom jeziku te imati istu ili približnu stilsku vrijednost: *brusthalter* grudnjak, *celer* biljka iz porodice štitarki (selen reg.), *cuger* brzopotezni šah, *cirk* šestar term. općejez., šestilo, *falc* presavijati strojem, pregibati na željenom mjestu (papir u knjigovežnici ili tiskari), *fasung* 1. v. utičnica općejez. term., 2. pov. količina hrane koja se dobiva prema zajamčenoj raspodjeli na potrošačke karte, bonove ili točkice, *fals* a. krivotvoren, patvoren, b. pogrešan [~ ton], 2. pril. na pogrešan način [pjevati ~], *felga* kotač automobila (metalno kolo bez gume); naplatak, *frajer* 1. osoba, kicoš koji se pomodno oblači i sl. i nastoji se time istaknuti u svojoj sredini, 2. deprec. površan mladić; nespretnjaković, *fušer* 1. onaj koji radi u fušu (usp.), 2. pejor. onaj koji loše radi (ob. o zanatskoj usluzi) fušeraj vrlo loše, površno obavljen posao, *gemišt* 1. (bijelo) vino s gaziranom mineralnom vodom, 2. žarg. deprec. smjesa,²² *fuš* 1. a. rad protiv zakonitosti i propisima o zapošljavanju i oporezivanju, b. posao koji radnici ili zanatlije obavljaju u slobodno vrijeme radi zarade izvan radnog vremena u stalnom radnom odnosu; dopunski rad, 2. proizvod površnog rada, loš rad ili loš proizvod rada. Postoje germanizmi uz koje stoji odrednica da su srbizmi („njem. srp.“): *armenski* [njem. srp. jermenski grč.] 1. prid. koji pripada, koji se odnosi na Armeniju i Armence, 2. (-ski) pril. kao Armenac, na način Armenaca, *berza* [njem.] srp., v. burza (i druge riječi).

Neki su manje tipični za srpski i bosanski/bošnjački jezik: *bedinerica* dvorkinja, spremačica, *brocak* torba (doslovno: torba za kruh) koja se u opremi lovca, planinara itd. nosi preko jednog ramena, *buzenhalter* grudnjak, *drotar* 1. putujući popravljivač lonaca i sl.; kotlokrpa, 2. onaj koji po vanjštini i ponašanju ostavlja dojam najneuglednijeg društvenog sloja, *fergazer* rasplinjač term. općejez., *foršus* 1. v. predujam, kapara [dati ~], 2. iron. začecje djeteta prije braka [bilo je ~a], *fuserica* naprava ili stroj koji se pokreće pritiskom stopala na pedal i sl. (zubarska bušilica, brus, šivaći stroj) u kartaškoj igri u kojoj onaj koji odigrava ima dvije niže karte (dečko, kralj) od protivnika (dama, as), tako da će izgubiti obje, 2. nevolja, teška situacija, škripac □ biti u ~i, upasti u ~u, *gabula* 1. situacija, *grif* način hvatanja u borenju, *hakl* 1. v. kuka, 2. nogomet koji se igra za zabavu i bez strogih pravila, posebno bez strogog pravila o grubosti, pomaganju ru-

²² U R-SANU *gemišt* je označen kao varvarizam.

kama i sl., 3. neol. mali nogomet, *herckandidat* obožavatelj koji ima izgleda kod dame kojoj se udvara.²³

Postoje slučajevi kada je u hrvatskom italijanska razgovorna riječ, a u srpskom neutralna: *bataljon* term. jedinica vojske jačine ob. triju satnija kopnene vojske.

Podgrupu hrvatskih žargonskih germanizama sa dodatnom konotacijom čine riječi sa oznakom – **1.** „žarg. lokal.“: *cajger* kazaljka (na satu), *ciferšlus* (patentni) zatvarač; smičak rij., *feler* greška, roba s -om žarg. roba s greškom, *gajba* 1. košara ili plastični sanduk za određeni broj boca u transportu, 2. v. krletka, kavez, 3. sport žarg. zgoditak u nogometu, rukometu, 4. žarg. izba, soba, stan, 5. žarg. zatvor □ otići u ~u; naći se u ~i žarg. otići u zatvor (ob. u šali, kao mogućnost za manju krivicu),²⁴ **2.** „žarg. reg.“: *fašnik* poklade, karneval, *frajati* čekićem čistiti površinu od stare naslage žbuke, *heksenšus* lumbago, križobolja, **3. a)** „žarg. razg.“: *bren-škare* frizerske škare za izradu uvojaka (jedan krak koritast, drugi ulazi u nj, upotrebljavaju se zagrijane), usp. kolmovati, **b)** razg. žarg.“: *hereroman* lagan roman ljubavnog sadržaja namijenjen sentimentalnosti naklonjenom širokom čitateljstvu, *blenda* otvor fotografskog aparata koji na većoj ili manjoj površini otvara objektiv i izlaže film svjetlu; zaslon, *borer* svrdlo (ručno i dio bušilice), *feš* koji je lijep i dolična izgleda; pristao, skladan, elegantan,²⁵ **c)** „razg. lokal. žarg.“: *cimerman* tesar cimet m [orij.] 1. mirisna i slatkasta korica vrste tropske lovorike (*Cinnamomum zeylanicum*), upotrebljava se kao začim za slatkiše i pecivo 2. nijansa smeđe-ružičaste boje, **4.** „žarg. fam.“: *gem* gemišt,²⁶ **5.** „žarg. vulg.“: *fukati* spolno općiti, 5. „reg. žarg.“, *grunt* posjed, *ganjak* reg. žarg. 1. prolaz pod lozom do kućnih vrata kroz dvorište 2. žarg. reg. lokal, hodnik,²⁷ **6.** „lokal. žarg.“: *filati* (što) nadijevati, puniti, *fleka* mrlja, *glat* (ob. u Zagrebu) pril. (čest.) glatko, bez problema, slobodno, jednostavno [nekoć kad je muškarac vidio ženu da na ulici puši smio ju je ~ nagovoriti] (usp. nagovoriti 2), *rešt* haps, zatvor term. općejez pržun (usp), buhara (usp.), butura (usp.), čuza (usp.), *beštek* pribor za jelo, jedaći pribor,²⁸ **7.** „deprec. žarg.“: *bircuz* krčma, gostionica,²⁹ **8.** „pov.

²³ Uz lik *bedinerka* R-SANU dodaje oznaku „varv.“. Riječ *drotar* ovaj rječnik tumači kao pokrajinsku, a *grif* kao varvarizam. U njemu nismo našli *brocak* i *buzenhalter*.

²⁴ R-SANU uz značenje 'drveni sud načinjen od pet daska u kojem se nosi nešto sitno' stoji oznaka „pokr.“.

²⁵ U R-SANU *blenda* ima neutralnu vrijednost, a *borer* se tumači kao varvarizam i upućuje na *burgiju*.

²⁶ R-SANU navodi uz *gem* samo „sport.“.

²⁷ *Grund* se u R-SANU tumači kao varvarizam. Ovaj rječnik *ganjak* obilježava kao pokrajinsko i upućuje na varvarizam *ganak*.

²⁸ Uz riječ *glat* R-SANU ne daje nikakvu oznaku, a uz *beštek* stoji „varv.“.

²⁹ R-SANU navodi niz istokorijenskih riječi: *birz* (pokr. *birtija*), *birzuz*, *birzauz*, *birzaus*.

žarg. “: *frajla* [njem.] pov. žarg. gospodica, djevojka (u godinama kad više nije djevojčica) stara ~ a. pov. djevojka koja je prešla godine u kojima se po nekadašnjim običajima morala udati; stara cura, stara djevojka, b. muška stara ~ podr. muškarac, ob. stari momak koji ima loša svojstva stare frajle (neurotičnost, mušičavost, sitničavost, sklonost ogovaranju itd.), 9. žargonizmi sa dva značenja različite stilističke vrijednosti: *Agramer* (ž spol *Agramerica*) 1. (doslovno o osobi) žarg. građanin Zagreba u značenju osobina koje mu se pripisuju (pristojnost, ugladenost, građanski odgoj, tolerancija, suzdržanost u javnom djelovanju i angažiranju), 2. pov. publ. žarg. (list *Agramer Zeitung*),³⁰ *gastarbajter* 1. žarg. onaj koji je na privremenu radu u stranoj zemlji, 2. žarg. deprec. onaj koji je na ono što nosi od kuće dodao neke navike i ukus stečen na radu u inozemstvu.³¹

Drugu veću podgrupu obrazuju germanizmi razgovornog karaktera: *cigla* opeka, *bedeker* knjiga ili brošura koja služi kao vodič za putovanje s kulturnom svrhom (razgledanje znamenitosti itd.); vodič, *bina* pozornica, *dunst* ono što se dobije kuhanjem u pari, što se zaparilo kuhanjem (ob. voće), *nemati* ~a (o čemu) nemati nikakva znanja, biti neznalica, *faliti* nedostajati, manjkati, *farba* boja općejez. term., *feder* opruga term., *filc* pust; pustina, klobučina, *flaša* boca općejez. term., *gelender* rukohvat, *fras* grč koji nastaje od nekog vanjskog razloga ili u jakom plaću kao nemogućnost dolaženja do daha (u male djece); sklopci, *zacena*.³² U srpskom jeziku neki od njih imaju neutralnu vrijednost: *cigla*, *bina*, *flaša*.

Niz germanizama dobija u hrvatskom rječniku dvojnu markaciju: „razg. lokal. “: *figa* smokva općejez., *heklati* kačkati, ili „razg. lokal. reg. “: *gemitlih* osjećaj ugodnosti u umjerenosti i prisnosti ambijenta i osjećaju mjere izgrađenom u građanskom društvu i po građanskom srednjoevropskom ukusu. Markaciji „razg. “ ponekad prethodi oznaka da se radi o germanizmu lokalnog karaktera: *cigaršpic* cijev u koju se umeće cigareta za pušenje; usnik, cigaretnik knjiš., cigalin lokal., razg., cigarnjača rij. neob., cigaruša rij. neob., muštikla reg. razg. ili regionalnog karaktera: *cukor* šećer, *foršibati* (što) popraviti cipele tako da se izmijeni poplat i prednji gornji dio (kapica) [~ cipele], *hozentregeri* naramenice, *fara* župa. Nijedna od njih nije tipična za srpski i bosanski/bošnjački.

Treći čine regionalizmi: *špacirštok* štap za šetnju, *gablec* užina, *germa* kvasac, pjenica.³³

³⁰ R-SANU ukazuje da riječ *agramer* (nema *Agramer*) ima ironičan karakter u značenju ‘Zagrepečanin koji je vaspitan u nemačkom duhu’.

³¹ Kad je izašao R-SANU sa slovom G (1965), ova se riječ još nije bila odomaćila pa je u ovom rječniku i ne nalazimo.

³² Riječi *bedeker* i *bina* nemaju u R-SANU nikakvu stilističku oznaku. Lekseme *dunst* i *gelender* se objašnjavaju kao varvarizmi.

³³ U R-SANU *gablec* je označen kao varvarizam, a *germa* kao varvarizam pokrajinskog tipa („varv. pokr.“).

Germanizmi mogu imati dodatnu oznaku – **1.** etnološku: *cug* 1. etnol. žarg. v. vlak [zagorski ~ vlak koji iz Zagreba vozi u Zagorje], 2. šah. žarg. v. potez [u dva ~a u dva poteza], *fascug* kliješta za pritezanje obruča na bačvi, *fertun* kožna pregača koja kovača štiti od vatre, *hamor* veliki kovački čekić (ob. se razlikuje od malog čekića koji se zove kladivac), *gmajna* reg. pov. općinski zajednički pašnjak,³⁴ *fizir* letvica na kojoj su označeni razdjeli, služi za baždarenje bačve, **2.** arhaičnu: *grajzler* 1. reg. zast. mali trgovac mješovitom robom; sitničar (drugo značenje ima drugačiju oznaku: **2.** *deprec* onaj koji nije sposoban da stekne uvid u opće interese, koji se bavi samo svojim sitnim problemima i interesima),³⁵ **3.** neološku: *gilda* – ova je riječ u prvom značenju neologizam (**2.** neol. udruženje, udruga, društvo [Erasmus ~], a u **1.** pov. u srednjem vijeku savez trgovaca ili zanatlija u nekim zemljama i odgovara cehu i esnafu).³⁶

Posebnu podgrupu čine hrvatski kalkovi za koje ne nalazimo ekvivalente u srpskom jeziku: *brkbinda* [njem. kalk] žarg. arh. brkovez m traka kojom se noću vežu brci da bi zadržali željeni oblik, *brzovlak* [njem. kalk] neol. brzi vlak, *glasnogovornik* knjiš. neodom. [njem. kalk] zvučnik.³⁷

Druge markacije su rjeđe – **1.** „pejor“: *hohštapler*. **1.** onaj koji pomoću spretne nastupa i manira pribavlja pristup u društvo, **2.** onaj koji živi raskošnije nego što ima sredstava, koji se izdaje za nešto više nego što jest [veliki ~, teški ~], **2.** „term.“: *fuga* spoj između elemenata konstrukcije, kamenova ili pločica; reska, *bager* m [njem.] općejez. term. vozilo ili plovilo za vađenje pijeska itd., za čišćenje dna od nanosa, za raščišćavanja, iskopavanja i druge grube građevinske poslove; jaružalo (arh., gliboder neodom.),³⁸ **3.** „pren.“: *bedekerski* **1.** koji je izložen kao u vodiču za putovanje, **2.** pren. deprec. suviše pojednostavljen; površan (o tekstu ili informaciji od koje se očekuje iscrpnost ili temeljitost).³⁹

U nekim slučajevima riječ je na posredan način ušla iz njemačkog u hrvatski jezik: *drek* [njem. posr.] razg. žarg. **1.** izmet, **2.** ono s ništa ne vrijedi; beznačajna sitnica, koješta.⁴⁰ Ponekad se radi o (**a**) francusko-njemačkoj riječi: *bataljun* m

³⁴ Riječ *gmajna* R-SANU ima oznaku „varv. pokr.“ u značenju ‘zajedničko, opštinsko zemljište, koje se može slobodno iskorišćavati’.

³⁵ U R-SANU *grajzler* se tumači kao varvarizam, a nema natuknice za *deprec*.

³⁶ *Gilda* ima u R-SANU neutralnu vrijednost.

³⁷ Riječ *brkbinda* nismo našli u R-SANU, dok se *brzovlak* tumači kao kovanica (isto i *brzovoz*). Uz leksemu *glasnogovornik* ide oznaka da je kovanica.

³⁸ Uz *bager* R-SNU ne dolazi nikakva stilska markacija.

³⁹ Ovaj pridjev ne nalazimo u R-SANU.

⁴⁰ U R-SANU postoje sasvim drugačija značenja riječi *drek*, i to pokrajinskog karaktera: **1.a.** zastirka na kolima radi prenošenja nekog rada (žita, šljiva...); kola tako zastrta, **b.** tovar, količina hrane koja stane u takva kola, **2.** kola s lotrama, taljiga, **3.** direk, kolac za lotru na kolima, podupirač.

(bataljon razg.) [fr. njem.] term. jedinica vojske jačine ob. triju satnija kopnene vojske ili **(b)** njemačko-mađarske vojske („njem. mađ.“): *huncut* razg. pejor. prepredena osoba, spremna na sitne prevare i nestašluke [on/ona je ~].

7. Od hrvatskih m a đ a r i z a m a jedan dio se upotrebljava u srpskom i bosanskom/bošnjačkom sa istom stilskom vrijednošću – **(a)** ekspresivnom: *buđelar* ekspr., v. lisnica, *đilkoš* reg. ekspr. obijestan mlad čovjek, pun snage; vjetrogonja, kicoš,⁴¹ **(b)** pejorativnom: *bitanga* pejor. onaj koji je pun najgorih svojstava, onaj od koga se može očekivati samo loše; ništarija [prava, velika ~]⁴², **(c)** razgovornom: *čikoš* reg. razg. etnol., konjušar. Neki mađarizmi su tipični samo za hrvatski jezik, npr. *Eseker* (z spol. Esekerica) žarg. fam. Osječanin.⁴³ Najveći dio drugih hrvatskih mađarizama ima oznaku „regionalno“: *biroš* (*biruš*) pov. reg. najamni radnik na selu, *birov* pov. reg. 1. najniže zvanje u službi u malim mjestima i naselju; seoski pozivar, vikač, seoski bubnjar; dobošar lokal., 2. općinski starješina; kmet etnol., *čarda* reg. u panonskim krajevima gostionica izvan naselja, *čorda* reg. etnol., krdo, *čordar* reg. etnol., onaj koji čuva čordu; govedar, svinjar.⁴⁴ Neki imaju više oznaka: *džak* reg. razg. etnol., v. vreća.

8. Što se tiče a n g l i c i z a m a, jedni imaju u hrvatskom razgovorni karakter, a u srpskom su neutralni: *bek* sport razg., v. branič, *broker* term. razg. onaj koji na burzi izravno prati kretanje vrijednosti dionica i drugih vrijednosnih papira, njima trguje ili posreduje pri njihovoj kupnji i prodaji; burzovni stručnjak; senzal arh., burzovni mešetar arh. pejor.⁴⁵ Stilističku nepodudarnost između jezika nalazimo u riječima tipa: *bitnik* pripadnik kulturnog alternativnog svjetonazora u Sjedinjenim Američkim Državama sredinom 20. stoljeća, *buldožer* općejez. term. motorno vozilo, stroj za poravnavanje tla, zemlje; razrivač konstr. neodom., *golf* 1. igra na prostranim travnatim terenima tvrdim lopticama koje se posebnim štapovima tjeraju u jamice preko raznih zapreka, 2. neol. publ. v. zaljev.⁴⁶ Postoje riječi bez stilističke oznake u hrvatskom, a u srpskom su neutralne: *finiš* u 1. značenju: sport. završni, odlučni dio natjecanja u brzini; završnica. Neki anglicizmi se u hrvatskom tretiraju kao žargonizmi: *džanki* 1. krajnja faza ovisnosti o drogi, 2. osoba u takvom stanju.

⁴¹ R-SANU ukazuje da je ova riječ često pogrdna, a da oblik *dilkoš* ima pokrajinsku vrijednost. Uz *buđelar* ne stoji bilo kakva oznaka.

⁴² R-SANU ne ukazuje na obilježenost ove riječi.

⁴³ Datu leksemu R-SANU tumači kao „varv. zast.“.

⁴⁴ Uz *biroš* R-SANU ne stoji oznaka, a uz *birov* ona dolazi u 3. značenju (zast. ‘seoski knez’) i 4. značenju (zast. pokr. ‘predsjednik gradske opštine i njenog suda’).

⁴⁵ Riječ *broker* nismo našli u R-SANU.

⁴⁶ Riječ *bitnik* ima u R-SANU značenje ‘individualno biće’. Uz *buldožer* ne dolazi bilo kakva oznaka. *Golf* se ne tumači kao neologizam.

Drugi kolokvijalizmi u hrvatskom imaju još jednu ili dvije oznake – (1) „razg. reg.“ ili „reg. razg.“: *demižon* razg. reg. opletena staklena boca s pletenom ručkom za nošenje, zapremnine ob. od tri do deset litara; pletenka; demižana (razg. reg., demižonka (reg. razg.)), (2) „razg. žarg.“: *finiš* u 2. značenju: *razg. žarg.*, završetak, *bodi* v. steznik, (3) „žarg. razg. gov.“: *hepiend* žarg. razg. gov. sretan završetak književnog djela ili filma, ob. prema očekivanjima,

9. Pored italijanizama i germanizama veliku grupu hrvatskih posuđenica čine riječi orijentalnog porijekla („orijent.“). Ali za razliku od prvih ova je grupa karakteristična gotovo u jednakoj mjeri za srpski i bosanski/bošnjački jezik. Naime u analizi 126 orijentalizama sa stilističkom oznakom koje smo izvadili iz Anićeva rječnika nismo zapazili nijedan koji ne bi bio istovremeno srpski i, pogotovo, bosanski/bošnjački. Među tim riječima tri se eksplicitno vežu za srpski jezik: *Arnaut* srp., v. Albanac općejez. term., *ćifta* reg. deprec. srp. 1. trgovčić, sitničar, 2. lihvar, zelenaš, kaišar, 3. pren. filistar, *delija* 1. pov. a. pripadnik posebne turske konjice s kraja 15. i početka 16. stoljeća, b. tjelesna straža vezira, valije ili paše, 2. a. meton. reg., srp., junak, b. kršan, jedar momak,⁴⁷ *čarovija* eksp. čaršaf (čaršav) 1. term. u islamu plahta u kojoj se umrli sahranjuje [obredni ~], 2. srp., v. plahta, *čaršaf* (čaršav) 1. term. u islamu plahta u kojoj se umrli sahranjuje [obredni ~], 2. srp., v. plahta

Analiza pokazuje da hrvatski jezik ima manje neutralnih orijentalizama nego druga dva jezika (u našem spisku takvih je svega 6): *cimet* 1. mirisna i slatkasta korica vrste tropske lovorike, *čabar* veća drvena posuda s dvije uške, služi pranju; *dugme* 1. pločica (ob. okrugla) koja prolazi kroz rupicu (tkanine, kože i sl.) i zakapčica; puce, botun, gumb (reg. i razg.), *durbin* ručni dalekozor za jedno oko; kanočal (reg. pom. pov.),⁴⁸ *fildžan* šalica bez uske, orijentalno ukrašena, za crnu kavu, čaj ili salep, *fitilj* v. stijenj; svještilo opće-jez. razg. knjiš.

Najviše hrvatskih orijentalizama ima regionalnu markaciju („reg.“) – gotovo polovina (74 od 126). Među njima izdvaja se 20 orijentalizama koji (osim „reg.“) nemaju dodatnu oznaku: *amidža* stric, *arpadžik* crveni luk za sađenje; paradžik (lok.), *bašča* v. vrt, *ben* madež prirodan ili nanesen na put kao ukras, osobito na licu (za razliku od nekih drugih jezika, madež nema imena prema mjestu na tijelu), *bezistan* zidana i natkrivena tržnica u orijentalnom stilu; bazar, *bostan* 1. a. lubenica, b. zajednički naziv za dinju i lubenicu, 2. mjesto gdje raste bostan; bostanište □ obrati ~ razg. loše proći, nastradati kao Geschichter, *čam* jelovo dr-

⁴⁷ Riječ *delija* prema R-SANU ima u nekoliko značenja neutralni karakter, a u drugim je obilježena: „ist.“ (pripadnik nekog roda vojske), „etn. hip.“ (naziv kojim nevjesta oslovljava nekog od mladih muškaraca iz mladoženjinog roda), „pokr.“ (najveće povijeno pero u pijetlovom repu).

⁴⁸ *Dugme* je u R-SANU pokrajinska riječ u značenju 'zrno grožđa'.

vo; jelovina, *čengija* željezna kuka o koju se u mesnici vješa meso, mesarska kuka; *čengele*, *čengel*, *čengela*, *čilibar* 1. v. jantar, 2. etnol. sorta stolnoga grožđa, *dagara* posuda u koju se stavlja žeravica da bi se zagrijala prostorija; žeravnik; *mangal* (reg.), škaldin (reg.), *daidža* ujak – stric/ujak, dundo m reg., stric ili ujak, *daidžinica* daidžina žena; ujna, *dolma*. 1. nadjev od mljevena mesa i riže, 2. jedno od jela s takvim nadjevom, *dušek* madrac, *džanarika* (*dženerika*) krupan, okrugao žuto-crven plod šljive (*Prunus insitilia*), *đardin* kultiviran gradski vrt za odmor u primorskim mjestima; perivoj, park, *đevrek* 1. pekarsko pecivo u obliku kotura, 2. svitak od rupca ili od komada krpe koji se podmeće kad se nosi teret na glavi, *đulbastija* (*ćulbastija*) orijentalno jelo, tučeno meso na žaru, *gajret* pomoć, solidarnost (javlja se u imenima muslimanskih organizacija), *hamam* (*amam*) kupalište s toplom vodom ili s parom.⁴⁹ Najčešći dodatni marker uz „reg.“ je „razg.“: *bujrum* uzv. izvolite (pri ugošćivanju, čašćenju i nuđenju), *čereg* (*čerek*) dio zaklane životinje tako podijeljen da odgovara četvrtini, *čuruk* 1. m tjelesni nedostatak, mana (obično domaće životinje, ekspr. za osobu), 2. prid. nepromj. a. lažan ili nevaljao; škart (o komadu novca ili novčanici), b. nepouzdan, smušen, priglup (o osobi), *ćebe* pokrivač bez podstave za svaku priliku, u domaćoj izradi od vune, v. deka (općejez.), *ekmedžija* v. pekar.⁵⁰ Dvojna markacija može da se tiče samo jednog od značenja: *burgija* 1. reg. razg. svrdlo, 2. a. besmislica, budalaština, b. glupava šala, glupo prenemaganje, □ para vrti gdje ~ neće novac mnogo ili sve postiže, *fišek* 1. v. patrona, 2. reg. razg. a. šiljast oblik papirnate vrećice, vrećica šiljasta oblika (ob. izrađena rukom), b. takav tuljac za sladoled.

Uz orijentalizam regionalnog karaktera mogu doći i dvije-tri dodatne konotacije – **a**) „reg., razg. etnol.“: *čakija* reg. razg. etnol. džepni nož sa sklopivom oštricom, *džaba* (*džabe*) reg. razg. etnol. 1. a. besplatno, badava, b. vrlo jeftino [dajem ~], 2. uzalud, utaman, badava [~ se trudiš, ~ pričaš] D ~ mu bilo ne zanima me, dosadno mi je, neka ga, neka mu je, neka ide svojim putem, **b**) „reg. razg. ekspr.“: *bataliti* (što) 1. napustiti, ostaviti (neki posao), 2. pokvariti, srušiti, upropa-

⁴⁹ U R-SANU lekseme *amidža*, *bašta*, *ben*, *bezistan*, *durbin*, *đulbastija*/*ćulbastija*, *gajret*, *hamam*/*amam*, *mangal*/*mangala* ne prati nikakva oznaka. Uz *arpadžik* dolazi „arg.“ (‘sitan crni luk za rasađivanje’) i „pokr.“ (‘vrsta sitnih miršljivih krušaka’). Turcizam *bo-stan* ima pokrajinski karakter u 3. značenju (‘povrtnjak’), 4. značenju (‘povrće’), 5. značenju (‘voćnjak’), 6. značenju (‘bašta, cvjetnjak’) i 7. značenju (‘šumica, zabran’). Riječ *dušek* je u 2. značenju obilježena kao „fisk.“ (prostirka ispunjena dlakom). Uz riječ *dagara* dolazi oznaka „pokr. i zast.“. Lekseme *daidža* i *daidžinica* se tumače kao pokrajinski oblici. Turcizam *dolma* samo u 4. značenju (donji dio konstrukcije čamca) ima pokrajinski karakter. *Đardin* se objašnjava kao italijanizam pokrajinskog karaktera (*giardino*). U značenju ‘veliki komad hljeba’ riječ *đevrek* ima pokrajinski karakter.

⁵⁰ U R-SANU uz *bujrum* ne dolazi nikakva oznaka, a *ekmedžija* se tumači kao pokrajinska riječ.

stiti, razbataliti (neku spravu lošim rukovanjem),⁵¹ **c** „reg. razg. ekspr. etnol.“: *dert* duševna, ob. ljubavna bol i javno pokazivanje te boli (često potaknuto pićem) [pa-
sti u ~ opijati se zbog ljubavne boli],⁵² *džabaluk* 1. stanje kada je sve džabe, sve
je badava; jeftinoća, 2. život bez rada, lagodan način zarađivanja, **d** u različitim
kombinacijama: *akšam* 1. reg. razg. jez. knjiž. etnol. prvi večernji mrak, sumrak, 2.
večernja molitva po islamskim običajima, *avlija* reg. razg., 1. dvorište općejez.,
dvor reg. etnol. jez. knjiž., 2. naplav oko čatrnje za hvatanje kišnice, *čelebija* reg.
raz. pov. 1. naslov školovana čovjeka, dodaje se uz vlastito ime, 2. titula mladića
plemićkog roda; gospodin, *ekser* reg. razg. ekspr., v. čavao (općejez. term.), *fajda*
(*vajda*) reg. razg. žarg., korist (od toga) nema ~e žarg. fam. od toga nema ko-
risti, slaba korist od toga, *čuruk* reg. razg. 1. m tjelesni nedostatak, mana (obično
domaće životinje, ekspr. za osobu), 2. prid. nepromj. a. lažan ili nevaljao; škart
(o komadu novca ili novčanici), b. nepouzdan, smušen, priglup (o osobi).⁵³

U regionalnim orijentalizmima postoje čiste ekspreseme („reg. eksp.“): *aferim*
uzv. bravo!, odlično!, izvrsno!, svaka (ti) čast!, *bonluk* obilje (u dobrom životu),
odlično imovno stanje, kadikad bolje nego što je potrebno ili što tko zaslužuje
[sva ta obijest, to je od ~a] opr.: *fukarluk*, *budžak* skroviti kut, skrovito mjesto u
kući, ono gdje svega može biti (otpadaka, paučine itd.) – ugao/kut/čošak/budžak,
fukarluk bijeda, siromaština, krajnja oskudica, gola nevolja, ljuta sirotinja opr.:
bonluk, *hadum* (*hadumac*) 1. pov. eunuh, uškopljenik, 2. pren. deprec. nesposoban,
neokretan čovjek, čovjek bez stvaralačkih snaga, *hajvan* 1. živinče, životinja, 2.
zb. stoka, marva, *hrsuz* (*rsuz*) lopov, kradljivac, *hršum* (*ršum*) velika ljutina, raz-
bješnelost, bijes.⁵⁴ Neke od njih imaju dodatnu oznaku „etnol.“: *dežmekast* (*de-
žmekav*) koji je mekane građe, koji nije mišićav; mekan, pupast, debeljuškast.

Ekspresivnost je ponekad prisutna samo u jednom od značenja, npr.: *čorsokak*
1. reg. sporedna slijepa uličica, sokak bez izlaza na jednom kraju, 2. općejez.
pren. razg. ekspr. bezizlazan položaj, nemogućnost da se nade rješenje; knjiš. isto
slijepa ulica.

Što se tiče razgovornih orijentalizama, njih je u našem spisku 19. Neki od njih
imaju samo jednu oznaku – „razg.“: *bambadava* pojačano *badava* vrlo jeftino, za
bagatelu, *beričet* 1. a. dobar urod, bogat prinos, dobra ljetina, b. izobilje, 2. dobar
učinak, solidna dobit; korist, *buđ* (*buđa*) plijesan (term. općejez.), *drangulija* sit-
nica bez velike vrijednosti (ob. ono što služi za ukras, bižuterija, razne figurice i

⁵¹ R-SANU ne daje nikakvu oznaku.

⁵² U R-SANU ne nalazimo stilističku markaciju.

⁵³ Riječi *akšam* i *avlija* nisu u R-SANU stilistički markirane.

⁵⁴ Uz riječ *aferim* ne dolazi u R-SANU nikakva oznaka, riječ *bonluk* ima pokrajinski karakter, a takvu vrijednost ima *budžak* samo u 4. značenju (‘ulaz u tor gdje se obavlja mu-
ža ovaca’), dok je u 5. značenju („v. *bagaš*“) arhaizam.

sl.), *džumbus* vreva, galama, zbrka, nered, graja, *haps* v. zatvor (term. općejez.), rešt [njem.] lokal, žarg., pržun (usp.), buhara (usp.), butura (usp.), čuza (usp.).⁵⁵ Uz veći dio dolazi još jedna markacija – 1. „razg. reg.“: *deverati* boriti se sa životnim teškoćama; kuburiti, *dućan* trgovina, prodavaonica □ moja roba moj ~ (komu hoću tome dam) svatko ima pravo ulaziti u intimne veze kako želi i nema komu polagati računa, svatko je svoga tijela gospodar (ob. o ponašanju ženske osobe); zatvoriti ~ razg. iron. ostaviti se nekog neuspješnog posla,⁵⁶ 2. „razg. iron.“: *bajbuk* (*bajbok*), zatvor (općejez.), buhara, hapsana (razg. iron.),⁵⁷ 3. „razg. pejor.“: *bilmez* 1. glupak, osoba tupe pameti, 2. glomazan čovjek, velike snage, podesan da sve izdrži, na kojega ništa neće (bolest, zaraza),⁵⁸ 4. „razg. ekspr.“: *dokusuriti* (koga, što) uništiti koga, učiniti kraj; dokrajčiti,⁵⁹ 5. „razg. etnol.“: *durati* 1. postojano podnositi teškoće, izdržavati napore (o osobama), 2. izdržavati trošenje od rabljenja, biti otporan na habanje (o stvarima i materijalima); trajati.⁶⁰ Ima više primjera sa tri oznake ili više oznaka: *adet* razg. reg. etnol. običaj iz narodnog života; navika, navada, *bećar* razg. reg. etnol. 1. mladi neženja, momak, 2. veseljak, sklon piću, jelu, veselju i ženama, *alem* 1. razg. reg. jez. knjiž., dijamant; briljant općejez. term., 2. razg. ekspr. općejez. velika dragocjenost koja se ističe ljepotom, *čekić* razg. term. općejez. 1. ručno oruđe s najčešće drvenom drškom i posebno oblikovanim vršnim metalnim dijelom kojim se ukucavaju čavli, 2. dio uređaja i sl. koji služi da tuče ili podsjeća na čekić, *đuture* 1. razg. žarg. reg. sve zajedno, sve koliko ima (ob. za kakav proizvod koji se inače prodaje na komade ili po kilogramu); najednom; osjekom, upoprijeko, paušalno, 2. iron. svi ljudi, svi problemi itd. uzeti zajedno ili ujedanput, najednom, *žigerica* razg. etnol. reg., jetra.⁶¹

Specifičnost hrvatskog jezika je vezivanje razgovornog orijentalizma *čarapa* za entonim *Hercegovac*, posebno u vicevima: *čarapa* (bije le ~e) razg. Hercegovac (pripisuje mu se da uz tamno odijelo u svečanijoj prilici nosi bijele čarape).

⁵⁵ Riječ *badava*, *bambadava*, *beričet* se tumače u R-SANU kao varvarizmi, a *drangulija* u 1. značenju ima ironičan karakter (a. ‘predmet bez vrednosti, jeftina, nepotrebna stvar’, b. ‘mali ukras, dinđuva, privesak’), a u drugom neutralan (‘beznačajna stvar, glupost, tričarija’).

⁵⁶ Glagol *deverati* je prema R-SANU u 2. značenju pokrajinskog karaktera (‘provoditi u bdenju’). Uz *dućan* ne dolazi nikakva oznaka.

⁵⁷ R-SANU ne daje riječ *bajbuk*, već samo vulgarizam *bajbok*.

⁵⁸ *Bilmez* se u R-SANU tumači kao varvarizam.

⁵⁹ Ovaj glagol nema u R-SANU nikakvu oznaku.

⁶⁰ R-SANU ne ističe stilističku vrijednost glagola *durati*.

⁶¹ U R-SANU *adet*, *alem* i *đuture* se tretiraju kao neutralne riječi, dok *bećar* ima u tri značenja markaciju: „ist.“ (‘ratnik, dobrovoljac, vojnik najamnik’), „zast.“ (‘organ izvršne vlasti, pandur’), „pokr.“ (‘najamni radnik; pomoćnik u trgovačkoj radnji, kalfa’).

Treću veću podgrupu čini orijentalizmi sa primarnom oznakom „etnol.“ (12 primjera). Ni u jednom slučaju oni nemaju samo etnološku markaciju jer ih uvijek prati neka dodatna – **1.** najčešće „etnol. reg.“: *čaršija* dio mjesta (ob. ulica ili trg) u kojem se odvija glavni proizvodni, trgovački i društveni život, **2.** pejor. utjecajni ljudi i njihovo djelovanje na javnost i javne interese (u balkanskim zemljama), *dizgin* uzde kojima se upravlja konjem; vodice; vojke (etnol. lokal.), *džamadan* (*džemadan*) **1.** dio muške nošnje; prsluk, **2.** kožnata torba, *čakšire* dio muške nošnje, hlače od domaće valjane vune, široke u gornjem dijelu, uske od koljena do gležanja (preko toga dijela nose se čarape),⁶² ponekad složenog tipa *čelepoš* **1.** etnol. reg. pov. čohana kapa crvene boje kao dio muške nošnje u nekim zemljama Turskog Carstva, **2.** kapica duhovnika, prati oblik glave, nosi se i ispod drugog pokrivala, *baksuz* etnol. reg. razg. **1.** a. onaj koji nema sreće, kojega ne prati sreća; pehist(a) razg., zlosretnik (općejez.), b. koji nosi nesreću drugome opr.: batlija, **2.** nesreća, loša sreća, zla sreća; smola, peh, *ćumez* **1.** etnol. reg., v. kokošinjac, **2.** pejor. deprec. neuredna prostorija, **2.** „etnol. lokal.“, „pren. reg.“: *duduk* **1.** etnol. lokal, pastirska svirala, **2.** pren. reg., glupan, budala (biti) glup kao ~ vrlo glup; spavati kao ~ vrlo tvrdo spavati⁶³, **3.** „etnol. općejez.“, „reg. etnol. ekspr.“, „pren.“: *aždaja* **1.** etnol. općejez. proždrljiva zvijer iz bajke i pripovijetke, jeziva izgleda i obično zelene boje, s nekoliko glava; zmaj; aždaha reg. etnol. ekspr., **2.** pren. zla, opaka žena.⁶⁴

Bez oznake „reg.“ regionalni orijentalizmi imaju različite stilističke vrijednosti – **1.** „etnol. orij. arh.“: *čardak* **1.** etnol. orij. arh. a. prostorija na katu s dijelom izbočenim prema ulici, b. pov. stražarnica, **2.** etnol. reg. gostinjska soba na katu u kući orijentalne gradnje, **3.** razg. reg. koš za kukuruz na stupovima; kukuruzana, **2.** „etnol.“, „ov.“, „pren. iron.“, „etnol.“: *barjaktar* **1.** a. etnol. onaj koji nosi barjak; zastavnik, b. pov. zastavnik vojske Turskog Carstva, **2.** pren. iron. onaj koji se ističe i predvodi [~ ideologije], **3.** etnol. alkar koji u svečanoj povorci nosi zastavu.⁶⁵

U našem spisku postoje **(a)** orijentalizmi koji su isključivo ekspresemi („eksp.“): *dželat* **1.** krvnik (kao izvršilac smrtne kazne), **2.** onaj koji je okrutan; dušmanin, *džin* div, gorostas, **(b)** orijentalizmi koji su isključivo pejorativi („pejor.“):

⁶² Riječ *dizgin* je u R-SANU bez markacije, a *baksuz/baksus/bahsuz/bahtsuz* se smatra varvarizmom.

⁶³ U R-SANU *duduk* ima više oznaka – „muz. nar.“ (‘svirala, frula, zurla’), „pokr.“ (‘uvijen list hartije, fišek’), „pokr.“ (‘zrela tikva’), „fis.“ (‘glup, ograničen čovek’).

⁶⁴ Riječ *aždaja/aždaha* u R-SANU ima oznaku „prazn.“ = praznovjerje, sujevjerje (‘ogromna neman’).

⁶⁵ Za riječ *barjak* u R-SANU se u jednom od četiri značenja daje oznaka „zast.“ (‘starešinski čin u vojsci, zastavnik’), a kao varvarizam navodi se oblik *bajrak*.

alapača ženska osoba koja se nepristojno ponaša, više, ogovara itd.; prostakuša, *busija* zasjeda 2. pothvat ili djelatnost da se niskim sredstvima iz potaje, iza leđa nešto učini ili nekome nanese zlo; zaplotnjaštvo, *busijaš* pejor. onaj koji djeluje iz busije, zasjede⁶⁶, (c) orijentalizmi sa dodatnom konotacijom uz „pejor.“: *bata* pejor. razg. reg. lokal prost, zapušten, neotesan čovjek, *balija* pejor. reg. razg. neuk musliman, koji ne pripada obrazovanom svijetu ili plemstvu, sirov, neugladen, neotesan čovjek,⁶⁷ (d) orijentalizmi sa oznakom „pov.“ (povijest, pripada povijesti): *čauš* 1. pov. niži čin u turskoj vojsci, 2. etnol. vođa svatova, onaj koji se brine za red i raspoloženje, 3. pov. reg. onaj koji oglašava obavijesti i naredbe; telal, općinski pozivar, bubnjar, *bula* pov. pejor. žena u tradicionalnoj orijentalnoj odjeći sa žarom na licu,⁶⁸ *čehaja* pov. reg. 1. upravitelj imanja (na dvoru turskog cara ili kod spahije), 2. vezirov zastupnik.

Interesantan je orijentalizam *delija*, jer se jedno od značenja veže za srpski jezik: *delija* 1. a. pripadnik posebne turske konjice s kraja 15. i početka 16. stoljeća, b. tjelesna straža vezira, valije ili paše, 2. a. meton., reg., srp., junak, b. kršan, jedar momak.

10. Analiza ograničenog materijala i na ograničenom prostoru ukazuje da su leksičke stilističke razlike između B, K i S veoma složeno i kompleksno pitanje. Utvrđivanja diferencijalnih obilježja u leksici pomenutih jezika najviše ometa činjenica da ne postoje leksikografski priručnici koji bi omogućili da se ravnopravno, izbalansirano i objektivno dođe do relevantnih zaključaka. To što srpski i bosanski/bošnjački jezik nemaju rječnik koji bi mogao poslužiti za stilističku analizu ovakve vrste veoma se negativno odrazilo na analizu, jer smo prisiljeni bili da se koncentrišemo samo na građu jednog jezika, a da materijal druga dva jezika tumačimo neadekvatno i ponekad subjektivno.

11. Analiza je pokazala da markirana leksika B, K i S obrazuje tri grupe riječi. U prvoj se nalaze riječi koje su u oba jezika identične, ali su u hrvatskom markirane, a u srpskom (i ponekad bosanskom/bošnjačkom) neutralne. Druga grupa je sastavljena od riječi koje postoje u oba jezika, ali su u srpskom markirane, a u hrvatskom neutralne. Treća grupa obuhvata riječi koje su u hrvatskom markirane, a u srpskom ili ne postoje ili se uopšte/gotovo ne upotrebljavaju. Ovdje spadaju, prije

⁶⁶ Uz riječ *alapača* ide u R-SANU oznaka da je pogrdna (‘žena koja govori brzo, mnogo, brbljivica, torokuša’). Uz *busiju* ne dolazi nikakva oznaka.

⁶⁷ R-SANU konstatuje da je lik *bata* karakterističan za istočno područje („ist. kr.“), a *bato* za zapadno („zap. kr.“). Od šest značenja samo jedno (prvo) ima markaciju – „hip.“. Za riječ *balija* kaže se da predstavlja pogrdni naziv za bosansko-hercegovačke muslimane i sirove, neotesane ljude uopšte.

⁶⁸ U R-SANU se daju četiri značenja, od kojih je drugo „pokr.“ (‘strina, ujna’), a treće „bot.“ (‘bulka, kozlac’).

svega, hrvatski regionalizmi. Najveću grupu čine italijanizmi. Drugu veću skupinu obrazuju germanizmi. Oni u hrvatskom jeziku imaju različitu stilističku oznaku i, koliko ovaj materijal pokazuje, češće su nego u srpskom. Od hrvatskih mađarizama jedan dio se upotrebljava u srpskom i bosanskom/bošnjačkom sa istom stilskom vrijednošću. Što se tiče anglicizama, neki imaju u hrvatskom razgovorni karakter, a u srpskom su neutralni. Veliku grupu posuđenica čine riječi orijentalnog porijekla. Za razliku od prvih ova je grupa karakteristična gotovo u jednakoj mjeri za sva tri jezika.

Literatura

- Anić 2000³: Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Isaković 1993: Isaković, Alija. *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*. Wuppertal: Bambi.
- R-MS/MH 1969: *Rečnik srpskohrvatskoga jezika*. Knj. I–IV. Urednici Mihailo Stevanović, Ljudevit Jonke i dr. Novi Sad – Zagreb.
- R-SANU 1959-1996: *Rečnik srpskohrvatskog [srpskog] književnog i narodnog jezika*. Knj. 1–15. Prvi urednik Aleksandar Belić. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik [za srpski jezik].
- Šonje 2000: Šonje, Jure. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Glavni urednik Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krlež – Školska knjiga.
- Tošović 2004: Tošović, Branko. Ekspresivnost. In: *Stil*. Beograd – Banjaluka. Br. 3. S. 25–61.

Branko Tošović (Graz)

Lexikalisch-stilistische Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen

Stilistisch markierte Lexik bildet drei Gruppen von Wörtern. Die erste Gruppe beinhaltet Wörter, die in zwei Sprachen identisch, aber in der Sprache **A** markiert und in der Sprache **B** neutral sind. Die zweite Gruppe besteht aus denselben Wörtern, wobei diese in der Sprache **B** markiert und in der Sprache **A** neutral sind. Die dritte Gruppe umfasst in der Sprache **A** markierte Wörter, die in der Sprache **B** entweder nicht vorkommen oder gar nicht bzw. kaum verwendet werden. Dazu zählen vor allem Regionalismen. Im Kroatischen machen dabei in Bezug auf das Serbische die größte Gruppe Italianismen aus. Die zweite große Gruppe bilden Germanismen, die im Kroatischen über eine unterschiedliche stilistische Markierung verfügen und – dem untersuchten Material zufolge – häufiger vorkommen als im Serbischen. Von der kroatischen Hungarismen wird ein Teil auch im Serbischen und im Bosnischen/Bosniakischen mit dem gleichen stilistischen Wert verwendet. Was die Anglizismen betrifft, lässt sich feststellen, dass einige von Ihnen im Kroatischen umgangssprachlichen Charakter besitzen, wogegen sie im Serbischen neutral sind. Eine große

Gruppe an Lehnwörtern bilden jene orientalischer Herkunft. Doch zum Unterschied zu der ersten ist diese Gruppe in beinahe gleichem Ausmaß für alle drei Sprachen charakteristisch.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Autorova napomena

Ovaj rad poslat je u ljeto 2006. glavnom uredniku časopisa Stil⁶⁹ Milosavu Čarkiću, ali je početkom septembra iste godine odbijen sa motivacijom da su recenzije negativne. Čim sam dobio ocjene, predložio sam uredniku da ih u cjelini objavi uz moj tekst, sa čime se nije složio. Obje recenzije datirane su istim datumom (2. septembar 2006) i na isti način formatirane. Gotovo dvije godine kasnije (5. juna 2008) boravio sam u Beogradu i u hotelu Royal prišao mi je jedan od recenzenata te počeo da se opravdava, rekavši da ga stalno kopka savjest i da me teško može pogledati u oči. Objasnio je da su oba recenzenta zajedno sjeli i napisali recenziju (iz čega bi se mogao izvući zaključak da su sročene po nečijoj narudžbi). A zatim je kazao: „To nije nikakva recenzija“. Pošto sve ono što je u recenzijama izneseno može biti od koristi za osvjetljavanju analizirane problematike i produbljivanje saznanja o pogledima srpskih lingvista na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika, smatram da ih je korisno objaviti uz dati tekst.

⁶⁹ U osnivanju tog časopisa i sâm sam učestovao. Savjetima i sugestijama pomogao da izađe prvi broj 2002. Od tada sam bio član Savjeta i redovno slao priloge. U cilju rješavanja problema finansiranja uputio sam 11. septembra 2005. godine Rektoratu Univerziteta u Gracu, dr Johanesu Pasiniju, pismo sa molbom da se razmotri mogućnosti da Univerzitet bude jedan od izdavača ovog glasila. Krajem oktobra 2006. istupio sam iz Savjeta i odustao od dalje saradnje.

1. recenzija

Branko Tošović: **Leksičke stilističke razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika**

Рецензија

Рукопис не садржи довољан број нужних напомена и методолошких ограда. Стога при првом ишчитавању оставља утисак брзоплетог писаног рада са недовршеном композицијом.

1. Неопходна је била радикална ограда за то што аутор-филолог употребљава искључиво политичке називе („хрватски језик“ и „бошњачки/босански језик“), избегавајући да за исти садржај употребљава оне лингвистичке називе који су присутни у домаћој србистици („загребачка варијанта српског књижевног језика“ односно „сарајевска варијанта српског књижевног језика“ или „тзв. хрватски“ и „тзв. бошњачки“). Другим речима, аутор је због научне објективности био дужан да јасно саопшти своје лингвополитичке позиције, да укаже којој се филолошкој концепцији приклања када је у питању контроверзно тумачење појмова-термина „српски/бошњачки/босански/хрватски/црногорски језик“. Без такве радикалне ограде просечни читалац би могао помислити да, рецимо, тзв. хрватски и тзв. бошњачки језик одиста постоје као филолошка чињеница и да су то у науци „пречишљени“ појмови. Коначно, аутор има право на своје властито поимање, али о томе у конкретном случају МОРА сигнализирати јер се ради о научно дискутабилним стварима.

2. Преамбициозно срочени наслов рада, са употребом чисто политичких термина, не успева да одговори због чега је у њему недоследно изостављен још један политички термин – „црногорски језик“. Јер ако у овоме раду много тога иде по некаквом политичком кључу, онда је било недопустиво да се занемари (макар на нивоу коментара) корпус тзв. црногорског језика. Не постоји оправдање за његово изостављање из овако конципираног рада.

3. Најкрупнији методолошки недостатак видимо у томе што рад претендује на то да говори само и једино о РАЗЛИКАМА а да прећуткује СЛИЧНОСТИ, при чему се разлике не могу доказати и прихватити без проучавања и доказивања сличности.

4. Нерепрезентативност узорка за извођење валидних закључака. Да би аргументовао сличности и разлике, рукопис рада би морао да предочи репрезентативни узорак грађе, што није учињено. Отуда сва уопштавања на бази нерепрезентативног узорка (генералног скупа) носе карактер преурањеног и ненаучног закључивања.

5. Рад занемарује и „старо знање“, научне претходнике, и креће, да кажемо, скоро „од нуле“. На пример, изостављена су значајна разматрања проф. Радоја Симића на поменутој тему и др.

На основу свега изреченог сматрам да рецензирани рад проф. др Бранка Тошовића у понуђеном облику не треба штампати у часопису „Стил“ за 2006. годину. Тачније, треба га радикално дорадити (опремити сваковрсним коментарима, подножним напоменама, методолошким оградама и богатијом грађом и библиографијом).

У Београду, 2. септембра 2006. год.

Проф. др Андреј Стојановић

2. recenzija

Branko Tošović: **Leksičke stilističke razlike između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika**

Рецензија

Рад не задовољава одређене критеријуме у техничком погледу, јер су изостављене напомене које имају суштински значај за аргументацију ауторових методолошких поставки. Тако, на пример, износећи тезу да нема ваљаних и поузданих речника српског и босанског/бошњачког језика, и изостављајући садржај прве напомене, аутор ничим не образлаже критеријуме којима се руководио при селекцији и обради речи, као и њиховој стилистичкој маркираности. Ослањање искључиво на један лексикографски извор (и то управо на Анићев речник хрватског језика, иако поред њега постоји и речник хрватског језика другог аутора) без утемељеног научног образложења, макар и у виду напомене, нужно доводи у питање научну валидност рада. Шта више, овакав немаран однос према, на први поглед, техничким чиниоцима, доводи у питање ауторову озбиљност и научни кредибилитет, јер се може тумачити као његова намера да сам прописује шта је то норма у лексичко-стилистичкој сфери у српском и босанском/бошњачком језику. Познато је, наиме, да чак и код аутора којима филологија није била основно занимање, иако занесених романтичарским идејама духовног препорода словенских народа у другој половини деветнаестог века (нпр. Вука Караџића код Срба, или Владимира Даља код Руса), постоји знатни степен обазривости и критичности при селекцији и обради лексике на којој се заснива стандардни језик. Априорно ослањање на један лексикографски извор (тј. индивидуално ауторско дело), без додатних објашњења, међутим, покреће и низ питања, која излазе из оквира техничких недостатака. Међу њима се, на првом месту намеће методолошко питање: којим критеријумима се аутор руководио при одређивању и разграничавању стилске маркираности лексичког фонда српског и босанског/бошњачког језика, у односу на хрватски језик? Нејасни критеријуми при одабиру грађе и нејасан метод њеног описа дали су нејасне и непоуздане резултате. Али и не само то. Они су показали како се жива језичка материја опире унапред задатим

клишејима. Одсуство поузданих критеријума, међутим, иницирано је погрешно постављеним задатком – произвољним одређивањем сличности и насилним одређивањем разлика у лексичко-стилистичкој сфери језика, формираних распадом српскохрватског језичког простора. Ако је то, услед релативно кратког раздобља њиховог самосталног постојања, данас и могуће утврдити научно валидним параметрима за друге језичке стратусе, очигледно да није могуће за лексички и стилистички. Овај рад то најбоље и потврђује. Стога сматрамо да он у оваквом облику не може бити предмет озбиљне научне дискусије.

На основу свега изреченог сматрам да овај рад проф. др Бранка Тошовића не треба штампати у часопису „Стил“ за 2006. годину.

У Београду, 2. септембра 2006. год.

Проф. др Милана Радић-Дугоњић

Бранко Тошович (Грац)

Функционально-стилистические различия между сербским, хорватским и бошняцким языками

Анализ состоит из следующих частей: 1. изученность стилистики в сербском, хорватском и бошняцком языкознании, 2. исследование функционально-стилистических различий, 3. электронные корпуса, 4. стилистическая терминология, 5. суть функционально-стилистических различий.

0. Сербский, хорватский и бошняцкий языки (далее СХБ) являются близкими языками, отличающимися на стилистическом уровне большими совпадениями и сходствами, но и определенными различиями.¹ Несовпадения могут быть экспрессивно-стилистическими и функционально-стилистическими. Первые касаются категорий нейтральное ↔ экспрессивное, вторые относятся к определенным функциональным стилям. Чтобы осознать суть функционально-стилистических различий, надо рассмотреть: 1) степень изученности функционально-стилистической дифференциации, 2) уровень изученности функционально-стилистических различий, 3) наличие различий в терминологии, 4) стандартизацию функционально-стилистических явлений, 5) отношение предписанной и реализованной норм, 7) наличие электронных корпусов.

1. Что касается изученности, стилистика в общем довольно хорошо представлена в системе лингвистических дисциплин. Об этом свидетельствует и тот факт, что из 289 отдельных изданий, которые мы проанализировали, 14,5% относятся к стилистике, и она занимает второе место после грамматики (грамматика 63,6%, фонетика 11,8%, фонология 5,5%, словообразование 3,1%, акцентология 1,4%). С другой стороны, наблюдается большой дисбаланс между языками – все издания являются сербскими и хорватскими, и пока нет ни одного для бошняцкого языка. Соотношение сербского и хорватского языка явно в пользу первого – 59,5% : 40,5%. В исследуемых нами отдельных изданиях семь относится к общим стилистическим пособиям (четыре сербских и три хорватских), существует пять изданий по фоностилистике (два сербских и три хорватских), два по лексической стилистике (оба сербские), три по грамматической стилистике (одно сербское и два хорватских), пять по речевой культуре (четыре сербских и одно хорватское) и одно (сербское) периодическое издание. Что касается функциональной стилистики, опу-

¹ Различия являются предметом международного научного проекта „Различия между боснийским/бошняцким, хорватским и сербским языками“ (Грац, 2006–2007), основная задача которого – выявить существенные соотношения между указанными языками, в первую очередь расхождения.

бликовано несколько пособий общего характера (Silić 2006, Simić/Jovanović, Badurina/Kovačević, Tošović 1988, 1996, 2002a, 2002b, 2006) и целый ряд работ, посвященных отдельным функциональным стилям, подстилям и жанрам. Из шести изданий по функциональным стилям четыре относятся к сербскому языку, два – к хорватскому. Среди функциональных стилей литературно-художественный стиль занимает господствующую позицию (19 изданий – 6 сербских и 13 хорватских). Все остальные стили значительно отстают: публицистический – 5 (два сербских и три хорватских), официально-деловой – 1 (сербское).

2. Уровень изученности функционально-стилистических различий.

В настоящее время нам не известна ни одна работа на эту тему. О различиях говорится лишь в форме попутных замечаний, имеющих таким образом несистемный характер.

3. Электронные корпуса. Так как функциональные стили представляют собой, в первую очередь, текстуальную категорию, для проверки и уточнения различий между ними очень важными являются электронные корпуса. В настоящее время существует один сербский корпус (Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu: Serb-Korp) и два хорватских (Hrvatski nacionalni korpus: Kro-korp1, Hrvatska jezična mrežna riznica: Kro-korp2). Для бошняцкого языка также создан корпус, но он не функционирует (Korpus bosanskih tekstova na Univerzitetu u Oslu: Bos-Korp). В использовании этих корпусов проблема состоит в том, что они (1) построены на базе различных концепций, (2) содержат очень пестрый материал и (3) имеют неодинаковый фонд. Для того, чтобы изучать тождества, сходства и различия между СХБ, мы приступили к разработке Гралис-корпуса – параллельного корпуса для этих языков (<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/>). В него включаются тексты, имеющие как минимум две версии (сербскую и хорватскую, сербскую и бошняцкую, хорватскую и бошняцкую). Этот корпус может дать возможность объективно рассматривать отношения между СХБ. Он должен показать, как функционируют единицы этих языков (фонетико-фонологические, орфоэпические, грамматические и стилистические) на широком конкретном материале и в естественном окружении. Целью проекта является создание максимально представительного (чтобы можно было делать основательные выводы) и уравновешенного корпуса (который бы адекватно отражал глобальную дифференциацию языка, особенно функционально-стилистическую). Теоретической основой является книга „Функциональные стили“ (Tošović 2002a, 2002b). Корпус разделен на пять функциональных стилей (литературно-художественный, публицистический, научный, официально-деловой и разговорный), а также на отдельные подстили (рекламный, мемуарный и т. п.).

4. Стилистическая терминология. Существуют определенные терминологические различия. Они касаются общих стилистических вопросов (funk-

cija saopštenja – funkcija priopćenja,² realizacija – očitovanje, informacija – obavijest, redundanca/redundancija – zalihnost, primalac – primatelj, stilistički nivo – stilistička razina, uzornost stila – uzoritost stila), название функциональных стилей (naučni stil – znanstveni stil, administrativni stil – uredski stil), название жанров, способов и типов реализации отдельных функциональных стилей, например публицистического (elektronski mediji – elektronički mediji), научного (rezime – sažetak), официально-делового (biografija – životopis, konkurs – natječaj).

5. Суть функционально-стилистических различий. Чтобы прийти к основательным выводам, необходимо изучить большое количество текстов, которые относятся к различным функциональным стилям. В настоящей работе мы попробуем провести такой анализ на материале пяти небольших текстов. Данный анализ может послужить в качестве показательного примера. Мы выбрали тексты, которые имеют три версии – сербскую, хорватскую и бошняцкую.

6. Исследуемый материал показывает, что различия, обнаруженные в сербском, хорватском и бошняцком текстах, не являются автоматически различиями между сербским, хорватским и бошняцким языками. Причина состоит в первую очередь в том, что тексты строятся на определенном выборе языкового материала. Их авторы могут выбирать различные единицы, которые также существуют в другом языке или в других языках. Очень важно подчеркнуть, что межтекстовые различия не обязаны быть и межъязыковыми различиями, т. е. тексты могут различаться, но языки могут совпадать. Иными словами, различное не является всегда различительным. Различное – это все, что не совпадает в текстах, различительное – только то, что дифференцирует языки. Существуют два типа языковых единиц – 1) те, которые в конкретной реализации различаются, но на межъязыковом уровне не являются различительными (псевдодифференции), 2) те, которые дифференцируют языки (дифференции). Первые относятся к псевдодифференции, вторые – к настоящей дифференции. В дальнейшем анализе попробуем на конкретных примерах показать, как это выглядит.

7. Литературно-художественный стиль. В качестве примера несовпадений в рамках литературного текста проведем анализ следующего абзаца сказки „Princeza na zgnu graška“ („Принцесса на горошине“):

Сербский язык. Bio jednom jedan princ, koji je hteo da se oženi pravom princezom. Išao je svuda po svetu i sreo mnoge princeze, ali uvek se našlo nešto, što je ukazivalo na to da ipak nisu prave princeze. Tužan, vratio se kući. Jedne noći, dok je napolju be-snela oluja, neko je zalupao na dvorsku kapiju. Na ulazu je stajala mlada devojka, mo-kra kao miš, sva blatnjava i prljava. Ali ona reče da je prava princeza. „Možda je isti-

² В настоящей работе первый пример в парах приводится как типично сербский, второй – как типично хорватский.

na, a možda i nije“, pomislila je kraljica i naredila da se brzo spremi postelja za devojku. Preko dvadeset dušeka stavila je dvadeset perina, a ispod svega toga, tri suva zrna graška. Da bi legla, devojka se morala lestvicama popeti na postelju i tako je provela noć (Princeza-wwwS).

Хорватский язык. Bio jednom jedan princ, koji se htio oženiti pravom princezom. Išao je svuda po svijetu i sreo mnoge princeze, ali uvijek se našlo nešto, što je ukazivalo na to da ipak nisu prave princeze. Tužan, vratio se kući. Jedne noći, dok je vani bjesnila oluja, netko je zalupao na dvorska vrata. Na ulazu je stajala mlada djevojka, mokra kao miš, sva blatnjava i prljava. Ali ona reče da je prava princeza. „Možda je istina, a možda i nije“, pomislila je kraljica i naredila da se brzo spremi postelja za djevojku. Preko dvadeset madraca stavila je dvadeset perina, a ispod svega toga, tri suha zrna graška. Da bi legla, djevojka se morala ljestvicama popeti na postelju i tako je provela noć (Princeza-wwwK).

Бошняцкий язык. Bio jednom jedan princ, koji je htio da se oženi pravom princezom. Išao je svuda po svijetu i sreo mnoge princeze, ali uvijek se našlo nešto, što je ukazivalo na to da ipak nisu prave princeze. Tužan, vratio se kući. Jedne noći, dok je napolju bjesnila oluja, neko je zalupao na dvorsku kapiju. Na ulazu je stajala mlada djevojka, mokra kao miš, sva blatnjava i prljava. Ona reče da je prava princeza. „Možda je istina, a možda i nije“, pomislila je kraljica i naredila da se brzo spremi krevet za djevojku. Preko dvadeset dušeka stavila je dvadeset perina, a ispod svega toga, tri suha zrna graška. Da bi legla, djevojka se morala ljestvicama popeti na krevet i tako je provela noć (Princeza-wwwB).

Сербская версия содержит 112 слов, хорватская 129, бошняцкая – 121 (в среднем 121). В восьми случаях различия касаются экавского и иекавского произношения, т. е. рефлекса звука ять: *hteo* – *htio*, по *svetu* – по *svijetu*, *uvek* – *uvijek*, *besnila* – *bjesnila*, *devojka* – *djevojka* (2), *djevojku* – *djevojku*, *lestvicama* – *ljestvicama*. Экавские формы содержит сербский текст, иекавские – хорватский и бошняцкий. Однако, экавское и иекавское произношение не относятся к дифференсам, так как в сербском языке существуют два стандарта – экавский (в Сербии) и иекавский (в сербском языке в Боснии и Герцеговине, Хорватии и Черногории), причем использование иекавицы и в Сербии не считается нарушением нормы. Существует одно фонетическое различие в паре *suva* – *suha*. Звук *v* является типичным для сербского языка, *h* – для хорватского и бошняцкого. На уровне лексики выделяются следующие пары: *dvorska kapija* – *dvorska vrata*,³ *napolju* – *vani*,⁴ *dušek* – *madrac*.⁵ Первое сочетание (*dvorska*

³ В Serb-Korp *kapija* встречается 756 раз (нет сочетания *dvorska kapija*), а в Kro-korp1 143 (также нет *dvorska kapija*). В нашем анализе приводятся данные только из неэтикетированного Serb-Korp.

⁴ В обоих языках используются оба наречия, причем преобладает *vani*: соотношение в Serb-Korp *vani* и *napolju* 2 424 : 174, а в Kro-korp1 1 928 : 25.

⁵ В Serb-Korp чаще встречается *dušek* (79), чем *madrac* (11), в Kro-korp1 наоборот: *dušek* 27, *madrac* 235.

kapija) находим в сербской и бошняцкой версии, второе – в хорватской (*dvorska vrata*). Слово *napolju* представлено в сербской и бошняцкой версии, а *vani* – в хорватской. Такое же распределение находим в паре *dušek – madrac*. На морфологическом уровне в сербском и бошняцком языках форма неопределенного местоимения гласит *neko*, а в хорватском *netko*. На синтаксическом уровне отличаются конструкции *je hteo da se oženi* (сербский текст), *je htio da se oženi* (бошняцкий текст) – *se htio oženiti* (хорватский текст). Данные сочетания относятся к характерным примерам различий между сербским и хорватским языками, так как в первом преобладает конструкция *da* + настоящее время, во втором – инфинитив. Однако, является ошибочным утверждение, будто в сербском используется только *da* + настоящее время, а в хорватском инфинитив. Таким образом, в СХБ-текстах мы обнаружили одно фонетическое различие, три лексических, одно морфологическое и одно синтаксическое. По отношению к числу слов (в среднем 121) их не так много. Кроме того, ни одно из них не вызывает затруднения в понимании для носителей другого языка (других языков).

Различия между отдельными языками также имеют бинарный характер. Сербский и хорватский текст различаются на фонетическом уровне звуками *v – h* (*suva – suha*), тремя лексическими парами (*napolju – vani*, *dvorska kapija – dvorska vrata*, *dušek – madrac*), одной морфологической парой (*neko – netko*) и одной синтаксической конструкцией (*hteo da se oženi – se htio oženiti*). Сербский и бошняцкий тексты отличаются в использовании звука *v – h* (*suva – suha*) и лексем *postelja* (в сербском) – *krevet* (в бошняцком): *da se spremi postelja – da se spremi krevet*.⁶ В последнем случае речь идет не о различиях между языками, а в различиях в выборе, так как оба слова равноправно используются в обоих языках. Этот пример иллюстративно показывает, что в подобном анализе надо отличать разл и ч н о е от р а з л и ч и т е л ь н о г о : не все различное бывает различительным. Выражения *da se spremi postelja – da se spremi krevet* являются различными, но не различительными, так как они не дифференцируют эти два языка.

Хорватский и бошняцкий текст различаются на лексическом уровне четырьмя парами (*vani – napolju*, *na dvorska vrata – na dvorsku kapiju*, *da se spremi postelja – da se spremi krevet*, *popeti se na postelju – popeti se na krevet*), одной морфологической парой (*neko – netko*) и одной синтаксической конструкцией (*se htio oženiti – je htio da se oženi*).

Стилистический характер (нейтральный или экспрессивный) характер более-менее не меняется ни в одном тексте.

⁶ В Serb-Korp слово *postelja* встречается 361 раз, а *krevet* 1 257 (нет *spremiti krevet*, *spremiti postelju*), в Kro-korp1 также преобладает *krevet*: *postelja* 1 580, *krevet* 2 723.

8. Иллюстративным примером является сербская эстрадная песня „Dodirni mi kolena“ группы Zana, для которой известная хорватская певица Северина Вучкович сделала хорватский вариант.

Zana
Dodirni mi kolena

Hej, moja dušice,
izbaci bubice
iz svoje lepe
lude plave glavice.

Ne budi dete,
obuci papuče,
dodaj mi jastuče,
nežno me zagrli
i ponašaj se prirodno.

Skuvaj mi kafu,
napravi sendvič,
lepo ugosti
i zadovolji me.

Hej, moja dušice,
ostavi lutkice
koje te jure
i stalno ti dosađuju.

Ne budi dete,
kupi mi haljine,
srebrne lančiće,
crvene maline
i kartu do Amerike.

Severina Vučković
Dodirni mi koljena

Hej, moja dušice,
izbaci bubice
iz svoje lipe
lude plave glavice.

Ne budi dite,
obuci papuče,
ostani kod kuće,
nježno me zagrli
i ponašaj se prirodno.

Skuhaj mi kavu,
napravi sendvič,
lijepo ugosti
i zadovolji me.

Hej, moja dušice,
ostavi lutkice
koje te jure
i stalno ti dosađuju.

Ne budi dite,
kupi mi haljine,
srebrene lančiće,
crvene maline
i kartu do Amerike.

Эти два варианта отличаются в следующем. Рефлекс звука *ять* встречается в шести случаях (*kolena* – *koljena*, *lepe* – *lipe*, *dete* – *dite* /2/, *nežno* – *nježno*, *lepo* – *lijepo*). Как мы уже сказали, экавское и иекавское произношение не различают сербский язык от хорватского (*kolena* – *koljena*, *nežno* – *nježno*). Зато икавское является характерным только для хорватского (не литературного) языка (*dete* – *dite*). Второе фонетическое различие касается звуков *v* – *h* (*sku-*

vaj – skuhaј)⁷ и *v – f (kafu– kavu)*. В сербском языке нормативным является *ka-fa*, но допускается и *kava*, зато эксплицитно не рекомендуется *kahva* (S-P/J/P: 224). Хорватский стандарт предусматривает *kava, kavana, kavaničica* (H-A/S: 411), *kafedžija, kafedžijski, kafić* (H-A/S: 411), *kava, kaveni, kavin, kavotočje* (H-B/F/M: 259), *kafić* (H-B/F/M: 257). В бошняцком стандарте допускаются различные возможности: *kahva, kahva/kafana, kahvaji, kahvedžibaša, Kahvedžić (prezime), kahvedžija, kahvedžijin, kahvedžijka, kahvedžijski, kahveni, kahvenski, kahvenjak* (B-Hal: 285-286), *kafa* v. *kahva, kafana/kahva, kafanski, kafaz, Kafedžić (prezime), kafedžija* v. *kahvedžija, kafenisati* v. *kahvenisati, kafez, kafilerija* (B-Hal: 285-285).⁸ Единственное синтаксическое различие – конструкция *dodaj mi jastuče – ostani kod kuće* по сути дела является словообразовательным, так как уменьшительный суффикс *-če* используется в хорватском не так часто,⁹ как в сербском. Поэтому Северине Вучкович пришлось менять целую конструкцию, чтобы избежать его употребления.

9. Публицистический стиль. Как могут выглядеть различия между тремя языками в публицистическом стиле, можно проиллюстрировать отрывком текста „Da li je EU izgubila svoju svrhu?“.

Сербский язык. Evropska unija se po svemu sudeći vratila ove jeseni redovnim poslovanjima posle uzbuđenja koje je doneo početak leta, kada je veliki test legitimnosti evropskog projekta – ratifikacija evropskog Ustava – doživeo krah zbog francuskog i holandskog odbacivanja tog dokumenta i neuspeha lidera EU da za period od 2007. do 2013. dogovore budžet koji željno očekuju nove članice. Neki tu smirenost vide kao znak vrlin. To je, smatraju oni, čuvena sposobnost EU da se “uspešno izvuče” i u poslednjem trenutku dogovori kompromisno rešenje, baš kad su posmatrači u medijima objavili kraj ujedinjene Evrope. Međutim, ovog puta, neki upozoravaju da je kriza zaista ozbiljna, te da nedostatak ažurnosti u Briselu i Londonu, koji predsedava Unijom

⁷ В Kro-korp1 мы нашли только три примера с корнем *kuva-* и 2 509 с *kuha-*. Наоборот: в Serb-Korp существует 1 347 примеров с *kuva-* и только 6 примеров с *kuha-*.

⁸ В Грамматике бошняцкого языка констатируется, что формы с согласным *f* (возникшем из сокращения группы *hv*) типа *kafa, kafenisati, kafenik, kafenjaci, ufatiti, pofatali, fala, pofaliti, zafatiti, prifatiti* являются диалектными, разговорными (Bosanska gramatika 2000: 111). Их надо писать и произносить с группой *hv*: *kahva, kahvenisati, kahvenik, kahvenjaci, uhvatiti, pohvatali, hvala, pohvaliti, zahvatiti, prihvatiti*. Но зато наряду с литературными формами *kahva* (также в значении *kafana*), *kahvedžija* (и *kafedžija*), *Kahvedžić* (и *Kafedžić*) существуют и литературные формы с согласным *f*: *kafana* (нет *kavana*), *kafić* (*kahvić* нет), *kafanski* (*kahvanski* нет) и т. п. (Bosanska gramatika 2000: 111).

⁹ В Kro-korp1 нет ни одного примера слова *jastuče*, а в Serb-Korp их 43. Но это не значит, что в хорватском языке не используется такие лексемы – в Kro-korp1 мы нашли 146 форм слова *djevojče* и 107 *tomče*.

do kraja godine, pokazuje da su problemi dublji nego ikada ranije. Nekada je u Evropi bila popularna analogija sa biciklom. Evropska integracija poređena je sa vožnjom bicikla. Morate da okrećete pedale. Ako prestanete, padate, a projekat Žana Monea se raspada u paramparčad. Malo ko danas priča o novim integracijama, a većina smatra da je integracija otišla dovoljno daleko. Stoga predlažem da promenimo metaforu i EU posmatramo kao vuneni džemper iz koga se, zbog nedavnih događaja, izvuklo nekoliko niti. Ako se ne učini ništa da se te niti ponovo upletu, džemper će se rasparati i pretvoriti u klupko vune. Na kraju – više neće biti džempera (EU-wwwS).

Хорватский язык. Ove jeseni, Evropska unija se, po svemu sudeći, vratila redovitim poslovima, nakon uzbuđenja koje je donio početak ljeta, kada je velika proba u davanju legitimnosti europskom projektu – ratifikacija europskog Ustava – doživjela krah zbog francuskog i nizozemskog odbacivanja tog dokumenta i neuspjeha lidera EU da dogovore proračun za razdoblje od 2007. do 2013, koji željno očekuju nove članice. Neki tu smirenost vide kao znak vrline. To je, smatraju oni, poznata sposobnost EU da se uvijek “nekako izvuče” i u zadnjem trenutku dogovori kompromisno rješenje upravo u trenutku kad su promatrači u medijima objavili kraj ujedinjene Evrope. Međutim, ovog puta, neki upozoravaju da je kriza doista ozbiljna, te da nedostatak ažurnosti u Bruxellesu i Londonu, koji predsjedava Unijom do kraja godine, pokazuje da su problemi dublji nego ikada ranije. Nekada je u Evropi bila popularna analogija s biciklom. Evropska integracija, naime, bila je uspoređivana s vožnjom bicikla. Morate okretati pedale. Ako prestanete, padate, a projekt Jeana Moneta raspast će se u djeliće. Malo tko danas priča o novim integracijama, a većina smatra da je integracija otišla dovoljno daleko. Stoga predlažem da promijenimo metaforu i promatramo EU kao vuneni pulover i to pulover iz kojega se, zbog nedavnih događaja, izvuklo više niti koje se sada vuku za njim. Ako se ne učini ništa da se te niti uvuku, pulover će se rasparati i pretvoriti u klupko vune. Na kraju – više neće biti pulovera (EU-wwwK).

Бошняцкий язык. Ove jeseni Evropska unija se po svemu sudeći vratila redovnim poslovima poslije uzbuđenja koje je početkom ljeta izazvao krah velike probe u davanju legitimnosti evropskom projektu – usvajanju evropskog ustava – zbog francuskog i holandskog odbacivanja toga dokumenta i neuspjeha lidera evropske unije da se dogovore oko budžeta za period od 2007. do 2013. god., kojeg željno očekuju nove članice. Neki tu usporenost smatraju vrlinom. Po njihovom mišljenju to je čuvena sposobnost evropske unije da se, kako kazu: „uspješno izvuče“ i u posljednjem trenutku dogovori kompromisno rješenje bas kada su posmatrači pred predstavnicima media objavili kraj ujedinjenja Evrope. Međutim ovoga puta, upozoravaju neki da je kriza zaista ozbiljna te da nedostatak ažurnosti u Briselu i u Londonu koji predsjedava Unijom do kraja godine pokazuje da su problemi dublji nego ikada ranije. Nekada je u Evropi bila popularna uporedba sa biciklom. Ujedinjenje Evrope poređeno je sa voženjem bicikla, morate da okrećete pedale, ako prestanete, padate a projekat Žana Monea se raspada na paramparčad. Danas malo ko spominje nove integracije a većina smatra da je ujedinjenje otišlo dovoljno daleko. Iz toga razloga predlažem da promijenimo metaforu i posmatramo evropsku Uniju kao vuneni džemper i to džemper iz koga se zbog nedavnih događaja izvuklo nekoliko niti koje se za njim vuku. Ako se ništa ne učini da se te niti upletu džemper će se rasparati i postaće samo klupko vunice. Na kraju džempera više nema (EU-wwwB).

Сербская версия имеет 222 слова, хорватская 228, бошняцкая 231 (в среднем 227). На фонетическом уровне существует восемь форм с рефлексом *ять*: *posle* – *poslije*, *leta* – *ljeta*, *doživeo* – *doživio*, *neuspeha* – *neuspjeha*, *uspješno* – *uspješno*, *posljednjem* – *posljednjem*, *predsedava* – *predsjedava*, *promenio* – *promijenio* (которые, как мы уже сказали, не являются различительными).

В сербском и хорватском текстах на фонетическом уровне наблюдаются две пары с различными фонемами: *Evropa* – *Europa*, *evropski* – *europski*. Существуют две особенности на уровне орфографии: *u Briselu* – *u Bruxellesu*, *projekat Žana Monea* – *projekt Jeana Moneta*. В этих двух текстах представлено лишь одно словообразовательное различие: *posmatrač* – *promatrač*¹⁰. Лексические различия выступают в парах *baš* – *upravo*,¹¹ *budžet* – *proračun*,¹² *čujen* – *poznat*,¹³ *da se uspješno izvuče* – *da se nekako izvuče*, *džemper* – *pulover*,¹⁴ *holandski* – *nizozemski*,¹⁵ *period* – *razdoblje*,¹⁶ *porediti* – *uspoređivati*,¹⁷ *promatrati* – *posmatrati*, *redovan* – *redovit*,¹⁸ *se raspada u paramparčad*¹⁹ – *raspast će se u djeliće*, *test* – *proba*,²⁰ *u posljednjem trenutku* – *u zadnjem trenutku*,²¹ *zaista* – *doista*,²² *se*

¹⁰ Соотношение *posmatra.** и *promatra.** в Serb-Korp 4 347: 27, а в Kro-korp1 50 : 7 510.

¹¹ И в Serb-Korp и в Kro-korp1 преобладает *upravo* по отношению к *baš* (в Serb-Korp 7 446 : 5 999, в Kro-korp1 28 509 : 19 952).

¹² В Serb-Korp *proračun* редко встречается (201) – *budžet* 1 356, в Kro-korp1 *budžet* 1 179, *proračun* 28 550.

¹³ В обоих языках чаще используется *poznat*: в Serb-Korp *poznat* 9 552 – *čujen* 2 083, в Kro-korp1 *poznat* 3 756 – *čujen* 824.

¹⁴ В Serb-Korp преобладает *džemper* 32 (*pulover* 12), а в Kro-korp1 *pulover* 70 (*džemper* 29).

¹⁵ Типичной сербской формой является *holandski* (в Serb-Korp 502, *nizozemski* 9), типичной хорватской *nizozemski* (в Kro-korp1 1 737, *holandski* 13).

¹⁶ В Serb-Korp господствует *period* (6 169, *razdoblje* 662), в Kro-korp1 *razdoblje* (26 891, *period* 1 644).

¹⁷ В Serb-Korp они распределены следующим образом: *porediti* (только инфинитив 1) 91, *uspoređivati* 0, в Kro-korp1 *porediti* (только инфинитив 1), *uspoređivati* 592.

¹⁸ В Serb-Korp находим следующее соотношение: *redovan* 120, *redovni* 269, *redovn.** 3 319, *redovit* 3, в Kro-korp1: *redovan* 380, *redovni* 55, *redovn.** 5 573, *redovit* 10 015.

¹⁹ Слово *paramparčad* встречается в Serb-Korp 28 раз, в Kro-korp1 *paramparčad* только один раз.

²⁰ В Serb-Korp слово *test* встречается чаще (1 670), чем *proba* (527), в то время как их употребление в Kro-korp1 является уравновешенным: *test* 1 212, *proba* 1 271.

izvuklo nekoliko niti – se izvuklo *dosta* niti, te niti ponovo *upletu* – te niti *uvuku*. На морфологическом уровне наблюдаются следующие различия: (1) факультативный гласный *a* в именительном падеже существительных мужского рода *projekat* – *projekt*,²³ (2) личное местоимение *ko* – *tko*, (3) формы вопросительно-относительного местоимений *koga* – *kojega* (*džemper iz koga se izvuklo nekoliko niti* – *pulovera iz kojega se izvuklo više niti*),²⁴ употребление настоящего и будущего времен (*se raspada* и *paramparčad* – *raspast će se* и *djeliće*). Синтаксические различия относятся к следующим случаям: (1) порядок слов – *Evropska unija se po svemu sudeći vratila ove jeseni redovnim poslovima [...]* – *Ove jeseni*, *Evropska unija se, po svemu sudeći, vratila redovitim poslovima [...]*, (2) конструкции „*da* + настоящее время“: инфинитив – *Morate da okrećete pedale*. *Morate okretati pedale*., (3) появление добавочных слов – *Evropska integracija poređena je s vožnjom bicikla*. *Evropska integracija, naime, bila je uspoređivana s vožnjom bicikla; test legitimnosti evropskog projekta* – *proba u davanju legitimnosti europskom projektu*.

В сербском и бошняцком текстах на фонетическом уровне нет никаких несовпадений. В лексике различия наблюдаются в парах: *analogija* sa biciklom – *uporedba* sa biciklom,²⁵ *Evropska integracija* – *Ujedinjena Evropa*, *poređenje* sa vožnjom bicikla – *poređenje* sa voženjem bicikla, *usvajanje* evropskog ustava – *ratifikacija* evropskog ustava,²⁶ *smirenost* – *usporenost*, *čuvena sposobnost* – *poznata sposobnost*, *integracija* – *ujedinjenje*, *kad su posmatrači u medijima objavili* – *kad su posmatrači pred predstavnicima media objavili*, *stoga predlažem* – *iz toga razloga predlažem*, *EU* – *evropsku uniju*. Синтаксические особенности выступают в форме: (1) *kraj ujedinjene Evrope* – *kraj ujedinjenja Evrope*, (2) *vide kao znak vrlin* – *smatraju vrlinom*, (4) *upozoravaju neki* – *neki upozoravaju*, (3) *Malo ko danas priča* o [...] – *Danas malo ko spominje* [...], (4) *kao vuneni džemper iz koga se*,

²¹ Мы нашли в Serb-Korp 106 примеров сочетания и *poslednjem* trenutku и ни одного примера и *zadnjem* trenutku. В Kro-korp1 соотношение такое: и *posljednjem* trenutku 114, и *zadnjem* trenutku 11.

²² В Serb-Korp преобладает *zaista* (*zaista* 4 265, *doista* 299), в Kro-korp1 *doista* (*doista* 13 136, *zaista* 6 177).

²³ В Serb-Korp преимущественно используется *projekat* (1 525, *projekt* 134), в Kro-korp1 наоборот: *projekt* 11 950, *projekat* 31.

²⁴ В Serb-Korp редко встречается *kojega* (57, *koga* 4 988), в Kro-korp1 эта форма преобладает (*kojega* 10 919, *koga* 5 836).

²⁵ В Serb-Korp их соотношение такое: *analogija* 169, *usporedba* 1, в Kro-korp1 *analogija* 148, *usporedba* 3 479.

²⁶ В Serb-Korp они распределены следующим образом: *usvajanje* 938, *ratifikacija* 93, в Kro-korp1 *usvajanje* 1 589, *ratifikacija* 1 375.

zbog nedavnih događaja, *izvuklo nekoliko niti* – kao vuneni džemper i to džemper *iz koga se* zbog nedavnih događaja *izvuklo nekoliko niti koje se za njim vuku* (5) Ako se ne učini ništa da se te niti ponovo upletu, džemper će se rasparati i pretvoriti u klupko vune. Ako se ništa ne učini da se te niti upletu džemper će se rasparati i postaće samo klupko vunice. (6) Na kraju – *više neće biti džempera*. Na kraju *džempera više nema*.

Что касается хорватского и бошняцкого текстов, различия наблюдаются на фонетическом уровне в парах *Europa – Evropa*, *europski – evropski*. Орфографические различия представлены примерами: у *Briselu* – у *Bruxellesu*, пројекат *Žana Monea* – пројект *Jeana Moneta*. Самые большие несовпадения касаются лексики: *pulover – džemper*, *redoviti poslovi – redovni poslovi*, *nakon uzbuđenja – poslije uzbuđenja*, *nizozemski – holandski*, *proračun – budžet*, *razdoblje – period*, *smirenost – usporenost*, у *djeliće* – у *paramparčad*, *integracija – ujedinjenje*, у *zadnjem trenutku* – у *posljednjem trenutku*, *upravo – baš*, *doista – zaista*, *analogija s biciklom – usporedba s biciklom*, *europska integracija – ujedinjenje* Европе. Словообразовательные различия находим в парах *promatrati – posmatrati*, *promatrači – posmatrači*. Морфологические различия касаются соотношения форм (1) будущего и настоящего времени (*raspast će se – raspada se*), (2) вопросительно-относительного местоимения *koji* – *pulover iz kojega se [...]* – *džemper iz koga se [...]*; [*proračun*] *koji* željno očekuju – [*budžet*] *kojeg* željno očekuju. Синтаксические различия возникают в конструкциях: (1) *da dogovore proračun – da se dogovore oko budžeta*, (2) *Ove jeseni, Europska unija se, po svemu sudeći, vratila redovitim poslovima, nakon uzbuđenja koje je donio početak ljeta, kada je velika proba u davanju legitimnosti europskom projektu – ratifikacija europskog Ustava – doživjela krah zbog francuskog i nizozemskog odbacivanja tog dokumenta i neuspjeha lidera EU da dogovore proračun za razdoblje od 2007. do 2013, koji željno očekuju nove članice. Ove jeseni Europska unija se po svemu sudeći vratila redovnim poslovima poslije uzbuđenja koje je početkom ljeta izazvao krah velike probe u davanju legitimnosti europskom projektu – usvajanju europskog ustava – zbog francuskog i holandskog odbacivanja toga dokumenta i neuspjeha lidera europske unije da se dogovore oko budžeta za period od 2007. do 2013. god., kojeg željno očekuju nove članice.*; (3) *Neki tu smirenost vide kao znak vrlin*. *Neki tu usporenost smatraju vrlinom*. (4) *Stoga predlažem da promijenimo metaforu i promatramo EU kao vuneni pulover i to pulover iz kojega se, zbog nedavnih događaja, izvuklo više niti koje se sada vuku za njim. Iz toga razloga predlažem da promijenimo metaforu i posmatramo evropsku Uniju kao vuneni džemper i to džemper iz koga se zbog nedavnih događaja izvuklo nekoliko niti koje se za njim vuku*. (5) *Ako se ne učini ništa da se te niti uvuku, pulover će se rasparati i pretvoriti u klupko vune. Ako se ništa ne učini da se te niti upletu džemper će se rasparati i postaće samo klupko vunice*. (6) *To je, smatraju oni, poznata sposobnost EU da se uvijek “nekako izvуче” i u zadnjem trenutku dogovori kompromisno rje-*

šenje upravo u trenutku kad su promatrači u medijima objavili kraj ujedinjene Europe. Po njihovom mišljenju to je čuvena sposobnost evropske unije da se, kako kazu: „uspješno izvuče“ i u posljednjem trenutku dogovori kompromisno rješenje baš kada su posmatrači pred predstavnicima media objavili kraj ujedinjenja Evrope. (7) Međutim, ovog puta, neki upozoravaju da je kriza doista ozbiljna [...] – Međutim ovoga puta, upozoravaju neki da je kriza zaista ozbiljna [...] (8) Europska integracija, naime, bila je uspoređivana s vožnjom bicikla. Morate okretati pedale. Ako prestanete, padate, a projekt Jeana Moneta raspast će se u djeliće. Ujedinjenje Evrope poređeno je sa voženjem bicikla, morate da okrećete pedale, ako prestanete, padate a projekat Žana Monea se raspada na paramparčad. (9) Malo tko danas priča o novim integracijama, a većina smatra da je integracija otišla dovoljno daleko – Danas malo ko spominje nove integracije a većina smatra da je ujedinjenje otišlo dovoljno daleko. (10) Stoga predlažem da promijenimo metaforu i promatramo EU kao vuneni pulover i to pulover iz kojega se, zbog nedavnih događaja, izvuklo više niti koje se sada vuku za njim. Iz toga razloga predlažem da promijenimo metaforu i posmatramo evropsku Uniju kao vuneni džemper i to džemper iz koga se zbog nedavnih događaja izvuklo nekoliko niti koje se za njim vuku. (11) Ako se ne učini ništa da se te niti uvuku, pulover će se rasparati i pretvoriti u klupko vune. Ako se ništa ne učini da se te niti upletu džemper će se rasparati i postaće samo klupko vunice. (12) Na kraju – više neće biti pulovera. Na kraju džempera više nema.

10. Научный стиль. Текст „Astronomija“ имеет три языковые версии, которые начинаются следующим образом:

Сербский язык. Astronomija je nauka koja se bavi opažanjem i objašnjavanjem pojava izvan Zemlje i njene atmosfere. Astronomija proučava poreklo, razvoj, fizička i hemijska svojstva nebeskih tela: zvezda, zvezdanih sistema, planeta i drugih objekata u svemiru, kao i procesa koji se u njima događaju. Osobe koje se bave astronomijom zovu se astronomi. Astronomija je jedna od nauka u kojima amateri još uvek imaju posebnu ulogu u otkrivanju i posmatranju pojava. Astronomiju treba razlikovati od astrologije koja je pseudonauka o predviđanju ljudske sudbine posmatranjem putanja zvezda i planeta (Astronomija-wwwS).

Хорватский язык. Astronomija je znanost koja se bavi opažanjem i objašnjavanjem pojava izvan Zemlje i njezine atmosfere. Astronomija proučava porijeklo, razvoj, fizička i kemijska svojstva nebeskih tijela: zvijezda, zvjezdanih sustava, planeta, crnih rupa i drugih objekata u svemiru, kao i procesa koji se događaju u njima. Osobe koje se bave astronomijom zovu se astronomi. Astronomija je jedna od znanosti u kojima amateri još uvijek imaju posebnu ulogu u otkrivanju i promatranju tranzicijskih pojava. Astronomiju treba razlikovati od astrologije koja je pseudoznanost o predviđanju ljudske sudbine promatranjem putanja zvijezda i planeta (Astronomija-wwwB).

Бошняцкий язык. Astronomija je nauka koja obuhvata promatranje i objašnjenje događaja koji se dešavaju izvan Zemlje i njene atmosfere. Ona izučava porijeklo, evoluciju, te fizikalna i hemijska svojstva tijela koja možemo promatrati na nebu (a koja se nalaze izvan Zemlje) kao i procese koji ih obuhvataju. Astronomija je jedna od onih

nauka gdje amateri igraju još ključnu ulogu, posebno u otkrićima i promatranju prolaznih pojava. Astronomiju ne treba miješati s astrologijom, pseudonaukom koja pokušava predvidjeti ljudsku sudbinu na osnovu praćenja putanja nebeskih tijela (Astronomija-wwwK).

Сербская версия содержит 84 слова, хорватская 89, бошняцкая 81. Существует пять форм с рефлексом звука *я*ть: *poreklo, tela, zvezdanih, uvek, zvezda*. Если не считать эти случаи, в сербском и хорватском текстах отсутствуют фонетические различия. Лексические несовпадения выступают в парах *nauka – znanost*,²⁷ *hemijska svojstva – kemijska svojstva*, *zvezdani sistem – zvjezdani sustav*,²⁸ *posmatranje – promatranje*, *pseudonauka – pseudoznanost*, *razvoj – evolucija*.²⁹ Морфологическая особенность встречается в одном случае: *njene atmosfere – njezine atmosfere*.³⁰ Синтаксические различия касаются (1) порядка слов: *koji se u njima događaju – koji se događaju u njima*, (2) наличия дополнительных элементов: *posmatranje pojava – posmatranje tranzicijskih pojava*, *pokušava predvidjeti ljudsku sudbinu na osnovu praćenja putanja nebeskih tijela*.

Сербско-бошняцкие различия сводятся к следующему. Фонетические несовпадения отсутствуют, а лексические являются минимальными: *Astronomija proučava [...] – Ona izučava [...]*. Существует несколько синтаксических особенностей: (1) *nauka koja se bavi opažanjem – nauka koja obuhvata promatranje*, (2) *pojava – događaj: pojave izvan Zemlje – događaji koji se dešavaju izvan Zemlje*, (3) *Astronomija proučava poreklo, razvoj, fizička i hemijska svojstva nebeskih tela: zvezda, zvezdanih sistema, planeta i drugih objekata u svemiru, kao i procesa koji se u njima događaju. Ona izučava porijeklo, evoluciju, te fizikalna i hemijska svojstva tijela koja možemo promatrati na nebu (a koja se nalaze izvan Zemlje) kao i procese koji ih obuhvataju*. (4) *Astronomija je jedna od nauka u kojima amateri još uvek imaju posebnu ulogu u otkrivanju i posmatranju pojava. Astronomija je jedna od onih nauka gdje amateri igraju još ključnu ulogu, posebno u otkrićima i promatranju prolaznih pojava*. (5) *Astronomiju treba razlikovati od astrologije koja je pseudonauka o predviđanju ljudske sudbine posmatranjem putanja zvezda i planeta. Astronomiju ne treba miješati s astrologijom, pseudonaukom koja [...]*

²⁷ В Serb-Korp явно преобладает *nauka* по отношению к *znanost*: 4 651 – 15, в Kro-korp1 наоборот: *nauka* 650, *znanost* 11 935.

²⁸ Соотношение слов *sistem* и *sustav* в Serb-Korp 11 268 : 8, в Kro-korp1 1 357 : 27 735.

²⁹ Слово *razvoj* встречается в Serb-Korp 9 036 раз, а *evolucija* 266 раз, в то время как в Kro-korp1 *razvoj* используется 14 753 раза, а *evolucija* 374 раза.

³⁰ В Serb-Korp форма *njezin* использована лишь 22 раза (*njen* 15 163), а в Kro-korp1 *njezin* 34 238 (*njen* 16 426).

В хорватском и бошняцком вариантах отсутствуют фонетические различия. Лексические несовпадения выступают в парах: *znanost – nauka* (*znanost* koja se bavi opražanjem i objašnjavanjem pojava izvan Zemlje i njezine atmosfere – nauka koja obuhvata promatranje i objašnjenje događaja koji se dešavaju izvan Zemlje i njene atmosfere), *Astronomija proučava [...] – Ona izučava [...], razvoj – evolucija*. Существует одно морфологическое различие: *njezin – njen*. Синтаксические своеобразия встречаются в нескольких случаях: **(1)** *Astronomija proučava porijeklo, razvoj, fizička i kemijska svojstva nebeskih tijela: zvijezda, zvjezdanih sustava, planeta, crnih rupa i drugih objekata u svemiru, kao i procesa koji se događaju u njima. Ona izučava porijeklo, evoluciju, te fizikalna i hemijska svojstva tijela koja možemo promatrati na nebu (a koja se nalaze izvan Zemlje) kao i procese koji ih obuhvataju.* **(2)** *Astronomija je jedna od znanosti u kojima amateri još uvijek imaju posebnu ulogu u otkrivanju i promatranju tranzicijskih pojava. Astronomija je jedna od onih nauka gdje amateri igraju još ključnu ulogu, posebno u otkrićima i promatranju prolaznih pojava.* **(3)** *Astronomiju treba razlikovati od astrologije koja je pseudoznanost o predviđanju ljudske sudbine promatranjem putanja zvijezda i planeta. Astronomiju ne treba miješati s astrologijom, pseudonaukom koja pokušava predvidjeti ljudsku sudbinu na osnovu praćenja putanja nebeskih tijela.*

11. Официально-деловой стиль. В качестве примера приведем статью первую „Дейтонского соглашения“ („Dejtonski sporazum“).

Сербский язык. Strane će sprovesti svoje odnose u skladu sa principima izloženim u Povelji Ujedinjenih nacija, kao i u Helsinškom završnom aktu i drugim dokumentima Organizacije za bezbednost i saradnju u Evropi. Posebno, strane će u potpunosti poštovati suverenu jednakost jedna druge, rješavaće sporna pitanja mirnim sredstvima i uzdržaće se od bilo kakvih akcija, putem prijetnje ili upotrebe sile ili na bilo koji drugi način, protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države (Dejton-wwwS).

Хорватский язык. Strane će regulirati svoje odnose u skladu s načelima koja su izložena u Povelji Ujedinjenih naroda, kao i s Helsinškim završnim dokumentom i drugim dokumentima Organizacije za sigurnost i suradnju u Evropi. Strane će posebice potpuno poštovati međusobnu suverenu jednakost, rješavati sporove mirnim putem, te se suzdržati od svake akcije prijetnjom ili uporabom sile ili na drugi način, protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države (Dejton-wwwK).

Бошняцкий язык. Stranke će regulirati svoje odnose u skladu s načelima izloženim u Povelji Ujedinjenih naroda, kao i s Helsinškim završnim dokumentom i drugim dokumentima Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi. Stranke će naročito potpuno poštovati međusobnu suverenu jednakost, rješavati sporove mirnim putem, te se suzdržati od svake akcije, prijetnjom ili upotrebom sile ili na drugi način, protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države (Dejton-wwwB).

Сербская версия содержит 77 слов, хорватская 72, бошняцкая 70 (в среднем 73). Существуют три пары с рефлексом звука *ять*: *bezbednost* – *bezbijednost*, *rješavaću* – *rješavaće*, *prijetnje* – *prijetnje*. В сербском и хорватском текстах лексические различия выступают в парах *član* – *članak*,³¹ *u skladu sa principima* – *u skladu sa načelima*,³² *izloženim* u Povelji – *koja su izložena* u Povelji, *Ujedinjene nacije* – *Ujedinjeni narodi*, *Evropa* – *Europa*, *Helsinški završni akt* – *Helsinški završni dokument*,³³ *Organizacija za bezbednost i saradnju* u Evropi – *Organizacija za sigurnost i suradnju* u Europi. Синтаксические различия касаются двух случаев: (1) *sprovoditi odnose* (очень странное сочетание) – *će regulirati svoje odnose*, (2) *Posebno, strane će u potpunosti poštovati suverenu jednakost jedna druge, rješavaće sporna pitanja mirnim sredstvima i uzdržaće se od bilo kakvih akcija, putem prijetnje ili upotrebe sile ili na bilo koji drugi način, protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države*. Стране *će* посебнице потпуно поштовати међусобну суверену једнакост, рјешавати спорове мирним путем, те се суздржати од сваке акције пријетњом или употребом силе или на други начин, против територијалне cjеловитости или политичке неовисности Босне и Херцеговине или било које друге државе.

В сербском и бошнячком текстах преобладают лексические различия: *Strane će* – *Stranke će*, *regulisati* – *regulirati*, *Strane će sprovođiti svoje odnose* – *Strane će regulirati svoje odnose*, *u skladu sa principima* – *u skladu sa načelima*, *Ujedinjene nacije* – *Ujedinjeni narodi*, *Helsinški završni akt* – *Helsinški završni dokument*, *Organizacija za bezbednost i saradnju* u Evropi – *Organizacija za sigurnost i saradnju* u Evropi. В одном случае речь идет о синтаксическом различии: *Posebno, strane će u potpunosti poštovati suverenu jednakost jedna druge, rješavaće sporna pitanja mirnim sredstvima i uzdržaće se od bilo kakvih akcija, putem prijetnje ili upotrebe sile ili na bilo koji drugi način, protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države*. *Stranke će naročito potpuno poštovati međusobnu suverenu jednakost, rješavati sporove mirnim путем, те се суздржати од сваке акције, пријетњом или употребом силе или на други начин, против територијалне cjеловитости или политичке неовисности Босне и Херцеговине или било које друге државе*.

Хорватский и бошняцкий текст различаются в одной лексической паре: *Strane će* – *Stranke će*. На синтаксическом уровне наблюдаем два несовпаде-

³¹ В Serb-Korp частота слова *član* 19 544, а слова *članak* 1 361, в Kro-korp1 *član* 20 157, *članak* 91 002.

³² В Serb-Korp преобладает слово *načelo* (4 609) по отношению к слову *princip* (3 313), в Kro-korp1 *načelo* (18 968) по отношению к *princip* (3 802).

³³ В Serb-Korp и в Kro-korp1 чаще используется *dokument* – в первом корпусе *dokument* 2 176, *akt* 485, во втором *dokument* 14 386, *akt* 3 477.

ния: а) у складу с начелима *koja su izložena* у Povelji – у складу са начелима *izloženim* у Povelji, б) Strane će посебиче потпуно поштовати међусобну суверену једнакост, рјешавати спорове мирним путем, те се суздржати од сваке акције пријетњом или употребом силе или на други начин, против територијалне cjеловитости или политичке неовисности Босне и Херцеговине или било које друге државе. Stranke će нарочито потпуно поштовати међусобну суверену једнакост, рјешавати спорове мирним путем, те се суздржати од сваке акције, пријетњом или употребом силе или на други начин, против територијалне cjеловитости или политичке неовисности Босне и Херцеговине или било које друге државе.

Некоторые тенденции могут сильно повлиять на степень различий между СХБ. Например, переориентация в хорватской языковой политике, которая (преориентация) сводится к тому, чтобы функцию образцового языка взял на себя официально-деловой стиль (что некоторые называют переслоением)³⁴.

12. Разговорный стиль. Насколько могут отличаться сербский от хорватского в разговорном стиле, показывает перевод одного сербского фильма „Groznica ljubavi“ („Лихорадка любви“) на хорватский³⁵.

Сербский язык – Šta je bilo? – Opet zeza? – Ma, nešto me zeza vrat. Doteraj ga sutra do mene, da vidimo. Ćao, lepi! – Ćao, zavodnice! – Kako smeš da pustiš Vesnu u Pariz? – Zašto? – Jel' nisi u frci da će da je odvoji neki Francuz? – Znaš šta, Lila, da si ti moja riba, pa da ti furaš u Pariz, znam šta bi se desilo. E, Bane, vozim solo metar dana. 'Oćemo da se družimo? – A Stela? – Njemu dunulo da ide u Irak.

Хорватский язык – Što je bilo? – Opet zeza? – Ma, nešto me zeza vrat. Dotjeraj ga sutra do mene, da vidimo. Ćao, lijepi! – Ćao, zavodnice! – Kako smiješ pustiti Vesnu u Pariz? – Zašto? – Zar nisi u frci da će ju odvojiti neki Francuz? – Znaš što, Lila, da si ti moja riba, pa da ti furaš u Pariz, znam što bi se dogodilo. E, Bane, vozim solo metar dana. 'Oćemo se družiti? – A Stela? – Njemu puknulo ići u Irak.

Сербский и хорватский тексты имеют одинаковое число слов (77). Существуют три примера с заменой звука ять: *doteraj – dotjeraj, lepi – lijepi, smeš – smiješ*. На лексическом уровне находим две различительные пары: *desiti se – dogoditi se, dunuti* (njemu *dunulo*) – *puknuti* (njemu *puknulo*). На морфологическом уровне в сербском тексте имеется относительное местоимение *šta*, а в хорватском *što*.³⁶ Их также отличает винительный падеж личного местоимения *ona: je – ju* (да će да *je* одвоји – да će *ju* одвојити).³⁷ Тексты отличает конструкция „*da* + настоящее время“ – инфинитив (*Kako smiješ da pustiš [...]* – *Kako smiješ pustiti [...]*), *je li – zar* (*Jel' nisi u frci [...]* – *Zar nisi u frci [...]*).

³⁴ См. Peti-Stantić 2002.

³⁵ Пока нет ни одного фильма, который переведен на бошняцкий язык с сербского или хорватского языков.

³⁶ В Kro-korp1 *što* встречается 339 893 раза, *šta* – 1 912.

³⁷ В Serb-Korp *ju* встречается 1 263 раза, а в Kro-korp1 *ju* 10 906 раз.

13. Различия между сербским, хорватским и бошняцким языками иногда являются настолько незначительными, что можно в рамках каждого функционального стиля создавать тексты без различий или почти без них. К этому выводу мы пришли и при создании фонетического корпуса, когда пришлось составлять тексты, не обладающие (полностью или почти) отличительными лексическими и грамматическими межъязыковыми своеобразиями. В качестве примера приведем следующий текст.

Jutro. Jutros su me vrlo rano ptice probudile. Sunce je tek bilo izašlo iza brda. U daljini se prostirala velika šuma. U njoj su rasli borovi, jele, breze i omorike. Na livadama oko šume pasle su ovce i krave. Na travi je i dalje ležala rosa. U obližnjem parku ptice su cvrkutale. Grad se postepeno budio. Ulice su postajale sve bučnije. U dvorištu su se pojavila dva psa. Oni su se veselo igrali, povremeno lajući. Iza dvorišta su dopirali zvuci tramvaja. Đaci su se spremali za odlazak u školu. Neki od njih imali su na sebi džempere. Trgovine su počele s radom. Poštari su raznosili pisma. Jutro je sve više prelazilo u dan. Ja se spremam za rad (Branko Tošović).

14. В настоящем анализе мы попытались представить на конкретных примерах, как может выглядеть анализ функционально-стилистических различий между сербским, хорватским и бошняцким языками. Так как (а) отсутствуют исследования подобного типа, (б) ограниченный объем статьи не позволяет глубже рассмотреть данную проблематику, (в) небольшие куски пяти функциональных стилей являются лишь иллюстративными, то невозможно делать основательные выводы о характере и уровне функционально-стилистических различий между упомянутыми языками. Для этого необходимо провести более широкое и глубокое исследование.

Цитируемая литература

- В-Hal 1996: Halilović, Senahid. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Bosanska gramatika 2000: Jahić, Dževad; Halilović, Senahid; Palić, Ismail. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Н-А/С 2001: Anić, Vladimir; Silić, Josip. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Liber.
- Н-В/Ф/М 2000⁵: Babić, Stjepan; Finka Božidar; Moguš Milan. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kovačević/Badurina 2001: Kovačević, Marina; Badurina, Lada. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Peti-Stantić 2002: Peti-Stantić, Anita. *Funkcionalno preslojavanje suvremenoga standarda*. In: Riječki filološki dani. Rijeka. S. 365–374.
- Silić 2006: Silić, Josip. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.

- Simić/Jovanović 2002: Simić, Radoje; Jovanović, Jelena. *Osnovi teorije funkcionalnih stilova*. Beograd – Nikšić: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika – Jasen.
- S-P/J/P 1995: Pešikan, Mitar; Jerković, Jovan; Pižurica Mato. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tošović 1988a: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tošović 1995: Tošović, Branko. *Stilistika glagola*. Stilistik der Verben. Wuppertal: Lindenblatt.
- Tošović 2002a: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Tošović 2002b: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi. Funktionale Stile*. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.
- Tošović 2006: Tošović, Branko. *Экспрессивный синтаксис глагола русского и сербского/хорватского языков*. Москва: Языки славянской культуры.

Электронные корпуса

- Bos-Korp: Korpus bosanskih tekstova na univerzitetu u Oslu. In: <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Korpus2.html>. Состояние 20. 8. 2006.
- Kro-Korp1: Hrvatski nacionalni korpus. In: <http://www.hnk.ffzg.hr/>. Состояние 20. 8. 2006.
- Kro-Korp2: Hrvatska jezična mrežna riznica. In: <http://riznica.ihjj.hr/>. Состояние 20. 8. 2006.
- Serb-Korp: Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. In: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu/prezentacija/korpus.html>. Состояние 20. 8. 2006.

Интернет-источники

- Astronomija-wwwK. B: <http://bs.wikipedia.org/wiki/Astronomija>.
- Astronomija-wwwK. B: <http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Astronomija&printable=yes>.
- Astronomija-wwwS. B: <http://sh.wikipedia.org/w/index.php?title=Astronomija&printable=yes>.
- Dejton-wwwB. B: www.oscebih.org/overview/gfap/bos/default.asp.
- Dejton-wwwK. B: <http://www.oscebih.org/overview/gfap/cro/>.
- Dejton-wwwS. B: <http://www.vladars.net/lt/zakoni/dejton.html>.
- EU-wwwB. B: <http://www.neweuropereview.com/Bosnian/index.cfm>.

EU-wwwK. B: <http://www.neweuropereview.com/Croatian/index.cfm>.

EU-wwwS. B: <http://www.neweuropereview.com/Serbian/Bobisnki-Serbian.cfm>.

Princeza-wwwB. B: <http://modersmal.skolutveckling.se/bosniska/princezanazrnu-graska.htm>.

Princeza-wwwK: <http://zlato.mojblog.hr>.

Princeza-wwwS. B: http://hisar.free.fr/price/princeza_na_zrnu_graska.html.

Branko Tošović (Graz)

Functional stylistic differences between Serbian, Croatian and Bosnian

Serbian, Croatian and Bosnian are closely connected South Slavic languages which differ in stylistic approach in number of identities and similarities, but also in precise differences. They can be expressive stylistic and functional stylistic. While the first mentioned aspects are concerned with relation between expressiveness and neutrality, second aspects are concerned with functional stylistic differentiation of the language on literary-artistic, publicistic, scientific, administrative and speech style. The basic aspects of mentioned theme field are given in this work: 1. the research level of functional stylistic differentiation between Serbian, Croatian and Bosnian, 2. the level of differences concerning terminology, 3. standardization of functional differences, 5. the relation between determinate and realistic norm, 6. existence of electronic corpora, 7. the essence of functional stylistic differences.

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/

Говорна култура – Govorna kultura – Sprachkultur

Марина Николић (Београд)

Теорија језичке културе у србистици и кроатистици

У раду ће бити речи о савременим достигнућима теорије језичке културе у српском и хрватском језику. Циљ је показати на који начин и у којој мери постоје проучавања језичке културе у Србији и Хрватској (посебно њеног теоријског аспекта), као и указати на сличности и разлике између таквих проучавања. Језичка култура схваћена је као део опште културе неког друштва или појединца; исказује се у степену познавања потенцијала одређеног језичког система који омогућује практично владање бројним функцијама тога језика.

Увод. Језичка култура представља део опште културе и културе понашања и комуницирања, карактеристичних за неко друштво или појединца, који се испољава у степену познавања потенцијала одређеног језичког система који омогућује практично владање различитим функцијама тог језика. Највиши степен језичке културе подразумева владање нормама стандардног језика у његовој писменој и усменој форми, али и умеће избора и организације језичких средстава која су допуштена у одређеној говорној ситуацији и која, уз поштовање говорне етикеције, обезбеђују најбољи ефекат у достизању постављених комуникативних циљева.

Појам језичке културе обухвата два степена овладавања књижевним језиком: правилност (изражавање које је у складу са нормом) и говорну вештину.¹

П р а в и л н о с т се огледа у поштовању норме. Оцена варијаната при том је најчешће категорична и јасна: правилно/неправилно.² Језичка правилност изучава се у школи и представља основу на коју се надограђује језичка култура.

Г о в о р н а в е ш т и н а, за разлику од правилног говора, није само поштовање стандарднојезичке норме него је она и умеће избора између коегзистентних варијаната оне која је смисаоно најтачнија, стилистички и прагматички најприкладнија, најизражајнија, најразумљивија итд. Оцене варијаната

¹ Русский язык, энциклопедия (1979: 119).

² При давању оваквих оцена треба бити опрезан, јер савремена истраживања све чешће показују како правилност (норма) не може бити апсолутна. Неким ситуацијама одговара одступање од правилности, на тим местима правилно је коришћење неправилних облика, те ту неправилно постаје правилно или боље – исправно. С друге стране, стандардни језик подразумева чврсту норму, која мора бити експлицитна и јасна. Закључак је да је приликом оцењивања пожељно дати оцену која није тако категорична (на пример, препоручује се и сл.). Истраживања у будућности показале у коме смеру ће ићи теорија стандардног језика.

при томе су мање категоричне: лошије/боље, верније, јасније, тачније, прикладније и сл.³

При усвајању културе матерњег језика говорник има четири важна оријентира: укупност норми књижевног језика, укупност правила етикеције свога народа, укупност циљева и околности у којима се комуникација остварује, и националну представу о лепоти самог језика (језички, етички, комуникативни и естетски фактори језичке културе).⁴

Језичка компонента огледа се у томе да је за језичку културу неопходно, пре свега, беспрекорно владање језичким нормама.

Вербална етикеција, као једна од битних компоненти језичке културе, тиче се изражавања кодекса културног понашања народа путем језика. При том избор није између правилног и неправилног, већ између исправних језичких јединица, при чијем избору контекст има највећи значај (говорна и писмена етикеција, обраћање познатом, непознатом, старијем, вршњаку, млађем итд.). За правилан избор важно је познавати културну традицију народа који тим језиком говори.

Комуникативна компонента односи се на утицај који на говор врши комуникативна ситуација (контекст). Нужно је да се, поред познавања језичке и етичке норме, говорник еластично прилагођава ситуацији и да се понаша у складу с њом. У сваком случају, потребно је водити рачуна о функционалној издиференцираности језика и прагматичким условима комуникације.

Естетска компонента језичке културе везана је за културну традицију која одређује шта се сматра лепим, а шта се не сматра лепим у говору. Уопште, естетика говора је у тесној вези са схватањем богатства и изражајности говора, па су језичко богатство и изражајност главни елементи лепог изражавања. Критеријум естетизованости језичког израза често се доводи у питање, јер оцењивање неког исказа на основу његове лепоте умногоме зависи од субјективног осећаја оцењивача. Критеријуму естетизованости недоштаје довољан број објективних елемената.

Језичка култура се проучава у више лингвистичких дисциплина: у прагматици, теорији говорних чинова, функционалној и практичној стилистици итд., али треба нагласити да су неке од тих дисциплина ближе лингвистици језичке културе док су неке удаљеније.

³ Говорну вештину могу поседовати и особе које владају само једним језичким варијететом (рецимо, дијалектом) те нису у стању бирати између различитих језичких регистара.

⁴ Матвеева 2003: 121–123.

Традиционално схватање језичке културе где се она схвата, пре свега, као познавање и поштовање норми стандардног облика матерњег језика сувише је уско. Шири концепт језичке културе обухвата говорну културу као језгро око којег треба систематски изграђивати један слојевити омотач који омогућава прелазак од уског нормативистичког схватања говорне културе ка једном ширем социолингвистичком схватању језичке културе као обухватнијег и надређеног концепта, при чему се тежиште с нормативистичког приступа ставља на стваралачки аспект језика.⁵

Тако схваћена језичка култура обухвата и културу вербалног комуницирања, културу друштвеног понашања, културу мишљења, културу слушања, ставове о језику, лингвистичку културу, језичку толеранцију. Из тако разуђеног и широко схваћеног предмета језичке културе настаје посебна лингвистичка дисциплина – л и н г в и с т и к а ј е з и ч к е к у л т у р е .

Проучавања језичке културе у србистици. Ако би се покушала дати најкраћа оцена стања у српској језичкој култури, могло би се рећи да се српска језичка култура одликује запуштеношћу.⁶ Проблеми с којима се носи савремени српски језик јесу: велика миграција становништва како из Србије у иностранство и 90-их година из избеглиштва у Србију, тако и у самој Србији – из села у град и из мањих градова у веће,⁷ затим маргинализација ћирилице у јавној употреби, велика употреба англицизама која је у српском језику добила размере стварања паралелне језичке норме.⁸ Све ове неповољне, пре свега ванлингвистичке околности довеле су до тога да уместо да се развија, српска језичка култура се урушава.

Поред тога што се мали број њих уопште бави том проблематиком, српски лингвисти бављења језичком културом у највећем броју ограничавају на практичне проблеме. Најчешће су то нормативистички радови који су усмерени на опис и отклањање конкретних проблема српске језичке и говорне културе. То су различити приручници или језички саветници (једног или више

⁵ Бугарски 1982: 305–308, Бугарски 1997: 244–254, Бугарски 2001: 101–105.

⁶ Пипер 2004: 75.

⁷ Масовна миграција људи са села у град је појава која траје од времена после завршетка II светског рата па до данас, са већим или мањим интензитетом, и то није српски куриозитет. Међутим, последње две деценије велики је одлив најчешће младих образованих људи у иностранство, што посебно штети српској језичкој култури. Оно што је можда и највише променило језичку слику у Србији јесте огроман прилив избеглица из ратом погођених подручја. Сталне миграције становништва стално мењају језичку слику у једној држави и у једном друштву те тако и стање у језичкој култури тога друштва – социолингвистички метод (Lubaš 1996: 164–176).

⁸ Прћић 2003: 17–25, Прћић 2005: 1–5.

аутора) састављени од посебних чланака (претходно објављених у периодици) или у форми речника. Оно што недостаје јесу теоријски радови из области језичке културе.⁹ Важно је установити, не јединствену већ одговарајућу методологију за истраживања језичке културе. То би се постигло, на пример, тако што би се одговарајући методолошки поступци и готови теоријски модели преузели из сродних дисциплина и користили у проучавањима језичке културе. Треба рећи да таква теоријска истраживања морају бити заснована на језичкој пракси и да је неопходно да такви теоријски постулати буду лако применљиви.

Формирање Одбора за стандардизацију српског језика 1997. године, у којем учествују представници свих академија наука и уметности на српском језичком простору, филозофских и филолошких факултета и Матице српске, дало је веома велики допринос развоју стандардног српског језика и српске језичке културе. Одбор за стандардизацију српског језика за десет година рада урадио је много, али још много питања остало је нерешено.¹⁰ Значајан је и

⁹ Нека од питања на које би требало дати одговоре у таквим радовима наводи Пипер (2004: 85–86): однос између српске језичке културе и српског језичког стандарда; друштвени и лингвистички статус српске језичке културе; естетско и функционално у језичкој култури; говорна култура посматрана на различитим језичким нивоима, говорна култура и правопис, говорна култура и функционална раслојеност српског језика, говорна култура у различитим говорним ситуацијама, односно у различитим дискурсима, говорна култура у рекламном дискурсу, говорна култура у наставном дискурсу, посебно у уџбеницима; говорна култура у различитим медијумима – сличности и разлике; језичка култура код Срба и код других народа; ставови према језичкој култури (код разних народа, у различитим социјалним групама, професијама итд.); говорна култура и језичка екологија; говорна култура и култура дијалога, језичка толеранција, говорна култура и говорна етикеција, говорна култура и беседништво и др.; српска говорна култура посматрана у историјској перспективи; патологија говора и патологија културе говора итд.

¹⁰ Циљ ове институције је стандардизовање и неговање српског језика и он се постиже Одлукама Одбора за стандардизацију српског језика које се годишње публикују. Одлуке су, у ствари, сва она решења и одговори до којих су чланови Одбора дошли након исцрпне обраде језичких проблема, а који се износе не као наређења или забране, већ као аргументовани савети, препоруке и ставови. Одлуке су увек праћене одговарајућим образложењима, а њихово доношење је врло често иницирано писмима лингвиста и других стручњака који се у свом раду срећу са језичким проблемима различите врсте. Са питањима у вези са језичким недоумицама јављају се и лаици који се интересују за српски језик и његову норму.

Поред Одлука, Одбор је формирао и Картотеку језичких недоумица која представља низ питања на која ће Одбор у свом раду покушати да да одговор. Зато што су многобројне, састављачи недоумице класификују у зависности од тога којим језичким областима припадају. Те тако, поред **О п ш т е ј е з и ч к и х н е д о у м и ц а**,

рад институција које се баве српским језиком и брину за српски језик, као што су Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, Матица српска, Вукова задужбина, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Међународни славистички центар Филолошког факултета у Београду, Коларчев народни универзитет и др., вредан је допринос појединих телевизијских и радијских редовних емисија посвећених српском језику – али, судећи према укупном стању савременог српског језика, ти напори морали би бити већи, и бар донекле друкчије организовани и усмеравани да би и стање у којем се српски језик данас налази било боље.¹¹ О питањима језичке и говорне културе пишу лингвисти и новинари, као и појединци који желе да допринесу српској говорној култури иако им то није струка.

Потреба да се повећа друштвена брига о језику и да се о питањима језика говори пред широм јавношћу изнедрила је саветовање о савременој језичкој култури под насловом Актуелна питања наше језичке културе. Зборник настао из тог саветовања представља скуп најважнијих проблема српске језичке културе и није застарео иако је настао пре двадесет пет година. У зборнику се говори о нормирању стандардног језика, о језичкој култури у школи, у средствима јавног информисања, политици, праву, књижевности, позоришту, у преводилаштву итд.

Преводилаштво је један од извора који потенцијално може да допринесе усавршавању језичког израза неког језика, али исто тако и да негативно утиче на њега. Да би се постигло оно прво, потребно је да преводилачки чин остварују истински зналци како страног тако и свог језика. Ту се мисли на све видове преводилачке праксе.¹²

имамо питања и језичке ситнице из фонетике и фонологије, акцентуације, лексике (са морфологијом и творбом речи), правописа (с интерпункцијом), синтаксе, стилистике и из области превођења. Ова Картотека је усвојена октобра 1999. Иако су се састављачи и редактори трудили да буде свеобухватна, Картотека није коначна нити ће икада то бити, управо због сталне особине језика да се мења. Картотека језичких недоумица је и даље отворена за сва нова језичка питања и дилеме.

¹¹ Одбор за стандардизацију српског језика могао би, на пример, деловати на побољшање језика медија тиме што би библиографија радова важних за културу језика и говора, била разаслата уредницима и лекторима у медијима с препоруком да те књиге набаве и користе. Лекторе би требало извући из анонимности и дати им место на импресуму или неком другом видљивијем делу књиге, побољшати њихов професионални углед и статус, окупити их у удружење лектора за српски језик, окупљати их на семинарима за усавршавање лекторског посла, награђивати за најбољи рад, а унапређивању лекторског посла свакако би допринело установљавање лекторског смера на универзитетским студијама српског језика (Пипер 2004: 85).

¹² Терзић 1982: 193–196.

Што се лекторских грешака тиче, оне су најчешће настале из два разлога: један је општији и огледа се у представама о томе шта је књижевније (отменије), и други, који се очитава у одбојности према туђем. Некада су лектори крути у оцењивању те њихове интервенције могу довести до својеврсне уштогљености језичког израза, што је контраефекат и у супротности је са законима доброг језика и стила. С друге стране, најчешћа лекторска грешка је-сте претеривање у избегавању позајмљеница.¹³

С р п с к и ј е з и ч к и п р и р у ч н и к групе аутора (Ивић ет ал. 2004) основна је књига у литератури о српској језичкој култури. Она је то и по меродавности оних који су је написали и по питањима која су у њој обрађена.

С р п с к и ј е з и ч к и п р и р у ч н и к обједињује многобројна питања српске језичке културе, на која се у књизи дају јасни одговори, који су категориични у мањој или већој мери. Пошто је језик склон променама, и док су се једне тек појавиле, друге већ постају општеприхваћене, није могуће у тренутку изрећи коначан суд о њима, па је у том погледу ова књига узор како би према уобличавању препорука и савета о томе шта је правилно, препоручливо и допуштено требало да се односе сви они који се баве српском језичком културом и језичком стандардизацијом.

Само од себе поставља се питање како писати о проблемима језичке културе. Матезијусово начело да је важно својство језика еластична стабилност увек треба бити основно начело за бављење језичком културом. Норма је основ језичке културе, али норма стандардног језика мора бити еластичностабилна, стандардни језик увек мора бити функционално поливалентан. Еластичност је нужна ради прилагођавања језика свему што је ново, а стабилност ради очувања састава језика који омогућује разумевање на временској и просторној оси једне једнојезичне заједнице.

Најважнија м е р и л а на основу којих лингвисти треба да подржавају неке нове појаве у језику које доприносе језичкој култури јесу богатство језика, јасноћа, економичност, лепота, варијантност, краткоћа, континуитет, реализам и чистота. Д р у ш т в е н и к р и т е р и ј у м и тичу се питања који или чији језик може служити као узор. Најважнији су: критеријум ауторитета, географски критеријум, књижевни критеријум, аристократски критеријум.¹⁴

¹³ Ивић 1982: 73–77.

¹⁴ Критеријуми на основу којих се оцењује нека језичка реализација, као и мерила на основу којих треба прихватати новине у језику нису увек довољно јасни и добро дефинисани. Ту постоје и термилошки проблеми и нејасноће. Остаје да се у будућности формира један комплетан и термилошки прецизан систем критеријума језичке културе.

Изван свега тога стоји један специфичан, али и веома важан критеријум То је потреба да се очува целовитост српске језичке културе.¹⁵

Други европски народи, који негују језичку културу, схватили су значај вештине говора (богата литература, приручници). Неопходно је појачати свест о томе да нема успеха у пословима, па ни просперитетног друштва у целини, без успешне комуникације међу људима, а успешне комуникације, опет, не може бити без вештине говорења, без јасноће и убедљивости изговорене речи, укратко – без оФднеговане културе говора.

У књизи *Култура говора* Милана Шипке образложене су теоријске основе и суштина културе говора, њени основни елементи и видови у којима се она испољава у јавној комуникацији и стваралаштву у различитим облицима друштвеног живота. Културу говора Милан Шипка дефинише као „степен усавршености властитог говора, тј. овладавања вјештином правилног, тачног и течног исказивања властитих мисли и осјећања и успјешне комуникације с другим члановима говорне заједнице“.¹⁶ Основна својства доброг говора које наводи Шипка јесу правилност, јасноћа, језгровитост, течност и сврсисходност, а као негативна, бирократизацију језика¹⁷.

У неговању властите културе говора не смеју бити запостављени интерпретативни и креативни (експресивни) дискурси, као што су изражајно читање, препричавање, рецитоване и држање различитих беседа, а три језичке научне дисциплине директно су повезане са усменим говором и културом говора уопште. То су: акцентологија, версификација и реторика.¹⁸

Културу говора Жарко Ружић у књизи *Основи културе говора* посматра као дисциплину која се „бави питањима најадекватније примене и најефикаснијег функционисања језичких средстава у зависности од ситуација у којима се говор јавља. При избору средстава говорник са култивисаним говором води рачуна о критеријуму правилног говора примереног говорној ситуацији, односно функционалном стилу којим се у одређеном тренутку служи.“¹⁹

¹⁵ Ивић et al. 2004: 51–64. Ту се мисли на неговање целине српског језичког стандарда у који улази све оно што Срби, ма где живели, употребљавају као свој нормирани језик, а који се може различито реализовати (нпр. екавица и ијекавица, ћирилица и латиница и сл.).

¹⁶ Шипка 2005: 88.

¹⁷ Ивић et al. 2004: 183–192.

¹⁸ Приручник не обухвата писмени говор, јер је, према речима самог аутора, у плану нова публикација под називом *Култура писмене комуникације*. Примећено је да у литератури на српском језику преовлађују радови о усменој језичкој реализацији. Стиче се утисак да је писмени језик у литератури запостављен у односу на усмени.

¹⁹ Ружић 1981: 21.

Култура говора се ослања на стилистику, нарочито у вези са изучавањем функционалних стилова и синонимике. За култивисани говор није довољна само језичка компетенција, већ је потребно да у њему дође до изражаја мисаона компонента и општа култура личности. Ако тога нема, говорна активност ће се претворити у фразирање. Ружић издваја три аспекта културе говора: лингвистички, естетски и социјални.²⁰

Лингвистички аспект. Најадекватнија примена и најефикасније функционисање језичких средстава у одређеној ситуацији остварују се у оквиру језичког система и језичке норме која је на њему заснована.

Естетски аспект. Иако је појам естетске функције говора споран, преовлађује уверење да добар говор, поред практичних функција, има и естетску функцију. Она се остварује уколико је говор мисаоно богат, убедљив и у томе тако организован да изазива доживљај лепога.

Социјални аспект. Позната је чињеница да у језичким заједницама постоји феномен територијалног раслојавања језика и његовог социјалног диференцирања, а то се директно одражава на језичку културу.

Што се тиче пројектног изучавања језичке културе у Србији, на најновијем пројекту Института за српски језик САНУ Опис и стандардизација савременог српског језика проучава се савремени српски језик у укупности његових структура и функција на свим језичким нивоима, као и у њиховој узајамној повезаности. Оваква истраживања допринела би томе да, слично другим модерним европским језицима, савремени српски језик буде што исцрпније описан и што боље стандардизован сагласно принципима савремене теорије и праксе језичке стандардизације. Очекује се да временом овај пројекат буде проширен и проучавањима српске језичке културе, њене теорије и праксе.

За савремену српску језичку културу најважније је установљавање једне опште институционалне стратегије неговања српске језичке културе, која се мора подићи на ниво националног интереса. Захтеви модерног живота изискују једну одговарајућу концепцију језичке културе коју би данас морали формирати језички стручњаци, педагози, аутори наставних програма, уџбеника и приручника, лектори, новинари, преводиоци и сви други. Таква језичка култура указује нам се као вредан циљ образовне и језичке политике, али и опште културне и друштвене политике. Сви планови о томе како би се могла унапредити култура говора онолико су реални колико је држава за њих заинтересована и колико је спремна да их подржи, и финансијски и организационо.

Проучавања језичке културе у кроатистици. Почетак системске бриге о хрватском књижевном језику можемо везати за појаву часописа Језик чији

²⁰ Н. д. стр. 23.

је први број изашао 1952. године у Загребу. Појава часописа је изазвана све већом потребом да се књижевни језик, чија се служба сваким даном све више шири, правилно развија. Задатак часописа био би да помогне у правилном развоју хрватског књижевног језика, да истакне основни принцип књижевног језика (па и хрватског), а то је п р и н ц и п е л а с т и ч н е с т а б и л н о - с т и и да помогне језику у задовољавању потреба свих својих различитих функција.²¹

Основни проблем хрватске језичке културе јесте слабо интересовање лингвиста за проблеме језичке културе иако се сматра да је ова култура у најужој вези с развојем цивилизације. Још тада, половином XX века, Скок истиче неопходност увођења метода за проучавање језичке културе. Међутим, ни у српској ни у хрватској лингвистичкој средини до дана данашњег није формирана методологија за истраживање језичке културе.

Прашка лингвистичка школа имала је велики утицај на теоријска утемељења хрватских лингвиста који се баве стандардним језиком и језичком културом. Теоријска истраживања у Хрватској знатно су заостајала за развијеним срединама иако су Хрвати имали велике научнике као што су били Стјепан Ившић и Петар Скок, који су имали врло жив однос с главним лингвистичким европским средиштима. Касније су млађи лингвисти лакше и брже прихватили нове идеје. Иако су били блиски истраживањима Прашке школе, хрватски лингвисти су се релативно касно и сами почели бавити савременим стандардним језиком, а самим тим и језичком културом.

Ако говоримо о томе, увек имамо на уму Људевита Јонкеа, који је и сам био прашки ђак. Када је 1952. покренут часопис Језик, била је одмах уочљива Јонкеова упућеност у стандардолошка питања. Идеје прашке школе важне су и у раду других хрватских лингвиста последњих деценија, с тиме да су они прашким истраживањима додали и свој допринос.

²¹ Пре тога, у Хрватској је излазио часопис за културу књижевног језика Хрватски језик (1938–1939). Часопис Језик представља наставак бриге за хрватски књижевни језик. Часописи за културу књижевног језика излазе већ у Београду и у Сарајеву. Академик Александар Белић је 1932. године покренуо Наш језик, часопис за изучавање савременог српског језика и неговање језичке културе. Београдско културно средиште наставило је 1949. године издавање часописа Наш језик у издању Института за српски језик САНУ. До сада је изашло тридесет осам књига нове серије. Мишљења смо да би часопис Наш језик требало да више истакне своју намену – очување културе савременог српског језика. Потребно је више радова који се баве језичком културом, а који би се штампали у том часопису.

Сарајевско културно средиште почело је 1949. са издавањем часописа Питања савременог књижевног језика (Институт за савремени језик при Вишој педагошкој школи у Сарајеву).

Људевит Јонке увео је у своја расуђивања начело еластичне стабилности те је управо на њему засновао своје схватање језичке културе. Као бивши прашки студент, он је донео тековине прашке лингвистичке школе, која је тада са својом већ лепо утемељеном науком о књижевном језику, на том и на другим подручјима, представљала најсавременија лингвистичка достигнућа. Далибор Брозовић ударио је темеље општој теорији стандардних језика, која далеко надмашује прашке почетке и развија језичку науку чак у светским размерама.²² И данас за учења о савременом стандардном језику остају жива начела Прашке школе: аутономија стандардног језика и еластична стабилност.

Сви говорници морају учити стандардни језик, различите су само тешкоће које се при томе срећу. Због тога су богати, разноврсни и зналачки састављени приручници најтемељнији захтев језичке културе. Да би се, дакле, о језичкој култури уопште могло озбиљно говорити, потребно је изградити граматике, речнике, опште и специјалне, правописе, језичке саветнике и стилистичке приручнике. И није их доста саставити и објавити, него је потребно створити навику и потребу у свих говорника да се њима и служе.

Језичка култура треба да буде заједничка брига, јер је језик својина целог друштва. Због небриге према језику може доћи до заостајања на културном плану, што доводи до духовног и материјалног сиромаштва и до регресије на сваком кораку. Култура усменог и писменог изражавања део је опште културе сваког човека – а тиме и основа ширег образовања, без којег је незамислив општи, културни и технички напредак земље, а од којег зависи и животни стандард људи. Будући да је недовољно пажње усмерено према развоју писмености и језичкој култури како у школама тако и на свим другим подручјима друштвене делатности, намеће се потреба активизације рада на неговању језика. У том правцу јављају се чести гласови хрватских лингвиста у стручној литератури и дневној штампи.

Једно од питања којим се бавила већина лингвиста у хрватској стручној литератури јесте питање страних речи у хрватском језику и пуризам, тј. однос према пуризму.²³

Разговарамо ли о језичкој култури, пуризам је незаобилазна тема. Сам појам културе неког језика укључује у се и бригу око његове чистоте. Културе нема без вредносних разлика.

Пуризам је, пре свега, једно културно опредељење. При изграђивању језичког стандарда свака заједница мора се одредити према пуризму. Какво

²² Катичић 1976: 82.

²³ Финка 1973: 80–85, Катичић 1974: 84–90, Филиповић 1977: 43–47, Винце 1979, Тежак 1990, Михаљевић 1998: 97–101 и др.

ће бити то опредељење, зависи од многих чинилаца, и од чисто унутрашњих, језичких, и од спољних, историјских и друштвених. Од језичке заједнице до језичке заједнице разликују се и критеријум пуризма.

Пратећи развој хрватског стандардног језика, можемо јасно уочити изражену тежњу за језичком чистотом и правилношћу, посебно лексичком. Међутим, живот и његове потребе траже брза решења, не чекајући на оптимална теоретска оправдања и на оптимално време. А кад нека реч продре у језик, онда ју је тешко истерати, јер она већ има своје место и службу коју врши у језику. Напротив, ако бисмо такве речи у већој мери одстранили из језика (уколико замислимо да је тако нешто могуће), нарушили бисмо језичку стабилност.

Речи и изрази, захваљујући сопственој семантичкој иновацији, редовно су се пробијали кроз све препреке што су им наметали пуристи. Они у тој борби побеђују зато што је за реч важнија функција коју она мора обавити него етимолошка, историјска и дијакхронијска правилност.

Златко Винце упућује на то да правилност или неправилност неке језичке појаве можемо просуђивати с две тачке гледишта: према њеној филолошкој оправданости, односно према њеној аутономној функцији у књижевном језику.²⁴

Радослав Катичић посматра пуризам као обавезан елемент језичке културе. „Без пуризма као продужетка рефлекса језичног самоодржања, као начела реда и сувислости, – не може бити језичне културе па су чистунство у томе смислу и језичка култура управо синоними.“²⁵

Било је и оних са пуристичким опредељењима који су били против свих речи страног порекла и који су се залагали за њихово протеривање из језика и замену домаћим еквивалентима, али већина стручњака правилно расуђује о тим питањима. Речи стране по пореклу не посматрају се као јединствен појам, оне се разликују по степену одомаћености, односно прилагођености. Треба их посматрати кроз континуирану скалу од сасвим туђег до сасвим адаптираног, узимајући у обзир фонетске, графичке, морфолошке и семантичке особености сваке речи.²⁶

²⁴ Винце 1979: 79.

²⁵ Катичић 1974: 84.

²⁶ Финка разликује туђице у ужем смислу од посуђеница. „Posuđenice koje su ušle u dani jezik, koje su se pokorile njegovim unutrašnjim zakonima, ne škode jeziku, nego ga obogaćuju, ne umanjuju njegovu nacionalnu samobitnost. Strane riječi koje se unose bez potrebe – koje imaju potpuno sinonime u domaćem jeziku – kvare govor“ (Финка 1973). М. Михаљевић, пак, има сложенију поделу речи у језику. Пре свега, речи (називе) у неком језику треба поделити на домаће и стране. Стране речи даље делимо, у зависности од прилагођености, на туђице (нису се прилагодили у потпуности) и на посуђенице (потпуно су се прилагодили). Посуђенице још можемо поделити на усвојени-

Међутим, адаптација, иако важан, није главни критеријум за третирање речи страног порекла у неком језику. Главни критеријум је оправданост. Уколико је домаћа реч, тј. замена за страну реч, на путу да буде добро прихваћена у језичкој заједници, треба је форсирати. У противном, страна реч треба бити прихваћена као део вокабулара. У томе главну улогу треба да има језичка пракса.

Иво Шкарић се бави говорном културом, односно културом усменог изражавања. У књизи У потрази за изгубљеним говором (Шкарић 1988) истиче већи значај усмене културе изражавања у односу на писмену јер, како сам каже, после гутембершке галаксије ушли смо у нову, говорну еру.

Култура говора се указује у две основне тежње: у поштовању саговорника и у говорном стваралаштву. Она претпоставља општу културу, али не проиилази самим тим из ње. Култура говора као умеће мора за темеље имати говорне универзалије.

Култура говора је и поштовање другог толико да се желимо с њиме поистоветити, бар симболички, прихватајући његов начин говора, док траје тај контакт. Та говорна дарезљивост може потећи само из истинског осећања свог говора и истинског поштовања туђег.

С л у ш а њ е је обавезан елеменат језичке културе. Слушна перцепција и слушна меморија у нашој писменој цивилизацији атрофира. Да би се говор рехабилитовао у сфери културе, ваља почети са рехабилитацијом слушања говора. Тамо где природне способности заказују, ускаче метода. Постоје методе за пажљиво слушање говора (имагинативно, логичко и антиципацијско слушање говора). Туђи говор треба хтети и слушати. То је ствар пристojности, доброг васпитања и опште културе.

К о н в е н ц и о н а л а н г о в о р је саставни део говора. Конвенционалне говорне форме налазимо у ословљавању, поздрављању, представљању, кратким сусретима, честитањима, изјавама саучешћа, телефонирању, у службеним разговорима, трговини, у јавном превозу, на послу, у разговору с ауторитетима, шалтерском разговору, дипломатским разговорима итд. Многе су мисли стереотипне и њихов говорни израз већ је давно срочен. То су тзв. општа места.

Конвенционалан говор помаже да се тамо где су ситуације препознатљиве реагује најбоље, а то значи на проверен начин. Потребно је и овој „споредној“ функцији говора посветити више пажње.

це (толико су се интегрисале да не постоји за њих домаћи еквивалент – не треба их сматрати страним речима) и прилагођенице (види се њихово страно порекло, али су доста добро уклопљене у језик) – Михаљевић 1998: 97.

Данас се не може издвојити много радова који се баве хрватском језичком културом. Нема монографије која се бави питањима језичке културе, а поготово не са теоријског аспекта. И иначе је то подручје веома запостављено у савременој хрватској лингвистици. Могли бисмо поменути само већ (пра)стару књигу Људевита Јонкеа Књижевни језик у теорији и пракси (1964), те можда књиге недавно преминулога Стјепка Тежака Хрватски наш свагда(ш)њи (1990), Хрватски наш осебујни (1995), Хрватски наш (не)заборављени (1999) и Хрватски наш (не)подобни (2004). Ипак, ова дела су практични приручници.²⁷

Између практичне литературе морамо издвојити књиге Стјепка Тежака, а посебно прву у низу, Хрватски наш свагда(ш)њи, јер она није уобичајени језички саветник за практичну употребу. Књига је настала прикупљањем радова који су штампани у часописима и намењена је просветним и културним радницима за усавршавање језичке културе. Језички савети овде се дају у широкој, не само граматичкој или правописној, него и социolingвистичкој, историјској, лингвостилистичкој, комуникацијској и културолошкој расвети. Тежак истиче намеру као основну компоненту у комуникацијском чину („писати и говорити значи уверити“), те на тај начин повезује савремена прагматичка истраживања са језичком културом.

Тежак тумачи феномен културе речи, разграничавајући јасно појмове језичке и говорне културе, али и културе речи. За језичку културу, поред осталог, важна је подједнака и култура говора и култура слушања.

Књижевни језик не можемо одвојити од његових пратилаца – дијалеката, жаргона, вулгаризама. Тежак из оквира свог истраживања не испушта језик медија и језик уметности. Реч у стрипу, на радију, реч у позоришту, на филму, телевизији – све ово има непрекидан утицај на језичку културу.

Што се тиче институција, 1970. године основано је Друштво хрватских лектора у Загребу, а 1974. године оснива се комисија за реорганизацију Секције за културу хрватског књижевног језика, која би појачала и проширила рад на неговању књижевног израза. Чланови који формирају такво тело долазе са Филозофског факултета Свеучилишта из Загреба, из Института за језик, Друштва хрватских лектора, Завода за школство, активâ наставника хрватског или српског језика, са педагошких академија и других заинтересованих. Основни задатак таквог тела је очување и подизање нивоа културе хрватског језика.

Министар науке, образовања и спорта именовао је 2005. године Вијеће за норму хрватског стандардног језика са Радославом Катичићем на челу. Зада-

²⁷ Критичку анализу постојећих језичких приручника (који су изашли до 1990. године) даје Иван Сивић (1990: 155–160).

так Вијећа је да води научну бригу о хрватском стандардном језику, расправља о актуелним недоумицама и отвореним питањима хрватскога стандардног језика, упозорава на примере непоштовања уставне одредбе о хрватском као службеном језику и побољшава културу хрватскога стандардног језика у писаној и говорној комуникацији.

Што се тиче пројеката у Институту за хрватски језик и језикословље, постоје пројекти везани за стандардни језик (Хрватски нормативни једносвезачни рјечник и Валенцијски рјечник хрватских глагола), али ниједан који се ближе бави проблемима језичке културе у ужем или ширем смислу.

Једна од важних делатности Института било је давање језичких савета и лекторисање текстова на хрватском језику. Некада су се савети давали телефонски, а последњих година искључиво писмено. Језички савети, питања и грађа настала на темељу лекторисања послужили су као грађа за два саветника настала у Институту (Језични савјетник с граматиком 1971, Хрватски језични савјетник 1999). Та два саветника показују велику важност која се поклања језичком саветништву и језичком нормирању у раду Института за хрватски језик и језикословље. У будућности Института предвиђена је и секција за нормирање. То подручје свакако треба и даље развијати а постојеће саветнике допуњавати и прерађивати према већ утврђеним критеријумима.

У Босни и Херцеговини готово и да нема лингвистичких активности у области теорије језичке културе (осим израде основних норматива бошњачкога стандарда), а управо би ту, с обзиром на сложеност језичке ситуације и бројне проблеме који се у вези с тим јављају, требало покренути озбиљна истраживања.

Међу српским посленицима у Босни и Херцеговини радом на језичкој култури истичу се лингвиста Милан Шипка (пише и о теоријским и о практичним проблемима језичке културе) и новинар Милорад Телебак (бави се искључиво практичним проблемима српске језичке културе).

Како је истраживање показало, код Бошњака нема значајних бављења језичком културом. Једино се може истакнути практични приручник Сенахида Халиловића Гнијездо лијепих ријечи, намењен ученицима основношколског узраста.

Закључци. Релативно бројни радови о српској и хрватској, а раније српскохрватској језичкој култури највећим делом били су усмерени на решавање различитих практичних питања у вези са учвршћивањем књижевнојезичке норме, док је теоријска основа већине тих радова обично присутна више имплицитно или само у назнакама него експлицитно и у развијеном облику, и све то у зависности од самог рада. У оба језика количина практичних приручника и језичких саветника намењених широком кругу читалаца увелико надмашује

број теоријских радова. Потребно је, чак неопходно, да теоријских радова буде више, да се формира једна (релативно) самостална лингвистичка дисциплина (лингвистика језичке културе), њена терминологија и методологија.

Кад је периодика у питању, у часописима намењеним за проучавања стандардног језика и језичке културе (српски Наш језик, хрватски Језик) предност за објављивање треба дати радовима чија тема припада области језичке културе и ауторима који се баве актуелним питањима језичке културе. На тај начин се истиче сама намена тих часописа и постиже се њихов циљ – повећање језичке културе једног језика, друштва и појединаца који то друштво чине, повећање културе језика јавне и приватне, писмене и усмене комуникације.

У таквим проучавањима нужна је велика помоћ државе и њених институција. Такве пројекте треба континуирано институционално подржавати. Може се рећи да је то нешто боље урађено у Хрватској у односу на Србију.

Још је важно нагласити да је један од основних задатака језичке културе, али и језичког планирања, уочавање конкретних проблема у коришћењу стандардног језика и његовом развоју. Посебна пажња треба бити посвећена лексичком обогаћивању језика. Уз то, лингвисти и нормативни ауторитети требало би да се интензивније баве проучавањем језичке праксе и да на основу ње изграђују норму стандардног језика која ће одговарати што већем броју говорника тог језика, а не представљати крути скуп правила којих се слабо ко придржава.

Важан сегмент језичке културе треба бити и грађење свести о толеранцији према коришћењу различитих варијетета и постепено уклањање стигматизирања говорника који према неким језичким чистунцима „говоре неправилно“. Модерна лингвистика давно је из своје терминологије избацила појмове правилности и неправилности и преузела је саветодавну и описну, а све мање прописивачку функцију у оквиру језичке заједнице.

Релевантна литература показала је да лингвистику језичке културе не можемо одвојити од суседних лингвистичких дисциплина већ треба тежити интердисциплинарности и коришћењу метода и достигнућа из суседних дисциплина. Савремена истраживања о језичкој култури не заснивају се на некој врло препознатљивој и специфичној теорији него њихову теоријску основу чини систем појмова и методолошких поступака који примарно припадају појединим посебним лингвистичким теоријама, терминологијама и методологијама, која се све изразитије уобличавају у засебну комплексну истраживачку област – лингвистику језичке културе.

Литература

- Бугарски 1997: Бугарски, Р. *Језик у контексту*. Београд: Чигоја штампа.
- Бугарски 2001: Бугарски, Р. *Лица језика: социолингвистичке теме*. Београд: Библиотека XX век.
- Бугарски 1982: Бугарски, Р. Шири смисао језичке културе. In: *Актуелна питања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед. S. 305–308.
- Filipović 1977: Filipović, R. *Tudice i jezička kultura*. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XXV, 2. S. 43–47.
- Finka 1973: Finka, B. О употреби туђица у хрватском књижевном језику. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XX/4. S. 80–85.
- Ивић 1982: Ивић, П. Ширина у језичкој политици – неопходна потреба развоја нашег књижевног језика. In: *Актуелна питања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед. S. 73–77.
- Ивић et al. 2004: Клајн, И. et al. *Српски језички приручник*, Београд, 2004: Београдска књига.
- Јонке 1964: Jonke, Lj. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb
- Katičić 1976: Katičić, R. *Jezična kultura*. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XXIII/4. S. 79–91.
- Katičić 1974: Katičić, R. О purizmu. In: *Jezik*. Nr. Zagreb. XXI/4. S. 84–90.
- Lubaš 1996: Lubaš, W. Sociolingvistički prístup k teórii jazykovej kultúry v Poľsku. In: *Jazyková politika a jazyková kultúra*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra Slovenskej akademie vied. S. 164–176.
- Матвеева 2003: Матвеева, Т. В. *Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика*. Москва: Флинта. S. 121–123.
- Mihaljević 1998: Mihaljević, M. Znanstveno nazivlje i hrvatski jezik. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XL/3. S. 97–101.
- Пипер 2004: Пипер, П. *Српски између великих и малих језика*. Београд: Београдска књига.
- Поповић 1982: Поповић, Б. Говорни узор. In: *Актуелна питања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед. S. 339–342.
- Прћић Твртко 2003: Предлози за Нови Правопис (3): Псеудо Норма Несме Победити!. In: *Jezik danas*. Nr. VII/17. Нови Сад. S. 17–25.
- Прћић 2005: Прћић, Т. Да ли је све ово само борба са ветрењачама? In: *Jezik danas*. IX, 21–22. Нови Сад. S. 1–5.
- Ružić 1981: Ružić, Ž. *Osnovi kulture govora*, Beograd: Pedagoška akademija za obrazovanje vaspitača predškolskih ustanova.
- Русский язык, энциклопедия 1979: Филина, Ф. П. et al. (Hg.): *Советская энциклопедия*. Москва.

- Sović 1990: Sović, I. Knjiga otklona nesporazuma oko riječi, zbog riječi i s riječima. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XXXVIII, 5. S. 155–160.
- Шипка 2005: Šipka, M. *Kultura govora*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Шкарић 1988: Škarić, I. *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.
- Терзић 1982: Терзић, Б. О неким питањима наше језичке културе са становишта преводилаштва. In: *Актуелна питања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед. S. 193–196.
- Теžак 1990: Теžак, S. *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine.
- Васић 1982: Васић, С. Језичка култура у школи. In: *Актуелна питања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед. S. 129–132.
- Vince 1979: Vince, Z. I jezična čistoća i funkcionalnost. In: *Jezik*. Zagreb. Nr. XXVII, 2–3. S. 65–79.

Marina Nikolić (Belgrade)

Theory of language culture in Serbistics and Croatistics

This work is going to include the contemporary achievements of the theory of language culture in Serbian and Croatian language. This theory is here comprehended as a part of general culture of a society or an individual, it is reflected in the level of understanding the potential of a specific language system which enables the practical usage of the language's numerous functions.

This study has been done in Serbian and Croatian language. The aim is to show to which extent the contemporary theoretical postulates in Serbia and Croatia are developed, how the contemporary theory of language culture corresponds with other adjacent disciplines, as to maintain the place the theory of language culture should have in contemporary linguistics. One of the tasks in the comparison of the theory of Serbian language culture in Serbia and Croatia. One of the most important tasks of the theory of language culture is the study of its own scientific, methodological and terminological (in)dependence and uniqueness. In connection with this, there is a need to introduce a new term – the linguistics of language culture.

Марина Николић
Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9
11000 Београд
Тел.: +381 63 82 404 87
privat: 12000 Пожаревац, Косте Рацина 44
E-mail: marinani@ptt.yu

Корпус – Korpus

Milan Sečujski (Novi Sad)

Razlike između srpskog i hrvatskog jezika sa stanovišta govornih tehnologija

U ovom radu dat je pregled do sada razvijenih govornih tehnologija za srpski i hrvatski jezik, koje su rezultat višegodišnjih istraživanja na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu, u okviru projekta AlfaNum. Poseban osvrt dat je na aspekte ovih tehnologija zavisne od jezika, kao i na mogućnost i potrebne korake u pravcu adaptacije govornih tehnologija realizovanih za jedan jezik tako da se mogu primeniti na području na kom se govori drugi. Pod govornim tehnologijama podrazumevaju se automatsko prepoznavanje govora – tehnologija koja omogućuje računaru da razume čovekove govorne komande, kao i sinteza govora na osnovu teksta – tehnologija koja omogućuje računaru da se „obradi“ čoveku, odnosno da se komunikacija između čoveka i računara odvija i u drugom smeru.

1. Uvod

AlfaNum tim, osnovan na Katedri za telekomunikacije Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, već godinama se bavi proučavanjem savremenih govornih tehnologija, pre svega prepoznavanja i sinteze govora na srpskom jeziku. Radi se o tehnologijama izuzetno zavisnim od jezika, tako da je praktično nemoguće primeniti govorne tehnologije razvijene za jedan jezik na geografskom području na kome se govori drugi. Međutim, u slučaju velike sličnosti dva jezika, moguće je postići sasvim prihvatljive rezultate adaptacijom govornih tehnologija sa jednog jezika na drugi. Prihvatljivost rezultata u ovom slučaju znači podjednak kvalitet razvijenih tehnologija na oba jezika. Pod kvalitetom se podrazumeva procenat prepoznatih reči kod prepoznavanja govora (što je objektivno merljiva veličina), kao i razumljivost i prirodnost automatski sintetizovanog govora kod sinteze govora na osnovu teksta (što je veličina koju je moguće oceniti isključivo subjektivnim testovima). U radu će, pored objektivne analize koraka koje je potrebno preduzeti da bi govorna tehnologija bila adaptirana sa jednog jezika na njemu sličan, biti izložena i određena iskustva i problemi na koje je AlfaNum tim u toku ovog istraživanja nailazio.

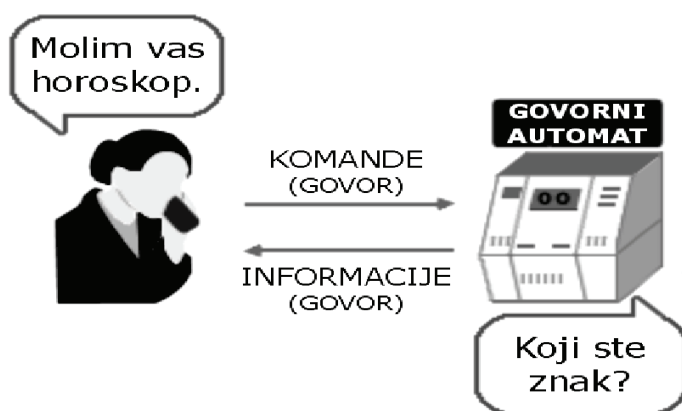
Primena govornih tehnologija u savremenim komunikacionim sistemima je gotovo neograničena, a orijentisana je po pravilu na ubrzavanje i olakšavanje komunikacije između ljudi, kao i između ljudi i mašina, što je prikazano na slici 1. Da bi ova komunikacija uspešno funkcionisala u oba smera, potrebno je razviti tehnologiju koja bi obezbeđivala da računar „razume“ čovekove govorne komande, kao i tehnologiju koja bi mu omogućila da se „obradi“ čoveku govorom.

2. Prepoznavanje govora

Prepoznavanje govora (engl. Automatic Speech Recognition – ASR) može biti realizovano kao prepoznavanje govora zavisno od govornika, pri čemu je potrebno obučiti sistem da prepoznaje govor samo jednog govornika, ali se zato postiže nešto veća tačnost prepoznavanja; i prepoznavanje govora

nezavisno od govornika, što je znatno složenije, ali se u tom slučaju postiže da sistem može da prepozna govor bilo kog govornika, čak i onog koji nije učestvovao u obučavanju sistema. U zavisnosti od tipa ASR sistema razlikuju se i njihove primene.

Sistemi za prepoznavanje govora, zavisno od govornika, pretežno se koriste za izdavanje komandi glasom. Ova mogućnost često se koristi za iniciranje poziva u mobilnoj telefoniji, kao i za upravljanje tehnološkim procesima, uređajima u do-

Slika 1. Komunikacija između čoveka i mašine na bazi govornih tehnologija

maćinstvu, pa i u aplikacijama edukativnog i zabavnog karaktera. Kod ovih sistema je potrebno da se sistem prethodno obuči na određenog govornika, što znači da govornik mora naglas da pročita određeni tekst. Nakon toga sistem uspešno prepoznaje komande koje govornik izdaje. Odgovarajući sistemi za prepoznavanje govora koriste se i za uspostavljanje i prosleđivanje telefonske veze u javnim i privatnim telefonskim mrežama, ali se kod njih, naravno, radi o prepoznavanju govora nezavisnom od govornika.

Još jedna od primena prepoznavanja govora zavisnog od govornika je i diktiranje teksta, ali je problem ovih sistema u tome što tačnost prepoznavanja opada sa veličinom rečnika koji govornik sme da koristi, tako da je veoma teško realizovati sistem koji može da prepoznaje spontan ljudski govor sa dovoljno visokom tačnošću. Dodatni problem stvaraju i negovorne manifestacije kao što su zamuckivanje, ponavljanje reči ili nakašljavanje, koje bi običan slušalac bez problema ignorisao, ali koje obaraju performanse automatskog sistema. Zbog svih navedenih razloga, aplikacije namenjene diktiranju do sada su razvijene samo za najveće svetske jezike, i čak je i njihova upotrebljivost još uvek pod znakom pitanja.

Veoma zanimljivo polje primene otvaraju i sistemi za prepoznavanje govora nezavisno od govornika, zbog svoje fleksibilnosti. Naime, uslugu je podjednako efikasno moguće pružiti i korisniku koji se prvi put susreće sa sistemom. Ova mogućnost najviše se koristi kod govornih automata, koji omogućuju korisnicima da bez učešća operatera (osim kada to sami izričito zatraže) pristupe velikoj količini informacija i preko telefona, kao i da istim putem iniciraju određene radnje, kao što su rezervisanje, pokretanje i kontrola transakcija i slično. Govorni automati po pravilu u sebi objedinjuju i prepoznavanje i sintezu govora. Prepoznavanje govora omogućuje pozivaocima da stupe u intuitivnu i efikasnu komunikaciju sa govornim automatom, u kojoj odmah mogu da kažu šta im je tačno potrebno, umesto da se kreću kroz složene strukture menija pomoću telefonske tastature. Primera radi, umesto da unose ime osobe koja im je potrebna slovo po slovo, pozivaoci mogu jednostavno da ga izgovore, što je brže, jednostavnije, a nekad i jedino moguće rešenje.

2.1. Postupak automatskog prepoznavanja govora

Automatsko prepoznavanje govora realizuje se tako što se iz zvučnog zapisa izdvajaju određena obeležja govornog signala, koja se zatim porede sa unapred pripremljenim referentnim uzorcima ili modelima. Već tu se postavlja niz pitanja: koja su to obeležja relevantna za prepoznavanje govora, kako se ona mogu izdvojiti iz govornog signala, kako se zatim pripremaju referentni uzorci odnosno modeli, kako se porede obeležja govorne celine koju treba prepoznati sa referentnim modelima, odnosno uzorcima? Poseban problem predstavlja velika varijabilnost govora, jer ne izgovaraju dve osobe istu reč na isti način, niti je jedna ista osoba izgovara uvek na isti način. Iz tih razloga se za prepoznavanje govora koriste sistemi zasnovani na skrivenim Markovljevim modelima (engl. *Hidden Markov Models – HMM*) i/ili veštačkim neuronskim mrežama (Junqua/Haton 1996).

Automatsko prepoznavanje govora (ASR) odvija se u dve faze: obučavanje (*off-line*) i prepoznavanje (*on-line*). Obučavanje se vrši u pripreмноj fazi, pomoću odgovarajućih baza govornih uzoraka. Ukoliko je reč o prepoznavanju govora nezavisnom od govornika, govorna baza mora obuhvatati snimke dovoljnog broja različitih reči izgovorenih od strane dovoljnog broja različitih osoba. Skriveni Markovljevi modeli (HMM) baziraju se na modelovanju fonemskih konstelacija mešavinom određenog broja Gaussovih normalnih raspodela. Cilj faze obuke jeste ocenjivanje parametara tih raspodela, tako da u fazi prepoznavanja bude moguće određivanje fonema na osnovu obeležja koja se javljaju u konkretnom zvučnom snimku. Tipična obeležja koja se koriste za prepoznavanje govora su parametri koji opisuju spektralnu obvojnici glasa, trenutna energija, osnovna učestanost i stepen zvučnosti, kao i dinamički parametri, koji opisuju brzinu promene prethodno pomenutih parametara u vremenu. Uobičajeno je da se, zbog vremenske varijabilnosti akustičkih karakteristika glasova, posebni modeli koriste za fazu uspostavljanja

glasa (prelaska iz prethodnog glasa), stacionarnu fazu i fazu nestajanja glasa (prelaska u sledeći glas), vodeći računa o specifičnostima pojedinih grupa glasova. Cilj faze obuke je određivanje sekvence modela koja je s najvećom verovatnoćom generisala sekvencu obeležja koja su registrovana u zvučnom signalu koji treba prepoznati. Ukoliko je reč o prepoznavanju određenog broja unapred zadatih izolovano izgovorenih reči, tada je već u pripreмноj fazi moguće generisati modele čitavih reči i zadatak prepoznavanja se svodi na određivanje modela reči koji je s najvećom verovatnoćom generisao dati zvučni snimak. Ukoliko je zadatak prepoznavanje kontinualnog govora, pored skupa dozvoljenih reči (r e č n i k a), definišu se i dozvoljeni prelazi između reči (tzv. g r a m a t i k a). Gramatika je uslovljena ili propisanim pravilima komunikacije u konkretnoj aplikaciji (npr. dozvoljeno je reći: „Dobar dan, treba mi Petar Marković“, ali ne i „Dobar dan, Petar Marković bi mi trebao“) ili, u slučaju prepoznavanja spontanog kontinualnog govora, gramatičkim pravilima samog jezika (Bernsen et al. 1998). Gramatička pravila se u tom slučaju tretiraju probabilistički, a do njih se dolazi ili ekspertskim pristupom ili (češće) automatskom estimacijom na veoma obimnim morfološki i sintaksički anotiranim tekstualnim uzorcima na datom jeziku. Uz njih se koriste i statistike pojava konkretnih reči, nezavisno od konteksta, ali i u blizini nekih drugih reči. Verodostojnost ovako dobijenih pravila i leksičkih statistika uvek je pod znakom pitanja, ali su često dovoljni za ispravnu leksičku segmentaciju detektovanog niza fonema (npr. mnogo je verovatnije da je govornik rekao „Dobar dan“ nego „Do bar dan“ ili „Dob ar dan“). U okviru projekta AlfaNum još nije realizovan sistem za prepoznavanje spontanog govora na srpskom jeziku, ali je razvijen sistem za prepoznavanje povezano izgovorenih reči, koji prepoznaje izraze definisane jednostavnijim gramatikama na skupu od preko 100 reči, i na govornim snimcima telefonskog kvaliteta ostvaruje tačnost od oko 99% (zavisno od konkretnih reči koje treba raspoznavati).

2.2. Aspekti prepoznavanja govora zavisni od jezika

Najvažniji resurs namenjen prepoznavanju govora jeste upravo baza govornih uzoraka. U okviru sistema za prepoznavanje govora na srpskom jeziku (u ekavskoj varijanti) koristi se govorna baza snimljena po S p e e c h D a t (E) standardu. Sadržaj baze je projektovan tako da u velikoj meri omogućava razvoj bilo kog ASR sistema, pošto sadrži elemente i izolovanog i kontinualnog govora, a time se pokriva oblast primene ASR-a. Srpska S p e e c h D a t (E) govorna baza projektovana je za prepoznavanje elemenata kao što su izolovane reči i fraze koje se koriste u aplikacijama, sekvence cifara i izolovane cifre, nazivi gradova i država, fiksne i relativne datumske odrednice, novčani izrazi i slično. Svaki od elemenata govorne baze poseduje određeni skup vrednosti, pri čemu se metodom slučajnog odabira uzima izvestan broj tih vrednosti i formira sadržaj koji govornik treba da izgovori.

Posle inicijalne obuke u kojoj se formiraju modeli monofona, difona i trifona sledi tzv. m a x i m u m l i k e l i h o d obuka, koja dodatno optimizuje modele.

S obzirom na to da kvalitetno i realno statističko modelovanje određenih fonemskih grupa u kontinualnom govoru zahteva bazu sa velikim brojem reči, prilikom projektovanja baze mora se pažljivo odabrati sadržaj pojedinih elemenata. U tom smislu je bitno u kojoj meri predviđeni sadržaj srpske *SpeechDat(E)* govorne baze pokriva karakteristike srpskog govornog jezika u pogledu učestanosti pojave pojedinih fonema i konstelacija fonema. S obzirom na specifični sadržaj baze, dolazilo je do određenih odstupanja u učestanosti pojave pojedinih fonema, difona i trifona. Primera radi, fonema *e* pokazala se kao najzastupljenija u bazi, dok bi po zastupljenosti u govornom srpskom jeziku trebalo da se nalazi na 4. mestu. Slično, difoni koji su najzastupljeniji u bazi nisu među najzastupljenijima u govornom jeziku, kao što je prikazano u tabeli 1, na primeru 10 najzastupljenijih difona u govornoj bazi. Razlog ovih odstupanja je činjenica da su u sadržaju baze veoma zastupljeni brojevi, pogotovo oni koji se završavaju sa *deset*. Slična odstupanja javljaju se i pri statističkoj analizi zastupljenosti trifona.

Difon	Razlika procenata [%]	Položaj u stat. baze	Položaj u stat. jezika
ET	5,46	1	46
DE	4,49	2	75
ES	3,95	3	30
SE	3,54	4	36
ED	2,06	5	23
ST	1,55	6	3
AD	1,97	7	43
DA	1,32	8	4
AM	1,50	9	48
RI	1,12	10	38

Tabela 1. Učestanost 10 najzastupljenijih difona u *SpeechDat(E)* govornoj bazi i njihova učestanost u govornom jeziku

Na osnovu evidencije razlika u učestanosti pojave fonema, difona i trifona, u govornu bazu mogu biti dodati određeni sadržaji kojima se zastupljenost fonemskih segmenata u bazi i u govornom jeziku približno izjednačava. Treba, ipak, napomenuti da nije toliko značajno obezbediti da svaki fonetski segment bude jednako zastupljen u govornoj bazi koliko je i u govornom jeziku koliko je bitno obezbediti da za svaki fonetski segment u bazi bude dovoljno materijala za obuku modela. S obzirom na veoma velik broj difona, a pogotovo trifona, neizbežno je da se javljaju slučajevi segmenata koji ne postoje u bazi. Zbog toga je izvršeno odgovarajuće grupisanje trifona prema akustičkoj sličnosti levog odnosno desnog segmenta i for-

miran je model čitave grupe trifona umesto po jednog modela za svaki trifon. Pri tom se, kao što je rečeno u prethodnom odeljku, formiraju posebni modeli za fazu uspostavljanja, stacionarnu fazu i fazu nestajanja glasa.

Treba napomenuti da je, u slučaju prepoznavanja spontanog govora na velikom rečniku i uz korišćenje gramatičkih pravila samog jezika, veoma važan resurs za prepoznavanje i sama statistika koja opisuje gramatičke pravilnosti u datom jeziku – na nivou vrsta reči, ali i na nivou konkretnih reči. Bez ove statistike bilo bi nemoguće upotrebiti sistem za prepoznavanje govora na jednom jeziku za prepoznavanje govora na drugom jeziku, čak i u slučaju jezika sa identičnim fonetskim inventarom i pravilima fonetske transkripcije. Međutim, kod sistema za prepoznavanje povezanih reči iz manjeg skupa (do nekoliko stotina reči), format komunikacije se propisuje internim pravilima, koja bi s jedne strane trebala da budu dovoljno fleksibilna da bi odgovarala zahtevima komunikacije, a s druge strane dovoljno intuitivna da bi eventualna obuka korisnika bila što jednostavnija.

2.3. Prilagođavanje ASR sistema za rad sa hrvatskim jezikom

S obzirom na to da se fonetska transkripcija i kod srpskog i kod hrvatskog jezika zasniva na pravilu da jednom slovu odgovara jedan glas, ovaj segment prepoznavanja govora ne predstavlja izvor problema kod prilagođavanja ASR sistema na srpskom jeziku za rad na hrvatskom. Kao jedini mogući izvori problema preostaju odstupanja u statistikama glasova u srpskom i hrvatskom jeziku, kao i različit način izgovora pojedinih fonema u hrvatskom i srpskom jeziku (pretežno afrikata, frikativa i laterala, kao i pojedinih vokala pod kratkim ili dugim akcentom). Razlike u leksici i sintaksi ova dva jezika takođe ne igraju praktično nikakvu ulogu, s obzirom na to da se kod prepoznavanja povezano izgovorenih reči prema korisničkim zahtevima lako definišu i rečnik i gramatika, umesto da se koriste znanja o gramatičkim pravilima samog jezika i o učestanostima pojave pojedinih reči.

ASR sistem za srpski jezik bio je u nekoliko odvojenih situacija testiran i od strane hrvatskih govornika (uz odgovarajuću modifikaciju rečnika) i nije zapažena gotovo nikakva razlika u performansama odnosno nije bilo zapaženijeg povećanja greške prepoznavanja, što znači da sistem za prepoznavanje povezano izgovorenih reči razvijen za srpski jezik može praktično bez ikakvog prilagođavanja da funkcioniše i kao odgovarajući sistem za prepoznavanje govora na hrvatskom jeziku. Ovaj rezultat nije iznenađujući, s obzirom na sličnosti i zajedničko poreklo ova dva jezika.

Primećeno je da je pouzdanost tačnog prepoznavanja bila nešto niža kod nekih reči u kojima se javljao difon **je** odnosno trifon **ije**. Pretpostavlja se da razlog za to leži u činjenici da je najočigledniji primer odstupanja fonemskih statistika srpskog i hrvatskog jezika difon **je** odnosno trifon **ije**, koji su znatno zastupljeniji u hrvatskom jeziku nego u srpskom (u ekavskoj varijanti). Posledica toga je nedovoljno

prisustvo difona **je** i trifona **iје** u govornoj bazi za srpski jezik (ekavsku varijantu). Ovaj problem se, međutim, veoma jednostavno može prevazići dosnimavanjem odgovarajućeg broja reči u kojima se javljaju pomenuti fonetski segmenti. Treba napomenuti da se potpuno isti problem javlja i pri prepoznavanju ijekavske varijante srpskog jezika, tako da ovde zapravo nije reč o razlikama između srpskog i hrvatskog jezika, već razlikama između ekavske i ijekavske varijante.

Zanimljiv zaključak je i da akustičke razlike u izgovoru pojedinih grupa glasova u srpskom i hrvatskom jeziku praktično ne utiču na tačnost prepoznavanja govora telefonskog kvaliteta. Drugim rečima, varijabilnost govornika u govornoj bazi je tolika da su raspoloživim uzorcima sasvim dobro pokriveni i izgovori potencijalno problematičnih fonema od strane hrvatskih govornika. Postoji mogućnost da bi na govoru studijskog kvaliteta razlika bila uočljivija, ali bi za takvo istraživanje bilo potrebno snimanje nove baze sa govorom studijskog kvaliteta.

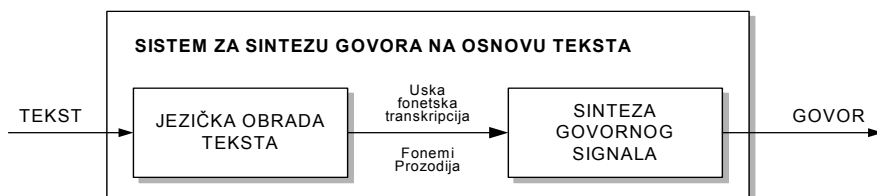
3. Automatska sinteza govora na osnovu teksta

Sinteza govora na osnovu teksta (engl. *T e x t - t o - S p e e c h S y n t h e s i s* – *T T S*) daje mašini mogućnost da pročita proizvoljan tekst na određenom jeziku, što takođe ima brojne primene. Pored svakako značajne primene u omogućavanju slepim osobama da se služe računarom tako što će u svakom trenutku biti obaveštene o sadržaju ekrana, kao i osobama s poremećajem govora da normalno komuniciraju (čak i telefonom), ovi sistemi su nezamenljivi u pružanju različitih informacija u okviru govornih automata. Tekstovi koji se čitaju mogu varirati od jednostavnih poruka kao što su obaveštenja o lokalnim kulturnim zbivanjima (repertoarima bioskopa i pozorišta) do velikih baza podataka, koje bi bilo veoma nepraktično čuvati u vidu govornih snimaka, zbog potrebe za čestim ažuriranjem. TTS sistemi nalaze značajnu primenu i u čitanju e-mail i faks poruka, gde nije ni moguće čuvati unapred snimljen govor. Interaktivni sistemi omogućavaju pružanje najrazličitijih informacija korisnicima, na primer, informacija o porudžbinama i rezervacijama, ili o stanju bankovnog računa. Moguće je zamisliti i servise koji bi omogućavali da se preko telefonske tastature unese nečiji telefonski broj, pa da se sa druge strane automatski saopšte ime, prezime i adresa osobe kojoj taj broj pripada. Korišćenjem tzv. govornih portala (engl. *V o i c e P o r t a l s*) uz pomoć telefona može se pristupiti i informacijama smeštenim na internetu. Treba naglasiti da najefikasnije i najuspešnije aplikacije objedinjuju prednosti prepoznavanja i sinteze govora i na taj način uspostavljaju potpunu dvosmernu komunikaciju sa pozivaocem.

3.1. Postupak automatske sinteze govora na osnovu teksta

Zadatak TTS sistema jeste da proizvede govorni signal koji će slušaocu biti razumljiv i delovati prirodno, ali da bi to bilo moguće, on mora raspolagati informacijama o konkretnom nizu fonema koji treba izgovoriti, kao i prozodijskim obeležjima, odnosno, krivoj osnovne učestanosti (f_0 krivoj). Jedan od najvećih problema

sinteze govora na osnovu teksta jeste što te informacije nisu eksplicitno date u tekstu, već ih je potrebno na neki način odrediti. Ovo nameće i unutrašnju strukturu sistema za sintezu govora na osnovu teksta, koji mora da obuhvati modul koji će na osnovu jezičke obrade teksta generisati fonetsku transkripciju i prozodijska obeležja, kao i modul za generisanje govornog signala, čiji je jedini zadatak da na osnovu zadatih podataka generiše signal. Unutrašnja struktura TTS sistema prikazana je na slici 2.

Slika 2. Unutrašnja struktura TTS sistema

Tekuća verzija AlfaNum sintetizatora govora zasnovana je na TD-PSOLA algoritmu, sprovedenom nad segmentima koji se u realnom vremenu izdvajaju iz unapred snimljene baze koja sadrži kontinualan govor, u skladu sa unapred određenim kriterijumima (Dutoit 1997; Sečujski et al. 2002). Za snimanje baze korišćen je glas jednog govornika (govornice), a s obzirom na to da se sintetizovani govor dobija spajanjem unapred snimljenih segmenata govora, uz prethodnu digitalnu obradu kako bi se što više ublažila čujnost prelaza između segmenata i stvorio utisak da se radi o kontinualnom govoru, u sintetizovanom govoru su i dalje primetne individualne karakteristike glasa govornika (govornice) koji je korišćen za snimanje baze.

3.2. Aspekti automatske sinteze govora na osnovu teksta zavisni od jezika

Potpuno automatski sintetizator govora trebalo bi, dakle, da može na osnovu samog teksta da odredi sve potrebne informacije, kako fonetsku transkripciju teksta, tako i prozodijska obeležja, tačnije, f_0 krivu, koja sa perceptivnog stanovišta ima najveći značaj. U okviru AlfaNum TTS sistema, akustički parametri, među kojima najvažnije mesto zauzima f_0 kriva, određuju se u dva koraka. Prvo se rečenica analizira reč po reč, da bi se došlo do informacija o akcenatskoj konfiguraciji svake reči pojedinačno, kao i osnovnih informacija o vrednostima morfoloških kategorija svake reči. Ovo nije moguće bez odgovarajućeg akcenatsko-morfološkog rečnika, koji je u tu svrhu realizovan u okviru projekta AlfaNum. Ovaj rečnik pokriva preko tri miliona reči, uključujući tu i izvedene oblike reči kao posebne unose, mada se

oni u pojedinim slučajevima ne nalaze fizički u rečniku, ali se preko unapred definisanih pravila mogu izvesti iz postojećih unosa. Rečnik je realizovan na osnovu programa ARečnik, napisanog posebno u tu svrhu. Grafički korisnički interfejs ovog programa obuhvata dijaloge za unos pojedinih vrsta reči, kao što je, na primeru dijaloga za unos imenica, prikazano na slici 3.

Obeležavanje: roda imenice

Obeležavanje: vrste imenice

Unos alternativnog: oblika ili akcentuacije

Unos imenice ili druge vrste reci s imeničkom promenom

Rod

☐ Muški rod

☒ Ženski rod

☐ Srednji rod

HINT: Prvo označite rod imenice!

Vrsta

☐ Vlastita (Petar)

☐ Građevina (pesak)

☒ Zajednica (krov)

☐ Apstraktna (život)

☐ Zbina (grozdje)

JEDNINA AKCENTAT

Unesite za predlog

NOM (Ko, sta?)	sestra	V0	VAR
GEN (Koga, čega?)	sestre	V0	VAR
DAT (Kome, čemu?)	sestri	V0	VAR
ACC (Koga, sta?)	sestru	V0	VAR
VOC (dozivanje)	sestro	"0	VAR
INS (s kim, čime?)	sestrom	V0	VAR

PREDLOG JEDNINE

MNOŽINA AKCENTAT

Unesite za predlog

NOM (Ko, sta?)	sestre	V0	VAR
GEN (Koga, čega?)	sestara	0/0	VAR
DAT (Kome, čemu?)	sestrama	\00	VAR
ACC (Koga, sta?)	sestre	\0	VAR
VOC (dozivanje)	sestre	"0	VAR
INS (s kim, čime?)	sestrama	\00	VAR

PREDLOG MNOŽINE

OBRIŠI VOKATIV

PODSETNIK

OBRIŠI MNOŽINU

PLURALIA TANTUM

OBRIŠI JEDNINU

UNESI

ODUSTANI

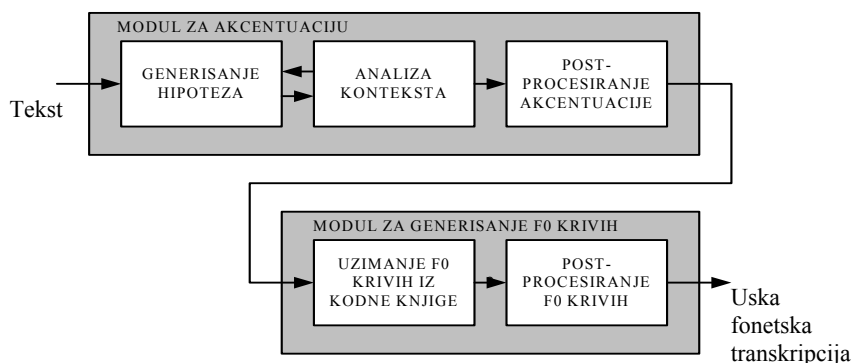
Automatsko određivanje izvedenih oblika jednine

Automatsko određivanje izvedenih oblika množine

Slika 3. Izgled dijaloga za unos imenica u programu ARečnik

Informacije o vrednostima morfoloških kategorija neophodne su za korektnu sintezu prozodije, jer naglasak reči u srpskom jeziku može da varira s promenom morfološke kategorije reči, a ponekad te varijacije mogu da označe da je u pitanju sasvim druga leksička reč i da dovedu slušaoca u zabunu. Za određivanje akcentuacije jedne reči nije dovoljno imati na raspolaganju samo akcenatski rečnik, već je potrebno definisati i određene procedure za analizu konteksta, čiji bi zadatak bio da među svim mogućnostima za akcentuaciju i svim kombinacijama vrednosti morfoloških kategorija odabere onu pravu. Za čoveka ovo po pravilu nije problem jer se on oslanja na smisao i na širi kontekst, ali za automatski sistem predstavlja veoma ozbiljan zadatak. Imajući sve navedeno na umu, dolazi se do osnovne strukture mo-

dula za generisanje prozodije, koji čine modul za akcentuaciju rečenice i modul za generisanje f_0 krive na osnovu poznate akcentuacije, kako je prikazano na slici 4. Analiza konteksta u tekućoj verziji AlfaNum TTS sistema vrši se na osnovu ekspertskog algoritma (Sečujski 2005) i oslanja se na gramatička pravila srpskog jezika nađena u literaturi, kao i na statistike pojave pojedinih gramatičkih oblika i pojedinih reči. U tekućoj verziji programa, radi pojednostavljenja, nije uzeta u obzir promena relativne glasnosti pojedinih slogova u zavisnosti od akcentuacije, zbog poznate činjenice da ona manje utiče na razumljivost od intonacije rečenice odnosno f_0 krive.

Svi navedeni elementi sistema za sintezu govora na osnovu teksta zavisni su od jezika, što navodi na zaključak da je sinteza govora na osnovu teksta mnogo više zavisna od konkretnog jezika nego prepoznavanje govora. Ono što je možda i najočiglednije jeste zavisnost govorne baze od konkretnog jezika, ali bi bilo sasvim pogrešno smatrati da je za uspešnu sintezu govora na nekom drugom jeziku dovoljno snimiti govornu bazu na tom jeziku, već je potrebna potpuna rekonstrukcija modula za jezičku analizu teksta.

3.3. Prilagođavanje TTS sistema za rad sa hrvatskim jezikom

Da bi AlfaNum sintetizator govora ostvario podjednak kvalitet sintetizovanog govora i na hrvatskom jeziku, sve elemente zavisne od jezika bilo je neophodno realizovati iz početka. Primera radi, bilo je potrebno sastaviti novi akcenatsko-morfološki rečnik, što je zahtevalo rad od nekoliko meseci, korišćenjem donekle modifikovanog programa ARečnik. Kao referenca je korišćen „Rječnik hrvatskoga jezika“ Vladimira Anića, mada je potrebno napomenuti da je veliki broj zamerki korisnika TTS sistema realizovanog na osnovu ovog rečnika bio upravo motivisan činjenicom da akcenatske konfiguracije registrovane u ovom rečniku ne odgovaraju stvarnom stanju stvari u savremenom hrvatskom jeziku. Uočene su značajne razli-

ke između stanja zabeleženog u rečnicima i gramatikama i stvarnog stanja u hrvatskom jeziku – kako u vezi sa položajem i tipom akcenta u pojedinim klasama reči, tako i akustičke realizacije četiri tipa akcenata koji se pominju u udžbenicima gramatike. Tekuća verzija AlfaNum TTS sistema koristi akcentuaciju donekle modifikovanu u odnosu na Anićeve „Rječnik“, pri čemu su modifikacije izvršene kod onih klasa reči gde je utvrđeno da postoji značajno i dosledno odstupanje u savremenom govoru.

Za analizu konteksta korišćen je postojeći ekspertski sistem realizovan za srpski jezik, bez ikakvih izmena, i nije utvrđeno da zbog toga dolazi do bilo kakvih degradacija u kvalitetu sintetizovanog govora. Ovde treba napomenuti da je kvalitet sinteze govora veoma nepogodan za objektivnu evaluaciju, tako da se za „degradaciju u kvalitetu“ u ovoj fazi sinteze smatra veći procenat greške akcentuacije odnosno morfološke anotacije.

Poslednji element TTS sistema koji je bilo potrebno modifikovati bila je sama govorna baza. Mada je sintetizovan govor ograničenog kvaliteta bilo moguće realizovati i na osnovu govorne baze na srpskom jeziku, a koristeći samo akcenatski rečnik hrvatskog jezika i modifikovane procedure određivanja f_0 krive u skladu s akustičkim realizacijama pojedinih tipova akcenata u hrvatskom jeziku, pravi kvalitet dobijen je tek snimanjem govorne baze na hrvatskom jeziku, sa novim govornikom (govornicom), pošto je tek tada došao do izražaja karakterističan način izgovora pojedinih glasova (pretežno afrikata). Ovde treba napomenuti da je snimanje govorne baze samo po sebi relativno jednostavan zadatak koji se može obaviti brzo, ali da priprema govorne baze za korišćenje u sintezi govora obuhvata i brojne druge aktivnosti, kao što su labeliranje (obeležavanje trenutaka u kojima počinje jedan glas a završava se drugi), obeležavanje kvaliteta izgovora svakog od glasova, kao i postavljanje tzv. pitch-markera koji opisuju glotalnu aktivnost na zvučnim segmentima govora, a neophodni su za primenu TD-PSOLA algoritma. Ove aktivnosti mogu potrajati i nekoliko meseci, čak i ako se većina njih može uraditi delimično automatski, kao što je ovde bio slučaj, zahvaljujući već razvijenim softverskim alatima. Snimanjem govorne baze na hrvatskom jeziku postignut je vrlo visok kvalitet sintetizovanog govora. Ocena autora sistema je da je kvalitet ovog sistema čak nešto viši nego kvalitet postojećeg sistema za srpski jezik, zbog značajnog iskustva stečenog prilikom snimanja govorne baze na srpskom jeziku, a iskorišćenog prilikom snimanja baze na hrvatskom.

Literatur

- Bernsen et al. 1998: Bernsen, N.-O. et al. *Designing Interactive Speech Systems – From First Ideas to User Testing*. Springer Verlag.
- Delić et al. 2006: Delić, V. et al. A Review of AlfaNum Speech Technologies for Serbian, Croatian and Macedonian. In: *IS-LTC*. Ljubljana. S. 257–260.

- Dutoit 1997: Dutoit, T. *An Introduction to Text-to-Speech Synthesis*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers.
- Junqua/Haton 1996: Junqua, J.-C./Haton, J.-P. *Robustness in Automatic Speech Recognition*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers.
- Pekar et al. 2002: Pekar, D. et al. Programski paket AlfaNumCASR – sistem za prepoznavanje kontinualnog govora. In: *DOGS*. Bečej. S. 49-56.
- Sečujski 2005: Sečujski, M. *Obtaining Prosodic Information from Text in Serbian Language*. Beograd: EUROCON.
- Sečujski et al. 2002: Sečujski, M. et al. AlfaNum System for Speech Synthesis in Serbian Language. In: *TSD*. Brno. S. 237–244.

Milan Sečujski (Novi Sad)

Unterschiede zwischen dem Serbischen und Kroatischen aus der Sicht von Sprachtechnologien

In dieser Arbeit werden die elementaren Arbeitsschritte für die Modifizierung von Sprachtechnologien für das Serbische dargestellt, wobei das Ziel darin lag, diese auch für das Kroatische – etwa auf dem Gebiet der automatischen Spracherkennung und -synthese – zur Anwendung zu bringen. Als Grundlage dienen dazu die im Rahmen des Projektes AlfaNum an der Technischen Fakultät der Universität Novi Sad entwickelten Technologien. Angesichts des hohen Grades an Ähnlichkeiten zwischen dem Serbischen und Kroatischen erwiesen sich die dafür erforderlichen Arbeitsschritte als weitaus einfacher als jene für gänzlich unterschiedliche Sprachen. Die Technologie der Spracherkennung kann für das Kroatische in gleichem Umfang genutzt werden wie für das Serbische, ohne dass es dabei zu einer Verringerung der Trefferquote kommt. Größer waren hingegen die Modifizierungen der Spracherkennung auf Basis des Textes, doch mit Unterstützung entsprechender Softwaretools konnte die Adaptierung in weniger als einem Jahr abgeschlossen werden. Eine Adaptierung des Systems auf eine weniger nahe stehende Sprache würde hingegen einen weitaus längeren Zeitraum in Anspruch nehmen.

Milan Sečujski
Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu
Trg Dositeja Obradovića 6
21000 Novi Sad
Srbija
Tel.: +381 21 485 2533
Fax: +381 21 475 2997
securski@uns.ns.ac.yu
www.alfanum.ftn.ns.ac.rs

Branko Tošović (Graz)

Das Gralis-Korpus

Im ersten Teil des Textblockes zum Gralis-Korpus werden dessen grundlegende Konzeption, Entstehung, die weiteren Entwicklungsrichtungen und dessen integrale Bestandteile vorgestellt. Der zweite Teil hat das Text-Korpus und das Speech-Korpus zum Thema. Im dritten Teil werden die technische Entwicklung des Korpus, die Arbeitsschritte des Aufnehmens, des Dekodierens und Bearbeitens von Sprachaufnahmen präsentiert. Der vierte Teil ist Programmen für eine automatische Segmentierung und Analyse von Audio- und Video-Aufnahmen (Gralis Audio-VideoTools), der Sammlung von Material mittels Online-Umfragen (Gralis-Anketarium) und der Online-Begutachtung (Gralis-Rezensarium) gewidmet. Im abschließenden fünften Teil folgen Beiträge zu unterschiedlichen Programmen, wie etwa zur Sammlung und Verwaltung von bibliographischen Einheiten slawischer Sprachen (Gralis-Bibliothekarium), zur Administrierung personenbezogener Angaben über die an Projekten mitarbeitenden Personen (Gralis-Personalium) und zu einem Programm für das Studium intersprachlicher orthographischer Korrelationen (Gralis-Präskriptarium).

1. Zum Studium slawischer Sprachen ist es überaus wichtig, über komplexes und in funktional-stilistischer Hinsicht ausgewogenes Material zu verfügen, auf das online zugegriffen werden kann. Dies trifft umso mehr auf komparative Untersuchungen nahe verwandter slawischer Sprachen, wie etwa im Falle von bosnisch/bosniakisch, kroatisch und serbisch (im Folgenden: BKS, B, K, S oder B/K/S) zu. Für derartige Analysen können zwei Arten von elektronischen Korpora herangezogen werden: Einerseits monolinguale Korpora, die zum Studium einer einzigen Sprache ohne Vergleichsmöglichkeiten mit anderen Sprachen vorgesehen sind. Derartige Korpora gibt es für beinahe alle slawischen Sprachen (Das Nationalkorpus der russischen Sprache – Национальный корпус русского языка, Das Nationalkorpus der russischen Literatursprache – Национальный корпус русского литературного языка – Narusco, Das Internetkorpus der weißrussischen Sprache – Интернет-корпус белорусского языка, Das tschechische Nationalkorpus – Český národní korpus, Das slowakische Nationalkorpus – Slovenský národný korpus, Das Korpus des Institutes für Informatik der Polnischen Akademie der Wissenschaften – Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk – IPI PAN, Das Korpus der slowenischen Sprache FIDAPlus – Korpus slovenskega jezika FIDAPlus, Das Korpus gesprochener slowenischer Sprache – Korpus govornjene slovenščine, Das Korpus gesprochener bulgarischer Sprache – Корпус от разговорен български език u. a.). Im Falle des B/K/S kann auf zwei kroatische Korpora (Das kroatische Nationalkorpus – Hrvatski nacionalni korpus, Kroatische „Online-Schatzkammer“ – Hrvatska mrežna riznica) und ein serbisches Korpus (Korpus der modernen serbischen Sprache an der Mathematischen Fakultät der Universität Belgrad – Korpus savremenog srpskog jezika na Matematičkom

fakultetu Univerziteta u Beogradu) zurückgegriffen werden.¹ Daneben gibt es auch ein kleineres Korpus bosnischer Texte an der Universität Oslo, das jedoch gegenwärtig leider nicht zugänglich ist. Die zweite Art von Korpora bilden parallele (bi- oder polylinguale) Korpora, die für Untersuchungen von zumindest zwei Sprachen herangezogen werden können. Beispiele dafür lassen sich in der Slawia leider kaum antreffen, wodurch die Möglichkeit komparativer, kontrastiver oder korrelationaler Analysen slawischer Sprachen kaum gegeben ist. Ein diesbezüglicher Bedarf ist ohne Zweifel vor allem bei Analysen zu sehr nahe verwandten Sprachen (wie eben des BKS) anzutreffen, um innerhalb eines Kontextes und im direkten Kontakt textueller Einheiten die Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede wie auch Nuancen in Bedeutung und Gebrauch erfassen zu können. Angesichts des Fehlens eines solchen Korpus wurde deshalb der Versuch unternommen, im Rahmen des vorliegenden FWF-Projektes ein trilinguales Korpus für das B, K, S zu entwickeln, das mit seinen beiden Subkorpora – Text-Korpus und Speech-Korpus – sowohl textuelle als auch auditive Analysen ermöglicht. Auf Grundlage dieses BKS-Korpus wurden in weiterer Folge die Konzeption und Infrastruktur für die Erstellung von Parallelkorpora für andere slawische Sprachen geschaffen, die den gemeinsamen Namen Gralis-Korpus tragen. Eine wesentliche Komponente dieses Korpus liegt auch darin, dass slawische Sprachen direkt mit dem Deutschen verglichen werden können.

Das Gralis-Korpus stellt einen online abrufbaren, informationellen und analytischen Komplex für die Sammlung, Bearbeitung und Auswertung textueller, gesprochener und visueller Informationen zur systematischen Untersuchung slawischer Sprachen dar. Der Name „Gralis“ leitet sich vom gleichnamigen, am 1. März 2000 eröffneten slawistischen Online-Portal der Karl-Franzens-Universität Graz her (<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>), wobei das Akronym Gralis für **G**razer **l**inguistische **S**lawistik steht. Das Gralis-Portal befindet sich auf einem Server der Geisteswissenschaftlichen Fakultät (www-gewi.uni-graz.at) der Karl-Franzens-Universität Graz und nimmt 55 Prozent des Serverspaces ein.² Gegenwärtig setzt sich Gralis aus über 3.000 Websites zusammen, die folgende integrale Teile des Portals umfassen: Projektarium, Korpusarium, Educarium, Gralisarium, Grazer Slawisticarium und Operarium.

¹ Ein weiteres Korpus – das Korpus der serbischen Sprache von Đorđe Kostić (Корпус српског језика Ђорђа Костића) – ist nicht online zugänglich.

² Laut Angaben von Herrn Dieter Schicker (Serveradministrator am Institut für Informationsverarbeitung in den Geisteswissenschaften – INIG) vom 11.10.2007 stellt sich das Verhältnis Gralis-Portal vs. andere Portale, Anwendungen u. Ä. der Geisteswissenschaftlichen Fakultät wie folgt dar: von 20 GB werden 11 von Gralis und die restlichen 9 von anderen BenutzerInnen der Fakultät belegt. Dies erklärt sich dadurch, dass das Portal eine große Zahl an sehr viel Speicherplatz einnehmenden Audio- und Videodateien enthält.

Abb. 1: Die Gralis-Startseite

Das Projektarium bildet eine Plattform zur Sammlung, Bearbeitung und Analyse linguistischen Materials im Rahmen von Forschungsprojekten wie (1) „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ [„Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“] (FWF-Projekt, P19158-G03, 2006–2009), (2) „Die vergleichende Analyse der semantisch-derivativen Kategorie der Aktionsarten in der slawischen Sprachen“ [„Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słowotwórczą Aktionsarten w językach słowiańskich“] (Projekt des Ministeriums für Wissenschaft und höheres Schulwesen der Republik Polen, Nr. N104 012 31/0898, 2006–2009) u. a. Weiters dient das Projektarium für öffentliche und frei zugängliche Präsentationen slawischer Sprachwissenschaftsprojekte und darüber hinaus auch als Medium für all jene, die einen Beitrag zu wissenschaftlichen Untersuchungen slawischer Sprachen leisten möchten. Als besonderer Schwerpunkt im Rahmen der Rubrik Projektarium wurde im Herbst 2005 eine einmal im Monat am Institut für Slawistik stattfindende Veranstaltungsreihe mit dem Titel „Forschungsabend“ (www.gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/6.Educarium/Forschungsabend/Forschungsabend.htm) initiiert, die Studierenden bei der Abfassung wissenschaftlicher Arbeiten behilflich sein und generell zur Förderung der wissenschaftlichen Betätigung von Studierenden dienen soll.

Das Educarium stellt eine Online-Plattform für das Erlernen slawischer Sprachen dar, die sich aus dem Grazer Educarium, dem Linguarium und dem Linguisti-

carium zusammensetzt. Das Grazer Educarium beinhaltet Material für den Unterricht zu Disziplinen der slawischen Sprachwissenschaft und besteht aus vier Teilen: Der erste betrifft den Unterricht auf dem Gebiet der slawischen Linguistik am Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, der zweite trägt die Bezeichnung Educarium-Forum und dient als Hilfsmittel für den Unterricht sowie einen wechselseitigen Informationsaustausch zwischen Lehrenden und Studierenden. Der dritte Teil nennt sich BKS-Abend und ist Themen des Unterrichts der Sprachen bosnisch/bosniakisch, kroatisch und serbisch gewidmet, und im vierten Teil mit dem Titel Dissertarium werden schließlich Dissertationen, Diplom- und andere Arbeiten präsentiert und Informationen zu Diplomprüfungen weitergegeben. Besondere Teile des Grazer Educariums stellen das Textarium (Sammlung von für den Unterricht vorgesehenen Texten) und das Translatorium (mit elementaren, für Studierende der Slawistik vorgesehenen Informationen aus der Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens) dar.

Das Linguarium bietet (in erster Linie Studierenden) grundlegende Informationen zu sämtlichen slawischen Sprachen und besteht aus folgenden Rubriken: Slawische Sprachen, Altkirchenslawisch, B/K/S (Bosnisch/Bosniakisch, Kroatisch, Serbisch, Montenegrinisch, Serbokroatisch), Bulgarisch, Burgenlandkroatisch, Kaschubisch, Mazedonisch/Makedonisch, Polnisch, Russisch, Rusinisch/Ruthenisch, Slowakisch, Slowenisch, Sorbisch, Tschechisch, Ukrainisch und Weißrussisch. Das Linguisticarium enthält Informationen zur Slawistik, Sprachwissenschaft und zu den wichtigsten linguistischen Disziplinen (Linguistik, Graphik, Orthographie, Phonetik, Phonologie, Grammatik, Morphologie, Syntax, Lexikologie, Lexikographie, Phraseologie, Wortbildung, Textgrammatik, Stilistik, Soziolinguistik, Dialektologie, Computerlinguistik).

Beim Grazer Slawistikarium handelt es sich um eine Plattform zur Präsentation der slawischen Sprachwissenschaft in Graz, die sich aus drei Teilen – Forschungstätigkeit, Forscher und Lehrtätigkeit – zusammensetzt. Im Rahmen der Forschungstätigkeit werden dabei folgende Aspekte der Grazer Slawistik dargestellt: Geschichte, Perspektiven, Forschungsprofil, untersuchte Sprachen, Projekte, Publikationen, Kooperation, wissenschaftliche Veranstaltungen, Dissertationen, Diplomarbeiten. Die Rubrik mit dem Titel „Ich bin ein/e GrazerIn“ beinhaltet Informationen zu auf dem Institut für Slawistik in Graz abgehaltenen Lektoraten, Gastvorträgen, Kongressen usw. In der Unterrubrik mit der Bezeichnung Forscher werden in einer Gliederung nach drei Zeitabschnitten grundlegende Informationen zu am Grazer Institut für Slawistik tätigen ForscherInnen präsentiert. Es handelt sich dabei **(1)** um das 19. und 20. Jahrhundert (Gregor Krek, Karel Štrelj, Vatroslav Oblak, Matija Murko, Fran Ramovš, Rajko Nahtigal, Heinrich Felix Schmid, Bernd von Arnim und Josef Matl), **(2)** um das 20. Jahrhundert (Linda Aitzetmüller-Sadnik, Stanislaus Hafner, Herbert Schelesniker, Harald Jaksche und Erich Prunč) und schließlich **(3)** um Personen, die sowohl im

20. als auch im 21. Jahrhundert an der Grazer Slawistik tätig waren bzw. sind (**a**: auf dem Gebiet der Sprachwissenschaft: Maximilian Hendler, Ludwig Karničar, Heinrich Pfandl, Branko Tošović und Manfred Trummer, **b**: in der Literatur-, Kultur- und Sprachwissenschaft: Wolfgang Eismann, Peter Grzybek sowie **c**: in der Sprachbeherrschung: LektorInnen, Lehrbeauftragte u. a.). Der letzte Teil des Grazer Slawistikariums beinhaltet Angaben zu sprachwissenschaftlichen Lehrveranstaltungen aus den drei Studienrichtungssprachen (BKS, Russisch und Slowenisch), aus den Lektoratssprachen (Bulgarisch, Polnisch, Tschechisch) und Allgemeines zu lebenden slawischen Sprachen sowie zu Altkirchenslawisch. Eine weitere Kategorisierung betrifft die Sprache der Lehrtätigkeit von am Institut tätigen Personen, wobei zwischen den Sprachen der primären und sekundären Lehrtätigkeit unterschieden wird.

Die Rubrik Gralisarium bietet (beginnend ab 1997) Informationen zu wissenschaftlichen Veranstaltungen und Gastvorträgen auf dem Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.

Das Operarium setzt sich aus unterschiedlichsten Informationen für wissenschaftliche und edukative Aktivitäten zusammen und besteht aus den Unterpunkten Internetarium, Online-Wörterbücher, Formulare, GIS, ZID, Formulare des Personalwesens der Uni Graz, UNIGRAZonline, Webmail, Einladung von Gästen und Aktuelles.

Den nun abschließend beschriebenen Bestandteil von Gralis bildet das Koprusarium, das als Plattform für die Aufbereitung, Bearbeitung, Analyse und Online-Präsentation von Korpusmaterialien dient und dessen wesentlichsten Bestandteil das Gralis-Korpus darstellt. Daneben bietet das Koprusarium Informationen zu den wichtigsten Korpora im Rahmen der Slawia, zu Korpora anderer Sprachen (englisch, deutsch u. a.) und im Besonderen zu Fragen der Korpuslinguistik.

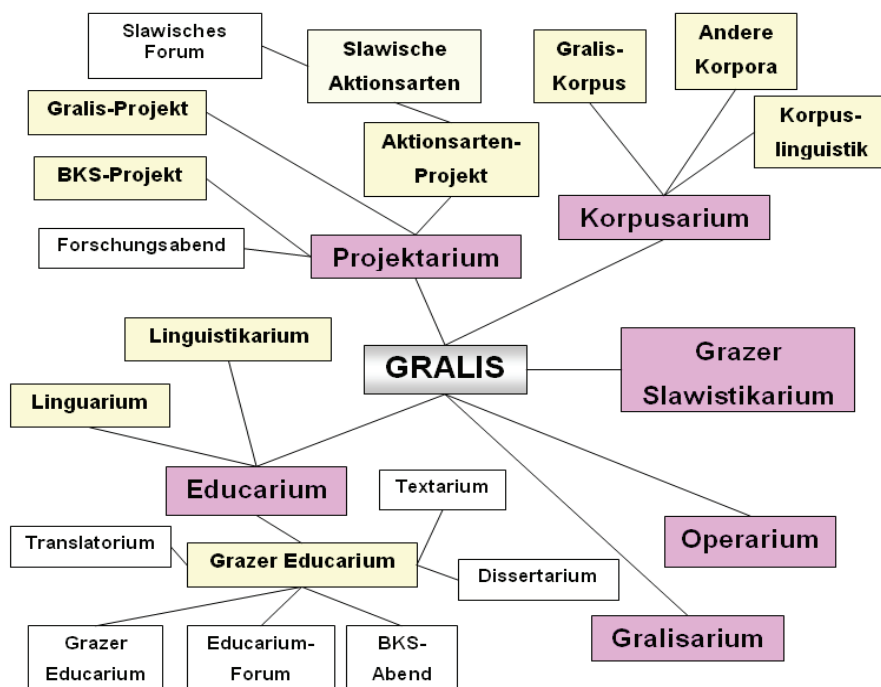

Abb. 2: Die Struktur von Gralis

2. Das Gralis-Korpus stellt eine online zugängliche, mehrsprachige, mehrdimensionale und multifunktionale Sammlung von Texten, Audio-, Video, TV- und anderen Aufnahmen dar, die für linguistische Untersuchungen zu slawischen Sprachen zusammengetragen und aufbereitet wurden. Es besteht aus drei großen Teilen, die mit den Bezeichnungen Gralis-Korporarium, Gralis-Komplementarium und Gralis-Tools versehen wurden.

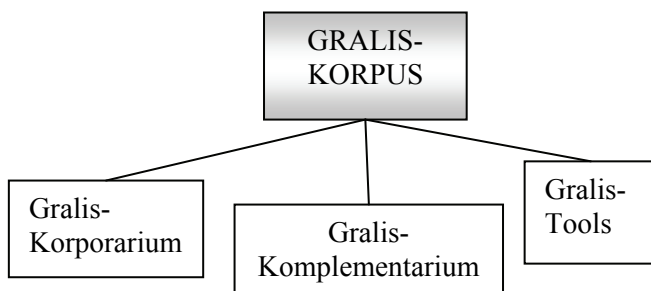

Abb. 3: Die Struktur des Gralis-Korpus

Mit der Entwicklung des Korpus wurde im Jahr 2006 begonnen, wobei sich das (seit diesem Zeitpunkt im Großen und Ganzen unveränderte) Korpusteam aus folgenden Personen zusammensetzt: dem Korpusleiter (Branko Tošović), dem Korpuskoordinator (Arno Wonisch), einer Person für die Erstellung relationaler Datenbanken im MySQL-Format (Olga Lehner, ab 2007), einer Person für die technische Leitung und Umsetzung, für die Textverarbeitung in den Formaten XML und TEI sowie für die serverfertige Adaptierung von Texten (Hubert Stigler, ab 2006), einem Administrator für die Schnittstellenprogrammierung (Dieter Schicker, ab 2006), einer Webdesignerin (Martina Semlak, ab 2007), einem Programmierer der Rezensariums (Stefan Kofler, ab 2007), einem Programmierer des Anketariums (Robert Thomann, ab 2007), einem für technische Unterstützung und die Gralis-Audio- und Video-Skripts verantwortlichen Mitarbeiter (Boris Tošović, 2006–2007) sowie mehreren MitarbeiterInnen für die Sammlung und Bearbeitung von Text-, Audio- und Videomaterial (Sandra Forić, ab 2006; Maja Midžić, ab 2006; Elvira Skledar, 2006; Alexander Just, 2006–2007 und Daniel Dugina, ab 2007). Bei der Erstellung des Korpus standen mit Vorschlägen, Hinweisen und Ratschlägen sowie in mehreren Beratungen Fachleute für die Korpuslinguistik aus Belgrad (Duško Vitas, Miloš Utvić, Cvetana Krsteva, Ranka Stanković und Ivan Obradović, 2006–2007), Chandler/Arizona (Danko Šipka, 2006–2007), Ljubljana (Tomaž Erjavec, 2006–2007), Moskau (Dmitrij Dobrovoljski, 2006), Zadar (Damir Čavar, 2006), Zagreb (Marko Tadić, 2006) und Graz (Kurt Tiefenbacher, 2006) hilfreich zur Seite. An der Entwicklung des Gralis Speech-Korpus waren ExpertInnen aus Novi Sad (Milan Sečujski, 2007), Genf (Tea Pršir, ab 2007), Ljubljana (Jana Zemljarič-Miklavčič, 2006) und Moskau (Svetlana Savčuk, 2007) wesentlich beteiligt. Bei der Ausarbeitung des Akzentariums konnte auf die wertvollen Hinweise von Fachleuten aus Zagreb (Elenmari Pletikos, 2007 und des mittlerweile verstorbenen Ivan Ivas, 2006) zurückgegriffen werden. Bei der Bereitstellung von akzentuiertem Sprachmaterial waren bei der Erstellung des Akzentariums in hohem Maße Josip Matešić aus Mannheim (2007) und Milorad Dešić aus Belgrad (2007) behilflich. Die Überprüfung der von ProjektmitarbeiterInnen eingetragenen Akzente erfolgte durch Dragomir Kozorana aus Banjaluka (2007), Milan Tasić und Milorad Dešić aus Belgrad (2007). Von großer Bedeutung war die Übernahme umfangreichen Audiomaterials von Gesprächen mit den bekanntesten SlawistInnen des ehemaligen Jugoslawiens, die vom Publizisten Miloš Jevtić im Zweiten Programm des Belgrader Radios geführt und von diesem für das Frei-Korpus zur Verfügung gestellt wurden (2007).³

Bei der Entwicklung des Wort- und Fix-Korpus war in erheblichem Maße Rudolf Muhr aus dem Institut für Germanistik der Karl-Franzens-Universität Graz

³ Mehr dazu siehe im Beitrag von Miloš Jevtić in diesem Band.

beteiligt (ab 2007), der für die Erstellung dieser Korpora das von ihm entwickelte Programm Adaba zur Verfügung stellte. Bei der Planung und den ersten Arbeitsschritten für die Schaffung eines Spracherkennungsprogramms mit der Bezeichnung „BKS-Voice“ waren die Hinweise von Herrn Siegfried Kunzmann aus München (2006), Igor' Chejdorov aus Minsk (2006–2007), Sanda Martinčić-Ipšić aus Rijeka (2006–2007), Vera Aleksić von der Firma Linguattec in München (ab 2006) wie auch von den Fachleuten von der Technischen Universität Graz, Gernot Kubin (ab 2006), Stefan Petrik (ab 2007) und Denis Helić (2006), von großer Hilfe.

Während einer Forschungsreise nach Zagreb (Kroatien), Belgrad (Serbien), Sarajevo und Mostar (Bosnien und Herzegowina) im von 13. bis 19. April 2006 wurde im Rahmen von Beratungen die Konzeption des Gralis-Korpus vorgestellt und gemeinsam mit den GesprächspartnerInnen analysiert. Ein weiterer dieser Forschungsaufenthalte des Korpusleiters führte im Februar 2007 nach, wo im Folgenden angeführte Konsultationen mit russischen Fachleuten auf dem Gebiet der Korpuslinguistik geführt wurden, die sich als überaus nützlich herausstellen sollten. Es waren dies in erster Linie Gespräche mit dem Leiter des Russischen Nationalkorpus, Vladimir Plugnjan (Institut für die russische Sprache „V.V. Vinogradov“ der Russischen Akademie der Wissenschaften), mit Angehörigen des EDV-Zweiges des genannten Institutes (Anatolij Šajkevič, Svetlana Savčuk u. a.), mit den Mitarbeitern des Institutes für theoretische und angewandte Sprachwissenschaft der Moskauer staatlichen Universität: Aleksandr Kibrik (Institutsleiter), Ol'ga Krivnova (Leiterin einer Gruppe zur Durchführung einer automatischen Synthese und Erkennung der russischen Sprache) und Sandro Kodzasov (Mitglied der genannten Gruppe).

Für die theoretische Konzeption und Vorbereitung des Gralis-Korpus erwies sich ein vom Korpusleiter im Sommersemester 2006 veranstaltetes Seminar von wesentlicher Bedeutung. Bei dieser Lehrveranstaltung waren folgende Fachleute auf dem Gebiet der Korpuslinguistik mit Vorträgen zu Gast: Damir Ćavar (erklärte die Konzeption und Struktur der Hrvatska mrežna riznica), Dimitrij Dobrovoljski (stellte das Russische Nationalkorpus vor), Tomaž Erjavec (demonstrierte das Korpus der slowenischen Sprache FIDAPlus und erläuterte das von ihm entwickelte Programm Multext-East), Bernhard Kettemann vom Institut für Anglistik der Karl-Franzens-Universität Graz (hielt ein Referat mit dem Thema „Korpus von Intelligent Design Texten“), Stefan Schneider vom Institut für Romanistik der Karl-Franzens-Universität Graz (zeigte das Online-Korpus BADIP – Banca dati dell'italiano parlato), Danko Šipka (hielt ein Referat zum Thema „Textkorpora in angewandter Slawistik“), Marko Tadić (sprach über das Kroatische Nationalkorpus) und Duško Vitas (präsentierte das Korpus der modernen serbischen Sprache an der Mathematischen Fakultät der Universität Belgrad).

Im Rahmen des Seminars kam es zur Präsentation der wichtigsten slawischen Korpora, elektronischen Bibliotheken und Wörterbücher, wobei von den genannten Studierenden folgende Themen vorgetragen wurden: Angloamerikanische Korpora (Gudrun Krenn), Bosnische und serbische digitale Bibliotheken (Goran Pajičić), das Bulgarische Nationalkorpus (Iva Hristova und Petya Dimitrova), das Tschechische und das Slowakische Nationalkorpus (Rita Plos und Corinna Schnedhuber), Deutsche einsprachige Textkorpora (Karin Markut), Einführung in die Korpuslinguistik (Branko Tošović), das Gralis-Korpus (Arno Wonisch), Was ist ein Korpus? (Branko Tošović), Korpus bosnischer Texte an der Universität Oslo (Maja Midžić und Sandra Forić), Korpus der serbischen Sprache von Đorđe Kostić (Marija Redi), Korpus des Institutes für Informatik der Polnischen Akademie der Wissenschaften (IPI PAN – Arno Wonisch), Kroatische Parallelkorpora (Silvije Beus und Ernedina Muminović), Kroatische Rohkorpora und digitale Bibliotheken (Elvira Skledar), Parallelkorpora (Florian Thelen), Russische Korpuslinguistik im Internet (Andreas Konrad und Doris Weißenböck), Slawische Korpuslinguistik (Branko Tošović und Arno Wonisch), Slawisch-französische Textkorpora (Ruth Aigner und Linde Prenn), Slawische Korpuslinguistik (Andreas Krammer und Theresa Križaj), Ukrainische und weißrussische Korpuslinguistik (Andreas Schiestl) sowie WordNet und RussNet (Tanja Eder).⁴

Die endgültige Ausgestaltung der Konzeption des Korpus erfolgte schließlich im Vorfeld des von 12. bis 14. April 2007 in Graz abgehaltenen 1. Projekt-Symposiums, das den phonetisch-phonologischen, orthoepischen und orthographischen Unterschieden zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen gewidmet war und dessen Programm auch eigene Themenblöcke namens Gralis-Korpus und BKS-Voice umfasste. Die in diesen Sektionen präsentierten Referate und Diskussionen von Vera Aleksić, Tomaž Erjavec, Igor' Chejdorov, Cvetana Krstev, Sanda Martinčić-Ipšić, Ivan Obradović, Ranka Stanković, Stefan Patrik, Svetlana Savčuk, Milana Sečujski, Hubert Stigler, Miloš Utvić und Duško Vitas brachten wesentliche Aspekte hinsichtlich der Sammlung und Bearbeitung von Korpus-texten zum Vorschein. Auf diesem Symposium kam es schließlich auch zur offiziellen Eröffnung des Gralis-Korpus. Einen Monat später, am 31. Mai 2007, wurde das Korpus im Rahmen einer Informationsveranstaltung des Institutes für Informationsverarbeitung in den Geisteswissenschaften durch den Korpusleiter ein zweites Mal einer breiteren Öffentlichkeit vorgestellt.

Im Zuge der Vorarbeiten zur Entwicklung des Korpus wurden im Rahmen der Gralis-Aktivitäten 2006 auch einige weitere Veranstaltungen abgehalten, bei denen

⁴ Die Nennung aller Korpora, Bibliotheken und Wörterbücher erfolgt entsprechend den Titeln der Referate in deutscher Sprache.

Cvetana Krstev (Referat zu elektronischen Wörterbüchern), Duško Vitas (automatische Textbearbeitung) und Jana Zemljarič-Miklavčič (Korpus der gesprochenen slowenischen Sprache) wertvolle Aspekte aufzuzeigen vermochten. Im Jahre 2007 wurden diese Aktivitäten mit Vorträgen von Milan Sečujski (Automatische morphologische Annotation im Lichte der Besonderheiten des BKS) und Stefan Petrik (Grundlagen der Spracherkennung) fortgesetzt.

Im September 2006 wurde von Miloš Utvić von der Mathematischen Fakultät der Universität Belgrad für alle am Projekt mitarbeitenden Personen ein sechstägiger Kurs mit dem Thema „Textverarbeitung, Etikettierung, Parallelisierung und Vertikalisierung bei der Erstellung von Korpora“ abgehalten.

Für die Entwicklung des Gralis Speech-Korpus erwiesen sich im Folgenden genannte, im Jahre 2007 abgehaltene Veranstaltungen als überaus hilfreich und nützlich: **(1)** die Vorträge von Rudolf Muhr zu Themen betreffend Korpora der gesprochenen Sprache – **a)** Zur Theorie der plurizentrischen Varietäten des Deutschen, **b)** Zur Phonetik der Varietäten des Deutschen, **(2)** die Ausführungen von Milan Tasić hinsichtlich der Ausarbeitung des Gralis-Suprasegmentariums (Intonation in der modernen serbischen Sprache), **(3)** das Referat von Milorad Dešić in Bezug auf das Gralis-Akzentarium (Der Akzent in der serbischen Standardsprache), **(4)** der Vortrag von Tea Pršir im Lichte der akustischen Bearbeitung von Audiomaterial (Vergleichende Prosodie des BKS mithilfe des Prosogramms), **(5)** die Darlegungen von Dragomir Kozomara zur Ausarbeitung der Gralis-Präskriptariums (Lexikalisch-orthographische Zweifelsfälle in der serbischen Sprache) und **(6)** die Präsentation von Vera Aleksić angesichts der Entwicklung von BKS-Voice (Sprachtechnologien und moderne Methoden der Spracherkennung). Ebenfalls im gleichen Jahr wurde den Studierenden des Institutes für Slawistik von den KorpusmitarbeiterInnen Sandra Forić, Olga Lehner, Maja Midžić und Arno Wonisch am 23. Mai 2007 erstmals das Gralis Speech-Korpus in seinem gesamten Umfang präsentiert. Informationen zu allen angeführten (Gast)vorträgen und Referaten stehen allen Interessierten in der Rubrik Gralisarium des Gralis-Portals zur Verfügung (<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/4.Gralisarium/Gralisarium.htm>).

Als Tribüne für unterschiedliche Fragen in Bezug auf die Entwicklung des Gralis-Korpus erwies sich der einmal monatlich durchgeführte Forschungsabend, der vor allem dazu dient, Studierenden Aspekte wissenschaftlicher Betätigung aufzuzeigen und ihnen Modelle und Nutzungsmöglichkeiten von Korpora nahe zu bringen. Angesichts dessen, dass ein Teil des Korpusmaterials durch relationale Datenbanken verwaltet wird, wurden von Dieter Schicker (Institut für Informationsverarbeitung in den Geisteswissenschaften – INIG) im Rahmen von vier Forschungsabenden (27. April, 3. Mai, 7. und 14. Juni 2006) kurze Kurse mit dem Titel „Einführung in SQL anhand der freien Datenbanksoftware MySQL“ abgehalten. Ein weiteres Resultat der Forschungsabende liegt darin, dass in

mehreren Diskussionen die Erkenntnis gewonnen wurde, dass im Rahmen des Sammelns von Quellen für wissenschaftliche Arbeiten eine Online-Befragung von großem Nutzen sein kann. Dies kam besonders deutlich beim am 14. Dezember 2006 abgehaltenen 11. Forschungsabend zum Ausdruck, bei dem Michaela Handke ein Referat mit dem Titel „Der Nutzen von Umfragen und Fragenbogen für studentische wissenschaftliche Arbeiten“ vortrug. Ab diesem Zeitpunkt wurde mit der Ausarbeitung des Gralis-Anketariums begonnen, das von Robert Thomann im Herbst 2007 erfolgreich fertig gestellt werden konnte und Studierenden erstmals beim 17. Forschungsabend am 21. November 2007 präsentiert wurde (Branko Tošović – Arno Wonisch: Erstellen von Online-Umfragen für Seminar- und Diplomarbeiten mithilfe des „Gralis-Anketariums“).

Im Rahmen des Forschungsabends wurden weiters auch Fragen der Spracherkennung (Stefan Petrik: Grundlagen der Spracherkennung, 14. Juni 2007), der akustischen Analyse (Tea Pršir: Vergleichende Prosodie des BKS mithilfe des Prosogramms, 7. Oktober 2007; Arno Wonisch – Sandra Forić: Nutzung akustischer Analysen slawischer Sprachen für studentische Arbeiten, 29. März 2007) und von Parallelkorpora (Arno Wonisch: Paralleltextkorpora, 30. November 2006) erörtert.

Im Laufe der Jahre 2006 und 2007 nahmen die am Korpus mitarbeitenden Personen an mehreren Konferenzen und Tagungen teil und stellten dabei Aspekte des Gralis-Korpus vor. Es handelte sich dabei um Referate, in denen einerseits entweder das Korpus als **(1)** Hauptthema fungierte, wie etwa **(a)** bei der 21. Tagung der Kroatischen Gesellschaft für angewandte Linguistik mit dem Thema „Sprachpolitik und Sprachrealität“ (Branko Tošović – Arno Wonisch: Gralis-Korpus, Split /Kroatien/, Mai 2007), **(b)** auf der 12. Internationalen Slawistiktagung (Branko Tošović: Korporaaspekte der kroatisch-serbischen sprachlichen Berührungspunkte, Opatija /Kroatien/, Juni 2007), **(c)** bei der selben Tagung (Hubert Stigler – Arno Wonisch: Das Gralis-Korpus als Plattform zum Studium kroatisch-serbischer sprachlicher Berührungspunkte, Opatija, Juni 2007) und **(d)** auf der 6. Internationalen Tagung „Untersuchungen zur gesprochenen Sprache“ (Daniel Dugina – Sandra Forić – Maja Midžić: Gralis Speech-Korpus, Zagreb, Dezember 2007) oder **(2)** ein projekt- und korpusnahes Thema präsentiert wurde, wie etwa **(a)** auf der 34. Österreichische Linguistiktagung (Arno Wonisch: Das Forschungsprojekt „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“, Klagenfurt, Dezember 2006), **(b)** auf dem I. Kongress der Wissenschaftler Bosnien und Herzegowinas aus der Diaspora (Branko Tošović: Forschungsprojekt „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“, Sarajevo, September 2006), **(c)** bei der 36. Internationalen Slawistischen Tagung „Vukovi dani“ (Branko Tošović: Die grammatikalischen Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen /Präliminarium/, Belgrad, September 2006), **(d)**

auf der 8. Internationalen wissenschaftlichen Konferenz „Zeit und Sprache“ (Branko Tošović: Die funktional-stilistischen Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Opole /Polen/, September 2006) und (e) im Rahmen eines Gastvortrages am Institut für slawische Philologie der Universität Śląsk (Branko Tošović: Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Katowice /Polen/, Dezember 2006). Im Zuge dieses Aufenthaltes in Katowice wurde mit der polnischen Seite vereinbart, ein spezielles Korpus für die Aktionsarten in den slawischen Sprachen zu entwickeln, das in seinem Anfangsstadium die Sprachen BKS, polnisch und russisch umfassen soll.

Für die Erstellung des BKS-Korpus wurde aus einem Teil der vom FWF für das Projekt „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ genehmigten finanziellen Mittel die erforderliche technische Ausstattung angeschafft (vier PCs, ein Laserdrucker, zwei Scanner, eine Leinwand, vier Diktiergeräte, ein LCD-Fernseher u. a.), und von der Firma Linguattec aus München erging als Geschenk ein Laptop. Seitens des Institutes für Slawistik wurde der Raum 1.228 zur Verfügung gestellt, in dem die angeführte technische Ausrüstung untergebracht wurde und der zur Weiterentwicklung des Gralis-Korpus und zur Durchführung des genannten Projektes dient.

3. Das Gralis-Korporarium stellt ein System mehrerer Subkorpora dar, die schriftliche und mündliche (Video- und Audio-)Aufnahmen umfassen, wobei eine Unterteilung in das Text- und das Speech-Korpus erfolgt.

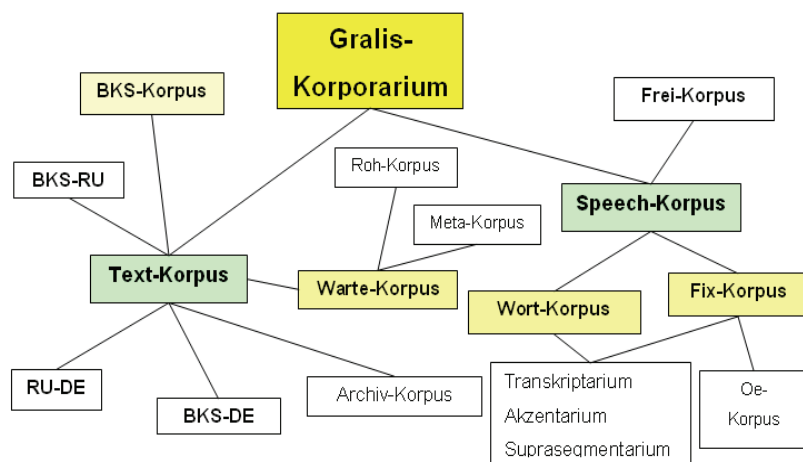

Abb. 4: Die Struktur des Gralis-Korporariums

4. Beim Text-Korpus handelt es sich um eine Online-Sammlung paralleler Texte für verschiedene slawische Sprachen. Fertig gestellt konnte bislang das Korpus für die Sprachen bosnisch/bosniakisch, kroatisch und serbisch werden, wobei dieses Korpus rund zwei Millionen Tokens beinhaltet. Gegenwärtig wird an der Erstellung eines solchen Korpus für weitere slawische Sprachen gearbeitet. Das Ziel des Gralis-Korpus liegt darin, ein Korpus zu erstellen, das **(a)** von keinerlei äußeren Faktoren abhängig ist, **(b)** in der Lage sein wird, mit der Geschwindigkeit und der Qualität der Informationstechnologien Schritt zu halten und **(c)** laufend weiterentwickelt, vervollständigt und verbessert werden kann.

Im Unterschied zur durchaus großen Zahl an einsprachigen Korpora trifft man sowohl innerhalb der Slawia als auch in allen anderen Philologien auf eine wesentlich kleinere Zahl an Parallelkorpora für zwei oder gar mehrere Sprachen. Dieses Ungleichgewicht liegt neben dem primären Interesse der Korpuslinguistik an der eigenen Sprache vor allem auch im technisch unvergleichlich anspruchsvolleren Prozess der Entwicklung von Parallelkorpora begründet. Doch gerade im Interesse einer ausgewogenen und komplexen Untersuchung der Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen nahe verwandten Sprachen (wie eben im Falle von B, K, S) erschien es unabdingbar, ein Korpus mit mehreren Sprachen zu entwickeln.

5. Nach Abschluss aller Arbeitsschritte wird das Gralis Text-Korpus aus dem Archiv-Korpus und dem Warte-Korpus bestehen. Das Archiv-Korpus beinhaltet Originaltexte, so wie sie von HerausgeberInnen, Redaktionen, ProduzentInnen, FilmvertrieberInnen, AutorInnen, ÜbersetzerInnen und RechtsnachfolgerInnen verstorbener TrägerInnen von Autorenrechten erhalten werden (ist einzig dem Leiter und dem Koordinator des Korpus zugänglich), wobei eine Einsichtnahme in das Material dieses Subkorpus nicht möglich ist. Die Texte im diesen Korpus verfügen über folgende Metainformationen: Quelle des Originals (Verlag, Zeitschriftenredaktion, Autor, ÜbersetzerIn, Link), Kurztitel, Sammeltitle (z. B. Zeitungen eines Monats), Datum und Ort der Herausgabe, Datum des Einfügens in das Archiv-Korpus, Art des Originals (gemäß ISO 639-2, ISO TO 37/SC2), Identifikationsnummer, Original oder Übersetzung (Name des Übersetzers/der Übersetzerin), ISBN-Nummer und ISSN-Nummer (fakultativ), Formatierung (Übereinstimmung der Absätze, Grafik, diakritische Zeichen) sowie willkürlicher Kommentar.

Das Warte-Korpus umfasst Originaltexte, die aus dem Internet zur weiteren Bearbeitung ausgewählt werden (http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/0.Projektarium/BKS-Forum/BKS-Forum_Index.htm) und die einzig den am Korpus mitarbeitenden Personen zugänglich sind. Für die Erstellung des Warte-Korpus wird um keine Urheberrechte angesucht.

Die Arbeit an sämtlichen Subkorpora erfolgt parallel in verläuft in zwei Phasen: In der ersten werden Texte gesammelt und grob bearbeitet, um sie in das

nichtlemmatisierte Warte-Korpus einzustellen. In der zweiten Phase wird das lemmatisierte Korpus erstellt, indem repräsentative Textstellen aus dem Warte-Korpus elektronisch bearbeitet und in das Korpus eingefügt werden.

Eine weitere Untergliederung des Warte-Korpus führt zu zwei Subkorpora, die als Roh- und Meta-Korpus bezeichnet werden. Ersterer umfasst Texte aus dem Internet, die in zumindest zwei sprachlichen Versionen vorliegen, während zweiter eine Sammlung von Texten und Artikeln zur globalen Thematik des Projektes beinhaltet (bis dato liegt das Meta-Korpus einzig zum Thema „Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ vor).

Im Text-Korpus werden drei Sorten von Texten proportional und ausgeglichen inkludiert: 1. Originaltexte, 2. modifizierte (adaptierte) Texte und 3. übersetzte Texte. Das Gralis-Korpus wird aus einem schriftlichen und einem mündlichen Subkorpus bestehen, deren Verhältnis sich auf 90%:10% beläuft. Der Umfang von Texten hängt von dessen funktionalstilistischer und genremäßiger Zugehörigkeit ab. Um eine Ausgewogenheit zu erreichen, werden manche Texte (z. B. Romane) nur in Auszügen herangezogen.

Abhängig von der Lösung der Urheberrechtsfrage kann das Gralis Text-Korpus (a) eine begrenzte Zeit (z. B. ein Jahr) zugänglich sein, worüber man ein Vertrag mit den InteressentInnen schließen würde und (b) von einer begrenzten Anzahl von Personen genutzt werden (wie etwa MitarbeiterInnen des Instituts der Slawistik, inskribierten Studierenden, DiplomandInnen und DoktorandInnen, Studierenden, die den Unterricht aus Fachgebieten besuchen, der in Verbindung mit dem Thema Korpus oder Korpuslinguistik steht, Gästen des Instituts, Angehörigen anderer Institute und Fakultäten usw.).

Das Gralis Text-Korpus verfügt über drei Arten der Annotation: 1. eine metatextuelle, 2. eine extralinguistische und 3. eine linguistische (morphologische, orthoepische, semantische, stilistische und syntaktische), wobei die metatextuelle Annotation Informationen zu Titel, Kapitel und Absatz bietet.

Die extralinguistische Annotation verfügt über folgende Komponenten – **(1)** AutorIn: individuelle(r) AutorIn (Vor- und Nachname), kollektive(r) AutorIn (Vor- und Nachname), fingierte(r) AutorIn (Vor- und Nachname), Pseudonym, unbekannte(r) AutorIn (NN), Geburtsdatum (oder ungefähres Alter), Geschlecht, Nationalität, Konfession, Herkunft (Staat, Land, Stadt), Berufsfeld (Kunst, Publizistik, Wissenschaft, Recht usw.); **(2)** Editionsangaben: Umfang des Textes (Seitenzahl), Zeit des Entstehens des Textes, Ort des Entstehens des Textes, HerausgeberIn; Angaben zur Sprache, zur regionalen Variante, Schrift, Übersetzung (ÜbersetzerIn); **(3)** textuelle Angaben: Medium (schriftlich, mündlich), Textdomäne (Recht, Psychologie usw.), funktionaler Stil (literarisch-künstlerisch, publizistisch, wissenschaftlich, administrativ, umgangssprachlich), „Unterstil“ (informativ, analytisch, populärwissenschaftlich), Genre (Prosa, Poesie,

Drama, Artikel, Dissertation), Herkunft des Textes (Buch, Radiosendung, Zeitungsbeilage usw.), Typ der Sprachkommunikation (Monolog, Dialog, Gespräch, Vortrag); **(4)** inhaltliche Angaben: Thema (z. B. Kampf gegen Drogenmissbrauch, Kochrezept usw.), Chronotop (welche Zeit und welcher Ort werden im Text behandelt); **(5)** strukturelle Angaben: Art der Formatierung, Reim (falls vorhanden) und **(6)** kommunikatorische Angaben (für wen wurde der Text verfasst): für welche Altersgruppe, für Personen welchen Bildungsniveaus.

Die linguistische Annotation umfasst die Hervorhebung von Sätzen, Syntagmen und Wörtern, wobei zwischen folgenden weiterführenden Annotationsschritten unterschieden wird: **(a)** morphologische Annotation: nach morphosyntaktischen Kategorien; **(b)** orthoepische Annotation: nach der Art des Akzents (lang steigend, lang fallend, kurz steigend, kurz fallend, Länge); **(c)** semantische Annotation: gemäß dem Programm WortNet; **(d)** stilistische Annotation: nach der Art des Stils, der Art des funktionalen Stils (literarisch-künstlerisch, publizistisch, wissenschaftlich, administrativ, umgangssprachlich) und **(e)** syntaktische Annotation gemäß dem syntaktischen Baum der Abhängigkeiten.

Diese Annotationsschritte werden in mehreren Phasen erfolgen, wobei zuerst die metatextuelle Annotation, in einer zweiten Phase die morphologische und orthoepische, in einer dritten die semantische und stilistische sowie schließlich in einer vierten Phase die syntaktische Annotation durchgeführt werden. Morphosyntaktische Homographie soll händisch entfernt werden.

6. Bei der Textverarbeitung werden zwei grundlegende Verfahren zur Anwendung gebracht, nämlich die Segmentierung und das Alignieren. Im Zuge des Segmentierungsschrittes wird jeder Text in Absätze und Sätze unterteilt, woraufhin die Segmente angeglichen werden. Auf diese Weise wird eine strukturelle Übereinstimmung zwischen den Texten der untersuchten Sprachen hergestellt, sodass ein angeglichenes Parallelkorpus entsteht. Durch diese Arbeitsschritte werden die Wechselbeziehungen zwischen zwei oder mehreren sprachlichen Textversionen mit dem gleichen Inhalt dargestellt, woraufhin eine linguistische Analyse erfolgen und ein (alphabetisches) Frequenzwörterbuch ausgearbeitet werden kann.

Das Problem bei der Segmentierung und Alignierung von Texten liegt darin, dass beide Arbeitsschritte doppelt (sofern es sich um einen Text in zwei Sprachen handelt) oder sogar dreifach (wenn ein Text in drei Versionen in Frage kommt) durchgeführt werden müssen. In der Anfangsphase der Angleichung wird folgendes Modell zwischensprachlicher Beziehungen überprüft, angewandt oder modifiziert (**A – B – C**): (1) ein Satz der Sprache **A** hat als Äquivalent einen Satz mit übereinstimmenden Grenzen in den Sprachen **B**, **C** (Beziehung 1:1:1); (2) ein Satz der Sprache **A** hat als Äquivalent einen Satz mit nichtübereinstimmenden Grenzen in den Sprachen **B**, **C** (Beziehung 1:1:1); (3) ein Satz der Sprache **A** hat

als Äquivalent zwei (oder mehr) Sätze in den Sprachen **B**, **C** (Beziehung 1:1:2, 1:2:1 oder 2:1:1); (4) ein Satz der Sprache **A** hat keinen Äquivalent in den Sprachen **B**, **C** (Beziehung 1:1:0, 1:0:1 oder 0:1:1).

Texte, die direkte Übersetzungen darstellen, werden nach folgenden Kombinationen angeglichen: Dem Original entspricht eine authentische Übersetzung (amtliche Dokumente mit gleichwertiger Rechtskraft); dem Original entspricht eine Übersetzung des Autors/der Autorin bzw. eine autorisierte Übersetzung (eine beauftragte Übersetzung); dem Original entspricht eine maschinelle Übersetzung; dem Original entspricht keine Übersetzung, sondern ein modifizierter Text.

Das Gralis-Korpus soll in höchstmöglichem Maße dem Anspruch der Repräsentativität (zur Filterung zuverlässiger Informationen) und der Ausgewogenheit (zu einer adäquaten Darstellung der Differenzierung vor allem in funktionalstilistischer Hinsicht) gerecht werden. Als theoretische Grundlage für die typologische Einteilung der Texte dient dabei das Buch „Die funktionalen Stile“ (Tošović 2002). Gemäß dieser Konzeption wird das Gralis-Korpus in die fünf funktionalen Stile (literarisch-künstlerisch, publizistisch, wissenschaftlich, administrativ und umgangssprachlich) unterteilt.

Die Weiterentwicklung des Gralis-Korpus geht wie folgt vor sich: 1. quantitative Ergänzung durch neue Texte und Inhalte, 2. qualitative Verbesserung (tiefere und umfangreichere Annotation), 3. formale Verbesserungen (Erneuerung des Web-Designs), 4. funktionale Beschleunigung (besseres Such- und Findsystem) und 5. Weiterentwicklung der Programme (Anwendung neuer Softwarepakete).

Angesichts dessen, dass die Qualität jedes Korpus durch (a) die Tiefe und den Umfang der Annotation, (b) die Such- und Auffindmöglichkeiten, (c) die Repräsentativität, Proportionalität und Ausgewogenheit sowie (d) die Zugänglichkeit bestimmt wird, wird diesen Faktoren bei der Ausarbeitung und stetigen Weiterentwicklung des Korpus umfassend Rechnung getragen werden.⁵

Für eine Übertragung der Urheberrechte wird um diese bei Verlagen, Zeitungs- und Zeitschriftenredaktionen, FilmproduzentInnen und Verleihen, AutorInnen gedruckter und elektronischer Versionen von Texten, ÜbersetzerInnen oder – sofern sie nicht mehr am Leben sind – rechtmäßigen ErbInnen angesucht.

7. Ein Teil des Gralis Text-Korpus stellt das BKS-Korpus dar, bei dem es sich um ein paralleles informationell-wissenschaftliches System für das Bosnische/Bosniakische, Kroatische und Serbische handelt, das aus zumindest in zwei

⁵ Zur Nutzung des Gralis Text-Korpus siehe den Beitrag von Arno Wonisch in diesem Band.

Versionen vorliegenden Texten besteht (B und K, B und S, K und S). Das Ziel des BKS-Korpus liegt darin, in einer möglichst tiefen und umfassenden Untersuchung der Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen zu eruieren. Angesichts dessen, dass es sich um nahe verwandte Sprachen handelt, deren Beziehung zueinander Grund für unterschiedliche Spekulationen liefert, soll mit der Erstellung eines solchen Korpus eine repräsentative und heterogene Quelle für eine objektive Beurteilung der Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschieden zwischen diesen Sprachen geschaffen werden. Basierend auf diesem Korpus könnte man mit der Ausarbeitung eines Programms für eine automatische Bestimmung des Grades der Nähe zwischen diesen Sprachen bzw. für eine Messung der typologischen Distanz beginnen. Weiters soll mithilfe des Korpus umfassendes Material für das Verfassen 1) eines komplexen korrelativen Wörterbuches der Sprachen B, K, S in einer gedruckten und einer Online-Version, 2) korrelativer Grammatiken des B, K, S und schließlich 3) eines Lehrbuchs des B, K, S zusammengetragen, aufbereitet und ausgewertet werden.

Das Gralis BKS-Korpus wendet sich an Fachleute für das BKS und LinguistInnen allgemeinen Profils (vor allem auf dem Gebiet der allgemeinen, der Systemlinguistik und der Soziolinguistik) sowie an all jene, die an den intralinguistischen, interlinguistischen und extralinguistischen Beziehungen zwischen dem B, K, S Interesse bekunden. Es kann breit und zweckmäßig im Unterricht und dabei vor allem an Hochschulen zum Einsatz gebracht werden, wobei es auch all jenen von Nutzen sein wird, die in der Praxis mit den Problemen des B, K, S konfrontiert sind (LektorInnen, Filmschaffenden, PolitikerInnen u. a.). Das Korpus stellt in erster Linie ein Parallelkorpus des Standardbosnischen, des Standardkroatischen und des Standardserbischen dar. Aus diesem Grund werden in einer ersten Phase nach dem Jahr 1991 verfasste Texte ausgewählt und bearbeitet. In einer zweiten Phase wird mit Texten gearbeitet, die zwischen 1981 und 1990 entstanden sind, in einer dritten Phase folgen Texte aus den Jahren 1961 bis 1980 und in einer vierten Phase Texte, die zwischen 1941 und 1960 erstellt wurden.

Die Entwicklung des Gralis-Korpus erfolgt gemäß den gängigsten Standards (z. B. TEI), um dadurch eine Kompatibilität und eine Vergleichbarkeit mit ähnlichen Korpora sowie breite Anwendungsmöglichkeiten zu erzielen. Die Arbeit am Gralis-Korpus ist einerseits eine einmalige (durch die Erstellung einer Online-Version) und andererseits eine laufend durchzuführende (ständige Ergänzungen, Verbesserungen und Vertiefungen).

Das Gralis BKS-Korpus soll zeigen, wie sich die BKS-Einheiten (phonetisch-phonologische, orthoepische, grammatikalische und stilistische) auf sämtlichen Ebenen und auf Basis konkreten Materials in natürlicher Umgebung darstellen. In naher Zukunft soll die Verwaltung der Textdaten im Gralis Text-Korpus, die derzeit noch Filesystem-basiert erfolgt, auf ein sogenanntes Asset Management-

System (AMS) umgestellt werden. Korpus-Texte, aber auch zugehörige Audio-, Video- und beschreibende Metadaten, wie sie in einem multimodalen Korpus in einer Vielzahl vorhanden sind, können mittels eines solchen Frameworks einfach verwaltet und in webbasierten Workflows bearbeitet werden. Interessierte LeserInnen seien auf den Beitrag von Hubert Stigler in diesem Band verwiesen, der die Möglichkeiten dieser Umgebung detailliert darstellt.

8. Einen weiteren Teil des Gralis-Korpus stellt das Speech-Korpus dar. Es handelt sich dabei um eine Online-Sammlung von Audiomaterial (gegenwärtig vorerst nur für das Bosnische/Bosniakische, Kroatische und Serbische), die aus drei Subkorpora – dem Wort-, Fix- und Frei-Korpus – besteht.

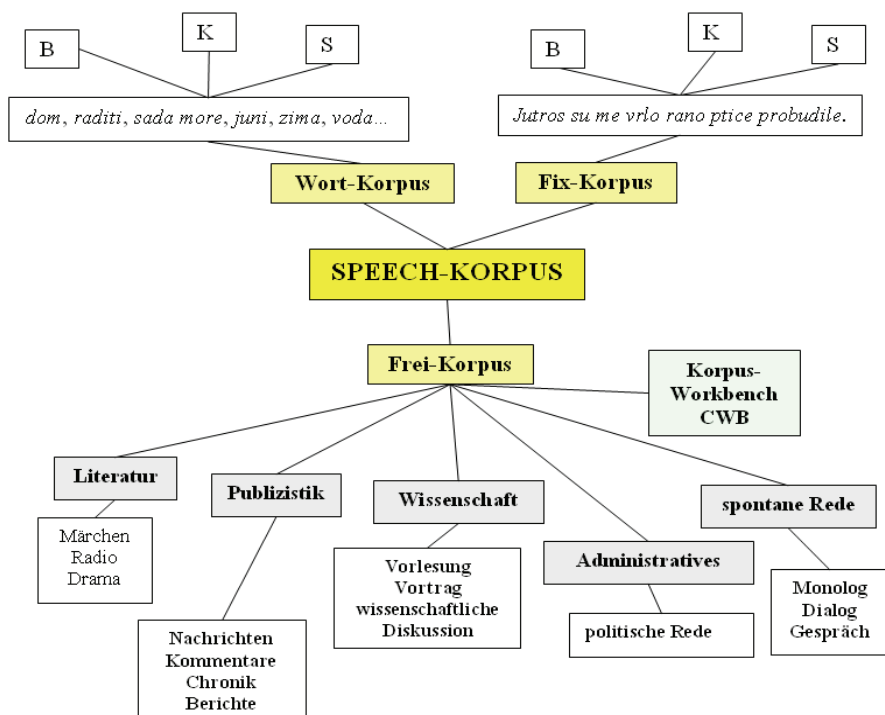

Abb. 5: Die Struktur des Gralis Speech-Korpus

Es sei an dieser Stelle vorab darauf hingewiesen, dass das Wort-Korpus aus Aufnahmen verlesener Wortlisten besteht und es sich beim Fix-Korpus um Aufnahmen kürzerer Texte (der häufig verlesene Text „Jutro“ umfasst 18 Sätze) handelt. Genauere Erklärungen zu diesen Subkorpora (Wort- und Fix-Korpus im Rahmen des Gralis Speech-Korpus) finden sich in weiteren Beiträgen in diesem Kapitel.

Im Rahmen des Speech-Korpus wird auch ein Phonokorpus für die deutsche Sprache in Österreich erstellt (Oe-Korpus), das dazu dienen soll, mittels einer typologischen Untersuchung die Aussprache in Deutschland und Österreich zu vergleichen und die Übereinstimmungen, Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen nahen Sprachen und ihren Varietäten zu erheben. Das Oe-Korpus wird gemäß einer Vereinbarung zwischen der Firma „Linguatec Sprachtechnologien GmbH“ aus München und dem Leiter des Forschungsprojektes „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ entwickelt, wobei den Gegenstand der Zusammenarbeit Aufnahmen österreichischer Sprechender im Sinne einer Erhöhung der Qualität von Spracherkennung für das Deutsche darstellen. Den Output der Aufnahmen bilden Audiodateien im wav-Format mit jeweils 200 Sätzen aus insgesamt 24 unterschiedlichen Skripts, wobei zu jeder aufgenommenen Person wesentliche Metadaten erfasst werden. Die Sprachaufnahmen werden mit dem von Linguatec entwickelten Software-Tool „npcmrec“ vorgenommen und wurden mit Ende Jänner 2008 abgeschlossen.

Das dritte Subkorpus im Rahmen des Gralis Speech-Korpus bildet schließlich das Frei-Korpus, das zur Untersuchung spontan gesprochener Sprache dient. Angesichts der Tatsache, dass für ein solches Korpus keine vergleichbaren Beispiele bestehen (jede sprachliche Äußerung stellt ein Unikat dar und kann über kein semantisches Äquivalent verfügen), müssen Aufnahmen zu vergleichbaren Situationen (z. B. ein Gespräch am Markt, im Restaurant u. Ä.) oder Genres (Dialog, Erzählung, Diskussion, Entgegnung) getätigt werden. Dieses Subkorpus wird außerhalb der Struktur des auf einer MySQL-Datenbank basierenden Speech-Korpus entwickelt und fungiert als Teil des Text-Korpus, dem die Korpussoftware CWB zu Grunde liegt. Gegenwärtig umfasst das Frei-Korpus einzig eine Lebensschilderung, die im Buch *Ujak* (Tošović 2003) abgedruckt wurde. Eine Suche im Frei-Korpus erfolgt analog zu jener im Text-Korpus, wobei sich die Findstellen wie folgt darstellen:

Ujak [→]	
SR	A za praznike jeste li išli u Kalinovik ?

Am oberen Ende des Suchfensters befindet sich der Verweis auf die Quelle in Form eines Kurztitels (Ujak), auf den ein Pfeil folgt. Klickt man auf den Satz, erhält man die Information zur gesamten bibliographischen Quelle:

Tošović, Branko. Ujak . – Beograd: Beogradska knjiga, 2003. – 321 s. – ISBN 86-7590-041-4. – COBISS.SRI-D 106227468

Mit einem Klick auf den Satz erhält man weiters auch die Möglichkeit, diesen zu hören. Jeder segmentierte Satz ist mit Audiodateien in zwei Formaten – wav und mp3 – versehen. Die Aufnahme im wav-Format dient für die akustische Analyse

und ist (auf Grund des großen Datenumfanges) online nicht zugänglich, sodass in Gralis ausschließlich Aufnahmen im mp3-Format eingestellt werden.

Einen wesentlichen Teil des Frei-Korpus bilden Radio- und TV-Aufnahmen, deren Besonderheit darin liegt, dass sie textuelle, akustische und visuelle Informationen beinhalten. Im Rahmen der Aktivitäten zur Entwicklung des Frei-Korpus wurden z. B. am selben Tag und zur selben Zeit (19.30–20.00 Uhr) die TV-Nachrichten des serbischen, kroatischen und bosnisch-herzegowinischen Fernsehens aufgenommen, die in einem ersten Arbeitsschritt transkribiert wurden. Die gesamte Information (Ton, Bild und Text) wurde sodann in Sätze segmentiert und auf den Server überspielt. Das Ziel lag dabei darin, eine Synchronisation zwischen Text Ton und Bild herzustellen.

9. Im Rahmen des Gralis-Komplementariums kam es zur Ausarbeitung mehrerer Datenbanken, die entweder direkt aus den Subkorpora entstanden oder für ein Funktionieren des Gralis-Korpus dienen. Das Gralis-Komplementarium stellt ein Programmsystem zur Sammlung und Bearbeitung von Material für sämtliche Subkorpora dar.

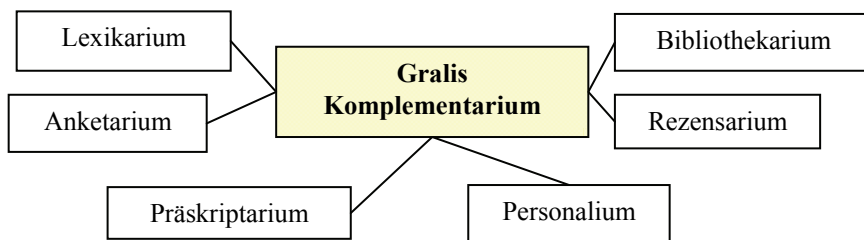

Abb. 6: Die Struktur des Gralis-Komplementariums

Einen weiteren Teil des Gralis-Korpus stellen das Gralis-Lexikarium, das Gralis-Anketarium, das Gralis-Bibliothekarium, das Gralis-Präskriptarium, das Gralis-Personalium und das Gralis-Rezensarium dar.

Beim Gralis-Lexikarium handelt es sich um ein Online-Wörterbuch, das auf den anderen Teilen des Gralis-Komplementarium fußt und für Forschungen zur lexikalischen Struktur slawischer Sprachen dient. Das Gralis-Lexikarium stellt ein internationales Forschungsprojekt zur Ausarbeitung eines bidirektionalen Online-Wörterbuches für die Sprachen deutsch ↔ bosnisch/bosniakisch, kroatisch, montenegrinisch und serbisch mit späterer Ausweitung auf andere slawische Sprachen dar und befand sich zur Zeit der Drucklegung dieses Bandes in der Entwicklungsphase.

Eine weitere Komponente des Gralis-Komplementariums, das Gralis-Anketarium, dient zur Sammlung von Quellen mittels Versendung von Online-

Umfragen, wobei diese in jeder beliebigen Sprache erstellt werden können. Das Anketarium besteht aus drei Kategorien von Umfragen, von denen eine für wissenschaftliche Zwecke genutzt wird (Wissenschaftliche Umfragen), eine weitere Zwecken des Unterrichtes dient (Edukative Umfragen) und die dritte schließlich Umfragen zu unterschiedlichen Themenfeldern umfasst (Andere Umfragen). Als Benutzersprachen stehen die drei Studienrichtungssprachen des Institutes für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz (BKS, russisch, slowenisch) und deutsch zur Verfügung. Genauer zum Gralis-Anketarium siehe im Beitrag von Robert Thomann in diesem Kapitel.

Mithilfe des Gralis-Bibliothekariums erfolgt die Sammlung, Bearbeitung und Darstellung bibliographischer Angaben, die für alle mit dem Gralis-Korpus verbundenen Forschungsprojekte wie auch für edukative Zwecke unerlässlich sind. Ein Teil des Bibliothekariums ist für Sprachen mit lateinischer Schrift vorgesehen (Lat-Bibliothekarium), der andere Teil für all jene Sprachen, die sich des kyrillischen Alphabetes bedienen (Cyr-Bibliotekharaum). Zum Gralis-Bibliothekarium siehe den Beitrag von Branko Tošović in diesem Kapitel.

Das Gralis-Präskriptarium dient zum Studium der Rechtschreibung slawischer Sprachen, indem es in sich die angebotenen standardologischen Lösungen mehrerer normativer Regelwerke für unterschiedliche Sprachen vereint. Mehr zum Gralis-Präskriptarium siehe im gleichnamigen Beitrag von Branko Tošović in diesem Kapitel.

Das Gralis-Personalium bietet eine Sammlung umfassender biographischer und bibliographischer Informationen zu Personen, die an den im Rahmen des Gralis-Portals beschriebenen Projekten mitarbeiten. Eine genauere Vorstellung dieses Programms erfolgt im Beitrag von Arno Wonisch.

Im Frühjahr des Jahres 2007 wurde das Gralis-Rezensarium in Betrieb genommen, mithilfe dessen eine Online-Beurteilung wissenschaftlicher Aufsätze vorgenommen werden kann, wobei die von den GutachterInnen getätigten Änderungsvorschläge automatisch an die VerfasserInnen und die Projektverantwortlichen übermittelt werden. Ein Teil des auf diese Weise entstehenden Sprachmaterials wird in das Text-Korpus integriert (Genre: Rezension; funktionaler Stil: wissenschaftlich). Genauer zum Gralis-Rezensarium siehe im gleichnamigen Artikel von Stefan Kofler und Arno Wonisch.

10. Die Gralis-Tools setzen sich aus unterschiedlichen Programmen zusammen, die zur Bearbeitung textuellen und mündlichen Sprachmaterials und zu deren Aufnahme in das Gralis-Korpus dienen. Diese Tools umfassen (a) Programme zur Bearbeitung von Texten, (b) Programme zur Aufbereitung von Ton und Bild und (c) Programme zum Upload von Sprachmaterial auf Server.

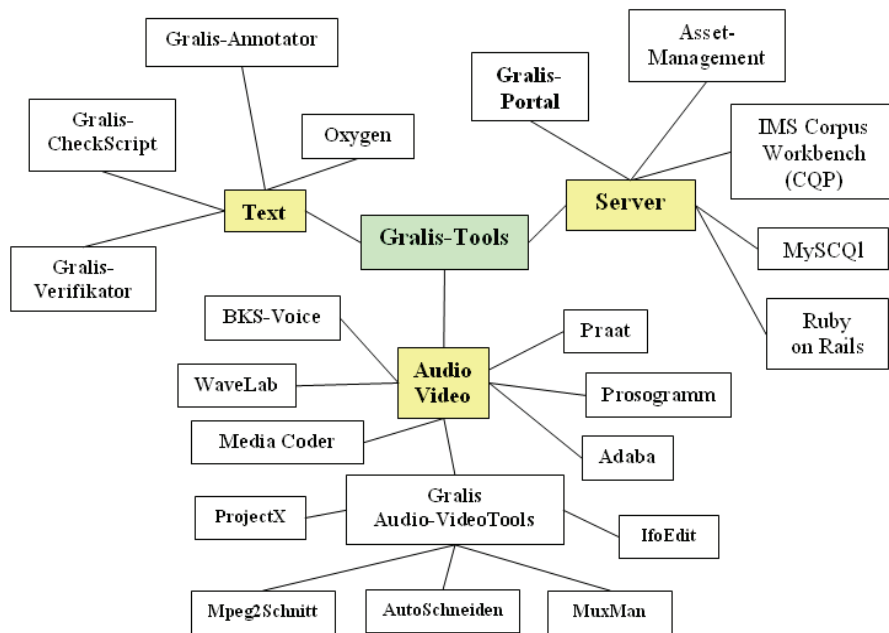

Abb. 7: Die Struktur der Gralis-Tools

Die Programme zur Bearbeitung von Texten bestehen aus dem Gralis-Annotator, dem Gralis-CheckScript, dem Gralis-Verifikator und dem Programm Oxygen. Es sei angemerkt, dass bei der Erstellung des Text-Korpus vor allem automatische Analysatoren (universelle, sprachunabhängige oder sprachspezifische) zur Anwendung kommen, wobei gegenwärtig ein von Hubert Stigler (Institut für Informationsverarbeitung in den Geisteswissenschaften – INIG) entwickeltes Programm zur Konvertierung ins XML-Format im Zentrum der Korpus-Arbeitsschritte steht. Dieses mit der Bezeichnung Gralis-Annotator versehene Programmpaket beruht auf den Prinzipien des Asset-Managements⁶ besteht aus zwei Dateien, die die Namen `gralis.dot` und `gralis.doc` tragen, wobei `gralis.doc` eine Beschreibung der metatextuellen Annotationsmöglichkeiten („Druckformate“) und `gralis.dot` das eigentliche Programm darstellt. Das Programm basiert auf einem Word-Makro und definiert alle für eine metatextuelle Annotation erforderlichen Druckformate. Über einen Menüpunkt können in den Text Satzendmarker eingebracht werden, die gegebenenfalls manuell korrigiert (verschoben oder gelöscht) werden können. Zur einer möglichst korrekten Setzung dieser Satzendmarker wurden einige Heuristiken implementiert, wie etwa ein Auftreten

⁶ Siehe dazu den Beitrag von Hubert Stigler in diesem Band.

von zwei Zeichen gefolgt von einem Punkt, wobei die Zeichen der Bedingung „kein Vokal“ entsprechen müssen, z. B.: mr., dr. u. a.). Auf Basis der Satzendmarker, die mit dem Text gespeichert werden, erstellt das Marko sodann die etikettierte xml-Datei (xml = Extensible Markup Language) im TEI-Standard (= text encoding initiative). BenutzerInnen erhalten Rückmeldung über die Anzahl der Absätze und Sätze im Text, wodurch die Editierung der Paralleltexte und die Fehlersuche erleichtert werden. Im Falle eines Nichtübereinstimmens der Anzahl von Absätzen und Sätzen besteht die Möglichkeit, mit dem ebenfalls von Hubert Stigler entwickelten Gralis-CheckSkript eine Valorisierung der mit dem Gralis-Annotator durchgeführten Arbeitsschritte vorzunehmen, wobei angezeigt wird, in welchen Absätzen Unterschiede hinsichtlich der Anzahl der Segmente (d. h. Sätze) vorliegen, die sodann zu beheben sind.

Ein weiteres Programm zur Überprüfung der Anzahl an Segmenten innerhalb von Absätzen wurde mit der Bezeichnung Gralis-Verifikator versehen und ermöglicht eine tabellarische Gegenüberstellung von Texten in jeweils zwei sprachlichen Versionen. Dabei wird durch das Abrufen eines Skripts neben den beiden, nach Absätzen gegliederten Tabellen für die Sprachversionen eine dritte Spalte hinzugefügt, in der eventuelle Abweichungen der Segmentanzahl ausgewiesen werden.

Nach Abschluss sämtlicher Arbeitsschritte zur Harmonisierung und Angleichung von Texten in mehreren sprachlichen Versionen folgt vor dem finalen Serverupload eine Gegenüberstellung im XML-Quellcode-Editor Oxygen, für den im November 2006 eine Lizenz erworben wurde.

Der nun folgende Arbeitsschritt liegt in der Transformation der fertig bearbeiteten Textdokumente auf einen Server, wofür eine Vertikalisierung vorzunehmen ist. Ein diesbezügliches Programm wurde im Herbst 2006 von Miloš Utvić entwickelt und kam bei früheren Arbeitsversionen der Textadaption zur Anwendung. Andere Applikationen, die in der Anfangsphase des Gralis Text-Korpus zur Anwendung kamen, stellten ebenfalls im Rahmen des Korpus der modernen serbischen Sprache an der Mathematischen Fakultät der Universität Belgrad entwickelte Technologien dar, von denen das Programm xAlign (in der Version von Duško Vitas) und das Parallelisierungsprogramm (tmx) von Ranka Stanković erwähnt seien.

Am 20. Dezember 2006 erfolgte schließlich die Inbetriebnahme des neuen Gralis-Annotators, wobei von Hubert Stigler eine kurze Einschulung abgehalten wurde, an der neben den am Korpus mitarbeitenden Personen auch Kurt Tiefenbacher teilnahm (zeichnete für eine erste Struktur des Gralis Text-Korpus verantwortlich). Zu diesem Zeitpunkt war von Hubert Stigler nach Konsultationen mit Tomaž Erjavec bereits ein Gesamtpaket geschnürt worden, das nach der Durchführung der Vertikalisierung einen einfach zu handhabenden Upload der

Texte auf den Server ermöglicht. Dank dieses Programmpaketes ist es nun möglich, mit einem verhältnismäßig geringen Zeitaufwand Texte in mehreren sprachlichen Versionen in mehreren Arbeitsschritten serverfertig aufzubereiten und auf Basis der IMS Corpus Workbench des Institutes für maschinelle Sprachverarbeitung der Universität Stuttgart⁷ Teil des Gralis Text-Korpus werden zu lassen.

Eine weitere Komponente der Gralis-Tools bilden Programme zur Bearbeitung von Aufnahmen gesprochener Sprache, die sich primär aus dem Spracherkennungsprogramm BKS-Voice, den Gralis Audio-VideoTools und den Programmen WaveLab, Praat, Prosogramm und Adaba zusammensetzen.

Für eine Erkennung gesprochener Sprache ist für das Bosnische/Bosniakische, Kroatische und Serbische die Entwicklung eines Spracherkennungsprogramms namens BKS-Voice vorgesehen, deren Ziel darin liegen würde, a) ein effizienteres, rationelleres und billigeres Sammeln mündlicher Quellen zu ermöglichen und b) eine möglichst objektive Bestimmung der Konkordanzen, Ähnlichkeiten und Unterschiede der drei Sprachen in phonetisch-phonologischer Hinsicht und in der gesprochenen Sprache zu erleichtern. Die gebräuchlichsten und effizientesten Spracherkennungssysteme basieren auf den mathematischen Modellen von Markov und Gauß und der Methode von Basisvektoren zur Modellierung der akustischen und linguistischen Besonderheiten einer Sprache. Die Ausarbeitung der Methode und des Algorithmus erfolgt dabei durch gesammeltes Sprechmaterial mit einem Umfang von mindestens 5000 Wörtern. Die Entwicklung eines solchen Programms für das BKS wird in mehreren Etappen vor sich gehen: **1.** Analyse der phonetischen Struktur der Sprachen und Wahl der elementaren Einheiten zur Spracherkennung (Phonem, Allophon u. Ä.); **2.** Anlegen einer aus repräsentativem Material bestehenden akustischen Datenbank zur Modellierung akustischer Charakteristiken; **3.** Segmentierung der akustischen Datenbank in elementare Erkennungseinheiten; **4.** Wahl eines effizienten akustischen Vektors; **5.** Ausarbeitung des statistischen Modells (Markov-Modell) auf Basis vorhandener linguistischer Angaben und der segmentierten akustischen Datenbank (Transformationsblock Stimme → akustisches Symbol); **6.** Erstellen von Regeln der im Rahmen des gewählten statistischen Modells vorzunehmenden, allmählichen Umformung der elementaren Erkennungseinheiten in einen grammatikalisch korrekten Text (Transformationsblock Symbol → Wort). Zum Zeitpunkt der Drucklegung dieses Bandes werden die ersten Schritte zur Entwicklung von BKS-Voice im Rahmen einer Diplomarbeit von Alexander Friedl am Institut für Signalverarbeitung und Sprachkommunikation der Technischen

⁷ Die Lizenz für diese Korpussoftware wurde im April 2006 erworben.

Universität Graz unter der Betreuung von Stefan Petrik und Gernot Kubin durchgeführt.

Die Gralis Audio-VideoTools stellen ein Skript zur Bündelung mehrerer Programme dar, mit denen Audio- und Videomaterial bearbeitet werden kann und dessen Hauptkomponenten die Programme ProjectX, Mpeg2Schnitt, MuxMan, IfoEdit und AutoSchneiden bilden. Genauerer siehe dazu im Beitrag von Boris Tošović in diesem Kapitel.

Abschließend seien zusammengefasst einige Programme genannt, die im Zuge der Bearbeitung von (mehrheitlich) Audiodateien laufend angewandt werden und sich im Sinne einer raschen und effizienten Korpuserstellung als zweckmäßig und zielführend erwiesen haben. Es sind dies die (in den weiteren Beiträgen dieses Kapitels genauer beschriebenen) Programme (1) WaveLab der Firma Steinberg zur Bearbeitung von digitalem Tonmaterial, dessen Version 6.0 aus dem Jahr 2006 vom Institut für Slawistik erworben wurde; (2) das am Institute of Phonetic Sciences an der Universität Amsterdam entwickelte Open-Source-Programm Praat, das für detaillierte akustische Analysen im Format wav herangezogen wird; (3) das an den Universitäten Genf und Brüssel ausgearbeitete Prosogramm, welches auf Praat basierend akustische Analysen zu Tonhöhenverlauf, Satzintonation und (im Falle des BKS) Akzentstruktur ermöglicht; (4) die Open-Source-Datenbanksoftware MySQL, die sämtlichen Datenbankstrukturen im Rahmen des Gralis Speech-Korpus, des Gralis-Bibliothekariums, Gralis-Präskriptariums, des Gralis-Personaliums und des in der Entwicklungsphase stehenden Gralis-Lexikariums zu Grunde liegt; (5) das Web-Framework Ruby on Rails zum schnellen Erstellen von Internetinhalten, das beim Gralis-Rezensarium zum Einsatz kommt und schließlich (6) Adaba (Aussprachedatenbank des Österreichischen Deutsch), die von Rudolf Muhr für die Zwecke des Projektes „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ freundlicherweise zur Verfügung gestellt wurde und bei der Erstellung des Wort-Korpus im Rahmen des Gralis Speech-Korpus zum Einsatz kommt. Die Fertigstellung von Adaba stellt den Schlusspunkt eines über sechsjährigen Forschungsprojektes unter der Leitung von Rudolf Muhr dar, das die Erstellung eines phonetischen Korpus des Österreichischen Deutsch (ÖDt.) und darauf aufbauend die Ausarbeitung eines empirisch begründeten Aussprachewörterbuchs zum Ziel hatte.

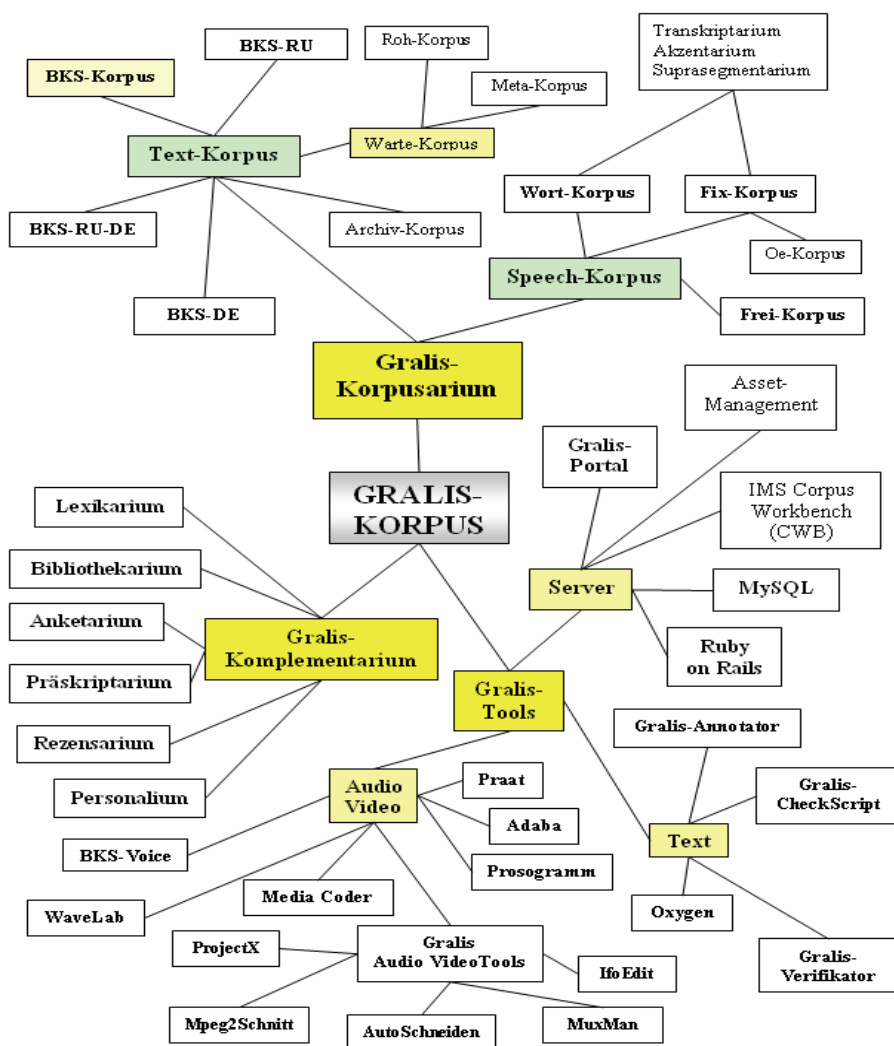

Abb. 8: Die Gesamtstruktur des Gralis-Korpus

Branko Tošović (Graz)

Gralis-Korpus

U prvom dijelu bloka tekstova posvećenom Gralis-Korpusu prezentirana je osnovna njegova koncepcija, način nastanka, pravci daljeg razvoja i osnovni dijelovi. U drugom dijelu predstavljen je Text-Korpus i Specchkorpus. U trećem dijelu govori se o tehničkom razvoju Gralis-Korpusa, snimanju, dekodiranju i preradi govornog materijala. Četvrti dio posvećen je programima za automatsko segmentiranje i analiziranje audio i video materijala (Gralis Audio-VideoTools), za prikupljanje istraživačke građe putem on-line anketiranja (Gralis-Anketarium) i za on-line recenziranje (Gralis-Rezensarium). Peti dio donosi priloge o programu izrađenom za prikupljanje i prezentiranje literature o slovenskim jezicima (Gralis-Bibliothekarium), programu za traženje i nalaženje podataka o učesnicima na projektima (Gralis-Personalium) i o programu za proučavanje međujezičkih pravopisnih korelacija (Gralis-Präskriptarium).

Gralis-Korpus je on-line informacijsko-analitički kompleks za prikupljanje, obradu i analizu tekstualne, govorne i vizuelne informacije izrađen radi sistemskog istraživanja slovenskih jezika. On predstavlja višejezičku, višedimenzionalnu i višenamjensku zbirku tekstova, audio i video snimaka kao i drugog prikupljenog i obrađenog materijala. Korpus je ime dobio ime po Gralisku – slavističkom portalu Univerziteta u Grazu (<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>).

Gralis-Korpus čine tri velika kompleksa – Gralis-Korporarium, Gralis-Komplementarium i Gralis-Tools. Gralis-Korporarium je sastavljen od više podkorpusa pisanih tekstova, govornih i video snimaka. On se sastoji od Text-Korpusa i Speech-Korpusa. Text-Korpus je on-line zbirka paralelnih tekstova za pojedine slovenske jezike. Za sada je gotov takav korpus za B, K, S i u datom trenutku sadrži oko dva miliona pojava. U toku je izrada sličnog korpusa za druge slovenske jezike. Drugi dio Gralis-Subkorpusa je Speech-Korpus. On predstavlja on-line zbirku govornog materijala (u sadašnjoj fazi postoji samo za B, K, S). On je podijeljen na tri potkorpusa: Wort-Korpus, Fix-Korpus i Frei-Korpus. Wort-Korpus čine snimci dobijeni izgovaranjem izolovanih riječi. Fix-Korpus je zbirka audio materijala snimljenog na bazi čitanja manjih tekstova. Frei-Korpus je namijenjen za proučavanje spontanog govora. Pošto se za takav korpus ne postoje paralelni primjeri (svaka takva jezička realizacija predstavlja unikat za koji se ne može naći semantički identičan), već se može tražiti govorni iskaz koji odlikava istu situaciju (recimo, razgovor na pijaci, u restoranu) ili žanr (dijalog, pripovijedanje, diskusija, replika), ovaj potkorpus je izdvojen iz Speech-Korpusa zasnovanog na MySQL bazi podataka i uključen u Text-Korpus baziran na Workbench CWB. Značajan dio Frei-Korpusa čini materijal dobijen iz radio i tv emisija. Njihova je specifičnost u tome da sadrže tekstualnu, slušnu i vizuelnu informaciju. U okviru Speech-Korpusa radi se na izradi govornog korpusa za njemački jezik u Austriji (Ö-Korpusa) radi tipološkog proučavanja podudarnosti, sličnosti i razlika između jezičkih varijeteta na njemačkom govornom području, što može biti značajno za tipološka proučavanja njemačko-slovenskih govornih korelacija.

Gralis-Komplementarium predstavlja sistem programa za prikupljanje i obradu materijala za sve podkorpuse, u prvom redu Text-Korpus i Speech-Korpus. U okviru Gralis-Korpusa razvijen je ili se nalazi u procesu izrade Gralis-Lexikarium, Gralis-Anketarium, Gralis-Bibliothekarium, Gralis-Präskriptarium, Gralis-Personalium i Gralis-Rezensarium. Gra-

lis-Lexikarium predstavlja sistem on-line rječnika, koji se naslanjaju na sve druge dijelove Gralis-Korpusa i služi za prezentiranje i proučavanje leksičke strukture slovenskih jezika. Gralis-Anketarium se koristi za dobijanje istraživačke građe putem anketiranja i tako je koncipiran da se ono može vršiti za bilo koji jezik. Gralis-Bibliothekarium služi za prikupljanje, obradu i prezentaciju bibliografskih podataka. Jedan njegov dio je namijenjen za jezike koji su služe latinicom (L-Bibliothekarium), drugi ćirilicom (C-Bibliothekarium). Gralis-Präskriptarium je namijenjen za proučavanje pravopisnih međujezičkih korelacija. U prvoj fazi radi se na izradi BKS-Präskriptariuma. Gralis-Personalium daje informaciju o učesnicima na projektima. Gralis-Resensarium služi za on-line recenziranje radova. Dio prikupljenog materijala koristiće se za Text-korpus (u žanru recenzije i naučnom stilu).

Gralis-Tools čine sistemi za preradu pisane i govorne građe radi njihova uključivanja u Gralis-Korpus. On se sastoji od (a) programa za obradu pisanog teksta, (b) programa za obradu glasa i slike te (c) server-programa. Programe za obradu pisanog teksta čini Gralis-Annotator, Gralis-CheckSript i Gralis-Verifikator. Gralis-Annotator služi za automatsko markiranje kraja rečenica radi segmentiranja teksta i povezivanja dijelova različitih jezičkih verzija po sistemu rečenica A_1 – rečenica A_2 (tzv. paralelizovanje). Gralis-CheckSript koristi se za valorizaciju procedura urađenih u okviru Gralis-Annotatora. Gralis-Verifikator služi za provjeru da li se paralelizovane rečenice nalaze u odnosu 1 : 1. Programi za obradu glasa objedinjuje Gralis-AudioVideoTools. On predstavlja skript koji povezuje nekoliko programa za obradu audio, video i SAT podataka, prije svega ProjectX, Mpeg2Schnitt, MuxMan, IfoEdit i AutoSchneiden. Radi prepoznavanja BKS-govora predviđena je izrada BKS-Voice. Kao server-programi koriste se IMS Corpus Workbench (CQP), MySQL, Ruby on Rails i Asset-Management.

Branko Tošović
 Institut für Slawistik
 Karl-Franzens-Universität Graz
 Merangasse 70
 8010 Graz
 Österreich
 Tel.: +43/316/380 2522
 Fax: +43/316/380 9773
 branko.tosovic@uni-graz.at
<http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/>

Извори – Izvori – Quellen

Izvori – Извори – Quellen

VII. *Tvorba r(ij)eči – Творба р(иј)ечи*

- Милан Ајцановић – Миливој Алановић** (Нови Сад). НОРМАТИВНИ И МОРФОСИНТАКСИЧКИ СТАТУС ПРИДЕВСКОГ ВИДА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ, ХРВАТСКОМ И БОШЊАЧКОМ ЈЕЗИКУ. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al., 2009: LIT. S. 321–331. [Slawische Sprachkorrelationen 2]
- Божо Ђорђић** (Београд). ЈЕЗИЧКЕ И/ИЛИ ВАРИЈАНТСКЕ РАЗЛИКЕ НА ТВОРБЕНОМ ПЛАНУ. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al., 2009: LIT. S. 297–309. [Slawische Sprachkorrelationen 2]
- Jasmina Dražić – Jelena Vojnović** (Novi Sad). IMENICE TIPa NOMINA AGENTIS U SRPSKOM I HRVATSKOM JEZIKU (TVORBENI I SEMANTIČKI ASPEKT). In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/ Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al., 2009: LIT. S. 311–320. [Slawische Sprachkorrelationen 2]
- Strahinja Stepanov** (Novi Sad – Grac). VREDNOVANJE (EVALUACIJA) U SRPSKIM I HRVATSKIM NOVINSKIM KOMENTARIMA. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al., 2009: LIT. S. 333–347. [Slawische Sprachkorrelationen 2]
- Бранко Тошовић** (Грац). ДЕРИВАЦИОННЫЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ (ПРЕЛИМИНАРИУМ). In: *Функцыянальныя аспекты словаўтварэння* – Мінск: ВТАА „Права і эканоміка“, 2006. С. 234–246.
- Бранко Тошовић** (Грац). ПРОЦЕССЫ ДИВЕРГЕНЦИИ В СОВРЕМЕННОМ СЛОВООБРАЗОВАНИИ СЕРБСКОГО, ХОРВАТСКОГО И БОШНЯЦКОГО ЯЗЫКОВ. Новые явления в славянском словообразовании, система и функционирование (Доклады XI Международной научной конференции Комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов). Под ред. Е. В. Петрухиной. Москва: Издательство Московского университета, с. 50–64.
- Branko Tošović** (Grac). INTERAKCIJSKE TVORBENE BLOKADE U BOSANSKOM/BOŠNJAČKOM, HRVATSKOM I SRPSKOM JEZIKU. Referat pročitan na Prvom tuzlanskom lingvističkom skupu (Tuzla, 14–16. septembra 2007). [Referat, verlesen auf dem 1. Linguistischen Tagung von Tuzla, 14.–16. September 2007]

Бранко Тошович (Грац). НАНИЗЫВАНИЕ ПРИСТАВОК В СЕРБСКОМ, ХОРВАТСКОМ И БОШНЯЦКОМ ЯЗЫКАХ. Відображення історії та культури народу в словотворенні (доповіді XII Міжнародної конференції Комісії слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славистів). Упорядкування та наукове редагування Н. Ф. Клименко и Є. А. Карпіловської. Київ, 2010: Видавничий дім Дмитра Бураго, с. 286–298.

VIII. Gramatika – Gramatika

Миливој Алановић – Милан Ајдановић (Нови Сад). НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ У ДИСТРИБУЦИИ ФУТУРСКИХ ВРЕМЕНА У СРПСКОМ И ХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ. In: Тошовић, Бранко (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik.* Münster et al., 2010: LIT. S. 17–27. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Božo Ćorić (Београд). НА МАРГИНИ ГРАМАТИКЕ. РЕЧСА И ПОСТФИКС GOD У SRPSKIM I HRVATSKIM ГРАМАТИКАМА. In: Тошовић, Бранко (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik.* Münster et al., 2010: LIT. S. 29–38. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Милорад Дешић (Београд). ГРАМАТИКА У ЈЕДНОТОМНИМ РЈЕЧНИЦИМА СРПСКОГ И ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА. In: Тошовић, Бранко (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik.* Münster et al., 2010: LIT. S. 39–57. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Александар Милановић (Београд). ГРАМАТИЧКЕ И ЛЕКСИЧКЕ ПАРАЛЕЛЕ ИЗМЕЂУ СРПСКИХ ПИСАЦА ИЗ ВОЈВОДИНЕ И ХРВАТСКИХ ПИСАЦА У 19. ВЕКУ. In: Тошовић, Бранко (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik.* Münster et al., 2010: LIT. S. 103–116. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Branko Tošović (Grac). GRAMATIČKA KATEGORIJA KAO RAZLIKA. In: Maria Cichońska (red.). *Kategorie w języku. Język w kategoriach.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. S. 24–31.

Branko Tošović (Grac). GRAMATIČKE RAZLIKE IZMEĐU SRPSKOG, HRVATSKOG I BOŠNJAČKOG JEZIKA (PRELIMINARIUM). In: Berger, Tilman; Golubović, Biljana (Hg.). *Morphologie – Mündlichkeit – Medien: Festschrift für Jochen Raecke.* Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2008. S. 311–322.

Бранко Тошович (Грац). ИЗУЧЕННОСТЬ СПОСОБОВ ГЛАГОЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ В СЕРБОКРОАТИСТИКЕ. Novi rad.

Бранко Тошович (Грац). ДИМИНУТИВНЫЙ СПОСОБ ДЕЙСТВИЯ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ/ХОРВАТСКОМ/БОШНЯЦКОМ ЯЗЫКАХ. In: Родионова, С. Е. (гл. ред.). *Исследования по семантике.* Ufa: РИЦ БашГУ, 2008. С. 346–352.

Branko Tošović (Graz). DIE GRAMMATIKALISCHEN UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM BOSNISCHEN/BOSNIAKISCHEN, KROATISCHEN UND SERBISCHEN. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik*. Münster et al., 2010: LIT. S. 131–188. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

IX. Sintaksa – Синтакса

Исидора Бјелаковић – Маја Марковић (Нови Сад). ПАРТИЦИПСКИ И РЕФЛЕКСИВНИ ПАСИВ У СРПСКОМ И ХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ (ПУБЛИЦИСТИЧКИ И АДМИНИСТРАТИВНИ СТИЛ). In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik*. Münster et al., 2010: LIT. S. 257–283. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Јасмина Дражић – Јелена Ајуановић (Нови Сад). УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У НОВИНСКОМ ТЕКСТУ (ПАРАЛЕЛНА СРПСКИ И ХРВАТСКИ). In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik*. Münster et al., 2010: LIT. S. 301–312. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Vesna Jovanović (Sosnowiec – Katowice). ANALIZA SINTAKSIČKIH RAZLIKA MEĐU GLAGOLIMA U HRVATSKOM I SRPSKOM JEZIKU (NA BAZI KORPUSA IZ HRVATSKOG I SRPSKOG PREVODA ROMANA DENA BRAUNA „DA VINČIJEV KOD“). In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik*. Münster et al., 2010: LIT. S. 313–326. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Marina Nikolić (Beograd). DEVERBATIVNA IMENICA KAO KONDENZATOR REČENIČNOG SADRŽAJA U JEZIKU NOVINA (NA BKS MATERIJALU). In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik*. Münster et al., 2010: LIT. S. 327–345. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

Strahinja Stepanov (Novi Sad – Grac). O KONEKTORIMA U SRPSKIM I HRVATSKIM NOVINSKIM KOMENTARIMA. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Grammatik*. Münster et al., 2010: LIT. S. 347–373. [Slawische Sprachkorrelationen 3]

X. Stilistika – Стилистика

Branko Tošović (Grac). SRPSKA STILISTIKA U ODNOSU NA HRVATSKU (TUMAČENJA GLOBALNOG RASLOJAVANJA JEZIKA). In: Voß, Christian; Golubović, Biljana (Hg.). *Srpska lingvistika/Serbische Linguistik: Eine Bestandaufnahme*. München – Berlin: Verlag Otto Sagner, 2010. S. 235–255.

Branko Tošović (Grač). LEKSIČKE STILISTIČKE RAZLIKE IZMEĐU BOSANSKOG/BOŠNJAČKOG, HRVATSKOG I SRPSKOG JEZIKA. In: *Riječ*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo, 2008. God. 14, sv. 4. S. 68–86.

Бранко Тошовић (Грац). ФУНКЦИОНАЛНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ. In: Gajda, Stanisław (red.). *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej*. Opole: Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej, 2006. С. 199–216.

XI. Govorna kultura – Говорна култура

Марина Николић (Београд). ТЕОРИЈА ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ У СРБИСТИЦИ И КРОАТИСТИЦИ. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. Münster et al., 2009: LIT. S. 453–470. [Slawische Sprachkorrelationen 2]

XII. Korpus – Корпус

Milan Sečujiški (Novi Sad). RAZLIKE IZMEĐU SRPSKOG I HRVATSKOG JEZIKA SA STANOVIŠTA GOVORNIH TEHNOLOGIJA. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*. Münster et al., 2008: LIT. S. 710–722. [Slawische Sprachkorrelationen 1]

Branko Tošović (Graz). DAS GRALIS-KORPUS. In: Tošović, Branko (Hg.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*. Münster et al., 2008: LIT. S. 724–749. [Slawische Sprachkorrelationen 1]

Branko Tošović – Arno Wonisch (Graz)

Die serbische Sichtweise des Verhältnisses zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen

I/2

Diese Publikation stellt eines der Resultate des am Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz (Österreich) durchgeführten Projektes „Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen“ (Graz 2006–2010) unter der Leitung von Branko Tošović dar, das seine Finanzierung seitens des Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung (FWF) in Wien erfährt. Das vorliegende Buch beinhaltet a) sämtliche Arbeiten serbischer Linguistinnen und Linguisten, die in drei Sammelbänden aus den Jahren von 2006 bis 2009 abgedruckt wurden. Dazu kommen b) zusätzliche Aufsätze, die im Zeitraum von 2006 bis 2010 in anderen Periodika (Sammelbände, Zeitschriften u. Ä.) ihre Veröffentlichung erfuhren.

Dieser Sammelband besteht aus zwei Büchern, von denen das vorliegende 43 Arbeiten zu folgenden linguistischen Disziplinen beinhaltet: I. Allgemeine Aspekte; II. Phonetik und Phonologie; III. Prosodie; IV. Orthographie; V. Lexik und VI. Phraseologie. Im zweiten Teil folgen sodann die Kapitel VII. Wortbildung; VIII. Grammatik; IX. Syntax; X. Stilistik; XI. Sprachkultur und XII. Korpus, die sich aus insgesamt 28 Arbeiten zusammensetzen.

Eingangs erfolgt in zwölf Aufsätzen eine Betrachtung der allgemeinen Aspekte zum Verhältnis zwischen den Sprachen Serbisch, Kroatisch und Bosnisch/Bosniakisch (in weiterer Folge auch als BKS bezeichnet)¹. Zehn dieser Arbeiten stammen von einem der beiden Herausgeber dieser Bandes, Branko Tošović, der sich seit dem Jahre 2006 eingehend und in zahlreichen in serbischer, deutscher und russischer Sprache erschienenen Publikationen vielerlei Facetten der Koexistenz der hier untersuchten Sprachen widmet. Miloš Jevtić, ein Publizist aus Belgrad, berichtet in seinem Beitrag mit dem Titel „Погледи лингвиста, књижевних и научних стваралаца о језицима на балканским и јужнословенским просторима – Ansichten von Linguisten, Kulturschaffenden und Wissenschaftlern zur Sprachensituation auf dem Balkan und in Südosteuropa“ von seinen mittlerweile über 200 Treffen und Gesprächen mit Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftlern sowie Kulturschaffenden, zu denen es im Verlaufe der vergangenen 60 Jahren kam. Die Themen

¹ In Abhängigkeit von der Wahl der jeweiligen serbischen Autorin bzw. des jeweiligen serbischen Autors wird die von bosnischen Muslimen zu Beginn der 1990er Jahre kodifizierte Standardsprache mit dem Namen *Bosnisch* hier abwechselnd als *Bosnisch/Bosniakisch*, *Bosniakisch*, *Bosni(aki)sch* oder *Bosnisch (Bosniakisch)* bezeichnet.

dieser Zusammenkünfte, die mehrheitlich im Rahmen der Sendung „Гост другог програма – Zu Gast im Zweiten Programm“ von Radio Belgrad stattfanden, bildeten in erster Linie Fragen zur Sprache bzw. zu den Sprachen der südslawischen Völker, wodurch die weit in die Vergangenheit zurückreichende Aktualität der Sprachenfrage auf dem Gebiet der früheren Jugoslawien erkannt werden kann. Die Arbeiten von Branko Tošović spannen einen Bogen von theoretischen und linguistischen Aspekten der philosophischen Kategorie des Unterschieds („Der Unterschied – Razlika“; „Identitet ↔ Identičnost ↔ Razlika – Identität ↔ Gleichheit ↔ Unterschied“ und „Ложные языковые различия – Scheinbare sprachliche Unterschiede“) über den Unterschied als zentralen Forschungsgegenstand des eingangs genannten Projektes („Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen als Projektgegenstand – Razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika kao predmet istraživačkog projekta und „Trougao „razlika – sličnost – identičnost“ u trouglu „srpski jezik – hrvatski jezik – bošnjački jezik“ /razgovor sa Milošem Jevtićem/ – Das Dreieck „Unterschied – Ähnlichkeit – Gleichheit“ im Dreieck „Serbisch – Kroatisch – Bosniakisch“ /Gespräch mit Miloš Jevtić/) bis hin zu Fragen einer kontrastiven Gegenüberstellung bzw. der Wechselwirkung zwischen den Nachfolgesprachen des Serbokroatischen bzw. Kroatoserbischen („Konvergentne i divergentne standardološke interakcije – Konvergente und divergente standardologische Interaktionen“; „Контрастивно истраживање српског и хрватског језика – Kontrastive Analyse des Serbischen und Kroatischen“ und „Srpsko-hrvatsko-bošnjačke korelacije – Serbisch-kroatisch-bosniakische Korrelationen“). Diese Arbeiten behandeln allesamt das komplex zu beschreibende Verhältnis zwischen derart nahe verwandten Sprachen wie BKS, zwischen denen Unterschiede oftmals fakultativ erscheinen können, d. h. nicht zwangsweise differenzierende Funktion besitzen müssen, sondern eine bestimmte sprachlich-stilistische Markierung aufweisen und in Abhängigkeit vom Wunsch der Sprechenden Identität stiftenden Prinzipien (im Sinne einer Abgrenzung zum jeweils anderen) dienen können. Als grundlegendes Modell der Analysen dient in diesen und auch in folgenden Beiträgen häufig das vom Autor entwickelte Modell des Korrelationals, das die Beziehungen und Interaktionen zwischen den Sprachen Serbisch, Kroatisch und Bosnisch/Bosniakisch graduell in intra- (Beziehungen innerhalb von B, K oder S), inter- (Wechselwirkungen zwischen B, K und S) und extrakorrelationale (Relationen zwischen B, K und S und anderen Sprachen) gliedert. Im Aufsatz „Die kroatische Sprachpolitik (mit einem Vergleich zu Serbien und Bosnien) – Hrvatska jezička politika (sa poređenjem sa Srbijom i Bosnom)“ wird die Ebene der Systemlinguistik verlassen und ein Blick auf legislative Bestrebungen und Beschlüsse geworfen, die Fragen der Sprachnormierung betreffen. Ausgehend von Frankreich, das auf eine lange sprachpuristische Tradition zurückblicken kann, wird dabei der Schwerpunkt auf Kroatien gelegt, das in einem Vergleich mit Bosnien und Herzegowina sowie Serbien weitaus ausgeprägtere puristische Tendenzen aufweist. Neben dem bereits erwähnten

Gespräch mit Miloš Jevtić zu den sprachlichen Unterschieden, Ähnlichkeiten und Übereinstimmungen als Projektgegenstand fußt ein weiterer Beitrag dieses Kapitels auf einem Interview. Es ist dies der Text „Hoće li će se Srbi i Hrvati razumjeti za sto godina? – Werden sich Serben und Kroaten in 100 Jahren verstehen?“, der am 6. Juni 2009 in der in Pula erscheinenden kroatischen Tageszeitung „Glas Istre – Die Stimme Istriens“ abgedruckt wurde. Darin wird vom Interviewten (Branko Tošović) die Einschätzung zum Ausdruck gebracht, dass auf Grund der unterschiedlichen Kodifizierung der Sprachen die bis dato noch überaus hohe (und beinahe absolute) Verständlichkeit sukzessive abnimmt und in langfristiger Zukunft möglicherweise ernsthaftere Schwierigkeiten in der Kommunikation auftreten könnten. Im Aufsatz „The distance between standard Slavic languages – Die Distanz zwischen den slawischen Standardsprachen“ wird schließlich die in der Philosophie umfassend beschriebene Kategorie des Unterschieds verlassen und die mathematisch messbare Größe der Distanz in den Mittelpunkt gerückt, wobei der Autor neben einer theoretischen Betrachtung auch Methoden und Formeln zur Bestimmung der Distanz bzw. der Entfernung/Nähe zwischen den slawischen Standardsprachen untersucht.

Das zweite, der Phonetik und Phonologie gewidmete Kapitel besteht aus neun Beiträgen für die sieben Autorinnen und Autoren verantwortlich zeichnen. Es sind dies Maja Marković und Isidora Bjelaković („Kontrastivna akustička analiza vokalskih sistema srpskog i hrvatskog jezika – Kontrastive akustische Analyse der Vokalsysteme des Serbischen und Kroatischen“), Miloš Okuka („Fonetsko-fonološke razlike između srpskog, hrvatskog i bosanskog /bošnjačkog/ i njihovo normativno sankcioniranje – Phonetisch-phonologische Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosnischen /Bosniakischen/ und ihre normative Sanktionierung“), Milan Sečurjski, Aleksandar Kupusinac und Darko Pekar („Određivanje trajanja glasova srpskog jezika u kontekstu korišćenjem stabala odluke – Die Bestimmung der Dauer von Lauten des Serbischen im Kontext der Nutzung von Entscheidungsbäumen“) und Branko Tošović („Корреляционные фонетико-фонологические системы русского, сербского, хорватского и бошняцкого языков – Korrelative phonetisch-phonologische Systeme des Russischen, Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen“; „Фонетско-фонолошке и акцентске разлике између српског, хрватског и бошњачког језика /разлике у проучености и проученост разлика/ – Phonetisch-phonologische und akzentuelle Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen /Unterschiede im Stand der Forschung und Erforschtheit der Unterschiede/“; „Fonetsko-fonološke razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika /standardološka rješenja/ – Die phonetisch-phonologischen Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen (normative Lösungen)“; „Фонетско-фонолошке разлике између ТВ дневника РТЦГ и РТС – Phonetisch-phonologische Unterschiede in den TV-Nachrichten von RT Montenegro (RTCG) und RT Serbien (RTS)“; „Phonetisch-phonologische Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bo-

sniakischen, Kroatischen und Serbischen – Fonetsko-fonološke razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ und „Korrelative Grammatik des Bosni(aki)schen, Kroatischen und Serbischen. Teil 1: Phonetik – Phonologie – Prosodie – Korelaciona gramatika bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika Dio 1: Fonetika – Fonologija – Prozodija“). Innerhalb dieses Themenblockes könnte eine methodische Gliederung zwischen einerseits an konkretem Material durchgeführten empirischen Studien und andererseits präskriptiven Arbeiten vorgenommen werden. Zum ersten Block wäre der Aufsatz von Maja Marković und Isidora Bjelaković zu zählen, die anhand einer im Programm „Praat“ vorgenommenen akustischen Analyse der Vokale im Serbischen und Kroatischen zur Schlussfolgerung kamen, dass etwa **e** und **o** hinsichtlich Öffnungsgrad im Serbischen ein im Durchschnitt breiteres Spektrum aufweisen als im Kroatischen. Ebenfalls exakt-naturwissenschaftlicher Methoden bedienen sich Milan Sečujski, Aleksandar Kupusić und Darko Pekar, die zur Optimierung der Sprachsynthese mithilfe des klassifizierenden Modells von Entscheidungsbäumen die Dauer der Artikulation eines phonetischen Segmentes (im gegebenen Falle von Vokalen im Serbischen) untersuchen. Der Weg des Messens wird auch von Branko Tošović in seiner komparativen Analyse serbischer und montenegrinischer Nachrichtensendungen (vom 7. Mai 2007) beschritten, wobei der Autor feststellt, dass das untersuchte montenegrinische TV-Programm über eine minimal höhere Zahl an Vokalen verfügt und die beiden parallel verglichenen, analogen bosnisch-herzegowinischen und kroatischen Hauptnachrichten ebenfalls nur geringfügige Unterschiede aufweisen. In allen vier Sprachen stellt sich die Häufigkeitsabfolge der Konsonanten identisch dar: Auf **n** folgt **r** und an dritter Stelle **s**. Der zweite Block besteht aus beschreibenden Studien zum phonetisch-phonologischen Verhältnis zwischen den drei Standardsprachen. Unter Verwendung seines korrelativen Modells nimmt Branko Tošović in „Копелационные фонетико-фонологические системы русского, сербского, хорватского и бошняцкого языков – Korrelative phonetisch-phonologische Systeme des Russischen, Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen“ eine Beschreibung dieser Systeme in vier Sprachen vor, wobei eine Ausweitung dieses Modells um supra- (Beziehungen zwischen slawischen Sprachen innerhalb eines der drei Großareale) und superkorrelationale (Verhältnisse zwischen slawischen Sprachen verschiedener Areale) Relationen vorgenommen wird. Eine Bestandsaufnahme hinsichtlich der Erforschtheit phonetisch-phonologischer und auch akzentueller Fragen wird vom selben Autor in den Beiträgen „Фонетско-фонолошке и акцентске разлике између српског, хрватског и бошњачког језика (разлике у проучености и проученост разлика) – Phonetisch-phonologische und akzentuelle Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen (Unterschiede im Stand der Forschung und Erforschtheit der Unterschiede)“ und „Phonetisch-phonologische Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen – Fonetsko-fonološke razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“ vorgenommen. Es ergeht darin eine Übersicht über die ab der

Mitte des 19. Jahrhunderts bis dato geleisteten Forschungsaktivitäten, wobei die grundlegende Feststellung getroffen wird, dass nach dem Zerfall der einstigen gemeinsamen Standardsprache nur eine verhältnismäßig geringe Zahl an tatsächlich objektiven und rein linguistisch inspirierten Arbeiten verfasst wurde. In weiterer Folge leitet der Autor in der letztgenannten Arbeit zum Themenfeld der aktuellen normativen Lösungen über, wobei die Erkenntnis gewonnen wurde, dass im Falle vokalischer und konsonantischer Alternationen die größte Zahl an Dubletten im Bosnischen/Bosniakischen vorliegt. Zu dieser Erkenntnis gelangt Tošović auch in seiner Arbeit „Fonetsko-fonološke razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika (standardološka rješenja) – Die phonetisch-phonologischen Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen (normative Lösungen)“, wobei ein besonderer Schwerpunkt der Analyse auf dem innerhalb von BKS variierenden und komplexen Jat-Reflex liegt. Auch Miloš Okuka widmet sich in seinem Beitrag „Fonetsko-fonološke razlike između srpskog, hrvatskog i bosanskog (bošnjačkog) i njihovo normativno sankcioniranje – Phonetisch-phonologische Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosnischen (Bosniakischen) und ihre normative Sanktionierung“ der gleichen Frage, indem er eine Untersuchung des normativen Niederschlages phonetisch-phonologischer Anderslautungen (teils auch Wahlmöglichkeiten) vornimmt. Dabei wird ebenso wie auch in der zuvor genannten Arbeit darauf hingewiesen, dass das Bosnische/Bosniakische mehr Dubletten als die beiden anderen Sprachen besitzt und zudem durch ein (bewusst gesteuertes) Vordringen des Konsonanten **h** gekennzeichnet ist. Bei dem dieses Kapitel beschließenden Text „Korelaciona gramatika bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika Dio 1: Fonetika – Fonologija – Prozodija – Korrelative Grammatik des Bosni(aki)schen, Kroatischen und Serbischen. Teil 1: Phonetik – Phonologie – Prosodie“ handelt es sich um einen kurzen Abriss des Inhalts der gleichlautenden Monographie von Branko Tošović aus dem Jahre 2009. In diesem Buch wurde auf über 500 Seiten der Versuch unternommen, phonetische, phonologische und orthoepische Fragen einer komplexen Analyse zu unterziehen, im Rahmen derer ein Vergleich zu sämtlichen slawischen Standardsprachen und zum Deutschen gezogen wird. Als Modell dafür dient abermals die Einteilung in korrelationale Systeme, die um das Segment des Retrokorrelationals (diachrone Beschreibung von Entwicklungen innerhalb einer Sprache) erweitert wurden.

Das dritte Kapitel dieses Sammelbandes behandelt in sieben Beiträgen Fragen der Prosodie bzw. des (komplexen) Akzentsystems in den Sprachen Serbisch, Kroatisch und Bosnisch/Bosniakisch. Eingangs weist Milorad Dešić in seiner Arbeit „Акцентски систем у српском и хрватском стандардном језику – Das Akzentsystem in der serbischen und kroatischen Standardsprache“ darauf hin, dass man die serbische und kroatische Akzentuierung am treffendsten als Varianten eines gemeinsamen Systems bezeichnen könnte, die mehr Gemeinsamkeiten als Unterschiede aufweist. Egon Fekete analysiert in seinem Aufsatz „Акцентске раз-

like između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika – Akzentuelle Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen“ die akzentuellen Gepflogenheiten in der öffentlichen Sprache (im Besonderen in den Medien) und stellt fest, dass die auf Vuk Stefanović Karadžić und Đuro Daničić zurückgehende akzentuelle Norm in den drei Sprachen heute als überholt bezeichnet werden kann und eine Revision des Gesamtsystems angebracht sei. Der dritte Beitrag zu allgemeinen prosodischen Fragen des Verhältnisses zwischen BKS stammt von Branko Tošović („Akzentuelle Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen – Akcenatske razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“) und enthält neben einem Überblick über den Stand der Forschung auch die Feststellung, dass die gegenwärtige akzentuelle Lage im Serbischen als Patt-Position (Konkurrenz einer beharrenden östlichen und einer progressiveren westlichen Akzentuierung), im Kroatischen als Matt-Position (größte Bereitschaft mancher Fachleute für eine – allerdings nur schwer durchführbare – Neubewertung des Systems), im Bosnischen/Bosniakischen als Start-Position (als Ausdruck einer noch am Beginn stehenden Standardisierung) und im Montenegrinischen als Block-Position (Rivalität zweier linguistischer Strömungen) bezeichnet werden könnte. Die weiteren Autorinnen und Autoren dieses Kapitels widmen sich konkreteren und enger gesetzten Themenfeldern, so etwa Milan Sečujski („Ekstrakcija prozodijskih parametara iz govornog korpusa na srpskom jeziku – Extraktion prosodischer Parameter aus dem Phonokorpus des Serbischen“), der für Zwecke der Spracherkennung und -synthese aus der Ausprägung (dem Aussehen) des f_0 -Formanten Rückschlüsse auf die Akzentuierung phonetischer Segmente zu ziehen versucht. Der diesem Aspekt nahe stehenden Frage der Intonation nimmt sich Milan Tasić an, der in „Неке интонационе карактеристике српског, хрватског и бошњачког језика – Einige Charakteristiken der Intonation im Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen“ anhand des Gralis Speech-Korpus den Tonverlauf von ausgewählten und gleichlautenden kurzen Sätzen untersucht. Dabei gelangt er zur Feststellung, dass für das Serbische, Kroatische und Bosniakische identische Intonationsmodelle bestehen und Unterschiede wohl am ehesten auf dialektaler Ebene anzutreffen seien. In seinem zweiten Beitrag mit dem Titel „Одступања од новоштокавске акценатске норме у српским и хрватским телевизијским вестима – Abweichungen von der neuštokavischen Akzentnorm in serbischen und kroatischen TV-Nachrichten“ begibt sich selbiger Autor auf die Spur von Verletzungen der akzentuellen Norm in den serbischen und kroatischen Hauptnachrichtensendungen (ausgestrahlt um 19.30 Uhr) und stellt dabei fest, dass Abweichungen wie etwa ein Betonen der letzten Silbe häufiger bei kroatischen Sprecherinnen und Sprechern anzutreffen sind. Ljiljana Subotić befasst sich in ihrem Beitrag „Положај енклитике у писаном тексту у босанском/бошњачком, хрватском и српском језику – šta o tome piše u gramatikama – Die Stellung des Enklitikon in Texten des Serbischen, Kroatischen und Bosnischen/Bosniakischen in Grammatiken“ mit der Position und (eventuellen) Betonung von Enklitika und den dazu angebotenen normativen Lösungen.

Das im Vergleich dazu kürzer ausgefallene Kapitel zum Thema der Orthographie besteht aus drei Beiträgen, und zwar von Milorad Dešić („Српски и хрватски правопис – сличности и разлике – Die serbische und kroatische Rechtschreibung – Ähnlichkeiten und Unterschiede“), Jasmina Dražić und Jelena Vojnović („Проблеми у писању сложеница и полусложеница у српском и хрватском правопису – Probleme bei der Schreibung von Halbkomposita und Komposita in der serbischen und kroatischen Orthographie“) und Strahinja Stepanov („Разлике и сличности у српском и хрватском правопису – Unterschiede und Ähnlichkeiten in der kroatischen und serbischen Rechtschreibung“). Milorad Dešić und Strahinja Stepanov nehmen dabei einen allgemeinen Überblick über die bestehenden Rechtschreiblösungen vor und kommen gleichermaßen zur Schlussfolgerung, dass es zwischen der serbischen und kroatischen Orthographie mehr Ähnlichkeiten und Übereinstimmungen als Unterschiede gibt. Bestehende Abweichungen seien meist traditioneller Natur und betreffen die Schreibung von aus anderen Sprachen übernommenen Begriffen und Namen, die Setzung von Interpunktionszeichen, die Verwendung des Phonems *h* u. Ä. Jasmina Dražić und Jelena Vojnović untersuchen die Schreibweisen von Komposita und Halbkomposita im Serbischen und Kroatischen, wobei sie die größten Unterschiede bei Präfixoiden ausmachen, die im Kroatischen konsequent als Komposita geschrieben werden.

Aus elf Arbeiten setzt sich das der Lexik gewidmete Kapitel zusammen. Einen Blick in die Vergangenheit wirft Isidora Bjelaković in ihrem Beitrag „Географска терминологија у двама уџбеницима из 19. века – Die geographische Terminologie in zwei Lehrbüchern des 19. Jahrhunderts“, in dem die Autorin zwei Lehrbücher mit mathematisch-geographischer und astronomischer Terminologie aus den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts vergleicht. Dabei lässt sich erkennen, dass das Serbische seit dem damaligen Zeitpunkt Internationalismen konstant bewahrt hat, während das Kroatische auch hier seine generelle Tendenz zur Verwendung „kroatisch-slawischer“ Lexeme zeigt. Milorad Dešić nimmt einen Vergleich der Sprache serbischer und kroatischer Medien vor („Језик српских и хрватских медија – лексичко-семантички аспект – Die Sprache kroatischer und serbischen Medien – der lexikalisch-semantic Aspect“) und gelangt zur Meinung, dass angesichts der größeren Zahl an Neologismen im Kroatischen serbische Leserinnen und Leser größere Schwierigkeiten bei der Lektüre kroatischer Zeitungen haben dürften als umgekehrt. Im Beitrag „О изражавању политичке коректности кроз језик на примеру употребе англицизма „геј“ и одреднице „Југоistočna Европа“ у српском, хрватском и бошњачком језику – „Political Correctness“ and Language – the Example of Use of the Anglicism Gay and South East Europe in Serbian, Croatian and Bosnian Language“ untersucht Goran Injac anhand der beiden Begriffe *Südo-steuropa* und *gay* den Grad an sprachlicher „politischer Korrektheit“ im Sinne eines Vermeidens (immer noch anzutreffender) synonymischer pejorativer Bezeichnungen. In seiner zweiten in dieser Publikation abgedruckten Schilderung mit

dem Titel „Лексички увид у разговоре са научницима и уметницима из Србије, Хрватске и Босне и Херцеговине – Lexikalischer Einblick in Gespräche mit Wissenschaftlerinnen und KünstlerInnen aus Serbien, Kroatien und Bosnien und Herzegowina“ berichtet Miloš Jevtić über Gespräche mit Hunderten mehrheitlich aus Serbien, Kroatien, Bosnien und Herzegowina sowie Slowenien stammenden Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftlern und hält unter anderem summierend dazu fest, dass sich keine(r) von diesen für eine „Sprachsäuberung“ eingesetzt habe. Die Frage des Purismus greift auch Rada Stijović in „О лексици српског књижевног језика после раскида српскохрватске језичке заједнице – Über die Lexik der serbischen Standardsprache nach der Auflösung der serbokroatischen Sprachgemeinschaft“ auf und hält fest, dass das Serbische offen gegenüber fremdsprachiger Lexik sei und diese Tendenz wohl auch in Zukunft anhalten werde. Die modernen (elektronischen) Medien bieten das Korpus der Analyse von Ljudmila Popović („Leksičke inovacije u elektronskom diskursu srpskog i hrvatskog jezika – Lexikalische Innovationen im elektronischen Diskurs des Serbischen und Kroatischen“). Dabei stehen der (unvermeidbare) Einfluss des Englischen auf das Serbische und Kroatische, die Verwendung von Diskursmarkern und die semiotische Funktion von Emoticons im Mittelpunkt. Drei Arbeiten zu lexikalischen Aspekten steuerte Danko Šipka bei („Leksički status nepromjenjivih elemenata – Lexical Status of Uninflected Elements“; „Variantske razlike u semantičkom diferencijalu – Serbian-Croatian Lexical Differences in Semantic Differential“ und „Leksičke promjene devedesetih godina – danas – Lexical Changes of the 1990s – Today“). In erstgenanntem Beitrag geht er dabei anhand von ein- und zweisprachigen Wörterbüchern der Frage nach, wie sehr nicht flektierende Wörter das Serbische und Kroatische differenzieren und kommt zum Ergebnis, dass dies nur in geringem Maße der Fall sei. In seiner zweiten Arbeit analysiert er die semantische Konnotation lexikalischer Dubletten innerhalb von BKS und die unterschiedliche Wirkung, die deren Gebrauch bei Sprechenden der drei Sprachen hervorruft. Lexikalische Innovationen sind schließlich das Thema seines dritten Aufsatzes, wobei er konstatiert, dass die seit den 1990er Jahren eingeführten neuen Wörter nur einen geringen Teil des gesamten Lexembestandes ausmachen. Branko Tošović nimmt in „Leksička distanca između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika u Gralis-Korpusu – Lexikalische Distanz zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen im Gralis-Korpus“ eine mathematisch basierte Analyse des lexikalischen Verhältnisses vor, indem er auf Basis des Gralis-Korpus den Euklidischen Abstand erhebt und Log-Likelihood-Berechnungen durchführt. Dabei kommt er zum Schluss, dass lexikalische Abweichungen nur zu einem kleinen Teil als systemimmanent bezeichnet werden können. Die letzte Arbeit in diesem Kapitel hat ein klar abgegrenztes Thema zum Inhalt und trägt den Titel „Kulinarische Unterschiede innerhalb des Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen – Kulinarske razlike između bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srp-

skog jezika“. In ihr werden formelle, semantische und formell-semantische Unterschiede in der Benennung von Nahrungsmitteln, Speisen und Kochutensilien behandelt und zusammenfassend die großen Einflüsse von Nachbarsprachen betont.

Das letzte Kapitel dieses ersten Bandes ist der Phraseologie gewidmet und besteht aus einem Beitrag. Branko Tošović weist in „Фразеолошке разлике између српског, хрватског и бошњачог језика (прелиминариум) – Phraseologische Unterschiede zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosnischen (Präliminarium)“ unter anderem darauf hin, dass phraseologische Unterschiede in erster Linie durch phonetisch-phonologische, lexikalische, derivative, grammatikalische und stilistische Unterschiede entstehen, wobei die im zurate gezogenen kroatischen phraseologischen Wörterbuch verzeichneten Phraseme auch in den beiden anderen Sprachen größtenteils vertreten sind und Abweichungen in der Regel nur lexikalischen Charakter besitzen.

Branko Tošović, Arno Wonisch (Hg.)

Die serbische Sichtweise des Verhältnisses zwischen dem Serbischen, Kroatischen und Bosniakischen

Inhalt *

VII. Wortbildung	13
Milan Ajdžanović – Milivoj Alanović (Novi Sad). DER NORMATIVE UND MORPHOSYNTAKTISCHE STATUS DES ADJEKTIVISCHEN ASPEKTS IM MODERNEN SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN [Sr]	15
Božo Ćorić (Beograd). SPRACH- UND/ODER VARIANTENUNTERSCHIEDE IN DERIVATIVER HINSICHT [Sr]	27
Jasmina Dražić – Jelena Vojnović (Novi Sad). SUBSTANTIVE DES TYPUS NOMINA AGENTIS IM SERBISCHEN UND KROATISCHEN (DERIVATIVE UND SEMANTISCHE ASPEKTE) [Sr]	41
Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz). BEWERTUNGEN IN SERBISCHEN UND KROATISCHEN ZEITUNGSKOMMENTAREN [Sr]	51
Branko Tošović (Graz). DERIVATIVE UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN (PRÄLIMINARIUM) [Ru]	65
Branko Tošović (Graz). PROZESSE DER DIVERGENZ IN DER AKTUELLEN WORTBILDUNG DES SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN [Ru]	81
Branko Tošović (Graz). INTERAKTIONÄRE DERIVATIONSBLOCKADEN IM BOSNISCHEN/BOSNIAKISCHEN, KROATISCHEN UND SERBISCHEN [Sr]	95
Branko Tošović (Graz). ANEINANDERREIHUNG VON PRÄFIXEN IM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN [Ru]	107
VIII. Grammatik	121
Milivoj Alanović – Milan Ajdžanović (Novi Sad). EINIGE BESONDERHEITEN IN DER VERTEILUNG VON FUTURFORMEN IM SERBISCHEN UND KROATISCHEN [Sr]	123

* Die Sprache, in der eine Arbeit veröffentlicht wurde, ist mit folgenden Abkürzungen [in eckiger Klammer] verzeichnet: De: Deutsch, En: Englisch, Hr: Kroatisch, Ru: Russisch, Sr: Serbisch.

Božo Ćorić (Beograd). AM RANDE DER GRAMMATIK. DAS PARTIKEL UND POSTFIX <i>GOD</i> IN SERBISCHEN UND KROATISCHEN GRAMMATIKEN [Sr]	133
Milorad Dešić (Beograd). GRAMMATIK IN EINSPRACHIGEN SERBISCHEN UND KROATISCHEN WÖRTERBÜCHERN [Sr]	143
Aleksandar Milanović (Beograd). GRAMMATIKALISCHE UND LEXIKALISCHE PARALLELEN ZWISCHEN SERBISCHEN LITERATEN AUS DER VOJVODINA UND KROATISCHEN LITERATEN DES 19. JAHRHUNDERTS [Sr]	161
Branko Tošović (Graz). DIE GRAMMATIKALISCHE KATEGORIE ALS UNTERSCHIED [Sr]	175
Branko Tošović (Graz). DIE GRAMMATIKALISCHEN UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN (PRÄLIMINARIUM) [Sr]	183
Branko Tošović (Graz). DER STAND DER FORSCHUNG BEZÜGLICH DER AKTIONSARTEN IN DER SERBOKROATISTIK [Ru]	201
Branko Tošović (Graz). DIE DIMINUTIVE AKTIONSART IM RUSSISCHEN UND SERBISCHEN/KROATISCHEN/BOSNIAKISCHEN [Ru]	229
Branko Tošović (Graz). DIE GRAMMATIKALISCHEN UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM BOSNISCHEN/BOSNIAKISCHEN, KROATISCHEN UND SERBISCHEN [De]	237
IX. Syntax	293
Isidora Bjelaković – Maja Marković (Novi Sad). PARTIZIPIAL- UND REFLEXIVPASSIV IM SERBISCHEN UND KROATISCHEN [Sr]	295
Jasmina Dražić – Jelena Ajdžanović (Novi Sad). DER GEBRAUCH DES INFINITIVS IM PUBLIZISTISCHEN STIL (VERGLEICH ZWISCHEN DEM SERBISCHEN UND KROATISCHEN) [Sr]	321
Vesna Jovanović (Sosnowiec – Katowice). ANALYSE DER SYNTAKTISCHEN UNTERSCHIEDE ZWISCHEN KROATISCHEN UND SERBISCHEN VERBEN (AUF BASIS DER KROATISCHEN UND SERBISCHEN ÜBERSETZUNG DES ROMANS „DA VINCI CODE“ VON DAN BROWN) [Sr]	333
Marina Nikolić (Beograd). DEVERBATIVE SUBSTANTIVE ALS KONDENSATOR IN SÄTZEN DES PUBLIZISTISCHEN STILS (ANHAND VON BKS MATERIAL) [Sr]	347
Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz). KONNEKTOREN IN SERBISCHEN UND KROATISCHEN LEITARTIKELN [Sr]	365
X. Stilistik	391
Branko Tošović (Graz). DIE SERBISCHE STILISTIK IN BEZUG AUF DIE KROATISCHE (DIE GLOBALE DIFFERENZIERUNG DER SPRACHE) [Sr]	393

Branko Tošović (Graz). LEXIKALISCH-STILISTISCHE UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN [Sr]	415
Branko Tošović (Graz). FUNKTIONAL-STILISTISCHE UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNISCHEN [Ru]	437
XI. Sprachkultur	457
Марина Николић (Београд). DIE THEORIE DER SPRACHKULTUR IN DER SERBISTIK UND KROATISTIK [Sr]	459
XII. Korpus	477
Milan Sečujski (Novi Sad). UNTERSCHIEDE ZWISCHEN DEM SERBISCHEN UND KROATISCHEN AUS DER SICHT VON SPRACHTECHNOLOGIEN [Sr]	479
Branko Tošović (Graz). Das GRALIS-KORPUS [De]	491
Quellen	519
Branko Tošović – Arno Wonisch (Graz). DIE SERBISCHE SICHTWEISE DES VERHÄLTNISSES ZWISCHEN DEM SERBISCHEN, KROATISCHEN UND BOSNIAKISCHEN I/2 [De]	525
Inhalt	535
Content	539
Содержание	543

Branko Tošović, Arno Wonisch (ed.)

The Serbian View of the Interrelationship of Serbian, Croatian and Bosniak

Content *

<i>Preface</i>	9
<i>VII. Word formation</i>	13
Milan Ajdžanović – Milivoj Alanović (Novi Sad). NORMATIVE AND MORPHOSYNTACTIC STATUS OF ADJECTIVAL ASPECT IN CONTEMPORARY SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK [Sr]	15
Božo Ćorić (Belgrade). LANGUAGE AND/OR VARIANT DIFFERENCES IN WORD-FORMATION [Sr]	27
Jasmina Dražić – Jelena Vojnović (Novi Sad). NOMINA AGENTIS NOUN TYPE IN SERBIAN AND CROATIAN (FORMATIONAL AND SEMANTIC ASPECT) [Sr]	41
Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz). VALUING (EVALUATION) IN SERBIAN AND CROATIAN NEWSPAPER COMMENTS [Sr]	51
Branko Tošović (Graz). FORMATIONAL DIFFERENCES BETWEEN SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK (PRELIMINARIUM) [Ru]	65
Branko Tošović (Graz). DIVERGENCE PROCESSES IN CONTEMPORARY FORMATION OF SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK [Ru]	81
Branko Tošović (Graz). FORMATIONAL INTERACTIVE BLOCKADE IN BOSNIAN/BOSNIAK, CROATIAN AND SERBIAN [Sr]	95
Branko Tošović (Graz). PREFIX SEQUENCING IN SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK [Ru]	107
<i>VIII. Grammar</i>	121
Milivoj Alanović – Milan Ajdžanović (Novi Sad). SOME FEATURES IN DISTRIBUTION OF FUTURE TIMES IN SERBIAN AND CROATIAN [Sr]	123
Božo Ćorić (Belgrade). THE MARGIN OF THE GRAMMAR. RECCO AND POSTFIX <i>GOD</i> IN SERBIAN AND CROATIAN GRAMMARS [Sr]	133
Milorad Dešić (Belgrade). GRAMMAR IN SINGLE-VOLUME SERBIAN AND CROATIAN LANGUAGE DICTIONARIES [Sr]	143

* The languages in published works are registered with the following abbreviations [in square brackets]: De: German, En: English, Hr: Croatian, Ru: Russian, Sr: Serbian.

Aleksandar Milanović (Belgrade). GRAMMAR AND LEXICAL PARALLELS BETWEEN SERBIAN WRITERS FROM VOJVODINA AND CROATIAN AUTHORS IN THE 19TH CENTURY [Sr]	161
Branko Tošović (Graz). GRAMMATICAL CATEGORY AS A DIFFERENCE [Sr]	175
Branko Tošović (Graz). GRAMMATICAL DIFFERENCES BETWEEN SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK (PRELIMINARIUM) [Sr]	183
Branko Tošović (Graz). STATE OF THE ART WAY OF VERBAL ACTIONS IN SERBOCROATISTICS [Ru]	201
Branko Tošović (Graz). DEMINUTIVE WAYS OF VERBAL ACTIONS IN SERBIAN/CROATIAN/BOSNIAK [Ru]	229
Branko Tošović (Graz). GRAMMATICAL DIFFERENCES BETWEEN SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK [De]	237
IX. Syntax	293
Isidora Bjelaković – Maja Marković (Novi Sad). PARTICIPLE AND REFLEXIVE PASSIVE IN SERBIAN AND CROATIAN [Sr]	295
Jasmina Dražić – Jelena Ajdžanović (Novi Sad). USE OF INFINITIVE IN NEWSPAPER-STYLE (COMPARISON BETWEEN SERBIAN AND CROATIAN LANGUAGES) [Sr]	321
Vesna Jovanović (Sosnowiec – Katowice). THE ANALYSIS OF SYNTACTIC DIFFERENCES BETWEEN CROATIAN AND SERBIAN VERBS (BASED ON THE CROATIAN AND SERBIAN TRANSLATIONS OF „THE DA VINCI CODE“ BY DAN BROWN) [Sr]	333
Marina Nikolić (Belgrade). DEVERBATIVE NOUN AS THE CONDENSER IN A SENTENCE CONTENT IN THE JOURNALISTIC LANGUAGE (IN BKS MATERIAL) [Sr]	347
Strahinja Stepanov (Novi Sad – Graz). ABOUT CONNECTORS IN SERBIAN AND CROATIAN NEWSPAPER COMMENTS [Sr]	365
X. Stylistics	391
Branko Tošović (Graz). SERBIAN STYLISTICS IN RELATION TO CROATIA (INTERPERETATION LAYERING OF GLOBAL LANGUAGE) [Sr]	393
Branko Tošović (Graz). LEXICAL AND STYLISTIC DIFFERENCES BETWEEN BOSNIAN/BOSNIAK, CROATIAN AND SERBIAN [Sr]	415
Branko Tošović (Graz). FUNCTIONAL STYLISTIC DIFFERENCES BETWEEN SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK [Ru]	437
XI. Maintaining linguistic standards	457
Marina Nikolić (Belgrade). THEORY OF LANGUAGE CULTURE IN SERBISTICS AND CROATISTICS [Sr]	459

<i>XII. Corpus</i>	477
Milan Sečujski (Novi Sad). DIFFERENCES BETWEEN SERBIAN, AND CROATIAN CONCERNING LANGUAGE TECHNOLOGIES [Sr]	479
Branko Tošović (Graz). GRALIS-CORPUS [De]	491
<i>Sources</i>	519
Branko Tošović – Arno Wonisch (Graz). THE SERBIAN VIEW OF THE INTERRELATIONSHIP OF SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAK I/1 [De]	525
<i>Inhalt</i> (Sadržaj na n/j/emačkom jeziku – Садржај на немачком/њемачком језику)	535
<i>Content</i> (Sadržaj na engleskom jeziku – Садржај на енглеском језику)	539
<i>Содержание</i> (Sadržaj na ruskom jeziku – Садржај на руском језику)	543

Бранко Тошович – Арно Вониш (ред.)

**Сербские взгляды на отношения
между сербским, хорватским и бошняцким языками**

Содержание *

<i>Предисловие</i>	9
<i>VII. Словообразование</i>	13
Милан Айджанович – Миливой Аланович (Новый Сад). НОРМАТИВНЫЙ И МОРФОСИНТАКСИЧЕСКИЙ СТАТУС ВИДА ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННЫХ СЕРБСКОМ, ХОРВАТСКОМ И БОШНЯЦКОМ ЯЗЫКАХ [Sr]	15
Божо Чорич (Белград). ЯЗЫКОВЫЕ И/ИЛИ ВАРИАТИВНЫЕ РАЗЛИЧИЯ НА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УРОВНЕ [Sr]	27
Ясмина Дражич – Елена Войнович (Новый Сад). ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ ТИПА NOMINA AGENTIS В СЕРБСКОМ И ХОРВАТСКОМ ЯЗЫКАХ (СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ И СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ) [Sr]	41
Страхиня Степанов (Новый Сад – Грац). ОЦЕНКА В СЕРБСКИХ И ХОРВАТСКИХ ГАЗЕТНЫХ КОММЕНТАРИЯХ [Sr]	51
Бранко Тошович (Грац). ДЕРИВАЦИОННЫЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ (ПРЕЛИМИНАРИУМ) [Ru]	65
Бранко Тошович (Грац). ПРОЦЕССЫ ДИВЕРГЕНЦИИ В СОВРЕМЕННОМ СЛОВООБРАЗОВАНИИ СЕРБСКОГО, ХОРВАТСКОГО И БОШНЯЦКОГО ЯЗЫКОВ [Ru]	81
Бранко Тошович (Грац). ВЗАИМНАЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ БЛОКИРОВКА МЕЖДУ БОСНИЙСКИМ/БОШНЯЦКИМ, ХОРВАТСКИМ И СЕРБСКИМ ЯЗЫКАМИ [Sr]	95
Бранко Тошович (Грац). НАНИЗЫВАНИЕ ПРИСТАВОК В СЕРБСКОМ, ХОРВАТСКОМ И БОШНЯЦКОМ ЯЗЫКАХ [Ru]	107
<i>VIII. Грамматика</i>	121
Миливой Аланович – Милан Айджанович (Новый Сад). НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДИСТРИБУЦИИ ФОРМ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ В СЕРБСКОМ И ХОРВАТСКОМ ЯЗЫКАХ [Sr]	123

* Язык, на котором опубликована работа, обозначен следующими сокращениями [в квадратных скобках]: De: немецкий язык, En: английский язык, Hr: хорватский язык, Ru: русский язык, Sr: сербский язык.

Божо Чорич (Белград). НА ПОЛЯХ ГРАММАТИКИ. ЧАСТИЦА И ПОСТФИКС <i>GOD</i> В СЕРБСКИХ И ХОРВАТСКИХ ГРАММАТИКАХ [Sr]	133
Милорад Дешич (Белград). ГРАММАТИКА В ОДНОТОМНЫХ СЛОВАРЯХ СЕРБСКОГО И ХОРВАТСКОГО ЯЗЫКОВ [Sr]	143
Александар Миланович (Белград). ГРАММАТИЧЕСКИЕ И ЛЕКСИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ МЕЖДУ СЕРБСКИМИ ПИСАТЕЛЯМИ ВОЕВОДИНЫ И ХОРВАТСКИМИ ПИСАТЕЛЯМИ XIX СТОЛЕТИЯ [Sr]	161
Бранко Тошович (Грац). ГРАММАТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ КАК РАЗЛИЧИЕ [Sr]	175
Бранко Тошович (Грац). ГРАММАТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ (ПРЕЛИМИНАРИУМ) [Sr]	183
Бранко Тошович (Грац). ИЗУЧЕННОСТЬ СПОСОБОВ ГЛАГОЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ В СЕРБОКРОАТИСТИКЕ [Ru]	201
Бранко Тошович (Грац). ДИМИНУТИВНЫЙ СПОСОБ ДЕЙСТВИЯ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ/ХОРВАТСКОМ/БОШНЯЦКОМ ЯЗЫКАХ [Ru]	229
Бранко Тошович (Грац). ГРАММАТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ БОСНИЙСКИМ/БОШНЯЦКИМ, СЕРБСКИМ И ХОРВАТСКИМ ЯЗЫКАМИ [De]	237
<i>IX. Синтаксис</i>	293
Исидора Белакович – Майя Маркович (Новый Сад). ПРИЧАСТНЫЙ И РЕФЛЕКСИВНЫЙ ПАССИВ В СЕРБСКОМ И ХОРВАТСКОМ ЯЗЫКАХ (ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЙ И ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОЙ СТИЛИ) [Sr]	295
Ясмина Дражич – Елена Айджанович (Новый Сад). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФИНИТИВА В ГАЗЕТНОМ ТЕКСТЕ (ПАРАЛЛЕЛЬ: СЕРБСКИЙ – ХОРВАТСКИЙ) [Sr]	321
Весна Йованович (Сосновец – Катовице). АНАЛИЗ СИНТАКСИЧЕСКИХ РАЗЛИЧИЙ МЕЖДУ ГЛАГОЛАМИ В ХОРВАТСКОМ И СЕРБСКОМ ТЕКСТАХ (НА ОСНОВЕ КОРПУСА ХОРВАТСКОГО И СЕРБСКОГО ПЕРЕВОДОВ РОМАНА ДЕНА БРАУНА „Код да Винчи“) [Sr]	333
Марина Николич (Белград). ОТГЛАГОЛЬНОЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ КАК КОНДЕНСАТОР СОДЕРЖАНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЯЗЫКЕ ГАЗЕТ (НА МАТЕРИАЛЕ БОШНЯЦКОГО, СЕРБСКОГО И ХОРВАТСКОГО /БСХ/) [Sr]	347
Страхиня Степанов (Новый Сад – Грац). О КОННЕКТОРАХ В СЕРБСКИХ И ХОРВАТСКИХ ГАЗЕТНЫХ КОММЕНТАРИЯХ [Sr]	365

X. Стилистика	391
Бранко Тошович (Грац). СЕРБСКАЯ СТИЛИСТИКА ПО ОТНОШЕНИЮ К ХОРВАТСКОЙ (ТОЛКОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНОГО РАССЛОЕНИЯ ЯЗЫКА) [Sr]	393
Бранко Тошович (Грац). ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ БОСНИЙСКИМ/БОШНЯЦКИМ, СЕРБСКИМ И ХОРВАТСКИМ ЯЗЫКАМИ [Sr]	415
Бранко Тошович (Грац). ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ [Ru]	437
XI. Речевая культура	457
Марина Николич (Белград). ТЕОРИЯ ЯЗЫКОВОЙ КУЛЬТУРЫ В СЕРБИСТИКЕ И КРОАТИСТИКЕ [Sr]	459
XII. Корпус	477
Милан Сечуйский (Новый Сад). РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ И ХОРВАТСКИМ ЯЗЫКАМИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ РЕЧЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ [Sr]	479
Бранко Тошович (Грац). ГРАЛИС-КОРПУС [De]	491
Источники	519
Бранко Тошович – Арно Вониш (Грац). СЕРБСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ СЕРБСКИМ, ХОРВАТСКИМ И БОШНЯЦКИМ ЯЗЫКАМИ I/2 [De]	525
Inhalt (Sadržaj na n/j/emačkom jeziku – Садржај на немачком/њемачком језику)	535
Content (Sadržaj na engleskom jeziku – Садржај на енглеском језику)	539
Содержание (Sadržaj na ruskom jeziku – Садржај на руском језику)	543

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.4'28(082)

SRPSKI pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika.
1/2 = Die serbische Sichtweise des Verhältnisses zwischen dem Serbischen,
Kroatischen und Bosniakischen / [urednici] Branko Tošović, Arno Wonisch.
– Beograd : Beogradska knjiga : Graz : Institut für Slawistik der
Karl-Franzens, 2010 (Novi Sad : Budućnost). – 535 str. : ilustr. ; 24 cm

Radovi na više jezika. – Tekst ćir. i lat. – „Ova publikacija predstavlja
rezultat četvrte faze naučno-istraživačkog projekta „Razlike između bosan-
skog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika“...“ → Predgovor. – Tiraž 400.
– Str. 9: Predgovor / Branko Tošović, Arno Wonisch. – Napomene i bibli-
ografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki rad. – Rezimei na više
jezika.

ISBN 978–86–7590–267–6 (BK)

1. Уп. ств. насл. 2. Тошовић, Бранко [уредник] [аутор додатног текста]
3. Вонич, Арно [уредник] [аутор додатног текста] а) Српскохрватски
језик – Дисолуција – Зборници б) Српски језик – Хрватски језик –
Бошњачки језик – Компаративна анализа – Зборници

COBISS.SR-ID 179758604

Bibliographische Information der Deutschen Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen
Nationalbibliographie; detaillierte bibliographische Daten sind im Internet
über <http://dnb.ddb.de> abrufbar.

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the Deutsche National-
bibliografie; detailed bibliographic data is available in the Internet at
<http://dnb.ddb.de>

ISBN 3-9501485-7-4

